

SØREN KIERKEGAARDS SAMLEDE VÆRKER

UDGIVNE AF

A. B. DRACHMANN, J. L. HEIBERG OG H. O. LANGE

XIII. BIND

BLADARTIKLER FRA TIDEN FØR »FORFATTERSKABET«. — AF EN ENDNU LEVENDES PAPIRER. — OM BEGREBET IRONI. — BLADARTIKLER, DER STAAR I FORHOLD TIL »FORFATTERSKABET«. — OM MIN FORFATTER-VIRKSOMHED. — SYNSPUNKTET FOR MIN FORFATTERVIRKSOMHED.

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
KJØBENHAVN 1906 KRISTIANIA

TRYKT HOS J. JØRGENSEN & CO. (M. A. HANNOVER)

INDHOLD.

BLADARTIKLER

FRA TIDEN FØR »FORFATTERSKABET«.

UDGIVNE AF

J. L. HEIBERG.

I. Kjøbenhavns flyvende Post, Interimsblad Nr. 34, Sp. 4—6 (17. Dec. 1834). Om S. K.'s Forfatterskab til Artiklen se Efterl. Pap. 1848, S. 132.
II. Kjøbenhavns flyvende Post, Interimsblad Nr. 76, Sp. 1—6 (18. Febr. 1836).
III. Nr. I Kjøbenhavns flyvende Post, Interimsblad Nr. 82, Sp. 1—8 (12. Marts 1836). Nr. II smst. Nr. 83, Sp. 1—4 (15. Marts 1836).
IV. Kjøbenhavns flyvende Post, Interimsblad Nr. 87, Sp. 1—8 (10. April 1836).

I.

Ogsaa et Forsvar for Qvindens høie Anlæg.

Man har havt saameget imod, at Damerne søgte at uddanne sig, foruden i en practisk, ogsaa i en theoretisk Retning; ja selv gjennem dette Blad, Nr. 33, er der forelagt Publikum en Ironie herover, fornemmelig med Hensyn til den videnskabelige Dannelse, som for nærværende Tid tilbydes dem gjennem Forelæsninger; men hvor ubilligt! Alle Tiders Historie viser, at man idetmindste for en Deel har anerkjendt Qvindens høie Anlæg. Neppe var Mennesket skabt, før vi allerede finde Eva, som Tilhører ved Slangens philosophiske Forelæsninger; og vi see, at hun med saa megen Lethed har sat sig ind i dem, at hun strax kunde gjøre Anvendelse af sammes Resultater i sin huuslige Praxis. Dette Anlæg til Spekulation, og den dermed forbundne Trang til dybere Indsigt, som allerede her viste sig, søgte man i Østerlandene at tilfredsstille; thi derfor indspærrede man Qvinder i Serailler; og naar en enkelt Vandrer har vovet sig ind i disse Helligdomme, var det vistnok alene dreven af Videbegjærlighed; derfor gik de tilslørede, for ei at forstyrres i deres Tankerækker. Dog ikke Alle reves saaledes ud af Livet, for at ruge over mere abstracte Gjenstande; en stor Mængde søgte mere i Livet at gjøre deres Dygtighed gjældende. Som Taler har Qvinden saa stort et Talent, at hun har gjort Epoche i Historien ved en egen Retning, nemlig de saakaldte Sparlagens-Prædikener, Gardin-Prædikener o. s. v.; og

---

Nr. 33] Interimsblad for 4. Dec. 1834, Sp. 5—7; Qvindens høiere Oprindelse forsvaret (med Mærket P. E.).

Xantippe staaer endnu som Mønster paa qvindelig Veltalenhed, og som Stifter af en Skole, der har vedligeholdt sig indtil Dato, medens Socrates's Skole forlængst er forsvunden. Skjøndt Christendommen var haard nok imod Qvinderne, ved at forbyde dem at tale i Forsamlinger, indrømmede den dem dog en Tumleplads for deres Veltalenhed i Husene; og naar Rabbinerne forbød dem at tale med, var det alene, fordi de vare bange for, at de skulde stikke dem ud, eller blotte deres Daarligheder. I Middelalderen viste noksom de talrige Hexe-Processer den dybe Indsigt, Qvinden havde i Naturens Hemmeligheder.

Dog mange Aarhundreder henrandt, inden man ret anerkjendte Qvindens høie Anlæg. Dette var Frankrig forbeholdt; og her ville vi alene henvise til to Phænomener: at Fornuften i den franske Revolution repræsenteredes af et Fruentimmer, og at Saint-Simonnisterne satte dem paa aldeles lige Trin med Mændene. Føier man nu hertil, at det endnu aldrig er lykkedes at beseire en Dame i Dispute, at Qvindens dialectiske Dygtighed har bragt mangen Opponent til Taushed, saa indseer man vistnok hendes Overlegenhed i aandelige Ting, en Overlegenhed, som strækker sig til alle Grene af de sjælelige Evner; og deraf kommer det formodentlig ogsaa, at Forgemakkerne vrimle af Damer, som dog ere gifte, fordi nemlig deres Skarpsindighed, Opfindsomhed o. s. v. langt overgaae Mændenes.

Paa disse Qvindens store Anlæg lade vor Tids Damer os heller ikke savne Exempler. Vi skylde Damer flere theatralske Arbeider, hvoraf eet, som beriger Casuistiken med nye Collisions-Tilfælde, gjør megen Opsigt. I de sidste Aar er en Dame den Eneste, der har beviist Sjælens Udødelighed — en Bog, der i Forening med Christiane Rosens Kogebog har tjent til at holde Livet i Mange. Med hurtige Skridt ile Damerne frem til deres ophøiede

---

Xantippe] Sokrates' Hustru, om hvis Brugen Mund der i Oldtiden var mange Anekdoter' i Omløb (sml. Xenophons Erindringer II 2). Christendommen] Paulus 1. Kor. 14, 34. Saint-Simonnisterne] Tilhængerne af Grev Saint-Simons (1760—1825) socialistiske Lære. Vi skylde Damer flere theatralske Arbeider] 1834 udkom Skuespil af Forfatteren til »En Hverdags-historie«, med en Fortale, hvori J. L. Heiberg fralægger sig Forfatterskabet. Deri indeholdes bl. a. »Fregatskibet Svanen«, ,hvis Conflict beror paa et Forsøg paa Bigami; det blev af den Grund forkastet af Theatret (se anf. Udg. S. XI og »Breve til og fra J. L. Heiberg« S. 145 ff.). er en Dame den Eneste osv.] formodentlig Hanna Irgens. Orfanina, Kbhvn. 1822, S. 113 ff. (»Opfyldt Løvte efter Døden, Bidrag til Troen paa Aandeverdenen«); sml. P. M. Møller, Efterl. Skr., Kbhvn. 1849, VI S. 14. Christiane Rosens Kogebog] Christiane Rosens Oeconomiske Huusholdnings-Bog, Kbhvn. 1818—21, 2. Opl. 1821—27.

Maal: i Æsthetiken leveres Critiker af Damer; i Medicinen rækker Sundheds-Collegiet dem Haanden til at lade Folk springe fra Beghætten; i Kunsten give de dem af med de meest ophøiede Gjenstande: overjordiske Væsener fremtrylle de paa Lærredet, og arbeide i Forening med Mændene til Kunstens Udbredelse; i Fabrikvæsenet ere de de første Opfindere af at sye Handsker af Strømper; i Historien følge de stærkt med Tiden, og mangt et Blad, mangen Journal, som Manden anseer for ubetydelig, undgaaer ikke deres skarpe Blik — i Modejournaler studere de Tidsalderens Aand. Takkede være derfor I, store Mænd! som hjælpe dem op til Erkjendelsens Høide-Puncter, men alligevel ikke glemme det andet Kjøn; derfor er det saa skjønt at see, at den Mand, der især vil virke paa Damer, dog ikke glemmer Mændene, og endelig udstrækker sin menneskekjærlige Begeistring til Alle. Med Glæde seer jeg den Tid imøde, da Damerne ville vide at gjøre sig Rede for, hvad Kjærlighed egentlig er, ville have en klar Forestilling om Varmens Væsen, ville i Historiens Studium langt overgaae Mændene i Nøiagtighed, idet de endog ville vide, hvad Hagbart og Signe have spist til Middag, og om de overhovedet spiste Noget; ville skue dybt ind i Treenighedens Hemmeligheder (dog denne Lære vil især falde dem vanskelig; thi hidindtil have de havt ondt ved at begribe, at To kunne være enige). Saa vender da tilbage, I Middelalderens Riddertider, i en anden Sphære! Ligesom man fordum anerkjendte Damerne som Kamp-Dommere, saaledes skulle nu Disputatser, Theater-Stykker, philosophiske Arbeider underkastes Eders Dom; ligesom Ridderne bare hver sin Dames

---

springe fra Beghætten] en tidligere anvendt Kur for Skurv. Tilladelse til at praktisere denne Kur gaves af og til kloge Koner (Sundhedscollegiets Aarsberetn. Bibliothek f. Læger, Suppl. 1867, S. 199). overjordiske Væsener fremtrylle de osv.] der kan tænkes paa Mariane Frederikke Stub, der 1822—29 udstillede flere Malerier af Engle, Cheruber, ideale Kvindehoveder o. l. paa Charlottenborg. at den Mand osv.] der synes at sigtes til J. L. Heibergs »Indbydelses-Skrift til en Række af philosophiske Forelæsninger« (som ikke blev til noget): Om Philosophiens Betydning for den nuværende Tid (1833), se Prosaiske Skrifter 1861, I S. 435: saa at han i en Række af Forelæsninger vil kunne fremstille en for alle Dannede fattelig Indledning til Philosophien. Ja, dette Haab er endog saa levende hos ham, at han ei engang antager, at han behøver at indskrænke sig til et Foredrag for Mænd, men vover at troe, at ogsaa dannede Damer ville, idet de forskjønne Kredsen ved deres Nærværelse, kunne deltage i Foredragets alvorlige Undersøgelser; thi om end Mændene sædvanlig have en skarpere og consequentere Forstand, et større dialectisk Anlæg, saa pleier derimod det qvindelige Kjøn at have en sikkrere, en ufeilbarligere Tact til umiddelbart at fatte Sandheden — — —, og Forfatteren anseer den ene af disse Evner for ligesaa virksom til Erkjendelsen, som den anden.

Farve, saaledes skal der ei længere være Tale om Kantianere, Hegelianere o. s. v.; nei! for Fremtiden skal Benævnelsen de Blaae, de Røde o. s. v. træde i Stedet; af Evas Haand skulle vi modtage Kundskabens Æble. Saa hæver Eder da over Jorden! Allerede forvandles I foroven til bevingede Fugle; fylder blot de store Ærmer med Luft, og forsvinder for vore Øine, for den store Mængdes Øine, der vil være tilstede ved Damernes Himmelfart. Saa flyver da fra denne utaknemmelige Jord, hæver Eder paa Philosophiens Vinge, og seer med Foragt ned paa dem, hvis feige Trælle-Sind skulde med de fordums Jøder foretrække at blive tilbage ved Kjødgryderne. Og naar da Mændene i denne kolde Vinter have angret deres Synd, da vil et Foraar smile ved Eders Tilbagekomst, da skal Qvinden atter række Manden Haanden — en Sommergjæk og Vinternar.

A.

---

forvandles I foroven til bevingede Fugle] sml. Horats, Oder II 20, 10: jeg forvandles til en hvid Fugl foroven. de fordums Jøder] 2. Mosebog 16, 3.

II.

Kjøbenhavnspostens Morgenbetragtninger i Nr. 43.

Hjem gik den tappre Peter
Med Bollen paa sin Bag;
Der stødtes i Trompeter o. s. v.

Det er ikke første Gang, at Kjøbenhavnsposten, formodentlig paa Grund af det venskabelige Forhold, hvori den staaer til det politiske Livs Taarnvægter*), har meddeelt os, at det endnu ikke var blevet Dag, men vedblev stadigt at være Morgendæmring; en Betragtning, vi for en Deel ere blevne bestyrkede i ved idelig at høre Kjøbenhavnspostens politiske Hanegal. Forgjæves har man søgt at faae Kjøbenhavnsposten til at aflægge den nu dog vel

*) Det synes for Resten, at den Observator, Kjøbenhavnsposten har henvendt sig til, ikke er ganske paalidelig; thi ellers vilde man dog vel neppe finde en saadan Forvirring i hans Udsagn: »Det er Morgendæmring« (*pag.* 169, 2den Sp., Linie 9 fra neden); »Sandhedens Straaler forjage deres taagede Gjøglebilleder« (*p.* 170, 2den Sp., L. 6 fra oven). — »Livet er i sin første Barndom« (*p.* 169, 2den Sp., L. 13 fra n.); »den almindelige Forknyttelse svarede kun lidet til den almindelige reformatoriske Aand, man ellers betragter som vor Tids Særkjende« (*p.* 170, 1ste Sp. Linie 4 fra oven).

Nr. 43] Kjøbenhavnsposten. Redigeret og udgiven af A. P. Liunge. 12. Febr. 1836. Nr. 43. S. 169–72: Trykkefrihedssagen V. Hjem gik osv.] Oehlenschläger, Ludlams Hule, 1. Handl. (Saml. Værker 1845, XVII S. 100). »Livet er osv.] anf. St. staar: (Almenaanden) er osv. den almindelige Forknyttelse] anf. St.: en vis sentimental-idyllisk Stemning . . ., der vel var en naturlig Følge af den almindelige Forknyttelse, men kun lidet svarede. til den almindelige] anf. St.: til den alvorlige.

noget trivielle Negligé, hvori den hidtil har viist sig, og træde frem, saa man kan see, med hvem man har at gjøre. Det er formodentlig ogsaa denne Morgendæmring, der har givet Kjøbenhavnsposten Anledning til at gjøre en Deel Løier og journalistiske Taskenspillerkunster. Efter at nemlig »Klagerne næsten ganske ere forstummede« (*p.* 169, 1ste Sp., L. 4 fra oven), søger den, ved at transportere Noget af den Ros, man i Almindelighed har tildeelt Fædrelandet, over paa sig, og vælte en Deel Dadel fra sig over paa Fædrelandet, at bringe det dertil, at den enten paa Helteviis kan sprænge sig selv og Fædrelandet i Luften, eller seire fuldstændigt. Men denne Betragtning have vi en Deel at indvende imod; thi Klagerne over Bitterhed have næsten alene været stilede mod Kjøbenhavnsposten; og vi ønske derfor at fritage Fædrelandet for al Deelagtighed i Kjøbenhavnspostens formeentlige Forsvar; ligesom vi ogsaa fritage Kjøbenhavnsposten for dens Mæglerforretninger med Hensyn til Fædrelandet. Der bliver altsaa tilbage at betragte, hvorledes Kjøbenhavnsposten har feiet for sin egen Dør. Efter at den nemlig paa sin Viis har søgt at vise, at hiin Anke er i det Hele ubillig, indlader den sig paa at accordere med sine Creditorer, idet den i et høitideligt Skriftemaal fortæller, »at Pressen dog ikke er uden al Brøde,« og »at den ogsaa har gjort sig skyldig i eet og andet Misbrug.« I Sandhed, et meget naivt Udtryk, som i det høieste lader sig forklare af den velbehagelige Stemning hvori Kjøbenhavnsposten maaskee er bleven sat ved at læse hiint temmelig *post festum* arriverede Stykke i Politivennen: »Ogsaa Kjøbenhavnsposten kan feile.« Men, naar vi ville tale som Mennesker, og ikke overhovedet bortskjære al aandelig Communication, saa turde det dog vel være *in confesso*, at man, naar man siger om Kjøbenhavnsposten, at den er bitter og begaaer Feil, dermed da vil sige saa meget som, at den er mere bitter, og gjør flere Feil, end man ønskede; dog bestandig i den siden Menneskets Skabelse vedtagne Relation, som menneskeligt Foretagende betragtet; og man maa være meget let at tilfredsstille, naar man overhovedet vil lade sig spise af med den Tilstaaelse af Kjøbenhavnsposten, at den er et menneskeligt Værk.

»Klagerne næsten ganske osv.] anf. St. staar: (Beskyldningen) er forstummet. Fædrelandet] se nedenfor S. 20. »at Pressen dog ikke osv.] »Men er da Pressen uden al Brøde? Har den ikke gjort sig skyldig i noget Misgreb? — Men Herregud, hvo har da paastaaet det . . . .? Herneden, hvor Alt er ufuldkomment, hvorledes skulde den ene være fuldkommen?« K(jøbenhavns)-p(osten) S. 171 Sp. 1. *post festum* efter Festen, bagefter. Politivennen] Politivennen Nr. 1046 for 16. Jan. 1836. *in confesso* almindeligt indrømmet.

Efter disse foreløbige Betragtninger gaae vi nu over til den historiske Udvikling af de enkelte Klager; en Udvikling, der imidlertid, idet den gjør disse Klager til en »naturlig, let forklarlig, næsten nødvendig Sag,« og dog igjen til »uforklarlig og umulig,« ikke har noget synderlig Tillokkende for Betragteren. Det er bekjendt fra Malerkunsten, at sort Grund bidrager meget til at hæve Farverne, og det er derfor en let Sag, ved at beskrive en foregaaende Tilstand som sentimental-idyllisk eller patriarchal-idyllisk, at faae den nærværende til at overgaae den i Kraft; hvorvel det dog altid bliver underligt, da det netop er »Barndommen,« hvori vi leve, hvor just det Sentimentale, som den taagede, dæmrende, endnu ikke til Klarhed komne Kraft, og det Idylliske pleier at være fremherskende. Det er nu vist nok sandt, at Kjøbenhavnsposten har forlængst tabt sin æsthetiske og senere ogsaa sin politiske Uskyld, og at den for saavidt godt kan smile ad en formeentlig Uskyldighedstilstand; der er ogsaa en haandgribelig Modsætning mellem hiin Tids saakaldte Lirekassemusik og Kjøbenhavnspostens Melodramer med Accompagnement af den revolutionaire Clarinet; det er vist nok, at der er stor Forskjellighed mellem hiin Tids jævne Simpelhed og Kjøbenhavnspostens cothurnisk-bestøvlede, høitragiske Holdning, der rigtignok passer underligt til dens Morgenbetragtninger, og erindrer om Don Quixote, der springer op i Drømme, og i bar Skjorte gererer sig som Helt — en Holdning, der bliver endnu mere ophøiet derved, at Helten har forsynet sig med en »Paraplui«*) (det maa da formodentlig være en Familieparapluie, siden alle Medarbeidere i Kjøbenhavnsposten, og altsaa Sætteren**) med, skal gaae under den); — der er vist nok en stor

---

*) S. 171, 2den Spalte, Lin 4 f. n.

**) At Sætteren virkelig er Medarbeider i Kjøbenhavnsposten, det synes den selv at have anerkjendt, idet den ikke, som andre Blade, drager en bestemt

---

»naturlig, let forklarlig osv.] »ganske naturlig, vi kunde næsten sige nødvendig Sag« Kp. S. 169 Sp. 2. »uforklarlig og umulig«] »Vi kunne godt forklare os — sagde vi — Nei! det er umuligt, umuligt at nogen ærlig Sjel for Alvor kan tænke paa sin Fornedrelses Tid . . . . uden Ruelse og Smerte, umuligt at nogen kan see paa den Alvor og Ærlighed, hvormed nu Alt stræber fremad uden med Glæde osv.« Kp. S. 170 Sp. 2 sentimental-idyllisk] se ovf. S. 9 Anm. Lirekassemusik kalder Kp. i den anførte Artikel den ældre Tids patriotiske Viser o. l. (S. 170 Sp. 1 Lin. 31). Don Quixote] i Ch. D. Biehls Oversættelse (Kbhvn. 1776) II S. 215 ff. »Paraplui«] »Regner der nu Bebreidelser ned over Pressen — saa faar den at slaae sin Paraplui op indtil det atter bliver Solskin« Kp. a. St.

Forskjel imellem hiin af Kjøbenhavnsposten beskrevne Tid og den Tid, der begynder sin Æra fra Kjøbenhavnspostens bekjendte Metamorphose.

Men, naar var da hiin Tid? vil man vel spørge, og herpaa skulle vi nu see at udfinde Svaret af Kjøbenhavnspostens historiske Betragtninger, der rigtignok udmærke sig ved de snart grandieuse, abstracte Grupperinger, snart ved aldeles individuelle, concrete Smaating, omtrent som En, der med Syvmilestøvler skræver over et heelt Kongerige og saa snubler over en lille Steen, som han saa samler op, fuldt og fast overbeviist om, at han nu fuldstændig kjender samme Lands Geographie. Naar var altsaa hiin Tid? Den begynder med 1799; og naar hører den op? Ja, det er netop Knuden. Den begynder at gaae af Mode; thi hele Folkelivet »har taget en langt værdigere, alvorligere og mere positiv Retning«, og den maa formodentlig være saa godt som aldeles gaaet af Mode, siden hine Klager »næsten aldeles ere forstummede«; og det var jo meerbemeldte Sindsstemning, der fremkaldte og gjorde hine Klager »naturlige, letforklarlige, ja næsten nødvendige«; og altsaa er dog vel hiin Sindsstemning, som Grunden til dem, for en Stund siden forsvunden; og dog var det netop disse Klager, der »for Øieblikket ere i Mode eller idetmindste for kort siden vare det.« Og hvorledes var da hiin Tid beskaffen, hiin sentimental-idylliske Tid, der — dette være sagt *in parenthesi* — staaer betegnet med den største litteraire Virksomhed, Dannemark maaskee nogensinde har seet; — hvorledes var den beskaffen? Man var »fornøiet med Alt; Hver passede Sit og lod Regjeringen sørge for Resten«; men man var derhos »virkelig bange, og sang af Skræk, ligesom Børn for at fordrive eller idetmindste overdøve deres

---

Grændse mellem Forfatternes Feil og Sætterens (Trykfeil), men hæver det Hele til en høiere Eenhed under Benævnelsen »Rettelser«; hvoraf det da bliver en Følge, at Forfatterne kan bruge Sætteren til Pareerplade.

1799] »især siden Fr. 1799« Kp. S. 169 Sp. 1. Der menes Forordningen af 27. Sept. 1799, som indskrænkede Trykkefriheden. »har taget en langt værdigere osv.] Kp. S. 170 Sp. 1. »næsten aldeles osv.] ovf. S. 10. »naturlige osv.] ovf. S. 11. »for Øieblikket ere osv.] Kp. S. 171 Sp. 1. *in parenthesi* i Parenthes. »fornøiet med Alt osv.] Kp. S. 170 Sp. 2 (saa veltilfreds med osv.). »virkelig bange osv.] »Det gik os som Børn, der synge i Mørke, for at fordrive osv. Kp. S. 170 Sp. 1. under Benævnelsen »Rettelser«] Kp. 1836 Nr. 25 S. 100 findes f. Ex. mellem »Rettelser«: lyvende, læs flyvende. I Nr. 23 S. 92 Sp. 2 staar: den lyvende Posts ligesaa uvidende som lave Polemik.

Angest.« »Landets Tilstand var mindre tilfredsstillende; Folket var nedbøiet af Sorg og Kummer i hine triste Tider«; og dog »var man glad og fornøiet, tog i Skoven, og glædede sig over enhver Kjærminde, man fandt i Danevang.« Men om det nu ogsaa var et Factum, at man i Sorgens Tid skuede tilbage til de forsvundne Velmagtsdage, var der da noget Galt deri? Det Forkeerte og Sørgelige i Tiden maa man dog vel være bleven sig bevidst, siden det var det, der betingede at man skuede tilbage. Og er da ikke Bevidstheden om hvad man en Gang har været, netop det meest Styrkende for en ny og kraftig Virksomhed? Jeg veed vel, at det gaaer med Stater som med enkelte Mennesker, og at et Individ, der aldrig har duet til Noget, altid har en forskrækkelig Hastværk ind i Tiden og aldrig tør see sig om, for at ikke den bag ham liggende Ødelæggelsens Vederstyggelighed ikke skal forstene ham ligesom Loths Hustru fordum; men for den, der har havt bedre Tider, er en saadan Tilbageskuen vist i høi Grad gavnlig. Og hvad nu det angaaer, at hiin Tid æsthetiserede, saa tænker Kjøbenhavnsposten dog vel ikke paa hiin glimrende æsthetiske Periode fra 1803 og fremdeles, men snarere, ja vi veed det nok, paa hiin æsthetiske Beet, Kjøbenhavnsposten i en Deel Aar satte til Advarsel for alle andre æsthetiske Haandværkere; en Tid, den maaskee nu tænker tilbage paa med »Ruelse.«

Men det var Bitterheden vi blev staaende ved. Kjøbenhavnsposten mener, at man gjør den Uret ved disse Klager over Bitterhed. »Og hvad er det da, man som oftest klager over? Et eller andet lidet Udtryk i en Artikel, hvormed man ellers er meget tilfreds.« Rigtignok mener Kjøbenhavnsposten, »at det synes Mange uæsthetisk og umusikalsk at tale om Finantzernes Offent-

---

»Landets Tilstand var mindre tilfredsstillende«] »Jo mindre tilfredsstillende Landets Tilstand var« Kp. S. 170 Sp. 1. Folket var nedbøiet af Sorg og Kummer i hine triste Tider«] »Medens saaledes huuslige Sorger nedbøiede Folkets Mod . . . . . I disse triste Tider . . . søgte nu det udmattede Folk Trøst« Kp. S. 169 Sp. 1. »var man glad og fornøiet osv.] »da man var saa veltilfreds med Alt . . . (se ovf.), da man tog i Skoven, eller gik paa Komedien, glædede sig over hver Kjærminde, man fandt i Danavang« Kp. S. 170 Sp. 2. 1803] udkom Oehlenschlägers Nye Digte. hiin æsthetiske Beet] Kjøbenhavnsposten var i sine første Aargange (1827—29) ganske upolitisk og væsenligt æsthetiserende; sml. Efterl. Pap. 1833—43 S. 87 ff. »Ruelse«] »umuligt at nogen ærlig Sjel for Alvor kan tænke paa sin Fornedrelses Tid, eller denne *misère générale*, uden Ruelse og Smerte« Kp. S. 170 Sp. 2. Men det var Bitterheden osv.] »Det var ved Bitterheden, vi sidst blev staaende« Kp. S. 169 Sp. 1 (Begyndelsen af Artiklen »Trykkefrihedssagen« V). »Og hvad er det da osv.] Kp. S. 171 Sp. 2. »at det synes Mange osv.] »at de . . . . finde det baade uæsthetisk« osv. Kp. S. 170 Sp. 2.

lighed og Hoveriets Afskaffelse« (der dog vel ikke er en lille Bitterhed i »en Artikel, hvormed man ellers er meget tilfreds«); men det ville vi ikke tage det saa nøie med. Der gives vistnok en ædel Varme i Kamp, som let kan forlede en Skribent til et noget bittert Udtryk; men det tilgiver man ham gjerne. Man taaler at en stor Hund gjøer, ogsaa paa urette Sted; men disse Smaa-Hunde, der altid bjæffe, og i Farens Øieblik krybe i Skjul, (»ind i en Port i Tordenveir«), ere utaalelige. Man har nu saa længe talt om den energiske, reformatoriske Aand der gaaer igjennem Kjøbenhavnsposten, men jeg maa tilstaae, jeg har endnu aldrig kunnet finde den, og skulde Kjøbenhavnsposten vedblive med »Mette« at forsikkre: »der staaer en Helt, Forræder,« saa siger jeg, som før: »Madam, der staaer en Skræder.« Hvor er da hiin energiske, hiin alvorsfulde Reformations Aand? Er det hine anonyme Reformatorer (jeg kan næsten ikke udtale disse Ord i eet Aandedrag), der have deres Forbillede i hiin anonyme eller snarere pseudonyme Reformator: Paradiis-Slangen? Og med dem skal jeg sammenstille alle Verdens Reformatorer ligefra en Moses af, der skjøndt han brugte Aarons Mund, dog ikke traadte i Baggrunden for at lade ham falde som et Offer for Pharaos Vrede, men trøstig gik alle Farer og Besværligheder imøde — gjennem Luther til en O'Connell — disse anonyme Reformatorer, som arbeide under Liunges Auspicium? Og det er Liunge, der er ansvarhavende Redacteur, der bliver som et Offerlam fedet og vel næret, for engang at falde for Censurens Ragekniv, denne Liunge, som dog i en vis Henseende er for god til at være Redacteur af Kjøbenhavnsposten, da Arbeiderne i den hellere maatte ønske dem et fuldkomment Nul dertil, hvorfor jeg heller ikke tvivler paa, at man engang i Tiden vil, ligesom man i Engelland sælger sit Cadaver til Anatomie-Kamret, saaledes her sælge sin Krop til Redacteur af Kjøbenhavnsposten. Ja vist er Kjøbenhavnsposten reformatorisk; men ved nærmere Eftersyn er det snarere en Parodie paa den reformatoriske Stræben, og jeg tvivler ikke paa, at naar Solen først rigtig kommer op, man vil finde Kjøbenhavnspostens Medarbeidere staaende ligesom Gjæsterne i Auerbachs Kjelder (cfr. Göthes Faust), holdende den ene den anden ved Næsen, for at skjære til.

»Ind i en Port osv.] ovf. S. 11 nederst. »Mette«] Wessel, Kjerlighed uden Strømper, 5. Optog 5. Optrin (det er Grete, der siger det). Moses] 2. Mosebog 4. Cap. O'Connell] 1775—1847, berømt irsk Politiker. Göthes Faust] V. 2322 ff.

Min Drøftelse af foreliggende Nr. 43 af Kjøbenhavnsposten er færdig; men jeg kan dog ikke forlade den, uden at den Anskuelse paanøder sig mig, at det Hele lader sig efter en nøiagtig Udsondren og Classification af de heterogene Bestanddele, opfatte under Skikkelse af en stor Forestilling i tre Acter. 1ste Act: Mimisk-plastiske Kraftstillinger. Kjøbenhavnsposten sees at faae »et kraftigere Sving.« 2den Act: Stort *Non plus ultra* af dialectisk Liniedands baade med og uden Balanceerstang, med indlagte Declamationsnummere. Paa den dialectiske Liniedands have vi seet Exempler nok i det Foregaaende, og at Kjøbenhavnsposten har brugt Fædrelandet som Balancerstang, have vi ogsaa seet; hvad derimod Declamationsnummerne angaaer, saa bestaae disse af en Deel novellistiske Smaa-Arbeider, Livsbilleder fra Begyndelsen af det 19de Aarhundrede: »Kapertiden,« »den fidele Tid,« »de triste Tider,« Scene af »Tordenveir i en Port« etc. 3die Act: Stor Phantasie for den journalistiske Mundharpe over opgivet Thema: et »Blik ind i den Fremtid, der engang skal høste hvad Kjøbenhavnsposten saaer.« Kun een Ting mangler: at Indtægten for de særskilte Aftryk af dette Nummer tilfalder f. Ex. Skolelærer Brodersen.

B.

»et kraftigere Sving«] »d. kr. Sving, vor Presse begynder at faae« Kp. S. 171 Sp. 1 Lin. 14. *Non plus ultra* ikke mere derudover. »Kapertiden« osv.] Kp. S 170 Sp. 2: Det var en fidel Tid, da Kaperiet gik, saa det stod efter. »de triste Tider«] ovf. S. 13. »Blik ind i den Fremtid osv.] Kp. S. 171 Sp. 1: med Glæde og Velbehag at skue ind osv., hvad Nutiden saaer.
Skolelærer Brodersen] en gammel Lærer i Nordrup ved Ringsted, hvis Afskedigelse fremkaldte flere Artikler i Kp. (1835 Nr. 304, 1836 Nr. 7 osv.). Han fik en Understøttelse af Kongen, og Kp. (1836 Nr. 7 S. 27) aabnede en Subscription til ham.

III.

Om Fædrelandets Polemik.

Bliv, min Hr. Greve, jeg Dem skal lære,
At jeg, skjøndt fattig, agter min Ære;
Ei Deres Pibe lystre jeg vil,
Nei De skal dandse efter mit Spil.

I.

Efter en lang Tids Taushed i Polemik er Fædrelandet igjen kommet til Orde i et Stykke, der rigtignok forekommer os temmelig stammende. Denne mærkelige Artikel findes i Fædrelandet Nr. 77 under Overskrift: »Om Flyvepostens Polemik.« Betragtet i sin Heelhed, kan den i det høieste ansees som et Program til en fuldstændig Polemik, ihvorvel Slutningen (*p.* 647) synes at bortskjære ethvert Haab herom. Stykket begynder i en dæmpet, rolig og belærende Tone, forsynet med de i saa Henseende ret brugelige Smaa-Vittigheder; men den stiger efterhaanden, indtil den (*circa p.* 642) hæver sig til den høieste Pathos i Moraliseringens meest skingrende og hjertegribende Fistulationstoner, hvorpaa den ligesom svækket af denne store Kraftanstrengelse mærkelig aftager og med en forsonlig Hjertelighed seer i Naade ned til Forfatteren af Styk-

---

Bliv, min Hr. Greve osv.] Figaros Givtermaal eller Den gale Dag, ved N. T. Bruun, Kbhvn. 1817, 1. Act 2. Scene, S. 12 (med enkelte Afvigelser). Fædrelandet] 2. Aarg. Nr. 77 for 4. Marts 1836 Sp. 633–47. Slutningen] »Og hermed nok om Flyveposten, som vi for Fremtiden kun da ville svare, naar den fremfører grundede Indvendinger«. F(ædrelandet) a. St. Stykket begynder] F. Sp. 633–42 indeholder en saglig Polemik mod en Artikel »Om Budgetten« i Flyveposten Nr. 65, 66 og 72.

kerne »om de saakaldte liberale Journalister,« og det Hele ender med et Slags *Post Scriptum*, at den for Fremtiden ikke agter at svare. Begyndelsen og Slutningen af nærværende Artikel vedgaae ikke os, hvorimod vi høre hjemme i Centrum, og da vi her ere geraadede i et forskrækkeligt Hurlumhei, da næsten alle Vinde, Moralens Nordost og Intelligentsens Sydvest, Grammatikens Østen og Medlidenhedens Syden blæse paa eengang, maae vi bede Læserne undskylde, at vi tale lidt høit, for ikke at overdøves af dette journalistiske Niagara-Vandfald.

Det har vist forundret Flere end Forfatteren af disse Linier, at Kjøbenhavnsposten, medens den stadig svarer paa ethvert Angreb af Dagen, Berlings Avis og Politivennen, aldrig har indladt sig med den flyvende Post, men enten afviist dens Angreb som »lave og uvidende«, eller slet ikke bemærket dem; det har vist forundret Mange, at da Svaret endelig arriverer, det først kommer efter saa lang Tids Forløb, og dog derhos temmelig stakaandet; men forbausede ere vist Mange blevne ved at see, at en Artikel, der ene og alene er stilet mod Kjøbenhavnsposten, og som netop søger at udsondre Fædrelandet fra denne, finder sit Svar i Fædrelandet. Dog denne Forundring vil vel snart sætte sig, naar man erindrer, at, efter en bekjendt jødisk Lov, naar Manden er død, den nærmest Beslægtede skal ægte Enken.*) Fortrinligt at bemærke er ogsaa den Omstændighed, at dette Svar findes i et Stykke af Fædrelandet, der lige i Begyndelsen yttrer: »at vi i lang Tid ikke have svaret paa de Angreb Flyveposten idelig har gjort paa dette Blad« (*sc.* Fædrelandet) etc., og fremdeles: »om denne vor Mod-

*) At Kjøbenhavnsposten virkelig er Enke, det seer man deraf, at hun behøver Laugværge. Men derfor ville vi ingenlunde formene hende at drive en Smaahandel paa hendes salig Mands Borgerbrev, og tvivle ikke paa, at hun ved »stor Flid og Sandhedskjærlighed« vil tilsikkre sine Kunder den reelleste Behandling.

»om de saakaldte liberale Journalister«] F. Sp. 644 ned.—47 imødegaar med nogen Anerkjendelse 3 Artikler i Flyveposten Nr. 75, 78 og 79: »Nogle Bemærkninger om de saakaldte liberale Journalister i Danmark«. Grammatikens] se nedenfor S. 27 Anm. »lave og uvidende«] Kp. 1836 Nr. 23 S. 92 Sp. 2: »at vi ikke ville indlade os paa den lyvende Posts ligesaa uvidende som lave Polemik, behøver ingen Undskyldning«. jødisk Lov] 5. Mosebog 25, 5 ff. »at vi i lang Tid osv.] F. Sp. 633. *sc(ilicet)* nemlig. »om denne vor osv.] F. smsts. Udhævelserne er af S. K. »stor Flid og Sandhedskjærlighed«] F. S. 644: »Hvo der kjender Kjøbenhavnspostens Redacteur vil ei kunne nægte ham Iver for at samle Materialier, Flid i at bearbeide dem, . . . og dyb Agtelse for Sandhed«.

standers Polemik ville vi her levere en Artikel,« hvor det dog vel er iøinefaldende af begge Citater, at der alene er Tale om en Modstander af Fædrelandet, og ikke om en aldeles erklæret Modstander ene og alene af Kjøbenhavnsposten. Rigtignok bemærker Fædrelandet selv *p.* 643, at vort Stykke i Nr. 76 af Flyvende Post »er stilet mod Nr. 43 af Kjøbenhavnsposten,« men denne Bemærkning tager sig underligt ud i hele det øvrige Sammenhæng, da de øvrige Stykker i Flyvende Post enten ere rettede mod Fædrelandet alene, eller Fædrelandet dog har en Actie med i dem; medens Stykket i Nr. 76 alene er rettet mod Kjøbenhavnsposten. Det er altsaa den Omstændighed, at Fædrelandet har paataget sig Forsvaret mod vort Angreb paa Kjøbenhavnsposten, der nødsager os, som oprindelig ikke vare dets Modstandere, til at bekjæmpe det for Øieblikket.

Vi skulle nu gaae over til at betragte den af Fædrelandet i dets Critik over Flyveposten os indrømmede Broderpart. Efter at det nemlig har søgt at oplyse Beskaffenheden af de factiske Oplysninger, Flyveposten »kun sjelden meddeler«, gaaer det over til at gjøre dets Læsere bekjendte med nogle »andre Vaaben, Flyvende Post ikke sjelden*) bruger.« Det begynder naturligviis med vanlige Invectiver mod Forfatterens Mangel paa Sandhedskjærlighed, en Beskyldning, der rigtignok er meget haard, da den, man sammenstilles med, er Kjøbenhavnspostens bekjendte Sandhedskjærlighed. Dog denne hele Moraliseren, hvormed dette Stykke i saa høi Grad er gjennemsyret, forbeholde vi os til en egen Behandling, ihvorvel vi, foragtende ethvert saadant Angreb, især saa umotiveret som her er Tilfælde, næsten vare fristede til at forbigaae det; men da vi ansee det for et mærkeligt Træk i de liberale Blades Polemik, skulle vi, som sagt, senere komme tilbage dertil. Forfatteren, idet han omtaler Kjøbenhavnspostens Nr. 43, baricaderer sig strax med den Bemærkning: »denne i det Hele velskrevne

*) Herved er nu blandt andet det Mærkelige, at factiske Oplysninger, som den flyvende Post »sjelden leverer,« findes næsten i alle de af Fædrelandet i denne Artikel omhandlede Stykker, hvorimod som Exempler paa de Vaaben, den flyvende Post ikke sjelden bruger, anføres kun et eller i det høieste to Stykker.

»kun sjelden meddeler«] F. Sp. 633: »Kun sjeldent indeholder den factiske Oplysninger«. »andre Vaaben osv.] F. Sp. 642: »Men ikke sjeldent bruger den ogsaa andre Vaaben, idet den søger at more sine Læsere med Vittigheder, uden at bryde sig om, hvorvidt Sandheden lider derunder eller ikke«. »denne i det Hele osv.] F. Sp. 643 om Kp.

Artikel«, en Bemærkning, som vi rigtignok hellere havde seet sparet til Slutningen af Beviisførelsen, hvor den vilde have taget sig ret kunstigt ud; thi saa meget er vist, at gives der ikke Andet, der taler for, at hiin Artikel er velskreven, end det af Fædrelandet Anførte, saa ville vist ikke Mange fristes til at stemme for den af Fædrelandet dette Stykke indrømmede Characteer: velskreven. Den sammentrængte Oversigt af Indholdet af hiin Artikel i Nr. 43 af Kjøbenhavnsposten vil, da den jo i det Væsentlige maa optages i den følgende meer i det enkelte gaaende Betragtning, finde sin Belysning der; hvorimod et Par Bemærkninger, betræffende Stykket i Kjøbenhavnsposten, bedst ville finde deres Plads her. Man har en tidlang indladt sig paa i Almindelighed at fremføre Klager mod Kjøbenhavnsposten, hvortil man da fik det Svar, at det var almindelige Klager, der som saadanne Intet bevise. Derfor søgte nu vi i bemeldte Nr. 76 af Flyvende Post at eftervise en Deel Feil, som netop fandtes i hiint Nr. 43 af Kjøbenhavnsposten. I den Henseende gjorde vi opmærksom paa en paafaldende Forvirring i hiint Stykke, og det er Noget, vi netop nu igjen vil drage lidt frem, da Fædrelandet i sit Forsvar slet ikke omtaler det. Der gives en vis Føiten i Ideer, et vist, om jeg saa maa sige, aandeligt Løsgjængerie, og det er derfor, blandt Andet, at Kjøbenhavnsposten nu ikke første, men snarere sjette Gang er bleven tiltalt. Der hører vistnok en egen Maalestok til, for at antage et saadant Stykke for »velskrevet«, hvori man, uden at søge eller jage, kan tilveiebringe en saadan Assemblee af Modsigelser, der forbausede see op paa hverandre, uden at begribe, hvorledes de ere komne i Selskab sammen, en Udstilling af Modsigelser, der endnu er til behageligt Eftersyn i Kjøbenhavns flyvende Post Nr. 76. Det er denne Jasken frem og tilbage, det er denne forvirrede Opfattelse af det Forbigangne, der har fremkaldt vort Angreb. Dog herved nærme vi os naturligen til den egentlige Bedømmelse af Kjøbenhavnspostens skeeløiede Opfattelse af Fortiden; medens vi i det nærmest Foregaaende mere henviste til den af os i Nr. 76 allerede tilstrækkeligt udhævede fuldkomne Mangel paa al logisk, om endog blot Maaneskins-Belysning. Hvorvel nu disse Betragtninger i en vis Betydning falde sammen, da det uklart Udtalte ogsaa er det uklart Tænkte, saa ville vi, i det Hele følgende den os i Fædrelandets Forsvar anviste Gang, lade denne Betragtning staae hen indtil videre, og først dvæle ved det først af Fædrelandet anførte Punct. Dets Ord lyde som følger: »Først beskyldes Forfatteren i Kjøbenhavnsposten,

»Dets Ord lyde osv.] F. Sp. 643.

som vi ville betegne med K., for at transportere Noget af den Roes, man i Almindelighed har tildeelt Fædrelandet, over paa sig, og vælte en Deel Dadel fra sig over paa Fædrelandet. Vi kunne i K.'s Artikel ikke finde det Mindste, der berettiger til denne Beskyldning. Er det maaskee den Omstændighed, at K. omtaler Pressen i Almindelighed, ei Kjøbenhavnsposten især deleshed, der har fremkaldt denne Beskyldning? Eller er det fordi K. imod uretfærdige Dadlere anbefaler, hvad vi engang havde yttret, ikke ængsteligt at bryde sig om Folkesnak? Men i begge Tilfælde er Beskyldningens Grundløshed iøinefaldende«. Vi svare: det er hverken derfor eller derfor; men fordi, hvad vi allerede have sagt i Nr. 76 af flyvende Post »Klagerne over Bitterhed næsten alene have været stilede mod Kjøbenhavnsposten.« Saalænge det ikke benægtes, troe vi at have Ret i vor Paastand. Saalænge Kjøbenhavnsposten i et Stykke, hvori den søger at forsvare Pressen, holder sig til Klagerne over Pressen i Almindelighed, hvilket den jo for en Deel har gjort i et foregaaende Nummer af den Suite, hvortil Nr. 43 hører, saa længe skulle vi ikke gjøre af den Art Beskyldninger, men vel naar den i et Stykke af almindelig Art potenserer den mod den selv specielt gjorte Beskyldning til en Klage mod Pressen i Almindelighed. Vilde en enkelt Embedsmand i Politiet i et Forsvar mod de mod hele Politievæsenet rettede Angreb, tillige omtale, som Beskyldninger mod Politiet i Almindelighed, f. Ex. Klager over hans egen Hæftighed og Fremfusenhed, hvoraf Resultatet vilde blive, at man maatte antage, at hele Politiet havde den samme Feil som denne enkelte Embedsmand, troe vi med Rette at burde paatale og om muligt forhindre et saadant *commune naufragium*. Om nu Klagerne over Bitterhed næsten alene have været rettede mod Kjøbenhavnsposten, det vil Enhver, der har levet i Kjøbenhavn i den sidste Tid, selv kunne afgjøre.

Vi gaae nu over til det næste af Fædrelandet omtalte Punct; et Punct som vi paa en Maade allerede før have berørt, hvor vi talte om den i hiint Stykke af Kjøbenhavnsposten befundne Forvirring. Forfatteren søger at afvise vor Dadel ved den Bemærkning, »at Kjøbenhavnsposten ikke har lastet den forbigangne Tid i

---

(med K.] ved K. F. Uvæsenlige Afvigelser i Citaterne forbigaas). anbefaler, hvad vi engang osv.] Kp. S. 171 Sp. 2: »Hvad er da derved at gjøre? — Hvad Hage anbefaler, ikke altfor ængstelig bryde sig om det ulyksalige *qu'en dira-t-on*, men trøstig gaae den Vei, Ære og Samvittighed byder.« i Nr. 76] ovf. S. 10. i et foregaaende Nummer] Kp. 1836 Nr. 38 S. 150 Sp. 2 Nr. IV om »Trykkefrihedssagen«) forsvarer »Fædrelandet«. *commune naufragium* fælles Skibbrud. »at Kjøbenhavnsposten ikke osv.] F. Sp. 643: »Han har ikke lastet osv.

Almindelighed, den har kun fremstilt dens Mangel paa Interesse for det Almene, og fremstilt den som Noget, der nødvendigen maatte følge af Begivenhedernes Gang.« Naar Sagen virkelig var stillet saaledes som her er Tilfældet, og som den ogsaa er stillet lidt ovenfor i den korte Oversigt, Fædrelandet leverer over Indholdet af bemeldte Stykke, skulde vi ikke saaledes have taget fat derpaa; tvertimod stemme vi saa fuldkommen overeens med Fædrelandet i hvad det siger om: »at denne Dvælen ei maa svække den Kraft, hvormed vi skulle møde Fremtiden«, saa fuldkommen, sige vi, stemme vi overeens dermed, at vi kun kunne tænke os, at det er for at indskjærpe den samme Sætning, som vi i Flyvende Post have gjort gjeldende*) at Fædrelandet har tilføiet denne Slutning. Om vi endog foreløbig ville indrømme, at Kjøbenhavnsposten ikke har talt om den forbigangne Tid i Almindelighed, maae vi dog bemærke, at den i det Hele har udladt sig paa en Maade, som væsentligen divergerer fra Fædrelandets Referat, thi til at et saadant skulde være paalideligt, udfordredes og, at det i det Hele gjengav Tonen; thi der er en stor Forskjel mellem at Een f. Ex. (hvilket det da vilde hedde i et Referat i Fædrelandets Maneer) fortæller: »han irettesatte dem for deres Feil og formanede dem til Forbedring,« og at Een farer op og nedriver i de heftigste Udtryk. Saaledes i nærværende Tilfælde taler Fædrelandet om »en veemodig Dvælen ved Fortidens Minder, om en utidig Danskhed«, medens Kjøbenhavnsposten fortæller at »man legede med gamle Danmark og Dannebrog«, koketterede med »Sjølunds Bøgelund og Kodans Vover« og »under alle disse Ranglerier glemte eller manglede Mod til rask at tage fat paa det, som det dog egentlig var om at gjøre«; den taler om »Danskhedens Lirumlarum« foruden al den anden Sniksnak og Selvmodsigelse, som vi tilstrækkelig have paaviist i Nr. 76 af dette Blad. Om vi altsaa endog indrømme, at Kjøbenhavnsposten ikke har talt om den forbigangne Tid i Almindelighed, maa dog den Maade, hvorpaa den

*) Cfr. Nr. 76: »Og er da ikke Bevidstheden om, hvad man engang har været, netop det meest Styrkende for en ny og kraftig Virksomhed«, hvor jo netop den ved hiin Tilbageskuen betingede Virken udhæves.

(den] han F ɔ: Forfatteren i Kp. — nødvendigen] nødvendig F). »at denne Dvælen osv.] »Og hvad nu hiin Tilbageskuen paa den svundne Tid angaaer, da er det naturligt nok, at man dvæler ved den; men dette maa dog ei svække« osv. F. Sp. 643. »en veemodig Dvælen osv.] F. Sp. 643. Kjøbenhavnsposten fortæller] S. 169 Sp. 2. »Danskhedens Lirumlarum] Kp. S. 170 Sp. 2 Lin. 8. Nr. 76] ovf. S. 12 ff.

har omtalt den forbigangne Tid, om end i et specielt Hensyn, berettige os til en Dadel, hvori vi, indrømmende hiin Tilbageskuen, omtale den paa en værdigere Maade; især deleshed maa Forfatteren i Fædrelandet være villig til at indrømme os det, da han, idet han forbigaaer hine idetmindste udelicate Vittigheder, og forøvrigt siger det samme som vi allerede eengang have sagt, er saa langt fra at skrive imod vort Stykke, at han paa en Maade ved sin Auctoritet synes at give det mere Indflydelse. Om vi nu virkelig kunne indrømme Fædrelandet, at Kjøbenhavnsposten ikke har talt om den forbigangne Tid i Almindelighed, men kun i en speciel Henseende, skulle vi nu lidt nærmere overveie. Vi ville i den Henseende erindre om at Kjøbenhavnsposten characteriserer hiin forsvundne Tid som »sentimental-idyllisk«, som »Afkræftelsens Aar.« Men forholder dette sig saaledes, da maae vi paa det bestemteste frakjende hiin Tid den Kraft og Dygtighed, som vi i mange andre Henseender maae indrømme den; thi en Tidsalder kan vel mangle Receptivitet for en vis Art af Indtryk; men den kan ikke, hvis den ellers er dygtig (hvilket jeg med saa meget mere Ret kan paastaae, som jeg har anført Facta, og hverken Kjøbenhavnsposten, efter Fædrelandets Forklaring, eller Fædrelandet har nægtet det), være sentimental-idyllisk eller afkræftet i een Retning, i hvilken Henseende jeg blot vil bede saavel Fædrelandet som Kjøbenhavnsposten at anstille Experiment med et enkelt Menneske. Jeg vil blot endnu tillade mig et Forsøg til en Forklaring i saa Henseende. Ligesom det er et almindeligt Tilfælde, at ved et ellers dygtigt Menneske i Tider, hvor mange Sorger og Bekymringer styrte ind paa ham, den intellectuelle Dygtighed netop paa det kraftigste reagerer, og idet den faaer Overhaand i Gemyttet, lader Sorgen glemmes eller giver ham Styrke nok til at bære den, hvor man da ingenlunde kan beskylde det Menneske for at være med Hensyn til den Side, der betingede disse veemodige og sørgelige Indtryk, sentimental-idyllisk eller afkræftet: saaledes vilde jeg ogsaa sige, at netop Statens Dygtighed bevirkede, at den kunde bære de mange Tryk, den i politisk Henseende leed, saaledes at det netop var dens Kraft, der betingede, at den kunde bære Modgang. Dersom nemlig hiin Tidsalder virkelig havde været svag, da havde den ligget under for alle hine voldsomme Lidelser, dens Liv var blevet et Skyggeliv; men det er saa langt fra, at det var Tilfælde, at vi netop maae beundre dens rige poetiske Fylde. Det er der-

---

«sentimental-idyllisk«] ovf. S. 9 og 11. »Afkræftelsens Aar«] Kp. S. 169 Sp. 2: »i de sidste 20 Afkræftelsens Aar«.

for en Ubillighed, saavelsom en psychologisk Urimelighed at beskylde hiin Tid for at have været sentimental-idyllisk, thi da enhver Tidsalder har sit eget Grundpræg, sin Characteer, hvoraf alle dens Livs-Yttringer maae bære Farve, saa maa ogsaa her det politiske Liv staae i et nødvendigt Forhold til den Kraft, som Kjøbenhavnsposten selv indrømmer hiin Tidsalder i det Hele. Det vilde være ubilligt at beskylde den Ridder, der, efter at have mistet hvad ham var det Kjæreste her paa Jorden, gik ud paa Eventyr, og dog ofte mindedes med Veemod sit Tab: det vilde være ubilligt og upsychologisk at beskylde ham for at være sentimental-idyllisk. Det vilde være ubilligt, at beskylde vor Samtid, dersom den havde nogen Kraft i den Retning, som den har gjort sig til sit Livs Opgave, og man ikke snarere maatte beklage at see saa Mange berusede af det Skillings-Øl, der bydes den af Journalerne, og hvad der hidtil var leveret, ikke snarere var at ansee for en Smule tidlig Petersilie til den Kraft-Suppe, som der endnu kun er Tale om: det vilde være ubilligt at beskylde den, formedelst dens Mangel paa Interesse for Æsthetik og for Livets høiere Formaal, for at være sentimental-idyllisk; thi een Tidsalder kan ikke gjøre Alt; og kan vor Samtid bringe det saavidt i politisk Intelligents som hin Tid i æsthetisk, da kan den med Ro lægge sig i Graven, om end en hævnende Nemesis lader følge en Slægt, der maner den op, for i indbildt Dygtighed at triumphere paa dens Bekostning.

Derpaa anfører Fædrelandet et Par Bemærkninger af Flyvende Post »om Smaahunde, der altid bjæffe og i Farens Øieblik krybe i Skjul.« Fædrelandet vil »forbigaae« dem; vi ogsaa, idet vi henvise til det hele Sammenhæng, hvori disse Ord forekomme, og tilføie, for at fuldstændiggjøre Fædrelandets Citat af vort Stykke med vort Citat af Kjøbenhavnsposten: »ind i en Port i Tordenveir.«

II.

Derimod ville vi sige et Ord om det saakaldte »skamløse Udfald« paa Liunge, og Fædrelandets Apologie for ham. Den hele

---

som Kjøbenhavnsposten selv indrømmer] Kp. S. 169 Sp. 2: »Ved den ethvert Folk iboende — om vi saa tør udtrykke os — vegetative Kraft«. anfører Fædrelandet] Sp. 643. Sml. ovf. S. 14. »skamløse Udfald«] F. Sp. 644. Sml. ovf. S. 14.

lange Passus kunne vi skjænke Fædrelandet, da den ikke er stort andet end en vidtløftig Commentar over de Ord, der findes i vort Stykke: »Liunge — der dog i en vis Henseende er for god til at være Redacteur af Kjøbenhavnsposten.« Vi have nemlig aldrig frakjendt Liunge »Iver for at samle Materialier og Flid i at bearbeide dem«, ja vi troe, hvad den første Egenskab angaaer, ham gjerne i Besiddelse af et sandt Dionysius-Øre. Vi ville ogsaa tiltroe ham »dyb Agtelse for Sandhed,« noget vi skulle tale et Par Ord om i vor Undersøgelse om Fædrelandets Moraliseren i Almindelighed, saavel naar det tillægger Venner fortrinlige moralske Egenskaber, som naar det frakjender Modstandere dem. Men for at vende tilbage til Fædrelandets Apologie, maae vi bemærke, at vi i hele den Sammenhæng, hvori vi have talt om Liunge og hans Forhold til Kjøbenhavnsposten, som Redacteur, have talt om den reformatoriske Stræben, der gaaer igjennem en Deel Artikler, og som netop som saadan kræver en dygtig Mand til ansvarhavende Redacteur. Og naar vi betragte Liunge fra dette Standpunct, troe vi endnu at turde paastaae, at han ikke er skikket dertil; thi ombord paa det reformatoriske Skib, der styrer omkring i vore Farvande, spiller han omtrent samme Rolle som *pius Æneas*, der engang imellem strækker de flade Hænder mod Himlen, og beder om godt Veir. Men paa Grund af hiin omtalte Dygtighed, der dog kan betinge en vis selvstændig Virksomhed, have vi bemærket, at han i en vis Henseende er for god til at være Redacteur for »anonyme Reformatorer«, der blot behøve Een, de kunne lade ophænge i deres Sted; idet han med sin Samlerflid etc. kunde blive en god Red. af en Politiven; og vi haabe, at Læserne nu ogsaa ville troe det efter den udførligere Udvikling af Fædrelandet. Dog Eet endnu. Fædrelandet bemærker som et Beviis paa Liunges Dygtighed, at Kjøbenhavnsposten »har bestaaet i en Række af Aar, medens mangfoldige andre lignende Blade ere gaaede under efter kort Tid«. Dette Phænomen lader sig let forklare; thi den dygtige Redacteur, netop som kjæmpende for en Sag, kan lettere komme til at ligge under, naar Tiden er ham imod; medens den svage, der gaaer efter Diagonalen af de i Livet givne Kræfters Parallelogram, lettere kan holde sig oppe. Et nyt Beviis paa, at Liunge

---

»Iver for osv.] se ovf. S. 17 Anm. Dionysius-Øre] om Tyrannen Dionysios i Syrakus fortælles det, at han havde et Fængselsrum, der var saaledes indrettet, at han uset kunde høre alt, hvad Fangerne talte om; det kaldtes »Dionysios' Øre«. *pius Æneas*] den fromme Aeneas. Saaledes betegner Vergil ofte Helten i Aeneiden. I Oldtiden bad man med Hænderne løftede med Haandfladerne opad. »har bestaaet osv.] F. Sp. 644 (efter en kort Tids Forløb F.).

ikke er skikket til at være Redacteur for en reformatorisk Stræben, og at netop hans Dygtighed maa være den reformatoriske Stræben skadelig, da den stundom betinger en Given efter for Tiden.

Vi ere nu færdige med Fædrelandets Forsøg paa ved Grunde at gjendrive vor Paastand, og idet vi nu see tilbage over den hele Udvikling, kunne vi maaskee bedst betegne den som en Generalforsamling af Postulater, hvori der er en saadan Forvirring, at vi troe, at, om man end bandt os for Øinene og gav os en Stok i Haanden, vi skulde slaae den ene Jydepotte-Dumhed itu efter den anden.

Vi gaae nu over til at tale lidt nærmere om Fædrelandets Moral. Det er forunderligt nok at see, at et Parti, der i det Hele raaber saa meget paa Intelligents, har saa lidet deraf; det er forunderligt nok, at see et Blad, der ivrer mod »at tillægge Modstanderne slette Bevæggrunde« (*p.* 646, nederst), selv gjøre sig skyldigt i denne Feil. Hvad nu det første angaaer, saa er det dog vel iøinefaldende, at der fra det intelligente Standpunct ikke behøves mere end at bevise, at Vedkommende har Uret eller har talt Usandt; uden derfor at paastaae, at Forfatteren har Mangel paa Sandhedskjærlighed. Men istedetfor denne intelligente Beviisførelse har der i den senere Tid indsneget sig en vis moralsk Leflen, en vis lafontainisk-kotzebuisk flæbende Prædiketone i Polemiken. Saaledes har ogsaa Fædrelandet i foreliggende Nr. 77 fornemmeligen lagt vort Stykke til Grund for dets gudelige Betragtninger, og medens det paa det hæftigste farer frem mod os (»den flyvende Post søger at more sine Læsere med Vittigheder, uden at bryde sig om, hvorvidt Sandheden lider derunder eller ikke«; »den gjør skamløse Angreb;« »Vittighed og dialectisk Færdighed, som ei ere parrede med Sandhedskjærlighed, men kun tjene til at forherlige det eget lille Jeg« etc.), holder den en Panegyrik over Liunge, der i det høieste kunde blive en antagelig Jubeltale i et Vartou. Denne hele moralistiske Grønlangkaal skulde vi, som vi ovenfor have sagt, gjerne undlade nøiere at analysere, dersom vi

---

»at tillægge Modstanderne osv.] »At de liberale Blade i deres Kamp mod de Conservative tage deres Tilflugt til at underlægge deres Modstandere uædle Bevæggrunde, er en Beskyldning, vi rigtignok læse i Nr. 78, men som vi snarere finde anvendelig paa Modpartiet. Thi hvor ofte sigtes ikke de Liberale for at handle af Forfængelighed, Ærgjerrighed, Hevnelyst? . . . Hvorledes Forf. af bemeldte Nr. netop gjør sig skyldig i at tillægge de Liberale uædle Bevæggrunde« osv. F. anf. St. »den flyvende Post søger at more osv.] ovf. S. 18 Anm. »den gjør skamløse Angreb«] ovf. S. 23. »Vittighed og dialectisk Færdighed osv.] F. Sp. 644 (som ei] naar de ei F.) med Hentydning til Artiklen i Interimsbl. Nr. 76. Panegyrik] ovf. S. 17 Anm.

ikke ansaae den for saa charakteristisk, at vi af den Grund ei burde forbigaae den med Taushed. Som det i Livet er gaaet med Tusinder: da de ikke længer kunde modstaae Livets Dialektik, gik de i Kloster — saaledes er det ogsaa i Striden her gaaet med Fædrelandet: da det ikke kan modbevise eller beseire sine Modstandere, griber det til en Jeremiade over Forf.'s Mangel paa Sandhedskjærlighed. Herved udrettes nu ikke synderligt meget, med mindre Samtiden har en saa stor Mangel paa Intelligents, at den giver den Art Invectiver Gehør. Naar i en Dispute det kommer saavidt, at Modstanderen siger: jeg kan ikke forstaae Dig, uagtet jeg har den bedste Villie, — saa er dermed Disputen ophørt; og ihvorvel vi gjerne ville lade det Spørgsmaal om, hvorvidt hans Villie er den bedste, udenfor hele Striden, da vi bestandig, indtil det Modsatte bevises, holde os overbeviste derom, saa maa man dog altid respectere et saadant Træk af Modstanderen; men naar han i Stedet derfor gaaer løs paa dens Character, han taler med, beskylder ham for at være forsætlig Sophist etc., saa kan det i det høieste fremkalde et Smiil paa Modstanderens Læber, da det Hele ikke er andet end en komisk Fortvivlelse. I vort Nr. 76 have vi ikke tilladt os et eneste Angreb paa Modstanderens Characteer og Hjerte; vi haabede derfor at fritages for den Art Angreb, men forgjeves. Forfatteren i Fædrelandet bebreider os uden videre Mangel paa Sandhedskjærlighed; men det er da intet Under, da de Tropper, han i intelligent Henseende commanderer over, ikke ere synderlig vel disciplinerede, men snarere synes et Slags sammenløbet Landeværn. Medens Forfatteren i Fædrelandet bebreider os Mangel paa Sandhedskjærlighed, holder han en Lovtale over Liunges, som vi aldrig have angrebet, og som da til syvende og sidst Intet gjør til Sagen; thi Liunge kunde være en meget sandhedskjærlig Mand, og dog afgive et Sidestykke til den dumme Gottlieb i Eventyret, især deleshed efter Fædrelandets Psychologie, der befæster et svælgende Dyb mellem Moralitet og Intelligents, uden at ahne, at de staae i et væsentlig Forhold til hinanden, og at, dersom man saaledes vil adskille dem, man tilsidst kan komme til at tale om en Humlebies Sandhedskjærlighed og Moralitet. Og hvad det angaaer, at Fædrelandet troer, at det hele Stykke Nr. 76 er skrevet for at more et »eget lille Jeg«, da ville vi herved underrette Fædrelandet om at vi ikke spille Invite uden at have Kongen garderet, og at vi vedblive i samme Couleur, hvori Fædrelandet i foreliggende Nr. 77, som det synes, har viist

---

den dumme Gottlieb] i Tiecks Der gestiefelte Kater, ein Kindermärchen.

Renonce, hvorimod det i Trumf (idet vi ved Trumf forstaae den i Kjøbenhavnsposten »staaende«, og, som det synes, ogsaa nu af Fædrelandet adopterede bedste Couleur: moralske Invectiver), har viist stort Overflod.

Til Slutning skylde vi Forfatteren i Fædrelandet at tilstaae, at mellem de tvende Sprogfeil, han har fundet i vort Stykke, er den ene en Sprogfeil.

B.

---

tvende Sprogfeil] Ordene »en forskrækkelig Hastværk« i S. K.'s Artikel ovf. S. 13, citeres i F. Sp. 643 saaledes: en (et) forskrækkelig Hastværk, Ordene »da Arbeiderne i den hellere maatte ønske dem« ovf. S. 14 saaledes i F. Sp. 644: da Arbeiderne i den hellere maatte ønske dem (sig). Det er vel det første, der indrømmes at være en Sprogfejl.

IV.

Til Hr. Orla Lehmann.

Ganske ret! vil De see, jeg har tænkt paa Dem,
Jeg har her Medicin, som er excellent.

Forandring behager, pleier man at sige, men den Art Forandring, der i min Strid med Kjøbenhavnsposten, er bleven mig til Deel, er slet ikke behagelig. Naar jeg skriver mod Kjøbenhavnsposten svarer Fædrelandet, og naar jeg skriver mod Fædrelandet svarer Kjøbenhavnsposten, og Gud veed, hvorlænge den Vexelsang skal vedblive. Hertil kommer, at jeg ikke har med mindre end fire forskjellige eller flere Personer at gjøre: Forfatteren af de fem Stykker om Trykkefriheds-Sagen i Kjøbenhavnsposten, Forfatteren i Fædrelandet (at det er Hr. Hage, erfarer jeg nu); Rundsangen i Nr. 90 af Kjøbenhavnsposten, og Hr. Orla Lehmann. Dette Sidste gjør da Sagen paa en Maade end vanskeligere, da jeg saaledes baade har med navngivne og unavngivne Forfattere at gjøre. Det synes derfor, som om jeg var kommen til at sidde paa Forundringsstolen, og de Liberale deels dandsede rundt i større Hob

---

Ganske ret! vil De see osv.] J. L. Heiberg, Kjøge Huuskors 13. Scene (Poetiske Skrifter, Kbhvn. 1849, VI S. 130). svarer Kjøbenhavnsposten] Orla Lehmanns »Svar til Flyvepostens Hr. B.« staar i Kp. 1836 Nr. 96 S. 383—85 (for 31. Marts). de fem Stykker] Kp. 1836 Nr. 15 S. 57—58, Nr. 16 S. 61—62, Nr. 19 S. 73—75, Nr. 38 S. 149—152, Nr. 43 s. ovf. erfarer jeg nu] Orla Lehmann om Artiklen i F »de Meninger, Hr. Hage fremstiller som den angrebne Artikels Tankegang« Kp. S. 384 Sp. 2, »som vist flere end Hage har fundet »skamløst« smst. S. 385 Sp. 1. Rundsangen i Nr. 90] Kp. Nr. 90 S. 360 Sp. 2 (27. Marts 1836) indeholder en almindelig Afvisning af Angreb paa Redacteur: »troe vi, at de ærede Abonnenter ikke mindre ville vide os Tak for, at vi ei fylde dette Blads Spalter med Besvarelser af Flyvepostens og Dagens, for ikke at tale om vore mange smaae Døgn-Pasquillanters uafladelige og ufortrødne Angreb paa Kjøbenhavnsposten og dens Redacteur«.

(f. Ex. i Nr. 90 af Kjøbenhavnsposten), deels enkeltviis traadte frem for at sige, hvad de forundrede dem over. Hvad dernæst min Stilling med Hensyn til Tiden angaaer, da er den ikke mindre kjedsommelig, og hvis Een ved at tælle Pulsslagene mellem Lynild og Torden, vilde beregne, hvor langt Uveiret var borte, vilde han vist troe at min Modpart boede idetmindste i Grønland. At jeg ikke er Skyld i denne Dragen i lang Drag af Striden og den derved betingede Mulighed af en Trediveaars-Krig istedetfor en Pennefeide, haaber jeg de ærede Læsere ere overbeviste om; og jeg vil derfor blot endnu omtale Hr. Lehmanns Forsøg paa at undskylde sig i saa Henseende. Hvad nemlig de Modbemærkninger angaaer, som Hr. Lehmann »alt tidligere vilde have gjort«, da kan der naturligviis ikke være Tale om dem, da de udebleve; men for Een, der allerede for over een Maaned siden »vilde have gjort Modbemærkninger«, synes det dog noget sildigt, da det første Stykke af mit Svar til Hr. Hage kom den 12te Marts, først at svare den 31te. Dog Hr. Lehmann mener, »at det endnu turde være Tid dertil« og tillige, »at det kommer vel sildigt«, og tilføier som Grund, hvorfor det ikke kom før, at »han tidligere havde noget bedre at bestille«; i hvilken Anledning vi ikke kunne Andet end beklage, at han ikke har bestilt nærværende Arbeide noget bedre.

Efter disse foreløbige Betragtninger, skulle vi søge at begrunde en Opfattelse af hele denne Artikel seet i sit væsentlige Forhold til Kjøbenhavnsposten i Almindelighed, en Opfattelse, som Hr. Lehmann vist vil gaae ind paa, da han saa »gjerne vilde have fastholdt den Fiction, at Flyveposten, som Organ for en vis Anskuelse, for et vist Parti, selv var Ophav til sine Artikler«, og vi ville til Gjengjæld ansee Navnet*) for et Middel til at betegne en

*) Hvorledes »et Mærke« kan være et Middel til at betegne »en vis Nyancering,« som det hedder, kunne vi ikke indsee, da dog vel Mærket er noget aldeles

»alt tidligere vilde have gjort«] Kp. S. 383 Sp. 2: »vilde jeg alt tidligere have gjort nogle Modbemærkninger, hvis jeg ikke havde vidst, at dette vilde skee paa et andet Sted. Men da Vedkommende ikke dermed har været fornøiet, turde det endnu være Tid dertil«. »at det kommer vel sildigt«] Kp. S. 385 Sp. 2: »Derimod maa jeg bede min ærede Vederpart undskylde, at mit Svar kommer noget vel sildigt, men jeg havde tidligere noget bedre at bestille«. »gjerne vilde have fastholdt osv.] Kp. S. 383 Sp. 2 Anm. »et Mærke« osv.] »det under Artiklen satte B.; thi hvorvel dette rimeligviis skal betegne, at denne hidrører fra en anden Haand, end alt det øvrige, hvad da ogsaa dens livsfriske og energiske Sprog noksom viser, saa anseer jeg dog et saadant Mærke for et aldeles tilladeligt Middel til at betegne en vis Nyancering i den fælles Hovedretning« Kp. S. 383 Sp. 2 Anm.

vis Nyancering i den for Kjøbenhavnsposten fælles Hovedretning*), og som et heldigt Middel, da Hr. Lehmann er i fuldkommen Modsigelse med hele Kjøbenhavnsposten; thi den synes virkelig at have gjort »et Brud paa den Agtelse, den skylder sine Læsere og sig selv« (som der staaer skrevet i hiint mærkelige Edict i Kjøbenhavnsposten Nr. 90) ved »at fylde sine Spalter« med Hr. Lehmanns Artikel, der er rettet mod et Stykke, der lader sig betragte »i det Hele som en Stiiløvelse i den humoristiske Maneer«, hvor der altsaa ikke er Talen om Oplysning af en »Sag eller et enkelt Factum.« Dette forholder sig nu saaledes. Da Kjøbenhavnsposten var paa Veie til at spille Fallit, gjorde den som alle Fallenter: den levede flot, (og saaledes lader det litterair-stodderkongelige Actstykke i Nr. 90 sig bedst forklare); imidlertid faldt det den dog ind, at det maaskee var rigtigst at indlade sig i Underhandlinger med sine Creditorer, og i den Henseende paatog Hr. Lehmann sig godhedsfuld at tage fat paa den om end langtfra betydeligste, saa dog som det synes meest haardnakkede Creditor, og ved deels at forsikkre ham, at de andre Creditorers Fordringer vare aldeles ubetydelige, deels at byde ham tilsyneladende anstændige Vilkaar, at bringe ham til Taushed. Som en saadan Commissionair, der, idet han underhandler med mig, ikke glemmer paa Probenreuterviis at anbefale Husets Varer, anseer jeg Hr. Lehmann.

Vi gaae nu over til Sagen, det vil sige det som Hr. Lehmann kalder Sagen; thi hvad han taler om, at »han forbigaaer alle Allotria«,

---

udvortes og tilfældigt, og ligesaa lidt betegner en Nyancering, som om Een har Støvler eller Sko paa, og først Stykkets egen indre Natur kan vise, om dette er en Nyance eller ikke. Dog hele denne Passus: »saa anseer jeg dog et saadant Mærke« etc. er aldeles overflødig og kun sat til for at faae Leilighed til et Invectiv paa dette Blads Redacteur, da Hr. Lehmann jo selv noksom har overbeviist sig af min Artikels »livsfriske og energiske Sprog« om, »at den hidrører fra en anden Haand end alt det øvrige.«

*) Kjøbenhavnspostens Hovedretning bestaaer deri, at de enkelte Medarbeidere sige hverandre imod.

Nr. 90] »Naar det til Oplysning af en Sag eller et enkelt Factum maatte være nødvendigt at tale, skulle vi visselig ikke tie; men til at indlade os paa en Polemik, der enten hænger sig ved enkelte Udtryk i en Artikel eller med fræk Pøbelagtighed bevæger sig paa Personlighedens Gebeet, vilde være et Brud paa den Agtelse, vi skylde vore Læsere og os selv« Kp. S. 360 Sp. 2. »at fylde sine Spalter«] se ovf. S. 28 Anm. »i det Hele som en Stiiløvelse osv.] se nedenfor S. 36. »han forbigaaer alle Allotria«] »Jeg behøver derfor ikke nogen Undskyldning for at jeg forbigaaer alle Allotria« Kp. S. 385 Sp. 2.

har nok intetsteds hjemme, da om det er Allotria naturligviis ikke bevises derved, at han siger, at noget Andet er Sagen, ligesom om det han anseer for Sagen virkelig er Sagen eller alene er Sagen, ikke bevises derved, at han erklærer det Øvrige for Allotria; i hvilken Henseende det bliver lidt mistænkeligt, at Hr. Hage, der jo ogsaa alene holder sig til Sagen, har fundet flere Puncter. Hvad Hr. Lehmanns Belysning af Sagen angaaer, da indeholder den i det Væsentlige ikke noget Nyt, men kun det Samme, som Hr. Hage allerede har sagt. Det Ny, der er, reducerer sig til et Forsvar for Paalideligheden af Hr. Hages Referat og et dertil knyttet Forsvar for den i den incriminerede Artikel i Nr. 43 af Kjøbenhavnsposten fundne Tone; hvortil kommer et Par Tilsætninger og Forbedringer, som skulle blive belyste, hver paa sit Sted. Hvad det Første angaaer, da mener Hr. Lehmann, at det er en underlig Fordring til et Referat paa et Par Linier, hvori man i Almindelighed ikke søger Andet end »en tro Gjengiven af Hovedtanken«. Denne Paastand synes imidlertid lidt mere end underlig. Det nemlig at Referatet kun er paa et Par Linier, kommer naturligviis ikke mig ved, og jeg veed heller ikke om der paaligger Hr. Hage nogen speciel Forpligtelse i saa Henseende. Vi have ikke klaget over, at Referatet kun var paa et Par Linier, men over at det var upaalideligt, og troe os berettigede til at gjøre samme Fordring til et kort som til et langt Referat, den nemlig, at det er paalideligt. Hvad det Andet angaaer, da turde det være farligt at indrømme at det Forkeerte i Formen er en Smagssag, i den Betydning, »at Enhver maa have sin Mening.« Dette Sidste vil vel i en vis Betydning Ingen benægte, da man i al Evighed ikke kan forbyde Een at have sin Mening om hvilken som helst Gjenstand; men da det formodentlig skal sige saa meget som, at den ene Mening er ligesaa rigtig som den anden, maae vi protestere. Dette vilde nemlig føre til den fuldkomneste Tøilesløshed i stilistisk Henseende, og var forsaavidt et yderst gavnligt Princip for Kjøbenhavnsposten

---

mener Hr. Lehmann] Kp. S. 384 Sp. 2: »Jeg skjønner saaledes ikke rettere, end at det første Klagepunkt er ugrundet. Hr. B. synes ogsaa selv i Realiteten at have opgivet det, idet han paa en Maade vedkjender sig de Meninger, Hr. Hage fremstiller som den angrebne Artikels Tankegang, og kun anker over, at han ikke tillige har gjengivet den Fremstillingsmaade, som herskede i Kjøbenhavnsposten. Dette er nu rigtignok en underlig Fordring til et Referat paa et Par Linier, hvori man i Almindelighed ikke søger mere. end en tro Gjengiven af Hovedtanken; men synker hele Anken sammen til en blot Utilfredshed med Formen, maaskee endog blot med enkelte noget stærke Ord, da er dette en Smagssag, hvorom hver maa have sin Mening« (S. 385 Sp. 1).

og dens Medarbeidere, da de synes i saa Henseende aldeles ugenerede, og da jeg ikke seer nogen nødvendig Grændse mellem de forskjellige intelligente Udtryk og moralske Invectiver, naar man saaledes overhovedet mener, at Formen er en Smagssag i den omtalte Betydning, og da fremdeles den af os i hiint Nr. 43 paaviste logiske Forvirring vel skal henføres under samme Categorie, saa var jo, hvis det Princip gik igjennem, Ævret fuldkommen opgivet og det fuldkomneste Anarchie indtraadt i litterair Henseende. Det er nu rigtignok underligt at høre Hr. Lehmann tale saaledes om Formen, da han dog vistnok ved anden Leilighed netop mener, at f. Ex. en Regjeringsform ikke er en Smagssag i den paaviste Betydning, men noget saare vigtigt. Dog saaledes gaaer det gjerne med de Folk, der tænke over et opgivet Æmne, uden at afrunde deres Anskuelse til en Heelhed. Hr. Lehmann har da heller ikke kunnet fastholde denne Inconsequents; thi ellers vilde han dog neppe paa samme Tid, som han forbigaaer de enkelte »maaskee noget stærke Ord« i hiint Nr. 43, fordi det er en Smagssag, have indladt sig paa at bemærke, at jeg i mit Stykke har ladet mig forlede til »usømmelig Kaadhed eller krænkende Uretfærdighed«, eller »at flere end Hr. Hage have fundet mit Anfald skamløst«, med mindre Hr. Lehmann maaskee vil levere et Amendement til det opstillede Smags-Forvirrings-Princip, det nemlig, at Enhver har sin Mening, og Stemmefleerhed afgjør Sagen. Skulde det være saaledes at Hr. Lehmann vil have »Videnskaben democratiseret«, saa vil vistnok denne frabede sig alle slige videnskabelige Carnevalslystigheder. — Vi gaae nu over til den forulykkede Tankegang i hiint Nr. 43 af Kjøbenhavnsposten, der nu igjen fremsættes først heel paa Bordet for siden at trancheres. Formodentlig har Hr. Lehman af Sorg over, at Hr. Hages Referat var saa kort, besluttet sig til at levere et desto længere. Her er nemlig kommet en heel ny Tilsætning, saaledes at medens Hr. Hage refererer for lidt, refererer Hr. Lehmann for meget; hvorved det dog tillige bliver at mærke, at Hr. Lehmann ikke refererer Tonen, hvoraf man da lærer, at det ikke blot er Referater paa et Par Linier, men ogsaa Referater paa 24, der ere fritagne for at være paalidelige. Det Ny her er kommet til, be-

---

»usømmelig Kaadhed osv.] Kp. S. 385 Sp. 2. »at flere end Hr. Hage osv.] Kp. S. 385 Sp. 1: et Anfald, som vist flere end Hage have fundet »skamløst«. »Videnskaben democratiseret«] Kp. S. 385 Sp. 1: »,. . . vor Tids Retning; thi denne gaaer ud paa at democratisere alt, Formuen, Videnskaben, ja endog Characteren«. Referater paa 24] Referatet staar i Kp. S. 384 Sp. 1 Lin. 24–47.

gynder med disse Ord: »I de tre sidste Decennier af det forrige Aarhundrede« og gaaer til: »omtrent med Begyndelsen af dette Aarhundrede.« Disse Ord have nemlig som Referat Intet, hvortil de referere sig i hiint udødelige Nr. 43 af Kjøbenhavnsposten. Grunden, hvorfor de ere tilføiede, er imidlertid ikke vanskelig at udfinde. Naar nemlig hiin ubekjendte Forfatter kun havde villet, som det hedder i foreliggende Nr. 96 af Kjøbenhavnsposten »forfølge en vis Retning fra dens Udgang gjennem dens Forfald og indtil dens Gjenopstandelse«, saa var det undskyldeligt, om Forfatteren havde, idet han fæstede sin Opmærksomhed paa hiin »meget lovende Udvikling« og det dertil svarende Echo i vor Tid, overseet lidt den mellemliggende Tid. Men hiint Nr. 43 havde »en noget polemisk Colorit,« som Hr. Lehmann selv siger, og omtaler aldeles ikke, at det kun er som Gjennemgangspunct det behandler den næst forbigangne Tid; men stiller Modsætningen mellem den nærværende og næst forbigangne og lader Sammenligningen fuldkommen falde ud til Fordeel for den nærværende. Forøvrigt er Hr. Lehmanns Fremstilling af Sagen saa godt som aldeles Hr. Hages, som vi tilstrækkeligen have afviist i den flyvende Post Nr. 82; thi det Forsøg, der gjøres paa at forflygtige Begrebet af hiin Tids Dygtighed ved at sige: at ofte en i Almindelighed fattig Tid kan føde enkelte store Talenter, ja endog i visse isolerede Retninger ved at concentrere sin Kraft — og aldeles tom er ingen Tid — kan udfolde en vis Dygtighed«, har ikke stort at betyde; thi deels passer det dog vel ikke paa en af dansk Kraft udsprungen ægte national litterair Virksomhed, og dersom Hr. Lehmann og med ham Forfatteren af de 5 Stykker i Kjøbenhavnsposten vil have det anvendt paa den forbigangne Tid, saa har han jo netop sigtet den i det Hele for Mangel paa Dygtighed, da han jo taler om »en i Almindelighed fattig Tid.« Nu at gjentage det Samme vi tilforn have sagt i flyvende Post, ville vi ikke og fornemlig af Frygt for at der skal optræde en ny Modstander (f. Ex. Forfatteren af de 5 Stykker om Trykkefrihedssagen) og sige det Samme igjen som først Hr. Hage og derpaa Hr. Lehmann alt have sagt, og derved tvinge os til at gjentage, hvad vi tydelig nok have udtalt; thi

---

»I de tre sidste Decennier osv.] Kp. S. 384 Sp. 1 Lin. 24—29; det udeladte lyder: »befandt Danmark sig i en livlig og meget lovende Udvikling, der aabenbarede sig i vigtige Reformer i vor Lovgivning, i en frugtbar industriel og commerciel Virksomhed og et kraftigt fremspirende Folkeliv;«. »forfølge en vis Retning osv.] Kp. S. 384 Sp. 2. »en noget polemisk Colorit«] Kp. S. 385 Sp. 1 L. 6. ved at sige] Kp. S. 384 Sp. 2 (en vis Dygtighed] en vis Virtuositet Kp.).

en saadan Catechisation med hver enkelt Medarbeider eller Ven af Kjøbenhavnsposten er ikke vor Sag. Kun eet endnu angaaende dette første Punct af Sagen. Hr. Lehmann har indladt sig paa nogle chronologiske Forbedringer. Det lader nemlig til at være meget vanskeligt rigtig at bestemme Tiden, da hiin svage Tilstand begyndte. Kjøbenhavnsposten Nr. 43 siger, at den begyndte i Slutningen af forrige Aarhundrede især med Fr. 1799; Hr. Lehmann siger i det han anfører Tankegangen af hiint Stykke, at i de tre sidste Decennier af forrige Aarhundrede befandt Danmark sig i en livlig og meget lovende Tilstand;« han siger fremdeles »at det var Perioden fra 1807—27, der nærmest var tilsigtet«*) i Nr. 43; og Hr. Hage siger at det var en Deel Aar tilbage den triste Tid begyndte. En egen Art Chronologie er ogsaa den, ifølge hvilken »jeg skal have opgivet min Klage i Realiteten, idet jeg paa en Maade vedkjender mig de Meninger, Hr. Hage fremstiller som den angrebne Artikels Tankegang«. Dette forholder sig nu saaledes. Hr. Hage vilde forsvare hiint Nr. 43 af Kjøbenhavnsposten; men dette Forsvar faldt saa uheldigt ud, at han den 4de Marts sagde det, som jeg den 18de Febr. havde sagt. Dette er nu efter Hr. Lehmanns Tidsregning blevet aldeles omvendt. Det synes imidlertid rigtigere at sige, at Hr. Hage har sagt det Samme, som jeg, end at jeg har sagt det Samme, som Hr. Hage.

Hvad den anden Anke angaaer, betræffende min Klage over Kjøbenhavnspostens daarlige reformatoriske Stræben, da reducerer Hr. Lehmanns Forsvar sig til Følgende. Jeg skal nemlig »istedetfor vor Tids reformatoriske Stræben, have sat vor Tids Reformatorer og derpaa identificeret disse med Kjøbenhavnspostens Udgiver og Medarbeidere.« Hertil svarer jeg, at jeg alene har talt om Kjøbenhavnspostens reformatoriske Stræben, og vil bede Læseren at eftersee Kjøbenhavns flyvende Post Nr. 76. Hvad det angaaer, at »man gjerne kan være enig med mig i, at vore Reformatorer

*) Jeg veed forøvrigt ikke om Hr. Lehmann har nogen Fuldmagt fra Forfatteren af de 5 Stykker til paa den Maade at bringe ham i Modsigelse med sig selv.

Nr. 43] S. 169 Sp. 1 (se ovf. S. 12 Anm.). Tilstand] »Udvikling« Kp., se ovf. S. 33 Anm. han siger fremdeles] Kp. S. 384 Sp. 2: »at Perioden fra 1807 indtil 1827, der vel nærmest var tilsigtet«. Hr. Hage siger] F. Sp. 643: »saavel Europas almindelige som Danmarks særegne Skjæbne for endeel Aar tilbage havde svækket Almeensandsen«. »jeg skal have opgivet osv.] ovf. S. 31 Anm. »istedetfor vor Tids osv.] Kp. S. 385 Sp. 1. »man gjerne kan være enig osv.] »Naar han nemlig frakjender vore Reformatorer Kraft og Mandighed, saa kan man gjerne være enig med ham deri — naturligviis med

mangle Kraft og Mandighed, fordi man mener, at en kraftigere og alvorligere Aand begynder at vaagne hos Folket«, saa vil man lægge Mærke til, deels at det er vanskeligt at fastholde Forestillingen om en kraftig Tid, hvis ordførende Individer mangle Kraft, deels, hvad her er Hovedsagen, at disse Ord alvorligere og kraftigere ere Comparativer, og det, Sammenligningen anstilles med, er den forbigangne Tid, der altsaa ikke engang var saa alvorlig og kraftig som en Tid, hvis ordførende Individer mangle Kraft og Mandighed. Betræffende Slutningen af Hr. Lehmanns Drøftelse af den anden Anke, hvis Ord lyde saaledes: »den beroer paa en Misforstaaelse, idet han vel har Ret i, at vort politiske Liv og dettes reformatoriske Stræben endnu ikke har udfoldet nogen stor Kraft; men har Uret i at indvende det mod en Artikel, der har paastaaet det selvsamme;« maa jeg erindre, at jeg aldrig har indvendt det mod Artiklen, at den sagde, at vor Tid manglede Kraft; men deels dadlet den, fordi den sagde, at vor kraftløse Tid var bedre end den forbigangne; deels fordi den selv var et daarligt reformatorisk Arbeide. En daarlig Artikel nemlig i et Blad, der udgiver sig for at være reformatorisk, en daarlig Artikel, der selv er et reformatorisk Forsøg, er dog vel *eo ipso* et daarligt reformatorisk Product. Og da nu fremdeles Hr. Lehmann gjerne kan være enig med mig i, at vor Tids Reformatorer mangle Kraft og Mandighed, og Kjøbenhavnsposten udgjør et Led i denne Kjæde (og dog vel ikke hører til de Undtagelser, Hr. Lehmann taler om), og en Reformator uden Kraft og Mandighed egentlig er et Intet, en Blomst uden Farve og Lugt, Parodien paa den sande Reformator, saa kan jeg ikke see andet end, at jeg med fuldkommen Ret har sagt, at Kjøbenhavnspostens Færd var Parodien paa den reformatoriske Stræben; thi den forholder sig til denne som Børnekorstoget til Gottfred af Bouillons.

Jeg er nu færdig med det, Hr. Lehmann kalder Sagen. Om forøvrigt Mere skulde kunne kaldes Sagen, eller om noget ganske Andet er Sagen, det turde falde ham vanskeligt at afgjøre, der bemærker, at »vistnok Kjærnen er skjult under en meget tyk Skal,«

Undtagelser, som han rimeligviis ogsaa vil erkjende — fordi man mener, at en alvorligere og kraftigere Aand« osv. Kp. S. 385 Sp. 1. hvis Ord lyde saaledes] Kp. S. 385 Sp. 1—2 Lin. 3 (Stræben] Retning Kp., det mod] dette mod Kp.). Børnekorstoget] det af Petrus Eremita og Walther Habenichts anførte, ganske mislykkede Korstog, som fandt Sted kort før det af Gotfred af Bouillon ledede 1096. «vistnok Kjærnen er skjult osv.] Kp. S. 385 Sp. 2: »men jeg er rigtignok ingenlunde sikker paa at have truffet det Rette, da vistnok» osv.

hvori dog vel ligger et Beviis for, at han ikke har knækket Nødden, siden han ikke veed, hvor tyk Skallen er. At jeg saalænge har opholdt mig ved det, Hr. Lehmann kalder Sagen, deri vil jeg bede Hr. Lehmann see en lille Høflighed, og det saa meget mere, da det har været et meget kjedsommeligt Ophold, da det er gaaet Hr. Lehmann i Forhold til Hr. Hage som den døve Minister, Jean Paul fortæller om, der ved en Hoffest, da Dronningen havde fortalt en Historie, reiste sig op og fortalte den samme. Den tvetydige Roes, der er bleven min Personlighed til Deel, forbigaaer jeg. Derimod skulle vi nu gaae over til at betragte det af Hr. Lehmann anstillede Forsøg paa en Forklaring af vort Stykkes Tilblivelsesgrund. Da Hr. Hage ikke kunde komme videre med vore Artikler, maatte Læseren tage til Takke med hvad Huset formaaede, noget moralsk Boghvedegrød og en interessant Bordconversation angaaende Hr. Liunges Sandhedskjærlighed. Hr. Lehmann er nu mere spirituel, og da han ikke kan komme videre, forvandles han pludselig til Psychologen og Hjertekjenderen og udfinder nu i sin Skarpsindighed, hvad min egentlige Hensigt har været med mine Artikler i flyvende Post. Den hele Passus ville vi lade aftrykke for derpaa at tilføie vor Commentar. Den lyder saaledes: »Overhovedet synes hiint Angreb fornemligen kun at være Vehiklet for en Deel mere eller mindre passende Spøg, og forsaavidt som dette giver grundet Anledning til at betragte det Hele som en Stiiløvelse i den humoristiske Maneer, kan man som saadan vist ikke frakjende den en vis Virtuositet, men idet Hensigten dermed da ikke bliver at oplyse noget, men kun at more — ligegyldigt om sig selv eller andre — kan man gjerne nægte den Sandhedskjærlighed, uden derved at træde Forfatterens Moralitet for nær. Idetmindste findes der saa haandgribelige, skjøndt stundom ret morsomme, Fordreielser og Skjævheder, at man under en anden Forudsætning maatte drage enten Forfatterens Intelligents eller hans *bona fides* i Tvivl; men da der til det første ikke er nogen Anledning, og det sidste er noget, hvortil jeg ikke lettelig kan beqvemme mig, saa er den Fortolkning, jeg har fulgt, vistnok den billigste af alle, at nemlig Forfatteren i Kjøbenhavnspostens Artikel har troet at see en uretfærdig Nedsætten af den foregaaende og en uretfærdig Op-

---

see en lille Høflighed] Kp. S. 385 Sp. 2: »Naar jeg sætter mit Navn under disse Linier, da haaber jeg Hr. B. vil betragte det som en lille Høflighed mod ham«. Den tvetydige Roes] se ovf. S. 29 Anm. noget moralsk Boghvedegrød] se ovf. S. 25. Den lyder saaledes] Kp. S. 385 Sp. 2 (fornemligen] fornemmeligen Kp., frakjende den] frakjende det Kp.). *bona fides* god Tro, Redelighed.

høien af den nærværende Tid, og idet han optraadte mod denne formeentlige Eensidighed, har givet sin dialectiske Aandsretning og satiriske Lune frit Spil med en poetisk Licents, som stundom rigtignok har forledet ham til usømmelig Kaadhed eller krænkende Uretfærdighed.« Heraf lære vi nu, at Hensigten af en Stiiløvelse i den humoristiske Maneer ikke er at oplyse; men kun at more. Dette maae vi benægte; thi Hensigten af en Øvelse er altid at opnaae en vis Færdighed: Hensigten af en Stiiløvelse i Prædikeforedraget er ikke at opbygge, men at opnaae Dygtighed til at kunne opbygge; Hensigten af en Stiiløvelse i den humoristiske Maneer er altsaa ikke »kun at more.« Men vi ville for et Øieblik antage, at Hensigten af denne saakaldte Stiiløvelse i den humoristiske Maneer kun var den at more, for da at dvæle ved den næste Sætning, »at man gjerne kan nægte den (det skal formodentlig være Forfatteren) Sandhedskjærlighed, uden derved at træde Forfatterens Moralitet for nær.« Jeg veed nemlig ikke, hvad det vil sige, at nægte mig Sandhedskjærlighed, fordi jeg vil more, da dog vel det at more er noget aldeles uskyldigt, og først naar man søger at more paa Sandhedens Bekostning, først da kan man sigtes for Mangel paa Sandhedskjærlighed. Dette sidste skulde altsaa bevises; men bliver det beviist, da følger deraf ingenlunde, at man træder min Moralitet for nær ved at sige det, da der i saa Fald ikke kan være Tale i det concrete Tilfælde om min Moralitet, men om min Immoralitet. At jeg nu virkelig har havt til Hensigt at more, med Bevidsthed om, at det skete paa Sandhedens Bekostning, det skal formodentlig det følgende Punctum oplyse. Hvad de deri omtalte haandgribelige skjøndt stundom ret morsomme Skjævheder angaaer, da angribe disse Ord endnu ikke min Sandhedskjærlighed; men Udtrykket — Fordreielser — synes at ruinere denne. Dog, da der ikke er beviist noget desangaaende, forbeholde vi os at svare paa denne Beskyldning, naar Fordreielserne engang blive paaviste, og gaae nu over til de følgende Ord, at man under en anden Forudsætning, enten maa drage min Intelligents eller *bona fides* i Tvivl. Heraf lærer man, at under den Forudsætning, »at Een vil more«, behøver man ikke at drage hans *bona fides* i Tvivl, uagtet der i det, han siger, findes »haandgribelige Fordreielser«, derimod under en anden Forudsætning (f. Ex. naar Een vil kjede) maa man paa Grund af disse samme Fordreielser drage Forfatterens *bona fides* i Tvivl. Vi gaae videre. Hr. Lehmann har, som vi have seet, opstillet et Dilemma, han maa nemlig under en anden Forudsætning enten drage min Intelligents eller min *bona fides* i Tvivl; men hvad er da det for en Forudsætning, der modsættes denne »anden

Forudsætning?« Det er den, at min Hensigt blot har været at more; men under den Forudsætning kan der umuligen fremkomme noget saadant Dilemma, da, som sagt, det at ville more er noget aldeles uskyldigt. Hr. Lehmann har derfor ogsaa en anden Forudsætning, den nemlig at ville more paa Sandhedens Bekostning, og saa er Dilemmaet rigtigt stillet. Uheldigviis er imidlertid Hr. Lehmann bleven staaende ligesom det skolastiske Æsel fordum (til at drage min Intelligents i Tvivl er der ingen Grund og til at drage min *bona fides* i Tvivl kan han ikke beqvemme sig), og jeg kan ikke, hvor gierne jeg end vilde, hjælpe ham ud, da han ikke selv vil, og maa altsaa lade ham blive staaende. I det Følgende kommer pludselig en ny Fortolkning, som Hr. Lehmann har fulgt, styrtende til Hjælp, den nemlig, at mit Angreb har sin Grund i hiin Artikels formeentlige Eensidighed*). Hvorledes nu denne Fortolkning lader sig forene med den foregaaende om, at det Hele var en humoristisk Stiiløvelse blot for at more, hvorledes disse Fortolkninger ere komne sammen i det samme Punctum, og som det synes for at oplyse hverandre, er ikke let at indsee. — Nu er jeg færdig med min Commentar og vil blot tilføie, at det slet ikke har forundret mig, at saavel Hr. Hage som Hr. Lehmann have antaget, at mine Artikler blot vare til for at more; thi Formen stikker rigtignok en Deel af mod den høitidelige Bedemandsstiil, man i Almindelighed finder i Kjøbenhavnsposten; denne kan nemlig sige med Gert Westphaler: »jeg troer ikke, noget Menneske end ikke mine Uvenner skal sige, at jeg nogen Tid har ført Snak paa Bane . . . . Jeg fører lutter politiske og udenlandske Discourser, som ikke findes udi mange Bøger, og hvis Værdie ikke kan opveies med det røde Guld« — og hvad dens Strid med mig angaaer føie til: »er det ikke ubegribeligt, at saadan Slyngel som Jorgen Handskemager tor foragte og kaste paa Nakken af min Tale.«

Hr. Lehmann siger, at han har sat sit Navn under for at vise mig en lille Høflighed, jeg sætter mit under af Conseqvents;

*) Herved er da Hr. Lehmann igjen kommen til at staae i den samme sorgelige Situation, da han her har opstillet igjen en anden Forudsætning.

det skolastiske Æsel] for at bevise Villiesmomentet i en Beslutning benyttede Skolastikerne som Exempel et Æsel stillet midt imellem to ens Knipper Hø (»Buridans Æsel« efter en fransk Skolastiker fra 14. Aarh.). Gert Westphaler] 4. Act. 3. Scene. Hr. Lehmann siger] se ovf. S. 36 Anm. De der anførte Ord fortsættes saaledes: »da jeg seer, at det er ham behageligt, at vide, med hvem han har at gjøre; men maa tillige bede ham, ikke derved at lade sig genere i at bevare sin egen Anonymitet, da det er mig aldeles ligegyldigt, hvad Navn min Modstander har«.

og da det lader til, at Hr. Lehmann ellers har skrevet en Deel, siden han siger, at han vil sætte sit Navn under disse Linier, kan jeg ikke noksom glæde mig over denne Forandring til det, som jeg idetmindste anseer for det bedre, jeg kan ikke noksom glæde mig, siger jeg, over denne Forandring, ligesom heller ikke noksom lykønske Kjøbenhavnsposten til den af dens Puppe udviklede Sommerfugl.

S. Kierkegaard.

AF EN ENDNU LEVENDES PAPIRER.

UDGIVET AF

J. L. HEIBERG.

Gjenoptrykt efter Originaludgaven (Kjøbenhavn 1838). Haandskriftmateriale findes ikke.

AF EN

ENDNU LEVENDES PAPIRER

UDGIVET

MOD HANS VILLIE

AF

S. KIERKEGAARD.

KJØBENHAVN.

HOS C. A. REITZEL. TRYKT HOS BIANCO LUNO.

1838.

FORORD.

Forord bryder ingen Trætte, pleier man at sige; nærværende afbryder idetmindste en Trætte, jeg i længere Tid har havt med den egentlige Forfatter af denne Afhandling. Skjøndt jeg nemlig elsker ham »med Tung og Mund og af Hjertens Grund« og i Sandhed anseer ham for min oprigtige Ven, mit *alter ego,* er det dog langtfra, at jeg for at betegne vort Forhold kan substituere et andet, som det maaskee kunde synes dermed identisk Udtryk: *alter idem.* Vort Forhold er nemlig ikke noget venskabeligt *idem per idem;* tvertimod ere vi næsten altid af forskjellig Mening og idelig i Strid med hinanden, medens vi dog derunder ere knyttede sammen ved de dybeste, helligste, uopløseligste Baand; ja vi ere, skjøndt ofte magnetagtigt divergerende, dog i strengeste Forstand uadskillelige, om end vore fælleds Bekjendtere kun sjeldent, maaskee aldrig har seet os sammen, ihvorvel En og Anden af dem

---

»med Tung' og Mund osv.] sml. Kingos Psalmer og aandelige Sange, samlede og udgivne af P. A. Fenger, Kbhvn. 1827, S. 521: med min Mund af Hjertens Grund (Nr. 231, Den 4de Kong Davids Poenitentse-Psalme). *alter ego* andet Jeg. *alter idem* en til af samme Slags. *idem per idem* den samme i det samme.

maaskee undertiden har forundret sig over, at, ligesom han har forladt den ene af os, han næsten i samme Nu har truffet den anden. Det er derfor saa langtfra, at vi som Venner kunne glæde os ved den Eenhed, som Digtere og Talere i deres gjentagne Forevigelser kun have havt et eneste Udtryk for, at det var som om een Sjæl boede i to Legemer, at det, os betræffende, snarere maatte synes, som om to Sjæle boede i eet Legeme. Hvilke Bryderier vi nu kunne have med hinanden, hvilke huslige Scener, der stundom forefalde, derom vil Du, kjære Læser, bedst kunne gjøre Dig en Forestilling, naar Du vil tillade mig at fortælle, hvorledes det er gaaet til med nærværende lille Afhandling, og Du vil da lettelig fra denne Ubetydelighed kunne slutte Dig til Resten. Min Ven lider nemlig i en temmelig høi Grad af Utilfredsstillethed i Verden, som ofte har gjort mig ret bekymret for ham, og som ofte har ladet mig befrygte, at det, hvis mit gode Humeur ikke skulde kunne raade Bod derpaa og være istand til at fordrive Sauls onde Lune, skulde see galt ud med min Ven, med mig og med vort Venskab. Som bekjendt behøver den menneskelige Sjæl just ikke saa lang Tid som vor Klode for at dreie sig om sin Axe. Dog ikke blot denne Bevægelse er langt hurtigere, men Sjælen passerer ogsaa langt oftere de forskjellige Himmeltegn, ligesom naturligviis ogsaa af samme Grund Opholdsmomentet i hvert enkelt bliver betydeligt kortere i Forhold til Omløbs-Hurtigheden. Naar nu Sjælen indtræder i Haabets og Længselens Tegn, da vaagner der hos ham, efter hvad jeg kan forstaae, under de forskjellige Constellationers Attraction dunkle Anelser, der ligesom i Vexelsang svare og mødes med de fjerne Toner, der lyde over til os fra vort vel kjendte, men ogsaa ofte glemte sande Hjem. I slige Øieblikke indeslutter han sig da taus og hemmelighedsfuld i

sit ἄδυτον, saa at han endog synes at unddrage sig mig, til hvem han dog ellers pleier ganske at betroe sig, for hvem han dog ellers ikke pleier at have Hemmeligheder, og det er kun ligesom i en forsvindende Afglands af hvad der bevæger sig i hans Sjæl, at jeg paa en forunderlig sympathetisk Maade (ene forklarlig ved en ubegribelig *communicatio idiomatum*) føler, hvad der rører sig i hans Indre. Og naar han nu atter vender tilbage til mig, halv undseelig over, om jeg skulde have mærket Noget, og da efter en lille Pause vemodig udbryder:

> Es blies ein Jäger wohl in sein Horn,
> Wohl in sein Horn,
> Und alles was er blies das war verlorn —

saa er han virkelig nær ved at forstemme mig. Og lykkes det ham end nu og da at gribe en og anden af de flygtende Ideer, saa maa han ogsaa, som han siger kæmpe og stride med den. Og glemmer han end i Velsignelsens Øieblik, at han halter, saa føler han det kun desto stærkere, naar denne viger fra ham. Men times det ham da at fastholde og fængsle den enkelte Idee i et fyldigere Moment (thi det har vist ogsaa Du, kjære Læser, erfaret, at det ikke blot er for vor Herre at een Dag er som tusinde Aar, men ogsaa om end kun en sparsom Gang for os Mennesker), saa frygter han dog ofte for, at han maaskee ikke i Tide har ladet Tanken christne, og at Nisser og Trolde saaledes have faaet Magt til at lægge en Skifting istedet. Efter deslige mange Vanskeligheder var

---

ἄδυτον ádyton: (utilgængeligt) Allerhelligste. *communicatio idiomatum* Væsenernes Samkvem (den dogmatiske Betegnelse for Forbindelsen af de to Naturer i Christus). Es blies osv.] gammel tysk Vise »Die schwarzbraune Hexe« i Des Knaben Wunderhorn I S. 34. een Dag er som tusinde Aar] 2. Petr. 3, 8.

nu ogsaa nærværende lille Afhandling bleven færdig, og allerede havde jeg, som det Medium, igjennem hvilket han telegrapherer med Verden, bemægtiget mig den, for at besørge det Fornødne til Opnaaelsen af dens udvortes Bestemmelse — at blive trykt. Men hvad skeer! Herimod havde han meget at indvende. Du veed jo, sagde han, at jeg anseer det at skrive Bøger for at være det Latterligste, et Menneske kan foretage sig. Man overgiver sig jo aldeles til Skjebnens og Omstændighedernes Vold, og hvorledes skal man kunne undgaae alle de Fordomme, som Folk føre med sig til Læsningen af en Bog, og som virke ikke mindre forstyrrende end de forudfattede Forestillinger, hvilke de Fleste føre med sig, naar de skulle gjøre et Bekjendtskab, og som ere Skyld i, at saa faa Mennesker virkelig vide, hvorledes Andre see ud? Hvilket Haab kan man vel nære om aldeles *ex improviso* at falde i Læsernes Hænder? Desuden føler jeg mig bunden ved den fixerede Form, Afhandlingen nu engang har faaet, og for igjen at føle mig fri, vil jeg atter tage den tilbage i Moderslív, lade den endnu engang synke hen i den Dæmring, den udgik af, hvor Ideen

»viser sig og smiler, og undviger
Som Pynten af et ønsket Næs i Taage«

— maaskee kan den da fremgaae i en gjenfødt Skikkelse. Og desuden veed jeg meget godt, hvad det er, der forblinder Dig. Forfatterforfængelighed, Kjære! » »Stakkels Hjerte kan Du dog ikke opgive det forfængelige Haab, at være Forfatter af fire Ark« « Amen! ‘‘Ως εφατ’. αὐτάρ ἐγώ μιν ἀμειβόμενος προςέειπον: Slidder Sladder. Alt hvad Du der har sagt har Intet at betyde

---

ex improviso uforudset, uden Forberedelse. »viser sig osv.] Ewald, Fiskerne, 2. Handl. 4. Optrin (Samtlige Skrifter, Kbhvn. 1855, V S. 136): Jeg viser mig, og smiler, osv. ‘‘Ως ἔφατ’. αὐτάρ osv. saaledes talte han, men jeg svarede og tiltalte ham, et oftere forekommende Overgangsvers i Odysseen.

og intetsteds hjemme, og da, som Du veed, den Snak altid er lang nok, som intetsteds har hjemme, saa vil jeg ikke høre et Ord mere. Afhandlingen er nu i min Magt, jeg har Commandoen. Altsaa: Lige ud, Marche. Parolen er: hvad jeg skrev, det skrev jeg.

Udgiveren.

verte

---

hvad jeg skrev osv.] Johannes' Ev. 19, 22. *verte* vend (Bladet).

Efterskrift for de Læsere, der muligen kunne have Skade af at læse Forordet: de kunne jo springe det over, og sprang de saa langt, at de sprang over Afhandlingen med, saa kan det ogsaa være det samme.

OM

ANDERSEN SOM ROMANDIGTER,

MED STADIGT HENSYN TIL HANS SIDSTE VÆRK:

»KUN EN SPILLEMAND.«

Kun en Spillemand' Original Roman i tre Dele af H. C. Andersen. Kjøbenhavn 1837.

Der ligger i den hele nyere Udvikling en stor Tilbøielighed til — langtfra med Taknemmelighed at erindre sig de Kampe og Besværligheder, Verden har udstaaet for at blive til det, den er — om muligt endog at forglemme de Resultater, den i sit Ansigts Sved har erhvervet, for paany at begynde forfra, og i ængstende Forudfølelse af, med hvor fuld Ret Efterverdenen vilde kunne behandle den paa samme Maade, deels at overbevise sig selv om sin Virksomhed og sin Betydning, deels at paanøde Efterverdenen denne Anerkjendelse ved at gjøre sig til det egentlige Udgangspunkt for Verdenshistorien, ved, hvis det lod sig gjøre, med sig at begynde den positive Tidsregning og lade den foregaaende Tilværelse, om man endnu er saa fornuftig at antage en saadan, være et Livs-Hoveri, paa hvilket Subtractions-Stykke man kun maa beklage, at det har været nødvendigt at anvende en saa lang Tid. Møde vi dette Phænomen i sin respectableste Skikkelse, saaledes som det træder frem i Hegels store Forsøg paa at begynde med Intet, saa maa det saavel imponere os som glæde os; imponere os i Betragtning af den moralske Kraft, hvormed Ideen er undfanget, den intelligente Energie og Virtuositæt, hvormed den er gjennemført; glæde os, fordi den hele Nægten dog kun er en Bevægelse indenfor Systemets egne Grændser, foretaget netop i Interesse af Gjenvindelsen af Tilværelsens »gediegne Fylde«. See vi det samme Phænomen, fremkaldt ved en ægte original Personligheds naturlige Opposition mod den hele moderne Phraseologie, see vi en saadan, ved Geniets egen dybe, artesiske Kraft høit over Mængden hævet, staae som en imponerende Statue, ganske ind-

---

Tilværelsens »gediegne Fylde«] en hegeliansk Vending; sml. f. Ex. Hegel, Vorlesungen über die Aesthetik, Werke X [1] (1835) S. 71.

hyllet i sin hjemmegjorte terminologiske Kappes yppige Drapperier; men dog saa egoistisk afsluttet i sig selv, at der ikke er den mindste Pjalt, den »gaffende Pøbel« kan gribe fat i; saa maae vi vel takke Gud for, at en saadan Simon Stylita erindrer os om, hvad Selvstændighed er, men dog ogsaa beklage, at Tidens Forkeerthed fordrede et saadant Offer. Hvad imidlertid disse to Fremtrædelsesformer af den betegnede Lyst til at begynde forfra angaaer, da maa man bemærke, at de ere opstillede for at vise den relative Sandhed, der kan ligge i denne Tilbøielighed, idet jo, hvad den første Fremtrædelsesform angaaer, det væsentligt paaligger Philosophien som System bestandig paany at optage sine egne Præmisser, og denne forsaavidt kun ved en Misforstaaelse tillige har rettet sig mod Tilværelsen selv; og see vi hen til den anden, da er den jo deels fremtvungen ved den almindeligere, hele Stater omspændende, med den kun langt ude beslægtede Forvirring, og deels reformatorisk blot rettet mod Misbrug, der have indsneget sig i den givne Positivitæt, uden derfor at ville udrydde end ikke et eneste oprindelig i Sproget givet Ord. Hvorvidt nu den overordentlige Beredvillighed og Redebonhed, den næsten forekommende Tjenstvillighed, hvormed i vore Tider stedse Tusinder staae parate til, saasnart der bliver sagt et fornuftigt Ord, at misforstaae det, ogsaa her har været i utrættelig Virksomhed, det vil Enhver let overbevise sig om, der har bemærket, at den hele yngre Literatur deels er saa fuldt op beskjæftiget med at indlede og skrive Indledninger, idet den har forglemt, at den Begynden fra Intet, som Hegel taler om, af ham selv blev magtet i Systemet og ingenlunde var en Miskjendelse af den store Rigdom, Virkeligheden*) har, deels er saa høilig hjemsøgt af disse hysteriske Tilfælde af Aandrighed.

*) Imidlertid skal man ikke saa ganske troe Hegelianerne paa Ordet, naar de omtale deres Forhold til Virkeligheden: thi naar de i denne Henseende beraabe sig paa deres Mesters udødelige Værk (hans Logik), da forekommer det mig, at det gaaer til som i Rangforordningen, hvor man, begyndende med Secretairer (Seyn, den rene Væren), nu igjennem »andre Secretairer« (das Andre, das Besondre, Nichts [det er ogsaa derfor, at man siger, at andre Secretairer sind so viel wie Nichts]) lader Bestemmelsen »virkelige Secretairer etc.« fremgaae, uden at man derfor er berettiget til at slutte, at der i Virkeligheden er en eneste »virkelig Secretair.«

Simon Stylita (Søjleboer) en byzantinsk Helgen, som opholdt sig paa Toppen af en Søjle.

En sørgeligere Skikkelse af den samme Vildfarelse, og som egentlig er den, vi oprindeligen sigtede til, viser sig i Tidsalderens Hovedretning i det Politiske. Misforstaaende den dybere Betydning af en historisk Evolution*), klamrende sig, besynderligt nok, ligesom i Kamp for sin Existents fast til den Phrase, at Verden altid bliver klogere, opfattet, vel at mærke, i en for dette Øieblik gunstig, forøvrigt parodisk**) Conseqvents, træder den frem enten som ungdommeligt Overmod i for stor Tillid til i Livet ikke prøvede Kræfter (og dette er da dens bedste Skikkelse) ihvorvel i samme Grad som det ægte Ungdommelige, der var det integrerende Moment af Sandhed deri, tager af, i samme Grad Phænomenet nedsætter sig selv til Kaadhed, om end Samtiden skulde være forblindet nok til med sin Tak at henvende sig til en slig klein Zaches genannt Zinnober***) — eller som Mangel paa Taalmodighed til at kunne finde sig ind i Livsforholdene, som Afmagt til, udfyldende en bestemt Stilling i Staten, at bære med paa Historiens for den Fornuftige lette og velsignelsesrige Byrde. Men under begge Former gjør denne Tendents sig skyldig i et Attentat paa den givne Virkelighed; dens Løsen er: glem det Virkelige (og allerede dette er et Attentat), og forsaavidt de gjennem Aarhundreder

---

*) Vernunft wird Unsinn, Wohlthat Plage
Weh Dir, dasz Du ein Enkel bist.

Jo længere man nemlig er borte fra det egentlig Centrale i Udviklingen, desto besynderligere maa denne naturligviis forekomme, og jeg tvivler ikke paa, at en *Rana paradoxa* f. Ex. vilde i en eneste Sætning kunne fremkomme med langt betænkeligere Tvivl om Tilværelsen end *summa summarum* af alle Skeptikere og Fritænkere indtil Dato; thi som J. Paul siger »Solchen Sekanten, Kosekanten, Tangenten, Kotangenten kommt alles excentrisch vor, besonders das Centrum.«

**) Vi paa Forfædres Skuldre staae,
Vi tykkes store — ere smaa . . .

***) Cfr. Hoffmanns Schriften neunter Band *p.* 45: »Seltsam war die Gruppe, die beide zusammenstehend bildeten. Gegen den herrlich gestalteten Gregor (dette er den historisk udviklede Stat) stach gar wunderlich das winzige Männlein ab, das mit hoch empor gereckter Nase sich kaum auf den dünnen (uhistoriske) Beinchen zu erhalten vermochte.

Vernunft wird osv.] Goethes Faust V. 1623 (Mephistopheles og Studenten). *Rana paradoxa]* se IV. Bd. S. 344 Anm. J. Paul] Flegeljahre I Nr. 14 (Sämmtl. Werke, Berlin 1827, XXVI S. 113). Hoffmanns Schriften] »Klein Zaches, genannt Zinnober, ein Mährchen« Cap. 3. Den anførte Udgave er E. T. A. Hoffmann's Ausgewählte Schriften I—X, Berlin 1827—28.

grandieust udviklede Statsformer ikke lade sig ignorere, saa maae de vige, ligesom Urskovene fordum for Culturens Plov i Oplysningens Morgenrøde, for at der nu paa de ryddeliggjorte Sletter ikke kan være det mindste poetiske Smuthul; men de faa rene Exemplarer af normale Mennesker kunne, uden at udsættes for den mindste profane Berøring eller for at forsee sig paa nogetsomhelst Broget, Spættet eller Stribet, i en rædsom Monotonie avle en heel Yngel af eligerede, abstracte Cosmopolit-Gesichter. Som Hegel begynder den ikke Systemet, men Tilværelsen med Intet, og det negative Moment, igjennem hvilket og i Kraft af hvilket alle Bevægelserne skee, (Hegels Begrebets immanente Negativitæt) er Mistillid, der unægtelig har en saa negativ Kraft, at det — og det er da det Gode ved Sagen — maa ende med at slaae den selv ihjel, Noget, som da ogsaa vil skee; thi saasnart den *juste milieu*, det eneste Medium, igjennem hvilket de hænge fast ved Staten, blot et Øieblik skulde med Molboen faae isinde at sige: tøv lidt, mens a spytter i Næverne, saa styrte de redningsløst ned.

Efter disse almindeligere Betragtninger, hvis inderligere organiske Forhold til vort Forehavende paa sit Sted vil, saa haabe vi, vorde Læserne klart, ville vi gjøre et Forsøg paa at orientere os en Smule i vor Roman- og Novelle-Literatur, erindrende om, at ogsaa her er skeet, ja realiseret et saadant Forsøg paa at begynde forfra og fra Intet; thi anderledes vide vi ikke at betegne den Cyclus af Noveller, der begyndte med en Hverdagshistorie (med Intet), kun at dette, i Kraft netop af det Sande i Retningen, i sin Negativitæt var rettet mod et Uvæsen, der havde indsneget sig i denne Green af Literaturen, og som al ond Vane havde faaet en besynderlig lang Hale, og, idet hver Generation føiede Sit til, var voxet i Analogie med det bekjendte: »Sip-Sip-Sipsippernip-Sipsippernip-Sippernip-Sipsip,« deels i sin Positivitæt udfoldede en saa stor Rigdom indefter og afgav et saa glædeligt Vidnesbyrd om Tilværelsens poetiske Vægtfylde, at det nødvendigt maa opmuntre enhver følgende Novellist eller Roman-Digter at have en saadan Begyndelse.

Idet vi nu med saa faa Ord som muligt ville henlede Læsernes Opmærksomhed paa den Cyclus af Noveller, der skyldes Hverdagshistoriens Forfatter, maae vi erindre om, at dette hverken skeer,

---

Broget, Spættet eller Stribet] Hentydning til 1. Moseb. 30, 32 ff. Cosmopolit-Gesichter] sml. ovenfor I. Bd. S. 232 Anm., Efterl. Pap. 1833—43 S. 21. med Molboen] Beretning om de vidtbekjendte Molboers vise Gjerninger og tappre Bedrifter, ved Fausbøll (Kbhvn. 1862) Nr. 7 Det tørstige Træ S. 18 (Tøv lidt, mens jeg spytter i Hænderne).

for, efter at have betalt dem en vis Anerkjendelsens-Tribut, nu med moderne philosophisk Travlhed at sløife dette Høidepunkt og forvandle det til et i Tilværelsen forsvindende Moment, over hvilket maaskee allerede adskillige *homines novi* (»nyfødte Jarler, nattegamle Svende«) ere komne ud, eller for at fixere dem i en absolut Catholicitæt, uden for hvilken ingen Salighed er; men i Betragtning af den i disse indeholdte Livs-Anskuelse, der ligesaa vist har havt sit corresponderende Element i Tilværelsen til sin Forudsætning, som ogsaa har et vakt til sin Virkning, en Betragtning, der ingenlunde er uden Vigtighed for vort Forehavende, og kun gjennemføres, forsaavidt den har Betydning for samme. Imidlertid maae vi forinden bede den ærede Ubekjendte undskylde, at han — i Lighed med hine udødelige classiske Skribenter, til hvis Fortolkning til Plage for disse gjennem Aarhundreder den ene Generation efter den anden har afgivet sit destoværre ofte altfor talrige Contingent af smagløse Fortolkere og derved bidraget til at formere det Opløb, der ikke sjeldent har trængt sig mellem Forfatterne og de Læsere, der vare disse kjærest — atter her seer sig forfulgt af en Recensent, der dog netop i Følelsen heraf kun i Tillid til sin gode Genius' Bistand vil bestræbe sig for »*favere lingua.*«

Det Sublimat nemlig af Glæde over Livet, den som Livs-Udbytte resulterende gjennemkæmpede Tillid til Verden, at i den endogsaa i dens mest underordnede Skikkelser ikke Livspoesiens Kilde er udtørret, den Tillid til Mennesker, at der ogsaa i disses mest trivielle Fremtrædelsesformer, naar man blot vil søge rigtigt, findes en Fylde, en Guddomsgnist, der, omhyggeligt pleiet, kan gjennemgløde hele Livet, kort sagt den verificerede Congruens af Ungdommens Fordringer og Bebudelser med Livets Præstationer, der her ikke bevises *ex mathematica pura,* men anskueliggjøres *de profundis,* af et rigt Gemyts hele indre Uendelighed, og foredrages med ungdommelig Alvor — give disse Fortællinger et evangelistisk Anstrøg, der nødvendigviis maa sikkre dem stor Betydning for Enhver, der endnu ikke har forskrevet sig til Fanden for at storme Himlen, eller praktisk-grundigt fordybet sig i Støvlerne, for der at

---

homines novi ny Mænd (saaledes kaldte Romerne dem, der naaede frem til de højeste Statsembeder, uden at deres Forfædre havde beklædt saadanne). »nyfødte Jarler osv.] Baggesen, Sæmunds Examen (Danske Værker, 2. Udg., VII S. 263): Nyfødte Svende, nattegamle Jarle. *favere lingua* begunstige med Tungen ɔ: undgaa uheldvarslende og forstyrrende Ord (en Opfordring dertil rettedes hos Romerne til dem, der var tilstede ved en Ofring). *ex mathematica pura* ud af den rene Mathematik. *de profundis* fra det dybe; sml. ovf. VI S. 179 Anm.

finde Tilværelsens egentlige Reale, og gjøre deres Læsning til et i Sandhed opbyggende Studium.*) Og føle vi end, at den Vei, der fører til denne Glæde, vistnok gaaer over Sukkenes Bro, og synes man end at høre et ganske enkelt Suk, der dog ikke aldeles har fundet sin Lægedom, og træder derfor end paa et enkelt Sted istedenfor den ægte religieuse, aprioriske Genialitæt en vis Befinden sig vel inden elskelige huslige Forholds hyggelige Vægge, saa er dog den igjennem dem gaaende Aand i Forening med den ved konstnerisk Virtuositæt betingede objektive Holdning, saa glædelig, at om end deres Forfatter, idet han overskuer den hele Samling, stundom fristes til at kalde den en »Benoni«, Læserne nødvendigviis maae kalde den en »Benjamin«. Synes end derfor en og anden Yngre mismodig, at ogsaa her føres Beviset for, at det dog kun er vort Livs Josua og ikke dets Moses, der kommer ind i det forjættede Land, og vender end et og andet yngre Blik sig vemodigt mod hiin mægtige, længst forsvundne Fortid, og lytter end mangen Yngres Øre efter Hiint:

Det donner**) under Ros, de danske Kæmper naar de Dysten ride,

som lod den sig endnu engang opleve, som var det umuligt Andet, end at den paa al ungdommelig Poesies retmæssige Fordringers mægtige Manelser maatte, ligesom Fædrene i dens Fortællinger, reise sig i sin Grav for at udlevere sine Sønner det Sværd, med hvilket den selv bekæmpede Nisser og Trolde, saa vil ogsaa den Deel af den yngre Generation istemme, naar disse Novellers Forfatter reiser sig, som Palmer***), forklaret og udbringer en Skaal,

*) Cfr. Ægtestand p. 198: »Min elskværdige unge Læserinde! Du, som maaskee har taget denne Bog i Haanden for at adsprede Dig fra Tanker, som Du neppe tør tilstaae Dig selv: Dig især være denne simple Fortælling helliget med en ukjendt Vens varme Ønsker for din Seir! —

**) Nutidens Surrogat

Tramp i Gulvet med lange Bene
Forslaaer kun lidt.

***) Cfr. Extremerne.

»Benoni«] Smertes Søn, modsat »Benjamin« (højre Haands ɔ:) Lykkes Søn, se 1. Mosebog 35, 18. Det donner osv.] Omkvæd til V. 44 og 46 i »Turneringen«, s. Abrahamson, Nyerup og Rahbek, Udv. danske Viser fra Middelalderen I S. 10—11. i deres Fortællinger] som Sigfred i Visen om Berner Rise og Orm Ungersvend, smst. I S. 67 ff. Nr. 8. Palmer] i »Extremerne«, s. Skrifter af Forfatteren til »En Hverdags-Historie« IV S. 15. Ægtestand] Nye Fortællinger af Forfatteren til »En Hverdags-Historie«, udg. af J. L. Heiberg, I. 1835 (i Skrifter af Forfatteren til »En Hverdags-Historie« 1849, III S. 143).

der er værd at drikke: Leve Genie, Skjønhed, Kunst og hele denne herlige Jord! Leve hvad vi elske og hvad vi have elsket! det leve her eller hisset et forklaret Liv, som det lever i vor Erindring.

Medens nu disse Noveller maae søge deres sande sympathetiske Læsere i den ældre Generation, hvis Livs-Anskuelse er Forudsætningen for deres Tilblivelse, der endnu staaer umiskjendeligt betegnet i en Samling af ikke faa betydningsfulde, høiærværdige Individualitæter, saaledes vil deres Forhold til Politikerne*) ikke være værd at omtale af den simple Grund, at det dog kun bestandigt er den, der har Øren at høre med, Evangeliet kan prædikes for, og en Resignation, som ikke er en Følge af et udvortes Tryk (og slige fladtrykte Personer ere ikke saa sjeldne Phænomener) men en Udvikling af en indvortes Elasticitæt, af den Glæde, der har seiret over Verden, synes altfor ubegribelig for politiske Haandgribeligheder — det vil ikke være værd at omtale, siger jeg, uden forsaavidt det afgiver et Beviis paa disse Novellers poetiske Vægtfylde, uden forsaavidt det giver os Anledning til at glæde os over, at en saadan Livsfylde har vidst at holde sig i Politikens »Candidat-Prosa«.

Hvad derimod den yngre Generation angaaer, der endnu staaer og besinder sig paa Verden, da ville disse Noveller ogsaa der finde opmærksomme og taknemmelige om end for en Deel misforstaaende Læsere, hvad enten nu denne Misforstaaelse har sin Grund i, at de i ungdommelig Undulation snart ville, naar de see, hvor mange Offre Livs-Labyrinthens Minotaurus fordrer, beundre, ja næsten fortvivle om at opnaae et saadant Livs-Udbytte,

*) Skjøndt nu Montanus den Yngre afgiver et mærkeligt Beviis paa det Alvor og den Kjærlighed, hvormed denne Forfatter omfatter ethvert Phænomen i Virkeligheden, og skjøndt den realistisk-politiske Udvikling maa i høi Grad være ham forbunden for, at han har foretrukket at opstille en saadan Repræsentant, og ligesom ikke har villet agte paa alle de Opfordringer, Udviklingen selv gav ham til at opfatte dens comiske Side, saa kan jeg dog, uagtet alle dens Fortjenester, ikke nægte, at det forekommer mig, at den i Afrundethed staaer tilbage for de øvrige, da Montanus mere bliver knækket, end igjennem Udvikling forklaret. —

»Candidat-Prosa«] et Udtryk af G. C. Lichtenberg (Vermischte Schriften, Göttingen 1844. I S. 317). Sml. Efterl. Pap. 1833–43 S. 127. Minotaurus] et Uhyre, som efter Sagnet levede i Labyrinthen paa Kreta og krævede en aarlig Tribut af Drenge og Piger. Sml. Efterl. Pap. 1833—43 S. 48. Montanus den Yngre] s. Skrifter af Forfatteren til »En Hverdags-Historie« II S. 1 ff.

eller de, skjøndt de maae tilstaae sig selv, at det er en stolt Gravsang, denne Livs-Anskuelse bereder sig, dog ville finde, at den ikke ganske gaaer paa den Melodie, de i slige Øieblikke tydelig kunne besinde sig paa blev sjunget over deres Vugge — eller den viser sig deri, at denne Generation, uden endnu at have udviklet den behørige Færdighed i Livet, nu mere condenserer et vist Indbegreb af Sætninger, der skulde indeholde en Garantie for den fornødne Bøielighed i Livet, kort sagt, kommer til at sætte det som Opgave og formeget at dvæle ved Betragtningen deraf som saadant, hvad hiin Forfatter har i Kraft af at have gjennemlevet det.

At nu disse Noveller i den yngre Generation, der saavidt som muligt har holdt sig udenfor Berøring med det Politiske, har fundet opmærksomme, ja endog talentfulde Læsere, derfor føre de saa kaldte Bernhardske Noveller et ligesaa tilstrækkeligt som glædeligt Beviis. At disse, som hjemmehørende blandt den yngre Generation, da de overhovedet ikke havde den Vinkel som hine, fik istedenfor hines religieuse Characteer et moralsk Tilsnit, at de istedenfor hines klarede Besindighed udviklede stundom en vis Tilbøielighed til at snakke gammelt*) synes idetmindste ikke at modbevise vor Paastand, og vi ville derfor blot erindre om, at den anden Art af Misforstaaelse ikke saa let kan komme til at gestalte sig i en lignende Manifestation, da den, som et Moment med i en Assimilations-Proces, bør saa meget som muligt holdes fri for Selv-Reflexion, og som henhørende til et ungdommeligt Livs indvortes hemmeligste Historie ikkun i abnorme Tilstande kan forraade sig uden i almindeligere lyriske Udbrud.

Vende vi os nu fra disse Noveller og deres Tumleplads til hiin Røst**) i Ørkenen St. St. Blicher, der dog, og det er netop det mærkelige, omskabte den til et venligt Tilflugtsted for den i Livet landflygtige Phantasie, saa møde vi vel ikke her en saadan Verdens-Anskuelse, paa hvilken der er gjort Prøve i saa mangfoldige Livs-Tilfælde, ikke heller den Livs-Gymnastik, der er hine

*) Skulde jeg anføre et Exempel herpaa, vilde jeg nævne: Børneballet.

**) Stille og mørkladen er vel min Hede;
Dog under Lyngtoppen Blomsteret staaer.
Lærken bag Gravhøie bygger sit Rede
Og sine Triller i Ørkenen slaaer.

Børneballet] Carl Bernhard, Samlede Skr., 2. Udg., Kbhvn. 1869 III S. 149 ff. Stille og mørkladen osv.] Motto paa Titelbladet til Blichers Samlede Digte I, Kbhvn. 1835 (noget ændret i »Forsang« til »Jyllandsrejsen« smst. II, Kbhvn. 1836, S. 5).

Noveller saa eiendommelig; men dog finder ogsaa her en vis Begynden forfra Sted, foretaget, medens den negative Side er aldeles latent, i Kraft af at en heel Positivitæt saa at sige vaagner op og kommer til Orde og ungdommelig frisk fornyer og gjenføder sig med autochtonisk*) Originalitæt. Istedetfor den i Hverdagshistoriens Forfatters Noveller indeholdte Livs-Anskuelse, der er Individets, som har fuldendt Løbet og bevaret Troen, fremtræder her som Eenheden af en for Sjælens indre Øre gjenlydende individuel-folkelig poetisk Grundtone, og et for Phantasien udslagen folkelig-idyllisk af mægtige Kornmod gjennemlynet Billede — en dyb poetisk Stemning, indhyllet i Umiddelbarhedens Taageslør. Istedetfor vi i hine Noveller maae beundre den mesterlige Teknik, frapperes vi her mere af enkelte dramatisk-svangre Repliker, som ikke saa meget forudsætte en Cuiviers Skarpsindighed for af dem at construere en Totalitæt, som næsten Naturens Dybsindighed som Tilblivelsesgrund. I ethvert Tilfælde er ogsaa her en Eenhed, der i sin Umiddelbarhed betydningsfuldt peger ind i Fremtiden, og som nødvendigviis maa gribe Samtiden meget mere, end den har gjort, og derved maaskee komme til at virke heldbringende for den prosaiske Maade, paa hvilken Politiken hidtil er bleven behandlet.

Efter saaledes at have givet vor Kikkert de behørige Udtræk, maae vi bede de ærede Læsere at lade Øiet følge med, naar vi rette den hen paa vor egentlige Gjenstand: den af en temmelig betydelig literair Virksomhed ikke ufordeelagtigt bekjendte Digter Hr. H. C. Andersen, idet vi derved haabe os sikkrede mod den illusoriske Opfattelse og de Sandsebedrag, som det blotte Øie ofte er udsat for. Til at iagttage hans første Ungdoms enkelte virkelig skjønne lyriske Frembringelser, dertil trækker vor Kikkert ikke nok, hvorimod vi haabe, at Læserne ville give os Ret i den almindeligere Observation, at han i sin Lyrik ikke staaer betegnet som en ved et dybt Gemyt bemyndiget Choragus for en større Totalitæt, eller som et fuldtonigt Organ for en Folke-Bevidsthed,

*) Af Jorden est Du kommen!

autochtonisk] født af Jorden selv (saaledes kaldte Grækerne de Folkestammer, som antoges for ikke-indvandrede). som har fuldendt Løbet osv.] 2. Brev til Timotheus 4, 7. Cuiviers] om Cuvier se I S. 287 Anm. literair Virksomhed] H. C. Andersen havde foruden nogle Smaating og Bearbejdelser af Dramaer udgivet: Fodrejse 1829, Kjærlighed paa Nicolai-Taarn 1829, Digte 1830, Phantasier og Skizzer 1831, Skyggebilleder af en Rejse til Harzen 1831, Bruden fra Lammermoor 1832, Ravnen 1832, Aarets tolv Maaneder 1833, Samlede Digte 1833, Agnete og Havmanden 1834, Improvisatoren 1835, 2. Oplag 1837, Eventyr 1835, O. T. 1836, Skilles og mødes 1836. Choragus Chorfører.

eller endelig som en af Naturen skarpt udpræget Personlighed, der ikke har anden Ret til sine besynderlige Udbrud og sine besynderlige Fordringer til Verden end det Naturens *imprimatur,* som Historien saa ofte ikke accepterer — men snarere som en gjennem en elegisk Duodez-Scala af ligesaa let vakte som igjen dæmpede og uden synderlig Efterklang hendøende Toner sig bevægende og i et saadant Væv af tilfældige Stemninger hildet Mulighed af en Personlighed, der for at blive en saadan behøver en stærk Livs-Udvikling. Idet vi nu henvende vor Betragtning paa denne Andersens Historie, finde vi saa godt som aldeles ingen Antydning af det Stadium, han ordenligviis nærmest efter det lyriske maatte gjennemløbe — det episke. Vi ville her blot beraabe os paa den — under en saa hyppig Produktivitæt som den Andersenske — ellers uforklarlige Mangel af nogen poetisk Frembringelse, der bærer den episke Charakteer, for at hjemle vor Paastand, som senere Betragtninger endmere ville bestyrke, at Andersen har*) oversprunget sit Epos. Og uagtet det kunde synes besynderligt, at en saadan Overspringen af det Episke netop skulde indtræffe i vor paa episk Stof ellers saa rige Tid (hvor med en Tarvelighed, der erindrer om den sceniske Konsts første Udviklings oeconomiske Forening af Digter og Skuespiller i een Person, jo Enhver har sit Epos**) og sin episke Digter i sig selv), saa er dog Phænomenet unægteligt og ikke uinteressant, ja ligesaa meget interessantere som Andersens lyriske Selvfortabelse er glædeligere end den moderne politisk-episke Selvforgabelse.

Uden nu at indlade os paa en vidtløftigere Droftelse af Betydningen af en egentlig episk Udvikling, ville vi blot bemærke, at derved ikke maa forstaaes en hoirøstet hæs Begeistring over en eller anden ephemer Gjerningsmand, eller en smægtende Henstirren paa en eller anden tilfældig Individualitæt, eller en literair Becomplimenteren, men en dyb og alvorsfuld Omfavnen af en given Virkelighed, paa hvilken Maade man end fortaber sig i den, en for

*) Naar jeg siger oversprunget, da er det paa dette Sted paa en Maade en Anticipation, da jeg endnu ikke har omtalt hans senere Virksomhed og der altsaa var en Mulighed af, at han endnu ikke var kommen dertil.

**) Man taler derfor ikke engang saa meget paa det Sted, Talen har hjemme, som man mere besynger og besnakker (Dichtung und Wahrheit) hvad man ved en foregaaende Leilighed har sagt eller vilde have sagt.

---

imprimatur »maa trykkes« (med denne Paategning gav Censor Tilladelse til en Bogs Udgivelse).

Livet styrkende Udhvilen deri og Beundring deraf, uden at denne derfor nogensinde behøver at komme til Orde som saadan, men som aldrig kan Andet end have den høieste Betydning for den Enkelte; om det Hele end gik saa umærket af, at Stemningen selv syntes født i Dølgsmaal og begravet i Stilhed.

Ville vi nu nærmere betragte, hvorledes for et Gemyt som det Andersenske Overgangen maatte være realiseret fra det Lyriske til det Episke (hvilket vi her forstaae om den poetiske Stemning, der fortjener dette Navn, og som er en nødvendig Betingelse for det derpaa følgende og i correspondérende Forhold dertil staaende Gjernings-Epos) — saa maatte dette enten være skeet derved, at han med pythagoræisk Taushed havde helliget et Tidsafsnit af sit Liv til et alvorligt Studium, og dette laa allerede Andersen fjernere; eller derved at Samtiden saa poetisk-malerisk grupperede sig om en enkelt Heros; eller den ved en colossal Forening af en Mængde hver for sig betydningsfulde Kræfter, midt i disses mest brogede Mangfoldighed, saa aldeles uden al Misviisning pegede hen paa et eneste Maal, og med en saadan Energie arbeidede derhen, at en saadan Stræben en Tid lang maatte gribe ham og afgive det for ham nødvendige Livs-Supplement. En saadan Begunstigelse af Tidsomstændigheder faldt imidlertid ikke i Andersens Lod; thi hans egentlige Livs-Udvikling falder i den saa kaldte politiske Periode, og naar vi blot et Øieblik ville høre efter, hvad Politikerne selv sige om den, ville vi vistnok overbevises om, hvorlidet styrkende den kan være for et saadant Gemyt. Det er en Gjærings-Periode, sige Politikerne, idetmindste er det ingen Gjernings-Periode; det er en Overgangs-Periode — meget rigtigt! idetmindste er Granit-Formationen allerede længe forbi, Fløse-Formationen overstaaet, og vi har formodentlig en god Stund fordybet os i Tørve-Formationen.*) Eller var det vor Tids Generalforsamlinger,**) disse det politiske

*) Det er ogsaa ret mærkeligt, at den nyere Udvikling i saa mange Henseender har distingueret sig som Formetørvs-Perioden.

**) *Sed nimis arta premunt olidae convivia caprae.*

---

pythagoræisk Taushed] de, der traadte ind i den pythagoreiske Skole, maatte efter Sigende forpligte sig til Taushed en vis Tid. **Fløse-Formationen**] Fløts-Formationen kaldtes tidligere i Geologien de yngre lagdelte Formationer. **Formetørvs-Perioden**] om Skæretørvens Forædling til Ælte- eller Formetørv se N. Lund, Underretning om Tørvemosers Opmaaling, Undersøgelse, Beregning osv., Kbhvn. 1809 (S. 20). 1831 var der indkaldt westphalske »Tørvegjørere« for at lære Bønderne forbedrede Methoder (Tidskr. f. Landøkonomi 1831 S. 135). *Sed nimis* osv. men stinkende Sved generer de altfor tætpakkede Selskaber (Horats, Breve I 5, 29).

Livs Omnibusser, disse brasilianske Myretuer, hvilke, efter en Naturforskers Beretning, ved en Samling af flere Millioner, frembyde en frappant Lighed med Fortidens Mindesmærker over en Mand — en Kæmpehøi? Eller hvorledes skulde han befinde sig vel i den hele politiske Flok af selskabelige*) Grinder, der trykkes og stødes for vexelviis at komme til at opsnøfle en Monolog? Eller hvad skulde der vel være for Poesien at gjøre i en Tid, da den Yngre, der stræber efter noget Høiere, maa føle i aandelig Forstand de samme Symptomer, som Franskmændene paa deres Marche over de russiske Stepper, hvor Øiet forgjeves søger et Punkt, det kan hvile sig paa, da de ældre Mænd, der endnu vide, hvad de ville, maae med Smerte see Individerne som tørt Sand smuldre hen mellem Fingrene? I vor Tid, da vi hver Dag opleve de latterligste Combinationer af de ligesom Glasstumper i en Kaleidoskop sammenrystede Individer; i vor Tid, hvis Princip *(sit venia verbo)* ikke er andet end Protestantismens dybe og inderlige nu zum Gebrauch für Jedermann *in absurdum* reducerede Livs-Anskuelse. Lade vi nu denne Udvikling som læsende træde i Forhold til Andersen, da maatte den i sin æsthetiske abstrakte Impotens med sin grandieuse Horizont, der ligesom den jydske Hedes fornemmelig udmærker sig derved, at ikke en eneste Qvist forstyrrer Udsigten — ved sin Dom, der i høi Grad egner sig for disse Mulighedernes Crystallisationsformer, og »som grundigt parodierer det skaberiske Bliv« (det er et Punkt, der kunde komme

*) »Grinden holdt sig bestandig i en tætsluttet Flok; thi den er, som visse Slags Fugle, aldeles selskabelig; Flokken tumlede sig idelig omkring, saaledes at flere bestandig vare over Vandet, først med Hovedet, saa med Halen, og strax derpaa gik under Vandet igjen, for at overlade Pladsen til andre efter Orden; de pustede, idet de kom i Vandskorpen, store Vandstraaler i Veiret, som i nogen Afstand bedre kunde høres end sees, og vare ellers, saavidt man kunde skjønne, temmelig rolige og spage.« Cfr. Tidsskrift for Naturvidenskaberne, udgivet af Ørsted, Hornemann og Reinhardt No. 11 *p.* 209.

en Naturforskers Beretning] P. V. Lund, Om de brasilianske Myrers Levemaade, Dansk Ugeskrift II (1833) S. 27. Franskmændene] Thiers (Consulatets og Keiserdommets Historie, ved Magnus, XIV S. 647) fortæller, at Kulden berøvede de franske Soldater i Rusland Syn og Hørelse. S. K. tænker vistnok paa en Skildring af de nordafrikanske Ørkner i Dansk Ugeskrift IV (1834) S. 154 ff., som han har excerperet; der tales deri om Manglen paa Maalestok for hvad man ser i Ørknen. *sit venia verbo* man undskylde dette Ord. Tidsskrift for Naturvidenskaberne] IV. Bd., Kbhvn. 1826, en Afhandling af Pastor H. Chr. Lyngbye.

noget Interessant ud af, det var et ypperligt Stof eller *vice versa* i det Uendelige) — nødvendigviis kun virke lidet opmuntrende paa vor Digter. Var derfor Andersen tidlig hildet i sig selv, saa følte han sig ogsaa tidlig, som en overflødig Kornblomst blandt det nyttige Korn, viist tilbage til sig selv, og paa Grund af, at han saaledes idelig blev nedstødt i sin egen Personligheds Tragt, maatte, idet hans oprindelige elegiske Stemning ved en slig Art Reflection modificerede sig til en vis Forstemthed og Bitterhed mod Verden, hans poetiske Kræfter i deres selvfortærende og derigjennem producerende Virksomhed, snarere vise sig som en sagte Flamme, der atter og atter blusser op — end, hvilket vilde være Tilfældet med en betydningsfuldere Personlighed, som en underjordisk Ild, der ved sine Udbrud forfærder Verden; thi en Heine kunde Andersen aldrig blive, dertil mangler han saavel dennes Genie som hans Forargelse over Christendommen. Hvad hans Forhold til den philosophiske Udvikling angaaer, da maatte denne enten i sin betydningsfuldere Skikkelse have henviist ham til et alvorligere Studium, eller den kunde have optaget ham med i den uendelige Række af Haandlangere, der fra Hegel kaste philosophiske Muursteen fra Haand til Haand, og ved hans Udtræden af denne Virksomhed belønnet ham med et Hastværks-Resultat, der for Afvexlings Skyld kunde i kort Tid blive et ret pikant Krydderi i den noksom ennuyante selskabelige Conversation. Med denne Udvikling er han, enten det nu er til Skade eller til Gavn for ham, aldeles ikke kommen i Berøring,

Naar vi nu gaae videre og ville forfølge Andersen i hans Forhold til vor nyere af os tidligere omtalte Novelle-Literatur, da ville vi dog foreløbig i Almindelighed bemærke, at Grunden, hvorfor Andersen ikke har faaet saa megen Gavn af denne, som han kunde, vel fortrinlig maa søges deri, at han ikke for sit eget individuelle Livs Skyld, eller af nogen almindeligere æsthetisk Interesse som Læser traadte i Forhold til denne, men i et ved en vordende Novelle-Produktivitæt determineret Hensyn — hvad hans Forhold til Hverdagshistorien angaaer, vel med Rette kunne regne ham blandt de tidligere omtalte misforstaaende Læsere, der blandt Andet ogsaa ved disse Noveller ere bragte til en vis Grad af Reflexion; men som i ingen Maade er gjennemført til nogen betydelig

---

vice versa omvendt (synes her unøjagtigt brugt omtr. i Betydningen: med Variationer). da ville vi dog . . . bemærke] da dette ville efter Meningen maa styre kunne Lin. 34, skulde her have staaet: da ville vi, idet vi dog foreløbig i Alm. bemærke.

Grad — og hvad hans Forhold til Blicher angaaer, vel med ligesaa megen Ret paastaae, at den i hine Noveller indeholdte umiddelbare Folkepoesie vel tillige med Andet mere har henledet Andersens Opmærksomhed paa det Folkelige, uden at dette derfor i poetisk Fylde er gjenvundet hos Andersen; men at han snarere paa en reen udvortes Maade har benyttet det*). Føie vi nu hertil den Fristelse til at producere, istedetfor at udvikle sig selv, til at skjule en indre Tomhed under brogede Billeder, til uden al Reproduction at gaae op i Generation, som Læsning af W. Scott og saadanne Romandigtere nødvendigviis maatte være for et saa svagt udviklet Gemyt som det Andersenske, saa vil det vist ikke forundre os, at han, istedetfor at gjennemføre sin Reflexion, tvertimod afslutter sig i et ganske lille Spatium deraf, det vil ikke undre os, at der, naar vi gjennemdeklinere Andersen i disse Livets forskjellige Casibus, fremkommer et Phænomen, som vil afgive et ret heldigt Paradigma for en Cyklus af Phænomener.

Idet vi nu gaae over til nærmere at betegne Andersen som Romandigter, ville vi — opfordrede ved det vistnok unægtelige Faktum, at enhver opmærksom Læser af Andersens Noveller vil paa en underlig Maade føle sig forstyrret ved den dobbelte Belysning (Zwielicht), der, ligesom i Sommer-Forestillingerne paa vort Theater, hersker i alle Andersens Romaner — anstille nogle nærmere Betragtninger over, hvorledes man maa tænke sig disse Romaner i poetisk Henseende at være blevne til. En Mængde vistnok poetiske Ønsker, Længsler o. s. v. søger nemlig, efter i lang Tid at være blevne tilbagetrængte i Andersens eget Indre af den prosaiske Verden, at udvandre til hiin for det poetiske Gemyt ene tilgængelige Lille-Verden, hvor den sande Digter festligholder midt i Livets Trængsler sin Sabbath. Men neppe ere disse overskibede i hiin Verden og der incorporerede i nye Individer, før Nissen allerede høit forkynder sin Ankomst dersteds, med andre Ord, førend det hele Slæng af deprimerende Livs-Betragtninger, enten i Form af et blindt Fatum, eller i Form af det Onde i Verden (den virkelige, nemlig), der qvæler det Gode, opvoxer, medens Andersen sover, med en Frodighed som

*) Det er overhovedet sørgeligt at see den ved aandelig Fattigdom betingede Tæren paa Poesiens Activer (Sagn etc.), den idelige Repeteren af disse, uden Tanke om at gjennemføle det dybere Poetiske deri, som er saa herskende i den nyere Literatur. —

Tidslerne i Evangeliet. Forgjæves arbeider Andersen imod, dog snart opgiver han disse Bestræbelser, snart vender han sig til den modsatte Side, og forstemt og misfornøiet som han er med den virkelige Verden, søger han i sine egne poetiske Skabningers Forknyttelse at have ligesom en Satisfaction for sin egen. Som Lafontaine sidder han derfor og græder over sine ulykkelige Helte, der maae gaae under, og hvorfor? fordi Andersen er den som han er. Den samme glædeløse Kamp, som Andersen selv kæmper i Livet, gjentager sig nu i hans Poesie. Men netop fordi Andersen saaledes ikke kan udskille det Poetiske fra sig selv, fordi han, saa at sige, ikke kan blive af dermed, men saasnart en poetisk Stemning har faaet Spillerum, denne da uden eller med hans Villie strax overvældes af det Prosaiske, netop derfor er det umuligt at faae et heelt Indtryk af Andersens Noveller; netop derfor er det muligt, at Læserne sættes i den besynderligste og fra den af Andersen intenderede høist forskjellige Stemning, idet hans Digt trykker som Virkelighed, da den hele Samling af Enkeltheder vel, fortalte som Virkelighed, kunne have deres Interesse, da man i det fortællende Individ jo maatte forudsætte den gjennem alle disse gaaende, Alt forklarende, i den Fortællendes egen Bevidsthed givne Grundtanke, men denne er det jo fortrinligt at Digteren skal levendegjøre — og hans egen Virkelighed, hans egen Person forflygtiger sig til Digt, saa at man virkelig i enkelte Øieblikke fristes til at troe, at Andersen er en Figur, der er løben bort fra en af en Digter componeret, endnu ikke færdig Gruppe; og unægteligt er det vistnok, at Andersen kunde blive en meget poetisk Person i et Digt, hvorved da netop hele hans Digten vilde blive opfattet i sin fragmentariske Sandhed. Indtrykket gjentager sig naturligviis, om man lader en Reflexion træde til som et bestandigt *Memento* om, at det er omvendt, og gaaer med en urokkelig Haardnakkenhed som cartesianske Dukker seierrig ud af enhver saadan Kamp med Reflexionen.

Ligesom nu det her af os Udviklede vil afgive det fornødne indre Beviis-Supplement for Rigtigheden af vor Yttring saavel om Andersens Misforhold til en episk Udvikling, som ogsaa om hans ved Misforholdet betingede, men ogsaa fra en anden Side dette i sin Grundethed eftervisende Indeclinabilitæt i Livet, saaledes vil det, naar man med det, som et foreløbigt abstrakt Resultat *in*

---

i Evangeliet] der menes Klinten blandt Hveden, Matthæus 13, 24 ff. *Memento* (husk! ɔ:) en Paamindelse. cartesianske Dukker] (eller Djævle) smaa, hule Glasfigurer i en med en Blære lukket Beholder, der ved et Tryk paa Blæren bringes til at synke, men atter stiger tilvejrs, saasnart Trykket ophører.

mente, gjennemlæser en eller flere af Andersens Romaner, spalte sig i en saadan Mængde af enkelte Bemærkninger med dertilhørende *dicta probantia,* at vi saa meget som muligt skulle arbeide imod ved ikke at lade disse som saadanne flagre omkring, men, erindrende os Latinerens betydningsfulde: *revocare ad leges artis,* lade dem rykke mere sluttede frem, saa at Læseren endog da, naar de enkelte Bemærkninger mest splitte sig ad, dog stundom maa synes ligesom at høre det »Apell til Midten«, der kalder dem tilbage.

Naar vi nu sige, at Andersen aldeles mangler Livs-Anskuelse, saa begrundes denne Yttring ligesaa meget i det Foregaaende, som den selv, efterviist i sin Sandhed, begrunder dette. En Livs-Anskuelse er nemlig mere end et Indbegreb eller en Sum af Sætninger, fastholdt i sin abstrakte Hverkenhed; den er mere end Erfaringen, der som saadan altid er atomistisk, den er nemlig Erfaringens Transsubstantiation, den er en tilkæmpet af al Empirie urokkelig Sikkerhed i sig selv, hvad enten den saa blot har orienteret sig i alle verdenslige Forhold (et blot humant Standpunkt, Stoicisme f. Ex.), der derved holder sig uden for Berøring med en dybere Empirie — eller den har i sin Retning mod Himlen (det Religieuse) deri fundet det Centrale, saavel for sin himmelske som sin jordiske Existents, har vundet den sande christelige Forvisning: »at hverken Død, ei heller Liv, ei heller Engle, ei heller Fyrstendømmer, ei heller Magter, ei heller det Nærværende, ei heller det Tilkommende, ei heller det Høie, ei heller det Dybe, ei heller nogen anden Skabning skal kunne skille os fra Guds Kjærlighed i Christo Jesu vor Herre.« See vi nu hen til, hvorledes det i denne Henseende staaer sig med Andersen, da finde vi Forholdet ganske som vi havde ventet det: paa den ene Side stikke enkelte Sætninger frem som Hieroglypher*), der stundom ere Gjenstand for en from Veneration; paa den anden Side dvæler han ved sin egen Erfarings enkelte Phænomener, som nu snart igjen potenseres til Sætninger, og ere da at subsumere under den foregaaende Classe,

*) Dette Standpunkt er meget gængs, og man kan som oftest kjende de derhen hørende Species paa en Tilbøielighed til, endogsaa naar Talen er om den ubetydeligste Gjenstand, at gaae ud fra en »Grundsætning.«

dicta probantia bevisende Udsagn. *revocare ad leges artis* indordne under Kunstens Love (sml. Cicero, De oratore II, 44). Hverkenhed] Neutralitet (Upersonlighed). »at hverken Død osv.] Paulus, Romerbr. 8, 38–39.

snart mere afvindes den Side at være oplevede, uden at man derfor med Rette kan, saalænge disse forblive i deres Pebersvende-Stand, deraf drage nogen videre Følge. Vil man nu maaskee sige, at den af os skildrede Livs-Anskuelse er et Standpunkt, man kun efterhaanden kan nærme sig til, og at det er ubilligt at gjøre saa store Fordringer til en saa ung Mand som Andersen, saa ville vi, hvad det Sidste angaaer, medens vi gjerne indrømme, at Andersen er en ung Mand, dog erindre om, at vi kun have med Andersen som Roman-Digter at gjøre, og *anticipando* tilføie, at en saadan Livs-Anskuelse er for en Roman-Digter af den Classe, til hvilken Andersen hører, *conditio sine qua non;* og, hvad det Første angaaer, gjerne indrømme en vis Aproximation i sin fulde Betydning, men dog ogsaa i Tide sige Stop, inden vi faae den hele vor Betragtning annullerende Consequents paa Halsen, at den egentlige Livs-Anskuelse indtræder først *(demum)* i Ens Dødsstund, eller vel endog paa en af Planeterne. Spørge vi nu, hvorledes en saadan Livs-Anskuelse kommer istand, da svare vi, at for den, der ikke tillader sit Liv altfor meget at futte ud, men saavidt som muligt søger at føre dets enkelte Yttringer tilbage i sig selv igjen, maa der nødvendigviis indtræde et Øieblik, i hvilket der udbreder sig et besynderligt Lys over Livet, uden at man derfor i fjerneste Maade behøver at have forstaaet alle mulige Enkeltheder, til hvis successive Forstaaelse man imidlertid nu har Nøglen, maa, siger jeg, indtræde det Øieblik, da, som Daub bemærker, Livet forstaaes baglænds gjennem Ideen. Har man nu ikke bragt det hertil, ja mangler man endog aldeles Forstand paa, hvad dette vil sige, saa kommer man til parodisk at stille sig en Livs-Opgave, enten derved, at denne allerede er løst, om man saa vil, skjøndt den i en anden Forstand aldrig har været knyttet, eller derved, at den aldrig bliver at løse. Begge Dele finde vi nu til yderligere Bestyrkelse hos Andersen, idet begge Anskuelser saavel foredrages som Laanesætninger, som ogsaa anskueliggjøres til en vis Grad i enkelte poetiske Personligheder. Paa den ene Side læres nemlig, at der er skrevet paa ethvert Menneske et *mene mene* etc.; i Analogie hermed optræde Individer, hvis egentlige Opgave ligger bagved dem, uden at dette derfor hjælper dem til at komme i den for Livets Betragtning rigtige Stilling »baglænds«, da denne Opgave

---

anticipando foregribende (se S. 70 ff.). *conditio sine qua non* Betingelse, uden hvilken ikke ɔ: nødvendig Betingelse. *demum]* betyder egenligt: endelig. *mene mene* etc.] Daniel 5, 25 ff.

snarere som en Pukkel er anbragt paa deres egen Ryg*), og som de derfor ret egentlig aldrig faae at see, eller i aandelig Forstand umulig nogensinde kunne blive sig bevidste, med mindre Andersen til Afvexling lægger en den hele Opfattelse forstyrrende Bevidsthed ind i dem, Individer, der som andre Himmellegemer gaae deres engang anviste Vei med en ufravigelig Nøiagtighed, eller han taber sig i ikke saa meget høittravende, som langttravende Betragtninger, hvis Helt er en storartet Peripatetiker, der, da han ingen nødvendig Grund har til nogetsteds at standse, men Tilværelsen derimod altid er en Cirkel, kommer til at gaae i Cirkel, om end Andersen og Andre, der i mange Aar have boet paa Bjerget, troe at han gaaer lige ud, da Jorden er saa flad som en Pandekage. Imellem, det vil sige i Eenheden af disse Standpunkter, ligger den sande Midte; men deraf følger ingenlunde, at der jo ved en ny Inconsequents, der, vel at mærke, ikke hæver den foregaaende (thi det var det heldigste) kan opstaae nye Phænomener, idet f. Ex. Andersen pludselig afbryder deres ufortrodne Vandring, idømmer dem en arbitrair Straf, skjærer Næse og Øren af dem, sender dem til Siberien, og saa maa vor Herre, eller hvo der ellers vil, tage sig af dem. —

Men er da en saadan Livs-Anskuelse absolut nødvendig for en Roman-Digter, eller gives der ikke en vis poetisk Stemning, der som saadan kan i Forening med en livlig Skildring udrette det Samme? Vort Svar herpaa ligger for største Delen i det af os tidligere med Hensyn til Blicher Udviklede, hvor vi jo netop have søgt at paavise Betydningen af en saadan af Stemning udgaaet og af Læserne gjennem en Succession af Modificationer i et heelt Billede opfattet Eenhed, og forøvrigt ville vi, forsaavidt man vil gjøre en lignende Betragtning gjældende ved en Utallighed af i

*) f. Ex. O. T.

Was ich nicht weisz, macht mich nicht heisz, so denkt der Ochse, wenn er vor dem Kopf ein Brett hat. Cfr. Grabbe.

Peripatetiker] denne Betegnelse for Aristoteles' Skole (efter Spadseregangene — peripatoi — i det Gymnasium, hvor han underviste) er blevet forstaaet, som om Foredragene dér holdtes under Spadseren. paa Bjerget] Holberg, Erasmus Montanus 3. Act 2. Scene. O. T.] i Andersens Roman med denne Titel (1836) spiller det, at Helten har disse to Bogstaver tatoverede paa sin Skulder, en stor Rolle i hans Liv. Was ich nicht weiss, macht mich nicht heiss gammelt tysk Mundheld (se f. Ex. Goethe's Gedichte, m. Einl. u. Anm. von Loeper, Berlin 1884, III S. 72 Nr. 159). Hvor Fortsættelsen stammer fra, har ikke kunnet oplyses, heller ikke Meningen med Henvisningen til Grabbe (se ovf. I S. 122 Anm.). Noten synes at høre til L. 3.

Reflexionen givne Standpunkter, hvorved man da maa erindre, at alle disse Standpunkter som saadanne med Hensyn til Produktivitæt sætte væsentlig af og meer og mere lader den oprindelige Stemning fordampe, blot tilføie, at der paa alle disse vel lader sig producere, men at man dog, naar man er en Smule kræsen med sine Titler, hellere maatte kalde dem Studier til Noveller etc. end Noveller, som det jo ogsaa paa dette Trin vil mislykkes i samme Grad, som man egentlig sætter sig en novellistisk eller Roman-Opgave. Maaskee vil man gaae videre, og idet man beraaber sig paa, at der jo dog er een Idee, der idelig forekommer i Andersens Romaner, derved vindicere Andersen en Livs-Anskuelse, og forekaste mig, der jo selv indrømmer dette, min Inconseqvents. Hertil maa jeg svare, at jeg aldrig har paastaaet, at en Idee som saadan (allermindst en fix Idee) er at ansee for en Livs-Anskuelse, og dernæst, at jeg, for at indlade mig paa denne Undersøgelse, maa vide lidt nærmere om denne Idees Indhold. Gaaer den nu ud paa, at Livet ikke er en Udviklings-Proces, men en Undergangs-Proces af det Store og Udmærkede, der vilde spire frem, saa troer jeg dog vel med Rette at turde protestere mod Prædikatet Livs-Anskuelses Anvendelse*) herpaa, forsaavidt man ellers vil give mig Ret i, at Skepsis som saadan ikke er en Erkjendelsens-Theorie, eller for at blive i mit Forehavende, at en saadan Mistillid til Livet vel indeholder en Sandhed, forsaavidt den leder til at finde en Tillid (f. Ex. naar Salomo siger, at Alt er forfængeligt), men derimod i samme Moment, som den determinerer sig til en endelig Afgjørelse af Livets Spørgsmaal, indeholder en Usandhed. Men vi gaae videre. Vi ville for et Øieblik antage, at man kunde have Ret i at kalde en saadan i Reflexion vilkaarligt standset og nu til endelig Sandhed potenseret Betragtning en Livs-Anskuelse; vi ville tænke os et Individ, der, stærkt omtumlet af en hæftig bevæget Samtid, endelig afslutter sig paa et saadant Standpunkt; vi ville lade ham producere Noveller. Et Modermærke ville de alle faae; men i samme Grad, han havde oplevet Meget, i samme Grad han ret havde deeltaget i Livets Svingninger, i samme Grad vilde han

*) For at holde Spørgsmaalet saa reent som muligt, maa jeg erindre om, at jeg ikke søger at gjøre een Livs-Anskuelse gjældende, Andersen en anden; men at jeg søger, uinteresseret for nogensomhelst bestemt Livs-Anskuelse, blot at bekjæmpe dette negative Standpunkt og dets Ret til at udgive sig for en Livs-Anskuelse.

Salomo] Prædikeren 1, 2.

ogsaa være istand til i sine Noveller at udfolde en stor Suite af rædsomme Conseqventser, der alle sigtede til hans Helts endelige Undergang;*) i samme Grad vilde man en lang Tid føle sig fristet til at troe paa hans Livs-Opfattelses Sandhed. Men er dette Tilfældet hos Andersen? det vil vist Ingen paastaae. Tvertimod springer Andersen den egentlige Udvikling over, lægger et behørigt Tidsrum imellem, lader først see, saa godt han kan, de store Kræfter og Anlæg, og derpaa disses Fortabelse.**) Her vil man dog vel give os Ret i, at det ingen Livs-Anskuelse er. Til yderligere Opklarelse af vor Mening ville vi blot tilføie, at en saadan Fortabelsens-Theorie kan udgaae deels fra et alvorligt foretaget, men dog mislykket Forsøg paa at forstaae Verden, derved, at Individet, deprimeret af Verden, skjøndt længe arbeidende imod, tilsidst ligger under; eller den kan fremkaldes derved, at man ved den allerførste Vaagnen af Reflexionen nu ikke kaster Blikket ud efter, men øieblikkelig ind i sig selv og i sin saa kaldte Betragtning af Verden blot nøiagtigt gjennemfører sin egen Liden. Det første er en mislykket Activitæt, det andet en oprindelig Passivitæt,***) det første er knækket Mandighed, det andet gjennemført Qvindelighed. Vi vende tilbage til vort Forehavende: gjennem en kort Antydning af en Livs-Anskuelses Nødvendighed for Roman- og Novelle-Digteren, at udvikle, hvorledes det i denne Henseende

---

*) Hvorvidt denne endelige Undergang er poetisk sand, derom kan et saadant Individ ordenligviis ikke dømme, da han jo mangler den egentlige Overskuelse.

**) Man kunde næsten fristes til at opfordre ham til at bevise Identitæten af Personen.

***) En saadan oprindelig Passivitæt synes Andersen virkelig ogsaa at ansee for medhenhørende til Geniet, cfr. »kun en Spillemand« 1, 161: »Geniet er et Æg, der trænger til Varme, til Lykkens Befrugtigelse, ellers bliver det et Vindæg.« 1, 160: »Han anede Perlen i sin Sjæl, Kunstens herlige Perle, han vidste ikke, at den som Perlen i Havet maa vente paa Dykkeren, som hæver den til Lyset, eller klæbe sig fast ved Musling og Østers, det høie Patronatskab, for saaledes at komme til Skue.« Det er en ganske egen Sort Genie, selv i den antike Verdens Classicitæt sprang de i fuld Rustning ud af Jupiters Hoved. Altsaa Geniet trænger til Varme! Geniet skal gaae Skjørteveien! Lad os ikke blive utaknemmelige mod de Genier, vi have; og lad os ikke gjøre Hovedet kruset paa de Yngre!

---

ellers bliver det] hos Andersen: eller det bliver. herlige] hos Andersen: hellige. Skue] hos Andersen: Beskuelse. Ogsaa Interpunctionen er lidt forandret. sprang de i fuld Rustning osv.] som Athene.

staaer sig med Andersen. En Livs-Anskuelse er egentlig Forsynet i Romanen, den er dens dybere Eenhed, der giver denne at have Tyngdepunktet i sig; den befrier denne fra at blive vilkaarlig eller hensigtsløs, idet Hensigten overalt er immanent tilstede i Konstværket. Naar derimod en saadan Livs-Anskuelse mangler, da søger Romanen enten paa Poesiens Bekostning at insinuere en eller anden Theorie (dogmatiske, doctrinaire Noveller), eller den træder i endeligt og tilfældigt Forhold til Forfatterens Kjød og Blod. Dette Sidste kan imidlertid gaae for sig igjennem en stor Mangfoldighed af Modificationer, lige fra en uvilkaarlig Overstrømmen af det Dygtigere i Personligheden, lige indtil det Punkt, hvor Forfatteren maler sig selv med, ligesom Landskabsmalerne undertiden ynde det, ja endog glemme, at dette kun havde Betydning, forsaavidt man opfattede det som Situation, og derfor gaae over til, aldeles forglemmende Landskabet, at udpensle sig selv i sin egen forfængelige salomoniske Pragt-Herlighed, der klæder Blomsterne, men ikke Menneskene. (Naar jeg i denne Henseende danner en Modsætning mellem de doctrinaire og de subjektive Romaner, saa seer jeg meget godt, at det dog kun er gjennem en Subdivision, at disse blive hinanden coordinerede; thi ogsaa de doctrinaire Romaner staae i et tilfældigt Forhold til Personligheden, da deres Forfattere gjennem en tilfældig Villiesbestemmelse acquiescere i Sætninger, som de endnu ikke tilstrækkelig have gjennemlevet.) Medens imidlertid begge Classer af Romaner staae i et endeligt og forkeert Forhold til Personligheden, saa mener jeg ingenlunde, at Romanen, i en vis prosaisk*) Forstand skal abstrahere fra Personligheden, eller at man fra et andet Standpunkt kunde med Rette gjøre Fordringer til den, som til stræng Speculation; men at Digteren først og fremmest maa selv tilkæmpe sig en dygtig Personlighed, og at det kun er denne saaledes døde og forklarede Personlighed, der bør og kan producere, ikke den mangekantede, jordiske, palpable. Hvor vanskeligt det er at tilkæmpe sig en saadan Personlighed, kan man ogsaa see deraf, at der i mange ellers dygtige Romaner, findes ligesom et Residuum af Forfatterens endelige Charakteer, der som en næsviis tredie Person, som et uopdragent Barn ofte snakker med paa upassende Steder. Anvende vi

*) Saaledes som det er gaaet med Ordet »Upartiskhed«, der i vor lunkne Tid omtrent betegner det, som en Mand allerede forlængst har angivet som sit Standpunkt: hverken at være partisk eller upartisk.

salomoniske Pragt-Herlighed osv.] sml. Matthæus 6, 29.

nu dette paa Andersen, saa troe vi med Rette, ikke saa meget argumenterende af som apostropherende til den temmelig gængse Conversations-Dom, »det er altid Andersen, han er altid sig selv etc.«, at turde regne ham til den Classe af Roman-Digtere, der give en upoetisk Tilgift af deres egen blot phænomenologiske Personlighed, uden at vi derfor ville tillægge ham en saa stærk Villies-Determination i denne Henseende, at den forhindrede ham i ogsaa at streife over paa de doctrinaire Novellers Gebeet, dog ikke saaledes, at han skulde have en eller anden større Theorie, han vilde gjøre gjældende, men snarere, som ovenfor viist, som en Forkjærlighed for og Overvurderen af visse enkelte Sætninger, der i et saa strængt Coelibat, som Forfatteren holder dem i, ikke have stort at sige. I hvor stærk Forstand Andersens Romaner saaledes staae i et forkeert Forhold til hans Person, vil man bedst overbevise sig om ved at reproducere det Total-Indtryk, hans Romaner efterlade sig. Vi mene ingenlunde, at det er forkeert, at det enkelte Individ gaaer under i Romanen; men dette maa blot være en poetisk Sandhed, ikke, som hos nogle Digtere, en Opdragelsens *pia fraus*, eller som hos Andersen en sidste Villie; vi fordre ingenlunde i nogen større Betydning Forstandighed og Klarhed over Livet i ethvert enkelt af hans poetisk skabte Individer, tvertimod ville vi indrømme ham fuld Magt til at lade dem, om galt skulde være, blive afsindige; kun maa det ikke skee saaledes, at en Galskab i 3die Person afløses af en i første, at Forfatteren selv overtager den Gales Partes. Der maa i Romanen være en udødelig Aand, der overlever det Hele. Hos Andersen derimod er der aldeles intet Hold: naar Helten døer, døer Andersen med og afnøder i det Høieste Læseren som sidste Indtryk et Suk over dem begge. — Idet vi saaledes her flere Gange har omtalt Andersens Person og Personlighed, vil jeg — til Svar paa en dog kun ved Misforstaaelse og Mistydning mulig Indvending, som om jeg her overtraadte Grændsen for min æsthetiske Jurisdiction og den indenfor denne indrømmede Competence ved at omtale Andersen som Menneske — vil jeg, uden at beraabe mig paa den Omstændighed, at jeg saa godt som ikke kjender Andersen personlig, alene bemærke, at da den egentlige poetiske Frembringelse, især paa Novellens og Romanens Gebeet, ikke er andet end en fyldig, i en friere Verden sig indskabende og i denne sig rørende, reproducerende 2den Potens af det i første Potens allerede paa mangfoldig Maade poetisk

pia fraus fromt Bedrag (der menes den pædagogiske og moraliserende Tendens).

Oplevede, og da man desuden i Andersens Romaner deels savner den constituerende Total-Overskuelse (en Livs-Anskuelse), deels støder atter og atter paa Situationer, Bemærkninger ıc., hvilke man vel ikke kan nægte at være poetiske, men som dog hos Andersen staae som ufordøiede og som i poetisk Forstand (ikke saaledes i mercantilsk) ubenyttede, utilegnede, uaffiltrerede, saa kunde man med Rette gjøre den Slutning tilbage, at Andersen selv ikke har i første*) Potens levet poetisk-klart**), da det Poetiske i anden Potens ikke har vundet større Consolidation i det Hele, og ikke er mere udvadsket i det Enkelte; man kunde gjøre denne Slutning, siger jeg, uden at jeg derfor har gjort den eller vil gjøre den, men jeg vil blot gjøre Andersen opmærksom paa, at dersom han paa en eller anden Maade skulde føle sig personligt (som bosiddende Mand i Kjøbenhavn) afficeret, Grunden da ikke ligger hos mig, men hos Andersen, hvis Romaner staae i et saa physisk Forhold til ham selv, at deres Tilblivelse ikke er saa meget at ansee for en Produktion som for en Amputation***) af ham selv; og det veed

---

*) Denne Note, som jeg her maa udbede mig en og anden Læsers Opmærksomhed for, er det mig en sand Fornøielse at udarbeide, da den indeholder Svar paa et Spørgsmaal, som ikkun nogenlunde opmærksomme Læsere kunne gjøre. Det kunde nemlig synes, at naar jeg her ikke i stærkere Udtryk omtaler Andersens første Potens, at jeg da kommer i Strid med min tidligere Yttring, at Andersen selv kunde blive en meget poetisk Person, naar han optoges i et Digt; men hertil maa jeg svare, at Grunden, hvorfor jeg ikke udtalte mig og umuligt kunde udtale mig nærmere om Andersens første Potens, var, fordi jeg kom til den fra hans anden; hvorimod saasnart jeg begynder med Andersen som Lyriker, jeg dog i mange Maader maa sige, at han kunde blive en meget god Figur i en Roman, idet Digteren da med sit Øie vilde skue det i hans Somnambule-Tilstand givne ham i mange Maader ubevidste Poetiske.

**) Andersens første Potens maa snarere sammenlignes med de Blomster, hvor Han og Hun sidde paa een Stengel, hvilket som Gjennemgangsstadium er yderst nødvendigt, men ikke egner sig til Productioner i Roman- og Novelle-Faget, der kræver en dybere Eenhed og følgelig ogsaa forudsætte en stærkere Kløftelse.

***) Ligesom der nemlig gives Folk, der som Steen voxe ved udvortes Tilsætning, saaledes gives der Folk, der producere ved en udvortes Udstykken af det oprindelig Givne, saa at de enkelte Tanker efterhaanden tabes ligesom Tænder, blot efterladende et Hul, og der efter en Tids Forløb ikke bliver andet tilbage end en Gumlen paa Stumperne, en Tyggendrøv paa det Gamle, istedetfor en sand digterisk Production burde gjøre Digteren indefter friere, rigere, sikkrere. —

man jo nok, at om det saaledes Amputerede end er langt borte, føler man stundom uvilkaarligt en reen physisk Smerte deri.

Ville vi nu forfølge den af os paapegede Grundfeil hos Andersen igjennem de Consequentser, som frembyde sig, naar vi ikke saa meget see paa Hovedanlægget af Romanen, saaledes som vi nærmest have gjort det i det Foregaaende, men mere fæste Blikket paa Behandlingen af det Enkelte, Tekniken i det Hele, og ville vi bestræbe os for, saa godt som muligt at holde Middelveien i Eenheden af Consequentsen som saadan, der søger sit Beviis i Enkeltheder, og Enkeltheder, der optagne i Consequentsen derved forklares, saa ville vi for det første bemærke: Andersen opfatter ved sin Modsætning eller ved et Andet. Som en større Manifestation af den samme Feil ville vi erindre om den hos Politikerne saa hyppigt forekommende Forkjærlighed for Garantier, der, som Afløsning af en tidligere formeentlig Udtømmen af Gjenstanden ved et eneste stirrende Blik, og de der af flydende i Længden temmelig langweilige apokalyptiske Drømmerier, maaskee har noget Fristende, og som betinget ved Deeltagelse (uden imidlertid at fuldende Løbet) i en af en nyere Udvikling medført livligere Anskuelse, netop i denne Deeltagelse har sin Gyldighed som relativ Sandhed, sin fuldkomne Ugyldighed som absolut. Idet nemlig disse see Gjenstanden, opfatte de den egentlig kun i sin Misbrug, sin Modsætning og fordre derfor en betryggende Garantie*) og acquiescere deri, uden at have gjennemført den i dette Begreb liggende Dialektik. Dette Phænomen vil nu vise sig overalt ogsaa i det Mindre, hvor enten en Tankerække eller en Livs-Udvikling ikke er gjennemført heelt. Ligesom nu evig Ungdom, forstaaet, ikke saaledes som en taabelig Ængstelighed for Udviklingen har drømt sig det, som den af Barndom, Manddom og Alderdom be-

*) *Omnia ad ostentationem, nihil ad conscientiam.* Denne Tilbøielighed til Garantier i en lignende triviel Forstand, viser sig ogsaa i det Intellectuelle, og Enhver, der blot har en Smule Praxis, har vist ofte stødt paa Individer, der legitimere deres Ret til at være komne til de dybeste Resultater i Philosophien ved den Forsikkring, at de i 3 Nætter ikke have kunnet sove for at tænke over den Ting, og denne Betragtning er da Indledningen til et Resultat, som det ikke er vanskeligt at faae fat paa i en eller anden speculativ Journal. Sagen er den: som Skoledrenge snyde de sig et Facit til og skjule nu deres Tyveri ved en saadan Garantie.

fuldende Løbet] se ovenfor S. 61 Anm. *omnia ad ostentationem* osv.] se ovenfor VIII S. 52 med Anm.

grændsede Ungdoms-Alder fixeret som saadan, men som den ud over alle Aldere, altsaa ogsaa ud over Ungdommen som saadan liggende livsfriske Sikkerhed i sig selv, vilde være det Ønskeligste med Hensyn til Novelle- og Roman-Digtningens Intensitæt, saaledes er det dertil svarende og i egentlig store Individualitæter momentant anskuelige Standpunkt, som det fyldige Præsens af Barndom, Ungdom og Manddom, det eneste qualificerede til at frembringe Digtninger, hvori en heel Udvikling foregaaer. Staaer man ikke paa dette Standpunkt, saa kommer man paa en eller anden Maade til at lægge en bestemt Alder til Grund som Maalestok (hvilket naturligviis er urigtigt, da ingen Alder som saadan er den absolute, end ikke den man pleier at kalde Eens bedste Aar) og er saaledes ikke istand til at give hver Alder Sit. Dette er nu ogsaa Tilfælde med Andersen. Vi ville tage et speciellere Exempel. Skal han skildre Barndommen, da træder der os ikke Repliquer imøde, der ligesom ere grebne ud af en heel barnlig Bevidsthed og beregnede efter det af os skildrede Høidepunkts Meridian; men det bliver ofte enten Barnagtigheder, ufordøiede Reminiscentser fra en enkelt concret Barnealder, eller, hvad vi her nærmest have for Øie, man taler som en Ældre om Livs-Indtrykket, og føier derpaa til i behørige Mellemrum, at man maa huske paa Barndommen, paa Barnephantasiens*) store skabende Kraft, kort sagt man stiller en udvortes Garantie for Opfattelsens Rigtighed, man sætter en Sopran-Nøgle foran et Tenor-Partie. — Eller Andersen opfatter ved et Andet. Vi ville i denne Henseende dedicere

*) Cfr. de 6 første Capitler af Kun en Spillemand. Det er dog et Spørgsmaal, om man i den Forstand skal ophøre at være Barn, at man ikke længer kan glæde sig ved det Smaa, fordi man har seet det Større, hvilket sidste har en ubegrændset Relativitæt. Jeg smiler ad Barnet, fordi jeg har seet Alperne, men skulde da Mohammed ikke med samme Ret smile ad et voxent Menneske, der glæder sig over Alperne, da han havde været i den 7de Himmel. Eller udvikles ikke ved den Anskuelse en reen Materialisme? En anden Sag er det med det Spidsborgerlige; Feilen ligger ikke deri, at det som Barnet glæder sig ved det Smaa, men at det, uagtet en Modsætning er givet i Bevidstheden, nu holder fast ved det Smaa og paastaaer, at det er ligesaa godt som det Store, holder fast ved denne Sætning og glemmer derfor at nyde det Smaa: og denne sidste Side er netop Feilen.

---

de 6 første Capitler] som skildrer Heltens Barndom. Se f. Ex. I S. 18: Barnephantasien behøver jo kun at lade ridse med en Pind i Jorden, for at skabe sig et Slot med Sale og Gange; I S. 15: men for Barnephantasien laae heri en Rigdom osv.

Efterstaaende til den almindelige Yttring, »at Andersen altid skal anstille Sammenligninger«. En Sammenligning har naturligviis kun sin Betydning, forsaavidt som den fører tilbage til en dybere Forstaaen af det, for hvis Skyld den traadte frem. Paa anden Maade ender den med at overfylde vor Hukommelse og at efterlade et totalt Deficit for Anskuelsen; thi hvad enten jeg siger, at en By f. Ex. her er ligesom en By i Italien, som jeg ikke kjender; eller at en By i Italien er som en By i Danmark, uden nærmere at betegne dem, saa er jeg derved slet ikke bleven klogere, undtagen forsaavidt jeg, anlediget ved at Forfatteren nævner dem, nu maaskee paa Grund af mit Kjendskab til dem og ved Hjælp af mit eget Digter-Talent seer mig istand til at overtage Digterens Partes og poetisk at udmale for mig et Billede af deres Eiendommeligheder. At anføre Exempel herpaa anseer jeg for unyttigt, — det er en Nemhed, som tidligere har yttret sig i Literaturen ved f. Ex. at betegne samtidige Digtere og Skribenter med Navne fra den classiske Oldtid i den Tanke derved at have betegnet dem i deres Eiendommelighed. Kun det vil jeg tilføie, at Grunden er den, at Andersen, da han oversprang sit Epos, ogsaa oversprang den til al Skildring absolut nødvendige Contemplation.

Indtrædelsen af denne sig enten hurtigt i en ligesaa forkeert Stagnation fortabende, eller i Retning af ethvert realt Indhold som fingeret, som blot Marcheren paa Stedet sig yttrende Bevægelighed, er imidlertid saa langt fra at forhindre Tilbagefald, at den tvertimod necessiterer disse med Recidivers' sædvanlige Forværrelse, med andre Ord en urokkelig Stirren paa en enkelt Gjenstand, som laa al Verden deri — et Phænomen, som vi helst ville betegne som Andersens: Overtro som Surrogat for ægte Poesie. Vi ville her ikke tale om denne Overtro, saaledes som den viser sig i det Store hos Andersen, da vi have skildret den fra en anden Side i det Foregaaende, idet vi, ved at vise, at Andersen manglede Livs-Anskuelse, jo egentlig maatte søge Grunden til, at hans Individer bleve til Intet i Verden, i hans Vantro til Verden; dog dette seet fra den anden Side er netop Overtro paa Individerne, Overtro paa hans poetiske Heltes Genie og Dygtighed; men kun, hvad vi bemærkede i det Foregaaende, forsaavidt den viser sig i Behandlingen, i Arrangementet af det Enkelte. Denne Overtro viser sig nu saavel i den Vægt, han lægger paa en eller anden

---

at en By osv.] sml. f. Ex. Kun en Spillemand I S. 50: En Fremmed, pludselig henført i denne milde Luft og i denne Yppighed, vilde gjætte paa at være i et sydligere Land; Svendborg Sund mindede ham vist om Donau.

deprimerende Omstændighed, en enkelt lille Ydmygelse endogsaa da, naar Omgivelserne tilsmile En mest, den Kraft, han tillægger disse til at kunne undertrykke endogsaa det sande Genie, hvad jo, for at blive ved »Kun en Spillemand«, Christian virkelig er*), hvilket indeholder en Miskjendelse af Geniets Magt og dets Forhold til ugunstige Omstændigheder (thi Geniet er ikke en Praas, der gaaer ud for en Vind, men en Ildebrand, som Stormen blot udæsker,) og har sin Grund i at Andersen ikke fremstiller et Genie i dets Kamp, men snarere et Flæb, om hvilket der forsikkres, at det er et Genie, og som kun har det tilfælleds med et Genie, at det lider en Smule Gjenvordigheder, som det vel at mærke endog ligger under for — som ogsaa i at tillægge en enkelt tilfældig Begivenhed en paa Anelse svanger Betydning for hele Livet, Noget som vel kan hænde dette eller hiint virkelig begavede Individ i sin Udvikling, idet det med en sygelig Irritabilitæt og uden Overskuelse af sin Gang, fristes til at tillægge en tilfældig Begivenhed for meget; Noget, som derfor ogsaa kan have sin Betydning i den poetiske Frembringelse, og som i Conjunctiv vel kan være sandt, men bliver usandt i Indicativ, idet det da ikke lader sig bringe i Harmonie med den egentlig poetisk-rectificerede Anelse, der, netop i Sikkerheden af at have det Hele, aldrig kan komme til at forsee sig paa det Enkelte.

Inden jeg imidlertid gaaer over til den speciellere Omtale af »Kun en Spillemand«, maa jeg udbede mig Læsernes Opmærksomhed for en Rubrik endnu, den jeg helst vilde overskrive: »Andersens Tilfældigheder«, ikke som om jo ogsaa de to foregaaende Afveie, fra et almindeligere æsthetisk Standpunkt iagttagne, maae vise sig som Tilfældigheder, men fordi disse staae i et saa væsentligt Forhold til hele Andersens Stade, at de bedst lade sig opfatte i dette Forhold, og derved ogsaa afgive den behørige Relativitæt, indenfor hvilken jeg vel med Rette som Tilfældigheder vil kunne beskrive den hele Underskov af forstyrrende Bemærkninger, der for den blot nogenlunde opmærksomme Læser af Andersens Romaner gjør Veien i dem ufremkommelig, siger og skriver ufremkommelig; idet det gaaer med Andersens Romaner som med andre

*) 1,156.

1,156] skildres den Opmuntring, det er for Helten, at en Skøge kalder ham et Geni, der nok vil komme frem. »Han havde ogsaa den samme Forvisning derom, som ethvert andet sandt Genie, der lægger sin Skjæbne i en formuende Mands eller Qvindes Haand, og disse have som oftest Forstand til at vurdere — omtrent som hun havde det!«

Fabrik-Produkter, at de for de mikroskopiske Iagttagelser ikke vinde, men bestandig tabe. Jeg sigter ikke herved til, hvad man strikte kunde kalde Episoder; thi dette Punkt har været Gjenstand for Andres Drøftelse og behøver altsaa ikke videre at omtales, og er paa sit Sted i det Foregaaende bleven berørt; jeg sigter ikke herved til, hvad man og kunde henregne til Episoder, en Opstilling af en eller anden Enkelthed, blot for at forhale Tiden, som det synes, da denne ligesaa lidet træder i nogetsomhelst dybere organisk Forhold til Hoved-Personen, som den ogsaa*) er blottet for al elastisk Kraft til, ligesom i et Nu ved et Tryk paa den skjulte Fiæder, at staae for os, og desaarsag blot har det Ubehagelige, at man uvilkaarlig kommer til at tænke paa en hemmelig Protokol af Døgn-Iagttagelser; — men til den '— ved Digteren Andersens Misforhold til sin Person og til det for en Roman-Digter nødvendige Fond af Kundskaber — betingede Usikkerhed, betingede Rysten paa Haanden, som gjør, at hans Pen ikke blot slaaer Klatter, men ogsaa slaaer Sladder, og som udmærker hans Stiil i den Grad, at den derved bliver vanskelig at eftergjøre. Og uagtet jeg nu, idet jeg overskuer den sig frembydende Masse, føler mig paa en besynderlig ironisk Maade paa eengang saa riig og saa fattig, — saa fattig siger jeg, fordi jeg næsten ikke veed, hvor jeg skal begynde eller hvor jeg skal ende —, øiner jeg dog en Udvei i den tidligere gjorte Bemærkning, at det Hele har sin Grund i hans Misforhold til sig selv og til det fornødne Fond af Kundskaber. Denne Inddeling vil jeg følge og bestræbe mig for i Valget at tage det, som dog er nogenlunde underholdende og i Documentationen at være saa kort som muligt. Idet jeg nu vil betegne det første Misforhold som tilfældig Stemning, vil det ogsaa være temmelig let ifølge vort Kjendskab til Andersens Anskuelse, at udfinde, hvorledes denne tilfældige Stemning er beskaffen med Hensyn til sit Indhold, da den nødvendigviis maa have et Præg af Andersens Grund-Anskuelse: Misfornøielse med Verden; og jeg vil derfor blot, forend jeg gaaer over til at døbe den med sit rette

*) (Jeg vil eengang for alle bemærke, at jeg tager mine Exempler af »Kun en Spillemand«, da jeg har den ved Haanden. —) Cfr. 1,146, 1,141; man skulde troe, at de paagjældende Individers aandelige Habit var bestilt hos en eller anden poetisk Lappeskrædder.

Andres Drøftelse] se en Anmeldelse af Improvisatoren og O. T. i Maanedsskrift for Litteratur XVIII (1837) S. 66 ff., vistnok af F. C. Olsen. i det Foregaaende] S. 66 ff. 1,146] der sigtes til Ytringen om Gouvernantens Digt om Moen. 1,141] »Han var ogsaa Digter, havde i sin Tid skrevet i Aftenposten og Poulsens Nytaarsgave, men pseudonymt«.

Navn, erindre om, at Grunden hvorfor jeg kalder den tilfældig, ingenlunde er, fordi den er væsentlig forskjellig fra hans øvrige Anskuelse, men fordi jeg nærmest her har med de Yttringer af den at gjøre, der gribe forstyrrende ind i Fremstillingen af det Enkelte, og som vel derfor ogsaa gjerne havde kunnet været undgaaede, om man end nok saa meget deelte Andersens Misfornøielse, ja som formodentlig Andersen selv vil erkjende for tilfældige. For at betegne hans Misfornøielse med Verden i disse dens tilfældige Yttringer veed jeg ikke andet Udtryk end: underløben Harme. Langtfra nemlig, som den egentlig talentfulde Roman-Digter formaaer det, midt i Fortællingens Løb ved en eneste oblique Yttring ligesom at erindre Læseren saa stærk om en eller anden Person i Romanen, at denne nu pludselig staaer paany lyslevende for ham og maaskee tydeligere end nogensinde før, kort sagt, af et eneste Ribbeen at skabe os hele Individet, kan Andersen ikke sikkre sig for, at endog da, naar han selv indfører en Anden talende, hvor det da gjaldt om væsentligt at holde sig inde i denne Andens Charakteer, at denne hans underløbne Harme mod Verden pludselig understryger den enkelte Yttring og giver den et Anstrøg af hans den poetiske Person aldeles uvedkommende Misfornøielse med Verden. Dog denne Art af tilfældig Stemning hænger nærmere sammen med hans hele øvrige Anskuelse end den, vi nu skulle gaae over til at beskrive, og som, saa synes det mig, er saa curieus, at jeg blot vilde ønske, at det maa lykkes mig at fremstille den saa heel og holden, at den fra min Haand kunde ligge færdig til Optagelse i et eller andet psychologisk Kunstcabinet. . Det hænder nemlig ikke een, men mange Gange, at Andersen i Fortællingens Løb taber sin poetiske Ligevægt, og derved taber sine poetiske Figurer ud af sin digteriske Skaberhaand, saaledes at disse endog contraponere sig lige overfor ham i en real Existents, ligesaa fuldgyldig som hans egen. Derved fremkommer nu et besynderligt Forhold. Disse Individer, som saaledes i ethvert saadant Øieblik ophøre at være blot digteriske Figurer, træder han nu i Rapport til som til andre Væsener paa denne vor Jord. Deels nemlig fatter han en aldeles jordisk Kjærlighed til et eller andet Individ, hvilket vel i de fleste Tilfælde er hans Helt, men som han nu snarere behandler som en Client, han interesserer sig for og ved enhver Leilighed søger at faae pousseret i Verden — ligesom ogsaa enhver, som det synes Andersen, Mangel*)

*) »Kun en Spillemand« 1,150, hvor Christian første Gang kommer paa Dandseboden; det hedder: »med Hatten i Haanden hilsede han høfligt til alle Sider.

paa pligtskyldig Opmærksomhed, endog i Tilfælde, hvor Opmærksomheden er saa langt fra at være pligtskyldig, at den endog vilde være urimelig, gaaer paa Grund af den Andersen som Digter betroede Magtfuldkommenhed (til at gjøre hvad han vil) ikke ustraffet hen — deels bliver han i høi Grad opbragt*) paa andre Personer,

---

Ingen lagde Mærke dertil«. Det er endda ikke saa underligt (naar en Skibsdreng kommer ind blandt Matroser paa en Dandsebod, er han maaskee snarere udsat for at blive kastet paa Døren og for saavidt kan den lille Christian være glad over, at man ei bemærkede ham); langt underligere er det, at Læseren bliver gjort opmærksom derpaa, og det endda ikke gjennem Christians Mund, det lod sig endda høre, thi han er nu engang et forfængelig' Skrog; men det er Andersen, der selv gjør Bemærkningen, og som formodentlig ønskede, at Folkene paa Dandseboden strax skulde øinet det store Genie. — 1,156. Han besøger Steffen-Karreet, og idet han skal gaae bort »traadte et Par andre Jomfruer ind fra Sideværelset, de vare let klædte, som hun, og de hørte Historien og loe, og saa med dumme Oine paa Drengen.« Jeg vil ikke tale om, at jeg er bange for, at vi alle komme til at see med ligesaa dumme Øine paa Christian, naar hele Historien er forbi, saafremt man ved dumme Oine forstaaer Øine, som ikke kan see, at Christian var et stort Genie, men jeg vilde blot spørge: hvo gjør den Bemærkning? Christian kan det umuligt være; thi saa uartig en Dreng troer jeg dog ikke, Christian var, at han i et Huus, hvor han havde nydt Opmærksomhed (cfr. 1.151), hvor jo ogsaa Steffen-Karreet havde leet af ham og gjort det godt igjen, hvor han i det høieste kunde blive vred, fordi de loe, skulde komme til den Betragtning, at de saae paa ham »med dumme Øine«. Det er igjen Andersen, der er bleven vred. Jeg føler meget vel, hvor lidet bevisende ethvert saadant enkelt Sted er, og jeg maa derfor i det Hele tænke mig Læsere, der ere velbevandrede i Andersen.

*) Saaledes den stakkels Niels, som Andersen flere Gange synes at blive ret arrig paa, og jeg ventede virkelig, at han engang ret i sin Vrede, ligesom mangen bekymret Familiefader, skulde udbrudt: »det er en Satans Dreng, man skal trækkes med, den Niels, han kan heller aldrig lade Christian i Fred.« Saaledes er den Maade, hvorpaa han behandler Hs. Velærværdighed Pastor Patermann, mildest talt meget upassende. Ogsaa Naomi bliver, til Erstatning for at Christian i Digtet, ifølge Andersens Idee, maa gaae under ligeover for den saa begunstigede Pige, ikke skaanet i enkelte Udbrud og Yttringer mod hende, hvor han ligesom synes at blive utaalmodig over den ubegribelige Lykke, der er falden i hendes Lod.

Niels] I S. 110—16, II S. 125. Pastor Patermann] II S. 80, S. 108 ff. enkelte Udbrud og Yttringer mod hende] f. Ex. II S. 17, 96, 98, 118, 130; III S. 77, 106.

der forekomme i hans Romaner, taler saa djærvt imod dem, at man skulde troe, at det var ham om at gjøre at tilintetgjøre deres borgerlige Velvære i den Verden, hvor Andersen selv hører hjemme, men hvor de slet Intet have at bestille. Inden jeg gaaer over til at beskrive det andet Misforhold, som jeg vil betegne som tilfældig Viden, vil jeg gjøre opmærksom paa, at der gives et Stadium af Tilfældigheder, som maaskee passende kunde danne Overgangen fra det Foregaaende, det er: tilfældige Idee-Associationer*), idet disse saavel kunne opfattes fra Personlighedens Side, idet denne sees som den, der ikke har Magt over sine Tanker, deels fra Tanke-Gjenstandens Side, idet denne sees som den, der paa en oprørsk Maade behersker Personen. Herfra kunne vi nu gaae over til at omtale hans tilfældige Viden. Den Masse af Kundskaber nemlig, som Andersen efterhaanden har erhvervet sig, har lidt efter lidt sammenrottet sig mod ham og begyndt paa en Revolution, hvilket har givet Anledning til, at Andersen har maattet istedenfor fra sit Digterstade at bestemme, hvad der skal med eller ikke, indrømme denne en raadgivende Stemme, hvilket denne naturligviis blot har anseet som Initiativet til at constituere sig selv som den souveraine Magt og gjøre Andersen til sin Befuldmægtigede, som efter Ordre anbringer dens enkelte Bestanddele paa Prent. Som bekjendt deler Andersen gjerne sine Romaner i Capitler, og ethvert saadant har gjerne et Motto. Vil man nu end ikke dele min Anskuelse, at et Motto enten ved sin musicalske Magt, hvilket det til en vis Grad godt kan have uden at være

*) F. Ex. 2,113 »Hendes (Naomis) fine Fingre vendte Bladene i en Bog . . . . Var det Balles Lærebog eller Psalmebogen, den nye, forbedrede Udgave, hvoraf prosaiske Hænder har plukket Poesiens duftende Blade?« denne sidste Bemærkning er jo Situationen aldeles uvedkommende, og fremkaldt derved, at Andersen, idet han nævner Psalmebogen, derved kommer til at tænke paa den Mangfoldighed af Spørgsmaale, der i den Anledning har været i Bevægelse her hjemme. Cfr. 3,16. »Men for Naomi klang det som Suk og Spot, det var den kolde Luftning fra Spiegelbergs fugtige Fængsler, det var den trykkende Hede fra Venedigs Blykamre«. Her gaaer Ideeassociationen ikke igjennem Situationen, men motiveres ved den Omstændighed, at Andersen Paginaet iforveien har nævnet *Silvio Pellico: le mie Prigioni.* ɀc. ɀc.

Mangfoldighed af Spørgsmaale] den evangelisk-christelige Psalmebog var i 30rne Gjenstand for Angreb fra grundtvigiansk Side (f. Ex. Nordisk Kirke-Tidende 1833 Sp. 90 ff., 100 ff., 122 ff.). *le mie Prigioni]* »Mine Fængsler«, en bekjendt Bog af den italienske Patriot Silvio Pellico, hvori Fæstningen Spiegelberg og Blykamrene i Dogepaladset skildres. Andersen citerer den II S. 15.

Vers, bør ligesom præludere og derved sætte Læserne i en bestemt Stemning, i den Rhythmus, hvori Afsnittet er skrevet (dette er da, forsaavidt Mottoet er et Vers, det Vaudevilleagtige derved); eller det bør paa en pikant Maade træde i Forhold til hele Afsnittet og ikke danne en Ord-Vittighed med et enkelt i hele Capitlet forekommende Udtryk, eller et fadt almindeligt Udsagn om det, som Capitlet indeholder, — saa vil man dog vist indrømme mig, at der hører temmelig megen Smag, en høi Grad af Inderlighed i sin Gjenstand og i Stemningens Temperatur til at vælge et Motto, der bliver lidt mere end et intetsigende Udraabstegn eller en Figur, som den Lægerne pleie at skrive over deres Recepter. Disse Egenskaber er nu Andersen ikke i Besiddelse af. Ved lang Syslen med Digteriet staaer naturligviis en stor Mængde af *loci communes*, af Smaa-Vers ꝛc. til hans Disposition, som han nu, ledet af en ganske løs og udvortes Ideeassociation, anvender paa bedste Maade, og den eneste Lov, jeg har kunnet spore, er den, at tage behørigt Hensyn til Digtere af Anden-, Tredie- og Saavidere-Rang. Efter Mottoet begynder Fortællingen; men den gode gamle Skik, som dog efterhaanden ved det mundtlige Foredrag er gaaet af Brug, at begynde ethvert Afsnit med at romme sig, den har Andersen som Skribent optaget. Capitlet eller Afsnittet begynder nemlig gjerne med en eller anden aandrig Phrase*). Grunden er imidlertid vistnok ikke den, at Andersen troer, at de egentlig sige stort; men ved lang Omgang med sig selv har en saadan Phrase i Stilhed udviklet en saa stor Kjærlighed til sig selv, at den bestandig søger at opfylde sin Bestemmelse, at blive anbragt, og Grunden, hvorfor den ikke bliver anvendt endnu hyppigere, er ikke Andersens Magt over den, men den Omstændighed, at der er en Mangfoldighed af Phraser, der paa et Haar ligne den i Sind og Skind. Dog dette betræffer mere den tilfældige Aandrighed, der imidlertid som al underordnet Aandrighed er en Videns-Gjenstand; og vi ville til Slutning blot henlede Læserens Opmærksomhed paa Andersens

*) 1,118 »Æselet træder tidt paa den bedste Blomst, Mennesket paa sin Broders Hjerte«. — 2,150. »Aaret 1820 havde for Danmark en stor Deel Begivenheder. Statsgjælden fik en Læk: Dr. Dampe med nogle urolige Hoveder vilde give Statsskibet en Læk; Meningsstridigheder udviklede sig i Religionssamfundet, og hvert af disse Partier fandt en Læk hos sin Modpart; under saa mange og saa store Læk tør vi ikke tale om den, som Ladislaus gjorde paa mangt et qvindeligt Hjerte«. ꝛc.

---

loci communes almindelige (trivielle) Bemærkninger, »Gemeinplätze«.

tilfældige Grundighed*). De enkelte historiske, geographiske, statistiske Data, de enkelte Fragmenter af grundig Viden faae naturligviis, naar de ikke holdes i Ave og opdrages i Herrens Frygt, saa store Tanker om sig selv, at de ikke længere ville lade sig bruge, men være Selbstzweck, og desaarsag uden Hensyn til, om de passe i Sammenhænget eller ikke, træde op med Fordring paa absolut Gyldighed, træde op som Sandheder, man aldrig kan sige for tidt og derfor aldrig kan sige paa urette Sted.

Vi kunne nu som et Annex til det Udviklede føie en speciel Omtale af »Kun en Spillemand«, der naturligviis væsenlig vil holde sig indenfor det ved det Foregaaende affurede Territorium, og indenfor det, ikke ved en arbitrair-pavelig, men ved den i Begrebet selv givne vel usynlige, men derfor desto virkeligere Demarcations-Linie begrændsede Spørgsmaal om det Poetisk-Sande; og det er kun for et Syns Skyld, at vi ville anlægge et lille Udenværk til at holde Øie med et Detachement af Fjender, som dog egentlig ikke ere Fjender, da de i slet Intet ere enige med os, men som snarere

*) Cfr. 1,114. »Dernede svømmede Skyernes Billede, dernede fløi Fuglen med udbredte Vinger, netop saa dybt, som den svævede over Vandspeilet«. Det er Christian, der vogter Gjæs og sidder og phantaserer, og midt i Drengens Phantasie kommer nu den Sætning: netop saa dybt ɔc. Hermed kan sammenlignes hele hans Undersøgelse om Naomis religieuse Tilstand. 2,119. »Hos hende begyndte den straussiske Fordunstning, som opløser Alt Historisk i Myther. Der udviklede sig hos hende en Anskuelse i Religionssager, som den, der i vor Tid begynder at udtale sig hos Enkelte i Tydskland, en Art Fritænkeri . . .« 2,129 »I religieus Henseende var hendes Anskuelse hverken ascetisk eller hellenistisk, snarere var hun en forudflyvende Partiegængerske for det unge Tydskland«; denne hele Undersøgelse erindrer om en Retssag, hvor der blev Spørgsmaal om, hvorledes det i religieus Henseende stod sig med Inquisiten, i hvilken Anledning nogle tilkaldte Landsbypræster udtømte med stor Grundighed deres hele Skole-Viisdom om:

Deisme, Theisme
Atheisme, Pantheisme. —

cfr. 3,86 om Frankrigs religieuse Tilstand: »Paris har for Øieblikket ingen Religion, de have glemt Madonna, ja næsten Faderen og Sønnen, Aanden er den ene herskende. Ingen Munk seer Du paa Gaden, ingen Procession; fra Scenen selv prædike Digterne Protestantisme« (?). — Cfr. hele Naomis Reise. ɔc.

svævede over] Andersen: svævede høit over. Hos hende begyndte] Andersen: . . . . begyndte hos hende. som den, der] Andersen: som den. hellenistisk] Andersen: hellenisk. for det unge] Andersen: af det unge. Naomis Reise] III S. 57 ff.

maae ansees for nogle intetstedshjemmehavende Snakkere, der formodentlig ikke ville undlade at bemærke, at det vel gjerne kan være sandt, hvad jeg siger, men at deraf ingenlunde følger, at det Andersenske er usandt, og som vist endnu høiere ville gjentage den samme Paastand, naar Spørgsmaalet bliver om Forholdet mellem det Poetisk-Sande og det Historisk-Sande, og bringe Andersen i den Forlegenhed enten at maatte paastaae, at det er en historisk-virkelig Begivenhed, han fortæller, hvorved det hele Standpunkt blev forrykket, eller søge at vindicere Fortællingen sin Betydning som poetisk Sandhed ligeover for den Anskuelse, at den er poetisk usand. Spørgsmaalet bliver da nærmest her, om Hoved-Personen af Forfatteren virkelig er fremstillet som et Genie, og dernæst, om der da er opdrevet tilstrækkelige Momenter til at bevirke dets Fortabelse, og om nu endog det sidste Punkt var oplyst, saa kommer dog det Spørgsmaal igjen, om da det paagjældende Individ virkelig var et Genie; thi man kan jo dog ikke nægte, at den Forestilling, at Geniet maa seire, er ligesom et Arvegods fra en foregaaende bedre Tilværelse, som, frarøvet Menneskeslægten, nødvendigviis maa nedstyrte denne i Modløshed. Da nu den egentlige Hovedperson ligger for os i hele sin Udvikling, saa var det ønskeligt, om der et eller andet Sted skulde findes et Hvilepunkt, et Bedested, hvor vi kunde samle os og skue tilbage. Men i den Henseende er hans Udviklings-Vei ingenlunde perspektivisk. Deels standser Andersen undertiden selv ved en eller anden ubetydelig Begivenhed, som om vi nu vare ved et Vendepunkt (en Omstændighed, vi ikke maae lade os forlede af), deels er Veien fuld af Lygtemænd, som snart foregjøgle En, at nu er Geniet vaagnet, snart at det er modnet, og som snart igjen afløses af Begivenheder, der synes at vidne om det Modsatte, indtil vi atter høre Forsikkringer om, at nu er Geniet modnet ꝛc. ꝛc. Dog, da der er et Punkt, hvor Andersen med besynderlig Emphasis opstiller Christians Livs-Dilemma, ville vi standse ved dette, for, idet vi overskue det Foregaaende, at see, om det virkelig med Rette lader sig opstille, eller Andersen vil narre os, eller sig selv og os. Dette Sted findes 1 D. Pag. 60 og kan ansees i temmelig Korthed at indeholde hele Andersens Passivitæts-Theorie, hele hans Anskuelse af et Genie ꝛc., og af den Grund lade vi det aftrykke.

»Man har den Folketro, at Berberissens Blomsterstøv er en Gift for Kornet, det tunge Ax beplettes med den ædende Rust. Den ædleste, den mest blændende hvide Papaver forandrer efter et Aar sin Farve, naar den staaer mellem de brogede. Omgivelser

---

Omgivelser] Andersen: Omgivelse.

hedder den usynlige Haand, som omformer Grundstoffet i dets Udvikling.

»Medens Billedhuggeren former det bløde Leer, fatte vi ikke strax, hvilket Værk der vil skabes. Det kræver Tid og Arbeide, før Gipsafstøbningen fremstaaer, og efter denne ved Meiselens Slag Marmoret lever op! hvormeget vanskeligere da at slutte sig fra Mennesket som Barn til dets Udvikling og Skjæbne som Mand. Vi see her den fattige Dreng i Svendborg; Instinktet i ham og Indvirkningen udenfra pege som Magnetnaalen kun i to Retninger, hinanden aldeles modsatte. Han maa enten blive en sjelden Kunstner eller et usselt, forvirret Væsen. Omgivningens Blomsterstøv indvirker allerede med Duft og Farve.

»Tonernes Gud kyssede ham alt paa Vuggen, mon vel Tidsgudindernes Sang bringe Begeistring eller Vanvid? Mellem Begge er Grændsen kun en tynd Væg. Skal han maaskee vække Tusinders Beundring, eller maaskee i den usle Kro, med Violinen under Armen, som gammel Mand spille for den vilde, raae Ungdom, spottes som en halv Taabelig med sine Drømme, han hvis Sjæl usynligt fik Tonernes Daab.

»Om Hertugen af Reichstadt veed man, at han var dødfødt; forgjæves anvendte man alle Midler for at faae ham til Live; da tordnede de hundrede Kanonskud, han aabnede Øinene, Pulsen slog. Det var den store Keisers Søn, derfor fik Verden dette at høre; Ingen veed derimod det beslægtede med Armodens Barn; ogsaa han var et Liig, et nyfødt Liig, alt lagt hen paa Bordet ved den sønderslagne Rude; da klang Fløiter og Violiner udenfor, hvor omvandrende Musikanter spillede; en Qvindestemme lød veemodigt stærkt, og den Lille slog Øinene op, rørte den lille Haand. Mon det var Tonerne, som drev Sjælen tilbage for at virke her paa Jorden, eller kun Tilfældet, dette Fornuftmenneskets salomoniske Sværd?

»En sjelden Kunstner maatte han blive, eller et sølle Skrog, en Spurv med Bogguld paa Vingerne, hvem de andre Spurve derfor hugge til Blods. Og om han nu blev det? Hvad Trøst er der for ham? Hvad Trøst for en Menneskehed med Stolthed i Hjertet? Den udslettes og glemmes som Sneeflokken, der falder i den rivende Strøm, kun en Enkelts Værk og Navn gaaer over i nye Aarhundreder. Misundelsesværdige Lod! men kommende Glæder

---

I Citatet er der foruden uvæsenlige Afvigelser i Interpunctionen følgende Unøjagtigheder: pege] peger, bringe] bringer, faae ham til Live] bringe ham til Live, veemodigt stærkt] veemodigt, stærkt, rivende] rindende.

kunne vente os i vor nye Tilværelse, hvor hans Berømmelses Lykke da staaer langt borte i en Verden, han ikke kan fremtræde i, ikke tage Deel i. Hvad gjør det, hvor høit vi staae, kun at vi staae godt! det er Verdens Tryllesang, det er den store Menneskebølges dønende Selvtrøst, idet den vælter frem mod Evighedskysten.

»Man kan paa Granstammens Knuder see, i hvor mange Aar Træet har voxet, et Menneskeliv har ogsaa sine synlige Led. Et vigtigt Overgangspunkt, et Slags Hovedmoment i Christians Barndom dannede denne Sommer ved Bekjendtskabet med Naomi, Musikunderviisningen og Besøget paa Thorseng*).«

Vi ville nu for et Øieblik overskue det Foregaaende. Født i trange Kaar af fattige Forældre havde Christian — i sin Fader en Mand, saaledes som han oftere findes blandt Almuen, med en Deel naturlig Poesie, som imidlertid blot havde fundet nogenlunde Tilfredsstillelse ved en i tidligere Tid foretagen Reise i fremmede Lande, og sikkret sig en Smule Husvalelse ved Erindringen derom, indtil denne igjen overvældede ham og rev ham paany paa Reiser — en Mand, efter Andersens Fremstilling, med saa dybe uforklarlige, poetiske Længsler, at han til Skildringen af ham behøver i Erindringen at opfriske Sagnet om Venusbjerget — og i sin Gudfader et saa mageløst musicalsk Genie, at Andersen for at beskrive ham, maa tage sin Tilflugt til at erindre om Paganini, om »Nordens Amphion, Ole Bull,« om »disse to Mestere i Jubals Kunst,« et Genie, der vel ikke var i Besiddelse af »denne Fuldendthed, som disse to vor Tids Mestere i Jubals Kunst besidde,« men maaskee derfor i endnu dybere Forstand istand til at beaande og levendegjøre det i Christian Slumrende — kort sagt hans Barndom er under Forhold, som netop maatte være istand til at befrugte ham for hele hans Liv.

See vi nu til det nærmere Forhold, han i sin Barndom traadte i til det Musicalske, da beskrives dette ved at fortælle, hvorledes Gudfaderens Musik gjorde dybt Indtryk paa Drengen, hvilket det jo, da det var saa udmærket som Andersen beskriver det, nødvendigviis maatte gjøre paa næsten enhver Dreng; tilmed da hans

*) Jeg maa bede Andersen at undskylde, at jeg ved at lade et saa stort Stykke aftrykke næsten har gjort mig skyldig i et Plagiat, og jeg kan alene sige til mit Forsvar, at det jeg har plagieret, ikke er det, jeg anseer for det bedste. —

Tryllesang] Andersen: Trostesang. Venusbjerget] I S. 73 ff., S. 95. »Nordens Amphion osv.] I S. 37.

Musik havde den vistnok pikante, for Verden skjulte Synders hemmelighedsfulde Resonantsbund, som den barnlige Uskyld har en ligesaa instinktagtig Takt som Gru for. Forsaavidt er der endnu ikke indtraadt Noget, som røber et blot nogenlunde Anlæg for Musik. I Selskab med Gudfaderen foretager han imidlertid en lille Reise, paa hvilken han rigtignok paa en besynderlig Maade kommer i et særegent Misforhold til det Musicalske, ved at see sig anbragt i et Klokketaarn i Nichen ved Lydhullet. Dog denne Begivenhed, der maaskee kunde synes En og Anden at indeholde et ret betydningsfuldt Vink for hele hans Fremtid, opfatter Andersen med Hensyn til den skadelige Indflydelse paa hans Helbred, den havde, og her ere vi da ved et af Hovedhjulene: »de ulyksalige Krampetilfælde,« der dog tillige tillægges den Fortjeneste, at »gjøre hans Øre mere aabent for Tonernes Sprog.« Føie vi nu anticipando det egentlige Hovedmoment i Christians Charakteer til: en ubeskrivelig Forfængelighed, saa vil dog vist Enhver tilstaae mig, at ulyksalige Krampetilfælde, og hvad jeg vilde kalde en ligesaa ulyksalig Forfængelighed endnu ikke er nok til at constituere det Dilemma, at han enten maatte blive en stor Kunstner eller et sølle Skrog, eller til at sætte saa langtfra hentede og saa høittravende Betragtninger i Bevægelse, som de, der findes 2 D. p. 20 i Anledning af Grevens Yttring om at Geniet maa bane sig selv Vei, idet han til Opmuntring giver ham en Rigsbankdaler: »Det var de Icarus-Vinger, han bandt paa Geniets Skuldre, dristigt formede Vinger, men af Bly. Ordene vare jo dog et gammelt Thema, som fra Slægt til Slægt tonede for Kunstnerens Øre og vil med Variationer klinge i Aartusinder, saa længe Verden er den samme, som da den gav Socrates Gift og Christus en Tornekrone.« Andersen skulde dog have sat et *sans comparaison* til for at undgaae at blive blasphemisk. Et »sølle Skrog« maatte han blive, fordi han var det. Udtrykket selv forekommer os meget betegnende, idet vi ved Skrog nærmest tænke paa »de ulykkelige Krampetilfælde,« og ved »sølle« nærmest paa hans ubeskrivelige Forfængelighed. Noget af det, der mest pleier at udmærke Geniet og give det sin Overvægt over Verden, er Stolthed, som pleier at blive stærkere i Modgang, som derfor ogsaa ofte formaaer at holde Individet opreist. Hos Christian er derimod Alt Forfængelighed.

»de ulyksalige Krampetilfælde«] I S. 62, 65, sml. I S. 59. »gjøre hans Øre osv.] I S. 62: Altsom Nærverne bleve pirreligere, blev Øret mere aabnet for Tonernes Sprog. Det ulykkelige Krampetilfælde vendte oftere tilbage og efterlod« osv. anticipando foregribende (se nedenfor S. 90).

Det, det kommer ham an paa, er at henlede Opmærksomheden paa sig, at blive beundret, ja han tager endog til Takke med en Hyldest, som han dog i Grunden veed skjuler Spot i sig, naar han blot kan nyde den et Øieblik. Hans Forfængelighed viser sig ogsaa i hans Forhold til Luzie og Naomi. Imod den første, denne tilbageholdne, beskedne Pige, behager han sig i at lade al sin Forfængelighed udtale sig i stortalende Drømmerier, udtømmer sig i Beundring over sig selv som Joseph i dennes skjønne Forhold til sine Brødre — mod Naomi, denne stolte, men unægtelig poetiske Pige, som er den egentlige Gjenstand for hans Kjærlighed, som han oftere kommer i Berøring med, teer han sig saa ængstelig (saa forfængelig i modsat Retning), ikke fordi hun er ham aandelig overlegen, nei, fordi hun er den fornemme Dame, som omgives af Livré-Tjenere; han ryster, naar han nærmer sig hende, som et Æspeløv. Og see vi ham endelig i det betydningsfulde Øieblik, da Naomi har gjort Alt for at bevæge ham til et afgjørende Skridt, da hele Livets Landskab bag ved ham er afbrændt ligefra Jødens Huus til hans Stedfaders, da Naomi selv tager forklædt til Hest ud for at tage Afsked med ham — see vi ham da som et »sølle Skrog« blive hjemme, saa forundres vi vist over, at der nogensinde har været Tale om Andet.

Dog endnu et Afsnit af hans Liv har Digteren forbeholdt sig for tredie Bind, og de faa Sider, der beskjæftige sig hermed, ere da ogsaa saa Noget nær det Eneste i det hele Bind, der egentlig har med Romanen at giøre; thi det Øvrige, som omtrent ikke indeholder Andet end Løst og Fast af Andersens Erindringer, indsmuglede i Naomis Dagbog, lod sig bedst udgive særskilt, og dersom Hr. Andersen saa synes, saa vilde vi give den lille Bog til Motto: Andersen: Kun en Spillemand 1 D. p. 70. »Ved hvert Præg af en ældre Tid kom Skrædderen altid til at tænke paa, hvad Lignende han havde seet, og han gjorde da Sammenligninger . . . . . Hvad Hjertet tænkte, maatte Munden sladdre om, enten det saa morede de Andre eller ei.« 12 Aar nemlig efter at vi

---

tager endog til Takke osv.] II S. 29, 31. behager han sig i osv.] se Kun en Spillemand II S. 68 ff., S. 71. Joseph] smst. II S. 83 (det er dog ikke noget, Helten fortæller Luzie). Sml. 1. Mosebog 37, 5 ff. blive hjemme] II S. 105. »sølle Skrog«] I S. 61 (se ovenfor S. 87). Naomi bruger ikke disse Ord om Bogens Helt. de faa Sider] i 3. Del handler kun Cap. IV, et Par Sider hist og her (S. 23, S. 82—83) og Slutningen (Cap. IX) om Helten, Resten om Naomis Oplevelser i Udlandet. seet] hos Andersen: seet ude. da] hos Andersen: da sine. 12 Aar nemlig osv.] se Kun en Spillemand III S. 83, S. 116. Det følgende smst. S. 116 ff.

sidste Gang have hørt Noget om Christian, lader nu Forfatteren ham træde op for os som en stakkels Spillemand, der om Søndagen spiser hos Luzie og hendes Mand, Skolelæreren dersteds, som endnu tænker paa Naomi og samler Penge for engang at hjælpe hende, hvis hendes Flugt med Ladislaus skulde have styrtet hende i Ulykke, kort sagt vi finde et Menneske, som søger, saa godt han kan, at trøste sig over Skuffelsen af utidige Forventninger; men vist nok er det, at der aldeles ikke er Noget i ham, som tyder hen paa et fordums Genie; man erfarer ikke engang Noget om hans Spil; vist nok er det, betræffende hans Hændelsers hele Skare, at hverken nogen enkelt eller alle tilhobe vilde have været istand til at knække et blot nogenlunde Genie. Vi erfare, at han hører til de Hellige. At gjøre ham til Een af dem er ingen Kunst, dertil behøver Andersen blot Papir og Pen, og det er jo næsten blevet til et Sprichwort at blive »hellig,« naar man ikke kan tage sig i Verden. At anskueliggjøre, hvorledes han kunde blive det, og det Symptom, som laa ham nærmest, har Andersen fritaget sig for, han er overhovedet bedre skikket til at fare afsted i en Diligence og besee Europa, end til at skue ind i Hjerternes Historie. Føie vi nu hertil, at Andersen lader det gaae Faderen omtrent som Sønnen, idet han, modificerende et gammelt Kneb, naar man ikke kan paa en skikkelig Maade blive af med en eller anden Person, da at putte ham i et Kloster paa en ret besynderlig Maade, lader ham gaae i Kloster, dog ikke for der at finde Trøst for feilslagne Forhaabninger, Hvile for sin Sjæl, saaledes som Middelalderens Dybsind forestillede sig det, og det er saa vist, som jeg skriver dette, at det er Sagnet om Venusbjerget, der altid har Klostret i Baggrunden, der har forledet Andersen — mèn af Frygt for ellers at komme til at sulte ihjel (3,65) et nyt og meget poetisk Motiv til at blive Catholik; føie vi hertil at Gudfaderen hænger sig, saa kan vi med temmelig Ret sige, at den hele Familie kommer paa en unaturlig Maade af Dage. Forfatteren af disse Linier er derimod saa heldig, saa troer han, her paa en naturlig Maade at kunne ende sin Omtale af »Kun en Spillemand,« forsaavidt den skulde skee, og forsaavidt den kun kunde skee fra det i det Foregaaende givne Standpunkt. —

Hvad jeg til Slutning har at sige, foranlediget ved det vistnok i det Hele taget som factisk indrømmede Misforhold mellem en læsende og en critiserende Verdens Dom over Andersen, forsaavidt

---

Venusbjerget] se ovenfor S. 88. Gudfaderen hænger sig] I S. 129.

dette ogsaa har gjentaget sig i min Bevidsthed, da vilde jeg ønske, at det maa lykkes mig herom at tale ligesaa personligt, som jeg har søgt at holde det Foregaaende frit for ethvert obliquet Forhold til min Personlighed. Idet jeg nemlig reproducerer det første Stadium, levendegjøres Erindringen om en Mangfoldighed af poetiske Stemninger, som ethvert digterisk Liv, endogsaa det mest uklare, og i en vis Forstand dette maaskee mest, maa være gjennemflettet med, og idet jeg endnu en Gang søger at fastholde hver enkelt, fortrænger den ene den anden saa stærkt, at Totalitæten af dem samler sig ligesom til Afsked i en eneste Concentration, i et Nærværende, der dog i samme Øieblik føler i sig Nødvendigheden af at blive et Forbigangent, og derved fremkalder et vist veemodigt Smiil hos mig, idet jeg betragter dem, en Taknemlighedsfølelse, idet jeg erindrer mig den Mand, hvem jeg skylder det Hele, en Følelse, som jeg hellere ønskede at hvidske Andersen i Øret end betroe til Papiret, ikke som om det noget Øieblik har været Andet for mig end en Glæde at kunne yde ham, hvad han har Ret til, og som fornemmelig i vor Tid Enhver, der endnu føler lidt for Poesien i den *ecclesia pressa*, i hvilken vi leve, næsten maa fristes til at yde varmere, end Sandheden maaskee kunde fordre det; ei heller som om en saadan Yttring ikke lod sig bringe i Samklang med min hele tidligere udtalte Anskuelse af Andersen, da jeg altid for mit Vedkommende har gjort mere af Poesie trods al dens Liggen under end af den mest seierrige Prosa, eller for at blive ved Andersen, da jeg, tros al hans Omtumlen, al hans Bøien for enhver poetisk Luftning, dog altid glæder mig over, at han endnu ikke er kommen ind under Politikens altomfattende fandenivoldske Passat — men fordi en saadan Yttring i det Hele taget er meget udsat for Misforstaaelse, Noget jeg imidlertid haaber, at jeg skal kunne finde mig i, naar blot Andersen for at undgaae den, vil holde, hvad jeg med sympathetisk Blæk har skrevet, for det Lys, der ene gjør Skriften læselig og Meningen tydelig.

---

obliquet: i indirecte Tale ɔ: saaledes at den personlige Mening udtales som almengyldig Sætning. *ecclesia pressa* den betrængte Kirke.

OM BEGREBET IRONI.

UDGIVET AF

J. L. HEIBERG.

Optrykt efter Originaludgaven, Kbhvn. 1841.

OM

BEGREBET IRONI

MED STADIGT HENSYN TIL SOCRATES.

AF

S. A. KIERKEGAARD.

ἀλλὰ δὴ ὧδ' ἔχει· ἄν τέ τις εἰς κολυμβήθραν σμικρὰν ἐμπέσῃ ἄν τε εἰς τὸ μέγιστον πέλαγος μέσον, ὅμως γε νεῖ οὐδὲν ἧττον. Πάνυ μὲν οὖν. Οὐκοῦν καὶ ἡμῖν νευστέον καὶ πειρατέον σώζεσθαι ἐκ τοῦ λόγου, ἤτοι δελφῖνά τιν' ἐλπίζοντας ἡμᾶς ἀπολαβεῖν ἄν ἤ τινα ἄλλην ἄπορον σωτηρίαν.

De republica L. 5 § 453 D.

KJØBENHAVN.

PAA BOGHANDLER P. G. PHILIPSENS FORLAG.

TRYKT I BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI.

1841.

I de som Disputats benyttede Exemplarer staar der paa Titelbladet: Udgivet for Magistergraden | af | S. A. Kierkegaard, theologisk Candidat. Det græske Citat mangler. ἀλλὰ δὴ osv. Men Forholdet er jo dette: hvad enten man kastes i et lille Bassin eller midt ud i det største Hav, saa svømmer man det ene Sted som det andet. — Javel. — Altsaa maa ogsaa vi svømme og forsøge at bjerge os iland fra Undersøgelsen enten i Haab om, at en Delphin nok vil tage os op [som det efter Sagnet gik med Arion], eller om en anden vidunderlig Frelse (Platon, Staten, 5. Bog 453 D, Cap. 4).

Dissertationem hanc inauguralem Philosophorum in Universitate Hauniensi Ordo dignam censuit, quæ una cum thesibus adjectis rite, defensa auctori gradum Magisterii artium acquirat.

Dabam d. XVI Julii MDCCCLI.

F. C. Sibbern,
h. a. Decanus fac. philos.

Dissertationem osv.] Denne Inaugural-Afhandling har det philosophiske Facultet ved Kjøbenhavns Universitet erklæret for værdig til at forskaffe Forfatteren Magistergraden, efter at den tilligemed de tilføjede Theses er forsvaret paa tilbørlig Maade.

16. Juli 1851.

F. C. Sibbern.
d. A. Decanus ved det philosophiske Facultet.

MDCCCLI er en Trykfejl for MDCCCXLI ɔ: 1841. Denne Paategning er udeladt i de Exemplarer, der kom i Boghandlen.

THESES,

DISSERTATIONI DANICÆ DE NOTIONE IRONIÆ ANNEXÆ

QUAS

AD JURA MAGISTRI ARTIUM
IN UNIVERSITATE HAFNIENSI RITE OBTINENDA
DIE XXIX SEPTEMB.
HORA 10.
PUBLICO COLLOQUIO DEFENDERE CONABITUR.

SEVERINUS AABYE KIERKEGAARD,
THEOL. CAND.

MDCCCLXI.

Theses osv.] Theses føjede til den paa Dansk skrevne Afhandling om Begrebet Ironi, hvilken Søren Aabye Kierkegaard, theologisk Candidat, den 29. Sept. Kl. 10 vil søge at forsvare ved en offenlig Forhandling for paa tilbørlig Maade at opnaa Magistergraden ved Kjøbenhavns Universitet. 1861.

MDCCCLXI er en Trykfejl for MDCCCXLI ɔ: 1841. Efter *10* og *conabitur* burde der intet Punktum staa. *XXIX* og *hora 10.* er tilføjet med Blæk. Dette Titelblad saavelsom de følgende Theses mangler i de Exemplarer, der kom i Boghandlen.

THESES.

I. Similitudo Christum inter et Socratem in dissimilitudine præcipue est posita.
II. Xenophonticus Socrates in utilitate inculcanda subsistit, nunquam empiriam egreditur nunquam ad ideam pervenit.
III. Si quis comparationem inter Xenophontem et Platonem instituerit, inveniet, alterum nimium de Socrate detraxise, alterum nimium eum evexise, neutrum verum invenisse.
IV. Forma interrogationis, quam adhibuit Plato, refert negativum illud, quod est apud Hegelium.
V. Apolagia Socratis, quam exhibuit Plato aut spuria est, aut tota ironice explicanda.
VI. Socrates non solum ironia usus est, sed adeo fuit ironiæ deditus, ut ipse illi succumberet.
VII. Aristophanes in Socrate depingendo proxime ad verum accessit.

Theses.

I. Ligheden mellem Socrates og Christus bestaar væsenligt i Uligheden.
II. Den Xenophontiske Socrates bliver staaende ved at indprente det nyttige, han overskrider aldrig Erfaringen, naar aldrig til Ideen.
III. Naar man anstiller en Sammenligning mellem Xenophon og Platon, vil man finde, at den ene har taget for meget fra Socrates, den anden hævet ham for højt, ingen af dem truffet Sandheden. *(detraxise* og *evexise* er Trykfejl for *detraxisse* og *evexisse).*
IV. Spørgeformen, som Platon har anvendt, svarer til det Negative hos Hegel.
V. Socrates' Apologi, saaledes som Platon har givet den, er enten uægte eller helt at opfatte ironisk. (*Apolagia* Trykfejl for *Apologia;* efter *Plato* burde der staa Komma).
VI. Socrates har ikke blot benyttet Ironi, men været i den Grad hengiven til Ironi, at han selv laa under for den.
VII. Aristophanes er i sin Skildring af Socrates kommet Sandheden meget nær.

7*

VIII. Ironia, ut infinita et absoluta negativitas, est levissima et maxime exigua subjectivitatis significatio.

IX. Socrates omnes æquales ex substantialitate tanquam ex naufragio nudos expulit, realitatem subvertit, idealitatem eminus prospexit, attigit non occupavit.

X. Socrates primus ironiam introduxit.

XI. Recentior ironia inprimis ad ethicen revocanda est.

XII. Hegelius in ironia describenda modo ad recentiorem non ita ad veterem attendit.

XIII. Ironia non tam ipsa est sensus expers, tenerioribus animi motibus destituta, quam aegritudo habenda ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ipsa concupierit.

XIV. Solgerus non animi pietate commotus, sed mentis invidia seductus, quum negativum cogitare et cogitando subigere nequiret, acosmismum effecit.

XV. Ut a dubitatione philosophia sic ab ironia vita digna, quæ humana vocetur, incipit.

VIII. Ironien er som den uendelige og absolutte Negativitet den flygtigste og svageste Antydning af Subjectiviteten.

IX. Socrates drev hele sin Samtid ud af Substantialiteten ligesom nøgen fra et Skibbrud, undergravede Realiteten, øjnede Idealiteten i det fjerne, berørte den, men tilegnede sig den ikke.

X. Socrates er den første, der har indført Ironien.

XI. Ironien hos de senere hører væsenligt under Ethiken.

XII. Hegel har i sin Skildring af Ironien kun taget Hensyn til dens nyere Form, ikke saa meget til den gamle.

XIII. Ironien er ikke saa meget selv følesløs, blottet for blødere Sindsbevægelser, som den maa anses for Ærgrelse over, at ogsaa andre nyder, hvad den selv attraar.

XIV. Solgers Verdensfornægtelse er ikke et Produkt af Fromhed, men af Sindets Bitterhed, fordi han ikke kunde tænke det Negative og underlægge det Tanken.

XV. Ligesom Philosophien begynder med Tvivl, saaledes begynder et Liv, der skal kaldes menneskeværdigt, med Ironi.

I sit eget Exemplar (Universitetsbibliotheket. Pakke 2 a) har S. K. tilskrevet følgende Henvisninger: ved I til S. 110, 300, 344, ved II til S. 111—23, ved III til S. 212, ved IV til S. 127—36, ved V til S. 171—84, ved VI til S. 277, ved VII til S. 238 Noten, ved XV til S. 390 (Citaterne er her bragt i Overensstemmelse med denne Udgave).

INDHOLD.

FØRSTE DEEL.

SOCRATES' STANDPUNKT

OPFATTET SOM IRONI.

INDLEDNING.

Er der Noget, hvorfor man maa rose den nyere philosophiske Stræben i dens storartede Fremtræden, saa er det visselig for den geniale Magt, hvormed den griber og fastholder Phænomenet. Sømmer det sig nu for dette, der som saadant altid er *foeminini generis,* paa Grund af sin qvindelige Natur at hengive sig til den Stærkere, saa kan man dog ogsaa med Billighed af den philosophiske Ridder fordre den ærbødige Anstand, det dybe Sværmeri, istedetfor hvilket man stundom formeget hører Sporernes Klirren og Herskerens Stemme. Betragteren bør være Erotiker, intet Træk, intet Moment maa være ham ligegyldigt; men paa den anden Side bør han dog ogsaa føle sin Overvægt, men kun bruge den til at forhjælpe Phænomenet til dets fuldkomne Aabenbarelse. Om derfor end Betragteren fører Begrebet med sig, gjælder det dog om, at Phænomenet bliver ukrænket, og at Begrebet sees tilblivende ved Phænomenet.

Førend jeg derfor gaaer over til Udviklingen af Begrebet Ironi, bliver det nødvendigt at sikkre mig en paalidelig og authentisk Opfattelse af **Socrates'** historisk-virkelige, phænomenologiske Existents, med Hensyn til Spørgsmaalet om dennes mulige Forhold til den forklarede Opfattelse, der gjennem en begeistret eller misundelig Samtid er bleven ham til Deel: det bliver uundgaaelig nødvendigt, fordi Begrebet Ironi med Socrates holder sit Indtog i Verden. Begreberne have nemlig ligesom Individerne deres Historie og formaae ligesaalidet som disse at modstaae Tidens

---

foeminini generis af Hunkjøn.

Vælde, men med alt dette og under alt dette beholde de dog en Slags Hjemvee efter deres Fødeegn. Ligesaalidet som nu Philosophien paa den ene Side kan være ligegyldig ved denne Begrebets senere Historie, ligesaalidet kan den blive staaende ved dets første, om end nok saa fyldige og interessante Historie, som saadan. Philosophien fordrer bestandig noget Mere, fordrer det Evige, det Sande, mod hvilket dog endog den gediegneste Existents som saadan er det lykkelige Øieblik. Den forholder sig overhovedet til Historien som en Skriftefader til sit Skriftebarn, og bør derfor som denne have det smidige, sporende Gehør for den Skriftendes Hemmeligheder, men er da ogsaa istand til, efterat have overhørt Bekjendelsernes hele Række, at lade disse fremtræde for den Skriftende som et Andet. Ligesom nemlig det skriftende Individ vel er istand til ikke blot annalistisk at opremse, men ogsaa underholdende at fortælle sit Livs Fata, men dog ikke selv kan gjennemskue det, saaledes kan Historien vel ogsaa hoirøstet pathetisk forkynde Slægtens indholdsrige Liv, men maa overlade til den Ældre*) (Philosophien at forklare det, og kan da nyde den glædelige Overraskelse, der i første Øieblik næsten ikke vil vedkjende sig den af Philosophien tilveiebragte Gjenpart, men efterhaanden i den Grad lever sig ind i denne Philosophiens Opfattelse, at den tilsidst vil ansee denne for det egentlig Sande, det Andet for det Tilsyneladende.

Det er altsaa disse to Momenter, der begge bør skee sin Ret, og som udgjøre det egentlige Mellemværende mellem Historie og Philosophi, at paa den ene Side Phænomenet skeer sin Ret**),

---

*) Maaskee Een og Anden vil tage mig det ilde op, at jeg kalder Philosophien den Ældre; men jeg antager dog, at det Evige er ældre end det Timelige, og kommer end i mange Maader Philosophien senere end Historien, saa gjør den ogsaa i det samme Nu et saa imposant Skridt, at den overskrider det Timelige, tager sig selv som det evige *prius*, og, bestandig dybere og dybere besindende sig paa sig selv, erindrer sig længere og længere tilbage i Tiden ind i Evigheden, erindrer det ikke hendrømmende deri, men mere og mere vaagnende, ikke som det Forbigangne, men erindrer det Forbigangne som et Nærværende.

**) Philosophien forholder sig i denne Henseende til Historien — i sin Sandhed, som det evige Liv til det timelige efter den christelige Anskuelse. — i sin Usandhed, som det evige Liv til det timelige efter den græske og overhovedet den antike. Efter denne sidste Opfattelse begyndte nemlig det evige *prius* det tidligere, det første (af to Dele).

at ikke Philosophien ængster og forknytter det ved sin Overlegenhed, at paa den anden Side Philosophien ikke lader sig bedaare af det Enkeltes Trylleri, ikke distrahere af det Enkeltes Overvættes-hed. Saaledes nu ogsaa med Begrebet Ironi gjelder det om, at Philosophien ikke forseer sig paa en enkelt Side af dets phænomenologiske Existents, og overhovedet ikke paa dets Tilsyneladelse, men seer Begrebets Sandhed i og med det Phænomenologiske.

At nu Traditionen til Socrates' Existents har knyttet Ordet Ironi, det veed Enhver, men deraf følger ingenlunde, at Enhver veed, hvad Ironi er. Fremdeles, hvis Een ved et fortroligt Bekjendtskab med Soc.s Liv og Levnet tilvandt sig en Forestilling om hans Eiendommelighed, saa havde han derfor endnu ei et fuldt Begreb om, hvad Ironi er. Vi sige dette ingenlunde som om vi nærede den Mistillid til den historiske Existents, at selve Vordelsen skulde være identisk med en Affalden fra Ideen, da den meget mere er selve Ideens Udfoldelse. Dette være, som sagt, langt fra os; men paa den anden Side kan man da heller ei antage at et enkelt Moment af Existents som saadant skulde være det absolut adæquate til Ideen. Som man nemlig med Rette har bemærket om Naturen, at den ikke er istand til at fastholde Begrebet, deels fordi hvert enkelt Phænomen blot indeholder et Moment, og deels fordi den hele Sum af Naturexistents dog altid er et ufuldkomment Medium, der ikke afføder Tilfredsstillelse, men Forlængsel: saaledes kan man med Rette sige noget Lignende om Historien, idet hvert enkelt Faktum vel er evolverende men dog kun Moment, og den hele Sum af historisk Existents dog endnu ikke er Ideens absolut adæquate Medium, da det er Ideens Timelighed og Stykkeviished, (ligesom Naturen er dens Rummelighed), der forlænges efter den fra Bevidstheden udgaaende Repuls, der skuer tilbage, Ansigt til og mod Ansigt.

Dette maa nu være nok med Hensyn til den Vanskelighed, der bliver ved enhver philosophisk Opfattelse af Historien, og med Hensyn til den Forsigtighed, som derfor bør anvendes derved. De specielle Forhold kunne imidlertid frembyde nye Vanskeligheder, hvilket fortrinsviis er Tilfælde ved nærværende Undersøgelse. Hvad Socrates nemlig selv satte saa megen Priis paa, at staae stille og besinde sig ɔ: Taushed, dette er hele hans Liv i Forhold til Verdenshistorien. Han har Intet efterladt, hvorefter en senere Tid

---

Liv med, at man drak af Lethe for at glemme det Forbigangne; efter den første ledsages det af en til Marv og Been indtrængende Bevidsthed endog om hvert unyttigt Ord, der er talet.

kan bedømme ham; ja tænkte jeg mig endog samtidig med ham, saa vilde han dog altid være vanskelig at opfatte. Han hørte nemlig til den Art af Mennesker, hvor man ikke kan blive staaende ved det Ydre som saadant. Det Ydre tydede bestandig hen paa et Andet og Modsat. Ikke var det med ham som med en Philosoph, der foredrager sine Anskuelser, hvor netop dette hans Foredrag er selve Ideens Tilstedeværelse, men det Soc. sagde, betydede noget Andet. Det Ydre var overhovedet ikke i harmonisk Eenhed med det Indre, men snarere dets Modsætning, og kun under denne Brydningsvinkel er han at opfatte. Med Hensyn til Soc. altsaa er der i en ganske anden Forstand Tale om Opfattelse end ved de fleste andre Mennesker. Heri ligger allerede Nødvendigheden af, at Soc. kun gjennem en combineret Beregning kan opfattes. Men da der nu ligger Aartusinder mellem ham og os, og selv hans Samtid ikke kunde gribe ham i hans Umiddelbarhed, saa seer man let, at det for os bliver dobbelt vanskeligt at reconstruere hans Existents, da vi igjennem en ny combineret Beregning maae stræbe at opfatte den allerede iforveien indviklede Opfattelse. Sige vi nu, at det, der udgjorde det Substantielle i hans Existents, var Ironi (dette er vel en Modsigelse, men skal ogsaa være det), postulere vi endvidere, at Ironi er et negativt Begreb, saa seer man let, hvor vanskeligt det bliver at fastholde Billedet af ham, ja at det synes umuligt eller idetmindste ligesaa besværligt, som at afbilde en Nisse med den Hat, der gjør ham usynlig.

Capitel I.

Opfattelsens Muliggjørelse.

Vi gaae nu over til en Oversigt over de Opfattelser af Socrates, som hans nærmeste Samtid leverede Vi have i denne Henseende Tre at lægge Mærke til, Xenophon, Plato og Aristophanes. Og naar **Baur***) mener, at ved Siden af Plato Xenophon meest bør paaagtes, saa kan jeg ikke ganske dele denne Anskuelse. Xenophon er netop bleven staaende ved Socrates' Umiddelbarhed og har derfor visselig i mange Maader misforstaaet ham**); hvor-

---

*) Das Christliche des Platonismus oder Sokrates und Christus, von F. C. **Baur.** Tübingen, 1837.

**) Jeg vil anføre et Exempel: *Mem.* III, 14, 2 om den, der spiste Suul alene. Eet af to maa nu her være Tilfældet: enten er det een af disse uendelig dybe Ironier, der med grundigt Alvor omfatter de ligegyldigste Ting og netop derved dybest spotter Alt; eller det er Vrøvl, et af Socrates' svage Øieblikke, hvor en ironisk Nemesis lod ham synke ind under Bestemmelsen af den uendelige Trivialitet (herom mere siden). Men ingen af Delene er Tilfældet hos Xenophon, hos ham ender det med, at Ynglingen vel ikke gik saavidt i Melancholi, at han aldeles opgav at spise Suul, τὸ μὲν ὄψον οὐκ ἐπαύσατο ἐσθίων (4), men blev i den Grad moralsk forbedret, at han spiste Brød til (ἄρτον δὲ προσέλαβεν).

Den anførte Afhandling af Baur findes i Tübinger Zeitschrift für Theologie, Jahrgang 1837, Drittes Heft, hvorefter der i det følgende citeres (optrykt i Drei Abhandlungen zur Geschichte der alten Philosophie und ihres Verhältnisses zum Christenthum von Dr. F. Ch. Baur. Neu herausgegeben von Dr. Eduard Zeller, Leipzig 1876, S. 228 ff.). τὸ μὲν ὄψον osv. han ophørte ikke med at spise Sul. ἄρτον δὲ προσέλαβεν men tog Brød til.

imod Plato og Aristophanes gjennem det haarde Udvortes har banet sig Vei til en Opfattelse af den Uendelighed, der er incommensurabel for hans Livs mangehaande Begivenheder. Man kan derfor sige om Socrates, at som han gik sit Liv igjennem bestandig mellem Karrikatur og Ideal, saaledes vandrer han ogsaa efter sin Død derimellem. Hvad nu Forholdet mellem Xenophon og Plato angaaer, da siger Baur rigtigt Pag. 123: Zwischen diesen Beiden tritt uns aber sogleich eine Differenz entgegen, die in mancher Hinsicht mit dem bekannten Verhältnisz verglichen werden kann, welches zwischen den synoptischen Evangelien und dem des Johannes stattfindet. Wie die synoptischen Evangelien zunächst mehr nur die äussere, mit der jüdischen Messias-Idee zusammenhängende, Seite der Erscheinung Christi darstellen, das johanneische aber vor allem seine höhere Natur und das unmittelbar Göttliche in ihm ins Auge faszt, so hat auch der platonische Sokrates eine weit höhere ideellere Bedeutung als der xenophontische, mit welchem wir uns im Grunde immer nur auf dem Boden der Verhältnisse des unmittelbaren praktischen Lebens befinden. Denne Bemærkning af Baur er nu ikke blot slaaende, men ogsaa træffende, naar man erindrer, at der med Hensyn til Xenophons Opfattelse af Socrates altid bliver den Forskjel fra de synoptiske Evangelier, at disse sidste blot gjengav det umiddelbar tro Billede af Christi umiddelbare Existents (hvilken vel at mærke ikke betydede noget Andet*), end den var), og forsaavidt Matthæus synes at have et

---

*) Christus siger selv: ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή, og med Hensyn til Apostlernes Opfattelse, da var den haandgribelig — ikke et sindrigt Kunstværk. Ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν 1 Joh. 1, 1. Derfor siger Christus ogsaa, at Konger og Fyrster have længtes efter at see ham, Socrates derimod var, som allerede ovenfor bemærket, usynlig for sin Samtid. Socrates var usynlig og kun synlig gjennem Hørelsen *(loquere ut videam te)*. Socrates' Existents var overhovedet apparent ikke transparent. Dette med Hensyn til Christi Existents. Med Hensyn til hans Foredrag, da kunde man bestandig tage ham paa Ordet, hans Ord vare Liv og Aand, Socrates lod sig kun misforstaae derved, og var kun gjennem en Negativitet belivende. — Jeg vilde overhovedet ønske, hvis ikke allerede dette Ønske laa udenfor nærværende Afhandlings Grænd-

---

ἐγώ εἰμι osv. jeg er Vejen og Sandheden og Livet, Johannes' Evangelium 14, 6. Ὃ ἀκηκόαμεν osv. hvad vi har hørt, hvad vi har set med vore Øjne, hvad vi har skuet, og vore Hænder har følt. Derfor siger Christus ogsaa] der tænkes vistnok paa Lucas 10, 24 (Matth. 13, 17). *loquere ut videam te* tal, forat jeg kan se dig.

apologetisk Øiemeed, der da var Spørgsmaal om en Retfærdiggjørelse af Christi Livs Overeensstemmelse med Messias-Ideen, hvorimod Xenophon har med en Mand at gjøre, hvis umiddelbare Existents betyder noget Andet, end den i første Øieblik vil synes, og forsaavidt han fører et Forsvar for ham, kun gjør dette i Form af et Indlæg for en raisonnerende høistæret Samtid. Paa den anden Side er Bemærkningen om Platos Forhold til Johannes ogsaa rigtig, naar man blot fastholder, at Johannes fandt og umiddelbart skuede alt det i Christus, som han netop ved at paalægge sig selv Taushed fremstiller i sin hele Objektivitet, idet hans Øie aabnedes for den umiddelbare Guddommelighed i Christus; hvorimod Plato gjennem en digterisk Virksomhed skaber sin Socrates, da Socrates netop i sin umiddelbare Existents blot var negativ.

Først en Fremstilling af hver især.

Xenophon.

Vi maae foreløbig erindre om, at **Xenophon** havde en Hensigt (og allerede det er en Mangel eller en besværlig Overflødighed*), den nemlig, at vise, hvilken himmelraabende Uretfærdighed det var af Athenienserne at dømme Socrates fra Livet. Dette er nu ogsaa i besynderlig Grad lykkedes Xenophon, saa at man snarere skulde troe, at det var Xenophons Hensigt at bevise, at det var en Taabelighed eller en Feiltagelse af Athenienserne at fordømme Socrates; thi Xenophon forsvarer ham paa en Maade, hvorved Socrates gjøres ikke blot uskyldig, men aldeles ufarlig, saa man falder i den dybeste Forundring over, hvilken Dæmon der maa have forhexet Athenienserne i den Grad, at de har kunnet

---

ser, at det indenfor denne Undersøgelses Gebeet var mig tilladt at gaae ind paa det Forhold mellem Socrates og Christus, om hvilket Baur har i den anførte Bog sagt saa Meget, der er værd at bemærke, ihvorvel der dog altid bliver for mig en beskeden lille asthmatisk Tvivl tilbage om, at Ligheden bestaaer i Uligheden, og at der kun er en Analogi, fordi der er en Modsætning.

*) Xenophon har havt saa megen Mistillid baade til Socrates og til Sandheden overhovedet, at han ikke har turdet lade Socrates gaae paa egen Haand, og derfor bestandig er tilrede med at indskjærpe, hvor ubilligt, hvor uretfærdigt det var af Athenienserne, hvor ganske anderledes det forekom ham.

see Mere i ham end i hvilkensomhelst anden godmodig, snaksom og snurrig Patron, der hverken gjør Ondt eller Godt og ikke staaer noget Menneske i Veien, og mener det saa inderlig vel med den hele Verden, naar den blot vil høre paa hans Slaabrokspassiar. Og hvilken *harmonia præstabilita* i Galskab, hvilken høiere Eenhed i Vanvid hører der dog ikke til, at Plato og Athenienserne forene sig om at ihjelslaae og udødeliggjøre en saadan skikkelig Spidsborger? Det vilde jo være en Ironi over Verden uden Lige. Som det undertiden gaaer i en Disput, hvor netop Stridspunktet, ved at bringes paa en vis Spidse, begynder at interessere, at en tjenstvillig Trediemand nu godhedsfuldt paatager sig, for at forsone de stridende Magter, at føre hele Sagen tilbage paa en Trivialitet, saaledes maae omtrent Plato og Athenienserne være blevne tilmode ved Xenophons ireniske Indlæg. Xenophon har virkelig, ved at bortskjære alt det Farlige fra Socrates, tilsidst reduceret ham aldeles *in absurdum*, formodentlig til Vederlag for, at Socrates saa tidt gjorde det ved Andre.

Hvad der nu endmere gjør det vanskeligt, at faae en klar Forestilling om Socrates' Personlighed gjennem Xenophons Fremstilling, det er den totale Mangel paa Situation. Den Basis, paa hvilken den enkelte Samtale bevæger sig, er ligesaa usynlig og overfladisk som en ret Linie, ligesaa monoton, som den Grund, Børn og Nürnbergere i Almindelighed anlægge for deres Malerier, er eensfarvet. Og dog var den af stor Vigtighed med Hensyn til Socrates' Personlighed, der netop maa have ladet sig ahne i en hemmelighedsfuld Nærværelse i og en mystisk Svæven over det yppige atheniensiske Livs brogede Mangfoldighed, der netop maa have ladet sig forklare gjennem en Duplicitet af Existents, omtrent som Flyvefiskens i Forhold til Fiske og Fugle. Og denne Fremhæven af Situation var netop vigtig for at vise, at det for Socrates Centrale ikke var et fixt Punkt, men et *ubique et nusquam;* for at fremhæve den socratiske Sensibilitet, der ved den fineste og svageste Berøring strax mærkede Ideens Tilstedeværelse, strax fornam den i Alt værende corresponderende Electricitet; for at anskueliggjøre den ægte socratiske Methode, der ikke fandt noget Phænomen for ringe til begyndende herfra at arbeide sig op i selve Tænkningens Sphære. Denne socratiske Mulighed af at begynde, hvor det skulde være, virkeliggjort i Livet, skjøndt den vel som oftest vilde være bleven ubemærket af Mængden, for hvem det altid bliver

---

harmonia præstabilita forudbestemt Overensstemmelse. ireniske] fredsstiftende, beroligende. *ubique et nusquam* overalt og intetsteds.

en Gaade, hvorledes de ere komne ind i den eller den Gjenstand, fordi deres Undersøgelser som oftest ende og begynde i et stagneret*) Gadekjær, — dette sikkre socratiske Perspectiv, for hvilket ingen Gjenstand var saa compakt, at han jo øieblikkelig skuede Ideen**) deri, og det ikke famlende, men med umiddelbar Sikkerhed, og dog i sig selv tillige havde det prøvede Blik for Perspektivets tilsyneladende Forkortelser, og saaledes ikke ved en Subreption trak Gjenstanden til sig, men blot beholdt den samme endelige Udsigt, medens den derunder for Tilhøreren og Tilskueren Skridt for Skridt dukkede frem, — denne socratiske Tarvelighed, der dannede en saa skjærende Modsætning til Sophisternes indholdsløse Larmen og umættende Svælgen, alt dette var det, man maatte have ønsket, at Xenophon havde ladet os fornemme. Og hvilket Liv vilde derved ikke være kommet i Fremstillingen, naar man midt under

*) For Socrates var der intet i den Forstand Staaende; med Hensyn til hans Anskuelse af Erkjendelsen gjælder det om samme, hvad vi i Evangeliet læse om Vandet i den Dam Bethesda, at det kun var helbredende, naar det rørtes.

**) Naar jeg her opfatter Socrates' Anskuelse af Ideens Forhold til Phænomenet som et positivt, og derved skulde forekomme den opmærksomme Læser at gjøre mig skyldig i en Selv-Modsigelse, med Hensyn til min senere Opfattelse af dette Forhold efter socratisk Betragtning, skal jeg blot tillade mig et Par Bemærkninger. For det Første er det grundet i Socrates' Polemik mod Sophisterne, der slet ikke kunde komme ud af det med Virkeligheden, hvis Speculation tilsidst blev saa høitflyvende, hvis Veltalenhed blev saa udspilet, at de tilsidst slet Intet kunde sige for lutter Ideer. I Modsætning hertil dvælede Socrates nu altid ved de laveste Forhold i Livet, ved Spise og Drikke, ved Skomagere, Feldberedere, ved Hyrder og Pakæsler, og ved at tvinge dem ned i denne Sphære nødsagede han dem til at anerkjende det Forskruede i dem selv. Men for det Andet var dog Existentsen selv ham bestandig kun Billede, ikke Moment i Ideen, og dette viser hans Idee som abstrakt, hvilket endnu bestyrkes mere derved, at han ingen qvalitative Bestemmelser havde med Hensyn til Phænomenets Forhold til Ideen, det Ene var ham ligesaa godt som det Andet, fordi Alt var Billede og kun Billede, ligesom man jo ogsaa maa ansee det for et Tegn paa, at man kun har Ideen i dens Abstraction, naar man finder, at Gud er ligesaa kjendelig tilstede i et Halmstraa som i Verdenshistorien, da det dog væsentlig løber ud paa, at han intetsteds er realt tilstede, og endelig var den Idee, Socrates havde, bestandig den dialectiske, den logiske Idee; herom mere siden.

i Evangeliet] Johannes' Evang. 5, 2—4.

Haandværkernes travle Arbeiden, under Pakæslernes Skryden, havde skuet det guddommelige Islæt, hvormed Socrates gjennemvirkede Existentsen; naar man midt under den støiende Larm paa Torvet havde hørt den guddommelige Grundaccord, der gjennemlød Tilværelsen, idet hver enkelt Ting var for Socrates en billedlig og ikke uheldig Betegnelse af Ideen, hvilken interessant Conflict mellem det jordiske Livs meest dagligdags Udtryks-Former og Sokrates, der, som det syntes, sagde netop det Samme. Denne Situationens Betydning mangler derfor heller ikke hos Plato, kun er den reen digterisk, og viser saaledes netop dens egen Gyldighed og Manglen hos Xenophon.

Men som Xenophon paa den ene Side mangler Øie for Situation, saa mangler han paa den anden Side Gehør for Replik. Ikke som om de Spørgsmaal, Socrates gjør, og de Svar, han giver, ikke vare rigtige, tvertimod de ere altfor rigtige, altfor seiglivede, altfor kjedelige*). Hos Socrates var nu Repliken ikke den umiddelbare Eenhed med det Sagte, den var ikke en Udstrømmen, men en bestandig Tilbagestrømmen, og det, man savner hos Xenophon, er Gehøret for Replikens i Personligheden uendeligt gjenlydende baglænds Echo (thi ellers er Repliken Tankens Forplantelse gjennem Lyden forlænds). Jo meer nu Socrates havde undermineret Existentsen, jo dybere og nødvendigere maatte hver enkelt Yttring gravitere mod den ironiske Totalitet, der som aandelig Tilstand var uendelig bundløs, usynlig, udelelig. Denne Hemmelighed har nu Xenophon slet ikke ahnet. Man tillade mig ved et Billede at anskueliggjøre hvad jeg mener. Der existerer et Stykke, som forestiller Napoleons Grav. To store Træer overskygge den. Videre er der ikke at see paa Stykket, og den umiddelbare Iagttager seer ikke Andet. Imellem de to Træer er der et tomt Rum; idet Øiet følger langs med dets Contur-Omrids, fremtræder pludselig af dette Intet Napoleon selv, og nu er det umuligt at lade ham forsvinde igjen. Det Øie, der engang har seet ham, seer ham nu med en næsten ængstende Nødvendighed altid. Saaledes ogsaa med Socra-

*) Dersom derfor Xenophons Opfattelse af Socrates er rigtig, saa troer jeg, at man i det forfinede, nyfigne Athen snarere har villet havt Socrates af Dage, fordi han kjedede dem, end fordi de frygtede ham, og man vil dog vist indrømme mig, at det, at Socrates kjedede dem, var en ligesaa gyldig Grund til at henrette ham, som Aristides' Retfærdighed var en gyldig Grund for Athenienserne til at vise ham i Landflygtighed.

Aristides' Retfærdighed osv.] Plutarch, Aristeides Cap. 7

tes' Repliker. Man hører hans Taler, ligesom man seer Træerne, hans Ord betyde det, de lyde paa, ligesom Træerne ere Træer, der er ikke en eneste Stavelse, der giver et Vink om en anden Fortolkning, ligesom der ikke er en eneste Streg, der antyder Napoleon, og dog, dette tomme Rum, dette Intet er det, der gjemmer det Vigtigste. Som vi i Naturen finde Exempler paa Steder, der ere saa besynderlig construerede, at de, der staae nærmest, ikke kan høre den Talende, men kun de, der staae paa et bestemt Punkt, ofte i lang Afstand; saaledes ogsaa med Socrates' Repliker, naar vi blot erindre, at at høre her er identisk med at forstaae, og ikke at høre med at misforstaae. Det er disse to Hovedmangler, jeg foreløbig maa udhæve hos Xenophon, og dog er Situation og Replik den Complexus, der udgjør Personlighedens Ganglie- og Cerebral-System.

Vi gaae over til den Samling af Betragtninger, som findes hos Xenophon tillagte Socrates. Disse Betragtninger ere nu i Almindelighed saa lavstammede og forkrøblede, at det ikke er vanskeligt men for Øiet sløvende at overskue den hele Mængde. Kun sjelden hæver Betragtningen sig til en poetisk eller philosophisk Tanke, og trods det skjønne Sprog er Udviklingen ganske i samme Smag, som enten vort Folkeblads Grundigheder eller en naturbeundrende Seminarists himmelske Degneskrig*).

*) Kun sjelden hører man midt i denne vanslægtede Prosa en Bemærkning, der endnu har Noget tilbage af sin himmelske Oprindelse, skjøndt altid med en forstyrrende Tilsætning. Som Exempel vil jeg for Xenophons Skyld anføre *Mem.* I, 1, 8. Han taler om de Ting, som den menneskelige Kløgt selv kan udføre, og føier da til: τὰ δὲ μέγιστα τῶν ἐν τούτοις ἔφη τοὺς θεοὺς ἑαυτοῖς καταλείπεσθαι· οὔτε γάρ τοι τῷ καλῶς ἀγρὸν φυτευσαμένῳ δῆλον ὅστις καρπώσεται κτλ. Socratisk er nu heri det Modsætningsforhold, der antydes mellem Menneskenes travle Virksomhed, og hvad der udrettes endog indenfor de Grændser, der betegne den menneskelige Virksomheds Territorium; socratisk er det først at skildre det Gebeet, der er utilgjængeligt for den menneskelige Viden (§ 6: περὶ δὲ τῶν ἀδήλων ὅπως ἀποβήσοιτο, μαντευσομένους ἔπεμπεν, εἰ ποιητέα), derpaa at antyde, hvad dog Menneskene selv formaae at udrette,

vort Folkeblads] Dansk Folkeblad, udgivet af Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug 1835—48. τὰ δὲ μέγιστα osv. men det vigtigste af det herhen hørende, sagde han, at Guderne forbeholdt sig selv . . . . hverken den, der havde beplantet en Mark godt, kunde nemlig med Sikkerhed vide, hvem der skulde høste den osv. περὶ δὲ τῶν ἀδήλων osv. men angaaende de Ting, hvor det var uvist, hvorledes de vilde falde ud, henviste han Folk til at spørge Oraklet, om de skulde gjøre dem.

Idet vi nu gaae over til de af Xenophon opbevarede socratiske Betragtninger, ville vi, uagtet de ofte synes blot at være sammenbragte Børn, dog stræbe at forfølge den mulige Familie-Lighed.

---

og naar nu Sindet er gaaet til Ankers ved denne Tryghed, da pludselig at skrække det op ved at vise, at de dog igjen ei heller her formaae Noget, ved ligesom at optøe den Iis, hvori de vare indefrosne og komne til Ro som paa det faste Land, og lade dem atter drive for Strømmen. Kun maatte vi ikke savne Ironien; thi den er det netop, der fravrister dem det Sidste; men hos Xenophon mangler den; thi denne Betragtning indledes med de Ord: τὰ δὲ μέγιστα (socratisk vilde det naturligviis have lydt: den lille Vanskelighed, der bliver tilbage o. s. v.). Paa den anden Side maatte vi heller ei savne den Mulighed af, den Disposition til og Truen med en dogmatisk Anskuelse, som maa have været Socrates eiendommelig. For at begrunde den Bemærkning, at Guderne havde netop i de endelige Ting forbeholdt sig det Største, viser Socrates, at Ingen kjender sin tilkommende Skjæbne, og at altsaa denne Uvidenhed er et Skjær, hvorpaa enhver kløgtig Assureren kan strande. Snarere maatte man have ventet, at Socrates vilde have udhævet, netop idet han gjør tilsyneladende Menneskene til selvvirksomme, at de ikke engang vare Guddommens Medarbeidere, at deres hele travle Virksomhed var et Intet eller en blot Modtagen, saa at om de end gravede med Dunkraft istedetfor Haandkraft og pløiede favnedybe Furer, de dog ikke fandt Frugtbarhed i Jorden, naar Guddommen ikke vilde det. Thi den Uvidenhed om sin endelige Skjæbne, som Socrates her udhæver som Menneskeslægtens fælleds Lod, var vel aldrig Menneskene ubekjendt, hvorimod den totale Uformuenhed, der paa Gjerningens Gebeet er den egentlige Analogi til den totale Uvidenhed i Erkjendelsen, altid behøvede en Socrates' Indskjærpelser. — Man kunde nu vel indvende mig, at der paa det omtalte Sted netop er Tale om Udfaldet, om den i Gudernes hemmelige Raad skjulte Mulighed, at Modsætningen er imellem det, der slet ikke kan være Gjenstand for nogen Beregning, og det, som ved første Øiekast synes med al Sikkerhed at lade sig beregne. Men at Ironien i ethvert Fald mangler der, vil vist Enhver indrømme, som og at det, udført som nys antydet, vilde give langt mere socratisk Indblik i Menneskets Natur og Væsen, idet Socrates da ikke bragte Mennesket i Collision med Tilfældighed, men med Nødvendighed. Det var jo muligt, at Hagel kunde nedslaae Landmandens Afgrøde; men at der ingen Spirekraft skulde være i Jorden, naar Guddommen ikke vilde det, tiltrods for alle menneskelige Operationer, det er dog en langt dybere Negation. Det ene er en Opfattelse af Muligheden som Mulighed, det andet et Forsøg paa at lade endog Virkeligheden vise sig som en hypothetisk Mulig-

---

τὰ δὲ μέγιστα men det vigtigste.

Vi haabe, at Læserne vil give os Ret i den Bemærkning, at den empiriske Bestemmelse er Mangekanten, at Anskuelsen er Cirklen, og at der forbliver i al Evighed en qvalitativ Forskjel imellem dem. Hos Xenophon stripper nu den omføitende Betragtning altid i Mangekanten, bedrager vel ofte sig selv, idet den, naar den har et langt Stykke liggende for sig, troer at have den sande Uendelighed og derfor, ligesom et Insekt, der kryber langs en Polygon, falder ned, idet det, der viste sig som en Uendelighed, kun var en Vinkel.

Hos Xenophon er det Nyttige et af Udgangs-Punkterne for den socratiske Underviisning. Men det Nyttige er netop den Mangekant, der svarer til det Godes af sig selv udgaaende og til sig selv tilbagevendende, mod ingen af sine egne Momenter ligegyldige, men i dem alle og heel i dem alle og heel i hver især sig rørende. indre Uendelighed. Det Nyttige har nu en uendelig Dialectik, og tillige en uendelig slet Dialectik. Det Nyttige er nemlig det Godes udvortes Dialectik, dets Negation, der løsrevet som saadant blot bliver et Skyggernes Rige, hvor Intet bestaaer, men Alt form- og gestaltløs fortætter og forflygtiger sig, alt i Forhold til Betragterens ustadige og overfladiske Blik, hvor hver enkelt Existents kun er en uendelig delelig Brøks-Existents i en evindelig Calculation. (Det Nyttige medierer sig selv Alt endog det Unyttige, da der, ligesom Intet er absolut nyttigt, heller ei kan være Noget absolut

hed. — Vi ville tage et andet Exempel, hvor Socrates endog i Xenophons Fremstilling synes at nærme sig Ironien, *Mem*. I, 2, den bekjendte Samtale med Kritias og Charikles. Men Socrates bevæger sig her mere paa Sophistikens Gebeet (§ 36 μηδ' ἀποκρίνωμαι οὖν, ἔφη, ἄν τίς με ἐρωτᾷ νέος, ἐὰν εἰδῶ, οἷον, ποῦ οἰκεῖ Χαρικλῆς; ἤ, ποῦ ἐστι Κριτίας); og er altsaa kun forsaavidt ironisk, som Sophistik vel kan nærme sig dertil, men er dog qvalitativt forskjellig fra Ironien. Herom mere siden. Og besynderligt nok, Charikles er virkelig vittigere end Socrates, idetmindste overbyder det bekjendte Svar ham langt: φυλάττου, ὅπως μὴ καὶ σὺ ἐλάττους τὰς βοῦς ποιήσῃς. — Jeg har lidt vidtløftigere udviklet disse to Exempler for at vise, at endog da, naar det hos Xenophon streifer nærmest over paa en Opfattelse af Sokrates, faaer man dog ingenlunde det Bifrontiske i ham, men blot et Noget, som hverken er det Ene eller det Andet.

μηδ' ἀποκρίνωμαι οὖν osv. skal jeg da heller ikke svare, sagde han, naar en ung Mand spørger mig f. Ex. om, hvor Charikles bor, eller hvor Kritias er, hvis jeg ved det. φυλάττου, ὅπως osv.] (37) »pas paa, at ikke ogsaa du skal komme til at gjøre Køerne færre« (nemlig ved at blive henrettet). Sokrates har bebrejdet de 30, at de »gjorde Køerne færre« (ved Henrettelser) og altsaa var slette Hyrder.

unyttigt, da den absolute Nytte blot er et flygtigt Moment i Livets ustadige Vexel). Denne almindelige Anskuelse af det Nyttige findes udviklet i Samtalen med Aristipp, *Mem.* III, 8. Medens det hos Plato netop er Socrates, der bestandig fører Sagen ud af den tilfældige Concretion, hvori hans Omgivelser see den, og leder den hen til det Abstracte, er det hos Xenophon netop Socrates, der tilintetgjør de vistnok svage Forsøg af Aristipp paa at nærme sig Ideen. Jeg behøver ikke videre at udvikle denne Samtale, thi Socrates' første Attitude viser paa eengang den øvede Fægter og Loven for hele Undersøgelsen. Paa Aristipps Spørgsmaal om han vidste noget Godt, svarer han § 3: ἀρά γε, ἔφη, ἐρωτᾷς με, εἴ τι οἶδα πυρετοῦ ἀγαθόν; hvorved jo strax det discursive Raisonnement er antydet. Ad denne Vei gaaer nu ogsaa hele Samtalen med en Urokkelighed, der ikke gaaer af Veien for den tilsyneladende Paradox § 6: ἆρ' οὖν, ἔφη, καὶ κόφινος κοπροφόρος καλόν ἐστιν; Νὴ Δί', ἔφη, καὶ χρυσῆ γε ἀσπὶς αἰσχρὸν, ἐὰν πρὸς τὰ ἑαυτῶν ἔργα ὁ μὲν καλῶς πεποιημένος ᾖ, ἡ δὲ κακῶς. Skjøndt jeg kun har anført denne Samtale som et Exempel, og forsaavidt væsentlig maa henholde mig til det Total-Indtryk, der er Livskraften i Exemplet, skal jeg dog, da jeg tillige har anført det som et Exempel *instar omnium*, erindre om en Vanskelighed med Hensyn til den Maade, paa hvilken Xenophon indleder denne Samtale. Han lader os nemlig forstaae, at det var et captieust Spørgsmaal af Aristipp for at bringe Socrates i Forlegenhed ved den uendelige Dialectik, der ligger i det Gode, naar det opfattes som det Nyttige. Han antyder, at Socrates gjennemskuede denne List. Det lod sig nu altsaa tænke, at den hele Samtale var af Xenophon opbevaret som et Exempel paa Socrates' Gymnastik. Det kunde synes, at der mulig endog slumrede en Ironi i hele Socrates' Adfærd, at han ved med en tilsyneladende Godtroenhed at gaae ind i den af Aristipp stillede Fælde, derved tilintetgjorde hans snedige Anlæg og bragte Aristipp til at være den, der mod sin Villie maatte gjøre det gjeldende, han havde regnet paa, at Socrates vilde have fremhævet. Imidlertid vil vist Enhver, der kjender Xenophon, finde dette høist usandsynligt, og til yderligere Beroligelse har da ogsaa Xenophon angivet en ganske anden Grund, hvorfor Socrates bar sig saaledes ad, »for at gavne sin Omgivelse.« Hvoraf man da tydelig seer, at

---

ἀρά γε, ἔφη, osv. er det din Mening, sagde han, at sporge mig, om jeg kjender noget, der er godt mod Feber? ἆρ' οὖν, ἔφη, osv. mon da ogsaa en Skraldespand er noget smukt? sagde han. Ja tilvisse, sagde han, og et Guldskjold noget hæsligt, saafremt den første er godt, det andet daarligt lavet til Formaalet. *instar omnium* saa godt som alle. »for at gavne sin Omgivelse«] *Xenophon*. Erindringer (*Mem[orabilia]*) III 8, 1.

efter Xenophons Opfattelse er det Socrates' ramme Alvor, saaledes at kalde Undersøgelsens begeistrende Uendelighed tilbage paa Empiriens nedenoms slette Uendelighed.

Det Commensurable overhovedet er nu Socrates' egentlige Tumleplads, og hans Virksomhed for en stor Deel den at omslutte hele Menneskets Tænken og Handlen med en uoverstigelig Muur, der udelukker al Trafik med Idee-Verdenen. Videnskabernes Studium maa heller ei overskride denne Sundheds-Cordon, *Mem.* IV, 7. Geometri*) skulde man lære saa meget af, at det kunde hjelpe En til at holde Øie med, at Ens Marker blev rigtigt tilmaalte; det videre Studium af Astronomi fraraades, og han advarer mod Anaxagoras' Speculationer — kort sagt, enhver Videnskab bliver reduceret zum Gebrauch für Jedermann.

Dette Samme gjentager sig paa alle Gebeter. Hans Naturbetragtninger ere aldeles Fabrik-Arbeide, den endelige Teleologi i en Mangfoldighed af Mønstre. — Hans Opfattelse af Venskab skal man ikke beskylde for Sværmeri. Han mener vel, at ingen Hest**) og intet Asen har saa megen Værdi som en Ven, men deraf følger naturligviis ingenlunde, at flere Heste og flere Æsler ikke skulde have ligesaa megen Værdi som een Ven. Og det er den samme Socrates, om hvem Plato, for at betegne hans hele indre Uendelighed i Forhold til Venner, bruger et saa sandseligt-aandeligt Udtryk

*) Man sammenligne hermed den Vægt, Soc. i *de republica* 7de Bog lægger paa Geometrien og dens Betydning, at føre Tanken bort fra det Vordende til det Værende, »thi naar Geometrien nøder os til at anskue Væren, da gavner den, men Vorden, da gavner den ikke.« Smlgn. Plato i Asts Udgave, 4de Bog Pag. 404. Men Vorden (γένεσις) er aabenbart den empiriske Mangfoldighed, og lige i det Følgende taler han ligesaa om Astronomien, og mener, at der ved disse Videnskaber renses, vækkes en Sjæle-Sands, der er mere værd end 1000 Øine, og dadler derfor saavel Astronomer som Musikere, fordi de blive staaende ved den empiriske Bevægelses-Lære og den empiriske Harmoni-Lære.

**) *Mem.* II, 4. I, 3, 14.

IV, 7] § 2 om Geometriens Studium, 4 om Astronomi, 6 Advarsel mod Anaxagoras. *de republica* 7de Bog] Platon, Staten VII Cap. 9; det oversatte Sted 526 e. Asts Udgave] Platonis quae exstant opera ... rec. Fridericus Astius, Lipsiae 1819 ff. (der menes 4. Bind). i det Følgende] Staten VII 527 d—e. *Mem.* II, 4. I, 3, 14.] II 4 handler om Venskab fra et Nyttesynspunkt (deri § 5: hvilken Hest eller hvilket Spand er saa nyttigt som en god Ven). I, 3, 14 handler om noget ganske andet; maaske menes der III 11, 5: det er langt bedre at besidde en Flok Venner end en Flok Faar, Geder og Køer.

som παιδεραστεῖν μετὰ φιλοσοφίας, og Socrates siger selv i Symposiet, at han kun forstaaer sig paa ἐρωτικά. Og naar vi da i *Mem.* III, 11 høre Socrates samtalende med den tvetydige Dame Theodota, hvor han praler af de Elskovsmidler, han er i Besiddelse af til at lokke unge Mennesker til sig, saa væmmes vi ved ham som ved en gammel Coqvette, der endnu troer sig istand til at bedaare, ja vi væmmes endmere, fordi vi ikke kan indsee Muligheden af, at Socrates nogensinde skulde have formaaet det. — Ogsaa i Forhold til Livets mangehaande Nydelser finde vi den samme endelige Nøgternhed, medens Plato saa storartet tillægger Socrates en Slags guddommelig Sundhed, der gjør ham Umaadelighed umulig og dog ikke berøver ham, men netop skjænker ham Nydelsens fuldeste Maal*). Naar Alcibiades i Symposiet lader os vide, at han aldrig har seet Socrates beruset, saa antydes deri tillige, at det var umuligt for Socrates at blive det, som vi jo og i Symposiet see ham drikke alle de Andre under Bordet: Xenophon vilde naturligvis have forklaret det af, at han aldrig overskred en i Erfaring prøvet Recepts *quantum satis.* Det er altsaa ikke hin skjønne harmoniske Eenhed af Naturbestemmelse og Frihed, som betegnes med Udtrykket σωφροσύνη, der hos Xenophon skildres hos Socrates, men en uskjøn Composition af Cynicisme og Spidsborgerlighed. — Hans Opfattelse af Døden er da ligesaa fattig, ligesaa sneverhjertet. Dette viser sig hos Xenophon, hvor Socrates seer det Glædelige i, at han nu skal døe, deri, at han bliver fri for Alderdommens Svagheder og Byrder, *Mem.* IV, 8, 8. I Apologien findes der vel enkelte mere poetiske Træk, som § 3, hvor Socrates antyder, at han hele sit Liv igjennem havde forberedt sig paa sit Forsvar; hvorhos dog maa bemærkes, at han, idet han erklærer,

*) Symposiet (Plato overs. af Heise Pag. 97): Og naar der blev levet høit, forstod han ene ret at nyde; fornemlig overgik han Alle i at drikke, hvortil han dog først maatte nødes, og dog har Ingen, hvilket er det forunderligste af Alt, endnu seet Socrates drukken.

παιδεραστεῖν μετὰ φιλοσοφίας være forelsket i unge Mænd med Philosophi, Platon, Phaidros 249 a. i Symposiet] Platon, Symposion 177 d. Alcibiades i Symposiet] 220 a (det i Noten oversatte Sted), sml. 214 a. drikke alle de andre under Bordet] Symposiet 223 c—d. *quantum satis* saameget som er nok, det tilstrækkelige. σωφροσύνη Selvbeherskelse. Apologien] Xenophon, Sokrates' Apologi: § 4 siges det, at Sokrates' Daimonion havde forbudt ham at forberede sig paa en Forsvarstale. Plato overs. af Heise] Udvalgte Dialoger af Platon. Oversatte af det Græske og oplyste ved Anmærkninger af C. J. Heise, I Kbhvn 1830, II 1831, III 1838. Pag. 97] i II. Bd. (Mindre Afvigelser, især i Orthographi og Interpunction, er her og i de følgende Citater ikke angivne).

at han ikke vil forsvare sig, end ikke da af Xenophon skues i overnaturlig Størrelse (saaledes som f. Ex. Christi guddommelige Taushed ligeoverfor hans Anklagere), men blot ledet af sin Dæmons, Socrates maaskee uforklarlige, Omsorg for hans Eftermæle. Og naar vi af Xenophon (*Mem.* I, 2, 24) erfare, at Alcibiades var et meget skikkeligt Menneske, saalænge han levede i Omgang med Socrates, men senere blev udsvævende, saa forundrer det os mere, at han blev saalænge i Socrates' Selskab, end at han senere blev udsvævende; thi fra et saadant aandeligt Christiansfeldt, en saadan sammensnærpende Maadeligheds Tvangsskole, maatte han jo blive temmelig slugen paa Nydelse. Vi har altsaa i Xenophons Opfattelse af Socrates den parodierende Slagskygge, der svarer til Ideen i dens mangfoldige Fremtræden. For det Gode har vi det Nyttige, for det Skjønne det Brugbare, for det Sande det Bestaaende, for det Sympathetiske det Lucrative, for harmonisk Eenhed Nøgternhed.

Hvad nu endelig Ironien*) angaaer, da finde vi aldeles ikke Spor deraf hos hans Socrates. Istedetfor denne fremtræder Sophistik. Men Sophistik er netop Erkjendelsens evindelige Tvekamp med Phænomenet i Egoismens Tjeneste, der netop aldrig kan bringe det til en afgjørende Seier, fordi Phænomenet staaer op igjen ligesaa hurtigt, som det falder, og da kun den Erkjendelse, der som en frelsende Engel udriver Phænomenet af Døden og oversætter det fra Døden til Livet**), kan seire, tilsidst seer sig belæmret af Phænomenernes uendelige Hærskarer. Men Klangfiguren, som svarer til denne monstrøse Mangekant, den Livets stille indre Uendelighed, der svarer til denne Larmen og Støien i al Evighed, er enten Systemet eller Ironien, som den »uendelige, absolute Negativitet,« naturligviis med den Forskjel, at Systemet er uendelig

*) Det Ironiske, der er hos Xenophon, er derfor heller ei Ironiens saligt i sig selv hvilende Svæven, men et Opdragelses-Middel, derfor snart opmuntrende mod dem, Socrates virkelig venter Noget af (*Mem.* III, 5, 24), snart blot tugtende (*Mem.* III, 6).

**) Derfor hører der Mod til al Erkjendelse, og kun den, der har Mod til at offre Livet, frelser Livet, enhver Anden gaaer det, som det gik Orpheus, der vilde stige ned til Underverdenen for at hente sin Hustru op, men Guderne viste ham blot et Skyggebillede af hende, fordi de ansaae ham for en kjælen Citharspiller, der ikke havde havt Mod til at offre Livet af Kjærlighed.

»uendelige, absolute Negativitet«] Hegel, Vorlesungen über die Aesthetik, Werke X[1] S. 89, sml. smstd. S. 205. men Guderne viste ham blot et Skyggebillede osv.] denne fra Sagnet afvigende Opfattelse fremsættes i Platons Symposion 179 d.

veltalende, Ironien uendelig taus. Og saaledes see vi ogsaa her, at Xenophon ganske conseqvent er kommen til Modbilledet af den platoniske Opfattelse. Af Sophismer findes der nu en tilstrækkelig Mængde i Memorabilierne*), men deels mangle de *points* (f. Ex. de korte Sætninger i *Mem.* III, 13), deels mangle de den ironiske uendelige Elasticitet, den hemmelige Falddør**), gjennem hvilken man pludselig styrter ned, ikke som Skolemesteren i Alferne 1000 Favne, men i Ironiens uendelige Intet. Paa den anden Side ere hans Sophismer ligesaa lidet approximatoriske til Anskuelsen. Som Exempel vil jeg anføre *Mem.* IV, 4, Samtalen med Hippias. Her viser det sig ogsaa, hvorledes Socrates kun gjennemfører Spørgsmaalet til et vist Punkt, uden at lade det besvare sig selv i en Anskuelse. Efterat nemlig det Retfærdige er blevet bestemt som identisk med det Lovlige, og Tvivlen om det Lovlige (med Hensyn til, at Lovene forandres, smlgn. § 14) synes at skulle beroliges ved Betragtningen af det til alle Tider af Alle erkjendte Lovlige (Gudsloven), bliver han dog staaende ved enkelte Exempler, hvor Syndens egen Conseqvents er iøinefaldende. Ligesom ogsaa i det Exempel, der anføres i § 24 af Utaknemlighed, hvorved Tanken maatte være bleven henført paa den *harmonia præstabilita*, hvoraf Existentsen er gjennemtrængt, Betragtningen bliver staaende ved den Udvorteshed, at den Utaknemlige mister Venner o. s. v., og ikke svinger sig op i den fuldkomnere Tingenes Orden, hvor der ikke er Forandring eller Skygge af Omskiftelse, hvor Hævnen rammer uden at standses af nogen Endelighed; thi saalænge vi blot blive staa-

---

*) *Mem.* IV, 2, et heelt Væv af Sophismer, især § 22.

**) En hæderlig Undtagelse er *Mem.* IV, 4, 6: ἔτι γὰρ σύ, ἔφη, ὦ Σώκρατες, ἐκεῖνα τὰ αὐτὰ λέγεις, ἃ ἐγὼ πάλαι ποτέ σου ἤκουσα; καὶ ὁ Σωκρατης, ὃ δέ γε τούτου δεινότερον, ἔφη, ὦ Ἱππία, οὐ μόνον ἀεὶ τὰ αὐτὰ λέγω, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν αὐτῶν· σὺ δ' ἴσως διὰ τὸ πολυμαθὴς εἶναι περὶ τῶν αὐτῶν οὐδέποτε τὰ αὐτὰ λέγεις. Som bekjendt findes den samme Bemærkning af Polos og det samme Svar af Socrates i Gorgias, og man kan ikke nægte, at det hos Xenophon tillagte διὰ τὸ πολυμαθὴς εἶναι vel ikke gjør Ironien dybere, men mere spillende.

Skolemesteren i Alferne] J. L. Heiberg, Alferne, 2. Scene (Poetiske Skrifter, Kbhvn. 1848, II S. 22). Forandring eller Skygge af Omskiftelse] Jacobs Brev 1, 17: ἔτι γὰρ σύ, ἔφη, osv. siger du da endnu det samme, Sokrates, som jeg engang for længe siden hørte af dig? sagde han (Sophisten Hippias). Ja, sagde Sokrates, og hvad endnu værre er, Hippias, jeg siger ikke blot altid det samme, men ogsaa om de samme Ting; men du siger maaske, fordi du er saa lærd, aldrig det samme om de samme Ting. Gorgias] Platons Gorgias 490 e (det er Kallikles, der siger det).

ende ved den udvortes Iagttagelse, lod det sig jo dog tænke, at den Utaknemlige f. Ex. ikke blev indhentet af den haltende Retfærdighed.

Jeg er nu færdig med min Opfattelse af Socrates, saaledes som han staaer og gaaer i Xenophons Perspectivkasse, og jeg vil blot til Slutning bede Læserne, forsaavidt de skulde have kjedet sig, ikke at vælte Skylden derfor alene paa mig.

Plato.

Læserne vil vist i det Foregaaende have attraperet mangt et stjaalent Øiekast hen til den Verden, der nu skal være Gjenstand for vor Undersøgelse. Vi nægte det ikke; men deels har det sin Grund i Øiet, der ved længe at stirre paa een Farve uvilkaarlig udvikler dens Modsætning; deels i min egen maaskee lidt ungdommelige Forliebelse i Plato; deels ogsaa i Xenophon selv, der maatte have været en daarlig Karl, om der ikke i hans Fremstilling skulde have været de Revner, i hvilke Plato passer og fylder, saa at man i Xenophon *eminus et quasi per transennas* øiner Plato. Og i Sandhed denne Længsel var i min Sjæl, men den blev visselig ikke mindre under Læsningen af Xenophon. Min Recensent! jeg beder Dig, blot eet Punctum, een uskyldig Parenthes, for at give min Tak Luft, min Tak for den Husvalelse, jeg fandt ved Læsningen af **Plato.** Thi hvor skulde man finde Lise, naar ikke i den uendelige Ro, hvormed i Nattens Stilhed Ideen lydløst, helligt sagte og dog saa mægtigt udfolder sig i Dialogens Rhythmus, som var der intet Andet til i Verden, hvor hvert Skridt overveies og gjentages langsomt, høitideligt, fordi Ideerne selv ligesom veed, at der er Tid og Tumleplads for dem alle; og naar skulde man vel i Verden have trængt til Hvile, naar ikke i vor Tid, hvor Ideerne fremskynde hverandre med Vanvids Iil, hvor de blot antyde deres Tilværelse dybt nede i Sjælen ved en Boble paa Havets Overflade, hvor Ideerne aldrig udfolde sig, men fortæres i deres fine Skud, blot stikke Hovedet ind i Tilværelsen, men saa strax døe af Sorg,

---

eminus et quasi per transennas paa Afstand og ligesom gjennem et Gitter.

som det Barn, Abraham a Sancta Clara fortæller om, der i samme Øieblik det blev født, blev saa angst for Verden, at det løb tilbage i Modersliv igjen.

Indledende Betragtninger.

Ligesom et System har en tilsyneladende Mulighed af at lade ethvert Moment blive et Udgangspunkt, men denne Mulighed dog aldrig bliver til Virkelighed, fordi ethvert Moment væsentlig bestemmes *ad intra*, fastholdes og bæres af Systemets egen Samvittighed*) — saaledes har virkeligen enhver Anskuelse, og fortrinsviis en religieus Anskuelse, et bestemt udvortes Udgangspunkt, et Positivt, der i Forhold til det Particulære viser sig som den høiere Causalitet, i Forhold til det Deriverede viser sig som det Ursprüngliche. Individet stræber nemlig stedse fra Referatet og igjennem Referatet tilbage til den beskuende Hvile, som kun Personlighed giver, til den tillidsfulde Hengivelse, som er Personligheds og Sympathis hemmelighedsfulde Reciprocitet. At nu en saadan primitiv Personlighed, en saadan Personlighedens *status absolutus* ligeoverfor Slægtens *status constructus*, kun er givet og kun kan gives eengang, derom behøver jeg vel blot at erindre. Men at Analogien dertil, Historiens gjentagne Tilløb til dette uendelige Spring, ogsaa har sin Sandhed, maa man ikke oversee. En saadan Personlighed, en saadan umiddelbar Ihændehaver af det Guddommelige, saae nu Plato i Socrates. En saadan oprindelig Personligheds væsentlige Virkning paa og Forhold til Slægten fuldbyrder sig deels i en Meddelen af Liv og Aand, (naar Christus blæser paa Disciplene og siger: annammer den Hellig-Aand,) deels i en Frigjøren af Individets bundne Kræfter, (naar Christus siger til den Værkbrudne: stat op og gaa,) eller rettere, den fuldbyrder sig i begge Dele paa eengang.

*) I Systemet faaer derfor ethvert enkelt Moment en anden Betydning end udenfor Systemet; dette har saa at sige *aliud in lingua promtum, aliud pectore clausum.*

Abraham a Sancta Clara] der tænkes vistnok paa hans Ord Sämmtliche Werke (Passau 1835 ff.) VIII S. 14, hvor der dog ikke staar ganske som anført. *ad intra* indadtil. *status absolutus* og *status constructus]* Betegnelser i den hebraiske Grammatik for, at et Ord staar alene eller forbundet med et andet. Christus blæser paa Disciplene] Johannes' Evang. 20, 22. til den Værkbrudne] Marcus' Evang. 2, 11. *aliud in lingua promtum, aliud pectore clausum* et fremme paa Tungen, et andet indelukket i Hjertet (Sallust, Catilina 10 aliud clausum in pectore aliud in lingua promptum habere).

Analogien hertil kan altsaa være dobbelt, enten positiv ɔ: befrugtende, eller negativ ɔ: forhjelpende det paralytiske, det i sig forflygtigede Individ til den oprindelige Spændstighed, blot fredende og iagttagende lade det saaledes styrkede Individ besinde sig paa sig selv*). Men i begge Analogier bliver Forholdet til en saadan Personlighed for den secundære et ikke blot impulserende men daterende, et Individet selv uforklarligt Kildespring til et evigt Liv. Vi kunne sige, enten er det Ordet, der skaber, eller Tausheden, der føder og avler Individet. Grunden, hvorfor jeg har anført disse to Analogier, er maaskee i dette Øieblik endnu ikke Læseren indlysende, men jeg haaber, at den skal senere blive det. At Plato har seet Eenheden af disse to Momenter i Socrates, eller rettere, at Plato i Socrates har anskueliggjort Eenheden af dem, kan man ikke nægte; at en anden Opfattelse, der i den Omstændighed, at Socrates' Moder Phænareta var Gjordemoder, har seet en billedlig Betegnelse af Socrates' forløsende Virksomhed, har fremhævet den anden Side af Analogien, veed Enhver.

Hvilket Forhold finder imidlertid Sted mellem den platoniske og den virkelige Socrates? Dette Spørgsmaal lader sig ikke afvise. Socrates gjennemstrømmer hele den platoniske Philosophis frugtbare Territorium, han er allestedsnærværende i Plato. Hvormeget nu ikke blot den taknemlige Discipel har troet, men den med ungdommeligt Sværmeri elskende Yngling har ønsket at skylde ham, fordi Intet var ham kjært, naar det ikke kom fra Socrates, eller han idetmindste var Sameier og Medvider i disse Erkjendelsens Elskovs-Hemmeligheder, fordi der gives en Sig-Udtalen for en Ligestemt, der ikke sammensnøres ved den Andens Begrændsning, men udvides og naaer en overnaturlig Størrelse i den Andens Opfattelse, da Tanken først forstaaer sig selv, først elsker sig selv, idet den er indoptaget i den Andens Væsen, og det saaledes bliver

*) At ogsaa dette Personlighedens Forhold er et Kjærlighedsforhold, ja at det ret egentlig erindrer om den Species deraf, der hos Plato altid tillægges Socrates: »Pæderasti,« naturligviis med Hensyn til den første Ungdoms Opvaagnen af Barndommens Slumren og Besindelse paa sig selv, at det giver et ikke uheldigt Vink om den Forkjærlighed, hvormed Socrates opfattede og ret gottede sig over sine Disciples Smaa-Svagheder, vil man vist give mig Ret i. I Symposiet (Heise Pag. 21) hedder det derfor: Disse elske ikke Drenge, men kun dem, hos hvilke Aands-Udviklingen er begyndt, hvilket pleier at skee i den første Ynglingsalder.

Phænareta var Gjordemoder] Platon, Theaitetos 149 a. Sml. Hegel, Werke XIV S. 57. I Symposiet] 181 d (Heise II. Bd.).

for i den Grad harmonerende Væsner ikke blot ligegyldigt, men umuligt at afgjøre, hvad hver især eier, fordi den Ene bestandig Intet eier, men eier Alt i den Anden — dette skal jeg her ikke nærmere undersøge. Som Socrates derfor saa skjønt knytter Menneskene fast til det Guddommelige ved at vise, at al Erkjendelse er Erindring, saaledes føler Plato sig i Aandens Eenhed uopløselig sammensmeltet med Socrates, saa at al Viden er ham Samviden med Socrates. At denne Trang til at høre sine egne Bekjendelser af Socrates' Mund efter dennes Død maa være bleven Plato endnu dybere, at Socrates for ham maatte opstaae forklaret af sin Grav til et endnu inderligere Samliv, at Forvexlingen mellem Mit og Dit maatte blive større nu, da det var Plato umuligt, hvormeget han end ydmygede sig selv, hvor ringe han end følte sig selv til at sætte Noget til Billedet af Socrates, dog ikke at forvexle det poetiske Billede med den historiske Virkelighed: det er vel indlysende. — Efter denne almindelige Betragtning troer jeg, at det vil være paa rette Sted at erindre om, at man allerede i Oldtiden har været opmærksom paa dette Spørgsmaal om Forholdet mellem den virkelige og den poetiske Socrates efter Platos Fremstilling, og at den Inddeling af Dialogerne, der alt findes hos Diogenes af Laerte, i δραματικοί og διηγηματικοί, indeholder en Art Besvarelse. De diegematiske Dialoger skulde altsaa være de, der nærmest havde med den historiske Opfattelse af Socrates at gjøre. Til dem hører nu Symposiet og Phædon, og endog deres ydre Form erindrer om deres Betydning i denne Henseende efter Baurs rigtige Bemærkning, anførte Skrift Pag. 122 Anm.: Eben deszwegen scheinen die Dialogen der andern Art, die diegematischen, bei welchen der eigentliche Dialog nur in einer Erzählung gegeben wird, wie Plato im Gastmahl alles dem Apollodor in den Mund legt, in Phædon den Phædon, den Echekrates und einige andere, was Socrates an seinem letzten Tage zu seinen Freunden gesprochen, und was sich mit ihm zugetragen, erzählen läszt, durch ihre Form von selbst zu verstehen zu geben, dass sie einen mehr historischen Charakter an sich tragen.

Om nu dette Historiske i Formen blot er med Hensyn til det sceniske Apparat, og Modsætningen til de dramatiske Dialoger ligger deri, at i disse sidste det Dramatiske (hvad Baur kalder: die äuszere

---

at al Erkjendelse er Erindring] Platon, Menon Cap. 15 ff., Phaidon Cap. 18 ff. Diogenes af Laerte] III 50. δραματικοί dramatiske. διηγηματικοί fortællende. den Phædon, den Echekrates und einige andere] Misforstaaelse af Baurs Ord: den Phædon dem Echekrates und einigen anderen. hvad Baur kalder] a. Skr. S. 122 Anm.

Handlung) er Platos fri Digtning, eller om det ligger deri, at i de diegematiske Dialoger det væsentlig er Socrates' egne Tanker, i de dramatiske Indholdet er de af Plato i Socrates indtænkte Anskuelser, det kan jeg ikke afgjøre; derimod maa jeg atter ikke blot underskrive men afskrive den rigtige Observation af **Baur**: Wenn nun aber auch Plato mit Rücksicht auf diesen historischen Grund, diesen Dialogen gerade diese Form gab, so kan doch hieraus auf den historischen Charakter des Ganzen nicht geschlossen werden. — Og saaledes nærme vi os nu det vigtige Problem, hvad tilhører i den platoniske Philosophi Socrates, og hvad tilhører Plato, et Spørgsmaal, vi ei kan afvise, hvor smerteligt det end er at adskille dem, som saa inderlig ere forenede. Her maa jeg beklage, at Baur lader mig i Stikken; thi efterat han har viist Nødvendigheden af, at Plato sluttede sig deels til Folkebevidstheden (deri seer han Betydningen af det Mythiske), deels til Socrates' Personlighed, som det positive Udgangspunkt, saa ender dog den hele Undersøgelse med, at Socrates' væsentlige Betydning bliver Methoden*). Men da hos Plato Methoden endnu ikke sees i dens absolut nødvendige Forhold til Ideen, saa maa det Spørgsmaal frembyde sig, i hvad Forhold stod Socrates til Platos Methode?

Det bliver altsaa af Vigtighed at tale lidt om Methoden hos Plato. At Dialogen ikke ved et Tilfælde er bleven den fremherskende Form hos Plato, men at den har en dybere Grund, det føler vist Enhver. Jeg kan her ikke gaae videre ind paa en Undersøgelse om Forholdet mellem en Dichotomi, saaledes som den findes hos Plato, og en Trichotomi, saaledes som den nyere i strængere Forstand speculative Udvikling kræver den. (Lidt vil jeg komme til at tale derom, hvor jeg udvikler Forholdet mellem det dialectiske og mythiske Element, en Dichotomi, i Platos tidligere Dialoger). Heller ikke kan jeg faae Tid til, idet jeg viste Nødvendigheden af en Dichotomi for Græciteten og derved anerkjendte dens relative Gyldighed, tillige at vise dens Forhold til den absolute Methode. Vel er nemlig den af Socrates optugtede Dialog et Forsøg paa, at lade Tanken selv fremtræde i hele sin Objectivitet,

*) Da det vilde blive for vidtløftigt at citere **Baur**, maa jeg henvise Læseren til det Afsnit, der begynder Pag. 90, bede ham læse Pag. 90 og 91 og derpaa Pag. 98.

Observation af Baur] a. St. Trichotomi] om Tredelingen i den Hegelske Philosophi se f. Ex. J. L. Heiberg, Speculativ Logik § 13 ff. (Prosaiske Skrifter I S. 120 ff.).

men den Eenhed af successiv Opfattelse og Intuition, som kun den dialectiske Trilogi gjør mulig, mangler naturligviis. Methoden bestaaer egentlig i at simplificere Livets mangehaande Combinationer ved at føre dem tilbage paa en bestandig mere og mere abstract Abbreviatur; og da Socrates begynder sine fleste Undersøgelser ikke i Centrum, men i Peripherien, i det i sig selv uendeligt sammenslyngede Livs brogede Mangfoldighed, saa hører der visselig en høi Grad af Kunst til at udvikle ikke blot sig selv, men det Abstracte af ikke blot Livets, men og Sophisternes Forviklinger. Denne Kunst, vi her beskrive, er naturligviis den noksom bekjendte socratiske Kunst at spørge,*) eller, for at erindre om Dialogens Nødvendighed for den platoniske Philosophi, den Kunst at samtale. Derfor er det, at Socrates saa ofte med saa dyb en Ironi foreholder Sophisterne, at de vel forstaae at tale, men ikke at samtale. Det han nemlig dadler ved det Udtryk at tale i Modsætning til at samtale, er det Selviske i Veltalenhed, der attraaer, hvad man maatte kalde det abstract Skjønne, *versus rerum inopes nugæque canoræ,* der i Udtrykket selv, løsrevet fra dets Forhold til en Idee, seer en Gjenstand for en from Veneration. Ved Samtale nødes derimod den Talende til at fastholde Gjenstanden,**) det

*) Modsætningen hertil er Sophisternes formeentlige Kunst at kunne svare; de ere derfor saa gridske paa, at En skal sporge dem, forat al deres Viisdom ret kan bruse ud, forat de »kan sætte alle Seil til og for en strygende Vind flygte ud paa Sandhedens Dyb, hvor man taber Landet af Sigte.« Som Exempel herpaa kan tjene Begyndelsen af Gorgias, hvor baade Gorgias og især Polos ere saa bespændte som Koer, der ikke ere blevne malkede til rette Tid.

**) Cfr. Symposiet (Heise Pag. 60 ned. og 61 øv.) Agathon: jeg kan ikke modsige Dig, Socrates: det være altsaa, som Du siger. Socrates: Sandheden, elskede Agathon! kan Du ikke modsige, Socrates derimod meget let. Smlgn. Protagoras (Heise Pag. 152). Protagoras . . . . . . Dog, hvad gjør dette til Sagen? Dersom Du altsaa vil, saa lad Retfærdigheden være from og Fromheden retfærdig. Socrates: Nei, ikke saaledes, sagde jeg; thi jeg forlanger ikke, at dette: dersom Du vil, eller: om Dig saa synes, skal underkastes Prøvelse, men min og Din sande Mening, og herved forstaaer

---

foreholder Sophisterne] Gorgias 448 e, 471 d; sml. Protagoras Cap. 22. *versus rerum inopes nugæque canoræ* Vers tomme for Indhold og klingende Tant (Horats, Om Digtekunsten, Vers 322: versus inopes rerum osv.). »kan sætte alle Seil til osv.] Protagoras 338 a (hvor der dog staar: ud paa Talens Hav). Symposiet] 201 c (Heise II. Bd.). Protagoras] 331 c (Heise II. Bd.).

vil da sige, naar Samtalen ikke ansees for identisk med en excentrisk Vexelsang, hvor hver synger sit Stykke uden Hensyn til den

---

jeg, at Sagen prøves bedst, naar man ganske udelader dette »dersom.« Protagoras (Heise Pag. 160): da han (Protagoras) havde sagt dette, gave de Tilstedeværende paa en larmende Maade deres Bifald tilkjende, fordi han havde talt saa smukt. Men jeg sagde: Jeg er et meget glemsomt Menneske, og naar Nogen taler saalænge, forglemmer jeg ganske, hvorom Talen er. Ligesom Du altsaa, dersom jeg var tunghørig, vilde ansee det nødvendigt at tale i en høiere Tone til mig end til Andre, naar Du vilde tale med mig, saaledes maa Du ogsaa nu, da Du har truffet paa et glemsomt Menneske, skjære Noget af Dine Svar og gjøre dem kortere, ifald jeg skal følge Dig. Cfr. Gorgias (Heise Pag. 21). **Socrates** . . . . . men det maa ikke undre Dig, om jeg snart igjen skulde spørge Dig om Et og Andet, skjøndt det synes ganske tydeligt. Thi som sagt, jeg spørger Dig ikke derom for Din Skyld, men for at vi paa en følgerigtig Maade kunne bringe vor Undersøgelse til Ende, og ikke blive vante til, skjøndt vi kun gjætte os til hinandens Mening, at tage Ordene af Munden paa hinanden, og forat Du kan gjøre Din Anskuelse gjældende paa den Maade, Du finder meest passende. — Derfor denne Haardnakkethed i at fastholde Gjenstanden, der ikke lader sig forstyrre af Noget cfr. Gorgias (Heise Pag. 68). **Socrates:** Vakkre Polos! nu vil Du igjen forskrække mig istedetfor at gjendrive mig, ligesom før, da Du kaldte Vidner frem imod mig . . . . Længere hen (Pag. 68) . . . . **Socrates:** hvad er det Polos? Du leer? Er det en ny Maade at føre Beviis paa, at lee ad det, man siger, istedetfor at gjendrive det? — Der tages derfor intet Hensyn til, om Flere har den samme Mening eller ei, men hvis Mening der er den rigtige. Polos beraaber sig paa, at de Tilstedeværende ere enige med ham og opfordrer Socrates til at spørge dem ad. **Socrates** (Pag. 68): o Polos! jeg er ingen Statsmand. Da det ifjor tilfaldt mig at sidde i Raadet, fordi min Stamme havde Forsædet, og jeg skulde indsamle Stemmer, vakte jeg almindelig Latter, fordi jeg ikke forstod mig herpaa. Derfor maa Du heller ikke anmode mig om at indsamle Stemmer af de Tilstedeværende . . .; thi jeg forstaaer kun at fremkalde eet Vidne for det jeg siger, nemlig den, jeg taler med, og de Andre lader jeg fare. — (I Modsætning til dette socratiske Alvor, der slutter sig saa aarvaagent og opmærksomt til sin Gjenstand, som en Fangevogter til sin Fange, see vi ham en enkelt Gang mere at søge Samtalens lette sig Skillen og Møden og det deri liggende Erotiske. Som Phædros bebreider ham det i

---

Protagoras] 334 c (Heise II. Bd.). Cfr. Gorgias] 454 b—c (Heise III. Bd.). Vakkre Polos osv.] Gorgias 473 d. Længere hen] Gorgias 473 e. Socrates (Pag. 68)] Gorgias 473 c—474 a.

Anden, og det kun forsaavidt endnu har Skin af at være en Samtale, som de ikke tale i Munden paa hinanden. Denne Samtalens Concentricitet udtrykkes nu ogsaa bestemtere derved, at Samtalen opfattes under Form af Spørgsmaal og Svar. Om hvad det er at spørge, maae vi derfor udvikle os lidt nærmere.

At spørge betegner deels Individets Forhold til Gjenstanden, deels Individets Forhold til et andet Individ. — I første Tilfælde er det Bestræbelsen for at frigjøre Phænomenet fra ethvert endeligt Forhold til Subjectet. Idet jeg spørger veed jeg Intet, og forholder mig reent receptiv til min Gjenstand. I denne Forstand har den socratiske Spørgen en om end fjern dog utvetydig Analogi med det Negative hos **Hegel**, kun at det Negative efter Hegel er et nødvendigt Moment i selve Tanken, er en Bestemmelse *ad intra,* hos Plato anskueliggjøres det Negative og lægges udenfor Gjenstanden i det spørgende Individ. Hos Hegel behøver Tanken ikke udenfra at spørges; thi den spørger og svarer sig selv i sig selv; hos Plato svarer den kun, forsaavidt den bliver spurgt, men dette, om den bliver spurgt eller ei, er et Tilfældigt, og det, hvorledes den bliver spurgt, et ikke mindre Tilfældigt. Skjøndt saaledes Spørgeformen skulde frigjøre Tanken fra al blot subjectiv Bestemmelse, ligger den dog i en anden Henseende aldeles under for det Subjective, saalænge den Spørgende blot sees i et tilfældigt Forhold til det, han udspørger. Seer man derimod det at spørge i et nødvendigt Forhold til sin Gjenstand, saa bliver det at spørge identisk med det at svare. Og som allerede **Lessing** saa vittigt har skjelnet mellem at svare paa et Spørgs-

---

Symposiet (Heise Pag. 47): o kjære Agathon! dersom Du svarer Socrates, vil han aldeles ikke bekymre sig om, hvad der videre skeer, naar han kun har En at tale med, især en Smuk. — Elskendes Samtale er nu i Almindelighed den rene Modsætning til den egentlige Talen om en Ting, og saa opbyggelig den er for de Elskende, saa lidet underholdende er den for Tredie-Mand). I **Phædrus** giver Socrates derfor ogsaa det ugelspilagtige Raad (Ast 1 D. Pag. 148 § 237 *C*): περὶ παντός, ὦ παῖ, μία ἀρχὴ τοῖς μέλλουσι καλῶς βουλεύεσθαι, εἰδέναι δεῖ, περὶ οὗ ἂν ᾖ ἡ βουλή, ἢ παντὸς ἁμαρτάνειν ἀνάγκη, omtrent som Ugelspil gav Skrædderne det vigtige Raad, at slaae Knude paa Traaden, for ikke at gaae Glip af det første Sting.

---

det Negative hos Hegel] se f. Ex. Wissenschaft der Logik, Werke IV S. 57 ff. Lessing] i »Eine Duplik«, Gesammelte Werke, Leipzig 1841, IX S. 96. Symposiet] 194 d (Heise II. Bd.). περὶ παντός osv. i ethvert Spørgsmaal, min Søn, er der et Udgangspunkt for dem, der vil overveje rigtigt: man maa vide, hvad Overvejelsen drejer sig om, ellers maa nødvendigvis det hele blive *forfejlet.* Ugelspil] Den gjenopstandne Uglspil, Kbhvn. u. Aar, S. 63.

maal og besvare det, saaledes laae der en lignende Adskillelse til Grund for den af os opstillede Forskjel, Adskillelsen nemlig mellem at spørge og at udspørge; det sande Forhold bliver altsaa mellem det at udspørge og besvare*). Vel bliver der endnu bestandig noget Subjectivt tilbage; men naar man erindrer, at Grunden til, at Individet spørger saaledes eller saaledes, ikke ligger i dets Vilkaarlighed,**) men i Gjenstanden, i det Nødvendigheds-Forhold, der copulerer dem sammen, saa vil ogsaa dette forsvinde. — I andet Tilfælde er Gjenstanden et Mellemværende mellem den Spørgende og den Svarende, og Tanke-Udviklingen fuldbyrder sig i denne alternerende *(alterno pede)* Gang, i denne Halten til begge Sider. Dette er naturligviis atter en Art dialectisk Bevægelse, men da Eenheds-Momentet mangler, forsaavidt der i ethvert Svar er indeholdt en Mulighed af et nyt Spørgsmaal, ikke den sande dialectiske Evolution. Denne Betydning af at spørge og at svare er identisk med Dialogens Betydning, der er som et Sindbillede paa Græcitetens Opfattelse af Forholdet mellem Guddommen og Mennesket, hvor der vel er et Vexelforhold, men intet Eenheds-Moment (saalidt den umiddelbare som den høiere), og egentlig ogsaa det sande Toheds-Moment mangler, idet Forholdet udtømmer sig i blot Reciprocitet: det har som et *pronomen reciprocum* ikke Nominativ, men blot *casus obliqui,* og kun Dualis og Pluralis. — Forholder det her Udviklede sig nu rigtigt, saa seer man, hvad Hensigten, hvori der spørges, angaaer, at den kan være dobbelt. Man kan nemlig spørge i den Hensigt at faae et Svar, der indeholder den attraaede Fylde, saaledes at jo mere man spørger, desto dybere og betydningsfuldere bliver Svaret; eller man kan spørge ikke i Interesse af Svaret, men for gjennem Spørgsmaalet at udsuge det tilsyneladende Indhold, og derpaa lade en Tomhed tilbage. Den første Methode forudsætter naturligviis, at der er en Fylde, den anden, at der er en Tomhed; den første er den speculative, den anden den ironiske. I den sidste Methode practiserede nu i Særdeleshed Socrates. Naar Sophisterne i et godt Lag havde

*) Identiteten heraf udtrykkes saa skjønt i det tydske Sprog, hvor at udfritte hedder: »aushorchen.«

**) Ligesom en Ønskeqvist paa en hemmelighedsfuld Maade corresponderer med det i Jorden skjulte Vand, og kun ønsker der, hvor det er.

---

alterno pede med vexlende Fod (Horats, Oder I 4, 7). *pronomen reciprocum* gjensidigt tilbagevirkende Stedord. *casus obliqui* Afhængighedscasus (alle Casus udenfor Nom.).

omtaaget sig selv i egen Veltalenhed,*) da var det Socrates en Glæde, at anbringe paa den høfligste og beskedneste Maade af Verden en Smule Træk,**) der i en føie Stund forjog alle disse poetiske Dampe. Disse to Methoder har nu vistnok især for en Observation, der blot iagttager Momentet, stor Lighed med hinanden; ja denne Lighed bliver endnu større derved, at Socrates' Spørgen væsentlig var rettet mod det erkjendende Subject, gik ud paa at vise, at de dog til Syvende og Sidst slet Intet vidste. Enhver Philosophi, der begynder med en Forudsætning, ender naturligviis i den samme Forudsætning, og som Socrates' Philosophi begyndte med den Forudsætning, at han Intet vidste, saaledes endte den med, at Menneskene overhovedet Intet vidste; den platoniske

*) Smlgn. Gorgias Pag. 38: **Socrates** . . . Jeg beder Dig, o Polos! at Du vil forskaane os for de lange Taler, som Du allerede forhen forsøgte at gjøre Brug af. **Polos**: Hvorledes? Det skulde ikke være mig tilladt at tale saa meget, jeg vil. **Socrates**: Det vilde rigtignok være haardt, min kjære Ven! om Du skulde være kommen til Athen, hvor der i hele Hellas hersker den største Talefrihed, og Du ene ikke skulde have Ret til at betjene Dig af den.

**) Smlgn. Protagoras Pag. 145 og 146 midt. . . . . Nu altsaa, Protagoras! mangler der mig kun Lidet i at have Alt, naar Du nemlig vil besvare mig dette . . . Men dette »dette« er netop det, hvorpaa Alt kommer an. — Eller for at tage et andet Exempel: Socrates' Apologi (Ast 8 B. Pag. 98): "Ο τι μὲν ὑμεῖς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πεπόνθατε ὑπο τῶν ἐμῶν κατηγόρων, οὐκ οἶδα· ἐγὼ δ'οὖν καὶ αὐτὸς ὑπ' αὐτῶν ὀλίγου ἐμαυτοῦ ἐπελαθόμην· οὕτω πιθανῶς ἔλεγον. Endog i Symposiet mod Agathon Pag. 54 (Heise): Hvorledes, Du Lykkelige! skulde ikke jeg og enhver Anden komme i Forlegenhed ved at træde frem efter en saa skjøn og indholdsrig Tale? Alt var vel ikke lige beundringsværdigt i den, men hvo kunde uden Henrykkelse høre den Mængde skjønne Ord og Talemaader i Slutningen . . . . . Pag. 55: i min Eenfoldighed troede jeg, at man burde fremføre det Sande om enhver Gjenstand, man vilde prise; . . . . . men dette var, som jeg mærker, ikke den sande Maade at rose paa, den bestaaer deri, at man tillægger den saa mange og skjønne Egenskaber som muligt, om disse tilkommer den eller ei. Smlgn. Protagoras Pag. 170 ned. og 171 øv.

Gorgias Pag. 38] (i Heises Oversættelse III. Bd.) 461 d—e; Ordene »Jeg beder Dig, o Polos!« er S. K.'s egen Tilføjelse. Protagoras Pag. 145 og 146] (Heise II. Bd.; der burde være citeret S. 146 og 147) 328 e og 329 b. "Ο, τι μὲν ὑμεῖς osv. Mine Herrer Athenienser. Hvordan I er blevet paavirkede af mine Anklagere, ved jeg ikke; jeg for mit Vedkommende var nær af dem blevet bragt til at glemme mig selv; saa overbevisende talte de (Begyndelsen af Platons Apologi). Symposiet] 198 b og d (tillægger den] »tillægger Gjenstanden« Heise). Protagoras Pag. 170 ned. og 171 øv.] (Heise) 339 e.

begyndte i den umiddelbare Eenhed af Tænken og Væren og blev deri. Den Retning, der gjorde sig gjeldende i Idealismen som en Reflexion over Reflexionen, den samme gjorde sig gjeldende i Socrates' Spørgen. Det at spørge ɔ: det abstracte Forhold mellem det Subjective og Objective, var ham tilsidst Hovedsagen. Jeg vil, ved nøiagtigere at gjennemgaae en Yttring af Socrates i Platos Apologi stræbe at oplyse, hvad jeg mener. Overhovedet er den hele Apologi ypperlig skikket til at faae et klart Begreb om denne Socrates' ironiske Virksomhed*). I Anledning nemlig af det første Klagepunkt af Melitus, at Socrates er en Gudsbespotter, omtaler Socrates selv det bekjendte Udsagn af Oraklet i Delphi, at han var den viseste Mand. Han fortæller, hvorledes dette Udsagn gjorde ham raadvild et Øieblik, hvorledes han, for at prøve om Oraklet havde sagt Sandhed, henvendte sig til En af de meest anseete Vise. Denne Vise var en Statsmand, men Socrates fandt snart, at han var uvidende. Derpaa henvendte han sig til en Digter, men fandt, idet han affordrede ham en udførligere Forklaring over hans egne Digte, at han heller ei vidste Besked derom. (I denne Anledning antyder han ogsaa, at Digtet maatte ansees for en guddommelig Indskydelse, hvoraf Digteren forstod ligesaa lidet som Propheter og Spaamænd af det Skjønne, de udtale). Endelig gik han til Kunstnerne, og vel vidste de Noget, men da de dog derunder vare befængte med den Indbildning, at de ogsaa forstode andre Ting, saa sank de ind under samme Bestemmelse, som de Andre. Kort sagt, Socrates udvikler, hvorledes han har omskibet hele Intelligentsens Rige, og fundet det Hele begrændset af et Okeanos af illusorisk Viden. Vi see, hvor grundigt han har opfattet sin Opgave, hvorledes han har anstillet Experimentet med

*) Vistnok er hele Apologien i sin Heelhed et ironisk Anlæg, idet den store Masse af Anklager reducere sig til et Intet, ikke i den almindelige Forstand, men til et Intet, som Socrates netop udgiver for sit Livs Indhold, hvilket igjen er Ironien, ligesom og hans Forslag om at blive underholdt i Prytaneum, eller en Pengestraf, og fornemlig det, at den egentlig slet ikke indeholder noget Forsvar, men deels har han sine Anklagere til Bedste, deels faaer han sig en gemytlig Passiar med sine Dommere. Hermed stemmer ogsaa den bekjendte Historie, at han modtog og gjennemlæste en Forsvarstale af Lysias, men erklærede, at han ikke fandt sig foranlediget til at bruge den, skjøndt det vist var en fortræffelig Tale.

Platos Apologi] Cap. 5–8. Okeanos] tænktes at omgive hele Jorden. hans Forslag] Apologien 36 d–e. gemytlig Passiar] Apologien Cap. 31–33. den bekjendte Historie] Diogenes Laert. II 40.

enhver intelligent Magt, og dette finder Socrates selv bestyrket derved, at hans tre Anklagere repræsenterede de tre store Magter, hvis Intethed i deres Fremtræden i Personligheden han havde afsløret. **Melitus** mødte nemlig paa Digternes Vegne, **Anytus** paa Kunstnernes og Statsmændenes Vegne, **Lykon** paa Talernes Vegne. Ja han opfatter det som sit guddommelige Kald, sin Mission, at gaae omkring hos Landsmænd og Fremmede for, naar han hører om En, at han skal være viis, da, naar det ikke forekommer ham saa, at komme Guddommen til Hjælp og vise, at han ikke er det*). Og paa Grund deraf, har han ikke havt Tid**) at udrette Noget

*) I denne sin refuterende Virksomhed omfatter han Alle, især sine Landsmænd: ταῦτα καὶ νεωτέρῳ καὶ πρεσβυτέρῳ, ὅτῳ ἂν ἐντυγχάνω, ποιήσω, καὶ ξένῳ καὶ ἀστῷ· μᾶλλον δὲ τοῖς ἀστοῖς, ὅσῳ μοι ἐγγυτέρω ἐστὲ γένει· ταῦτα γὰρ κελεύει ὁ θεός, εὖ ἴστε. Smlgn. **Ast** 8 B. Pag. 128 § 30 A. Han fortæller, at Mange sluttede sig til ham, fordi det ikke er uinteressant, at see Folk, der bilde sig ind at vide Noget, overbeviste om, at de Intet vide: ἐμοὶ δὲ τοῦτο, ὡς ἐγώ φημι, προστέτακται ὑπὸ τοῦ θεοῦ πράττειν καὶ ἐκ μαντείων καὶ ἐξ ἐνυπνίων καὶ παντὶ τρόπῳ ᾧπέρ τίς ποτε καὶ ἄλλη θεία μοῖρα ἀνθρώπῳ καὶ ὁτιοῦν προσέταξε πράττειν. **Ast** 8 B. Pag. 136 § 33 C.

) Jeg vil bede Læseren i Modsætning hertil at erindre Xenophons Fremstilling, hvor Socrates har saa travlt med at opdrage sine Disciple til gode Statsborgere. I Platos Apologi udhæver Socrates derfor ogsaa Betydningen af at være Privatmand, og dette harmonerer ganske med Socrates' øvrige negative Forhold til Livet: thi det at være Privatmand i Grækenland havde noget ganske Andet at betyde end nuomstunder at leve som Particulier, thi i Græciteten saae ethvert enkelt Individ i langt dybere Forstand sit Liv omsluttet og baaret af Statslivet, end i vore Tider. Derfor er det og, at **Kallikles (i Gorgias) dadler Socrates, fordi han vedbliver at give sig af med Philosophien, da Kallikles mener, at det at philosophere er, ligesom det at stamme, Noget man kun kan tilgive Børn, og at en Ældre, der vedbliver at philosophere, fortjener Straf derfor (smlgn. **Heise** Pag. 99): thi som jeg før sagde, hvor herlige Anlæg han end besidder, kan det dog ikke være Andet, end at han bliver umandig, da han fjerner sig fra Statens Hjerte og skyer de

---

finder Socrates selv] Apologien 23 d—e. han opfatter det osv.] Apologien 23 b. ταῦτα καὶ νεωτέρῳ osv. dette vil jeg gjøre baade ved yngre og ældre, hvem jeg end træffer paa, og baade ved fremmede og Medborgere, men mest ved mine Medborgere, fordi I er mig saa meget nærmere i Slægt; det byder nemlig Guden, maa I vel vide (Apologien 30 a). ἐμοὶ δὲ τοῦτο osv. og dette har jeg efter min Mening Ordre af Guden til at gjore, baade ved Orakelsvar og ved Drømme og paa enhver Maade, hvorpaa en guddommelig Skæbne nogensinde ellers har beordret et Menneske til at gjøre nogetsomhelst (Apologien 33 c). Kallikles (i Gorgias)] Cap. 40.

af Betydning, hverken i offentlige eller private Anliggender, men han er paa Grund af denne Gudstjeneste paa alle Kanter i Armod. Dog jeg vender tilbage til det omtalte Sted i Apologien. Socrates viser det Glædelige i, efter Døden at komme i Forbindelse med de store Mænd, der have levet før ham og deelt Skjebne med ham, og tilføier nu: καὶ δὴ καὶ τὸ μέγιστον, τοὺς ἐκεῖ ἐξετάζοντα καὶ ἐρευνῶντα, ὥσπερ τοὺς ἐνταῦθα, διάγειν, τίς αὐτῶν σοφός ἐστι καὶ τίς οἴεται μέν, ἔστι δ'οὔ. (**Ast** 8 B. Pag. 156 § 41 B.) Her staae vi ved et afgjørende Punkt. Man kan ikke nægte, at Socrates her næsten falder i det Latterlige ved denne Iver for at udspionere, der ikke engang lader ham Fred efter Døden. Og hvo kan vel bare sig for at smile, naar han tænker sig Underverdenens alvorlige Skikkelser, og da midt iblandt dem Socrates, som er i utrættelig Virksomhed med at udspørge dem, og med at vise dem, at de Intet veed. Vel kunde det synes, at Socrates dog selv har meent, at Nogle af dem maaskee vare vise; thi han siger, at han vil prøve, hvo af dem der er viis, og hvo der synes sig at være det og dog ikke er det; men deels maa man jo erindre, at denne Viisdom er hverken meer eller mindre end den beskrevne Uvidenhed*); deels, at han siger, at han vil prøve dem der, ligesom dem her, hvori jo synes at ligge, at det formodentlig ikke vil gaae disse store Mænd bedre ved dette *tentamen rigorosum*, end det gik de store Mænd her i Livet. Her

offentlige Forsamlinger, hvori dog, som Digteren siger, Mænd først kunne udmærke sig, og tilbringer sit øvrige Liv i en Krog, hvor han sidder og hvidsker tre eller fire Ynglinge Noget i Ørene, uden dog nogensinde at udtale sig paa en fri, ædel og kraftig Maade. — Den opmærksomme Læser behøver jeg vel neppe at erindre om, hvormegen Lighed dette Kallikles' Foredrag har med den videnskabelige Maadeholdenhed, som Xenophon lader Socrates anbefale.

*) Forsaavidt der endnu kunde være Tale om en Viden om noget Andet end denne Uvidenhed, et svagt Spor, en flygtig Antydning af en positiv Viden, da siger Socrates jo selv i Symposiet (**Heise** Pag. 10): min Viisdom er af en ringe Art og en tvetydig Natur, liig en Drøm — og fortolker i Apologien det delphiske Orakels Udsagn saaledes: ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη σοφία ὀλίγου τινὸς ἀξία ἐστὶ καὶ οὐδενός. Smlgn. Ast 8 B. Pag. 112 § 23 A.

Socrates viser osv.] Apologien 41 a–b. καὶ δὴ καὶ osv. og nu det største, at tilbringe Tiden med at prøve og undersøge Folk hisset ligesom Folk her, hvem af dem der er vis, og hvem der tror at være det, men ikke er det. *tentamen rigorosum* skrap Examination. Symposiet] 175 e. ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη osv. at den menneskelige Visdom er lidet eller rettere intet værd.

see vi saaledes Ironien i hele sin guddommelige Uendelighed, der slet Intet lader bestaae. Som Samson griber Socrates om de Søiler, der bar Erkjendelsen, og styrter nu Alt ned i Uvidenhedens Intet. At dette er ægte socratisk, det vil vist Enhver indrømme, platonisk derimod bliver det aldrig. Og her er jeg altsaa ved een af de Dupliciteter, der er i Plato, og som netop er det Spor, jeg vil forfølge forat udfinde det reent Socratiske.

Den omskrevne Forskjel mellem at spørge for at finde Fylde og at spørge for at beskjæmme viser sig nu ogsaa i en bestemtere Skikkelse, som Forholdet mellem det Abstracte og det Mythiske i Platos Dialoger.

Jeg skal, for nærmere at oplyse dette, udførligere gjennemgaae et Par Dialoger, for at vise, hvorledes det Abstracte kan afrunde sig i Ironi, det Mythiske bebude en riigholdigere Speculation.

Det Abstrakte i de første platoniske Dialoger afrunder sig i Ironi.

Symposiet.

Symposiet og Phædon afgive Vendepunkter i Opfattelsen af Socrates, da, som man saa ofte har gjentaget, den ene fremstiller Philosophen i Livet, den anden i Døden. I Symposiet er nu de tvende betegnede Arter af Fremstilling ogsaa tilstede, den dialectiske og den mythiske. Den mythiske begynder, idet Socrates selv træder tilside og indfører Mantineenserinden Diotima talende. Vel bemærker Socrates til Slutningen, at han selv blev overbeviist ved Diotimas Tale, og at han nu søger at overbevise Andre om det Samme, med andre Ord, han gjør os tvivlsomme, om det ikke virkelig om end paa anden Haand tilhører ham selv; men deraf kan man dog ikke gjøre nogen videre Slutning til det Mythiskes historiske Forhold til Socrates. Ogsaa paa en anden Maade stræber denne Dialog at realisere den fyldige Erkjendelse, idet den abstract opfattede Eros tilsidst anskueliggjøres ved den berusede Alcibiades' Foredrag i Socrates' Person; men dette Foredrag kan naturligviis ikke give os nogen videre Oplysning med Hensyn til Spørgsmaalet om den socratiske Dialectik. Hvorledes det forholder sig med den dialectiske Udvikling i denne Dialog, skal nu nærmere

---

Som Samson]: Dommernes Bog 16, 29—30. Diotima] Symposiet Cap 22 ff. Vel bemærker Socrates] 212 b. tilsidst anskueliggjøres] Cap. 32 ff.

undersøges. Men Enhver, der blot med Opmærksomhed har læst denne Dialog, vil vist give os Ret i den tidligere Bemærkning, at Methoden bestaaer i »at simplificere Livets mangehaande Combinationer ved at føre dem tilbage paa en bestandig mere og mere abstract Abbreviatur.« Den endelige Fremstilling af Eros' Væsen indaander nemlig ingenlunde, hvad den foregaaende Udvikling havde udaandet, men i en bestandig Stigen hæver Betragtningen sig mere og mere over den atmosphæriske Luft, indtil næsten Aandedraget standser i det Abstractes rene Æther. De foregaaende Taler sees derfor ikke som Momenter i den endelige Opfattelse, men snarere som en jordisk Tyngde, Tanken mere og mere maa frigjøres for. Medens nu de forskjellige Fremstillinger ikke staae i noget nødvendigt Forhold til den endelige, saa staae de derimod indbyrdes i et Forhold til hinanden, idet de ere Taler om Kjærligheden, der udspringe fra de i Livet givne heterogene Synspunkter, fra hvilke de Talende som Allierede allevegne fra bespænde det Territorium, der udgjør Kjærlighedens egentlige Væsen, der i den socratiske Opfattelse viser sig at være usynligt, som det mathematiske Punkt, da det er abstract, og uden at dette Punkt igjen udstraaler de forskjellige relativ skjæve Opfattelser. Alle disse Foredrag ere derfor ligesom Udtræk paa en Kikkert, den ene Fremstilling slutter sig saa sindrigt i den anden, og er derunder saa lyrisk sprudlende, at det gaaer med dem som med Viin i kunstigt slebne Krystaller, at det ikke blot er den i dem indeholdte skummende Viin, der beruser, men tillige den uendelige Brydning, det Lyshav, der frembyder sig, naar man skuer ned deri. Skjøndt Forholdet mellem det Dialectiske og det Mythiske ikke er saa stærkt fremtrædende i Symposiet som f. Ex. i Phædon, og skjøndt forsaavidt denne Dialog er mindre tjenlig til mit Forehavende, har den dog ogsaa den Fordeel, at den saa bestemt fremhæver, hvad Socrates selv siger, og hvad han har hørt af Diotima.

Phædros begynder. Han skildrer det Evige i Eros. Eros seirer selv over Tiden, hvilket betegnes derved, at han ingen Forældre har, han seirer i Mennesket ikke blot over alt det Smaalige ved Hjelp af hiin begeistrende Undseelsens Rødme, men ogsaa over Døden, saa den henter sin elskede Gjenstand fra Underverdenen, og belønnes derfor af Guderne, der selv ere inderlig rørte derover. **Pausanias** fæster Blikket paa den dobbelte Natur i Eros, dog ikke saaledes, at denne Dobbelthed opfattes i en negativ Eenhed, som i Diotimas Fremstilling, hvor Eros er en Søn af Poros

---

tidligere Bemærkning] ovf. S. 128.

og Penia. Den Ene er den moderløse Datter af Uranos, den himmelske; den Anden er langt yngre, har Kjønsforskjellighed til sin Forudsætning og er den gemene. Derpaa udvikler han Betydningen af den himmelske Pæderasti, der elsker det Aandelige i Mennesket, og derfor ikke neddrages og nedværdiges ved det Sexuale. Da det nu traf sig, at Aristophanes havde faaet Hikke, erklærede han, at det var Lægen Eryximachos' Sag enten at forjage hans Hikke, eller at tale i hans Sted. Derpaa begynder **Eryximachos**. Han fortsætter den af Pausanias gjorte Bemærkning, som han selv mener, men egentlig opfatter han den i Kjærligheden givne Dobbelthed fra en ganske anden Side end Pausanias. Medens Pausanias var bleven staaende ved to Arter af Kjærlighed, hvis Forskjellighed han havde søgt at fremstille, opfatter Eryximachos derimod Sagen med Hensyn til, at der til ethvert Kjærligheds-Moment hører to Factorer, og dette efterviser han fornemlig i Naturen betragtet fra hans lægevidenskabelige Standpunkt. Kjærligheden er saaledes Eenheden i det Stridende, og fordi Asklepios forstod at indgyde det hinanden meest Modsatte (det Varme og Kolde, Bittre og Søde, Tørre og Vaade) Kjærlighed, derfor blev han Lægekunstens Skaber. Det Samme gjentager sig overalt i Naturen, Aarstider og Veirliget o. s. v. afhænge ogsaa af Kjærligheds-Yttringer; med Offringer og med Alt, hvad Spaadomskunsten har under sig, gaaer det ligesaa, da dette constituerer Samfundet mellem Guder og Mennesker. Hans hele Foredrag er en Slags naturphilosophisk Phantasi*). Efterat nu **Aristophanes** har faaet sin Hikke standset (i hvilken Anledning han antyder et andet Modsætningsforhold end det tidligere af Lægen skildrede, da han ved at nyse

*) Forøvrigt er der noget Uklart i Eryx.s Foredrag: han overseer paa den ene Side Nødvendigheden af det umiddelbare Eenheds-Moment, af det Eenheds-Baand, der omslutter Dupliciteten, og det uagtet han citerer de Ord af Heraklit: at det Ene i Strid med sig selv, samstemmer med sig selv, ligesom en Lyres eller en Bues Stemning; deels staaer den dobbelte Eros endnu for ham, ligesom for Paus., blot som noget Udvortes, som en udvortes Inddeling, og er ikke Reflexen af den i Kjærligheden liggende og af denne med Nødvendighed fremgaaende Dobbelthed. Kjærligheden er derfor snart selve det Modsattes Forhold, snart et Slags personligt Forhold til Modsætninger, snart et udenfor dette Modsætningsforhold indholdsløst *prius*, snart et Noget ligeoverfor Modsætningerne. Kort, hans Fremstilling er en Sammenblanding af det Traditionelle og det Naturpoetiske.

citerer de Ord osv.] 187 a. *prius* et tidligere.

befries fra at hikke), tager han Ordet og begrunder det i Kjærligheden givne Modsætningsforhold, dybere end Nogen af de foregaaende Talere, ved at anskueliggjøre den i Kjøns-Modsætningen og den derved af Guderne foretagne Halvering af Menneskene; ja han antyder endogsaa Muligheden af, at Guderne ydęrligere kunne faae i Sinde at udstykke Menneskene, saafremt de ikke vare fornøiede med at være, hvad de ere: det Halve af et Menneske, »da vi, gjennemskaarne ligesom Flyndere, ere blevne to af Een.« Og nu giver han sit Lune det frieste Spil saavel i at skildre den oprindelige Kjøns-Indifferents og Menneskets Tilstand derunder, som han ogsaa med dyb Ironi opfatter det Negative i Kjærligheden, Trangen til Forening, og man kommer under denne aristophaniske Fremstilling uvilkaarlig til at tænke paa Guderne, der formodentlig har moret sig kosteligt over at see disse halve Mennesker, der i en uendelig Forvirring mellem hverandre søgte at blive hele Mennesker. Efter Aristophanes taler nu Tragikeren **Agathon**; hans Foredrag er mere ordnet. Han gjør opmærksom paa, at de Andre ikke saa meget have roest Guden, som priist Menneskene lykkelige for de Goder, som Guden skjænker; men hvorledes han selv er, der tildeler alle disse Goder, har Ingen endnu berørt. Agathon vil derfor vise, hvorledes Guden selv er, og hvilke de Goder ere, han tildeler Andre. Det hele Foredrag er nu en Ode over Eros, han er den yngste af Guderne (da han er altid ung og i Selskab med Ungdommen), han er den fineste, (thi han boer i det Blødeste af Alt, i Guders og Menneskers Hjerter og Sjæle, og gaaer ethvert haardt Gemyt forbi); hans Farve er den skjønneste (thi han lever bestandigt blandt Blomster) o. s. v. o. s. v. Menneskene har han nu skjænket ethvert Mesterskab i Kunst; thi kun de bleve berømte, hvem Eros begeistrede.

Da det her vilde føre mig for vidt at gaae ind paa en udførligere Undersøgelse af Forholdet mellem disse forskjellige Taler, skal jeg nu vende mig til den sidste Taler, **Socrates** nemlig. I sin Eenfoldighed havde han nu troet, at man burde fremføre det Sande om enhver Gjenstand, man vilde prise; dette var det Væsentlige, og derpaa skulde man deraf udvælge det Skjønneste og fremstille det paa den værdigste Maade . . . . . »men dette var, som jeg mærker, ikke den sande Maade at rose paa; den bestaaer deri, at man tillægger Gjenstanden saa mange og skjønne Egenskaber som muligt, om disse tilkommer den eller ei. Ere de falske, har det Intet at betyde; thi Opgaven var, som det synes,

---

»da vi, gjennemskaarne osv.] 191 d. »men dette var osv.] 198 d.

denne, at Enhver af os skulde holde en tilsyneladende og ingen virkelig Lovtale over Eros.« Socrates gaaer nu som sædvanlig spørgsmaalsviis tilværks; han begynder med et af disse ægte socratiske udsugende Spørgsmaal, om Eros i Følge sin Natur er Kjærlighed til Noget eller ikke til Noget; men naar nu Kjærligheden tillige attraaer det, der er dens Gjenstand, saa har den jo ikke, men trænger til den, om ogsaa denne Trang opfattes identisk med Ønsket om den vedvarende fremtidige Besiddelse; thi man attraaer jo ogsaa da det, man ikke har, naar man ogsaa for Fremtiden ønsker at beholde det, man har. Kjærlighed er altsaa Trang til, Attraa efter, hvad man ikke har, og naar nu Kjærlighed er Kjærlighed til det Skjønne, saa trænger altsaa Eros til Skjønhed og besidder den ikke. Naar nu det Gode tillige er det Skjønne, saa trænger jo altsaa Eros ogsaa til det Gode. Saaledes lod det sig nu gjennemføre med alle Ideer, og vi see, hvorledes Socrates ikke afskræller Skallen for at komme til Kjernen, men udhuler Kjernen. Her ender nu Socrates' Udvikling; thi den følgende Fremstilling er jo blot Referat. Og forsaavidt Læseren ikke allerede har seet, hvad jeg vilde han skal see, haaber jeg, at det skal lykkes ham og mig, naar han fremdeles skjænker mig sin Opmærksomhed.

Socrates indledede sit Foredrag ved en Ironi, men dette var blot, om jeg saa maa sige, en ironisk Figur, og han vilde i Sandhed ikke fortjene Navn af Ironiker, hvis det blot var den Færdighed, hvormed han talte ironisk, ligesom Andre tale Kragemaal, hvorved han udmærkede sig. De foregaaende Talere havde sagt saare Meget om Kjærlighed, hvoraf vel Meget ikke vedkom denne Gjenstand, men den Forudsætning blev dog tilbage, at der var en Mængde at sige om Kjærlighed. Nu udvikler Socrates det for dem. Og see, Kjærlighed er Attraa, er Trang o. s. v. Men Attraa, Trang o. s. v. ere Intet. Vi see nu Methoden. Kjærligheden frigjøres bestandig mere og mere fra den tilfældige Concretion, hvori den i de foregaaende Taler viste sig, og føres tilbage til sin abstracteste Bestemmelse, hvor den viser sig ikke som Kjærlighed i Dette eller Hiint eller til Dette eller Hiint, men som Kjærlighed til et Noget, som den ikke har ɔ: som Attraa, Længsel. Dette er nu i en vis Forstand meget sandt; men Kjærlighed er derhos ogsaa den uendelige Kjærlighed. Naar vi sige, at Gud er Kjærlighed, da sige vi jo derved, at han er den uendeligt sig meddelende; naar vi tale om at forblive i Kjærlighed, da tale vi jo om en Deelagtighed i en Fylde. Dette er det Substantielle i Kjærligheden. Det Attraaende, det Længselsfulde er det Negative i

Kjærligheden, det vil sige den immanente Negativitet. Attraa, Trang, Længsel o. s. v. er Kjærlighedens uendelige Subjectivering, for at bruge et af Hegels Udtryk, der her netop erindrer om, hvad det skal erindre om. Denne Bestemmelse er nu tillige den meest abstracte, eller rettere, den er selve det Abstracte, ikke i Betydning af det Ontologiske, men i Betydning af det sit Indhold Manglende. Man kan naturligviis enten opfatte det Abstracte som det Alt Constituerende, forfølge det i sine egne tause Bevægelser, og lade det bestemme sig hen til det Concrete, udfolde sig deri. Eller man kan gaae ud fra det Concrete og med det Abstracte *in mente* finde det i og ud af det Concrete. Men ingen af Delene er Tilfældet med Socrates. Det er ikke til Kategorier, han kalder Forholdet tilbage. Hans Abstracte er en aldeles indholdsløs Betegnelse. Han gaaer ud fra det Concrete og kommer til det meest Abstracte, og der hvor nu Undersøgelsen skulde begynde, der hører han op. Det Resultat, han kommer til, er egentlig den rene Værens ubestemmelige Bestemmelse: Kjærlighed er; thi det Tillæg, den er Længsel, Attraa, er ingen Bestemmelse, da det blot er et Forhold til et Noget, som ikke er givet. Paa samme Maade kunde man ogsaa føre Erkjendelse tilbage paa et aldeles negativt Begreb, ved at bestemme den som Tilegnelse, Erhvervelse, thi dette er jo aabenbart Erkjendelsens ene Forhold til det Erkjendte, men paa den anden Side er den og Besiddelse. Men som nu det Abstracte i Betydning af det Ontologiske har sin Gyldighed i det Speculative, saaledes har det Abstracte som det Negative sin Sandhed i det Ironiske.

Her staae vi nu igjen ved en Duplicitet i Plato: den dialectiske Udvikling udføres, indtil den forsvinder i det reent Abstracte; derpaa begynder en ny Art Udvikling, der vil levere Ideen, men da saaledes Ideen ikke staaer i et nødvendigt Forhold til det Dialectiske, saa seer man, at det bliver usandsynligt, at den hele Evolution tilhører Een. Men paa den anden Side kan man da heller ei vilkaarlig tillægge den Ene Eet, den Anden et Andet, naar blot Enhver faaer Noget. Socrates og Plato maa hver have havt en Anskuelse, der, hvor forskjellig den end kan have været, maa have havt væsentlige Coincidenspunkter, det er den ironiske (thi det Dialectiske som saadant constituerer ingen Anskuelse, der staaer i et væsentligt Forhold til Personlighed) og den spe-

---

Kjærlighedens uendelige Subjectivering] der menes vistnok Hegel, Vorlesungen über die Aesthetik, Werke X [2] (1837) S. 178 ff., hvor dog selve disse Ord ikke findes sammenstillede.

culative. Hvorvidt nu den Udvikling, som Socrates efter Diotima opstiller, bringer Sagen videre, og hvilken Betydning man maa tillægge den Dichotomi: Kjærlighed og det Skjønne (hvorved det negative Moment lægges udenfor, og det positive Moment er en dorsk og indolent Qvietisme, istedetfor at en Trichotomi strax vilde see dem i og med hinanden, og derfor ikke være udsat for, hvad der hænder Diotima, at det Skjønne igjen bliver det i sig Skjønne, bliver noget reent Abstract, som siden skal vise sig) — alt dette skal jeg vidtløftigere gjennemføre ved Udviklingen af det Mythiske i Dialogerne.

Jeg alluderede i det Foregaaende til den almindelige Bemærkning, at der i Symposiet søges et Complement til det Manglende i den dialectiske Opfattelse derved, at Kjærligheden anskueliggjøres i Socrates' Person, saa Lovtalerne over Kjærlighed ende i en Lovtale over Socrates. Er nu end Ideens Anskueliggjørelse i en Personlighed et blot Moment i selve Ideen, saa har det dog ogsaa netop som saadant sin Betydning i Udviklingen. Den dialectiske Bevægelse hos Plato bliver, netop fordi den ikke er Ideens egen Dialectik, i hvor sindrige *pas* den end bevæger sig, dog Ideen selv fremmed. Medens derfor de øvrige Talere famlede som Blindebukke efter Ideen, griber den berusede Alcibiades den med umiddelbar Sikkerhed, hvorhos dog maa bemærkes, at den Omstændighed, at Alcibiades er beruset, synes at antyde, at han kun i en potenseret Umiddelbarhed er sikker i det Kjærligheds-Forhold, der i ædru Tilstand maa have forvoldet ham hele Usikkerhedens ængstende og dog saa søde Uvished. See vi nemlig hen til, hvorledes det Kjærligheds-Forhold maa have været beskaffent, der har fundet Sted mellem Socrates og Alcibiades, saa maae vi jo vistnok give Alcibiades Ret, naar han omtaler, hvorledes Socrates haanede ham for hans Kjærlighed, og da tilføier: »og ikke blot mig har han behandlet paa denne Maade, men ogsaa Charmides, Glaukons Søn, Euthydem, Diokles' Søn og mange Andre, hvilke han som tilsyneladende Elsker saaledes skuffede, at han istedetfor Elsker blev den Elskede.« Alcibiades formaaer derfor ikke at løsrive sig fra ham. Med al Lidenskabelighed slutter han sig til Socrates: naar jeg hører ham, banker mit Hjerte heftigere end Korybanternes, og Taarer udstrømme under hans Tale. Andre Talere kan umulig virke saaledes paa ham, han føler med Uvillie sin slaviske Tilstand, ja Livet synes ham i denne Tilstand utaaleligt. Han flyer ham

---

tilføier] 222 b. Korybanternes] Kybeles Præster, der ved hendes Cultus hensatte sig i Extase ved larmende Musik.

som Sirenerne, tilstopper sine Øren, for at han ikke skal blive siddende ved hans Side og ældes, ja ofte ønsker han endog, at Socrates ikke var i Live, og dog veed han, at om det skete, vilde det være ham langt smerteligere. Han er som bidt af en Slange, ja han er bidt af noget Smerteligere og paa det smerteligste Sted, nemlig i Hjertet eller i Sjælen. At det Kjærligheds-Forhold, der fandt Sted mellem Socrates og Alcibiades var et intelligent, behøver jeg naturligviis blot at erindre om. Men spørge vi nu, hvad det da var hos Socrates, der gjorde et saadant Forhold ikke blot muligt, men nødvendigt (thi Alcibiades bemærker jo rigtigt, at det ikke var ham alene, der stod i dette Forhold til Socrates, men næsten alle dem, der havde Omgang med Socrates), saa veed jeg Intet at svare uden, at det var S o c r a t e s' I r o n i. Havde nemlig deres Kjærligheds-Forhold bestaaet i en rig Udvexling af Ideer, eller en fyldig Udstrømmen fra den ene Side og taknemlig Modtagelse fra den anden Side, saa vilde de jo have havt det Tredie, hvori de elskede hinanden, i Ideen nemlig, og et saadant Forhold vilde derfor aldrig have affødt en slig lidenskabelig Uro. Men netop fordi det er Ironiens Væsen aldrig at demaskere sig, og fordi det paa den anden Side er den ligesaa væsentligt proteusagtigt at forandre Maske, derfor maatte den nødvendig forskaffe den elskende Yngling saa megen Pine*). Men som den saaledes har noget Afskrækkende ved sig, har den ligesaa vist noget overordentligt Forførerisk og Fortryllende. Det Formummede og Hemmelighedsfulde, den har ved sig, den telegraphiske Communication, den aabner, fordi en Ironiker altid maa forstaaes langtfra, den uendelige Sympathi, den forudsætter, Forstaaelsens flygtige men ubeskrivelige Nu, der fortrænges øieblikkelig af Misforstaaelsens Angst, — alt dette fængsler med uopløselige Baand. Idet derfor Individet i første Øieblik føler sig frigjort og udvidet ved Ironikerens Berøring, idet han aabner sig for dette Individ, er det i næste Øieblik i hans Magt, og det er det formodentlig, Alcibiades mener, naar han omtaler, hvorledes de ere blevne skuffede af Socrates, idet han istedetfor Elsker blev den Elskede. Da det dernæst er Ironikeren væsentligt, aldrig at udtale Ideen som saadan,

*) Ironikeren løfter Individet ud af den umiddelbare Existents, dette er det Frigjørende, men derpaa lader han ham svæve ligesom efter Sagnet Muhameds Lig-Kiste mellem to Magneter — det Tillokkende og det Frastødende.

---

t i l s t o p p e r s i n e Ø r e n] som Odysseus for ikke at forlokkes af Sirenernes Sang.

men blot flygtigt at antyde den, at tage med den ene Haand, hvad der gives med den anden, at besidde Ideen som personlig Eiendom, bliver Forholdet naturligviis endnu mere spændende. Og saaledes har nu i al Stilhed den Sygdom udviklet sig i Individet, der er ligesaa ironisk som al anden Tæring, og lader Individet befinde sig bedst, naar det er sin Opløsning nærmest. Ironikeren er den Vampyr, der har udsuget Blodet af den Elskende, og som derunder har tilviftet ham Kjølighed, har dysset ham i Søvn og piint ham med urolige Drømme.

Man kunde nu spørge: hvortil hele denne Udvikling? Jeg vil svare: i en dobbelt Hensigt. For det Første for at vise, at selv i Alcibiades' Opfattelse af Socrates er Ironien det Væsentlige hos ham, og dernæst for at antyde, at det Kjærligheds-Forhold, der har fundet Sted mellem Socrates og Alcibiades, og den Oplysning, vi deraf kunne faae om Kjærlighedens Væsen, ere negative. — Hvad nu det første Punkt angaaer, da maae vi erindre om, at man har troet at kunne bevise Nødvendigheden af, at en stor positiv Fylde maa have været i Socrates, ved at beraabe sig paa den Begeistring, med hvilken Alcibiades omtaler sit Forhold til ham*). Men foreløbigt synes det dog af Vigtighed lidt nærmere at undersøge denne Begeistrings Beskaffenhed. Et Sidestykke til, hvad La Rochefaucauld paa Forstandens Gebet kalder *la fievre de la raison*, synes denne Begeistring at være paa Følelsens Gebet. Forsaavidt der nu skulde være noget Andet, der kunde have fremkaldt denne Begeistring hos Alcibiades, (thi at Ironien formaaer det, har jeg søgt at vise i det Foregaaende), saa maatte det jo dog være antydet i Alcibiades' Lovtale. Vi ville nu see. Alcibiades udhæver det Silenagtige ved Socrates: »Socrates siger, at han er ukyndig i Alt og veed Intet. Er denne Skikkelse ikke silenagtig? jo visselig; thi med denne har han blot udvortes omklædt sig som et udskaaret Silenbillede, men aabnes han, hvilken Viisdomsfylde troer I da, kjære Drikkebrødre! I ville skue i ham . . . . . . Han forstiller sig for Mennesker og har altid sin Spøg med dem,

*) *Anticipando* skal jeg erindre Læseren om, at det samme Problem vil gjentage sig under en anden Form, hvor jeg kommer til at udvikle, hvorvidt det er nødvendigt at antage en positiv Fylde i Socrates, for deraf at forklare den Omstændighed, at der fra ham udgik saa mange philosophiske Skoler.

La Rochefoucauld, Maximes 271 (Oeuvres complètes, Paris 1883—84, II S. 130) om Ungdommen: c'est la fièvre de la raison. Alcibiades udhæver] Platon, Symposiet Cap. 33. *Anticipando* foregribende.

men naar han var alvorlig og hans Indre aabnet, veed jeg ikke, om Nogen har skuet Guddomsbillederne i hans Sjæl. Jeg har engang skuet dem, og de forekom mig saa guddommelige, gyldne, over al Maade skjønne og beundringsværdige, at jeg besluttede øieblikkelig, at maatte gjøre Alt, hvad Socrates befalede.« Herved bliver nu at bemærke Følgende. Paa den ene Side, at det ikke er let at faae nogen Forestilling om, hvad Alcibiades egentlig mener, og forsaavidt ikke aldeles ubilligt at formode, at heller ei Alcibiades ganske har været paa det Rene med sin Forestilling derom. Paa den anden Side, at Alc. selv antyder, at det kun var en meget sjelden Gang, at Socrates saaledes aabnede sig. Og forfølge vi nu videre Alc.s egen Anviisning, da see vi, at han bruger det Udtryk: »jeg har engang skuet dem.« Han har skuet disse Guddomsbilleder. Skal man nu tænke paa Noget herved, maa man vistnok tænke paa det guddommelige Personlighedens Præsens, der bar Ironien, men derved er der endnu I n t e t m e r e udsagt om Socr., end hvad der lader sig sige om ham s o m I r o n i k e r. Men saadanne Transfigurations-Øieblikke bevise jo dog i det Høieste en guddommelig Fyldes Tilstedeværelse κατὰ κρύψιν, saaledes at man ikke kan sige, at det var den positive Fylde, der begeistrede. Erindre vi nu endvidere, at Soc.s egentlige Element var Tale, Samtale, saa synes det jo virkelig at være med en Slags Emphasis, at Alc. bruger det Udtryk: »at skue;« ligesom det ogsaa er paafaldende at høre Alc. sige: »thi dette har jeg glemt i det Foregaaende, at ogsaa hans Taler ligne hine aabnede Silener.« Dette synes jo ogsaa at tyde paa, at det væsentlig var Socrates' Personlighed, hvori Alcibiades var forelsket, den harmoniske Naturbestemmelse, der dog fuldbyrdede sig i en negativ Sig-Forholden til Ideen og en omphalopsychitisk Henstirren paa sig selv. Vel siger Alcibiades, at disse Taler, naar man saae dem aabnede, vare først de forstandigste, derpaa de guddommeligste, og at de indeholdt de fleste Dydsbilleder og havde videst Omfang. Men dersom dette havde været det Fremtrædende eller dog det let Øinefaldende ved Socrates' Taler, saa bliver det uforklarligt, hvorfra al den lidenskabelige Uro, alt det Dæmoniske i hans Kjærlighed kom, da man saa snarere maatte have ventet, at Socrates' Omgang vilde i ham have bidraget til at udvikle en stille Aands uforkrænkelige Væsen. Vi see derfor ogsaa, at det Hele ender med, at Socrates med sin Ironi igjen vipper Alcibiades ud paa det bølgende Hav, og denne er, til Trods for sin Ruus, sin Begeistring og sine store Ord, lige

---

κατὰ κρύψιν skjult. høre Alc. sige] Symposiet 221 d.

nær i sit Forhold til Socrates. Ja Alcibiades maa finde sig i, at ligesom da han »i sandselig Attraa lagde sig under Socrates' Kappe og med begge Arme omfavnede denne guddommelige og i Sandhed beundringsværdige Mand, og laae saaledes den hele Nat, at han dog foragtet, udleet, haanet trods sin Skjønhed, ikke stod anderledes op fra Leiet hos Socrates end om han havde ligget hos en Fader eller en Broder,« saaledes maa han ogsaa her finde sig i, at Socrates støder ham fra sig igjen med den Bemærkning, at han havde holdt det hele Foredrag af Iversyge paa Agathon: »thi den hele Tale gik ud derpaa, at adskille Agathon og mig fra hinanden, da Du troer, at jeg bør ikke elske nogen Anden end Dig, og Agathon ikke bør være elsket af nogen Anden end af Dig.« — Hvad nu dernæst den Oplysning angaaer, vi af denne Fremstilling faae med Hensyn til Kjærlighedens Væsen, saaledes som den var i Socrates, saa vil vi overbevise os om, at Theori og Praxis vare i Samklang. Den Kjærlighed, der her beskrives, er Ironiens, men Ironien er det Negative i Kjærligheden, den er Kjærlighedens Incitament, den er paa Intelligentsens Gebeet hvad Gjækkeri, Elskovs-Stridigheder er i den lavere Kjærligheds Rige. At der nu i Ironikeren, for atter at erindre herom, er en Urgrund, et Valuta, det er udisputeerligt, men den Mønt, han udgiver, har ikke den paalydende Værdi, men er som Papirspenge et Intet, og dog foregaaer hele hans Omsætning med Verden i denne Pengesort. Fylden i ham er en Naturbestemmelse, den er derfor hverken i ham i Umiddelbarheden som saadan, ei heller er den igjennem Reflexionen erhvervet. Som der hører en høi Grad af Sundhed til at være syg, men man ikke bemærker Sundheden i den positive Fylde, men i den Livskraft, hvorved den bestandig nærer Sygdommen, saaledes forholder det sig ogsaa med Ironikeren, og den positive Fylde i ham. Den udfolder sig ikke i Skjønheds Fylde, ja Ironikeren søger endog at lægge Skjul paa den Dykker-Forbindelse med den atmosphæriske Luft, der ernærer ham.

Dog, førend jeg forlader Symposiet endnu een Bemærkning. Baur gjør den skjønne Observation, at Symposiet ender med, at tilsidst Agathon og Aristophanes (de discursive Momenter) blive berusede, og Socrates alene holder sig ædru som Eenheden af det Comiske og det Tragiske; han erindrer tillige om den i mine

---

i sandselig Attraa osv.] Symposiet 219 c–d (Ordene »i sandselig Attraa« staar ikke i Grundtexten). »thi den hele Tale osv.] Symposiet 222 c–d. Baur] a. Skr. S. 108. han erindrer tillige om] S. 107 Anm. (der anføres Strauss, Leben Jesu II S. 276).

Øine uskjønne Analogi, som Strausz har faaet opstillet mellem denne Symposiets Slutning og Christi Forklarelse paa Bjerget. Forsaavidt der nu kan være Tale om, at Socrates skal afgive Eenheden af det Comiske og Tragiske, saa kan det aabenbar kun være forsaavidt, som Ironien selv er denne Eenhed. Naar man nu vil forestille sig, at Socrates, efterat alle de Andre vare blevne berusede, var efter gammel Vane sjunken ind i sig selv, saa kunde han ved denne Stirren hen for sig, til hvilken han saa ofte hengav sig, afgive et plastisk Billede af den abstracte Eenhed af det Comiske og det Tragiske, om hvilken her kan være Tale. At stirre kan nemlig enten betegne den contemplative Hensynken (dette vilde nærmest være den platoniske Stirren); eller at stirre betegner hvad vi sige, at tænke paa Intet, idet at »Intet« næsten bliver synligt for En. En saadan høiere Eenhed kunde vel Socrates afgive, men denne Eenhed er den abstracte og negative Eenhed i Intet.

Protagoras.

Jeg skal nu gaae over til at behandle Protagoras paa en lignende Maade, for at vise, hvorledes den hele dialectiske Bevægelse, der her er ene fremtrædende, ender i det aldeles Negative. Forinden jeg imidlertid gaaer over dertil, maa her en almindeligere Bemærkning angaaende Platos Dialoger finde en Plads, og som jeg troer en rigtig Plads, forsaavidt som Protagoras er den første Dialog, der giver Anledning til den. Naar man nemlig vil inddele Platos Dialoger, troer jeg, at man gjør rigtigst i at følge den Adskillelse, **Schleiermacher** gjør, mellem de Dialoger, i hvilke det Dialogiske er et væsentligt Moment, og den aldrig trættede Ironi snart løser, snart binder Disputen og de Disputerende; og de constructive Dialoger, der udmærke sig ved en objectiv videnskabelig Fremstilling. Disse sidste ere: Staten, Timæus, Kritias. Disse Dialoger betræffende, da anviser saavel Traditionen, som deres egen indre Characteer dem den sidste Plads i Udviklingen. I disse Dialoger er Spørgsmaalsformen egentlig et overvundet Moment, den Svarende optræder mere som et Vitterligheds-Vidne, som en Menigheds-Repræsentant med sit Ja og Amen, kort, der samtales ikke mere. Ironien er dernæst ogsaa tildeels forsvunden. Men erindre vi nu, hvor nødvendigt det var for Socrates at sam-

---

ofte hengav sig] Platon, Symposiet Cap. 3 og 220 c. Schleiermacher] Platons Werke, 2. Aufl., Berlin 1817, I [1] S. 45 ff.

tale, at han bestandig kun opstiller Valget mellem, at han skal spørge og den Anden svare, eller den Anden spørge og han svare,*) saa see vi jo her en væsentlig Forskjel mellem Plato og Socrates, hvad enten nu Plato bevidst har opfattet den, eller med umiddelbar Troskab gjengivet den. Disse constructive Dialoger vil jeg altsaa faae meget Lidet med at gjøre, da de ikke kan afgive noget Bidrag til Opfattelsen af Soc.s Personlighed, hverken som den i Virkeligheden har været, eller som Plato har tænkt sig den; thi Enhver, der kjender Noget til disse Dialoger, vil visselig føle, i hvor aldeles udvortes et Forhold den talende Personlighed staaer til Gjenstanden, saa Navnet Socrates næsten er blevet et *nomen appellativum*, der blot betegner den Talende, den Foredragende. Hertil kommer, at da den Navlestræng, der knytter Talen til den Talende, er overhugget, det viser sig som noget aldeles Tilfældigt,

*) Herved er dog at bemærke, at det ved lang Vane er blevet Socrates i den Grad nødvendigt at spørge, at endogsaa da, naar han indrømmer den Anden Tilladelse dertil, varer det gjerne ikke mere end en to, tre Bevægelser, førend Socrates i sit Svar bruger Spørgsmaals-Formen og derfra gaaer over igjen til at spørge. Han holder over, at Spørgsmaals-Formen bliver tilbørlig iagttaget, og at ingen Forvexling med den oratoriske Spørgen finder Sted. Saaledes i Gorgias (**Heise** Pag. 48) **Polos:** Troer Du da, at de udmærkede Talere blive i Staten betragtede som Smigrere og ringeagtede som slette Mennesker? **Socrates:** Er det et Spørgsmaal, Du der fremfører, eller Begyndelsen til en Tale? — **Polos:** »Hvorledes? kunde de ikke ligesom Tyrannerne dræbe hvem de vilde, berøve Enhver sin Formue, og udjage af Staten hvem de finde for godt? **Socrates:** Ved Hunden! Polos, er jeg endnu uvis ved Alt hvad Du siger, om det er Din egen Mening, Du fremfører, eller om Du spørger mig? — I Slutningen af Gorgias, hvor Socrates efter at have bragt Sophisterne til Taushed, alene fortsætter Undersøgelsen, gjør han det dog i Form af Samtale med sig selv. I Kriton, hvor Lovene og Staten selv komme og indføres talende, sige de: forundres ikke, Socrates! over vort Spørgsmaal, men besvar det, da Du jo dog er vant til at tale i Spørgsmaal og Svar. I Apologien fører han ogsaa sit Forsvar i Form af Spørgsmaal og Svar og gjør selv opmærksom derpaa, smlgn. **Ast** 8 B. Pag. 122 § 27: σὺ δὲ ἡμῖν ἀπόκριναι, ὦ Μέλιτε. ὑμεῖς δέ, ὅπερ κατ' ἀρχὰς ὑμᾶς παρῃτησάμην, μέμνησθέ μοι μὴ θορυβεῖν, ἐὰν ἐν τῷ εἰωθότι τρόπῳ τοὺς λόγους ποιῶμαι.

---

nomen appellativum Fællesnavn. Gorgias] 466 a–c (eller] »eller er det« Heise). Slutningen af Gorgias] Cap. 79 ff. Kriton] 50 c (hvor der dog staar: over hvad vi siger). σὺ δὲ ἡμῖν osv. og svar du os, Meletos. Men I skal, som jeg bad jer om i Begyndelsen, være saa gode at huske paa ikke at hysse, naar jeg taler paa min sædvanlige Maade (27 a–b).

at der endnu bruges Dialogens Form, og man maa næsten forundre sig over, at Plato, der i Republikken misbilliger den poetiske Fremstilling i Modsætning til den simple Fortællen, ikke har ladet Dialogens Fremstilling vige Pladsen for en strængere videnskabelig Form.

En stor Deel af disse første Dialoger ende nu uden Resultat, eller som Schleiermacher bemærker, alle de Dialoger, der før Republikken afhandle een eller anden Dyd, udfinde ikke den rigtige Forklaring; smlgn. Platons Werke von F. Schleiermacher, Dritten Theiles erster Band Pag. 8: So behandelte Protagoras die Frage von der Einheit und von der Lehrbarkeit der Tugend, aber ohne den Begriff derselben aufzustellen, so ist im Laches von der Tapferkeit die Rede und im Charmides von der Besonnenheit. Ja da auch in der Frage von der Gerechtigkeit der Gegensatz zwischen Freund und Feind ein bedeutendes Moment bildet, mögen wir auch des Lysis hier gedenken. Ja det, at de ende uden Resultat, lader sig endnu nærmere bestemme saaledes, at de ende i et negativt Resultat. Som Exempel herpaa skal nu Protagoras tjene, ligesom ogsaa den første Bog af Staten, der efter Schleiermachers Observation ogsaa ender uden Resultat. Dette er imidlertid af stor Vigtighed for denne Undersøgelse, thi skal der være Tale om at udfinde det Socratiske, maa dette jo vel nærmest være at søge i de første Dialoger.

Hvad da nu Hensigten med Dialogen Protagoras angaaer, om den er at tage Tilløb til den definitive Besvarelse af de i Dialogen indeholdte Problemer (om Dydens Eenhed og Muligheden af, at den kan læres), eller om den, som Schleiermacher antager, ikke ligger i noget enkelt Punkt, og den følgelig er incommensurabel for de i Dialogen berørte Opgaver, og svævende over det Hele først fuldbyrder sig i den, gjennem den successive Forsvinden af hvert enkelt Punkt, luttrede og forynget opdukkende Anskueliggjørelse af den socratiske Methode, skal jeg her ikke afgjøre, men kun bemærke, at jeg gjerne kan være enig med Schleierm., naar Læseren blot erindrer, at Methoden efter min Anskuelse ikke bestaaer i det Dialectiske i Spørgsmaalsform som saadant, men i den af Ironi udgaaende og til Ironi tilbagevendende, af Ironi baarne Dialectik. Socrates og Sophisten blive derfor mod Slutningen af Dialogen, hvad Franskmanden egentlig kun siger om Een:

---

i Republikken] III 9. Schleiermachers Observation] a. St. S. 7. Schleiermacher] Platon's Werke, ersten Theiles erster Band S. 228 ff.

vis-à-vis au rien; de staae ligeoverfor hinanden som de to Skaldede, der efter en lang Strid endelig fandt en Redekam. Det som nu bliver mig det Væsentlige ved denne Dialog, er naturligviis det hele *ironiske Anlæg* i den. Thi det, at man ikke er kommen til nogen afgjørende Besvarelse af de opstillede Problemer, det vilde jo være hvad Schleierm. siger, at Dialogen ender uden Resultat; men det vilde jo ikke være noget Ironisk, da det, at Undersøgelsen her var bleven afbrudt, deels kunde være begrundet i det aldeles Tilfældige, hvoraf der lader sig construere en heel Uendelighed, deels kunde være forbundet med en dyb Længsel efter ved en fuldbyrdet Fødsel at befries fra de tidligere ufrugtbare Veer, med andre Ord, da Dialogen kunde blive sig bevidst som et Moment i en heel Undersøgelse. Saaledes vilde jo vel Dialogen være endt uden Resultat, men dette »uden Resultat« er ingenlunde identisk med et negativt Resultat. Til et negativt Resultat hører der altid, at der er et Resultat; og et negativt Resultat i sin reneste og meest ublandede Tilstand kan kun Ironien afgive; thi selv Skepsis ponerer altid Noget, hvorimod Ironien gjør det bestandig vistnok tantaliske Forsøg, ligesom hiin gamle Hex, paa først at opæde Alt og derpaa at æde sig selv med, eller som det hedder om Hexen, sin egen Mave.

Dialogen bliver sig derfor meget godt *denne Mangel* paa Resultat *bevidst*, ja den ligesom nyder med et vist Velbehag Tilintetgjørelsens hele Trylleri, og gotter sig ikke blot over Sophistens Annihilation. Socrates *siger selv:* . . . »den nærværende Ende paa vor Samtale synes ligesom et Menneske at bebreide os og lee ad os, og ifald den kunde tale, at ville sige: I ere dog nogle forunderlige Mennesker, Socrates og Protagoras!« Efterat nemlig de Stridende, da Protagoras har opgivet det epideiktiske Foredrag, have forsøgt sig i allehaande Brydning, idet først Socrates er den spørgende, Protagoras den svarende, derpaa denne den spørgende, og hin den svarende, og endelig Socrates igjen den spørgende og Protagoras den svarende, saa de, forat bruge et om muligt anskueliggjørende Udtryk, gjentagne Gange have veiet Salt med hinanden, fremkommer det snurrige Phænomen, at Socrates forsvarer det, han har villet angribe, og Protagoras angriber det, han har villet forsvare. Den hele Dialog erindrer om den bekjendte Strid mellem en Katholik og en Protestant, der endte med, at de overbeviste hinanden, saa at Katholiken blev Protestant, og Prote-

---

vis-à-vis au rien] »paa bar Bund«, Destouches, Le dissipateur, acte V sc. 9.
Socrates siger selv] Platon, Protagoras 361 a.

stanten Katholik*); kun at her det Latterlige er optaget i den ironiske Bevidsthed. — En Indvending, som her muligen kunde gjøres, skal jeg saameget desto hellere tage Hensyn til, som kun en opmærksom Læser kan gjøre den. Det kunde nemlig synes, som om det var Plato, der her anbragte den ironiske Løftestang, for i et ret muntert overgivent Himmelspræt at vippe ikke blot Protagoras, men og Socrates tilveirs, og hvor pudsigt end denne sidste kunde tage sig ud i et saadant Hurlumhei, maa jeg dog netop paa dennes Vegne frabede mig en slig Fortolkning. Det er nemlig Socrates, der selv gjør den Bemærkning, og enhver nogenlunde sympathetisk Læser vil vist ikke kunne undlade at forestille sig det med ironisk Alvor stridende og derudaf sig tvetydigt udkjæmpende ironiske Smiil, hvormed han har ledsaget sin ironiske Forundring over, at den hele Leg fik dette Udfald, den Overraskelse, hvormed han seer Protagoras finde, hvad han nødvendig vidste han maatte finde, da han selv havde gjemt det.

Dette med Hensyn til Dialogens hele Anlæg eller Formen i Dialogen. See vi nu hen til Indholdet, det vil sige, til de i samme indflettede Problemer, der, ligesom *meta* paa Løbebanen, afgive de faste Punkter, om hvilke de Stridende bevæge sig, søgende stedse nærmere og nærmere ind under dem, stedse hurtigere og hurtigere ilende hinanden forbi, da troer jeg man i det Hele vil finde en lignende negativ Ironi.

Især er dette Tilfældet med det første Spørgsmaal, om Dyden er een. Socrates opkaster nu det Spørgsmaal, om Retfærdighed,

*) Den Anekdote, jeg her alluderer til, afgiver den anden Form af et ironisk negativt Resultat; thi her ligger det Ironiske deri, at man kommer til et virkeligt Resultat, men da dette virkelige Resultat er aldeles personligt og som saadant forholder sig indifferent imod Ideen, og da det altsaa lader sig formode, at den katholske Neophyt atter vil have samme overbevisende Kraft paa den nybagte Protestant, som denne havde paa ham i det foregaaende Anløb, og saa fremdeles, saa øiner man jo deri Muligheden af en uendelig Disput, der for de Stridende i ethvert Øieblik er overbevisende, uden at derfor dog Nogen af dem i noget Øieblik har en Overbeviisning: kun det corresponderende Forhold bliver imellem dem, at i det Øieblik A er Katholik, bliver B Protestant, og i det Øieblik B bliver Katholik, bliver A Protestant, hvilket naturligviis ligger deri, at Ingen af dem skifter *habitus*, men Begge Habit.

meta] saaledes kaldtes de to Piller i den romerske Circus' Midtaxe, om hvilke Væddekørslen foregik. *habitus* (indre) Beskaffenhed, Natur.

Besindighed og Fromhed o. s. v. ere Dele af Dyden eller kun Navne paa een og samme Sag; og dernæst, om de ere Dele paa samme Maade som Ansigtets Dele, nemlig Mund, Næse, Øine og Øren, eller snarere som Guldets Dele, der i Intet ere forskjellige fra hinanden indbyrdes eller fra det Hele uden med Hensyn til Storhed og Lidenhed. Uden nu videre at indlade mig paa en i det Enkelte gaaende Drøftelse af det meget Sophistiske, der fra begge Sider opdrives, skal jeg blot erindre om, at Soc.s Argumentation væsentlig gaaer ud paa at tilintetgjøre den relative Ulighed mellem de forskjellige Dyder for at redde Eenheden, Protag. derimod bestandig har den qvalitative Ulighed for Øie, men derfor mangler det Baand, der er istand til at omslutte og sammenholde den rige Mangfoldighed. Mediationens Idee gaaer derfor ikke op for ham, han famler i dens Tusmørke, naar han for at vindicere Eenheden klamrer sig fast ved den subjectiverede Mediationens Idee, der beroer paa Lighedens og Ulighedens Identitet. Overalt, siger han, ligne alle Ting hinanden i en vis Henseende. Selv det Hvide ligner paa en vis Maade det Sorte og det Haarde det Bløde, og saaledes Alt hvad der synes at være hinanden meest modsat. Dydens Eenhed*) derimod efter Soc.s Opfattelse er som en Tyran, der ikke har Mod til at herske over den virkelige Verden, men

*) Da som bekjendt *opposita juxta se posita magis illucescunt*, vil jeg anføre den positive Opfattelse af Dydens Eenhed, som man vel maa ansee for platonisk, og som visselig ikke er en Frugt af den Art dialectisk Udvikling, som her er antydet, men som hører hjemme i en ganske anden Tingenes Orden. Man see Republikken (Ast § 445 C): Καὶ μήν, ἦν δ'ἐγώ, ὥσπερ ἀπὸ σκοπιᾶς μοι φαίνεται, ἐπειδὴ ἐνταῦθα ἀναβεβήκαμεν τοῦ λόγου, ἓν μὲν εἶναι εἶδος τῆς ἀρετῆς, ἄπειρα δὲ τῆς κακίας . . . . hvor Dydens positive Eenhed aabenbart er det salige Livs rige Fylde, og Modsætningen dertil er Slethedens usalige sønderslidende, mangfoldige Adsplittelse, dens mangetungede Selvmodsigelse. Smlgn. § 444 D: Ἀρετὴ μὲν ἄρα, ὡς ἔοικεν, ὑγίειά τέ τις ἂν εἴη καὶ κάλλος καὶ εὐεξία τῆς ψυχῆς, κακία δὲ νόσος τε καὶ αἶσχος καὶ ἀσθένεια. Det Positive er her Sundhedens vegetative Fylde. Men begge disse Bestemmelser seer man naturligviis meget let ere umiddelbare, da de begge manglede Fristelsens Dialectik.

---

opposita juxta se osv. Modsætninger bliver tydeligere, naar de stilles ved Siden af hinanden. Καὶ μήν, ἦν δ'ἐγώ osv. det synes mig da, sagde jeg, nu da vi er naaet til dette Højdepunkt af Udviklingen, ligesom fra en Varde, at der er en Slags Dyd, men uendelig mange Slags Slethed (Staten IV 445 c). Ἀρετὴ μὲν ἄρα osv. Dyden er vel altsaa, som det synes, en Slags Sundhed og Skjønhed og Velbefindende hos Sjælen, men Slethed en Sygdom og Hæslighed og Svækkelse.

først myrder alle sine Undersaatter, for nu med fuldkommen Tryghed stolt at kunne herske over de blege Skyggers tause Rige. Naar Fromheden nemlig ikke er Retfærdighed, saaledes argumenterer Socr., saa er altsaa det at være from det Samme som at være ikke-retfærdig ɔ: uretfærdig ɔ: ugudelig. Enhver seer nu let det Sophistiske i Soc.s Argumentation. Men hvad jeg i Særdeleshed maa gjøre opmærksom paa, er, at denne Dydens Eenhed bliver saa abstract, saa egoistisk afsluttet i sig selv, at den kun bliver den Klippe, paa hvilken de enkelte Dyder som velbefragtede Seilere strande og sønderslaaes. Dyden gjennemløber som en sagte Hvidsken, som et Gys, sine egne Bestemmelser, uden at den bliver hørlig endsige articuleret i nogen af dem, ligesom, hvis jeg tænkte mig, at enhver Soldat glemte Parolen i samme Øieblik han hvidskede sin Nabo den i Øret, og jeg da tænkte mig en uendelig Række af Soldater, Parolen da egentlig slet ikke vilde være til, saaledes omtrent forholder det sig med denne Eenhed. Den Bestemmelse af Dyden, at den er een i den Forstand, hvori Socr. fastholder det, er aabenbart for det Første egentlig ikke nogen Bestemmelse, da det er den svagest muligt beaandede Udtalelse af dens Tilværelse, i hvilken Anledning jeg til yderligere Oplysning blot skal erindre om Schleiermachers skarpsindige Bedømmelse af Betydningen af den Guds Egenskab, at han er een, som findes i hans Dogmatik; dernæst er den en negativ Bestemmelse, da den Eenhed, der etableres, er saa usocial som muligt. Det Ironiske ligger deri, at Socrates fralister Protagoras enhver concret Dyd, og idet han skal føre den tilbage paa Eenheden, aldeles forflygtiger den; det Sophistiske er det, i Kraft af hvilket han er istand dertil; og saaledes have vi paa eengang den af sophistisk Dialectik baarne Ironi og den i Ironi hvilende sophistiske Dialectik.

Hvad den anden Sætning angaaer, om Dyden kan læres, som Protagoras mener, eller den ikke kan læres, som Socrates mener, saa fastholder naturligviis hiin her for meget det discrete Moment, idet han vil lade den ene Dyd udvikle sig aldeles paa den andens Bekostning, og dog lade Dyden som Eenhed være tilstede i det paagjeldende Individ og saaledes krone den, der endnu er paa Løbebanen. Socrates fastholder derimod Eenheden i den Grad, at han, skjøndt i Besiddelse af en uhyre Capital, dog er fattig, da han ikke kan gjøre den frugtbar. Den socratiske Sætning, at Dyden ikke kan læres, synes at indeholde en høi Grad af Positivi-

---

i hans Dogmatik] Schleiermacher, Der christliche Glaube, 2. Aufl. Berlin 1830, I S. 334 ff.

tet, eftersom den fører Dyden tilbage enten paa en Naturbestemmelse eller paa Noget Fatalistisk. Men saavel Dyden opfattet som umiddelbar Harmoni, som og i sin fatalistiske διασπορα er dog i en anden Forstand en aldeles negativ Bestemmelse. Det derimod, at Dyden kan læres, maa enten forstaaes saaledes, at en oprindelig Tomhed i Mennesket efterhaanden gjennem en Læren udfyldes, men dette er en Modsigelse, da Noget, der er Mennesket absolut fremmed aldrig kan bringes ind i ham; eller det er Udtrykket for den under en Succession af Læren sig gradviis udfoldende indre Dydsbestemmelse og forudsætter altsaa dens oprindelige Tilstedeværelse. Det er da Sophistens Misforstaaelse, at han anmasser sig at ville bringe Noget ind i Mennesket; den socratiske derimod, i enhver Forstand at nægte, at Dyden kan læres. Og at nu denne socratiske Opfattelse er negativ, det er aabenbart; den negerer nemlig Livet, Udviklingen, kort sagt, Historien i sin almindeligste og videste Forstand. Sophisten negerer det Oprindelige, Socrates den senere Historie. — Spørge vi nu fremdeles til hvilken almindeligere Betragtning denne socratiske Anskuelse maa henføres, i hvilken Totalitet den hviler, da er det aabenbart i den Betydning, Erindringen tillægges; men Erindring er netop den retrograde Udvikling, og altsaa Modbilledet til den stricte saakaldte Udvikling. Vi have saaledes ikke blot en negativ Bestemmelse i den Sætning, at Dyden ikke kan læres, men ogsaa en ironisk negativ Bestemmelse, der bevæger sig i aldeles modsat Retning. Det er saa langt fra, at Dyden kan læres, at den tvertimod ligger saa langt bag ved Individet, at man maatte befrygte, at den var glemt. Platonisk vilde det være at styrke Existentsen ved den opbyggelige Tanke, at Mennesket ikke er jaget tomhændet ud i Verden, ved gjennem Erindring at besinde sig paa sit rige Udstyr, socratisk er det at faae hele Virkeligheden underkjendt og henvise Mennesket til en Erindring, der bestandig trækker sig længere og længere tilbage imod en Fortid, der selv trækker sig saa langt tilbage i Tiden som hiin adelige Familíes Herkomst, hvilken Ingen kunde huske. Vel fastholder Socrates ikke denne Sætning, men vi skal nu see, at det han sætter istedet, er ikke mindre ironisk. At Dyden kan læres eller ikke kan læres, har jeg hidtil opfattet i Betydning af at gjøre Erfaring, jeg har forstaaet det om den Erfaringens Skole, i hvilken Dyden læres. Vi bemærkede, at medens Sophisten lod Mennesket bestandig gaae i Skole, idet han blot fastholdt eller rettere i ethvert Moment opgav og slappede det

---

διασπορά Adsplittelse, Spredthed.

Dissolute i Erfaringen, saa Mennesket blev ligesom den dumme Gottlieb aldrig klog af Erfaring, gjorde Socrates Dyden saa snerpet og knibsk, at den af den Grund aldrig kom til at gjøre Erfaring. Socrates gjør imidlertid et dybere Forsøg paa at vise, at Dyden er een, det er, han vil udfinde det Andet, hvori alle Dyder saa at sige elske hverandre, og dette bliver da Erkjendelsen. Imidlertid gjennemføres dog denne Tanke ingenlunde til den Dybde af sorgløs Pelagianisme, der er Græciteten eiendommelig, saa at Synd bliver Uvidenhed, Misforstand, Forblindethed, og Villies-Momentet deri, Stolthed og Trods, bliver overseet, men idet han, for at skaffe sig Fodfæste, disputerer *e concessis,* opstiller han det Gode som det Behagelige, og den Erkjendelse, han saaledes vindicerer, bliver en Maalekunst, en fiin Forstandighed paa Nydelsens Gebet. Men en saadan Erkjendelse hæver i Grunden sig selv, idet den bestandig forudsætter sig selv. Medens derfor det tidligere berørte Ironiske i hele Dialogen viser sig deri, at Socrates, der erklærede, at Dyden ikke kunde læres, dog reducerer den paa Erkjendelse, og altsaa beviser det Modsatte, og det gaaer ligesaa med Protagoras, saa bliver det Ironiske ogsaa mærkeligt deri, at han opstiller en Erkjendelse, der, som sagt, tilsidst hæver sig selv, idet den uendelige Beregning af Nydelsens Forhold forhindrer og qvæler selve Nydelsen. Vi see altsaa: det Gode er det Behagelige, det Behagelige beroer paa Nydelse, Nydelsen beroer paa Erkjendelsen, Erkjendelsen paa en uendelig Maalen og Vragen, det vil sige: Det Negative ligger i den i en uendelig Empiri altid nødvendigen inhærerende usalige Utilfredsstillethed, det Ironiske i det »Velbekomme!« Socrates, saa at sige, ønsker Protagoras. Saaledes er nu i en vis Forstand Socrates atter kommen til sin første Sætning, at Dyden ikke kan læres, idet Erfaringens uendelige Sum, ligesom en Masse af lutter stumme Bogstaver, jo mere den voxer desto mindre lader sig udtale. I første Potents ligger altsaa det Ironiske i at opstille en saadan Erkjendelseslære, som annihilerer sig selv, i anden Potens ligger det Ironiske i, at han lader, som om han ved et Tilfælde er kommen til at forsvare Protagoras' Sætning, uagtet han jo ved selve Forsvaret tilintetgjør den. Thi at den platoniske Socrates af anden Grund skulde have opstillet den Sætning, at det Gode er det Behagelige og det Onde det Ubehagelige, end for at tilintetgjøre den, det vilde jo være aldeles Urimeligt at antage.

---

den dumme Gottlieb] i Tiecks Der gestiefelte Kater, ein Kindermärchen.
e concessis udfra en Indrømmelse.

Phædon.

Jeg skal nu gaae over til at behandle Phædon, en Dialog, i hvilken det Mythiske er mere fremtrædende, ligesom det Dialektiske fandtes ublandet i Protagoras. I denne Dialog føres Beviserne for Sjælens Udødelighed, i hvilken Henseende jeg foreløbig skal anføre en Bemærkning af Baur (anførte Skrift Pag. 112): Dieser Glaube (an die Fortdauer der Seele nach dem Tode) gründet sich auf die Beweise, welche Plato den Socrates entwickeln läszt, diese Beweise selbst aber, wenn wir sie näher betrachten, führen uns wieder auf etwas anderes zurück, was in der unmittelbarsten Beziehung zu der Person Sokrates steht.

Forinden jeg imidlertid gaaer over til en Undersøgelse af disse Bevisers Natur, skal jeg give mit ringe Bidrag til at besvare Spørgsmaalet om Slægtskabet mellem Symposiet og Phædon. Som bekjendt har **Schleiermacher** og efter ham hos os **Heise** sat disse to Dialoger i den nøieste Forbindelse, idet de antage, at disse Dialoger omslutte hele den socratiske Existents, saaledes som den var saa vel i Verden som ud over Verden, og ved at indordne disse Dialoger i samtlige platoniske Dialogers Cyklus har de troet, at de afgive det positive Element til Sophisten og Statsmanden, (idet disse Dialoger efter deres Mening ikke opnaaede hvad de attraaede, at fremstille Philosophens Natur og Væsen), hvilket da vel især maatte gjelde om Sophistens Forhold til disse Dialoger, da Sophisten jo netop maatte være Philosophens Negation. Anderledes **Ast***). I hans Skrift: Platons Leben und Schriften (Leipzig 1816), henfører han Phædon i den første Række af platoniske Dialoger, de saakaldte socratiske, af hvilke han tæller fire: Protagoras, Phædros, Gorgias, Phædon (smlgn. Pag. 53). Han bemærker, hvad Forholdet mellem disse fire Dialoger angaaer: und zwar ist der Phädon, wenn der Protagoras und Phädros wegen der Vorherrschaft des Mimischen und Ironischen zur Komödie sich hinneigen, entschieden tragisch: Erhabenheit und Rührung sein Cha-

*) Ogsaa **Stallbaum** misbilliger denne Forbindelse og mener, at Phædon nøie maa forbindes med Phædrus, Gorgias og Politia, uden dog at gaae videre ind derpaa, men henviser Læserne til Ast, *cfr. præfatio ad Phædonem p.* 19.

---

der Person Sokrates] »der Person des Sokrates« Baur. Schleiermacher] Platons Werke. zweiten Theiles zweiter Band S. 370 ff. Heise] a. St. II S. 224 ff. Stallbaum, Platonis dialogos selectos rec. G. Stallbaum, vol. I sect. II, Gothae et Erfordiae 1827.

rakter (Pag. 157). Fremdeles bemærker han, at Schleiermacher aldeles har miskjendt den platoniske Compositions Aand ved at sætte Phædon i Forbindelse med Symposiet: Im Symposion wird der hellenische Weise als vollendeter Erotiker dargestellt, im Phädon dagegen verschwindet der heitere, himmlisch-schöne Hellenismus, und der griechische Socrates wird zum indischen Brahminen idealisirt, der einzig in der Sehnsucht nach Wiedervereinigung mit Gott lebt, dessen Philosophie also Betrachtung des Todes ist....... Er (der Geist) flieht die den Geist trübende und störende Sinnlichkeit, und schmachtet nach Erlösung aus den Fesseln des ihn einkerkernden Körpers (Pag. 157 og 58). — At der nu ved første Betragtning er en saare betydelig Forskjel mellem Phædon og Symposiet, det er indlysende; men paa den anden Side kan man da heller ei nægte, at Ast aldeles isolerer Phædon, og at det Forsøg, han gjør paa at sætte den i Forbindelse med Phædrus, Protagoras og Gorgias ved at betegne den som tragisk, hvori det Rørende har Overhaand, egentlig ikke er i Samklang med hvad han selv siger om den mørke orientalske Mystik, der danner Modsætningen til den lyse himmelskjønne Hellenismus, der hvælver sig over Symposiet; thi fordi Phædon er tragisk, derfor kunde den græske Himmel gjerne overskinne den ligesaa skjøn, ligesaa rolig, ligesaa skyfri, da den jo havde været Vidne til mangen Tragoedie, uden at enten den derfor blev overtrukken og skyfuld, eller Luften trykkende og qvalm som Orientalernes. Men er den saaledes ikke græsk, saa søger man forgjeves at incorporere den i Plato, end sige at stille den i Geled med andre. Hvad derimod Schleiermachers Opfattelse angaaer, da kan man ikke nægte, at den Livsanskuelse, der foredrages i Symposiet, og den Dødsanskuelse, der opstilles i Phædon, ikke ganske harmonere, hvilket man kan bemærke endog blot derved, at Phædon gjør Døden til Udgangspunkt for Anskuelsen af Livet, hvorimod Symposiet fastholder en Livsanskuelse, hvori Døden ikke er optaget som Moment. Disse to Opfattelser kan nu ingenlunde tænkes som saa gunstigt stemte mod hinanden, at de uden en tredie Opfattelse kunde gjennemtrænge hinanden. Denne tredie Opfattelse maa enten være en spekulativ Betragtning, der er istand til at overvinde Døden, eller det er Ironien, der i Symposiet gjorde Kjærligheden til det Substantielle i Livet, men dog tog igjen med den anden Haand, idet den opfattede Kjærlighed negativt som Længsel, som nu her opfatter Livet retrograd, ethvert Øieblik vil tilbage i det Dunkle, hvoraf Sjælen udgik, eller rettere i den formløse uendelige Gjennemsigtighed. Døden er i Phædon aabenbart opfattet aldeles ne-

gativt. Vel er og bliver Døden altid et negativt Moment, men saasnart den blot opfattes som Moment, saa vil ogsaa det Positive deri, den frigjørende Metamorphose seierrigt overleve det Negative. Naar jeg nu erklærer mig for Ironien (tiltrods endog for saadanne Yttringer som Pag. 27: »Idetmindste troer jeg ikke, sagde Socr., at den, der hører vor Samtale, var det selv en Komoedieskriver, tør sige, at jeg fører daarlig Snak, og taler om Ting, som ikke angaaer mig«), saa kan det maaskee synes Een og Anden ved første Øiekast saare urimeligt, ved nærmere Eftersyn maaskee ret antageligt. Den spekulative Eenhed kan nemlig ikke saaledes usynlig og umærkelig være tilstede, men vel den ironiske.

Naar jeg nu siger, at Ironi er et væsentligt Element i Phædon, saa mener jeg naturligviis ikke de ironiske Forziringer, der findes adspredte i denne Dialog, da de, hvor betydningsfulde de end kunde være, og hvor meget de end for den dybere Betragtning stedse mere og mere udvide sig, dog i det Høieste kun kan være Vink om den endelige Anskuelse, der gjennemtrænger hele Dialogen. Jeg vil anføre et Par Exempler. Pag. 42: »Dog synes Du og Simmias gjerne at ville udføre denne Sætning videre og ligesom Børnene at frygte for, at Vinden virkelig skal bortblæse og adsprede den (Sjælen), idet den gaaer ud af Legemet, især naar En tilfældigviis ikke døde i et stille Veir, men under en stærk Storm.« Pag. 119: Socrates bebreider Kriton, at han spørger ham, hvorledes han vil begraves, og tilføier, at Kriton formodentlig troer, at alt det, han har talt om, hvorledes han vil gaae bort til de Saliges Herligheder, »hvilke end disse monne være,« kun er sagt for at berolige Disciplene og sig selv . . : »stiller derfor en Borgen for mig hos Kriton, modsat den, han stillede for mig hos Dommerne. Thi han borgede for, at jeg ganske vist vilde blive, men borger I for, at jeg ganske vist ikke vil blive, naar jeg er død, men gaae bort.« Dog, slige ironiske Yttringer lode sig endnu ret godt forene med den formeentlige Alvor og den dybe Rørelse, der skal gaae gjennem den hele Dialog; hvorimod man rigtignok heller ikke bør nægte, at de tage sig langt bedre ud, naar man i dem mærker Ironiens stille, hemmelige Væxt.

Det første Bidrag, jeg skal levere for at understøtte min Paastand, er derimod et Forsvar for, at Aanden i denne Dialog er ægte græsk og ikke orientalsk. Efter den Forestilling nemlig, jeg kan gjøre mig om den orientalske Mystik, bestaaer den Hen-

---

Pag. 27] (Heise I. Bd.) Platon, Phaidon 70 c. Pag. 42] (Heise I. Bd.) Phaidon 77 d. Pag. 119] (Heise I. Bd.) 115 d.

døen, der her kan være Tale om, i en Slappelse af den Sjælens Muskelkraft, af den Spænding, som Bevidstheden er, i en Opløsthed og tungsindigt hensynkende Mathed, i en Blødgjørelse, hvorved man ikke bliver lettere, men tungere, hvorved man ikke forflygtiges, men chaotisk blandes og i ubestemte Bevægelser rører sig i en Taagemasse. Østerlænderen kan derfor vel ønske at befries fra Legemet og føle det som noget Trykkende, men det er da egentlig ikke for at blive friere men for at blive mere bunden, som om han istedetfor Locomotion vilde ønske Plantens vegetative Stillleben. Det er istedetfor Tankens Himmel at ønske sig den taagede, døsige Svælgen, som et Opiat kan forskaffe, istedetfor Handlingens Energi at ønske sig en med et *dolce far niente* forbunden illusorisk Hvile i en Fuldbringelse. Men Grækenlands Himmel er høi og hvælvet, ikke flad og trykkende, den høiner sig bestandig mere og mere, synker ikke ængstende ned; dens Luft er let og gjennemsigtig, ikke diset og qvalm. De Længsler, her kan være Tale om, gaae derfor ud paa at blive lettere og lettere, at concentreres i et stedse flygtigere og flygtigere Sublimat, ikke at evaporere i en sløvende Mathed. Bevidstheden vil ikke udblødes i flydende Bestemmelser, men strammes mere og mere. Østerlænderen vil derfor tilbage bag Bevidstheden, Grækeren ud over Bevidsthedens Succession. Men dette aldeles Abstrakte, den vil, bliver tilsidst det meest Abstrakte, det Letteste, nemlig Intet. Og her staae vi ved et Coincidentspunkt for de to Opfattelser, der hidrøre enten fra den subjektive Mystik eller fra Ironien. At nu den af den successive Afdøen resulterende Existents i Phædon er opfattet aldeles abstrakt, det vil vist indlyse for Enhver, der har læst denne Dialog. Lidt nærmere at eftervise det, kan imidlertid ikke være af Veien. Dette kan skee deels ved at vise, hvorledes Socrates opfatter Sjælens Natur, forsaavidt som jo den rette Opfattelse af Sjælen egentlig i sig maa indeholde, maa være imprægneret med det rette Beviis for dens Udødelighed; deels ved nøiagtigere at analysere de forskjellige Yttringer, der findes med Hensyn til Sjælens tilkommende Hvorledes. Ved denne sidste Undersøgelse vil jeg *subsidialiter* tage et Hensyn til Apologien, der netop som historisk Aktstykke maa kunne lede os paa vor Vei.

Det er til disse Undersøgelser jeg nu skal gaae over, og jeg skal forinden blot gjøre den Bemærkning, at det er betænkeligt, med Hensyn til den Vigtighed et saadant Spørgsmaal som det om Sjælens Udødelighed altid maa have, at det i Platonismen be-

---

subsidialiter subsidiairt, til Hjælp.

handles leilighedsviis, nemlig i Anledning af Socrates' Død. Det er altsaa til den første Undersøgelse jeg nu skal gaae over, eller til det Spørgsmaal, hvorledes Socrates *opfatter* *Sjælens Væsen*, og dette fører os ind i den nærmere Drøftelse af de af ham *opstillede Beviser* for dens Udødelighed*).

*) To andre *Beviser*, som mere indirekte ere indeholdte i Phædon, skal jeg her kortelig berøre. *Det første* indeholdes lige i Begyndelsen af Dialogen, hvor Socrates advarer mod Selvmord og erindrer om Mysteriets Ord: at vi Mennesker ere som paa Vagt, og at man ikke maa afløse sig selv eller undvige. Naar denne Betragtning havde faaet Lov at besinde sig paa sit rige Indhold, naar den var bleven udvidet til Forestillingen om Mennesket som Guddommens Medarbeider, og den deri givne reale Existents ligeoverfor Gud, saa vilde i denne Betragtning, om end i en populær og mere opbyggende end bevisende Skikkelse, indeholdes en Anskuelse, der i Tankens Gjenfødelse vilde opstaae med speculativ Holdning. Dette skeer imidlertid *ikke*. Imod den af Kebes gjorte ægte græske Bemærkning, at man, naar man ret fastholdt dette, snarere maatte klamre sig fast til Livet, og ikke, som Philosopherne efter Socrates' Mening gjøre det, ønske at døe, klamre sig fast til Livet for ikke at slippe ud af Gudernes Magt, svarer Socrates nemlig temmelig dunkelt, at han ogsaa vilde være bange for at døe, hvis han ikke troede at komme til andre Guder, som ogsaa ere gode; thi herved befæstes jo et svælgende Dyb mellem dette Liv og et andet Liv, som jo og det ved Døden betingede tvetydige Forhold til dette Livs Guder altid bliver tilbage, da Døden dog altid bliver en Unddragelse fra deres Magt. Først naar man erkjender, at det er den samme Gud, der har ført Een ved Haanden gjennem Livet, der i Døds-Øieblikket ligesom slipper Een for at aabne sin Favn og deri modtage den længselsfulde Sjæl, først da er Beviset i Forestillingens Form fuldbaaret. — *Det andet* indirekte Beviis er reent personligt. Den Glæde, den Frimodighed, den Freidighed, hvormed Socrates gaaer sin Død imøde, den Ligegyldighed, hvormed han næsten overseer den, har naturligviis for de samtidige Vidner, som og for dem, der ved Hjælp af disse gjennem Aarhundreder ere blevne Vidner hertil, noget i høi Grad Begeistrende. Han fjerner Xantippe for ikke at høre Skrig og Klage: han spøger over, hvor hurtigt det Behagelige følger ovenpaa det Ubehagelige: »fordi jeg følte Smerte i Benet efter Lænken, synes nu den behagelige Fornemmelse at være fulgt efter:« det tiltaler ham comisk, at det Behagelige og det Ubehagelige ere sammenknyttede ved Toppunktet, og han tilføier, at det vilde have været en Opgave for Æsop, »der hvis han havde bemærket det,

hvor Socrates advarer osv.] Phaidon Cap. 6. *Han fjerner Xantippe*] 60 a. *han spøger over osv.*] 60 b–c.

Som Indledning til den egentlige Argumentation oplyser Socrates først, hvorledes det hænger sammen med Philosophernes Lyst til at døe. Er Døden nemlig, hvilket indrømmes, en Adskillelse af Sjæl og Legeme, beroer fremdeles den egentlige Erkjendelse paa en Abstraktion fra den lavere Sandsning, da man aldrig ved nogen sandselig Iagttagelse træffer det, som udgjør en Tings Væsen, ifølge hvilket den er det, den er, saasom Størrelse, Sundhed, Styrke o. s. v. (smlgn. Pag. 17), saa indseer man jo lettelig, at Philosopherne maae ønske (smlgn. Pag. 20) at have saa Lidt som muligt at skaffe med Legemet, ja ved Døden at luttres og befries fra Legemets Daarskab, for at fuldkomme hvad de allerede her i Livet have forsøgt (smlgn. Pag. 18), med den rene Tanke at efterjage Tingenes rene Væsen. Men her er nu aabenbart Sjælen opfattet ligesaa abstrakt, som det Tingenes rene Væsen, der er Gjenstand for dens Virksomhed. Og der bliver en betænkelig Tvivl tilbage, om der egentlig, om end Philosophien med nok saa stor Anstrængelse søger at skræmme dette Tingenes rene Væsen ud af alle dets Smuthuller, om der egentlig vil vise sig noget Andet end det reent Abstrakte (Sundhed, Størrelse o. s. v.), der som saadant i sin Modsætning til det Concrete er Intet. Heraf følger da igjen, at Sjælen i sin erkjendende Virksomhed, for ret at blive congruent med sin Gjenstand, i samme Grad maa blive til Intet. Ja Sjælen maa i den Grad stedse blive lettere og lettere, at det kun er de Sjæle, der have pleiet for megen Omgang med Legemet, der paa Grund af dette (smlgn. Pag. 50) vil betynges og trækkes tilbage til

vilde have digtet denne Fabel, at Guden vilde forsone begge, der laae i Strid med hinanden; men da han ikke kunde det, forbandt han dem ved Enderne;« han griber Giftbægeret med en Anstand, med en Livslyst, som han i et Symposium vilde have grebet den skummende Pokal; han spørger Fangevogteren: »hvad mener Du? Tør man vel af denne Drik udgyde Noget til Offer? Er det tilladt eller ikke?« Alt dette er nu meget godt; men naar man derhos erindrer, at han dog egentlig ikke veed Beskeed om, hvorledes det Tilkommende vil være beskaffent, eller om der er et Tilkommende; naar vi midt i denne Poesi høre prosaiske Beregninger over, at det dog aldrig kan være nogen Skade, at antage et andet Liv, og andet Mere, som paa sit Sted skal blive oplyst, saa seer man, at dette Arguments overbevisende Kraft temmelig indskrænkes.

Pag. 17] (Heise I. Bd.) Phaidon 65 d. Pag. 20] 66 d—e. Pag. 18] (Heise I. Bd.) 66 a. Pag. 50] 81 c. han griber Giftbægeret osv.] Cap. 66.

det synlige Sted, af Frygt for det Formløse og Aandeverdenen, og som skyggeartede Skikkelser bevæge sig omkring ved Mindesmærker og Grave. Saadanne Skyggebilleder maae de Sjæle vise os, som ikke ere blevne reent afløste, men endnu have Deel i det Synlige, hvorfor de da ogsaa sees. At opfatte Spøgelser som en ufuldkommen Existents, derimod kunde vel Intet være at indvende, men naar man sætter det »Formløse« som det Ideale, saa sees dog, hvor negativt Alt er opfattet og hvorledes Sjælen bliver til Intet. Vil man derfor give Socrates Ret i det af ham opstillede Dilemma (smlgn. Pag. 20), at man maa antage Eet af To, enten at vi aldrig komme til Erkjendelse eller først efter Døden, saa vil man vist ogsaa blive temmelig betænkelig ved den socratiske Udvei. Jeg har opholdt mig lidt længere ved disse indledende Undersøgelser, fordi de give en Forestilling om, hvad man kan vente sig af den hele følgende Betragtning. At opstille de enkelte Argumenter og derpaa at gjennemgaae dem, vilde her blive for vidtløftigt, og jeg vil for de Læsere, som ønske ikke at forfølge dem i deres Tilblivelse under Samtalen, men at see dem, saavidt muligt, i fuldstændig videnskabelig Holdning, henvise til Baur og Ast.

Af mere Vigtighed synes det derimod at bemærke, at de enkelte Argumenter, der anføres, ikke altid ere i Harmoni med hinanden. Naar man nemlig sætter det Argument, der hentes fra den Betragtning, at det Modsatte opstaaer af det Modsatte, og at der imellem Modsætningernes Led findes to Strømninger, det Førstes Overgang i det Andet og det Andets Tilbagegang i det Første, i Forbindelse med det Argument, der ved Betragtningen af Sjælens Præexistents, saaledes som denne manifesterer sig i Erindringens Natur og Væsen, søger paa den Maade at sikkre det Continuerlige, saa skjønner jeg ikke rettere end, at enten Begrebet om dens Præexistents udelukker Forestillingen om dens Tilblivelse, eller, naar man vil fastholde Præexistentsen i Harmoni med Anskuelsen af Vordelsen, at man maa antage, at Socrates har beviist Legemernes Opstandelse. Men dette er jo ganske i Modsigelse med hans øvrige Theorie. En Uovereensstemmelse bliver der vistnok altid mellem disse to Argumenter, som ikke kan fjernes ved den Uklarhed om, hvad Døden egentlig er, der findes i det første, eller ved den tilsnegne Forudsætning, som Baur med Føie opholder sig over, at Døden ikke er Livets Ophør men kun en anden Art af Existents (smlgn. anf. Skr. Pag. 114). Naar nu Baur frakjender disse Argumenter Beviiskraft og mener, at de kun ere en analytisk

Pag. 20] (Heise I. Bd.) 68 b.

Exposition af Sjælens Begreb, og at altsaa Udødeligheden kun forsaavidt følger af dem, som den allerede bliver forudsat i Sjælens Begreb, saa kan man vel være enig med ham; men man maa dog ikke oversee, at det Haarde, Sjælen her bliver, som ellers det Gode, det Skjønne o. s. v., her ikke staaer som et Udgangspunkt, men som et Resultat, at det er netop idet Betragtningen vil gribe Sjælens Væsen, at dette viser sig som uigjennemtrængeligt, og ikke i Medfør af denne Sjælens Uigjennemtrængelighed, at man gaaer ud i Argumenternes Mangfoldighed. Dette er nemlig et negativt Resultat, det Andet en positiv Forudsætning, hvilket jeg her atter maa gjøre opmærksom paa.

See vi nu hen til, hvilken Sjælens Beskaffenhed maa være, hvilken specifik Existents den maa have, forsaavidt som Besvarelsen af disse Spørgsmaal skal hentes fra den Forestilling herom, som hviler i det Argument for dens Udødelighed, der hentes fra Erindringens Natur og Væsen, da komme vi ogsaa til de meest abstrakte Bestemmelser. Idet nemlig Mennesket sandseligt paavirkes, fører det disse Sandse-Indtryk hen til visse Almeen-Forestillinger f. Ex. det Lige (Pag. 33 ff.), det i og for sig Skjønne, Gode, Retfærdige, Fromme o. s. v., overhovedet til alt det, »som vi saavel i vore Spørgsmaal som Svar betegne som det, der er« (smlgn. Pag. 37). Disse Almeen-Forestillinger erhverves ikke ved Erfaringens atomistiske Iagttagelser, eller ved Inductionens Usurpationer, tvertimod de forudsætte sig selv bestandig. »Enten ere vi altsaa fødte med disse Erkjendelser, og vi besidde dem alle vort hele Liv igjennem, eller de, om hvilke vi sige, at de lære Noget, erindre sig i Grunden kun dette, og det at lære er altsaa en Erindren« (Pag. 38 ned.) Den spekulativt uforklarede, vistnok som alt Spekulativt ved første Øiekast paradoxe, Synthese af det Timelige og det Evige beroliges her poetisk og religiøst. Det er ikke Selvbevidsthedens evige Sig-selv-Forudsætten, der lader det Universelle slutte sig tæt og snevert om det Særegne, det Individuelle, der her træder os imøde, tvertimod: det Universelle flagrer løst omkring det. *Punctum saliens* i Argumentationen er egentlig dette, at ligesom Ideerne ere til før de sandselige Ting, saaledes er Sjælen til før Legemet. Dette lyder vel i og for sig ret antageligt, men saa længe det ikke er oplyst, hvorledes Ideerne ere til før Tingene, og i hvilken Forstand, saa seer man, at det »ligesom,« hvorom Alt dreier sig, bliver det abstrakte Ligheds-Tegn mellem to ubekjendte Størrelser. Forsaavidt man ved nærmere at under-

---

Pag. 33 ff.] Cap. 19. Pag. 37] 75 d. Pag. 38 ned.] 76 a (»enten ere vi fødte« Heise). *Punctum saliens* det springende Punkt.

søge de paa den ene Side af Lighedstegnet givne Størrelser skulde troe at faae nogen nærmere Oplysning, og denne Tro allerede bestyrkes ved Tanken om, at det er det i og for sig Gode, Skjønne, Retfærdige, Fromme, hvorom Talen er, saa qvæles den atter, naar vi betænke, at det tillige er det Lige o. s. v., af hvis Præexistents Sjælens Præexistents afhænger. Thi staaer det sig ikke bedre med Sjælens Præexistents end med slige Almeen-Forestillinger, saa seer man jo let, at den forsvinder ligesom hine i denne uendelige Abstraktion. Fra dette Punkt af lod sig nu vistnok, enten i Form af en seierrig Spekulation, eller en Troens Fortabelse, danne Overgangen til en positiv Opfattelse, men dette skeer ikke; og hvad Læseren maa optage i sig som en evig *in Mente* endog ved den mindste Beregning i hele denne Undersøgelse, dette Punkt er ikke det Intet, hvorfra man gaaer ud, men det Intet, hvortil man gjennem Overveielsens Besværlighed kommer. Og man kan gaae videre. Sæt der lod sig forbinde en Forestilling med denne Ideernes Existents udenfor enhver Concretion, saa maatte man jo spørge: i hvilket Forhold til denne vilde man da sætte den præexisterende Sjæl. I Jordelivet var dens Virksomhed denne, at føre det Enkelte tilbage paa dette Almindelige, men det concrete Forhold af det Enkelte til det Universelle, som er givet i og med Individualitet, var der aabenbart ikke Tale om. Den af Sjælen realiserede Forbindelse mellem disse to Magter var aldeles transitorisk, ingen forblivende. Forsaavidt maatte altsaa Sjælen i dens tidligere Existents være aldeles forflygtiget i Ideernes Verden, og i denne Henseende er det heldigt udtrykt af Plato, at Sjælen ved Overgangen i det sandselige Liv glemmer disse Ideer, thi denne Glemsel er netop den Nat, der gaaer forud for Bevidsthedens Dag, er det Hvilepunkt, der naturligviis er uendeligt forsvindende og Intet, hvoraf det Universelle bestemmer sig hen til det Særegne. Glemsel er altsaa den evig limiterende Forudsætning, der uendeligt negeres ved Erindringens evig forbindende Forudsætning. Men dette, at den platoniske Lære trænger til de to Extremer af Abstraktion, den aldeles abstrakte Præexistents og en ligesaa abstrakt Postexistents ɔ: Udødelighed, viser netop, at Sjælen maa være opfattet aldeles abstrakt og negativt ogsaa i dens timelige Existents. Dette, at det jordiske Liv efter Plato fortoner sig (dette Ord taget saavel i malerisk som musicalsk Forstand) til begge Sider, skulde man troe maatte føre til den Anskuelse, at det jordiske Liv var den fyldige Midte, men det er ingenlunde Tilfælde

---

udtrykt af Plato] Phaidon Cap. 20.

her i Phædon. Tvertimod, dette Liv er det ufuldkomne, og det Formløse er det, hvorefter Længselen stunder.*)

Til ligesaa abstrakte Resultater komme vi, naar vi gjennem de øvrige Beviser arbeide os hen til den for disse til Grund liggende Anskuelse af Sjælens Væsen. — Det Ikke-Sammensatte kan ikke opløses og forgaae. Det Sammensatte derimod hører det til at opløses paa samme Maade, som det er sammensat. Da nu Sjælen hører til det Ikke-Sammensatte, saa følger deraf, at den ikke kan opløses. Dog denne hele Tankebevægelse er aldeles tilsyneladende, da det egentlig er Tautologiens holdningsløse Grund, den bevæger sig paa. Vi maae derfor følge Socrates, naar han oplyser Analogierne. Det Usammensatte er det, der altid forholder sig paa den samme Maade. Hiint Væsen selv, siger han (Pag. 44), hvilket vi i vore Spørgsmaal og Svar tilskrive egentlig Væren, forholder det sig vel altid paa samme Maade eller snart saaledes snart anderledes? Det i og for sig selv Lige, Skjønne og Alt, hvad der har egentlig Væren, kan det nogensinde undergaae nogensomhelst Forandring? »Disse Ting ere altid sig selv lige, ere formløse og kunne ikke sees.« Sjælen har nu størst Lighed med det Guddommelige, Udødelige, Fornuftige, Eensartede, Uopløselige og altid paa een og samme Maade sig Forholdende, Legemet derimod har størst Lighed med det Menneskelige, Dødelige, Ufornuftige, Mangeartede, Opløselige og aldrig paa samme Maade sig Forholdende (Pag. 47). Men her ere vi altsaa komne til en ligesaa abstract Opfattelse af Sjælens Existents og dens Forhold til Legemet. Denne Betragtning gjør sig nemlig ingenlunde skyldig i paa en materiel Maade at anvise Sjælen en bestemt Plads i Legemet, men den overseer paa den anden Side ogsaa aldeles Sjælens Forhold til Legemet, og istedetfor at lade Sjælen frit røre sig i det af den selv producerede Legeme, er den idelig ifærd med at liste sig ud af Legemet. Det Billede, som Kebes senere benytter til en Indvending mod Sjælens Udødelighed, forsaavidt man udleder samme af den Betragtning, at da Legemet, der dog er det Svagere, vedblev, ogsaa Sjælen, der er det Stærkere, maatte vedblive, at det

*) Som det derfor i Symposiet var Længsel, der udgjorde det Substantielle, saa er det Samme Tilfælde her. I Symposiet er det imidlertid Længselen, der ønsker at eie, i Phædon ønsker den at tabe, men begge Bestemmelser ere lige negative, da begge Længseler ere uvidende om det Hvad, den ene vil styrte sig ind i, den anden ved Afdøen forflygtiges i.

Pag. 44] 78 d. »Disse Ting ere osv.] 79 a. Pag. 47] 80 a—b.

nemlig er, som om Nogen vilde føre den Tale om en gammel Væver, som var død: Manden er ikke død, men maa vistnok være etsteds, og som Beviis derpaa vilde fremføre, at den Klædning han havde paa, og som han selv havde vævet, var uskadt og ikke tilintetgjort (Pag. 61), dette Billede, siger jeg, vilde, rigtigt benyttet, idet man udhævede det Sindrige i at sammenligne Sjælen med en Væver, allerede lede til langt konkretere Forestillinger. At Sjælen ikke er sammensat, det kan man gjerne indrømme, men saalænge der ikke er givet nøiagtigere Svar paa det Spørgsmaal, i hvilken Forstand den ikke er sammensat, og hvorvidt den dog i en anden Forstand er et Indbegreb af Bestemmelser, bliver naturligviis den Bestemmelse aldeles negativ, og dens Udødelighed ligesaa langweilig som det evige Eettal.

Hvad endelig det sidste Argument angaaer, der er opført paa den Sætning, at hvad der bestaaer, bestaaer ved sin Deelagtighed i Ideen, og at enhver Idee udelukker af sig det Modsatte (Pag. 97: »eller maae vi ikke sige, at Tre vil heller gaae under og lide, hvad det skal være, end taale at være tre og tillige at blive lige),« samt at denne Udelukken ikke blot finder Sted med Ideen, men med Alt, hvad der hører under Ideen; da gaaer det her ikke bedre. Sjælen er Livsprincipet, men Liv er Døden modsat, og altsaa kan Sjælen aldrig optage Ideens (ɔ: Livets) Modsætning (ɔ: Døden) i sig, den er altsaa udødelig. Men her styrer Forestillingen ogsaa videre og videre ud i Abstraktionens gerade ins Blaue hinein. Thi saalænge der ikke er oplyst, hvilket Modsætnings-Forhold der finder Sted mellem Liv og Død, saalænge er ogsaa Sjælens Forhold til Legemet opfattet aldeles negativt, og Sjælens Liv udenfor Legemet bliver i ethvert Tilfælde aldeles prædikatløst og ubestemmeligt.

Men naar Sjælens Væsen i den Grad opfattes abstrakt, saa kan man forud beregne, hvilke Oplysninger man kan vente sig med Hensyn til Spørgsmaalet om Sjælens tilkommende Existents's Hvorledes. Hermed mener jeg ikke chorographiske og statistiske Oversigter over den nye Verden, heller ikke phantastisk Hulter til Bulter, men spekulativ Gjennemsigtighed i Henseende til dette Spørgsmaal. Ogsaa Apostelen Johannes siger jo, at vi ikke vide, hvorledes vi skulle vorde, men dette er naturligviis i Retning af en hiinsides Empirie. Den spekulative Oplysning derimod, at der gives en Legemernes Opstandelse, laae ham nær, ikke for at

---

Pag. 61] (Cap. 37) 87 b. Pag. 97] 104 c. Apostelen Johannes] Johannes' 1. Brev 3, 2.

undgaae en Vanskelighed, men fordi han selv fandt Hvile deri. Derimod udtales det endog i den mythiske Deel af denne Dialog, at Legemernes Opstandelse eller Vedbliven er Noget, som kun de Ugudelige have at befrygte, hvorimod de, som ere tilstrækkeligen luttrede ved Philosophi, ville i den kommende Tid leve ganske uden Legemer (Pag. 117). Det eneste Forsøg, der gjøres for at holde igjen mod dette Abstraktionens tøilesløse Spring ud »i den vide Verden« og tilveiebringe en Real-Existents, der ikke tillader Tanken at kuldseile og Livet at forflygtiges, er den ethiske Harmoni, den moralske Melodi, der vil afgive den Alt i den nye Tingenes Orden constituerende Naturlov, om jeg saa tør sige, med eet Ord den retfærdige Gjengieldelse, der vil være det i Alt sig rørende Princip. Og i Sandhed, naar denne Betragtning kommer til Hæder og Ære, da vil Udødeligheden ikke blive en Skygge-Existents, og det evige Liv ikke et Schattenspiel an der Wand. Men end ikke i den mythiske Deel af Dialogen skeer dette fuldelig. Hvorvidt det skeer, skal senere vorde undersøgt, kun her maa det erindres, at det kun er i den mythiske Deel af Dialogen at det forsøges. — Saaledes kan nu Tanken atter vende tilbage til det Punkt, den for et Øieblik tabte af Sigte, det negative Hvad, og det ligesaa negative Hvorledes, der i den dialektiske Udvikling i Phædon forkynde sig som den positive Besvarelse af Spørgsmaalet om Sjælens Væsen, forsaavidt dette i sig indeslutter Beviset for dens Udødelighed. Dette, at den hele Betragtning ender negativt, at Livet taber sig i den fjernt hendøende Gjenlyd, (Nachhall vilde jeg heller sige), kunde have sin Grund i Platonismens subjektive Standpunkt, der misfornøiet med Ideens Umiddelbarhed i Existentsen, saaledes som denne er givet i det Classiskes salige Tilfredshed, nu søgte at gribe den i sin Reflekterethed og derfor favnede Skyen for Juno. Dette subjektive Standpunkt gav den nu ikke mere end det foregaaende havde eiet, men berøvede den endogsaa Noget, nemlig Virkeligheden. **Rosenkrantz** har etsteds rigtigt bemærket, at jo fyldigere Livet er, jo yppigere det svulmer, desto mere afbleget og luftig er Udødeligheden. Homers Helte sukke efter endog den ringeste Stilling i det virkelige Liv og ønske med

---

Pag. 117] 114 c. Rosenkrantz] der tænkes maaske paa Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik 1831 Sp. 949, hvor det i Karl Rosenkranz' Anmeldelse af Schleiermachers Dogmatik hedder om det evige Liv: Sollten wir diese Bestimmungen des Geistes mit vollem Ernst in die Zukunft verlegen, was wäre der Inhalt unserer Geschichte? Müssten wir uns nicht beständig von der Erde wegsehnen und nur mit halben Sinnen auf ihr verweilen? osv. Homers Helte] Achilleus i Odysseen XI 487 ff.

den at ombytte Underverdenens Skyggerige. Hos Plato bliver Udødeligheden endnu lettere, ja næsten til at blæse bort, og dog ønsker Philosophen at forlade Virkeligheden, ja saavidt muligt at være død allerede i levende Live. Det er nu det subjektive Standpunkts sørgelige Selvmodsigelse.

Men herved ere vi endnu ikke komne til at see det Ironiske, og det er dog det, jeg, saavidt muligt, vil søge at vise. At Ironien paa en Prik kan ligne dette, at den for den flygtige Iagttagelse endog kan forvexles med det, det vil vist Enhver indrømme, der veed, hvad Ironien er for en lille usynlig Person. Det er altsaa igjen et af Coincidentspunkterne mellem Plato og Socrates. Derfor kan nu Een ved især at accentuere den Pathos, der oftere fremtræder i denne Dialog, drage Alt over til Plato, til den Begeistring, der vistnok i Henseende til Resultat bliver slet aflagt. Men paa den anden Side vil man dog vist ikke nægte, at der i Dialogen hersker en vis Usikkerhed, der tyder paa, at Ironien paa en eller anden Maade er med i Spillet. Thi hvor ubetydeligt end Resultatet er, kunde det dog gjerne være udtalt med Begeistringens hele Overbeviisning. Denne Usikkerhed sporer man paa flere Steder i Phædon, og disse vinde i Betydning, naar man bringer dem i Forbindelse med Apologien, der som historisk Aktstykke netop maa indrømmes en fortrinlig Plads, naar man vil søge det reent Socratiske.

Forinden jeg imidlertid gaaer over til denne Documentation, maa jeg endnu dvæle ved lidt nærmere at betragte den Længsel efter Døden, der her i Phædon tillægges Philosophen. Den Anskuelse nemlig, at Livet egentlig bestaaer i at afdøe, kan opfattes deels moralsk, deels intellectuelt. Moralsk er den bleven opfattet i Christendommen, der da heller ikke er bleven staaende ved det blot Negative; thi i samme Grad som Mennesket afdøer fra det Ene, voxer det Andet en guddommelig Væxt, og naar dette Andet har ligesom indsuget og tilegnet sig og derved forædlet al den Spirekraft, der var i det Syndens Legeme, der skulde dødes, da er dette ogsaa efterhaanden skrumpet sammen, udtørret, og idet det brister og hensmuldrer, da hæver det fuldvoxne Guds-Menneske sig ud deraf, der er skabt efter Gud i Sandheds Retfærdighed og Hellighed. Forsaavidt Christendommen ogsaa antager en fuldkomnere Erkjendelse forbunden med denne Gjenfødelse, saa er dette dog kun secundairt og fornemmelig kun forsaavidt, som Erkjendelsen tilforn ogsaa har været befængt med Syndens Smitte. Intellectuelt er denne Afdøen opfattet i Græciteten, det vil sige reent intellectuelt, og man kjender ogsaa strax herpaa Hedenskabets

sorgløse Pelagianisme. Man tillade mig at udhæve for en Forsigtigheds Skyld, hvad forøvrigt formodentlig de fleste Læsere indsee. Paa den ene Side er i Christendommen det, der skal afdøes fra, opfattet i sin Positivitet, som Synd, som et Rige, der kun altfor overbevisende forkynder sin Gyldighed for enhver, der sukker under dets Love; paa den anden Side er det, der skal fødes og opstaae, opfattet ligesaa positivt. Ved den intellectuelle Afdøen er det, der skal afdøes fra, noget Indifferent, det der skal voxe derunder noget Abstrakt. Forholdet mellem disse to store Anskuelser er omtrent følgende. Den Ene siger, man skal afholde sig fra usunde Spiser, beherske Lysten, saa skal Sundheden udfolde sig, den Anden siger, man skal lade være at spise og drikke, saa kan man nok have Haab om efterhaanden at blive til Intet. Man seer saaledes, at Grækeren er større Rigorist end den Christne, men derfor er hans Anskuelse ogsaa usand. Efter den christelige Anskuelse er da ogsaa Dødsøieblikket den sidste Strid mellem Dag og Nat, Døden er, som den i Kirken skjønt er bleven kaldet, Fødselen. Med andre Ord, den Christne dvæler ikke ved Striden, ved Tvivlen, ved Smerten, ved det Negative, men fryder sig ved Seiren, ved Visheden, ved Saligheden, ved det Positive. Platonismen vil, at man skal afdøe fra den sandselige Erkjenden for ved Døden at opløses i det Udødelighedens Rige, hvor det i og for sig Lige, det i og for sig Skjønne o. s. v. leve i Dødsstilhed. Dette udtrykkes endnu stærkere ved en Yttring af Socrates, at Philosophens Attraa er efter at døe og at *være død*. Men at attraae Døden saaledes i og for sig, kan ikke være grundet i Begeistring, forsaavidt man vil agte dette Ord og ikke f. Ex. bruge det om det Vanvid, hvormed man vel stundom seer Mennesket at ønske at blive til Intet, det maa være grundet i en Art Livslede. Saalænge der endnu ikke kan være Tale om, at man ret indseer, hvad der ligger i dette Ønske, saalænge kan Begeistringen endnu være der, hvorimod, naar Ønsket har sin Grund i en vis Dorskhed, eller den Ønskende er sig bevidst, hvad han ønsker, da er Livslede det Fremherskende. I mine Øine indeholder den bekjendte Gravskrift af Wessel: »tilsidst *gad* han ei heller leve,« Ironiens Anskuelse af Døden. Men den der døer, fordi han ikke gider leve, han ønsker visselig heller ikke et nyt Liv, thi det vilde jo være en Modsigelse.

---

som den i Kirken osv.] den ældste christne Kirke fejrede Martyrernes Dødsdag som deres »Fødselsdag« (Martyrium Polycarpi 18, sml. Tertullian, De corona 3). *en Yttring af Socrates*] Platon, Phaidon 64 a. *Gravskrift af Wessel*] over sig selv, Wessels samtlige Skrivter, Kbhvn. 1817, II S. 149.

Denne Mathed, der i den Forstand ønsker Døden, er nu aabenbart en fornem Sygdom, der kun har hjemme i de høieste Cirkler, og er i sin fuldkomne Ublandethed ligesaa stor som den Begeistring, der i Døden seer Livets Forklarelse. Det er de to Poler, mellem hvilke det almindelig menneskelige Liv bevæger sig døsigt og uklart. Ironien er nemlig en Sundhed, forsaavidt den frelser Sjælen ud af det Relatives Besnærelser, den er en Sygdom, forsaavidt den ikke kan bære det Absolute uden i Form af Intet, men denne Sygdom er en Climatfeber, som kun faa Individer paadrage sig, færre overstaae.

Ironien nu betræffende i Phædon, da maa denne naturligviis opfattes i det Moment, hvor Ironien som Anskuelse bryder den Befæstning, der adskiller Himlens og Jordens Vande, og forener sig med den totale Ironi, der tilintetgjør Individet. Dette Punkt er ligesaa vanskeligt at fastholde som Punktet mellem Tø og Frost, og dog ligger Phædon, naar man vil bruge den af mig opstillede *point de vue*-Maaler, lige mellem disse Ironiens to Bestemmelser. Jeg skal nu gaae over til en Dokumentation, forsaavidt den er mulig. I denne Henseende er det ingenlunde min Mening at dølge, at enhver saadan Dokumentation bestandig forudsætter et Noget, det Anskuelsens Totale, som ligger ud over det Enkelte, Skabelsens Bliv, som ved ethvert Menneskeværk først kommer bag efter, i det Øieblik, da det Usynlige bliver anskueligt i det Synlige. Dersom det nemlig var en subjektiv Mysticisme, hvoraf Socrates, ikke var hildet (thi dette Udtryk vilde jo allerede antyde en Bevidsthed), men hvis frugtbare Overflødighed ligesom overstrømmede ham, da vilde vi vistnok ikke derunder høre en tvivlende, usikker Probabilitetsberegning. Men at dette finder Sted vil vist Ingen nægte, der har læst Phædon opmærksomt, og endnu mindre Nogen, der blot flygtigt har gjennemseet Apologien. Det maa da henstilles til Enhvers Skjøn, om saadanne Yttringer lade sig bringe i Harmoni med en Platos Pathos, eller, hvilket bliver det samme, i Samklang med Socrates, identificeret til det Yderste med Plato, eller om det ikke snarere tyder hen paa en Forskjel, der i samme Grad er uliig som den er liig, i samme Grad liig som den er uliig. At dette nu er Tilfældet med en umiddelbar Spekulation og Ironi, det er allerede antydet i det Foregaaende, og dertil skal Undersøgelsen ogsaa oftere vende tilbage. Socrates yttrer selv i Phædon, at Hovedformaalet for hans Bestræbelser for at vise Sjælens Udødelighed er, selv ret at blive overbeviist om, at det forholder sig saaledes, og tilføier: »jeg beregner nemlig, kjære Ven, og du seer, hvor egennyttigt, at naar det, som jeg antager, er sandt, er det

dog fortræffeligt at være overbeviist derom, men er der Intet tilbage for den Døde, vil jeg idetmindste i denne Tid før min Død falde mine Venner mindre til Besvær ved Klager, og denne min Vildfarelse vil desuden ikke være varig — thi det var vistnok et Onde — men om en kort Tid forsvinde.« Smlgn. Heises Oversættelse Pag. 69. Disse Ord lyde nu fra en ganske anden Verden, og det er visselig ikke alene det Udraab: θέασαι ὡς πλεονεκτικῶς, der skjuler Ironien i sig. Den Tanke, at man ved Døden skulde blive til slet Intet (εἰ δὲ μηδέν ἐστι τελευτήσαντι, *sin post mortem sensus omnis atque ipse animus exstinguitur cfr.* Stallbaum, Pag. 133 ned.), perhorrescerer han slet ikke, men paa den anden Side tager han den ikke med, for at jage den excentriske Tanke forfærdet ved denne Conseqvents hjem igjen, men spøger ret egentlig med den, og vil, naar galt skal være, hellere rives ud af denne Vildfarelse, »thi at blive i den vilde jo være et Onde,« og derved aldeles annihileres. Men det som netop characteriserer Ironien er den abstrakte Maalestok, ved hvilken den nivellerer Alt, ved hvilken den behersker enhver overvættes Stemning, og saaledes mod Dødens Frygt ikke sætter Begeistringens Pathos, men finder at det er et ret curieust Experiment saaledes at blive til slet Intet. Dette maa nu være en *locus classicus* af Phædon, de adspredte Stænk, der findes hist og her af lignende Art, vilde kræve en altfor vidtløftig Behandling, til at jeg kan indlade mig derpaa. Apologien kræver desuden nu Opmærksomheden.

Apologien.

Apologien skal benyttes i en dobbelt Hensigt, deels for ved de i den indeholdte Yttringer, betræffende Sjælens Udødelighed, at komme vor Argumentation af Phædon til Hjælp, der søgte at lade det Dialektiske i denne Dialog afrunde sig i Ironi, deels for af dens Total-Anlæg at lade Socrates' Standpunkt blive øiensynligt som Ironi.

Naar man blot ikke med **Ast** vil antage, at Apologien ikke er af Plato, men af en ubekjendt Taler, saa er det denne Undersøgelse temmeligt ligegyldigt, om man med **Schleiermacher** formener, at

---

Pag. 69] Phaidon 91 b. θέασαι ὡς πλεονεκτικῶς »og du ser hvor egennyttigt« (rigtigere: se, hvor eg.). εἰ δὲ μηδέν osv. »men er der intet tilbage for den døde«. *sin post mortem* osv. men hvis efter Døden al Bevidsthed og selve Sjælen udslukkes (Stallbaums Omskrivning a. St. af de foregaaende græske Ord.

Ast] Platon's Leben und Schriften S. 474 ff.

dette Forsvar virkelig saaledes er holdt af Socrates*), eller med Stallbaum, at det vel ikke af ham er holdt saaledes, men at Plato i at udarbeide denne Tale har søgt at nærme sig den historiske Socrates saa vidt muligt. Stallbaum siger (*præfatio ad apologiam Socratis p. 4*): *quæ (sc. sententia) si vera est, nemo, opinor, mirabitur, quod Plato non eam, quam alias, verborum sententiarumque sublimitatem in hoc libro adhibuit. Nam quum Socratem ita demum sibi videretur recte defendere, si illum, qualis in vita fuerit, talem in judicio dicentem faceret, non licebat ei arbitratu suo agere, sed debebat videre, quid Socratis ingenio et moribus conveniret, et quid loci ac temporis rationibus esset accommodatum.* Ønsker Nogen at lære at kjende det store Antal af Forfattere, der have erklæret sig mod Ast, da ere deres Navne til behageligt Eftersyn hos Stallbaum sammesteds. Det som er mig Hovedsagen er, at man i Apologien seer et paalideligt Billede af den virkelige Socrates. Ast, som i Phædon fandt det Ophøiede, det Rørende fremherskende, kan naturligviis ikke andet end indigneres over den Maade, paa hvilken Socrates her gererer sig, og derfor blandt Andet erklærer han Apologien for uægte. Naar man nu med Fleertallet, ja med den absolute Majoritet af Fortolkere vil antage Apologien for ægte, saa nødes man i Sandhed til at gjøre anderledes Udvei end, som almindeligt skeer, at indskrænke sig til den Forsikkring, at der i Apologien er Intet, der ikke stemmer med Platos Aand, hvad enten denne Forsikkring søger sin Kraft ved at blive fremsat spørgsmaalsviis eller udraabsviis. De Indvendinger, Ast gjør, ere rigtig for betydelige til saaledes at affærdiges**), og man fristes, hvis han

*) Smlgn. Platos Werke von Schleiermacher, ersten Theiles zweiter Band. Berlin 1818: Nichts ist demnach wahrscheinlicher, als dasz wir an dieser Rede von der wirklichen Vertheidigung des Socrates eine so treue Nachschrift aus der Erinnerung haben, als bei dem geübten Gedächtnisz des Platon und dem nothwendigen Unterschiede der geschriebenen Rede von der nachlässig gesprochenen nur möglich war.

**) Jeg erindrer fra min første Ungdom, hvor Sjælen fordrer det Ophøiede, det Paradigmatiske, hvorledes jeg følte mig skuffet, bedraget og deprimeret ved

Stallbaum] Platonis dialogos selectos rec. G. Stallbaum, Gothae et Erfordiae 1827, I[1], Fortale til Apologien S. 4. *quæ (sc. sententia)* osv. hvis denne (Mening) er rigtig, vil vistnok ingen undre sig over, at Plato i denne Bog ikke viser den Højhed i Sprog og Tanker som ellers. Thi da han kun saaledes mente at forsvare Socrates paa rette Maade, naar han lod ham tale for Retten, som han var i Livet, kunde han ikke gaa frem efter eget Skøn, men maatte se paa, hvad der stemmede med Socrates' Aand og Charakter, og hvad der passede til Stedets og Tidens Forhold. ersten Theiles zweiter Band] S. 185.

har Ret, til ogsaa at lade ham have Ret i at give Xenophons Apologi Fortrinnet for Platos.

Her skal imidlertid ikke være Tale om Apologien i det Hele, men om de Steder, hvor Socrates udvikler sin Anskuelse af Døden. Idet nu Vanskeligheden af at forklare dem platonisk voxer, stiger tillige Sandsynligheden for i Ironi at søge den rette Forklaring. Alle disse Steder vise nu Soc.s totale Usikkerhed, men vel at mærke, ikke som om denne Usikkerhed skulde have foruroliget ham, nei tvertimod, dette Spil med Livet, denne Svimmelhed, idet Døden viser sig snart som noget uendeligt Betydningsfuldt, snart som Intet, det er det, der behager ham. I Forgrunden altsaa Socrates, ikke som den, der letsindigt slaaer Tanken om Døden bort og ængsteligt klamrer sig til Livet, ikke som den, der begeistret gaaer Døden imøde og høimodigt offrer Livet; nei som den, der gotter sig over den Afvexling i Lys og Skygge, som et syllogistisk *aut-aut* giver, naar det næsten i samme Nu viser høilys Dag og bælgmørk Nat, viser det uendelig Reale og det uendelige Intet, gotter sig ogsaa paa Tilhørernes Vegne over, at disse to Punkter ere ligesom det Behagelige og det Ubehagelige knyttede sammen ved Toppunktet (smlgn. Symposiet), og dog derunder ikke med Sjælens inderlige Forlængsel attraaer Visheden, men med en vis Nysgjerrighed længes efter Opløsningen paa denne Gaade. Socrates føler meget godt, at hans Syllogismer ikke have noget Udtømmende ved sig med Hensyn til Besvarelsen af Spørgsmaalet, kun den Hurtighed, med hvilken den uendelige Modsætning viser sig og forsvinder, glæder ham. Baggrunden, der trækker sig uendeligt tilbage, danner Dødens uendelige Mulighed.

I Apologien følger derfor ogsaa gjerne paa de meest pathetiske Udbrud en Argumentation, der blæser Veltalenhedens Skum bort, og viser, at der er slet Intet derunder. Socrates bemærker, hvor

at læse Apologien, fordi det forekom mig, at alt det Poetiske, det Mod, der seirer over Døden, her blev kummerlig erstattet ved en temmelig prosaisk Beregning, der blev foretagen paa en Maade, at man skulde troe, at Socrates vilde sige: Den hele Sag er mig i Grunden temmelig ligegyldig. Senere har jeg lært at forstaae det anderledes.

---

have Ret i at give Xenophons Apologi Fortrinnet] Ast giver ikke Xenophons Apologi Fortrinnet (han anser den for uægte); derimod fremhæver han, at Xenophons Fremstilling i »Erindringer« staar over Platons Apologi (f. Ex. S. 482). *aut-aut* enten-eller. knyttede sammen ved Toppunktet] se ovf. S. 160. Symposiet] der tænkes vel paa den ovf. S. 146 anførte Slutningsscene.

daarligt det vilde være af ham, der var af Guden beskikket til at leve som en Viisdoms-Elsker (φιλοσοφοῦντα) og til at udforske og prøve sig selv og Andre, hvor daarligt det vilde være af ham af Frygt for Døden at forlade sin Plads. Nu kommer Grunden: τὸ γάρ τοι θάνατον δεδιέναι, ὦ ἄνδρες, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ δοκεῖν σοφὸν εἶναι, μὴ ὄντα· δοκεῖν γὰρ εἰδέναι ἐστὶν ἃ οὐκ οἶδεν· . . . . καὶ τοῦτο πῶς οὐκ ἀμαθία ἐστὶν αὕτη ἡ ἐπονείδιστος ἡ τοῦ οἴεσθαι εἰδέναι ἃ οὐκ οἶδεν; (smlgn. Ast Pag. 126 § 29 A.). I denne Henseende mener Socrates ogsaa at have Fortrinnet for de andre Mennesker; thi han frygter ikke Døden, da han slet ikke veed Noget om den. Dette er nu ikke blot en Sophisme, men tillige en Ironi. Idet han nemlig befrier Menneskene fra Dødens Frygt, giver han dem til Vederlag den ængstende Forestilling om et uundgaaeligt Noget, man slet Intet veed om, og man maa tilvisse være vant til at lade sig opbygge ved den Beroligelse, der ligger i Intet, for at finde Hvile heri. Det vilde derfor, som han et andet Sted bemærker, være urimeligt af ham, at vælge noget Andet, hvorom han bestemt veed, at det er et Onde (f. Ex. Fængsel) af Frygt for at vederfares det, som Melitus mener han har fortjent, ὅ φημι οὐκ εἰδέναι οὔτ' εἰ ἀγαθὸν οὔτ' εἰ κακόν ἐστιν. (Smlgn. Ast Pag. 146 § 37 B.).

I Slutningen af Apologien gjøres imidlertid et Forsøg paa at vise, at det at døe er et Gode. Men denne Betragtning er atter et *aut-aut*, og da der i Selskab med det ene *aut* optræder den Anskuelse, at Døden er slet Intet, saa bliver man dog visselig lidt tvivlsom om, hvorvidt man kan dele den Glæde, der som Oceanet omslynger begge disse Verdensdele. (Smlgn. Ast Pag. 154. § 40. C. D. E.): Ἐννοήσωμεν δὲ καὶ τῇδε, ὡς πολλὴ ἐλπίς ἐστιν ἀγα-

---

φιλοσοφοῦντα elskende Visdom, philosopherende (Apologien 28 e). τὸ γάρ τοι osv. at frygte Døden, mine Herrer, er nemlig intet andet end at tro at være vis uden at være det; det er nemlig at tro at vide, hvad man ikke ved. [Ingen ved jo nemlig noget om Døden, ikke engang om den ikke netop er det største af alle Goder for et Menneske, men de frygter den, som om de vidste med Sikkerhed, at den er det største Onde.] Og er dette ikke netop den dadelværdige Uforstand at tro at vide, hvad man ikke ved. Ast Pag. 126] i 8. Bind, som Citaterne nedenfor. mener Socrates] Apologien 29 b. ὅ φημι osv. hvorom jeg siger, at jeg ikke ved, om det er et Gode eller et Onde. Ἐννοήσωμεν δὲ osv. Og lad os ogsaa paa følgende Maade betænke, at der er god Udsigt til, at det [at være død] er noget godt. At være død er nemlig et af to; enten er det nemlig saadan noget som, at den døde er intet og ikke har nogen Bevidsthed om noget, eller ogsaa er det, efter hvad der siges, en Slags Forandring og Flytning for Sjælen fra Stedet her til et andet Sted. Hvis det nu er Mangel paa Bevidsthed og saadan noget som en Søvn, naar man i Søvnen end ikke har nogen Drøm, saa turde Døden være en mageløs Vinding. For jeg tror, at, hvis en skulde

θὸν αὐτὸ εἶναι. δυοῖν γὰρ θάτερόν ἐστι τὸ τεθνάναι· ἢ γὰρ οἷον μηδὲν εἶναι μηδ' αἴσθησιν μηδεμίαν μηδενὸς ἔχειν τὸν τεθνεῶτα, ἤ, κατὰ τὰ λεγόμενα, μεταβολή τις τυγχάνει οὖσα καὶ μετοίκησις τῆς ψυχῆς τοῦ τόπου τοῦ ἐνθένδε εἰς ἄλλον τόπον. καὶ εἴτε δὴ μηδεμία αἴσθησίς ἐστιν, ἀλλ' οἷον ὕπνος, ἐπειδάν τις καθεύδων μηδ' ὄναρ μηδὲν ὁρᾷ, θαυμάσιον κέρδος ἂν εἴη ὁ θάνατος. ἐγὼ γὰρ ἂν οἶμαι, εἴ τινα ἐκλεξάμενον δέοι ταύτην τὴν νύκτα, ἐν ᾗ οὕτω κατέδαρθεν ὥστε μηδ' ὄναρ ἰδεῖν, καὶ τὰς ἄλλας νύκτας τε καὶ ἡμέρας τὰς τοῦ βίου τοῦ ἑαυτοῦ ἀντιπαραθέντα ταύτῃ τῇ νυκτί, δέοι σκεψάμενον εἰπεῖν, ὁπόσας ἄμεινον καὶ ἥδιον ἡμέρας καὶ νύκτας ταύτης τῆς νυκτὸς βεβίωκεν ἐν τῷ ἑαυτοῦ βίῳ, οἶμαι ἂν μὴ ὅτι ἰδιώτην τινά, ἀλλὰ τὸν μέγαν βασιλέα εὐαριθμήτους ἂν εὑρεῖν αὐτὸν ταύτας πρὸς τὰς ἄλλας ἡμέρας καὶ νύκτας. εἰ οὖν τοιοῦτον ὁ θάνατός ἐστι, κέρδος ἔγωγε λέγω. καὶ γὰρ οὐδὲν πλείων ὁ πᾶς χρόνος φαίνεται οὕτω δὴ εἶναι ἢ μία νύξ. εἰ δ' αὖ οἷον ἀποδημῆσαί ἐστιν ὁ θάνατος ἐνθένδε εἰς ἄλλον τόπον, καὶ ἀληθῆ ἐστι τὰ λεγόμενα, ὡς ἄρα ἐκεῖ εἰσὶν ἅπαντες οἱ τεθνεῶτες, τί μεῖζον ἀγαθὸν τούτου εἴη ἄν, ὦ ἄνδρες δικασταί; **Dette Sidste maatte af den Grund ogsaa være glædeligt, fordi man slipper bort fra disse Dommere, der udgive sig for at være Dommere, og kommer til saadanne Dommere som Minos, Rhadamanthus, Aeacus, Triptolemus, der med Rette fortjene at være det. Hvad altsaa den ene Side af Dilemmet angaaer, da mener han, at det ved Døden at blive til slet Intet er** θαυμάσιον κέρδος**, ja hans Tale faaer en meget varm Colorit, da han bemærker, at ikke blot en Privatmand, men den store Konge selv kun vilde have faa Dage at sammenligne hermed. En saadan Sjælesøvn og et saadant Intet maatte nu fortrinligviis tiltale Ironikeren, der her jo har ligeoverfor Livets Relativitet**

---

vælge en Nat, hvor han sov saaledes, at han end ikke havde nogen Drøm, og efter at have sammenlignet de andre Nætter og Dage i sit Liv med den Nat skulde sige efter moden Overvejelse, hvor mange Dage og Nætter han har tilbragt bedre og behageligere end den Nat i sit Liv, saa tror jeg, at ikke blot en jævn Mand, men selve den store Konge [ɔ: Perserkongen] vilde finde dem snart talte i Sammenligning med de andre Dage og Nætter. Hvis Døden altsaa er noget saadant, kalder jeg den en Vinding; paa den Maade synes jo nemlig den hele Tid ikke at være mere end en Nat. Men hvis paa den anden Side Døden er som en Rejse herfra til et andet Sted, og hvis det, der siges, er sandt, at dernede skulde alle de døde være, hvad kan saa være et større Gode end dette, mine Herrer Dommere? fordi man slipper osv.] Apologien 41 a. Kong Minos fra Kreta og hans Broder Rhadamanthys tænktes tilligemed Zeus' Søn Aiakos fra Aigina at dømme de døde; hertil føjedes i Athen den eleusinske Localheros Triptolemos.
θαυμάσιον κέρδος **en mageløs Vinding.**

det Absolute, men dog saa let, at han ikke kan forløfte sig derpaa, da han har det i Form af Intet. Hvad den anden Side af Dilemmet angaaer, da udfører han videre, hvor fortræffeligt det vilde være, at komme i Underverdenen i Kast med Fortidens store Mænd, paa en behagelig Maade at underholde sig med dem om deres Fata, men fremfor Alt at udspørge og prøve dem*), Yttringer, hvis ironiske Art jeg alt tidligere har berørt. Her altsaa blot et Par Bemærkninger. Det er nemlig klart, deels at disse Yttringer ikke lettelig lade sig bringe i Harmoni med de i Phædon indeholdte Forventninger om at blive aldeles uden Legeme, deels at denne Glæde er saare hypothetisk, da jo den anden Mulighed ligger ligesaa nær, det vil sige ikke et Haarsbred fjernere; thi Hypothesen i sin Heelhed er en Bevægelse i Luften, og Socrates gjør intet Forsøg paa at virkeliggjøre den ene Deel af den mere end den anden. De af Phædon ovenfor citerede Ord indeholde vel et Forsøg, idet Socrates mener, at det er det Fordeelagtigste, da man saa vil falde sine Venner mindre til Besvær; men i denne Betragtning vil Læseren vist finde en Livs-Snildhed og en Ironi, der paatager sig det Vovestykke at narre Døden. Endelig ender da Apologien med samme Tvetydighed (Ast Pag. 158 § 42 A.): 'Αλλὰ γὰρ ἤδη ὥρα ἀπιέναι, ἐμοὶ μὲν ἀποθανουμένῳ, ὑμῖν δὲ βιωσομένοις· ὁπότεροι δὲ ἡμῶν ἔρχονται ἐπὶ ἄμεινον πρᾶγμα, ἄδηλον παντὶ πλὴν ἢ τῷ θεῷ. Naar det nu forholder sig saaledes med selve Anskuelsen af Døden i Apologien, saa voxer derved Sandsynligheden for min Opfattelse af Phædon, forsaavidt man vil tilveiebringe en Mulighed af, at Phædon paa eengang kan være socratisk og platonisk.

Jeg gaaer nu over til en speciellere Betragtning af Apologien for at vise, at den i sin Heelhed er Ironi. Til den Ende vil jeg et Øieblik lade Ast tale, og jeg haaber, at ved Hjælp af det uhyre Tryk, som Vægten af hans Bemærkninger nødvendig maa have, Læserens Sjæl skal vinde Elasticitet nok til at lade Ironien dukke op. Diese männliche Standhaftigkeit des Socrates,

*) Her er Udødeligheden og det evige Liv opfattet som uendelig Progres, som en evindelig Spørgen.

udfører han videre] Apologien 41 b—c. 'Ἀλλὰ γὰρ ἤδη osv. Men nu er det nok Tid at gaa bort, for mig til Døden, for jer til Livet: og hvem af os to der gaar ind til det bedste, er skjult for enhver undtagen for Guden. Ast] i det S. 171 Anm. anf. Skrift (Ast skriver altid Sokrates; S. K. har ogsaa ellers hist og her i dette og andre Citater tilladt sig ubetydelige Afvigelser i Orthographi og Interpunction).

(som Ast finder i Xenophons Fremstilling), hat der Redner nach seiner Weise so übertrieben, dasz sie als die geist- und gemüthloseste Gleichgültigkeit erscheint. Nach der Verurtheilung nemlich läszt er den Socrates nicht über den Ausspruch der Richter, sondern über die Zahl der beiderseitigen Stimmen sich wundern, und die kaltblütige Berechnung anstellen, dasz er entkommen seyn würde, wenn nur drei Stimmen anders gefallen wären, und dasz Melitos, wenn nicht Anytos und Lykon mit ihrer Anklage hinzugekommen wären, tausend Drachmen erlegen müszte, weil ihm der fünfte Theil der Stimmen nicht zugefallen wäre. Noch auffallender ist diese Gleichgültigket da, wo Socrates vom Tode redet; immer versichert er, dasz er sich vor dem Tode nicht fürchte, aber worauf gründet sich diese Furchtlosigkeit? Auf nichts; also ist sie leere Prahlerei . . . . . . Konnte Platon, der Verfasser des Phädon, den Socrates so über den Tod reden lassen, und ihm eine solche wahrhaft gemeine, geist- und gefühllose ja fast lächerliche Gleichgültigkeit zuschreiben . . . . . Und gleichwohl will dieser gefühl- und gemüthlose Socrates noch den Erregten und Begeisterten spielen, indem er sich zu prophezeien unterfängt (Pag. 487. 488). Denne hele Astiske Opfattelse skal nu ikke staae her og kjede sig som et løst og ledigt Citat, tvertimod haaber jeg at det skal blive en virksom Arbeider i Viingaarden, idet jeg regner paa det Brydnings-Perspectiv, under hvilket Ironien deels vil vise sig for en og anden Læser, deels tage sig bedre ud. Idet nemlig den Alvor, der hersker i Ast, med sin afmaalte Gang skrider løs paa den neutrale Apologi, sidder Ironien taus paa Luur og speider med sit aldrig lukkede Øie, i idelig Bevægelse, deeltagende i enhver Fægtning, skjøndt Læseren maaskee ikke mærker det, førend i det Øieblik den kaster sit Garn over ham og fanger ham. Naar derfor min Fremstilling skulde være et saa storhullet Garn, at Læseren lettelig kan smutte igjennem det, eller saa skrøbeligt, at det ikke kan holde ham, saa vil isærdeleshed enkelte Steder i de af Ast citerede Ord være baade fine og stærke nok, og det Høirøstede i den øvrige Deel af Citatet vil ogsaa have sin store Betydning, idet det vil være den Larm, der jager Læseren hen til det Punkt, hvor han maa fanges. Den Passus f. Ex. und gleichwohl will dieser gefühl- und gemüthlose Sokrates noch den Erregten und Begeisterten spielen, indem er sich zu prophezeien unterfängt, overgaaer ikke blot hele min Fremstilling i besnærende Listighed og Armstyrke, men jeg anseer den for absolut uimodstaaelig for Enhver, der ikke vil være enig med Ast i at forkaste Apologien. Ogsaa mangen anden enkelt Bemærkning af Ast vil være styrkende for

den vaklende og ubefæstede Læser, farlig for Enhver, der endnu korser sig ved Tanken om, at det skulde være Ironi, der forklarer Apologien. Pag. 488: Auch im Vortrage verräth sich der Redner, nicht nur in der Entgegensetzung der Gedanken (wie: ἀλλʼ ἐν πενίᾳ μυρίᾳ εἰμὶ διὰ τὴν τοῦ θεοῦ λατρείαν, worin das Niedre mit dem Hohen, der klägliche Ton mit dem stolzen Gefühle so contrastirt, dasz uns der Satz fast ein Lächeln abnöthigt), sondern auch der Worte; denn die damaligen Redner gefielen sich, nach dem Vorbilde des Gorgias und Lysias, in spielenden Antithesen.

Saaledes synes det nu rigtigt at gaae over til de **Angreb** paa den **ironiske Opfattelse**, som Ast i samme Undersøgelse lidt tidligere har gjort. Den Betragtning nemlig, at det ikke skulde være platonisk Ironi, der findes i Apologien, tør jeg ikke saaledes lade gaae upaatalt forbi. Den opmærksomme Iagttager af Plato vil nemlig hos ham finde to Arter af Ironi. Den ene er den i Undersøgelsen indoptagne, fremskyndende Magt, den anden er den sig selv, om muligt, til Herre opkastende. Naar der nu findes Ironi i Apologien, saa kan man ikke uden videre som Ast forkaste den, fordi det ikke er platonisk Ironi, da jo den Mulighed stod tilbage, at Socrates' Ironi var forskjellig fra Platos, og altsaa Apologien betræffende den Mulighed, at den var et historisk Aktstykke. Idet jeg altsaa nu nærmere skal gaae over til at betragte det Forsøg, Ast gjør paa at vise, at den Ironi, der findes i Apologien, ikke er platonisk, eller hvad man vel snarere maatte sige, hvis man giver Ast Ret, at der slet ingen Ironi findes i Apologien, maa jeg naturligviis med Hensyn til min Betragtningsmaade gjøre opmærksom paa det Ufordeelagtige for mig, at Ironien saaledes er bleven behandlet under en egen Rubrik, og at Ast ikke har ladet sine forskjellige Angrebs-Operationer aiklare sig indbyrdes og blive sig bevidst, at de maae concentrere sig paa eet Punkt, paa eet Hovedslag, og at dette er, om der er Ironi i Apologien, ikke i dette eller hiint Punkt, men i dens hele Totalitet.

Hvilken Betydning nu Socrates kunde tillægge en Anklage for det atheniensiske Folks Domstol, og hvilken latterlig Forestilling han maatte forbinde med Tanken om at skulle forsvare sig for saadanne Dommere, det lader en Yttring i Gorgias os ahne (Heise Pag. 188): »og hvad jeg sagde til Polos, vil kunne anvendes paa mig, jeg vilde nemlig blive dømt som en Læge, der af en Kok blev

---

ἀλλʼ ἐν πενίᾳ osv. men jeg lever i uendelig Fattigdom paa Grund af min Tjeneste hos Guden (23 b). **lidt tidligere**] anf. Skr. S. 477 ff. **i Gorgias**] 521 e (blev] »var« Heise).

indstævnet for nogle Børns Domstol.« Det er i det Foregaaende antydet, hvorledes Apologien netop i sit Anlæg maa betragtes som Ironi, da jo de svære Klagepunkter om al den ny Lærdom, Socrates indførte i Athen, maatte komme til at staae i et høist besynderligt og ret egentlig ironisk Forhold til hans Forsvar, at han Intet vidste, og forsaavidt umuligt kunde indføre nye Lærdomme. Ironien ligger aabenbart deri, at der slet intet Tilknytningspunkt er mellem Angrebet og Forsvaret. Havde Socrates søgt at vise, at han holdt sig til det Gamle, eller at, forsaavidt han indførte noget Nyt, dette var det Sande, saa var jo Alt i sin Orden. Men Socrates gjendriver ikke Anklagerne, men han fravrister dem selve Anklagen, saa det viser sig, at det Hele er blind Allarm, og Klagernes hundredpundige Kanoner, der aldeles skal knuse den Anklagede, blive forgjeves affyrede, da der slet Intet er, der kan tilintetgjøres. Den hele Situation erindrer derfor saa levende om et dybsindigt vittigt Vers af Baggesen*). Men ogsaa fra en anden Side vil det ironiske Anlæg i Apologien vise sig. For Socrates nemlig, der var vant til, med en for Sophisterne ængstende Haardnakkethed og et ligesaa uforfærdet Mod at fastholde Spørgsmaalet, tiltrods for Sophisternes Fordreielser og Skrækkemidler, maatte det nemlig vise sig som et høist latterligt *argumentum ad hominem,* Athenienserne nu havde udfundet, at han skulde henrettes. Efter Socrates' Anskuelse maatte naturligviis Anklagerne enten overbevise ham om, at han havde Uret, eller lade sig overbevise, hvorimod dette, om han skulde henrettes eller ikke henrettes eller idetmindste mulkteres eller ikke mulkteres, var Noget Sagen aldeles uvedkommende, og der saaledes her igjen ingen fornuftig Forbindelse blev mellem Forbrydelsen og Straffen. Kommer nu dertil den Omstændighed at dette Sagen aldeles uvedkommende Spørgsmaal skulde afgjøres paa en aldeles udvortes

---

*) Og ingen, ingen Moders Sjæl
Kan slaae tilgavns en Død ihjel;
Selv naar han Græsset maatte bide,
Al Fordeel var paa Tyvens Side.

Især maa Læseren bemærke de to sidste Linier; thi ligesom Tyven vilde have havt Fordeel ved virkelig at blive slaaet ihjel, saaledes vilde Socrates, som Intet vidste, jo paa en Maade have en Fordeel, hvis Anklagerne kunde bevise, at han ikke blot vidste Noget, men endog noget Nyt.

Baggesen] Kallundborgs Krønike (Danske Værker, Kbhvn. 1845, I S. 184).
argumentum ad hominem personligt Argument.

Maade, ved Stemme-Antal, en Afgjørelsesmaade, der altid havde været Gjenstand for Socrates' specielle Forkjærlighed, hvori han, som han etsteds bemærker, selv var aldeles ukyndig; saa kan man vist ikke Andet end give ham Ret i *den*, skjøndt tilsyneladende troskyldige og godmodige, dog isnende *Ironi*, hvormed han, uden at agte paa dette forfærdelige Argument, i al Venskabelighed taler med Athenienserne om Sandsynligheden af, at han vilde være bleven frifunden, ja, hvilket naturligviis maa forekomme ham ligesaa latterligt, Melitus idømt en Pengebøde. Det er derfor og kun en *ny Ironi*, naar han til Slutning ønsker at tale et Par Ord med dem, der havde frifundet ham; thi disse havde jo aabenbart stemt ligesaa godt som de Andre. Og dog er der i Apologien endnu en Ironi høiere end de foregaaende, en Ironi der tager Socrates selv med; thi den Omstændighed, at Socrates saa aldeles eensidigt fastholdt Erkjendelsen og desaarsag enhver Forbrydelse blev en Vildfarelse og altsaa enhver Straf noget i Forhold hertil aldeles ueensartet, den polemiske Styrke, med hvilken han havde gjort denne Anskuelse gjeldende, tager en *høist ironisk* Hævn over ham, idet han selv paa en Maade falder for et saa latterligt Argument, som en Dødsdom er.

At nu Alt det her skildrede vistnok er ironiske Situationer og at vist Enhver, der læste Apologien under den Forudsætning, at Socrates aldrig havde været til, men at en Digter havde villet anskueliggjøre det Pikante, der laae i en saadan Anklage og Fordømmelse, vilde føle Ironien, det anseer jeg tor utvivlsomt, hvorimod nu, da det er med historiske Begivenheder man har at gjøre, mangen Læser vistnok vil mangle Mod til at turde troe det.

Fremstillingen af den Ironi, der findes *adspredt i Apologien*, som jeg nu gaaer over til, er jeg lidt i Forlegenhed med. Jeg kunde søge at jage en Mængde sammen fra alle Kanter; men ikke at tale om, at den vidtløftige Argumentation, der paa ethvert Punkt blev nødvendig, vilde blive trættende for Læseren, troer jeg tillige, at det hele Afsnit vilde, tvertimod Ironiens Væsen, komme susende, ikke, hvad der er denne eiendommeligt, som en sagte Hvidsken. Igjennem en vedføiet Undersøgelse paa hvert enkelt Punkt at skulle bevise Ironien, berøver naturligviis denne det Overraskende, det Slaaende, kort sagt enerverer den. Den behøver den haarde Modsætning, og vilde aldeles tabe sig i et saadant

---

etsteds bemærker] Gorgias 473 e ff. taler med Athenienserne] Apologien 36 a. til Slutning] 39 e. havde gjort denne Anskuelse gjeldende] Apologien Cap. 13.

kjedeligt Compagniskab som Argumentation er. Jeg vil derfor atter her lade **Ast** aftrykke, da han med overordentlig Sikkerhed har grebet alle de tvetydige Punkter for af dem, ved at jage Læseren en Skræk i Livet, at bevise Apologiens Uægthed; og idet jeg i Texten anbringer hans Pathos, vil jeg i Noten tillade mig en lille Hentydning, som jeg haaber vil være Læseren tilstrækkelig. Man har et Kobberstykke, der forestiller Madonnas Himmelfart. For at løfte Himlen saa meget som muligt, er der paa Foden anbragt en mørk Linie, over hvilken et Par Engle titte op efter hende. Saaledes vil jeg ogsaa ved at aftrykke Asts Ord i Texten hæve hans Ord saa høit som muligt og for at høine hans høie Pathos end mere anbringe en Streg, over hvilken da stundom Ironiens skalkagtige Ansigt tillader sig at titte op. **Ast** Pag. 477 ff.: Die Freimüthigkeit, mit welcher er den Socrates sprechen läszt, ist nicht jene edle, aus dem Bewusztseyn der Unschuld und Rechtschaffenheit fliessende, welche sich, durch Verläumdung angereizt, als Stolz verkündet, sondern prahlerische Selbsterhebung; denn Socrates setzt sich nur herab, um sich indirect desto mehr zu erheben. (I en Note hertil bemærker Ast: der Verfasser der Apologie kann selbst nicht umhin, dieses anzudeuten, S. 82: μὴ θορυβήσητε μηδέν, ἂν δόξω τι ὑμῖν μέγα λέγειν*). Dieses ist nicht die platonische Ironie, sondern Geringschätzung anderer, die den eitlen Zweck hat, sich selbst zu erhehen. Socrates sagt z. B. S. 68, wenn man denjenigen einen Redner nenne, der die Wahrheit spreche, so sei er allerdings ein Redner, nur nicht auf die Art, wie die anderen (worin der Sinn versteckt liegt, er sei ein eigentlicher oder wahrhafter Redner, die anderen hingegen blosz Scheinredner). Ebenso enthalten die Worte ἴσως μὲν γάρ τι χείρων, ἴσως δὲ βελτίων ἂν εἴη (ἡ λέξις) S. 71 versteckte Selbstlob. Noch

---

*) Dette er ganske i Analogi med Socrates' Beslutning at ville spaae; og denne riimfrostige Alvor, med hvilken han lokker Athenienserne paa Glatiis, staaer ganske i Samklang med den Forklaring, han senere giver over sin Betydning for det atheniensiske Folk, hvorledes han var en guddommelig Gave.

---

et Kobberstykke] der tænkes paa Raffaels Sixtinske Madonna. S. 82] dette og de efterfølgende Platoncitater i Asts Ord S. 181—184 er efter Platonis Eutyphro Apologia Socratis Crito Phaedo rec. J. Fr. Fischerus, Lipsiae 1783. (= 20 e). μὴ θορυβήσητε osv. hys ikke, selv om I finder, at jeg taler store Ord. sich selbst zu erheben] »sich selbst zu verherrlichen« Ast. Hertil hører Anm. *). S. 68] 17 b. blosz] »blosse« Ast. ἴσως μὲν γάρ osv. for den (min Maade at tale paa) kan maaske være ringere, maaske ogsaa bedre. S. 71] 18 a. Socrates' Beslutning at ville spaae] Cap. 30. den Forklaring] 30 d, 31 a.

unverkennbarer ist die falsche Ironie in der Stelle S. 84—91, wo Socrates die Wahrhaftigkeit jenes Orakelspruches, der ihn für den weisesten erklärt habe, darzuthun sucht*); das Eitle und Prahlerische liegt schon in der Ausführlichkeit, mit der Socrates davon redet. Ebenso erklärt Socrates, er sei ein berühmter und ausgezeichneter Mann (S. 81. 90. 136), und seine Bestimmung eine göttliche**) (S. 120); er sei der gröszte Wohlthäter der Stadt***) (S. 116. 119. 142); deszhalb werde ich verläumdet und beneidet (107) u. s. f. Ferner schreibt er sich Weisheit zu†) (S. 82. 83. 84 ff.), und spricht von der Weisheit der Sophisten in einem skeptischen Tone††), der nur Hochmuth andeutet. Denn was ist es anders, wenn man sich selbst herabsetzt, zugleich aber alle andere erniedrigt, als eine rednerische Selbsterhebung, die, wenn man ihr eine ernste Absicht unterlegt, als eitle Prahlerei erscheint, wenn man sie aber für unbefangene, absichtlose Freimüthigkeit nimmt, eine Naivität verräth, die durch den nicht beabsichtigten Contrast der Selbstverachtung und der Selbsterhebung†††) (wenn sich Socrates z. B. für unwissend erklärt, zugleich aber für weiser als alle andere, sich selbst also, den unwissenden, zum weisesten erhebt) fast in das Komische übergeht? Hat also der Verfasser der Apologie die Absicht gehabt, den Socrates als Ironiker zu schildern,

*) Det er den berømte Opdagelses-Reise, Socrates foretog, ikke for at finde Noget, men for at overbevise sig selv om, at der Intet var at finde.

**) Han er nemlig som en Bremse.

***) Ja han vil endog underholdes paa offentlig Bekostning.

†) Nemlig, at han Intet veed.

††) Men dog paa den høfligste Maade af Verden.

†††) Dette er netop det fine ironiske Muskelspil. Den Omstændighed, at han veed, at han ikke veed Noget, glæder ham, og han finder sig uendelig let derved, medens de Andre slæbe sig ihjel paa Kobberpenge. Uvidenheden opfattes aldrig af Socrates spekulativt, men den er ham saa beqvem, saa transportabel. Han er en *Asmus omnia secum portans*, og dette *omnia* er Intet. Jo mere glad han er over dette Intet, ikke som Resultat, men som uendelig Frihed, desto dybere er Ironien.

S. 84—91] Cap 6-9. S. 81. 90. 136] 20 c, 23 a, 34 e S. 120] 31 a. S. 116. 119. 142] 30 a, 30 e, 36 d. ich] »er« Ast. 107] 28 a. S. 82. 83. 84. ff.] 20 d, 20 e, 21 b ff. und spricht von der Weisheit der Sophisten] Cap. 4. aber alle andere] »aber alle anderen noch mehr« Ast. *Asinus omnia secum portans]* »Asmus, som bærer alt (omnia) [sit] med sig«. Titlen (A. omnia sua s. p.) paa Matthias Claudius' Sämmtliche Werke des Wandsbecker Bothen.

so hat er ihn in das Gegentheil vom platonischen Socrates in einen prahlerischen Sophisten umgewandelt; wollte er ihm aber eine unbefangene, absichtlose Freimüthigkeit leihen, so hat er die Naivität übertrieben und seinen Zweck verfehlt, weil die Gegenseite der Selbstherabsetzung, die Selbsterhebung, zu hervorstechend und grell ist, als dasz man glauben könnte, es sei mit der Selbstherabsetzung ernstlich gemeint; jene Anspruchlosigkeit ist daher nur affectirt, und die Selbstherabsetzung blosz scheinbar, weil sie von der ihr nachfolgenden Selbsterhebung überwogen wird. In diesem Scheinwesen eben erkennen wir am meisten den Redner, der, an das Antithesenspiel gewöhnt, das erste durch das zweite gegenüberstehende wieder aufzuheben pflegt. Eben so hat unser Apologiker gerade das Schönste in seiner Rede, was ihm als Thatsache vorlag, jene Aeusserungen nehmlich · der edlen und stolzen Freimüthigkeit und Seelengrösze des Socrates, in Schein gewendet, indem er es durch den Gegensatz wieder aufhebt; dieser Gegensatz ist die Besorgnisz, die Richter, auf deren Geneigtheit alles ankam, zu erzürnen*); weshalb er eben allemal die Gründe seiner

---

*) I en Note til dette Sted siger Ast: Daher das häufige: μὴ θορυβεῖτε, μὴ θορυβήσητε, καί μοι μὴ ἄχθεσθε λέγοντι τἀληθῆ. Han mener, at Forfatteren af Apologien har havt den historisk virkelige Begivenhed for Øie, at Socrates flere Gange blev afbrudt, men at han nu lader Socrates anticipere disse Afbrydelser, og saaledes forvandler det virkelige θορυβεῖν til et tilsyneladende. Han overseer derved, hvor ægte sokratisk vistnok denne ængstelige Stilfærdighed er, der bestandig tysser paa Athenienserne, for ikke at forskrække dem ved det Store, det Overordentlige, han har at sige. Dette Store er nu Betydningen af hans Person for Athenienserne, det er, for at sige det reent ud, at han er en guddommelig Gave, hvilken da nærmere bestemmes saaledes, han er en Bremse. Smlgn. § 30 E. Socrates advarer Athenienserne for at fordømme ham, ikke for hans Skyld, men for deres egen: μή τι ἐξαμάρτητε περὶ τὴν τοῦ θεοῦ δόσιν ὑμῖν ἐμοῦ καταψηφισάμενοι, ἐὰν γὰρ ἐμὲ ἀποκτείνητε, οὐ ῥᾳδίως ἄλλον τοιοῦτον εὑρήσετε, ἀτεχνῶς, εἰ καὶ γελοιότερον εἰπεῖν, προσκείμενον τῇ πόλει ὑπὸ

---

affectirt] »affectirt um die Ruhmredigkeit zu verbergen« Ast. gewendet] »verwandelt« Ast. siger Ast] a. St. S. 479 (med Tilføjelse af de nedenfor anførte Citater). μὴ θορυβεῖτε lad være at hysse (21 a, 30 c), μὴ θορυβήσητε hys ikke (20 e, sml. 17 c, 27 b, 30 c), καί μοι osv. og bliv ikke vrede paa mig, naar jeg siger Sandheden (31 e). θορυβεῖν larme, hysse. μή τι ἐξαμάρτητε osv. for at I ikke skal forgribe jer paa Gudens Gave til jer ved at domfælde mig. Hvis I nemlig dømmer mig fra Livet, vil I ikke let finde en til af den Slags, der ligefrem, selv om det lyder noget latterligt, er sat af Guden paa Staten som paa en stor Hest af ædel Race, men som paa Grund af sin Størrelse er noget sløv og trænger til at vækkes af en Bremse.

Aeuszerung so weitläufig und mit fast ängstlicher Sorgfalt auseinandersetzt, um ja nichts zu sagen, was keinen Grund für sich hätte und die Richter unwillig machen könnte. Diese Besorgnisz und Furcht, die der Freimüthigkeit immer gegenübertritt, hebt sie nicht diese wieder auf und verwandelt sie in Schein? Der wahrhafte Freie und Seelenstarke wird, ohne Rücksicht auf etwas anderes als die Wahrheit seiner Aussage, und unbekümmert, wie man diese aufnehme, so reden, wie ihm Bewusztseyn und Erkenntnisz gebieten. Eben so bekennt Socrates, dasz er seine Ankläger und Widersacher fürchte (S. 72. 86). Erkennen wir darin des Socrates Seelengrösze und durch nichts zu schreckende Wahrheitsliebe wieder, wie er sie z. B. in der Unterredung mit dem Kritias und Charikles, die sein Verderben beabsichtigten, beim Xenophon (Denkw. d. Socr. 1, 2, 33 ff.) an den Tag legt? Socrates stellt sich ferner, als spreche er nicht zu seiner Vertheidigung, sondern in der Absicht, die Richter zu überreden, dasz sie ihn nicht verurtheilen möchten, damit sie sich nicht am Geschenke der Gottheit versündigten (S. 121). Wenn ihr mir folgt, setzt er hinzu (S. 122), so werdet ihr meiner schonen. Wer erkennt nicht darin die rednerische Wendung? Die Bitte und der Wunsch, losgesprochen zu werden, wird versteckt und erscheint als wohlgemeinter Rath, nicht gegen die Götter zu freveln und ihr Geschenk zu verschmähen. Also ist jene Aeuszerung des Socrates, dasz er nicht für sich (um seine Lossprechung zu bewirken) sondern für die Athenäer spreche, ebenfalls blosz rednerisch d. h. Schein und Täuschung*).

Det Mythiske i de tidligere platoniske Dialoger som Antydning af en riigholdigere Speculation.

Jeg er nu færdig med Fremstillingen af det Dialektiske i Plato, saaledes som det var fornødent for nærværende Undersøgelse. Jeg

τοῦ θεοῦ ὥσπερ ἵππῳ μεγάλῳ μὲν καὶ γενναίῳ, ὑπὸ μεγέθους δὲ νωθεστέρῳ καὶ δεομένῳ ἐγείρεσθαι ὑπὸ μύωπός τινος.

*) Dette er alt sammen ganske rigtigt; thi Socrates er altfor **ironisk ligegyldig** til for Alvor at indlade sig med Athenienserne, og deraf kommer det, at han snart lader som han var pathetisk uforfærdet, snart som han var forsagt og kleinmodig.

S. 72. 86] 18 b, 21 e. S. 121] 30 d (der burde være citeret S. 119). S. 122] 31 a (der burde være citeret S. 120).

har med Flid ladet denne hele Betragtning ende i Apologien, for at det Usikkre og Vaklende i den foregaaende Argumentations Gang herved kunde faae en Consolidation. Det Mythiske vil nu blive Overveielsens Gjenstand, og idet jeg søger at glemme, i hvilken Hensigt det Hele foretages, for at Overveielsen kan blive saa uhildet som mulig, maa jeg bede Læseren i samme Grad at fastholde, at den Duplicitet, der ligger i Misforholdet mellem det Dialektiske og det Mythiske, er et af de Indicier, et af de Spor, der forhaabentlig vil lede hen til at adskille det baade ved Tid og Inderlighed tilsyneladende Uadskillelige.

Dette Mythiske kan man nu først see paa med mere ligegyldige Øine, man kan betragte det blot som en Forandring i Fremstilling, en anden Art af Foredrag, uden at derfor Forholdet mellem disse to Arter af Foredrag var et væsentligt; ja man kunde synes i en og anden Yttring af Plato at finde et Vink desangaaende. Protagoras siger saaledes, idet han gjør sig færdig til at bevise, at Dyden kan læres: »Vel, Socrates, jeg vil ikke beholde det for mig selv, men skal jeg som den Ældre, der taler til den Yngre, indklæde Beviset i en Mythe, eller foredrage det i en Afhandling?« (Heise Pag. 130). Og da han er færdig, bemærker han: »Saaledes har jeg nu, Socrates, baade ved en Mythe og ved Grunde beviist, at Dyden kan læres« (Pag. 145). Vi see saaledes, at her det mythiske Foredrag adskilles fra det undersøgende paa den Maade, at det mythiske betragtes som et ufuldkomnere, beregnet paa Yngre, at disse to Arter af Foredrag ikke staae i et nødvendigt Forhold til hinanden, da deres Nødvendighed først vilde sees i den høiere Eenhed, i hvilken de selv som discrete Momenter vare tilsyneladende og virkelige. Disse to Arter af Fremstilling sees ikke i Forhold til Ideen, men i Forhold til Tilhøreren, de ere som to Sprog, af hvilke det ene er mindre artikuleret, mere barnligt og blødt, det andet mere udviklet, mere skarp kantet og haardt; men da de ikke sees i Forhold til Ideen, saa lod der sig tænke et tredie Sprog, et fjerde o. s. f., et heelt Assortiment af saadanne Fremstillingsformer.

Hertil kommer, at Mythen efter denne Opfattelse aldeles ligger i Fremstillerens Magt, den er hans fri Skabning, han kan tage fra og lægge til, eftersom det forekommer ham at være Tilhøreren tjenligt. Men saaledes kan det umuligt staae til med det Mythiske i Plato. Det Mythiske har her en langt dybere Betydning, hvilket man ogsaa vil overbevise sig om, naar man bemærker, at det

---

Heise Pag. 130] Protagoras 320 c. Pag. 145] (Heise II. Bd.) 328 c.

Mythiske i Plato har en **Historie.** I de første og tidligste Dialoger er det saaledes enten slet ikke tilstede, i hvilket Tilfælde dets Modsætning ene raader, eller det er tilstede i Forbindelse med, og dog i en anden Forstand uden Forbindelse med dets Modsætning, det Abstrakte Derpaa forsvinder det aldeles i en heel Cyclus af Dialoger, hvor det Dialektiske, men i en ganske anden Forstand end i de tidligere Dialoger, er tilstede, og endelig dukker det atter frem i de sidste platoniske Arbeider, men i en dybere Forbindelse med det Dialektiske. Betræffende det Mythiske i Plato er jeg altsaa for det Første viist tilbage til de Dialoger, jeg nylig forlod. Her finder man det nemlig i Forbindelse med dets Modsætning, den abstrakte Dialektik. Saaledes f. Ex. Gorgias, hvor, efterat Sophisterne har kjæmpet med Fortvivlelsens Raseri, bestandig mindre og mindre »undselige,« hvor, efterat Polos har overbudet Gorgias, Kallikles Polos i Uforskammenhed, det Hele ender med en mythisk Fremstilling af Tilstanden efter Døden*). Men hvorledes forholder det sig nu med dette Mythiske; thi det er aabenbart, at det i disse Dialoger ikke saa meget er Platos fri Digtning, ham horigt og lydigt, som det snarere overvælder ham, at det ikke saa meget er at betragte som en underordnet Fremstilling for yngre eller mindre begavede Tilhørere, som snarere som en Ahnelse om et Høiere.

Stallbaum** staaer i sin Opfattelse af det Mythiske aabenbart

---

*) Denne Mythe forekommer forøvrigt paa tre Steder hos Plato: *cfr. Stallbaum ad Phædonem p. 177: Narrat Olympiodorus tertiam hujus dialogi partem vocari* νεκυίαν, *quo nomine constat rhapsodiam Odysseæ Homericæ ab veteribus dictam esse. Platonis autem cum tres sint* νεκυίαι *s. fabulæ de inferis, in Phædone, Gorgia, de republica, singulæque singulis invicem lucem affundant, omnes inter se diligenter comparandæ sunt.*

**) *Cfr. præfatio ad Phædonem p 16: quum autem rerum difficultatem tantam esse intelligeret, ut multa divinari potius animo, quam mente intelligi ac dilu-*

»undselige« i Gorgias 461 b siger Polos, at Gorgias har undset sig ved ikke at gjøre Sokr. den forlangte Indrømmelse. 482 c bebrejder Kallikles Polos, at han af Undseelse har indrømmet Sokr., at det er en større Skam at gjøre end at lide Uret. det Hele ender] Gorgias Cap. 79. *Stallbaum]* Noter til Phaedon a. St.: Olympiodoros (en nyplatonisk Fortolker af Phaidon) fortæller, at det tredie Afsnit af denne Dialog kaldes Nekyia (νεκυία), med hvilket Navn som bekjendt den Homeriske Odysses Sang (Νέκυια, Od. XI. Bog) blev benævnet af de gamle [. . . .]. Da der hos Plato findes 3 Nekyiai (νεκυίαι), d. e. Myther om Underverdnen, i Phædo (Cap. 60 ff.), i Gorgias og i Staten (X Cap. 13 ff.), og da de hver for sig gjensidigt belyser hinanden, maa de alle omhyggeligt sammenlignes indbyrdes. *Cfr. præfatio* osv. Sml. Fortalen til Phædo (a. St.): men da han

paa det i det Foregaaende antydede Standpunkt. Deels betragter han det som en Accommodation, eller for at jeg skal bruge et i denne Forbindelse vistnok betegnende Udtryk, en συγκαταβασις,

---

cide explicari posse viderentur, mirum non est, etiam in hoc libro subtilissimis rerum disputationibus intextas esse mythicas et fabulosas narrationes, quæ locum obtineant demonstrationis et certorum argumentorum . . . . . Nam verissime Eberhardus Script. Miscell. p. 382 hæc scripsit: Man kann als gewisz annehmen, Plato habe sich bisweilen der Mythen im Gegensatz des Raisonnements oder der Vernunftbeweise bedient, da wo von Gegenständen die Rede war, die ausser dem Gesichtkreise der menschlichen Vernunft und Erfahrung liegen, oder wo ihm die Vernunftbeweise selbst noch zu schwer waren, oder wo sie ihm für die Fassungskraft seiner Zuhörer zu schwer schienen. *Cfr. ad Phædonem p. 177: Sæpenumero enim videtur mythicis illis narrationibus usus esse, quo significaret, argumentum, quod attigisset, ita esse comparatum, ut suspicionibus magis et conjecturis esset indulgendum, quam ratiociniis ac disputationibus confidendum. Quod ubi facit, iis fabulis et narrationibus, quæ apud Græcos erant vulgo celebratæ, sic plerumque utitur, ut non solum abjiciat aut mutet, quæ consilio suo parum accommodata erant. sed simul etiam civium suorum superstitionem corrigat et removere studeat. Ex qua re intelligitur, quodnam aliud etiam consilium in usu mythorum Plato secutus sit. Voluit enim ineptam illam plebis superstitionem sensim tollere, aut certe emendare. Denique etiam mythos eo consilio adhibuisse videtur, ut animos æqualium coeca superstitione oppressos sensim quasi præpararet ad purioris sapientiæ doctrinam percipiendam.*

[Platon] indsaa, at Sagens Vanskelighed var saa stor, at meget snarere syntes at kunne anes med Sjælen end fattes af Tanken og klart fremstilles, er det intet Under, at der ogsaa i dette Skrift i de skarpsindigste Undersøgelser af Spørgsmaalet er indvævet [Stallbaum skriver *intertextas*, ikke *intextas*] mythiske og eventyrlige Skildringer, som skal træde i Stedet for Bevis og sikre Argumenter . . . . Meget træffende skriver nemlig Eberhard (Neue vermischte Schriften von J. A. Eberhard, Halle 1788, S. 384: Man kann also, glaub ich, als ausgemacht annehmen osv.) . . . . Sml. Noter til Phædo S. 178: ofte synes han nemlig at have benyttet disse mythiske Skildringer for derved at antyde, at det berørte Emne var saaledes beskaffent, at man snarere maatte hengive sig til Anelser og Formodninger end sætte sin Lid til Slutninger og Undersøgelser. Naar han gjør det, benytter han i Reglen de Myther og Fortællinger, der var almindeligt udbredte hos Grækerne, paa den Maade, at han ikke blot bortkaster og ændrer, hvad der ikke stemmer med hans Hensigt, men tillige ogsaa retter sine Landsmænds Overtro og stræber at fjerne den. Heraf ses det, hvilken yderligere Hensigt Plato har havt med Anvendelsen af Myther. Han vilde nemlig lidt efter lidt hæve Almuens taabelige Overtro eller idetmindste rette den. Endelig synes han ogsaa i den Hensigt [*eo consilio mythos* Stallbaum] at have anvendt Myther, for ligesom at forberede sine Samtidiges af blind Overtro knugede Sind lidt efter lidt til at tilegne sig en renere Visdoms Lære. συγκατάβασις Nedladen sig.

da dette Ord jo antyder, at Plato i det Mythiske stiger ned til Tilhøreren, istedetfor at vi antage, at det Mythiske er et Høiere, ja et ud over Platos subjektive Myndighed Liggende; deels sætter han det i. Forbindelse med den Folkebevidsthed, der forud for Plato opbevarede Ideen i et saadant Hylster. Men begge Betragtninger ere ikke synderlig skarpt gjennemførte til en betydningsfuld Adskillelse af, hvad der blev opfattet gjennem Fornuftslutninger, og hvad der blev ahnet, eller til en i Sandhed beroligende Afgjørelse af Grændsestridighederne mellem Traditionen og Plato. Baur (anf. Skr. Pag. 90-98) seer i det Mythiske det Traditionelle, og giver Ackermann Ret i at stille Digtere og Orakelsprog i samme Forhold til Plato, som Propheterne i det gamle Testamente stode til Apostler og Evangelister. Paa den ene Side maatte man vel saa i det Mythiske hos Plato see den fromme Veneration, den sønlige Pietet, med hvilken han omfattede sit Fødelands Fortids religiøse Bevidsthed; paa den anden Side den ædle momentane Mistillid til de af ham selv opførte Bygninger, hvorfor han jo heller ei i Staten vil give nogen Lov for Gudstjenesten, men overlader det til den delphiske Apoll. Ast*) har en fuldstændigere Opfattelse, kun at den egentlig ikke er begrundet paa Iagttagelse, ikke saa meget bærer Charakteren af at være erhvervet som af at være ønsket.

Saavel Ast som Baur synes at have overseet det Mythiskes indre Historie i Plato. Medens dette nemlig i de tidligere Dialoger træder op i Modsætning til det Dialektiske, idet, naar det Dialektiske forstummer, det Mythiske lader sig høre eller rettere

*) Smlgn. anf. Skr. Pag. 165: Das Mythische ist gleichsam die theologische Basis der platonischen Speculation: die Erkenntnisz wird durch das Dogma gebunden und befestigt, und der Geist aus dem Gebiete der menschlichen Reflexion zur Anschauung des höheren unendlichen Lebens emporgeführt, wo er sich, seiner Endlichkeit und irdischen Selbstheit vergessend, in die unergründliche Tiefe des Göttlichen und Ewigen versenkt. Man könnte sagen, dasz in den platonischen Gesprächen die philosophischen Darstellungen nur den Zweck haben, den Geist auf die höhere Betrachtung hinzuleiten und zur Anschauung der in den Mythen sinnbildlich geoffenbarten Unendlichkeit und Göttlichkeit vorzubereiten, gleichwie in den Mysterien auf die Vorbereitung und Einweihung erst die eigentliche Beschauung (ἐποπτεία) folgte.

giver Ackermann Ret] S. 92 (Ackermann, Das Christliche in Plato und in der platonischen Philosophie, Hamburg 1835, S. 52). i Staten] IV 427 b. ἐποπτεία Skuen Ansigt til Ansigt.

see, saa er det derimod i de senere i et mere venskabeligt Forhold til det Dialektiske, det er, Plato er bleven Herre over det, det vil sige, det Mythiske bliver det Billedlige. Med Baur at forklare det Mythiske som det Traditionelle, for sædeligreligiøse Sandheder at lade Plato søge et Udgangspunkt i den høiere Auctoritet, der ligger i Digte og Orakelsprog, gaaer ikke uden videre an; thi i de første Bøger af Staten underkjendes jo aldeles Gyldigheden af Digternes Udsagn, der polemiseres og advares stærkt mod dem, og den fremstillende (ɔ: den digteriske) Opfattelse misbilliges i Modsætning til den slet og ret fortællende; ja i den tiende Bog af Staten vil Plato jo have Digterne ud af Staten. Uden videre gaaer det altsaa ikke an. Den fornødne Berigtigelse indeholdes imidlertid i Betragtningen af det Mythiskes Metamorphose i Plato. Skarpest træder det frem i de første Dialoger. Medens her Dialektiken giver et aldeles abstrakt og stundom et negativt Resultat, vil det Mythiske give meget Mere. Men spørge vi overhovedet, hvad det Mythiske er, saa maa man vel svare, det er Ideens Udlændighedsstand, dens Udvorteshed, ɔ: dens Timelighed og Rummelighed umiddelbar som saadan. Det Mythiske i Dialogerne bærer ogsaa aldeles denne Charakteer. De store Tidsrum, som Sjælen efter Fremstillingen i Phædrus gjennemløber, den rummelige Uendelighed, som i Gorgias og Phædon anskueliggjøres som Fremstilling af Sjælens Existents efter Døden, ere Myther. Sagen lader sig let forklare. Det Dialektiske ryddeliggjør Terrainet for alt Uvedkommende og forsøger nu at klattre op til Ideen, da dette imidlertid mislykkes, reagerer Phantasien. Træt af det dialektiske Arbeide lægger Phantasien sig til at drømme, og heraf fremkommer det Mythiske. Under denne Drømmen svæver Ideen enten hastende forbi i uendelig Succession, eller den staaer stille og udvider sig uendelig præsent i Rummet. Det Mythiske er saaledes Phantasiens Enthusiasme i Spekulationens Tjeneste, og til en vis Grad, hvad Hegel kalder Phantasiens Pantheisme*). Det

*) Naar det Mythiske opfattes saaledes, kunde det synes at det blev forvexlet med det Poetiske; men herved maa bemærkes, at det Poetiske er sig selv bevidst som det Poetiske, har i denne Idealitet sin Realitet og vil ikke have nogen anden Realitet. Det Mythiske derimod ligger i den Hverkenhed og Dobbelthed, den Mellemtilstand, hvoraf Bevidsthedens Interesser endnu ikke har udkjæmpet sig. Det Poetiske er en hypothetisk Sætning i Konjunktiv,

i de første Bøger af Staten] II Cap. 17 ff. i den tiende Bog] Cap. 3 ff. i Phædrus] Cap. 25 ff. Phantasiens Pantheisme] Hegel, Vorlesungen über Aesthetik, Werke X [1] S. 469: Der Pantheismus der Kunst.

har Gyldighed i Berørelsens Øieblik og bringes ikke i Forhold til nogen Reflexion. Det vil man ogsaa overbevise sig om ved at

---

det Mythiske er en hypothetisk Sætning i Indicativ. Denne Duplicitet, det indikativiske Udsagn og den hypothetiske Form, der vakler mellem at være hverken Konjunktiv eller Indicativ og baade Conjunktiv og Indicativ, er en Betegnelse af det Mythiske. Saalænge Mythen tages for Virkelighed, er den egentlig ikke Mythe, først i det Øieblik den berører en reflekterende Bevidsthed, bliver den Mythe; og forsaavidt den nu har et speculativt Gehalt og applicerer sig til Phantasien, fremkommer den mythiske Fremstilling. Men Mythens Tid er i en vis Forstand forbi, saasnart der bliver Spørgsmaal om en mythisk Fremstilling, men da Reflexionen endnu ikke har faaet Lov at tilintetgjøre den, er Mythen endnu til, og netop ifærd med at bryde op og drage bort, løfter den sig fra Jorden, men speiler sig til Afsked endnu engang i Phantasien, og dette er den mythiske Fremstilling. Erdmann bemærker (Zeitschrift für spekulative Theologie von Lic. Bruno Bauer. Dritten Bandes erstes Heft Pag. 26): Ein Faktum oder auch eine Reihe von Faktis, welche eine religiöse Idee auch nicht sind aber bedeuten, nennen wir einen religiösen Mythus. Der religiöse Mythus ist ein Faktum oder eine Reihe von Faktis, welche einen religiösen Inhalt in der sinnlich zeitlichen Form darstellen, die aber (und darin besteht ihr Unterschied von der Geschichte) nicht eine nothwendige Manifestation der Idee selbst sind, sondern in einem äuszerlichen Verhältnisz zu ihr stehen. Deswegen sind die Mythen nicht wahr, wenn sie auch Wahrheit enthalten sollten, sie sind ersonnen, wenn auch nicht durch Reflexion, sie sind keine wirklichen Fakta, sondern fingirt. Men dette, at de ikke ere sande, det er jo først forbeholdt et senere, et sandere Tidsmoment at indsee. Men Phantasien, hvilken det Spørgsmaal, om det er sandt eller ikke er sandt, er indifferent, skuer dem med philosophisk Interesse, og, som i nærværende Tilfælde, træt af Dialektikens Arbeide hviler den i dem. Paa en vis Maade digter den dem selv, dette er det Poetiske, paa en anden Maade digter den dem ikke, dette er det Ikke-Poetiske, Eenheden heraf er det Mythiske, naar det forstaaes om den mythiske Fremstilling. Naar derfor Socrates siger i Phædon, at Ingen kan paastaae, at Mythen er sand, saa er dette Frihedens Moment, Individet føler sig frit og emanciperet fra Mythen; men naar han dog mener, at man skal vove at troe det, saa er det Afhængighedens Moment. I første Tilfælde kan han skalte og valte med Mythen, som han vil, tage fra og lægge til; i sidste Tilfælde overvælder den ham, idet han hengiver sig til den, og Eenheden er den mythiske Fremstilling.

---

durch Reflexion, »durch Reflexion erzeugt« Erdmann. Socrates siger i Phædon, 114 d.

betragte Gorgias og Phædon. Den mythiske Fremstilling af Sjælens Existents efter Døden bringes hverken i Forhold til en historisk Reflexion, om det virkelig forholder sig saaledes, om Aeacus, Minos og Rhadamantus sidde og dømme, eller til en philosophisk, om det er Sandhed. Kan man betegne den Dialektik, der svarer til det Mythiske, som Attraa, Begjær, som det Øiekast, der seer paa Ideen for at attraae den, saa er det Mythiske Ideens frugtbare Omfavnelser. Ideen synker og svæver ned som en velsignende Taage over Individet. Forsaavidt der imidlertid i denne Individets Tilstand er i ethvert Øieblik en svag Antydning, en fjern Ahnelse af en reflekterende Bevidsthed, en hemmelighedsfuld næsten uhørlig Hvidsken, forsaavidt er der i ethvert Øieblik en Mulighed af, at det Mythiske undergaaer en Metamorphose.

Saasnart nemlig Bevidstheden træder til, viser det sig, at disse Luftsyner dog ikke vare Ideen. Forsaavidt nu Phantasien igjen, efterat Bevidstheden er vaagnet, længes tilbage til disse Drømme, saa træder det Mythiske frem i en ny Skikkelse, det er, som Billede. Der er nemlig nu foregaaet den Forandring, at det i Bevidstheden er optaget, at det Mythiske ikke er Ideen, men en Afglands af Ideen. Saaledes, troer jeg, forholder det sig med de mythiske Fremstillinger i de construktive Dialoger. Det Mythiske er for det første indoptaget med i det Dialectiske, er ikke længer i Strid dermed, afslutter sig ikke længer sekterisk; det alternerer med det Dialektiske*), og saaledes er saavel Dialektiken som det Mythiske løftet op i en høiere Tingenes Orden. Det Mythiske kan derfor gjerne have noget Traditionelt ved sig. Det Traditionelle er ligesom den Vuggesang, der udgjør et Moment med i Drømmen; men mythisk er det dog ret egentlig netop i de Øieblikke, hvor Aanden farer hen, og Ingen veed hvorfra den kommer, eller hvor den farer hen.

Til en lignende Betragtning af det Mythiske kan man ogsaa komme, idet man gaaer ud fra det Billedlige. Naar man nemlig i en reflekterende Tid seer i en reflekterende Fremstilling det Billedlige meget sparsomt og overhørt at fremtræde, som en antidiluviansk Forstening at erindre om en anden Art Tilvær, hvilken

*) Fordi Plato overhovedet aldrig kom til den spekulative Tanke-Bevægelse, derfor kan endnu bestandig det Mythiske eller rettere det Billedlige være et Moment med i Ideens Fremstilling. Platos Element er ikke Tanken men Forestillingen.

Aanden farer hen osv.] Johannes' Evang. 3, 8.

Tvivlen bortskyllede, saa vil man maaskee forundre sig over, at det Billedlige nogensinde har kunnet spille saa stor en Rolle. Men idet Billedet griber om sig mere og mere, rummer Mere og Mere i sig, indbyder det Tilskueren til at hvile deri, til at foregribe en Nydelse, som den rastløse Reflexion maaskee ad en lang Omvei vilde føre Een til. Og naar nu tilsidst Billedet faaer et saadant Omfang, at den hele Existents bliver synlig deri, saa er dette den retrograde Bevægelse hen mod det Mythiske. Naturphilosophien giver ofte Exempler herpaa, og saaledes er f. Ex. H. Steffens Fortale til Karrikaturen des Heiligsten et saadant storartet Billede, hvor Natur-Existentsen bliver en Mythe om Aandens Existents. Billedet overvælder saaledes Individet, det taber sin Frihed, eller rettere synker hen i en Tilstand, hvor den ikke har Realitet; thi Billedet er nu ikke det frit producerede, det kunstnerisk skabte. Og hvor travlt end Tanken har med at tage Enkelthederne i Øiesyn, hvor sindrig den end er i at combinere, hvor hyggeligt den end indretter sig sin Existents deri, saa er den dog ikke istand til at skille det Hele ud fra sig og lade det vise sig let og flygtigt i den rene Digtnings Sphære. Dette for at vise, hvorledes det Mythiske ogsaa kan gjøre sig gjeldende i et isoleret Individ. Prototypen hertil maa naturligviis have gjort sig gjeldende i Nationernes Udvikling, kun at man erindrer, at det blot saa længe vedbliver at være Mythe, som denne selvsamme Proces gjentager sig i Nationernes Bevidsthed, der selv drømmende reproducerer sin Fortids Mythe. Ethvert Forsøg paa at ville tage Mythen historisk viser allerede, at Reflexionen er vaagnet, og dræber Mythen. Ligesom Eventyret hersker Mythen kun i Phantasiens Tusmørke, medens naturligviis mythiske Elementer godt kan vedligeholde sig en Tidlang, efterat den historiske Interesse er vaagnet, og den philosophiske Interesse kommer til Bevidsthed.

Forholder det sig nu saaledes med det Mythiske i Plato, saa bliver Svaret ikke vanskeligt paa det Spørgsmaal: tilhører det Mythiske Plato eller Socrates. Jeg troer, at jeg paa egne og Læsernes Vegne tør svare: det tilhører ikke Socrates. Erindrer man derimod, hvad Oldtiden jo bevidner, at det var fra et produktivt Digterliv, at Socrates kaldte den tyveaarige Plato tilbage paa den abstrakte Selverkjendelse*), saa bliver det vist ganske naturligt, at

*) Smlgn. Geschichte und System der platonischen Philosophie von *Dr.* K. F. Hermann, 1ster Theil. Heidelberg 1839. Pag. 30 med tilhørende Note 54.

Karrikaturen osv.] Caricaturen des Heiligsten. I–II. Leipzig 1819–21.

det Digteriske i sin aktive Passivitet og passive Aktivitet maatte gjøre sig gjeldende i Modsætning til den forsultne sokratiske Dialektik, og at det stærkest og meest isoleret maatte fremtræde i den Produktivitet, der enten var samtidig med Socrates eller dog laae ham nærmest. Dette er nu ogsaa Tilfældet; thi det Mythiske staaer meest haardnakket og gjenstridigt paa sin Ret i de tidligere Dialoger, hvorimod det i de constructive Dialoger har bøiet sig under en omfattende Bevidstheds milde Regimente. De derfor, der have noget nøiere Kjendskab til Plato, vil vist ogsaa give mig Ret i at lade den i strængere Forstand platoniske Udvikling begynde med den Dialektik, der fremtræder i Parmenides og de til denne Cyclus hørende Dialoger og ender i de constructive. Men at den Dialektik, der indeholdes i disse, er væsentlig forskjellig fra den hidtil beskrevne Dialektik, er allerede før bemærket. Det Mythiske i de første Dialoger bliver derfor i Forhold til den hele platoniske Udvikling at ansee for en Slags Ideens Præexistents, og naar man samler det her Udhævede, kunde man maaskee kalde det Mythiske i de tidligere Dialoger Spekulationens umodne Frugt, og da det at modnes er en Gæringsproces, saa vil den senere ægte platoniske Dialektik vel passende kunne sammenlignes hermed. At imidlertid Spekulationens Frugt aldrig ganske modnes i Plato, det har sin Grund i, at den dialektiske Bevægelse aldrig fuldbyrdes fuldelig.

Jeg skal nu kortelig gjennemgaae den mythiske Deel af et Par Dialoger. Det vil være overflødigt at erindre om, at man ikke kan kalde den den mythiske, fordi der tages et Hensyn til en eller anden Mythe deri, thi fordi man i en Fremstilling anfører en Mythe, derfor bliver Fremstillingen ikke mythisk; heller ikke fordi man benytter en Mythe, thi det at man benytter den, viser jo, at man er ude over den; heller ikke om man vilde gjøre Mythen til en Troes-Gjenstand, bliver Fremstillingen mythisk, thi det Mythiske henvender sig ikke nærmest til Erkjendelsen, men til Phantasien, fordrer, at Individet skal tabe sig deri, og først naar Fremstillingen saaledes zittrer mellem Phantasiens Produktion og Reproduktion, først da er Fremstillingen mythisk. I Symposiet antager man, at den mythiske Fremstilling begynder med Diotimas Fortælling. Den er nu ikke mythisk, fordi der tages et Hensyn til Mythen om Eros som avlet af Poros og Penia; thi ogsaa i de tidligere Taler havde man ikke ladet Sagnene om Eros' Herkomst upaaagtede. Den Bestemmelse imidlertid, som her gives af Eros,

---

Diotimas Fortælling] Symposiet Cap. 22 ff.

er negativ, Eros er et Mellemvæsen, er hverken riig eller fattig Forsaavidt ere vi ikke komne videre end ved den socratiske Udvikling. Men dette Negative, som er Tænkningens evige Uro, adskillende og forbindende, hvilket Tanken derfor ikke kan fastholde, da det er det Fremadskyndende i Tanken, dette standser her og udhviler sig for Phantasien, det udvider sig for Anskuelsen. *Deri ligger det Mythiske.* Enhver, der har givet sig af med abstrakt Tænkning, vil vist have bemærket, hvor forførerisk det er at ville fastholde det, som egentlig ikke er, uden forsaavidt det er ophævet. Men dette er en mythisk Tendents. Det som nemlig skeer, er at Ideen fastholdes under Tidens og Rummets Bestemmelser, disse aldeles ideelt tagne*). Det altsaa, som den mythiske Fremstilling giver mere end den hidtil beskrevne dialectiske Bevægelse, er, at den lader det Negative *sees*. Herved giver den nu i en vis Forstand Mindre, sinker Tankeudviklingen, og aabenbarer sig ikke som en Fuldbringelse af den begyndte Proces, men som en ganske ny Begyndelse. Jo mere den nu vil udvide Beskuelsen, jo fyldigere den vil gjøre den, desto mere viser den sin Modsætning til den blot negative Dialectik, men desto mere bortfjerner den sig ogsaa fra den egentlige Tænkning, bedaarer Tanken, gjør den kjælen og blødagtig. Det Andet, hvorved den mythiske Deel af denne Dialog giver Mere end den dialectiske, er at den opstiller *det Skjønne som Eros' Gjenstand*. Saaledes har vi nu en ægte platonisk Dichotomi, der, som allerede tidligere bemærket, lider af alle en Dichotomis Besværligheder, idet den har det Negative uden for sig og den Eenhed, der opnaaes, aldrig kan hypostasere sig. Seer man nærmere til, hvorledes det staaer sig med det Skjønne, saa afstryger dette gjennem en dialectisk Bevægelse en Mængde Bestemmelser. Kjærlighedens Gjenstand er successivt: skjønne Legemer — skjønne Sjæle — skjønne Bemærkninger — skjøn Erkjendelse — det Skjønne. Det Skjønne bestemmes nu ikke blot negativt som det, der vil vise sig i et langt herligere Lys end Guld, Klæder,

*) Det, der giver Rummet Realitet, er Naturens organiske Proces, det, der giver Tiden Realitet, er Historiens Fylde. I det Mythiske har baade Tid og Rum blot Phantasi-Realitet. Dette seer man f. Ex. i de indiske Myther i den barnagtige Rutten med Tid, der idet den vil sige Meget, siger slet Intet, fordi den Maalestok, den anlægger, i samme Øieblik berøves sin Gyldighed: thi at sige, at en Konge har regjeret i 70,000 Aar, er jo aldeles sig selv ophævende, da man bruger Tidsbestemmelsen, og dog ikke tillægger den Realitet. I denne Idealitet forvexles og ombyttes ganske vilkaarligt Tid og Rum med hinanden.

skjønne Drenge og Ynglinge, men Diotima føier til: »hvad skulde vi troe, naar det lykkedes Nogen at skue dette Skjønne selv, luttret, reent, ublandet, ikke beklædt med menneskeligt Kjød og Farver eller andet forgængeligt Tant, men det guddommelig Skjønne selv i sit Væsens Eenhed?« (Heise Pag. 81). Det Mythiske ligger aabenbart deri, at det i og for sig Skjønne skal skues. Og uagtet Fremstillerinden engang har renonceret paa alt forgængeligt Tant og Indklædnings-Apparat, saa er det aabenbart, at dette vil netop komme igjen i Phantasiens Verden og afgive det mythiske Drapperi. Saaledes vil det altid gaae med »das Ding an sich,« naar man ikke kan kaste den bort og slaae den i Glemmebogen, men derimod, idet man har faaet den udenfor Tænkningen, nu vil lade Phantasien bøde paa og godtgjøre Tabet.

Dette Standpunkt erindrer naturligviis meget om det kantiske. Jeg skal ved et Par Ord blot berøre Forskjellen. Kant standsede vistnok ved dette Tingenes »an sich,« men enten vedblev han ufortrøden ved Hjælp af den subjective Tænkning at ville gribe det, og da det at gribe det var en Umulighed, saa havde han naturligviis den store Fordeel, den vistnok temmelig ironiske Lykke, altid at haabe; eller han kastede det bort, søgte at glemme det. Forsaavidt han derimod stundom vil fastholde det, saa udvikler han det Mythiske, og saaledes er f. Ex. hans hele Anskuelse af det »radikale Onde« egentlig en Mythe. Det Onde nemlig, som Tanken ikke kan magte, lægges udenfor Tanken og overlades til Phantasien. I den mythiske Deel af Symposiet tildrømmer derfor Digteren Plato sig alt det, som Dialectikeren Socrates søgte; i Drømmens Verden finder Ironiens ulykkelige Kjærlighed sin Gjenstand. At Plato nu lægger Diotima denne Fremstilling i Munden, kan visselig ikke gjøre den til en mythisk Fremstilling, hvorimod det hører med til det Mythiske, hvad Phantasien overhovedet ynder, at Gjenstanden lægges udenfor, fjernes for atter at drages tilbage, ligesom man ikke gjerne selv vil have oplevet et Eventyr, men skyder det bort fra sig, og stræber ved Modsætning til Tidens Mellemværende at gjøre Phantasiens Præsens desto mere tiltrækkende. Ogsaa Ast bemærker jo, at det er en blot Opdigtelse med denne Diotima, og Baurs Betragtning, at Plato har valgt den mythiske Fremstillingsform, for at give sit Philosophem en positiv

---

Heise Pag. 81] Symposiet 211 e. »das Ding an sich«] som efter Kant unddrager sig vor Erkjendelse. det »radikale Onde«] Kant, Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft (Leipzig 1838) S. 19 ff. Ast bemærker] anf. Skr. S. 312. Baurs Betragtning] anf. Skr. S. 96 Anm. *).

Støtte i en Folkebevidstheden tilvant Form, forklarer vistnok for lidt, og opfatter det Mythiskes Forhold til Plato aldeles udvortes.

Betragte vi den mythiske Fremstilling af Sjælens Tilstand efter Døden, som den beskrives i Gorgias og Phædon, saa finder der til en vis Grad en Ulighed Sted mellem disse to Opfattelser. I Gorgias indskjærper Socrates vel flere Gange*), at han troer derpaa og vedkjender sig sin Tro derpaa i Modsætning til dem, der maaskee »vilde betragte og ringeagte denne Fortælling som et Ammestue-Eventyr;« men man seer dog ogsaa af de følgende Yttringer, at det mere er ham om at gjøre at haandthæve Retfærdighedens Idee, end at opretholde Mythen, da han selv indrømmer det Naturlige i at ringeagte slige Fortællinger, naar man ved Undersøgelse kan finde noget Bedre og Sandere. Det Mythiske ligger nu igjen ikke saa meget i Hentydningen til Sagnet om Minos, Aeacus og Rhadamantus, som mere i Fastholdelsen af Doms-Acten i dens Anskueliggjørelse for Phantasien, eller saaledes som Phantasien reproducerer sig den. I Phædon derimod antyder Socrates selv, hvorledes det forholder sig med den hele Opfattelse: »At paastaae, at dette forholder sig saaledes, som jeg nu har sat det ud fra hinanden, sømmer vel ingen fornuftig Mand; men at det forholder sig paa denne eller paa en lignende Maade med vore Sjæle og deres Boliger, da dog Sjælen aabenbar er noget Udødeligt, det synes mig, sømmer sig vel at antage, og det lønner Umagen at vove at troe, at det virkelig forholder sig saaledes. Thi skjønt er dette Vovestykke, og sligt bør man ligesom fremtrylle for sig selv. Derfor har jeg ogsaa dvælet saa længe ved denne Fortælling.« (Heise Pag. 117). Her bruges nu ogsaa de rette Udtryk, at det er et Vovestykke at troe det og at man bør fremtrylle Sligt for sig selv; thi Forestillingen om de mange og store Tidsrum, som Sjælen alt i Forhold til sin Beskaffenhed maa gjennemløbe, Underverdenens uhyre Rum, i hvilket man seer Sjælen forsvinde, ledsaget af sin Dæmon, Opholdsstedernes forskjellige Beskaffenhed, Tartarus' Bølge, som kaster Sjælen til Kokytos eller

*) Den Omstændighed at Socrates ogsaa i den mythiske Deel af Dialogerne er den Talende, beviser Intet mod Rigtigheden af den her etablerede Adskillelse af det Dialektiske og det Mythiske, da, som bekjendt, Plato aldrig selv optræder talende, men altid bruger Socrates' Navn.

flere Gange]: Gorgias 523 a, 524 a, 526 d. »vilde betragte ovs.]: 527 a. selv indrømmer]: smst. Heise Pag. 117]: (I. Bd.) Phaidon 114 d.

Pyriphlegeton, disse Sjæles Forsamling i den Acherusiske Søe, hvorfra de raabe og kalde paa dem, de enten have dræbt eller mishandlet — alt dette er ret egentlig mythisk; men det Mythiske ligger i den Magt, det faaer over Phantasien, idet man, naar man vil fremtrylle det, maner Syner frem, som overvælde Een selv. Den spekulative Tanke, der ligesom gaaer og pudsler i dette Tusmørke, er den guddommelige Retfærdighed, den Harmoni i Aandeverdenen, paa hvilken Naturloven i Universet er et Billede.

Første Bog af Staten.

Inden jeg gaaer over til at gjøre Rede for Valget af de Dialoger, jeg har gjennemgaaet, maa jeg endnu gjøre et Valg. Den første Bog af Staten maa jeg, inden jeg forlader Detaillen af Plato, gjøre til Gjenstand for en nærmere Undersøgelse. **Schleiermacher** anstiller i Indledningen til Staten nogle Betragtninger betræffende denne Dialogs Forhold til de tidligere ethiske Dialoger. »Wenn wir Platos Meinung ganz verstehen wollen, dürfen wir nicht aus der Acht lassen, dasz diese ganze Aehnlichkeit unseres Werkes mit den ältern ethischen Gesprächen auch am Ende dieses ersten Buches gänzlich verschwindet . . . . . Auch die Methode ändert sich gänzlich; Socrates tritt nicht mehr fragend als der Nichtwissende auf, der nur im Dienste des Gottes die grössere Unwissenheit aufsucht, sondern als einer, der gefunden hat, trägt er in strengem Zusammenhange fortschreitend die gewonnenen Einsichten mit. Ja auch dem Style nach tragen nur noch die nächsten Reden der beiden Brüder, als den Uebergang bildend, eine Aehnlichkeit mit dem bisherigen, hernach nichts mehr von dialogischer Pracht und reizender Ironie, sondern bündige Strenge allein soll den Preis gewinnen. Der gesammte Apparat der jugendlicheren Virtuosität glänzt hier noch einmal im Eingang, und erlischt dann auf immer, um so verständlich als möglich zu gestehen, dasz alles Schöne und Gefällige dieser Art doch auf dem Gebiete der Philosophie nur in vorbereitenden, mehr spornenden und anregenden, als förderndeu und befriedigenden Untersuchungen seinen Ort habe, dasz aber, wo eine zusammenhängende Darstellung von den Resultaten philosophischer Forschung gegeben werden soll, solcher Schmuck mehr abziehend wirken als die vollständige Auffassung fördern würde (Platons Werke von Schleiermacher. Dritten Theiles erster Band, Pag. 9. 10). Det vil derfor være gavnligt endnu engang at dvæle ved den Fremstillings Beskaffen-

hed*) og *in specie* ved dens Forhold til Ideen. Naar man nemlig ikke kan nægte, at der er en væsentlig Forskjel mellem denne første Bog af Staten og de følgende; naar man er enig med Schleiermacher i de af ham anstillede Iagttagelser, saa føres jo Tanken tilbage paa de første Dialoger og paa den Form, der maa have staaet under Socrates' Indflydelse, og dette Afsnit af Staten vil da give Anledning til *in compendio* at ratihabere, om muligt, den i det Foregaaende anstillede Synsforretning. To Ting bliver der især deleshed at lægge Mærke til: den første Bog ender ikke blot uden Resultat, som Schleiermacher mener, men snarere med et negativt Resultat; Ironien er atter her et væsentligt Moment.

Vi kan nu for Fuldstændighedens Skyld betragte Ironien deels i dens enkelte Yttringer, deels i dens definitive Stræben. Dette Sidste er naturligviis Hovedsagen; men desuagtet vil det ikke være uvigtigt at see, at selv dens enkelte Yttringer ikke staae i noget Forhold til Ideen, at det Skjæves og Eensidiges Tilintetgjørelse ikke skeer for at lade det Sande træde frem, men for at begynde paa noget ligesaa Skjævt og Eensidigt. Dette vil være af Vigtighed for at see, at selv Ironiens enkelte Yttringer ikke have fornægtet deres Herkomst og Slægtskab, at de ere de travle Svende, de snue Speidere og ubestikkelige Angivere, der arbeide i deres Herres Tjeneste. Men denne Herre er ingen anden end den totale Ironi, der, naar alle Smaatræfninger ere udkæmpede, naar alle Høider ere sloifede, skuer ud over det totale Intet, bliver sig

*) Hvorledes det nu forøvrigt lader sig forklare, at Plato i et af sine sidste Skrifter tager et Hensyn til hele den socratiske Dialektik og Ironi, som han jo i et ikke ringe Antal af mellemliggende Dialoger havde opgivet, og ikke mere kommer tilbage paa, det skulde jeg egentlig ikke indlade mig paa, da jeg i det Hele knytter mig til Schleiermachers Observation. Da imidlertid Forklaringen ligger saa nær, skal den finde en Plads her. Den første Bog afhandler nemlig netop saadanne Spørgsmaal, som udgjør Undersøgelsens Gjenstand i de første Dialoger. Det var derfor ganske naturligt, at Plato ret levende ønskede at erindre sig Socrates, og, som han i Staten stræbte at nedlægge sin Total-Anskuelse, ogsaa fandt det Passende i al Korthed at gjennemløbe den Udvikling, de tidligste Dialoger indeholde, og levere en Slags Indledning, der visselig er langt fra at være en Indledning for Læseren af Staten, men der, som Recapitulation betragtet, altid kan have Interesse for Læseren af Plato, og for den taknemlige Discipel maa have havt stor Affektions-Værdie.

in specie særligt. *in compendio* i kort Begreb.

bevidst, at der Intet blev tilbage, eller rettere, at det, der blev tilbage, er Intet. Denne første Bog af Staten erindrer nu meget levende om de tidligere Dialoger. Udfaldet af Dialogen erindrer om Protagoras, det indre Arrangement erindrer om Gorgias, og der er en paafaldende Lighed mellem Thrasymachus og Kallikles. Den Uforskammenhed, som Socrates i Gorgias anpriser hos Kallikles, der mener, at Gorgias og Polos ere blevne overvundne, fordi de ikke have havt Dristighed nok til ligefrem at sige, at de fleste Mennesker ganske dele deres Anskuelse af, at det at gjøre Uret er det Bedste, naar det blot skeer tilgavns, men at man har en vis Undseelse for at udsige det, ligesom og de Svagere have udtænkt dette Forsvarsmiddel — denne Frækhed gjenfinde vi ganske hos Thrasymachus*). Den Maade, paa hvilken Thrasymachus, der længe utaalmodigt har ventet paa Leilighed til at komme til Orde, endelig stormer frem, erindrer om Polos' og Kallikles' voldsomme Anløb, Socrates' første ironiske Parade (καὶ ἐγὼ ἀκούσας ἐξεπλάγην καὶ προσβλέπων αὐτὸν ἐφοβούμην· καί μοι δοκῶ, εἰ μὴ πρότερος ἑωράκη αὐτὸν ἢ ἐκεῖνος ἐμέ, ἄφωνος ἂν γενέσθαι· νῦν δέ, ἡνίκα ὑπὸ τοῦ λόγου ἤρχετο ἐξαγριαίνεσθαι, προσέβλεψα αὐτὸν πρότερος, ὥστε αὐτῷ οἷός τ' ἐγενόμην ἀποκρίνασθαι καὶ εἶπον ὑποτρέμων Ὦ Θρασύμαχε, μὴ χαλεπὸς ἡμῖν ἴσθι· smlgn. § 336 D. E.) erindrer om en lignende Stilling i Gorgias. Den bidende Maade, paa hvilken Socrates undvigende illuderer Thrasymachus' Sætning (τὸ δίκαιον οὐκ ἄλλο τι εἶναι ἢ τὸ τοῦ κρείττονος ξυμφέρον) ved at opstille den Skepsis: εἰ Πολυδάμας ἡμῶν

*) Smlgn. § 348 D. — Paa det Spørgsmaal om han kalder Retfærdighed Dyd, Uretfærdighed Slethed, svarer han: nei! det Modsatte, hvilket han dog modificerer; thi paa det Spørgsmaal om han da kalder Retfærdighed Slethed, svarer han: οὔκ, ἀλλὰ πάνυ γενναίαν εὐήθειαν· τὴν ἀδικίαν ἄρα κακοήθειαν καλεῖς; Οὔκ, ἀλλ' εὐβουλίαν, ἔφη.

Den Maade, paa hvilken Thrasymachus osv.] Staten I 336 b, sml. Gorgias 461 b, 481 b. καὶ ἐγὼ ἀκούσας osv. og da jeg hørte det, blev jeg forfærdet, og jeg blev bange ved Synet af ham. Hvis jeg ikke havde set ham før han mig, tror jeg endog, at jeg var bleven stum. Men nu havde jeg set paa ham først, da han begyndte at blive ophidset af Forhandlingen, saaat jeg blev istand til at svare ham; og jeg sagde lidt skælvende: Vær ikke haard mod os, Thrasymachos (Staten I a. St.). Sml. Gorgias 473 d. τὸ δίκαιον οὐκ ἄλλο osv. at det retfærdige ikke er andet end, hvad der er den stærkere tjenligt (Staten I 338 c). εἰ Πολυδάμας osv. naar Pankratiasten Polydamas er stærkere end vi, og Oxekød er ham tjenligt for hans Legeme, at saa denne Føde ogsaa er baade tjenlig og retfærdig for os, der er svagere end han. οὔκ, ἀλλὰ osv. Nej, men en meget nobel Skikkelighed [ɔ: Dumhed]. Kalder du da Uretfærdighed Uskikkelighed? Nej, Klogskab, sagde han.

κρείττων ὁ παγκρατιαστὴς καὶ αὐτῷ συμφέρει τὰ βόεια κρέα πρὸς τὸ σῶμα, τοῦτο τὸ σιτίον εἶναι καὶ ἡμῖν τοῖς ἥττοσιν ἐκείνου ξυμφέρον ἅμα καὶ δίκαιον (§ 338 C.), er en utvetydig Analogi til den Maade, paa hvilken Socrates latterliggjør den Sætning af Kallikles, at den Stærkeste (ɔ: den Indsigtsfuldeste ɔ: den Bedste) skal have det Meste*). Overhovedet er Ironien i hele denne første Bog i den Grad ovenud og ubændig, sprudler med en Overvætteshed, tumler sig med en Kaadhed og Vælighed, saa at den vel lader ahne, hvilken uhyre Muskelkraft en Dialektik maa være i Besiddelse af, der svarer hertil; men da dog alle disse Anstrængelser ikke staae i noget Forhold til Ideen, saa har Sophisterne og Tanke-Evolutionerne i denne hele første Bog en vis Lighed med de fratzenagtige Figurer, der optræde, og de ligesaa fratzenagtige Spring, der gjøres i et Schattenspiel an der Wand. Og dog drives den hele Sag af Sophisterne med en Alvor og en Kraftanstrængelse, der danner en skærende Modsætning til Resultatets Intethed, og det vil vist være umuligt at afholde sig fra at lee, naar man hører Socrates sige: Ὁ δὴ Θρασύμαχος ὡμολόγησε μὲν πάντα ταῦτα, οὐχ ὡς ἐγὼ νῦν ῥαδίως λέγω, ἀλλ' ἑλκόμενος καὶ μόγις, μετὰ ἱδρῶτος θαυμαστοῦ ὅσου, ἅτε καὶ θέρους ὄντος (§ 350 D.). Ironiens enkelte Yttringer ere naturligviis ikke her i Ideens Tjeneste, ikke dennes Sendebud, der samle de adspredte Dele til et Hele; de samle ikke, men sprede, og hver ny Begyndelse er ikke en Udfoldelse af det Foregaaende, ikke en Tilnærmelse til Ideen, men uden dybere Forbindelse med det Foregaaende og uden Forhold til Ideen.

*) Socrates mener, at den, der er den indsigtsfuldeste med Hensyn til Mad og Drikke, skal have Meest deraf, og da Kallikles svarer: Din Tale dreier sig altid om Mad og Drikke og Læger og andet Tant, men jeg mener Intet af alt dette, vedbliver **Socrates:** Jeg forstaaer Dig, men maaskee den Indsigtsfuldeste skal have Meest af Klæder, og den, der er den bedste Væver, skal have den største Klædning og gaae omkring iført de fleste og smukkeste Klæder. **Kallikles:** O! Du med Dine Klæder. **Socrates:** men Skoe maa dog den aabenbar have meest af, der med Hensyn til dem er den indsigtsfuldeste og bedste, og Skomageren bør maaskee gaae paa de største og fleste Saaler o. s. v. (Heise Pag. 111).

Ὁ δὴ Θρασύμαχος osv. Thrasymachos indrømmede alt dette, ikke saa glat, som jeg nu siger det, men slæbt med og med Besvær, med en mageløs Masse Sved; det var nu ogsaa Sommer. Heise Pag. 111. Gorgias 490 d–e. (Citatet begynder hos Heise III. Bd. S. 110. Ordene »den Indsigtsfuldeste skal have Meest« har S. K. tilføjet i Overensstemmelse med Sammenhængen).

Hvad nu Indholdet af denne første Bog angaaer, da skal jeg søge at levere en Oversigt derover saa fuldstændig, som Behov gjøres, saa tæt sluttet, som mig muligt. **Socrates** og Glaukon ere gangne ned til Piræus for at være tilstede ved Festen Βενδίδεια. Paa Hjemvejen lader Oldingen **Kephalus** dem indbyde til sig. Socrates modtager Indbydelsen, og snart udvikler der sig en Samtale mellem ham og Kephalus. Dette Parti tiltaler ved en yndig idyllisk Grundtone. Socrates yttrer sin Taknemlighed for, at den gamle Mand vil indlade sig med ham, da den, der har tilbagelagt en stor Deel af Livets Vei, nødvendig maa kunne oplyse den om Meget, der først er ifærd med at betræde den. I Anledning af, at Kephalus deels har modtaget, deels selv erhvervet en ikke ubetydelig Formue, henleder Socrates Opmærksomheden paa Afgjørelsen af det Spørgsmaal, om Retfærdighed overhovedet er Sandhed og Tilbagebetaling af det, man er skyldig, eller om der ikke gives Tilfælde, i hvilke det bliver uretfærdigt at give det tilbage man er skyldig. (Saaledes hvis Een vilde give en Ven, af hvem han, medens han var i Besiddelse af sin Forstand, havde modtaget et Sværd, dette tilbage, naar han var sin Forstand berøvet). Her standser Kephalus og overlader Samtalen til de Andre, hvorpaa **Polemarchus,** hans Søn og Arving (ὁ τοῦ λόγου κληρονόμος) optager Traaden. Han opstiller den Sætning: τὸ τὰ ὀφειλόμενα ἑκάστῳ ἀποδιδόναι δίκαιόν ἐστι, og udfører den nærmere saaledes, at det er at gjøre Venner Godt, Fjender Ondt, og forklarer ὀφειλόμενον ved τὸ ἑκάστῳ προσῆκον. Dette Udtryk τὸ προσῆκον giver Socrates Anledning til at udfolde en heel Skepsis, hentet fra Erkjendelsens Verden, og idet det viser sig, at det at give Enhver το προσηκον beroer paa Indsigt, indskrænkes Retfærdighedens Territorium saare meget. Derpaa vender han hele Sagen saaledes, at man seer, at Retfærdighed kun bliver brugbar i Tilfælde, hvor man ikke bruger en Ting, og altsaa bliver brugbar i det Ubrugbare. **Thrasymachus** har hidtil forholdt sig taus, men utaalmodig ventet paa Leilighed til at bryde frem, og stormer nu ogsaa med en Afsindigs Voldsomhed ind paa Socrates, og efter først at have udtømt sin Forbittrelse over Socrates' Gjækkerier, siger han: φημὶ γὰρ ἐγὼ εἶναι τὸ δίκαιον οὐκ ἄλλο τι ἢ τὸ τοῦ κρείττονος

Βενδίδεια Fest for den thrakiske Gudinde Bendis, som dengang nyligt var bleven indført i Athen. ὁ τοῦ λόγου κληρονόμος Arving til Undersøgelsen (Staten I 331 e). τὸ τὰ ὀφειλόμενα osv. at det er retfærdigt at betale enhver, hvad der skyldes ham (smst.). ὀφειλόμενον hvad der skyldes en. τὸ ἑκάστῳ προσῆκον hvad enhver fortjener (332 c). τὸ προσῆκον hvad der tilkommer en, hvad en fortjener. φημὶ γὰρ ἐγὼ osv. jeg siger nemlig, at det retfærdige ikke er andet, end hvad der er den stærkere tjenligt (338 c).

ξυμφέρον. Socrates lader sig tilsyneladende decontenancere, men efter nogle Drillerier, der især ere skikkede til at bortlede Thrasymachus' Opmærksomhed fra Hovedspørgsmaalet, begynder den samme Taktik, der med saa meget Held blev anvendt mod Polemarchus. Det er igjen til Erkjendelsens Gebeet Socrates tager sin Tilflugt. Ordet κρείττων bliver her Anstødsstenen. Naar nemlig dette forstaaes om den Mægtigere, uden Hensyn til, om derved tænkes paa en enkelt Person eller paa Magten i Staten, da i begge Tilfælde Statens Love dog kun ere beregnede paa den egne Fordeel, saa var det jo muligt, da Lovgiveren ikke er ufeilbar, at Lovene, istedetfor at være til den Mægtigeres Bedste, kunde være til hans Skade. Denne Indvending mener imidlertid Thrasymachus maa bortfalde, naar man betænker, at ligesom en Læge ikke er Læge i Henseende til det, hvori han feiler, men i Henseende til det, hvori han handler rigtigt, saaledes ogsaa en Lovgiver, i dette Ords sande Betydning, vil vide at give saadanne Love, der i Sandhed ere beregnede paa hans egen Fordeel. Thrasymachus taler derfor ikke om en slet og ret Hersker, men om den, der i stræng Forstand, ja i strængeste Forstand er Hersker (τὸν ἀκριβεῖ λόγῳ — τὸν τῷ ἀκριβεστάτῳ λόγῳ ἄρχοντα ὄντα). Dog netop dette, at Begrebet saaledes opfattes *sensu eminentiori*, giver Socrates Anledning til en ny Tvivl, at det nemlig vel maa gaae med Herskerkunsten som med enhver anden Kunst, naar den udøves i sin Sandhed, at den intet fremmedartet Hensyn kjender, at den fast og urokkeligt retter sig paa sin Gjenstand, og altsaa heller ei skeler efter Fordeel. Saavidt havde Socrates bragt Sagen, og man kan ikke nægte Rigtigheden af hans egen Opfattelse af Undersøgelsens Gang, ὅτι ὁ τοῦ δικαίου λόγος εἰς τοὐναντίον περιειστήκει, da Thrasymachus faaer et nyt Anfald af Raseri og som en Besat, selvisk fortabt i monologisk Ordgyderi, udtømmer sig i en ny Strøm af, hvad Socrates vilde kalde Uforskammenhed, hvis væsentlige Indhold er dette, at, naar han taler om at gjøre Uret, da mener han ikke, at det skal skee i det Smaa, tvertimod, jo mere storartet der gjøres Uret, jo fuldkomnere er det, jo fordeelagtigere for den, der gjør Uret. Efterat have endt denne Diatribe vilde han til at gaae bort, da de Tilstedeværende hindrede ham heri. Socrates vender atter tilbage til sin foregaaende Opfattelse.

κρείττων] betyder baade: stærkere, mægtigere, og: bedre. τὸν ἀκριβεῖ λόγῳ — τὸν osv. den der i streng Forstand — i strengeste Forstand er Hersker (341 b). *sensu eminentiori* i højere Forstand. ὅτι ὁ τοῦ δικαίου osv. at det retfærdiges Begreb var slaaet om i sin Modsætning (343 a).

viser, at enhver Kunst maa opfattes i sin ideale Stræben, at den Snylteplante af endelig Teleologi, der vil knytte sig til den, maa afvises. Enhver Kunst har sit eiendommelige Maal, sin Nytte, hvilken ikke er nogen anden end den at befordre deres Tarv, der ere betroede til dens Omsorg. Thrasymachus fastholder sin Sætning og oplyser yderligere, at Retfærdighed ikke er andet end Enfoldighed, Uretfærdighed Klogskab. Socrates bevæger nu Thrasymachus til at statuere, at Uretfærdighed er Viisdom og Dyd. Derpaa giver Socrates sin Udvikling nærmest Retningen hen mod den Sætning, at Uretfærdighed er Viisdom, og gjennem nogle Analogier fra Erkjendelsens Sphære fordriver han atter Thrasymachus fra den Forskandsning, han havde indtaget bag sit dristige Paradox. Den Retfærdige vil jo dog ikke have Mere end den Retfærdige, men vel end den Uretfærdige; den Uretfærdige vil have Fordeel fremfor baade den Retfærdige og den Uretfærdige. Ligesaalidet vil en Kunstner have Fordeel fremfor en anden Kunstner, men vel for den, der ikke er Kunstner; en Læge ikke have Fordeel fremfor Lægen, men vel for den, der ikke er Læge, overhovedet den Kyndige ikke have Fordeel for en anden Kyndig, men vel for den Ukyndige. Den Ukyndige vil derimod have Fordeel, saavel fremfor den Kyndige som fremfor den Ukyndige. Altsaa er den Retfærdige forstandig og god, den Uretfærdige uforstandig og ond. Nu er naturligviis Sagen paa Gled, og det Følgende af denne Bog er ingenlunde knapt med at prædicere alt muligt Godt om Retfærdigheden. Disse Prædikater ere imidlertid mere udvortes beskrivende, de ere at ansee for et Slags Stikbreve, der kan hjælpe Een paa Spor ved Paagribelsen, men indeholde ikke Begrebsbestemmelser. De sætte derfor vel Tanken i Bevægelse, men lade den dog svæve i det Abstrakte og berolige den ikke ved positiv Fylde. Naar derfor Socrates til Slutning vil lade Thrasymachus ratificere det Resultat: Οὐδέποτ᾽ ἄρα, ὦ μακάριε Θρασύμαχε, λυσιτελέστερον ἀδικία δικαιοσύνης, saa kan man i en vis Forstand tilgive Thrasymachus det haanlige Svar: Ταῦτα δή σοι, ἔφη, ὦ Σώκρατες, εἱστιάσθω ἐν τοῖς Βενδιδείοις. Men Socrates har ogsaa for megen Oversigt over Samtalens Gang til ikke at mærke, at den hele Fremgangsmaade har været temmelig desultorisk. Han ender derfor med den Observation: ἀλλ᾽ ὥσπερ οἱ λίχνοι τοῦ ἀεὶ παρα-

οὐδέποτ᾽ ἄρα osv. Min bedste Thrasymachos, Uretfærdighed er altsaa aldrig noget gavnligere end Retfærdighed (354 a). Ταῦτα δή σοι osv. Ja, gjør du dig kun tilgode med den Steg ved Bendisfesten (smst.). ἀλλ᾽ ὥσπερ osv. men ligesom de lækkersultne graadigt smager paa alt, hvad der kommer paa Bordet, førend de har nydt tilpas af den forrige Ret, saaledes forekommer det

φερομένου ἀπογεύονται ἁρπάζοντες, πρὶν τοῦ προτέρου μετρίως ἀπολαῦσαι, καὶ ἐγώ μοι δοκῶ οὕτω, πρὶν ὃ τὸ πρῶτον ἐσκοποῦμεν εὑρεῖν, τὸ δίκαιον ὅ, τι ποτ᾽ ἔστιν, ἀφέμενος ἐκείνου ὁρμῆσαι ἐπὶ τὸ σκέψασθαι περὶ αὐτοῦ εἴτε κακία ἐστὶ καὶ ἀμαθία εἴτε σοφία καὶ ἀρετή, καὶ ἐμπεσόντος αὖ ὕστερον λόγου ὅτι λυσιτελέστερον ἡ ἀδικία τῆς δικαιοσύνης, οὐκ ἀπεσχόμην τὸ μὴ οὐκ ἐπὶ τοῦτο ἐλθεῖν ἀπ᾽ ἐκείνου· ὥστε μοι νυνὶ γέγονεν ἐκ τοῦ διαλόγου μηδὲν εἰδέναι· ὁπότε γὰρ τὸ δίκαιον μὴ οἶδα ὃ ἐστι, σχολῇ εἴσομαι εἴτε ἀρετή τις οὖσα τυγχάνει εἴτε καὶ οὔ, καὶ πότερον ὁ ἔχων αὐτὸ οὐκ εὐδαίμων ἐστὶν ἢ εὐδαίμων. (§ 354 B.).

See vi nu hen til Bevægelsen i hele denne første Bog, da vil vist Enhver indrømme, at denne ikke er Ideens Dialectik, snarere kunde man sige, at Spørgsmaalet dialectiserer sig ud af de Talendes Taabeligheder, og at denne første Bog tilkæmper sig Muligheden af, at der med spekulativ Energi kan spørges: hvad er Retfærdighed. Man maa altsaa give Schleiermacher Ret i, at denne første Bog ender uden Resultat. Dette kunde imidlertid synes noget aldeles Tilfældigt. Naar nemlig et Værk som Platos Stat, der bestaaer af ti Bøger, i hvilke Udviklingen af Retfærdighedens Idee er en Hovedgjenstand, ikke strax i den første Bog leverer Resultatet, da maatte man jo finde det ganske i sin Orden. Men saaledes forholder Sagen sig ikke. Den store Forskjel, der finder Sted mellem den første og de følgende Bøger, den Omstændighed, at den anden Bog begynder Sagen forfra, begynder med Begyndelsen, maa ingenlunde tabes af Sigte. Føie vi nu hertil, at den første Bog optager i sin Bevidsthed, at den ikke er kommen til et Resultat, at den ikke flyer denne Bevidsthed, men fastholder og hviler i den, saa kan vist ikke nægtes, at denne første Bog ikke blot ender uden Resultat,*) men ender med et negativt Resultat. Og som dette

*) At Socrates i Samtalens Løb berører en og anden positivere Tanke, lader sig ikke nægte. Men det Positive er atter her opfattet i sin hele Abstraktion, og forsaavidt er det Positive igjen kun en negativ Bestemmelse. Saa-

mig, at ogsaa jeg, førend vi har fundet, hvad vi først undersøgte, nemlig hvad det retfærdige vel kan være, har sluppet det og styrtet mig ind i en Undersøgelse om, hvorvidt det er Slethed og Dumhed eller Visdom og Dygtighed, og da Talen saa senere faldt paa, at Uretfærdighed var noget gavnligere end Retfærdighed, saa kunde jeg ikke bare mig for at gaa fra det andet ind paa dette. Resultatet af Samtalen er derfor nu blevet det for mig, at jeg intet ved; siden jeg nemlig ikke ved, hvad det retfærdige er, kan jeg dog vel neppe vide, om det er en Dyd eller ej, og om den, der har det, er ikke-lykkelig eller lykkelig. Schleiermacher] ovf. S. 149 Anm.

i og for sig selv er ironisk, saaledes bærer ogsaa Socrates' Slutningsbemærkning et umiskjendeligt ironisk Præg. Saaledes vil nu, hvis jeg ikke ganske skulde have fægtet i Luften, Betragtningen af denne første Bog finde Understøttelse i hele det Foregaaende, ligesom det Foregaaende vil, forsaavidt det endnu var svævende, vinde Fodfæste i denne sidste Undersøgelse; og min hele Bygning behøver derfor ingenlunde at blive faldefærdig, fordi det Ene paa eengang hviler paa og bærer det Andet

Denne første Bog af Staten maa jeg imidlertid lægge en fortrinlig Vægt paa. Plato maa paa en eller anden Maade være bleven sig Forskjellen bevidst mellem denne første Bog og de følgende Bøger, men, da en heel mellemliggende Cyclus af Dialoger aldeles ikke ligne den, have havt en eller anden Hensigt dermed. Dette paa den ene Side. Paa den anden Side. Denne første Bog erindrer netop om de tidligere Dialoger. Disse maae i en ganske anden Forstand have staaet under Socrates' Indflydelse og personlige Paavirken end de senere. Resultatet heraf bliver, at vi igjennem disse første Dialoger og denne første Bog af Staten maa sikkrest kunne bane os Veien til en Opfattelse af Socrates.

---

ledes er det at føre enhver Kunst op i en ideal Sphære, i en høiere Tingenes Orden, hvor den blot udføres for sin egen Skyld, uanfægtet af al jordisk Profanation, i og for sig en meget positiv Tanke, men tillige saa abstrakt, at den i Forhold til enhver enkelt Kunst er en negativ Bestemmelse. Den positive Tanke, den egentlige πλήρωμα, vilde først gives, idet det kom tilsyne, hvori den attraaer sig selv. Den negative Bestemmelse, at den heller ikke attraaer Andet, vilde som en Skygge følge den positive Bestemmelse, som en' i ethvert Øieblik ophævet Mulighed af en saadan Attraa. Her er paa en Maade Forholdet vendt om, idet det opstilles som det Positive, at Kunsten ikke udføres for et Andets Skyld. Man kan vel sige, at Retfærdighed bør eftertragtes alene for Retfærdighedens Skyld, men for at der virkelig skal være avanceret Noget i Tanken, maa Retfærdigheden paa første Plads være udfoldet i Retfærdigheden paa anden Plads, maa den fremadstræbende Uro i Retfærdigheden paa første Sted have fundet sin Hvile og Beroligelse i Retfærdigheden paa andet Sted. Saalænge man derfor ikke veed, hvad Retfærdigheden er, bliver det naturligviis en negativ Tanke, at Retfærdigheden bør attraaes alene for sin egen Skyld.

---

det at føre enhver Kunst osv.] Staten I Cap. 18. πλήρωμα Fylde.

Retfærdiggjørende Tilbageblik.

Hvad Valget af Dialoger angaaer, da har jeg bestandig kun havt eet Hensyn for Øiet, det nemlig, at holde mig til de Dialoger, der efter den almindelige Mening maatte aabne mig en, om end nok saa deelviis Udsigt til den virkelige Socrates. De fleste Lærde have nu, hvad der er mig Hovedsagen, i deres Inddeling af Dialogerne en første Klasse, de alle bringe i nærmere Berøring med Socrates, ikke blot fordi de i Tiden ligge ham nærmest, thi dette vilde jo være en aldeles udvortes Bestemmelse, men ogsaa fordi de i Aand antages at være ham meest beslægtede, uden at derfor alle Lærde med Ast ligefrem kalde dem de socratiske*). Fremdeles ere ikke alle Lærde enige i, hvilke Dialoger man skal anvise Plads i denne første Classe, men alle have de dog Protagoras i den, de Fleste ogsaa Gorgias, hvilket er mig tilstrækkeligt. Ast anviser ogsaa Phædon her sin Plads. Heri har han Flere imod sig. Derimod ere de Fleste igjen enige i at tillægge Symposiet og Phædon en særlig Betydning med Hensyn til Opfattelsen af Socrates. Forsaavidt Ast erklærer sig imod den tidligere af Schleiermacher opstillede, i denne Afhandling paa sit Sted berørte Anskuelse af Forbindelsen af Symposiet og Phædon, lægger han mig vel ved denne Protest en Hindring i min Vei; men da han dog regner Phædon med blandt de »socratiske« Dialoger, saa kan jeg, med nogen Modification, i dette Punkt følge Schleiermacher og dem, der knytte sig til ham. Apologien ere de Fleste enige i at tillægge i strængere Forstand historisk Betydning, og

*) In den Gesprächen der ersten Reihe lebte Platon noch ganz in der Socratik; hier hatte er den Zweck, die Socratik gegen die verderblichen Grundsätze der damaligen Sophisten (Protagoras), Redner und Schriftsteller (Phädros), und Politiker (Gorgias) geltend zu machen, und im Gegensatze zu ihr nicht nur ihre Nichtigkeit und Gehaltlosigkeit, sondern auch ihre Schädlichkeit zu zeigen (Pag 53 og 54). Denne Betragtning af Ast kan man gjerne fastholde, naar man ikke glemmer, at den Polemik, der her kan være Tale om, ikke er en positiv Polemik, der med Alvorets Pathos nedtordner Vranglærerne, men en negativ Polemik, der paa en langt finere, men ogsaa langt eftertrykkeligere Maade undergraver dem, kold og ubevægelig seer dem synke ned i det totale Intet.

Ast anviser] anf. Skr. S. 53. Ast erklærer sig imod] anf. Skr. S. 157 ff.

den maa jeg altsaa, som jeg og har gjort, lægge fortrinlig Vægt paa. Den første Bog af Staten endelig har jeg under Schleiermachers Auspicier søgt at hævde en egen Betydning for denne Undersøgelse.

Har jeg nu i een Henseende i Valget af Dialogerne havt videnskabelige Forskeres Resultater for Øie, lempet mig efter dem, saavidt det var mig muligt, lænet mig til dem, saavidt de tillode det, saa har jeg paa den anden Side ogsaa stræbt gjennem en uhildet Iagttagelse af en stor Deel af Plato, at forvisse mig om Rigtigheden heraf. At Ironi og Dialektik ere de to store Magter i Plato, vil vist Enhver indrømme; men at der findes en dobbelt Art Ironi og en dobbelt Art Dialektik lader sig heller ei fragaae. Der er en Ironi, der blot er en *stimulus* for Tanken, fremskynder den, naar den bliver døsig, tugter den, naar den bliver udsvævende. Der er en Ironi, der selv er den opererende og selv igjen er den *terminus*, til hvilken der stræbes. Der er en Dialektik, der i idelig Bevægelse stedse vaager over, at Spørgsmaalet ikke besnæres i en tilfældig Opfattelse, der aldrig trættet altid er rede til at gjøre Problemet flot, naar det er sat paa Grund, kort sagt, der altid veed at holde Problemet svævende, og netop heri og herved vil løse det. Der er en Dialektik, der, idet den gaaer ud fra de abstrakteste Ideer, vil lade disse udfolde sig i concretere Bestemmelser, en Dialektik, der med Ideen vil construere Virkeligheden. Endelig er der endnu et Element i Plato, der er et nødvendigt Supplement for det Manglende i begge de store Magter. Dette er det Mythiske og det Billedlige. Til den første Art af Ironi svarer den første Art af Dialektik, til den anden Art af Ironi den anden Art af Dialektik; til de to første det Mythiske, til de to sidste det Billedlige, dog saaledes, at det Mythiske ikke staaer i et nødvendigt Forhold til de to første, og heller ei til de to sidste, men snarere er som en ved de to førstes Eensidighed fremkaldt Anticipation, eller som et Overgangsmoment, et Confinium, der egentlig hverken tilhører den ene Part eller den anden.

Enten maa man nu antage, at disse Standpunkter ligge indenfor Platos Omfang, at han har oplevet primairt det første Stadium i sig, ladet det udfoldes i sig, indtil det andet Stadium begyndte at gjøre sig gjeldende, og efter successivt at have udviklet sig derunder, endte med aldeles at fortrænge det første; thi det første Stadium er ikke indoptaget i det andet, i det andet er Alt

---

stimulus Braad, Ansporen. *terminus* Endemaal. Confinium Grænseomraade.

nyt. Vil man tilskrive Plato begge Standpunkter, maatte man betegne det første som Skepsis, som en Slags Indledning, der dog ikke leder ind i Sagen, som et Tilløb, der dog ikke fører til Maalet. Hertil kommer, at man paa den Maade ikke lader det første Standpunkt skee sin Ret, at man ikke lader det consolidere sig indefter, men sløifer det saa vidt muligt, for at gjøre Overgangen til det andet desto lettere. Gjør man dette, da altererer man Phænomenet, gjør man det ikke, da bliver Vanskeligheden af at faae dem begge til primairt at rummes i Plato desto større. Saaledes bliver desuden Socrates' Betydning aldeles skudt tilside, og dette Fortolkningsforsøg vilde jo komme i Strid med al Historie, da paa den Maade det Hele, Plato havde Socrates at takke for, vilde være Navnet Socrates, der rigtignok spiller en ligesaa væsenlig, som det efter denne Opfattelse vilde spille en tilfældig Rolle i Plato. Eller man maa antage, at et af disse to Standpunkter tilhører primairt Socrates, secundairt Plato, at altsaa Plato blot har reproduceret det. — Hvilket af disse to Standpunkter der nu skulde tilhøre Socrates, derom kan der ingen Tvivl være. Det maa være det første. Dets Eiendommeligheder er, som allerede ovenfor antydet, Ironien i sin totale Stræben*), Dialectiken i sin negativt frigjørende Virksomhed**).

Forsaavidt det nu i det Foregaaende ikke skulde være tilstrækkelig lykkedes mig, at retfærdiggjøre dette Standpunkt ud af Plato, da ligger Grunden, afseet fra hvad min egen Mangel paa Dygtighed har forskyldt, deri, at Plato blot reproducerede det. Men ligesaa mægtig en Indflydelse Ironien maatte kunne faae over et digterisk Gemyt som Platos, ligesaa vanskeligt blev det for ham

*) Det kunde synes, at man ogsaa kunde betegne det første Stadium som blot Dialectik, og altsaa opfatte Socrates blot som Dialectiker. Dette har ogsaa Schleiermacher i sin bekjendte Afhandling gjort; men Dialectik som saadan er en altfor upersonlig Bestemmelse til, at en saadan Figur som Socrates kan gaae op deri, hvorimod medens Dialectiken uendeligt udbreder sig og udstrømmer i Extremiteterne, Ironien fører den tilbage i Personlighed, afrunder den i Personlighed.

**) Forsaavidt er det ganske i sin Orden, at Aristoteles frakjender Socrates Dialectik i Ordets egentlige Forstand.

Schleiermacher i sin bekjendte Afhandling] Ueber den Werth des Sokrates als Philosophen, Abh. d. kgl. pr. Akademie d. Wiss. 1814—15, S. 63 ff.
Aristoteles] Metaphysik M 4, 1078 b 25 ff.

at forklare sig denne Indflydelse, og at reproducere Ironien i dens Totalitet, og i denne Reproduktion at afholde sig fra al Tilsætning af positiv Gehalt, at sikkre sig for, at den ikke ogsaa paa dette Standpunkt blev, hvad den senere er hos ham, en negativ Magt i en positiv Idees Tjeneste. Forholder dette sig nu saaledes, saa vil man ogsaa indsee Rigtigheden af at lade, som alt ovenfor antydet, de Yttringer i de første Dialoger, der vakle mellem et positivt og et negativt Standpunkt, være de tvetydige, foreløbige Glimt, den mythiske Deel af disse Dialoger være en Anticipation, og den egentlige Platonisme begynde ved den Cyclus af Dialoger, hvortil Parmenides, Theaetetos, Sophistes, Politikos høre.

En Vanskelighed, der for mig altid bliver tilbage, er naturligviis den, at det kun er gjennem en beregnende Observation, at det er muligt ret at opfatte det første Standpunkt, forsaavidt Platos Reproduktion ikke er ganske fri for en vis dobbelt Belysning. Dette lader sig saa meget lettere forklare, som der mellem Ironi og en subjektiv Tænkning finder en ofte skuffende Lighed Sted. Hvad nu for det første en Personlighed angaaer i dens Forhold til en anden Personlighed, forsaavidt dette er et frigjørende, da er det aabenbart, at dette deels kan være negativt deels positivt frigjørende, som alt i det Foregaaende er udviklet. Idet Ironien overhugger de Baand, der holde Speculationen tilbage, hjælper til at støde fra de blot empiriske Sandbanker og vove sig ud paa Havet, er dette en negativ frigjørende Virksomhed. Ironien er slet ikke Medinteressent i Expeditionen. Men forsaavidt det spekulerende Individ føler sig frigjort, og nu en Rigdom udbreder sig for dets betragtende Øie, kan det let troe, at det ogsaa skylder Ironien alt dette, kan dets Taknemmelighed ønske at skylde den det Altsammen. Til en vis Grad ligger der nu ogsaa noget Sandt i denne Forvexling, idet naturligviis al aandelig Eiendom kun er i Forhold til den Bevidsthed, der besidder den. Baade paa det ironiske og den subjektive Tænknings Standpunkt bliver altsaa en Personlighed et nødvendigt Udgangspunkt; paa begge disse Standpunkter bliver denne Personligheds Virksomhed frigjørende, men Ironiens er negativ, hvorimod Tænkningens er positiv. Plato var derfor i en anden Forstand frigjørende for hans Disciple end Socrates for Plato; men ogsaa Platos Disciple blev det en Nødvendighed at tænke ham med, fordi hans Speculation kun blev subjektiv, og han ikke selv traadte i Skyggen, medens Ideen selv bevægede sig for Tilhøreren. Imidlertid blev dette Platos Forhold til Socrates ikke et bestandigt vedvarende,

senere blev han ikke saa meget frigjort af Socrates, som han frigjorde sig i sig selv, om end hans Hukommelse var for trofast, hans Taknemmelighed for brændende til nogensinde at glemme ham. Forsaavidt imidlertid Socrates endnu i de construktive Dialoger er Hovedpersonen, saa er dog denne Socrates kun en Skygge af den, der optræder i de første Dialoger, en Erindring, som Plato, hvor dyrebar den end var ham, dog stod frit over, selv frit og digterisk skabte.

Hvad Formen angaaer, da er Dialogen for begge Standpunkter lige nødvendig. Den antyder nemlig Jeget og dets Forhold til Verden, men i det ene Tilfælde er det Jeget, der bestandig sluger Verden, i det andet er det Jeget, der vil optage Verden; i det ene Tilfælde taler Jeget sig bestandig ud af Verden, i det andet bestandig ind i den; paa det ene Standpunkt er det en Spørgen, der fortærer Svaret, paa det andet en Spørgen, der udfolder Svaret. Methoden betræffende, da er denne den dialektiske, paa begge Standpunkter abstrakt Dialektik. Som saadan udtømmer den naturligviis ikke Ideen. Det, der bliver tilovers, er paa det ene Standpunkt Intet, det er, den negative Bevidsthed, i hvilken den abstrakte Dialektik bliver optaget, paa det andet et Hiinsides, en abstrakt Bestemmelse, men som fastholdes positivt. Forsaavidt er Ironien ude over den subjektive Tænkning, den er ude over den, forsaavidt den er et fuldendt Standpunkt, der vender tilbage i sig selv; hvorimod den subjektive Tænkning har en Skrøbelighed, en Svaghed, igjennem hvilken et høiere Standpunkt maa arbeide sig frem. I en anden Forstand er Ironien et underordnet Standpunkt, forsaavidt den mangler denne Mulighed, forsaavidt den bliver utilgjængelig for enhver Opfordring, ikke videre vil indlade sig med Verden, men er sig selv nok. Da begge Standpunkter ere subjektive Standpunkter, saa ligge de naturligviis begge til en vis Grad i Tilnærmelses-Philosophiens Sphære, kun at de ikke ere fortabte deri, hvorved de jo vilde synke ned til aldeles empiriske Standpunkter. Det imidlertid, hvorved det ene Standpunkt gaaer ud over Virkeligheden, er det Negative, det er den i Bevidstheden optagne Negation af Erfaringens Gyldighed, det andet har et Positivt i Form af en abstrakt Bestemmelse. Det ene fastholder Erindringen negativt retrogradt i Modsætning til Livets Bevægelse, det andet fastholder Erindringen fremad i dens Udstrømmen i Virkeligheden*).

---

*) Den udførligere Udvikling af alle disse Ligheder og Uligheder, af alle disse Coincidentspunkter har Læseren fundet paa sit Sted i det Foregaaende.

Men idet jeg saaledes er ifærd med at muliggjøre denne Misforstaaelse, at udvikle min Undersøgelse af den, tænker maaskee en eller anden Læser lidt ironisk, at det snarere er en Misforstaaelse fra min Side, og det Hele blind Allarm. Den Vanskelighed, en saadan Læser sigter til, er naturligviis denne, at forklare, hvorledes det lader sig tænke, at Socrates skulde have mystificeret Plato, saa at denne skulde have forstaaet alvorligt, hvad Socrates havde sagt ironisk. Ja man kunde gjøre mig Vanskeligheden endnu større ved at erindre om, at Plato dog ellers ret godt forstod sig paa Ironi, hvad endog hans sidste Skrifter vise. Hvad denne sidste Indvending angaaer, da vil jeg svare, at her naturligviis ikke er Talen om Ironiens enkelte Yttringer, men om den socratiske Ironi i dens totale Stræben. Men til at opfatte Ironien saaledes hører der en ganske egen aandelig Disposition, der qualitativt adskiller sig fra enhver anden. Især er et rigt digterisk Gemyt lidet skikket til at begribe den, saaledes som den er *sensu eminentiori,* hvorimod en saadan aandelig Disposition meget godt kan føle sig tiltalt af dens enkelte Yttringer, uden at ahne den Uendelighed, der her skjuler sig, kan spøge med dem uden nogen Forestilling om den uhyre Dæmon, der beboer Ironiens øde og tomme Stæder. Hvad den første Indvending angaaer, da vilde jeg svare, deels, at det altid vilde blive en Plato saare vanskeligt ganske at fatte Socrates, deels, og dette er mit Hovedsvar, at man i Plato jo ikke kan søge en blot Gjengivelse af Socrates, og at det vel ikke er falden nogen Læser af Plato ind at søge dette. Men har Plato, hvad dog de fleste Lærde ere enige i, ikke blot reproduceret Socrates, men digterisk skabt ham, saa ligger jo heri Alt, hvad man kan ønske sig med Hensyn til Bortryddelsen af denne Vanskelighed. Thi ligesaalidet som man af den Omstændighed, at Plato i de senere Dialoger lader Socrates føre Ordet, tør slutte, at Socrates' Dialektik virkelig har været saaledes beskaffen som den, der findes i Parmenides, hans Begrebs-Udvikling saaledes som den, der findes i Staten, ligesaalidet kan man være beføiet til af den Fremstilling, der findes i de første Dialoger, at slutte, at Socrates' Standpunkt i Virkeligheden netop har været saaledes, som det her skildres. — Dette kunde nu maaskee en og anden Læser ville indrømme, ja maaskee lidt utaalmodigt vente paa, om jeg ikke snart bliver færdig med denne Betragtning, for at bringe mig en ny Indvending paa Halsen. Naar jeg nemlig i den foregaaende Undersøgelse har stræbt i de

---

sensu eminentiori i højere Forstand.

enkelte Dialoger at eftervise denne Ironiens totale Stræben, saa maa jo Plato ogsaa have forstaaet den, siden den lader sig finde i hans Fremstilling. Herpaa tjener som Svar. Deels har jeg ved den foregaaende Undersøgelse blot søgt at muliggjøre min Opfattelse af Socrates. Jeg har derfor paa flere Steder holdt Opfattelsen svævende, antydet at det lod sig ogsaa tænke paa en anden Maade. Deels har jeg *principaliter* argumenteret af Apologien. Men i denne har man jo efter de Flestes Mening en historisk Gjengivelse af Socrates' Virkelighed; og dog har jeg, ogsaa hvad den angaaer, ligesom maattet mane Ironiens Aand frem, ladet den samle sig sammen og vise sig i sin hele Totalitet.

Xenophon og Plato.

Skulde man med faa Ord udtrykke Platos Opfattelse af Socrates, saa kunde man sige, at han giver ham Ideen. Hvor Empirien ender, der begynder Socrates, hans Virksomhed er at føre Speculationen ud af Endelighedens Bestemmelser, at tabe Endeligheden af Sigte og styre ud paa det Okeanos, i hvilket den ideale Stræben og den ideale Uendelighed intet fremmed Hensyn kjender, men er sig selv sit uendelige Maal. Som derfor den lavere Sandsning blegner ved Siden af denne høiere Erkjendelse, ja bliver et Bedrag, en Skuffelse i Sammenligning med denne, saaledes bliver ethvert Hensyn til et endeligt Maal en Forkleinelse, en Profanation af det Hellige. Kort sagt, Socrates har vundet Idealiteten, erobret disse uhyre Regioner, der hidtil var et *terra incognita*. Han foragter derfor det Nyttige, er indifferent mod det Bestaaende, en afgjort Fjende af den Middelmaadighed, der hos Empirien er, som det Høieste, Gjenstand for en from Tilbedelse, men for Speculationen en Skifting af Troldeæt. Erindrer man nu derimod det Resultat, vi kom til gjennem Xenophon, at vi her fandt Socrates i travl Virksomhed som en Endelighedens Apostel, som en geskjeftig Probenreuter fra en Maadelighedens Propaganda, ufortrødent anbefalende sit ene saliggjørende jordiske Evangelium, at vi der fandt for det Gode det Nyttige, for det Skjønne det Brugbare, for det Sande det Bestaaende, for det Sympathetiske det Lucrative, for harmonisk Eenhed Nøkternhed, saa vil man vist indrømme, at disse to Opfattelser ikke godt lade sig forene. Enten maatte man

principaliter hovedsageligt. *terra incognita* et ukjendt Land.

sigte Xenophon for en total Vilkaarlighed, for et ubegribeligt Had til Socrates, der søgte en Tilfredsstillelse i en saadan Bagvadskelse; eller man maatte tilskrive Plato en ligesaa gaadefuld Idiosynkrasie for sin Modsætning, der ligesaa uforklarligt realiserede sig i at forvandle denne i Lighed med sig selv. Ville vi nu et Øieblik lade Socrates' Virkelighed staae som en ubekjendt Størrelse, saa kan man med Hensyn til disse to Opfattelser sige, Xenophon har som en Kræmmer pruttet sig sin Socrates til, Plato har som en Kunstner skabt sig sin Socrates i overnaturlig Størrelse. Men hvorledes har Socrates virkelig været, hvad har været Udgangspunktet for hans Virksomhed? Svaret herpaa maa naturligviis tillige hjælpe os ud af den Nød, hvori vi hidtil have været bestedte. Svaret herpaa er: Socrates' Existents er Ironi. Ligesom nu dette Svar, saa troer jeg, hæver Vanskeligheden, saaledes gjør den Omstændighed, at det hæver Vanskeligheden, det tillige til det rigtige Svar, saa at det i samme Øieblik viser sig som Hypothese og som det Sande. Det Punkt nemlig, den Streeg, der gjør Ironien til Ironi, er saare vanskelig at faae fat paa. Med Xenophon kan man derfor gjerne antage, at Socrates har yndet at gaae omkring og tale med allehaande Mennesker, fordi enhver udvortes Begivenhed eller Ting for den altid slagfærdige Ironiker er en Anledning; med Plato kan man gjerne lade Socrates berøre Ideen, kun at Ideen ikke aabner sig for ham, men tvertimod er Grændse. Hver af disse to Fremstillere har nu naturligviis søgt at fuldstændiggjøre Socrates, Xenophon ved at drage ham ned i det Nyttiges lave Egne, Plato ved at løfte ham op i Ideens overjordiske Regioner. Men det Punkt, som ligger herimellem, usynligt og saare vanskeligt at fastholde, er Ironien. Paa den ene Side er netop Virkelighedens Mangfoldighed Ironikerens Element, men paa den anden Side er hans Gang henover Virkeligheden svævende og ætherisk, han berører bestandig blot Jorden; men da Idealitetens egentlige Rige endnu staaer ham fremmed, er han endnu ikke udvandret dertil, men ligesom i ethvert Øieblik færdig til Afmarsch. Ironien oscillerer mellem det ideelle Jeg og det empiriske Jeg; det ene vilde gjøre Socrates til Philosoph, det andet til Sophist; men det, der gjør ham til Mere end Sophist, er, at hans empiriske Jeg har universel Gyldighed.

Aristophanes.

Aristophanes' Opfattelse vil netop afgive den nødvendige Modsætning til **Platos,** og just ved denne Modsætning tilveiebringe Muligheden af en ny Vei for vor Beregning. Ja det vilde været et stort Savn, om vi manglede den aristophaniske Vurdering af Socrates; thi ligesom enhver Udvikling i Almindelighed ender med at parodiere sig selv, og en saadan Parodi er en Sikkerhed for, at denne Udvikling har overlevet sig selv, saaledes er den comiske Opfattelse et Moment, et i mange Maader uendeligt berigtigende Moment med i den totale Anskueliggjørelse af en Personlighed eller en Stræben. Mangler man derfor end det umiddelbare Vidnesbyrd om Socrates, mangler man end en ganske paalidelig Opfattelse af ham, saa har man til Vederlag alle Misforstaaelsens forskjellige Nuancer, og ved en saadan Personlighed som Socrates troer jeg, at vi ere bedst tjente dermed. Plato og Aristophanes have nu det tilfælleds, at deres Fremstilling er i d e a l, men i Forhold til hinanden omvendt, Plato har d e n t r a g i s k e Idealitet, Aristophanes d e n c o m i s k e. Hvad der har bevæget Aristophanes til at opfatte Socrates saaledes, om han var bestukken dertil af Socrates' Anklagere, om han var forbittret over Socrates' venskabelige Forhold til Euripides, om han har i ham bekjæmpet Anaxagoras' Naturspeculationer, om han har identificeret ham med Sophisterne, kort sagt, om der har været nogen endelig og jordisk Grund, der har bestemt ham dertil, det er denne Undersøgelse aldeles uvedkommende, og forsaavidt som den skulde give et Svar i denne Henseende, maatte det naturligviis blive et benægtende, da den vedkjender sig den Overbeviisning, at Aristophanes' Opfattelse er ideal, hvorved den allerede er frigjort fra ethvert saadant Hensyn, ikke ludende lister sig langs Jorden, men fri og let overflyver den. Blot at opfatte Socrates' empiriske Virkelighed, at bringe ham paa Scenen, saaledes som han gik og stod i Livet, vilde have været under Aristophanes' Værdighed og forvandlet hans Comoedie til et satirisk Digt; paa den anden Side, at idealisere ham efter en Maalestok, hvorved han blev aldeles ukjendelig, vilde ligge aldeles udenfor den græske Comoedies Interesse. At dette sidste

---

H v a d d e r h a r b e v æ g e t A r i s t o p h a n e s] de i det følgende fremsatte Forklaringer har alle været forsøgt, for største Delen allerede i Oldtiden, s. Zeller, Die Philosophie der Griechen [4] II [1] S. 202 ff.

heller ikke var Tilfældet, derom vidner jo Oldtiden, der beretter, at Opførelsen af Skyerne beæredes med Nærværelsen af den i denne Henseende strængeste Kritiker, Socrates selv, der til Publikums Fornøielse stod op under Forestillingen, for at den i Theatret forsamlede Mængde kunde overbevise sig om den behørige Lighed. At en saadan blot excentrisk ideel Opfattelse heller ei vilde ligge i den græske Comoedies Interesse, deri vil man vist ogsaa give den skarpsindige Rötscher Ret*), der saa fortræffeligt har udviklet, hvorledes dennes Væsen netop laae i at opfatte Virkeligheden idealt, at bringe en virkelig Personlighed paa Scenen, dog saaledes at denne netop saaes som Ideens Repræsentant, hvorfor man jo og hos Aristophanes finder de tre store comiske Paradigmer, **Kleon, Euripides, Socrates,** hvis Person comisk repræsenterer Tidens Stræben i dens tredobbelte Retning. Som derfor den indtil Detail nøiagtige Opfattelse af Virkeligheden udfyldte Afstanden mellem de Skuespilbesøgende og Theatret, saaledes fjernede dog igjen den ideale Opfattelse disse to Magter fra hinanden saavidt, som Kunst altid maa gjøre det. At Socrates nu virkelig i sit Liv har frembudt mange comiske Sider, at han, for engang for alle at sige Ordet ud, indtil en vis Grad har været en Sonderling**), det

---

*) Aristophanes und sein Zeitalter, eine philologisch-philosophische Abhandlung zur Alterthumsforschung von H. **Theodor Rötscher.** Berlin 1827.

**) Smlgn. Nachträge zu Sulzers allgemeiner Theorie der schönen Künste, siebenten Bandes erstes Stück Pag. 162: Leider kennen wir den Socrates nur aus den verschönernden Gemählden eines Plato und Xenophon, indesz geht aus diesen so manches hervor, was Befremden erregt und auf einen seltsamen Mann hindeutet. Die Leitung eines unsichtbaren Genius, deren der Weise sich zu erfreuen glaubte, seine Zurückgezogenheit und Versenkung in sich selbst, die sogar im Lager tagelang dauerte und allen seinen Zeitgenossen auffiel, seine Unterhaltungen, deren Gegenstand, Zweck und Wendungen sich durch so viel Eigenthümlichkeiten auszeichneten, sein vernachlässigtes Aeuszere und sein in vielen Hinsichten ungewöhnliches Betragen — alles diesz muszte ihm nothwendig in den Augen der Menge den Anstrich eines Sonderlings geben. — Ligeledes Pag. 140 hvor Forfatteren bemærker, at hvis vi kjendte Socrates nøiere, vilde man vistnok give Aristophanes end mere Ret: wir würden uns dann unfehlbar überzeugen, dasz er, bei allen seinen groszen Tugenden und herrlichen Eigenschaften, doch die Fehler und

---

Oldtiden, der beretter] Ailianos, Var. hist. II 13. Rötscher] anf. Skr. Cap. 7 S. 43 ff. Kleon] demokratisk Statsmand, angribes især i Komödien »Ridderne«, Euripides især i »Kvinderne ved Thesmophoriefesten« og »Frøerne«, Sokrates i »Skyerne«. siebenten Bandes erstes Stück] Leipzig 1803.

lader sig ikke nægte; at deri allerede laae en Berettigelse for en comisk Digter, lader sig heller ei nægte; men at det vilde have været for lidet for en Aristophanes, lader sig heller ei fragaae. Kan jeg derfor ikke Andet end beskedent at slutte mig til den velfortjent triumpherende Rötscher, der saa seierrigt fører Ideen ud af og igjennem dens Kamp med tidligere Opfattelsers Misforstaaelser, kan jeg ikke Andet end med ham være enig i, at kun forsaavidt som Aristophanes i Socrates saae Repræsentanten for et nyt Princip, kun forsaavidt blev han ham en comisk Figur, saa bliver det dog et andet Spørgsmaal, om ikke den Alvor, han i saa høi Grad vindicerer dette Stykke, bringer ham selv lidt i Uenighed med den Ironi, han ellers tilskriver Aristophanes. Dernæst bliver det ogsaa et Spørgsmaal, om ikke Rötscher har seet og derfor ladet Aristophanes see for Meget i Socrates. Repræsentant for et nyt Princip kan man vel gjerne kalde ham, deels fordi han selv repræsenterede et nyt Standpunkt, deels fordi hans frigjørende Virksomhed nødvendig maatte fremkalde et nyt Princip; men deraf følger ingenlunde, at man jo godt kan begrændse Socrates lidt mere indenfor denne Indrømmelse. Ved Rötschers Opfattelse bliver Socrates saa stor, at man slet ikke seer Plato. Dog, om alt dette vil der senere blive Sted til at tale. Hvis man imidlertid vil antage, at Ironien var det constituerende i Socrates' Liv, saa vil man vist indrømme, at denne frembyder en meget mere comisk Side, end naar man lader det socratiske Princip være Subjectivitetens, Inderlighedens, med den hele Tankerigdom, der ligger deri, og søger Aristophanes' Bemyndigelse i den Alvor, hvormed han som Tilhænger af den gamle Græcitet maatte stræbe at tilintetgjøre dette moderne Uvæsen. Thi denne Alvor tynger for meget, ligesom den ogsaa begrændser den comiske Uendelighed, der som saadan ingen Grændse kjender. Derimod er Ironien paa eengang et nyt Standpunkt, og som saadant absolut polemisk mod den gamle Græcitet, og tillige et Standpunkt, der bestandig hæver sig selv, den er et Intet, der fortærer Alt, og et Noget, man aldrig

---

Gebrechen der Menschheit im reichen Maasze an sich trug, dasz er, wie so gar mehrere unverdächtige Winke vermuthen lassen, in noch mancher Rücksicht zu der Classe der Sonderlinge gehörte, seine Lehrart von dem Vorwurfe der Weitschweifigkeit und Pedanterei nicht frei war.

Rötscher] anf. Skr. Cap. 19 ff. S. 272 ff. giver først en Oversigt over »Geschichte des Verständnisses der Wolken«, derefter sin egen Opfattelse (Cap. 22 ff. S. 319 ff.).

kan faae fat paa, der paa eengang er og ikke er; men det er noget i sin dybeste Grund Comisk. Som Ironien derfor beseirer Alt ved at see dets Misforhold til Ideen, saaledes ligger den under for sig selv, idet den bestandig gaaer ud over sig selv og dog bliver i den.

Det som nu for det Første er af Vigtighed er at overbevises om, at det er *den virkelige* Socrates, Aristophanes har bragt paa Scenen. Ligesom man bestyrkes i denne Overbeviisning ved Oldtidens Tradition, saaledes findes der i dette Stykke en Mangfoldighed af Træk, der enten ere historisk visse, eller dog vise sig som aldeles analoge med, hvad man ellers veed om Socrates. **Süvern** har med stor philologisk Lærdom og megen Smag stræbt at bevise Eenheden af den af Aristophanes fremstillede Socrates med den virkelige gjennem en saadan Succession af individuelle Træk*). Ogsaa **Rötscher** har givet, om ikke efter denne Maalestok, dog en for denne Undersøgelse tilstrækkelig Samling af saadanne Data. Den findes i det anførte Skrift Pag. 277 ff. Det som dernæst bliver af Vigtighed, er at see det Princip, *den Idee*, Aristophanes lader os øine i Socrates, som hvis transparente Repræsentant han bliver fremstillet.

Men for at opnaae dette, bliver det nødvendigt at give en *kort Oversigt over Stykket selv*, Anlægget og Gangen deri. Denne Undersøgelse kan jeg desto trøstigere gaae ind paa, som jeg har en Hegelianer i Spidsen, og det maa man altid lade dem, at de har en ypperlig Gave til at skaffe Plads, en Politi-Myndighed, der øieblikkelig veed at adsplitte allehaande lærde Opløb og betænkelige historiske Sammenrottelser. Hvad nu for det Første *Choret* angaaer, da har dette, der som saadant repræsenterer den sædelige Substants, i vort Stykke iført sig et *Symbol***). Rötscher søger Ironien deri, at Choret er sig dette bevidst, selv i ethvert Øieblik ligesom vil springe frem af dette Skjul, hvilket det til Slutningen ogsaa gjør, idet det tillige spotter den af dem bedragne Strepsiades. Om nu Ironien ligger heri, om denne Alvor***), der kjæmper Statens substantielle Bevidsthed ud af det moderne

*) Ueber Aristophanes Wolken von J. W. **Süvern**. Berlin 1827. Pag. 3 sv. ff.

) Man sammenligne den fortræffelige Udvikling af Chorets Historie i Aristophanes hos **Rötscher Pag. 50-59.

***) Denne Alvor vedkjender Aristophanes sig selv i den første Parabase.

Süverns Afhandling er fra 1826. *i den første Parabase*] Skyerne 510 ff.

Uvæsens Tomhed, ikke begrændser Ironiens poetiske Uendelighed og Hensynsløshed, om Stykkets hele Slutning, om den end var en retfærdig Nemesis, dog ikke skeer paa Ironiens Bekostning, uden forsaavidt man vil antage, hvad, saavidt jeg veed, dog hidtil Ingen har udhævet, at netop den Hævn, Strepsiades tager ved at brænde Huset (φροντιστήριον V. 94) af, var ved sin Uhensigtsmæssighed et nyt comisk Motiv, og at de ikke uvittige Repliker*), der vistnok i en vis Forstand ere for gode til Strepsiades, skulde forklares som et Slags ecstatisk Vanvid, i hvilket han ude af sig selv phantaserede og med comisk Grusomhed tilintetgjorde og udryddede den Sygdom, han selv var befængt af — alt dette skal jeg her ikke gaae ind paa). Men forbigaae vi nu dette, da bliver det**

---

*) Smlgn. V. 1496: ὅ τι ποιῶ; τί δ' ἄλλο γ' ἢ
διαλεπτολογοῦμαι ταῖς δοκοῖς τῆς οἰκίας.
V. 1503: ἀεροβατῶ, καὶ περιφρονῶ τὸν ἥλιον.

**) Saa Meget er vist, at Ironien er langt renere, langt mere fribaaren i et tidligere Sted, hvor Strepsiades virkelig lader sig overbevise af Pheidippides' Sophismer om, at han har Ret, og at han (Strepsiades) bør have Prygl. Smlgn. V. 1437:

ἐμοὶ μὲν, ὦνδρες ἥλικες, δοκεῖ λέγειν δίκαια·
κἄμοιγε συγχωρεῖν δοκεῖ τούτοισι τἀπιεικῆ.
κλάειν γὰρ ἡμᾶς εἰκός ἐστ', ἢν μὴ δίκαια δρῶμεν.

Saaledes er ogsaa Forholdet mellem de to Arter Foredrag, det gode og det slette, opfattet med Ironiens hele Uendelighed, idet der bemærkes, at det slette altid seirer, og Strepsiades derfor beder Socrates, at Pheidippides dog endelig fremfor Alt maa lære det slette. See V. 882:

ὅπως δ'ἐκείνω τὼ λόγω μαθήσεται,
τὸν κρείττον', ὅστις ἐστὶ, καὶ τὸν ἥττονα,
ὃς τἄδικα λέγων ἀνατρέπει τὸν κρείττονα·
ἐὰν δὲ μὴ, τὸν γοῦν ἄδικον πάσῃ τέχνῃ.

φροντιστήριον Speculerestue (saaledes betegnes det Hus, hvori Sokrates i »Skyerne« holder Skole). ὅ τι ποιῶ osv. Hvad jeg bestiller? Jeg disputerer Loftsbjælkerne sønder og sammen. ἀεροβατῶ osv. jeg vandrer i Luften og overvejer Solen (Strepsiades er ifærd med at rive Taget af Sokrates' Hus og sætte Ild paa det; Vers 1503 er en ironisk Gjentagelse af Sokrates' Ord til ham V. 225).

ἐμοὶ μέν, ὦνδρες osv.
Ja noget rigtigt er der i det, gamle Kammerater,
og Medhold bør vi gi' dem (ɔ: de unge) dog, naar Billighed det kræver,
og billigt er det, vi faar Prygl, naar ej vi gør, hvad Ret er.
(Joh. B. Kochs Oversættelse, Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning Nr. 25—26, Kbhvn. 1896, som ogsaa i Reglen er benyttet i d. flg.).

ὅπως δ'ἐκείνω osv. Lad ham kun lære begge Maader at tale paa,
den gode, hvordan den nu er, og den slette med.

desto vigtigere at dvæle ved Betragtning af det Symbol, i hvilket Digteren har indhyllet Choret, **Skyerne**. Dette kan naturligviis ikke være valgt tilfældigt, og det gjelder altsaa at udfinde Digterens Idee dermed. Det anskueliggjør nu aabenbart hele den tomme og indholdsløse Virksomhed, der foregaaer i φροντιστήριον, og det er derfor med en dyb Ironi, at Aristophanes i den Scene, hvor Strepsiades skal indvies i denne Viisdom, lader Socrates paakalde Skyerne, der er hans eget hule Indres luftige Reflex. Skyer betegne nu fortræffeligt den aldeles holdningsløse Tankebevægelse*), der i idelig Bølgegang, uden Fodfæste og uden immanent Bevægelseslov, configurerer sig paa allehaande Maader med samme regelløse Foranderlighed som hine, der snart ligne dødelige Qvinder, snart en Centaur, et Pantherdyr, en Ulv, en Tyr o. s. v., ligne dem, vel at bemærke, men ikke ere dem, da de dog ikke ere Andet end Taage eller den dunkelt sig rørende uendelige Mulighed af at blive hvad det skal være, der dog er uformuende til at lade Noget blive et Bestaaende, den Mulighed, der har et uendeligt Omfang og ligesom rummer hele Verden i sig, men dog ikke har noget Indhold, kan optage Alt, men Intet fastholde. Forsaavidt bliver det naturligviis en reen Vilkaarlighed, at Socrates om dem prædicerer, at de ere Gudinder, og Strepsiades bliver naturligviis langt fornuftigere ved at antage, at det var Taage, Dug og Røg (smlgn. V. 330). Men som deres Indholdsløshed viser sig i dem selv, saaledes viser den sig ogsaa ved den Menighed, den Stat, de nære og beskytte, og som Socrates selv beskriver som en Samling af Dagdrivere og ørkesløse Mennesker, der synge til Skyernes Lov**). Ja dette corresponderende

---

*) Det er ganske her tilsvarende, naar i Naturen, istedetfor de salige Guders plastiske Skikkelser, αἰθεριος δινος bliver det constituerende Princip, og den blot negative Dialectik lader sig ypperligt betegne som Hvirvelvind.

**) Smlgn. V. 331:

οὐ γάρ μὰ Δί' οἶσθ' ὁτιὴ πλείστους αὗται βόσκουσι σοφιστάς,
θουριομάντεις, ἰατροτέχνας, σφραγιδονυχαργοκομήτας,
κυκλίων τε χορῶν ᾀσματοκάμπτας, ἄνδρας μετεωροφένακας,
οὐδὲν δρῶντας βόσκουσ' ἀργούς, ὅτι ταύτας μουσοποιοῦσιν.

[som vælter den gode ved at sige det uretfærdige]
og er **det** for svært, saa lær ham bare den sidste godt.
lader Socrates paakalde Skyerne] V. 265 ff. **snart ligne dødelige Qvinder** osv.] V. 340–46. αἰθέριος δῖνος Ætherens Hvirvel (V. 380).
οὐ γὰρ μὰ Δί' osv. Aa langtfra Ven! Nej vid (de nyere Udg. læser ἀλλ' ἴσθ' ὅτι istedetfor οἶσθ' ὁτιὴ ved du da ikke, at osv.), det er dem, der ernære de fleste Sofister, Professorer i Lægedomskunst og Magi, Diamantnaalsforedragshelte, dithyrambiske Korsangsopstylteres Flok og alle Kosmofantaster.
Skønt Gavn de ej gør, de ernære dem dog forat blive forherliget af dem.

Forhold mellem Skyerne og den Verden, de tilhøre, udtrykkes, hvad Fortolkerne, som det forekommer mig, hidtil have overseet, endnu bestemtere, naar der siges: γίγνονται πάνθ' ὅ τι βούλονται, saa naar de see en langhaaret Karl, antage de Skikkelse af en Centaur, naar de see en Kassetyv, antage de Skikkelse af en Ulv (V. 350. 51. 52). Thi uagtet dette beskrives som en Magtfuldkommenhed ved Skyerne, ja uagtet Socrates selv bemærker, at de antage saadanne Skikkelser for at spotte, saa er det dog ligesaa meget at ansee for en Afmagt hos dem, og den aristophaniske Ironi ligger udentvivl i den gjensidige Afmagt, Subjectets, der idet han vil have det Objective, blot faaer sin egen Lignelse, og Skyernes, der blot gribe Subjectets Lignelse, men kun producere denne, saalænge de see Gjenstandene. At herved nu ypperligt er betegnet den blot negative Dialectik, der bestandig bliver i sig selv, ikke gaaer ud i Livets eller Ideens Bestemmelser, og derfor rigtignok glæder sig ved en Frihed, der lader haant om de Lænker, som Continuerligheden paalægger*), den Dialectik, der i den abstracteste Forstand blot er en Magt, en Konge uden Land, der fryder sig ved den blotte Mulighed af i det tilsyneladende Besiddelses-Øieblik af Alt at give Afkald paa Alt, uagtet saavel Besiddelsen som Afkaldet er illusorisk, en Dialectik, der ikke føler sig generet af det Forbigangne, ikke omsluttet af dets Jern-Conseqvents,

---

Og derfor ere ogsaa deres Gaver svarende hertil. Smlgn. V. 316:

ἥκιστ', ἀλλ' οὐράνιαι Νεφέλαι, μεγάλαι θεαὶ ἀνδράσιν ἀργοῖς·
αἵπερ γνώμην καὶ διάλεξιν καὶ νοῦν ἡμῖν παρέχουσι
καὶ τερατείαν καὶ περίλεξιν καὶ κροῦσιν καὶ κατάληψιν.

*) Jeg har i denne Skildring meest taget Hensyn til den intelligente Side, fordi denne aabenbar ligger Græciteten nærmest. At en lignende Dialectik, som det Vilkaarlige, paa det moralske Gebet viser sig i en endnu sørgeligere Skikkelse, er vistnok, men i denne Henseende troer jeg ogsaa, at man stundom i at opfatte den Overgangsperiode, hvori det græske Liv var paa Aristophanes' Tid, for meget har havt sine Tiders Eiendommeligheder for Øie. Hegel siger meget rigtigt (Geschichte der Phil. 2 B. Pag. 70): Wir dürfen es den Sophisten nicht zum Verbrechen machen, dasz sie nicht das Gute zum Princip gemacht haben, es ist die Richtungslosigkeit der Zeit.

γίγνονται πάνθ' osv. de bliver til alt, hvad de saa vil (V. 348). ἥκιστ' ἀλλ' osv. Nej, nej, de himmelske Skyer det er, de aandrige Menneskers Guder, hvis Gunst vi skylde vor Dialektik, vor Tænkning og Visdomsideer, vort interesserende, fængslende Ord og vor imponerende Svada.
Geschichte der Phil(osophie)] Vorlesungen über die G. d. Ph., Werke. XIV, Berlin 1833, efter hvilken Udgave der ogsaa i det følgende citeres.

ikke ængstet af det Tilkommende, fordi den er saa hurtig til at glemme, at selv det Tilkommende næsten er glemt, før det er oplevet, en Dialectik, der Intet savner, Intet attraaer, er sig selv nok, letsindig og flygtig som et forvildet Barn springer over Alt — dette vil vist Ingen nægte.

Bevidstheden om denne Intethed, der ligger i, at Choret paa eengang er Symbol og dog tillige sig ironisk bevidst at være ude derover og have en ganske anden Realitet, tilskriver Rötscher nu alene Choret, Digteren og den vidende Tilskuer, og tilføier Pag. 325: Dem von diesem Gegensatze nicht wissenden hingegen ist nothwendig der wahrhafte Sinn verborgen, und er erblickt in ihnen nur das Symbol, nimmt diese Gestalt, in welche sich derselbe wissentlich hüllt, für sein wahrhaftes Wesen, und giebt sich ihm vertrauungsvoll und arglos hin, nicht ahnend, dasz er nur ein Schein sei, welcher ihm für die Wahrheit geboten wird. Die Schuld des Subjects besteht aber gerade darin, dasz es sich arglos diesen täuschenden Mächten hingiebt, und unwissend ist über das Wesen, welches diesen Schein herauskehrt. Dog, det angaaer mere hele den indre Oeconomi i Stykket, hvorimod det her bliver mere nødvendigt at see, om man ikke kan aflure Chorets Symbol, Skyerne, saaledes som det fremstilles, noget Mere betræffende dets Beskaffenhed, hvis billedlige Betegnelse det er. Choret forestiller Skyer, men Skyerne forestille igjen forskjellige Gjenstande og have i Begyndelsen af dette Stykke Skikkelse af Qvinder. Men om disse Skyernes Skikkelser taler nu aabenbart Socrates paa en meget spøgefuld Maade, hvilket tilstrækkeligt viser, at disse ingen Gyldighed have for ham. Det han altsaa tilbeder, om hvilket han udsiger Prædikatet Gudinde, er den formløse Taagemasse, det som Strepsiades meget rigtigt betegner som Taage, Dug, Røg. Det han altsaa beholder, er selve det Formløse. Alle de Skikkelser derfor, som Skyerne antage, ere ligesom alle de Prædikater, der lade sig udsige saaledes, at de alle ere hverandre coordinerede, alle uden Forbindelse med hverandre, uden indre Følge, uden at der constitueres Noget, kort, som alle de Prædikater, der lade sig opramse. Som vi derfor i vor tidligere Undersøgelse saae, at Socrates kom til Ideen, dog saaledes, at intet Prædikat aabenbarede eller forraadte, hvad den egentlig var, men alle Prædikater vare Vidner, der forstummede over dens Herlighed, saaledes synes mig, at det Samme er antydet af Aristophanes i Socrates' Forhold til Skyerne. Det som der nemlig bliver tilbage, naar man lader Skyernes forskjellige Skikkelser forsvinde, er selve Taagemassen, der er en meget god Betegnelse paa Socrates' Idee. Skyerne vise sig

bestandig i en Skikkelse, men Socrates veed, at Skikkelsen er det Uvæsentlige, og at det Væsentlige er det bag Skikkelsen Liggende, ligesom Ideen er det Sande, og Prædikatet som saadant Intet har at betyde. Men det, der saaledes er det Sande, det træder aldrig ud i noget Prædikat, det *er* aldrig*). Betragte vi nu fremdeles Chorets Symbol, Skyer, og see deri Socrates' Tanker objectivt**) anskuede, see disse som de vel af Individet producerede, men dog ogsaa af dette som objective (guddommelige) tilbedte Tanker, saa er netop ved Skyernes Svæven over Jorden, ved deres Mangfoldighed i Skikkelser antydet Modsætningen mellem det Subjective og den gamle Græcitets Objectivitet, hvor det Guddommelige ret egentlig havde Fodfæste paa Jorden, i bestemte, udprægede, evige Skikkelser. Det er derfor en meget *dybsindig Harmoni*, der finder Sted mellem *Skyerne*, som den objective Magt, der ikke kan finde et blivende Sted paa Jorden, hvis Tilnærmelse til denne dog altid giver en Afstand, og Subjectet, *Socrates*, der svævende over Jorden i en Kurv, bestræber sig for at hæve sig op i disse Regioner, idet han frygter for, at Jordens Kraft skal suge Tankerne fra ham eller, naar vi tage Billedet bort, at Virkeligheden skal absorbere, skal knuse den spinkle Subjectivitet (ἡ φροντις λεπτη)***).

*) Dersom det skulde synes en og anden Læser, at jeg finder for Meget hos Aristophanes, saa skal jeg med Glæde indrømme dette, naar han til Vederlag vil fjerne den Vanskelighed, der altid bliver, naar man nærmere efterseer det besynderlige Forhold, i hvilket Subjectet staaer til Skyerne. Her er aabenbart to Momenter at iagttage: Choret har indhyllet sig i sit Symbol, Skyer, men disse Skyer have igjen antaget Skikkelse af Qvinder.

**) Det er derfor, at det bliver opstillet som en Troesbekjendelse, der som enhver Troesbekjendelse indbefatter baade den subjective og den objective Side, at antage V. 424: τὸ Χάος τουτὶ καὶ τὰς Νεφέλας (det objective), καὶ τὴν γλῶτταν (det subjective) τρία ταυτὶ, og det er med saare megen comisk Kraft, at Aristophanes lader Socrates sværge ved de samme Magter, smlgn. V. 627:
μὰ τὴν 'Αναπνοὴν, μὰ τὸ Χάος, μὰ τὸν 'Αέρα.

***) Smlgn. V. 227: Σ: οὐ γὰρ ἄν ποτε
ἐξεῦρον ὀρθῶς τὰ μετέωρα πράγματα,
εἰ μὴ κρεμάσας τὸ νόημα καὶ τὴν φροντίδα

Socrates, der svævende over Jorden osv.] V. 218 ff. ἡ φροντὶς λεπτή Speculationen subtil (den subtile Speculation). τὸ Χάος osv. dette Chaos og Skyerne, og Tungen, disse tre Ting (skal du anse for Guder). μὰ τὴν 'Αναπνοὴν osv. O Aandedræt, o Chaos, o Luft. Σ: οὐ γὰρ ἄν ποτε osv.

Sokrates. Nej, thi aldrig da
jeg Himlen gransket efter dens rette Væsen fik,
naar ej Ideen svæved højt, og Tankens Stof

Dog, dette vil der igjen senere blive Tale om, hvor vi, ikke gaaende ud fra Choret, men fra den handlende Person, nærmere skal oplyse det for Ideen Releverende, der ligger i Socrates' mærkværdige Situation.

I Choret er nu den hele nyere Tingenes Orden anskueliggjort, der vilde fortrænge den gamle Græcitet, og forsaavidt lader her sig bedst det Spørgsmaal besvare, om Aristophanes i Socrates' Maske har villet spotte Sophisterne. At dette i ethvert Tilfælde ikke maa forstaaes saaledes, at Aristophanes blot har beholdt Navnet Socrates og forøvrigt leveret en Tegning, der slet ikke lignede ham, er en Selvfølge. Naar man derimod erindrer, at Socrates og Sophisterne i en vis Forstand stode paa det samme Standpunkt, og at det egentlig var ved at gjennemføre deres Standpunkt, ved at tilintetgjøre den Halvhed, i hvilken Sophisterne beroligede sig, at Socrates undergravede dem, saa at Socrates i en vis Forstand derved beseirede Sophisterne, at han selv var den største Sophist*), saa seer man jo deri allerede en Mulighed for Aristophanes af at identificere ham med Sophisterne. Denne Identification lod sig nu ogsaa gjennemføre med en dyb Ironi. Thi det vilde visselig være en Aristophanes værdig Ironi, at opfatte Socrates, Sophisternes arrigste Fjende, ikke som deres Modstander, men som deres Læremester, hvad han jo ogsaa i en vis Betydning var. Og den besynderlige Forvirring, at En, der bekjæmper en Retning, selv, netop fordi han til en vis Grad tilhører den, opfattes som dens Repræsentant, skjuler saa megen forsætlig eller uforsætlig Ironi i sig, at man ikke ganske bør tabe den af Sigte. Dette maa nu være nok herom. Og det er ogsaa kun forsaavidt, som man anlægger Choret som Maalestok, at Socrates forsvinder

λεπτὴν καταμίξας εἰς τὸν ὅμοιον ἀέρα.
εἰ δ' ὢν χαμαὶ τἄνω κάτωθεν ἐσκόπουν,
οὐκ ἄν ποτ' εὗρον· οὐ γὰρ ἀλλ' ἡ γῆ βίᾳ
ἕλκει πρὸς αὑτὴν τὴν ἰκμάδα τῆς φροντίδος.
πάσχει δὲ ταὐτὸ τοῦτο καὶ τὰ κάρδαμα.

*) Det er derfor et saare betegnende Prædicat, Skyerne bruge om ham: λεπτοτάτων λήρων ἱερεῦ, V. 359.

---

med nærbeslægtet Luft sig blanded, fin som den.
Hvis jeg det høje søgte fra den lave Jord,
jeg aldrig det erkendte; nej, thi Jordens Kraft
med Magt da til sig suged al min Tankes Saft.
Det samme, ved man, sker jo og med Karseurt.
λεπτοτάτων λήρων ιερεῦ du det subtileste Sludders Præst.

mellem Sophisterne; naar vi følge den personlige Skildring af ham, som indeholdes i selve Stykket, da træder han marqueret nok frem.

Hvad nu Gangen i Stykket angaaer, da lader den sig temmelig kort fremstille, og det saa meget mere i nærværende Undersøgelse, da her kun kan blive Spørgsmaal om at gjengive den, forsaavidt det derved sig aabenbarende Anlæg kaster et Lys over Aristophanes' Opfattelse af Socrates. En skikkelig Landmand, Strepsiades, er ved et ufornuftigt Giftermaal geraadet i Pengeforlegenhed. Hans Søn Pheidippides har ved sit Hesteliebhaberi været saare behjælpelig til at ruinere Faderen. Strepsiades, idelig urolig ved Tanken om sin Gjeld, idelig bekymret for at rede sig ud deraf, seer sig forgjæves omkring efter en Udvei, da pludselig Tanken om den nye Viisdom, der begyndte at gjøre sig gjeldende i Athen, og dennes Kraft til at til- og bortdisputere sig Alt, med en overraskende Glæde vækker det Haab i ham, her at finde Frelse. Hans første Hensigt er nu at lade Pheidippides nyde Frugten af denne moderne Lærdom, men da han findes uvillig dertil, beslutter han sig til, selv at begive sig til φροντιστήριον. Han møder En af Disciplene, der da ogsaa bibringer ham de fordeelagtigste Forestillinger om Skolen. Mange sindrige Træk af Socrates, mange skarpsindige Spørgsmaal og Svar bringe ham til som en retskaffen Landmand at studse; dog et Mesterstykke af Socrates, der staaer i et saare nært Forhold til hans egne Ideer, tilintetgjør hans Vaklen, og med utaalmodig Begeistring forlanger han at blive ført til Socrates*). Efter en foreløbig Prøvelse, hvorved man har

---

*) V. 177:

M. κατὰ τῆς τραπέζης καταπάσας λεπτὴν τέφραν.
κάμψας ὀβελίσκον, εἶτα διαβήτην λαβών,
ἐκ τῆς παλαίστρας θοἰμάτιον ὑφείλετο.
Σ. τί δῆτ' ἐκεῖνον τὸν Θαλῆν θαυμάζομεν;
ἄνοιγ' ἄνοιγ' ἀνύσας τὸ φροντιστήριον,
καὶ δεῖξον ὡς τάχιστά μοι τὸν Σωκράτη.
μαθητιῶ γάρ· ἀλλ' ἄνοιγε τὴν θύραν.

M. κατὰ τῆς osv.

Disciplen. Paa Bordet — i Palæstret var det — hvor vi sad,
han Aske strøede, tog et Spid, det bøjed han
som Passer om og slog saa rask en — Skinke ned.
Strepsiades. Hvorfor beundres Thales altid dog saa højt?
Luk op, luk op for Tænkeriets Dør i Hast,
og lad mig faa at se som snarest Sokrates,
for hans Discipel vil jeg være. Naa, luk op!

søgt at afføre ham den nu aflægs Tankegang, i hvilken Strepsiades hidtil gik og stod (hvilket saa sindrigt betegnes derved, at han maa trække ud*), idet han skal betræde φροντιστήριον), efter en høitidelig Indvielse, der, forsaavidt den kunde gjøre noget Indtryk paa Strepsiades, nødvendig maatte reent forvirre hans Begreber, faaer han Tilladelse til at betræde φροντ., og bliver nu anviist samme Vei til Sandhedens Erkjendelse, som Socrates selv har

Dersom Læseren vil erindre, at Strepsiades senere kommer hjem fra φροντιστήριον uden Kappe, saa vil han vist ogsaa heri føle det Comiske, at Strepsiades, der havde haabet selv at være med i at dele Byttet (en Kappe), kommer hjem ikke blot uden Udbytte, men endog uden at eie det, han før besad — en Kappe. Og dog er dette igjen at komme taaleligt derfra i Forhold til hvad Strepsiades selv udsiger, da han ved Socrates' Underviisning befrygter at blive ved sin Speculation til slet Intet.

V. 717: καὶ πῶς; ὅτε μου
φροῦδα τὰ χρήματα, φρούδη χροιά,
φρούδη ψυχή, φρούδη δ'ἐμβάς·
καὶ πρὸς τούτοις ἔτι τοῖσι κακοῖς φρουρᾶς ᾄδων
ὀλίγου φροῦδος γεγένημαι.

Og man seer jo ogsaa af Chorets Opfordring til Socrates, at Alt er gaaet ud paa at flaae, som man siger, Strepsiades.

V. 810 Χορός:
σὺ δ' ἀνδρὸς ἐκπεπληγμένου καὶ φανερῶς ἐπηρμένου
γνοὺς ἀπολάψεις, ὅ τι πλεῖστον δύνασαι, ταχέως·

*) Smlgn. V. 497:
ΣΩ. ἴθι νυν, κατάθου θοἰμάτιον.
ΣΤ. ἠδίκηκά τι;
ΣΩ. οὔκ, ἀλλὰ γυμνοὺς εἰσιέναι νομίζεται.

φροντ. ɔ: φροντιστήριον Speculerestuen. senere kommer hjem] V. 856 ff., sml. 497 ff. en Kappe] i Originalen staar der: »ranede en Kappe« istedenfor Oversættelsens »slog en Skinke ned«.

καὶ πῶς osv. Umuligt det er,
naar tabt er Penge, og Sundhed er tabt,
og Livet er tabt, mine Støvler tabt,
og jeg selv er næsten aldeles fortabt,
mens her paa Vagt
mit Vægtervers jeg maa raabe.

Χορός osv. Choret. Men nu, mens Manden er fra sig selv,
optaget helt med Liv og Sjæl,
pluk ham saa snart, klip i en Fart,
hurtig grib fat.

ΣΩ. ἴθι νυν osv. Sokrates. Naa ja, saa drag da Kappen af.
Strepsiades. Skal jeg ha' Prygl?
Sokrates. Vist ej; men Skik og Brug hos os det kræver saa.

fulgt: uden at agte paa Omgivelsen at **fordybe sig i sig selv***), hvilket naturligviis for Strepsiades bliver en saare tarvelig Beværtning, og ligesaa lidet mættende som det Maaltid, til hvilket Storken indbød Ræven, blev det for denne, der kun blev et fastende Vidne til, hvorledes hans Vært storkeagtigt fordybede sig i den langhalsede Flaske. Strepsiades befindes derfor ogsaa snart udygtig til at omkalfatres, hvorpaa han bliver dimitteret. Men derfor har han dog ingenlunde opgivet Haabet om ad denne Vei at opnaae sit Ønske. For beskeden til at troe, at Feilen kunde ligge hos Læreren, søger han denne hos sig selv, og trøster sig derpaa ved Tanken om sin **haabefulde Søn Pheidippides**, der nu endelig, skjøndt lidt betænkelig ved de Viisdomsprøver, Strepsiades aflægger, giver efter for hans Bønner, og lader sig optage i φροντιστήριον. Sønnen lykkes det nu bedre med, og Faderen bringer Socrates Gaver til Tak for de store Fremskridt, Sønnen har gjort. Dog, den truende Virkelighed nærmer sig mere og mere, og træder endelig op i to Creditorers alvorlige Skikkelse. Ude af sig selv af Glæde over Pheidippides' dialectiske Magt til at flytte Grændseskjellet**), i Tillid til de endnu ikke glemte sindrige Spørgsmaal

*) Her har vi den aristophaniske Opfattelse af den bekjendte socratiske Staaenstille og Stirren.

**) Smlgn. V. 1178:

Φ: φοβεῖ δὲ δή τί;
Σ: τὴν ἕνην τε καὶ νέαν.
Φ: ἕνη γάρ ἐστι καὶ νέα τις ἡμέρα;
Σ: εἰς ἥν γε θήσειν τὰ πρυτανεῖά φασί μοι.
Φ: ἀπολοῦσ' ἄρ' αὔθ' οἱ θέντες· οὐ γὰρ ἔσθ' ὅπως
μί' ἡμέρα γένοιτ' ἂν ἡμέραι δύο.
Σ: οὐκ ἂν γένοιτο;
Φ: πῶς γάρ; εἰ μή πέρ γ' ἅμα
αὑτὴ γένοιτ' ἂν γραῦς τε καὶ νέα γυνή.

Storken indbød Ræven] i den bekjendte æsopiske Fabel. Φ: φοβεῖ δὲ δή τί; osv.

Pheidippides.	Hvad ængster dig?
Strepsiades.	Den gammelognye Dag, min Søn.
Pheidippides.	Er nogen Dag baade gammel og ny?
Strepsiades.	Ja vist, den Dag,
	de Retsgebyr deponere vil og stævne mig.
Pheidippides.	Ja saa vil de, som stævner, tabe Depositum.
	Een Dag kan jo umulig, ved jeg, være to.
Strepsiades.	Umulig?
Pheidippides.	Ja saa sandt som aldrig du har set
	den samme Kvinde gammel og ung paa samme Tid.

og Svar, han selv har lært i φροντ., vover han at møde disse To, en sørgelig Virkeligheds fatale Repræsentanter. Pasias og Amynias ere imidlertid for meget Pengemænd til at lade sig afspise ved slig Kløgt, de har endnu saa megen Tillid til Virkeligheden, at de ikke frygte for, at de jo nok, om ikke ad Dialectikens saa dog ad Rettens Vei vil komme til Deres. Kan nu imidlertid Strepsiades et Øieblik overgive sig til Glæden over at være kommen til sit Ønskes Maal, saa har Digteren endnu forbeholdt ham en lille Tilgift, en ganske uventet Overflødighed, der resulterer af de store Fremskridt, Pheidippides har gjort i den socratiske Underviisning. En ganske anden Virkelighed end Termins-Virkeligheden, hvilken imidlertid Strepsiades ikke kan ønske at see rokket, er Pheidippides ogsaa kommen ud over. Den sønlige Ærbødighed for og Lydighed mod Faderen gaaer ved Dialectikens Hjælp samme Vei som Terminen. Strepsiades kan ikke modstaae Magten af Pheidippides' Syllogismer, der, som de i det Foregaaende viste sig som de, der tilintetgjorde Virkeligheden, nu vise sig paa den eftertrykkeligste Maade af Verden som de, der ponere en Virkelighed; thi Prygl er, som man siger, holdne Vare, og bevise sig selv paa en Maade, der ingen Tvivl lader opkomme. Og som Pheidippides tidligere viste sig samvittighedsløs nok til at understøtte Faderen i ikke at tilbagebetale de laante Penge, saa udvikler han nu en næsten overspændt Samvittighedsfuldhed i at afdrage Noget paa

»Atheniensernes Maaned bestod af 30 Dage, de 20 første taltes fremad fra den første indtil den 20de, men de øvrige tilbage fra den efterfølgende Maaned. Den 21de hed saaledes den 10de, den 26de den 5te, den 29de den 2den. Den 30te hed den gamle og den ny, den 1ste hed Nymaane.« Aristophanis Comoedier, oversatte af Krag. Odense 1825. P. 233 Anm. — Paa denne sidste Dag i Maaneden skulde Renterne betales, og den var derfor en Rædsel for Strepsiades. Men see, denne Uro var han nu befriet for, og det ved Pheidippides' Kløgt, der havde Magt til at hæve Virkeligheden og bevise, at den Dag slet ikke var til. Jeg har med Flid fremdraget denne Sophisme som et Exempel paa den Dialectik, der læres i φροντ., fordi det parodisk erindrer om den socratiske Dialectik, der væsentligt beroede paa, at man om den samme Ting ikke kunde udsige modsatte Prædicater, og fordi den med saa megen comisk Kraft ikke blot vil have Gyldighed i Tankens Verden, men vil have en selve Virkeligheden negerende Myndighed.

Krag] Aristophanes's Komedier oversatte fra det Græske ved J. Krag, første Deel (Atheniensernes] »Athenernes« Krag, hed] »hedte« — alle tre Steder; den 1ste] »og den første«).

den Gjeld, paa det Forskud af Prygl, hvormed hans kjærlige Fader havde overvældet ham. For sildig opdager Strepsiades det Fordærvelige i den nye Viisdom, Hævnen er vaagnet, den styrter sig over sit Bytte, der igjen stormer ind paa φροντιστήριον, afbrænder det, og hermed ender Stykket.

Dette er saa kort en Oversigt som mulig over Bygningen af Stykket. Det Comiske ligger aabenbart i det Noget, hvilket Strepsiades attraaer som Speculationens Frugt, det Noget, der efter hans Begreb maa resultere af alle disse Bevægelser. Ligesom nemlig i selve Intelligentsens Sphære de af Socrates foretagne Bevægelser vise sig at være uden Betydning, vise sig som de, der ere uformuende til at ponere Noget, saaledes aabenbarer det Samme sig endnu tydeligere i Strepsiades' Verden, der nu engang har faaet den fortvivlede Idee, at der skal i endelig og verdslig Forstand komme Noget ud deraf*), der haaber, forat erindre om et

*) Her synes det nu ogsaa at være Stedet til at give Plads for en Fortolkning af de meget omtvistede, tidligere allerede citerede Ord om den Kappe, Socrates efter Discipelens Udsagn har snappet bort fra Fægterskolen. Hvad Fortolkningens *vita anteacta* angaaer, da sammenligne man **Rötscher** Pag. 284 ff. — **Süvern** har gjendrevet den af **Reisig** opstillede Forklaring, selv i Stedet for samme fundet en Betegnelse af den bekjendte socratiske Distraction, og paa Grund af, at der antydes, at det er skeet ved en mathematisk Demonstration, har han sat det i Forbindelse med den socratiske Bornerthed, vi har Xenophon at takke for, ifølge hvilken han vilde, at man blot burde lære Mathematik, forsaavidt den lod sig bruge i det daglige Liv. **Rötscher** mener, at der ikke hentydes til noget enkelt Factum, men at det blot staaer som den høieste, den glandsfuldeste Betegnelse af den »Gewandtheit,« til hvilken den i Livet betrængte Strepsiades saa høilig trængte. Men naar han for at udhæve den socratiske Snuhed urgerer, at det var fra Palæstra han havde røvet Kappen, hvorfor der efter Solons Love var bestemt Dodsstraf, saa troer jeg, at han netop derved gaaer Glip af det egentlige Point i disse Ord, han i andre Yttringer er saa ganske nær ved. Aristophanes har vistnok villet ironisere over den negative Dialectik, der forbløder sig i lutter indholdsløse Experimenter, og som han nu med en dybere Ironi tillægger en skabende Magt, idet han lader ham ved kunstige Demonstrationer ligesom frembringe en Virkelighed, dog saaledes at, da denne Virkelighed er en endelig og jordisk Ting, Frembringelsen staaer

allerede citerede Ord] Skyerne V. 177 ff. (ovf. S. 224 ff. Anm.; den græske Texts Ord »ranede en Kappe« istedenfor »slog en Skinke ned« anses af mange for forskrevet). *vita anteacta* tidligere Liv, Forhistorie (om Süverns og Reisigs Forklaringer findes det fornødne hos Rötscher anf. St.).

Stikord fra den nyere Philosophi, at tilspeculere sig de kantiske 100 Rbd., eller i Mangel deraf at udspeculere sig af sin Gjeld*). Ironien ligger i det Noget, han, om ikke umiddelbart saa dog middelbart igjennem Pheidippides, tilspeculerer sig: de bevidste Prygl, der, hvor uventede de end ere, dog komme med en Nødvendighed, der er umulig at undflye. Strepsiades kan vel et Øieblik fryde sig over alle disse sindrige Bevægelser, men det, hans ædruelige Sjel attraaer, er »die Nutzanwendung,« der derfor heller

---

paa Grændsen af et Tyveri, paa hvilken Maade man ogsaa kan forklare, hvad der sammesteds bemærkes i en Note, at Chairephon, Socrates' Ven, oftere af Comikerne beæres med Tilnavnet κλέπτης. De Ord, med hvilke Factum indledes: Fiin Aske strøede han ud over Bordet og krummede dernæst et Stegespid, synes at være Indledningen til en Skabelses-Act, og med desto større Eftertryk og med det Pludseliges hele Overraskelse følger de Ord: han snappede o. s. v. — Hvorledes man nu end vil opfatte Stedet med Hensyn til den Betydning, det maa tillægges i Stykket, saa bliver der altid en Uklarhed tilbage i det Forhold, hvori Kunststykket viser sig til den Mangel, paa hvilken der ved dette skal bødes. Disciplen fortæller Strepsiades, at da de manglede Aftensmad, Socrates foretog sig den alt beskrevne Operation, ved hvilken han snappede en Kappe fra Fægterskolen. Men deels seer man da ikke, hvorledes der blev sørget for at faae Aftensmad, med mindre man vil antage, at Socrates har solgt den og derved tilveiebragt det Fornødne, deels seer man slet ikke, hvad det skal sige, at han snappede den fra Fægterskolen. I Hermanns Udgave (Leipzig 1798) Pag. 33 findes i Noten en anden Læsemaade, nemlig ἐκ τραπέζης. Han gjør tillige opmærksom paa en anden Vanskelighed, at Artiklen ikke her passer, da der ikke kan være Tale om en bestemt Kappe; men han hæver ikke Vanskeligheden.

*) Man kan i denne Henseende ikke frakjende Strepsiades en roesværdig Udholdenhed; thi uagtet han kommer hjem fra φροντ. uden at have lært Noget (heri var nu hans Alderdomssvaghed Skyld V. 855), og det uagtet han havde mistet baade sin Kappe og sine Sko (V. 857. Σ: ἀλλ' οὐκ ἀπολώλεκ', ἀλλὰ καταπεφρόντικα), saa opgiver han dog, i Tillid til Pheidippides' naturlige Anlæg, ikke Haabet og Troen paa den nye Viisdom.

---

de kantiske 100 Rbd.] Kant, Kritik der reinen Vernunft, 4. Aufl., Riga 1794, S. 627: Hundert wirkliche Thaler enthalten nicht das Mindeste mehr, als hundert mögliche. Sml. Hegel, Werke, 2. Aufl., Berlin 1840, XII S. 542.
sammesteds] Rötscher anf. Skr. S. 285 Anm. ***). κλέπτης Tyv. Hermanns Udgave] Aristophanis Nubes cum scholiis etc. rec. G. Hermannus, Lipsiae 1799 S. 32.
V. 855] Strepsiades. Ja meget mer; men det andet glemte jeg ligestraks,
fordi jeg er jo saadan en meget gammel Mand.
Σ: ἀλλ' οὐκ osv. Strepsiades. Jeg har ikke mistet, men jeg har studert den bort.

ei udebliver, om den end kommer der, hvor han ikke havde søgt den. Men see vi nu efter, hvilket Standpunkt det er, der skinner gjennem denne Parodi, saa kan man dog *ikke* sige, at det er *Subjectivitetens*, thi dette giver dog altid Noget, det giver det abstracte Ideelles hele Verden, men det, der betegnes, er et *reent negativt Standpunkt*, der slet Intet giver. De dybsindige Betragtninger, der anstilles, opløse sig som et Skrald i et Intet, medens det som parodierende Skygge følger med, at Strepsiades vil have Noget, men vel at mærke noget Endeligt, en endelig Fordeel, hvilken dette Standpunkt er ligesaa uskikket til at yde, som det aandelige Udbytte, samme gjør Mine til at producere. Naar man derfor antager, at Socrates' hele Virksomhed var ironiserende, saa vil man tillige indsee, at Aristophanes, idet han har villet opfatte den comisk, har baaret sig ganske rigtig ad; thi, saasnart *Ironi* bringes i Forhold til *Resultat*, viser den sig *comisk*, om den end i en anden Forstand frigjør Individet fra det Comiske. Den Dialectik, der atter og atter gives Prøver paa, er heller ei en egentlig philosophisk Dialectik, ikke en saadan Dialectik som den, der ifølge vort Foregaaende er Plato eiendommelig, men en *blot negativ Dialectik*. Dersom nu Socrates havde havt hin platoniske *subjective Dialectik*, saa vilde det jo have været aldeles usandt af Aristophanes, ikke comiskt om end løierligt nok, at opfatte ham paa denne Maade (thi det Comiske maa naturligviis ogsaa have en Sandhed), hvorimod, hvis Socrates' Dialectik har været deels bevæbnet med Sophismer og polemisk rettet mod Sophisterne, deels negativt stilet mod Ideen, da er Aristophanes' Opfattelse rigtig netop som comisk. Det Samme gjelder naturligviis ogsaa om Chorets Symbol, Skyer. Havde det været det *Subjectives* ideelle Rigdom, de skulde betegne, da var det usandt, uagtet Aristophanes' Opfattelse er comisk, at lade Individet forholde sig saa letfærdig dertil, som Aristophanes gjør, men *Ironikeren* tager sig det aabenbart saare let endog med Ideen, han er i høieste Grad fri derunder, fordi det Absolute er ham Intet.

Gaae vi nu over til at betragte det andet Moment i Stykket, *Personerne* og, hvad vi nærmest have med at gjøre, *Socrates Person*, saa viser det sig strax, at Aristophanes *ikke* har *identificeret* ham med Sophisterne, ikke blot derved, at han har tegnet Socrates saa kjendelig ved en Mangfoldighed af Smaatræk (dette er det, som Rötscher isærdeleshed udhæver), men ogsaa og

---

Rötscher] anf. Skr. S. 276 ff. og S. 312 ff. (i Tilslutning til Süvern).

fornemlig derved, at hans Standpunkt er skildret som et fuldkomment Isolations-Standpunkt. Det er nu visselig ogsaa ganske rigtigt. Thi vel har Socrates i Stykket, som Socrates i Livet havde det, Disciple, men disse staae ikke i noget Forhold til ham, eller rettere sagt, han staaer ikke i noget Forhold til dem*), han giver sig ikke hen til dem, men han er bestandig, i Analogi med hans tidligere beskrevne Forhold til Alcibiades, frit svævende over dem, gaadefuldt tiltrækkende og frastødende. Betydningen af hans Fordyben i sig selv bliver dem altid uforklarlig; thi de Spidsfindigheder, der gjøre et Forsøg paa at forraade Noget herom, staae i intet Forhold til denne. Aristophanes har nu sammenfattet Alt, hvad der tilhørte forskjellige Tidsmomenter af Socrates' Liv, og saaledes komme da ogsaa de anaxagoriske Naturspeculationer, med hvilke Socrates efter Phædon en tidlang havde beskjæftiget sig, men senere opgivet, til at spille en Rolle. En Mængde Scener**), der blot indeholde taabelige Spidsfindigheder eller lavcomiske Taskenspillerkunster og det til slige Konster hørende Praleri, kort sagt, en Mængde af, hvad man med et fælleds Navn kunde betegne som Spas, forbigaaer jeg, forsaavidt der i dem intet Spor findes af Ideen. De atheistiske Naturbetragtninger, der ofte nok frembringe en høist comisk Virkning ved deres Modsætning til Strepsiades' temmelig naive Folketro***), vil senere faae en Slags Betydning. Det som derimod bliver af størst Vigtighed, er deels Opfattelsen af Socrates som en Personlighed, deels Betegnelsen af det, der bliver Hovedsagen i hans Underviisning, det Dialectiske, og endelig Skildringen af hans Standpunkt.

*) Derfor siger han ogsaa i Platos Apologi, at han aldrig havde været Nogens Lærer eller antaget nogen Discipel.

**) At det forøvrigt er meget viseligen indrettet af Aristophanes saaledes, at Socrates spiller en langt større Rolle i Begyndelsen af Stykket end i Slutningen, at medens Pheidippides' Underviisning lægges udenfor Scenen, Strepsiades' Opdragelse foregaaer for Alles Øine, hvorved det forældede og det nymodens Standpunkt, repræsenterede ved lige comiske Personligheder, ikke give hinanden stort efter i Latterlighed, fortjener at paaagtes.

***) V. 368 ff., hvor Socrates forklarer, hvorledes det gaaer til med Regnen, at det er Skyerne, der regne, og Strepsiades forsikkrer V. 373: καίτοι πρότερον τὸν Δί' ἀληθῶς ᾤμην διὰ κοσκίνου οὐρεῖν.

---

tidligere beskrevne] ovf. S. 144 ff. efter Phædon] Cap. 46.
i Platos Apologi] 33 a. καίτοι πρότερον osv. jeg troede dog før saa vist, det var Zeus, der lod Vandet gaa i en Sigte.

Hvad nu *det Første* angaaer, saa ligger allerede heri et Beviis for, at Aristophanes ikke har identificeret Socrates med Sophisterne; thi Sophisteriet er den selviske Tankes tøilesløse og vilde Springen omkring, Sophisten er dens stakaandede Præst. Og ligesom den evige Tanke i Sophisteriet opløser sig i en Uendelighed af Tanker, saaledes anskueliggjøres denne Myldren af Tanker i et dertil svarende Mylder af Sophister*). Med andre Ord, der er ingen Nødvendighed for at tænke en Sophist som een, hvorimod en Ironiker altid er een, fordi Sophisten falder ind under Begrebet af Art, Slægt o. s. v., *Ironikeren* derimod under Bestemmelse af *Personlighed*. Sophisten er altid i travl Virksomhed, han griber altid efter Noget, der ligger foran ham; hvorimod Ironikeren i ethvert enkelt Moment fører det tilbage i sig selv; men denne Tilbageføren og derved bevirkede Tilbagestrømmen er netop en Personligheds Bestemmelse. Sophismet er derfor et tjenende Element i Ironien; og hvad enten Ironikeren ved Sophismet frigjør sig selv, eller han fravrister Andre Noget, saa optager han dog begge Momenter i Bevidstheden ɔ: han nyder. Men Nydelse er netop en Personlighedens Bestemmelse, om end Ironikerens Nydelse er den abstracteste af Alle, den indholdsløseste, det blotte Contur-Omrids, den svageste Antydning af den Nydelse, der eier det absolute Indhold ɔ: Salighed. Medens derfor Sophisten løber omkring som en travl Forretningsmand, gaaer Ironikeren stolt og indesluttet i sig selv — nydende. Det er ogsaa antydet af Aristophanes; thi idet han lader Choret fortælle, at Socrates er Gjenstand for dets særlige Opmærksomhed, lader han dette tillige adskille Socrates fra en anden udkaaren Yndling, Prodikos. Choret gjør nu den Forskjel: det føier sig efter Prodikos for hans Viisdoms og Indsigts Skyld, efter Socrates derimod, »fordi han bryster sig paa Gaderne, kaster Øinene til Siden, og døier barbenet meget Ondt,

---

*) Derfor følger ogsaa gjerne paa den høitidelige Stilhed, hvormed ethvert nyt verdenshistorisk Standpunkt betegnes (thi alt Sligt gaaer saa stille af, at det er, som om det slet ikke skete i Verden, men foregik udenfor den), Sophisternes støiende Chor, en Summen og Brummen af eventyrlige Insecter, der i et uendeligt Mellemhverandre komme ind i og ud over, atter ind i og atter ud over sig selv og hverandre, hist op og her ned. De komme i Almindelighed i uhyre Skarer ligesom Græshopperne over Ægypten, og antyde, at Verdens-Tanken atter er ifærd med at emancipere sig fra Personlighedens Tvang, for at fortabe sig i en Formation som den, Rhinen har ved sit Udløb.

og kaster et fornemt Blik til os«*). At han nu hos Aristophanes bliver en comisk Personlighed, det er ganske i sin Orden, men han mangler dog heller ikke det Plastiske, der er eiendommeligt for en Personlighed, den Fuldendthed i sig selv, der derfor heller ingen Omgivelse behøver, men er en for Øiet fremstillet Monolog. At det nu ikke er en tilfældig Virkelighed, Aristophanes har villet fremstille, ikke Socrates' storslaaede Legeme, ikke de berømte store Fødder, som Socrates selv fandt med en sjelden Forkjærlighed af Naturen at være ham indrømmede, fordi de vare saa ypperlige at staae paa, ikke de dybtliggende Øine, med hvilke, som han selv bemærker, han saa ypperlig kunde skue omkring sig, ikke det uheldige Udvortes, med hvilket Naturen saa ironisk havde udstyret ham, og som Socrates selv igjen opfattede med saa megen Ironi; men at Aristophanes i disse Ord af Choret har villet antyde en Idee, det føler vist Enhver. Men en saadan fremtrædende Personlighed er heller ingen Betegnelse for en endog blot subjectiv Speculation, hvor netop, idet det empiriske Jeg forsvinder, og det rene Jegs ideelle Bestemmelser udfolde sig, Individet til en vis Grad forsvinder. Ironikeren derimod er en Propheti om eller en Abbreviatur af en fuldstændig Personlighed.

Hvad dernæst den socratiske Dialectik angaaer, saaledes som den skildres i Stykket, da maa man erindre, at her naturligviis kun kan være Tale om den, forsaavidt den reent intelligent lader sig opfatte, hvorimod vi slet Intet have at gjøre med den hele umoralske Færd, hvori en saadan Dialectik i en fordærvet Villies Tjeneste kan blive virksom Medvider. Det maa Aristophanes ogsaa til en vis Grad være bleven sig bevidst, og hvis det ikke er

*) Cfr. V. 360.
Χορός: οὐ γὰρ ἂν ἄλλῳ γ' ὑπακούσαιμεν τῶν νῦν μετεωροσοφιστῶν
πλὴν ἢ Προδίκῳ, τῷ μὲν σοφίας καὶ γνώμης οὕνεκα, σοὶ δέ,
ὅτι βρενθύει τ' ἐν ταῖσιν ὁδοῖς καὶ τὠφθαλμὼ παραβάλλεις,
κἀνυπόδητος κακὰ πόλλ' ἀνέχει κἀφ' ἡμῖν σεμνοπροσωπεῖς.

---

som Socrates selv igjen opfattede osv.] Xenophon, Symposiet Cap. 5 (hvor der dog ikke findes noget om Sokrates' store Fødder, derimod om hans brede Braknæse og store Mund foruden om hans fremstaaende Øjne).
Χορός: οὐ γὰρ osv.
Choret. Thi du er den eneste, vi gider hørt, af Nutidens Kosmosofister,
— det skulde da være Prodikos blot paa Grund af hans Lærdom og Visdom —
men dig, fordi du paa Gaderne gaar gravitetisk med mønstrende Blikke
og barfodet døjer saa mange Slags ondt, mens Næsen mod Skyerne knejser.

Tilfældet, da indseer jeg virkelig ikke, hvorledes man vil frelse Aristophanes fra den gamle Beskyldning at have bagvadsket Socrates. Thi, om end Socrates nok saa meget og med nok saa megen Ret blev af Aristophanes opfattet som en Repræsentant for et Princip, der truede den gamle Græcitet med Undergang, saa vilde det dog altid blive en Uretfærdighed at sigte Socrates for at fordærve Ungdommens Sæder, at indføre en Udsvævelse og Letfærdighed, som nødvendig baade den gamle og den nye Græcitet maatte afskye, det vilde blive en Uretfærdighed, ikke blot fordi Socrates havde faaet Hævd paa at være den meest retskafne Mand i Grækenland, men fornemlig fordi Socrates' Standpunkt udentvivl i den Grad har været abstract intelligent (Noget, der allerede tilstrækkelig viser sig i den bekjendte Opfattelse af Synd som Uvidenhed), at jeg troer, at det vilde være rigtigere med Hensyn til Opfattelsen, om man renoncerede lidt paa al den Bombast om hans Dyd og ædle Hjerte, men tillige ogsaa saae hans Liv indifferent mod alle Sigtelser for Sædernes Fordærvelse. Rötscher kan nu saa meget han vil udhæve den Alvor, hvormed Aristophanes i Skyerne har omfattet sin Opgave, dermed er Aristophanes ikke retfærdiggjort, uden forsaavidt man vilde udhæve det Comiske, der ligger i, at Aristophanes blev saa alvorlig over Noget, der først ved en senere Forkeerthed kunde blive saa fordærveligt, som det blev. En saadan intelligent Neutralitet synes ogsaa Aristophanes at tillægge Socrates, derved, at han, da Pheidippides skal indvies i den socratiske Underviisning, lader Redelighed og Uredelighed optræde som to Magter ligeoverfor hinanden, lader Socrates staae udenfor dem begge som den indifferente Mulighed. Den Dialectik her nu skildres, er aabenbart en ørkesløs Løsgænger, der snart med stor Grundighed udforsker de ineptestе Ting og offrer sin Tid og sin Kraft paa de taabeligste Ordkløverier (λόγων ἀκριβῶν σχινδαλάμους V. 130), ja stundom bliver i den Grad stillestaaende og dorsk, at den mere antager Skikkelse af en sindrig Gjætten-Gaader eller en vis experimenterende Kløgt, der pleier at være Gjenstand for uvirksomme og tomme Hoveders fade Beundring, ja endog med et vist sygeligt Alvor fortaber sig i slige Futiliteter, hvorfor Prædicatet μεριμνοφροντισταὶ (V. 101) bruges om hele Skolen, snart vil gribe noget meget Stort og Betydningsfuldt, men dog, netop i det Øieblik dette viser sig, springer af derfra

---

Rötscher] anf. Skr. S. 319 ff. Redelighed og Uredelighed] V. 889 ff. λόγων ἀκριβῶν osv. den Talerkløgts Spidsfindighed. μεριμνοφροντισταὶ visdomstankegrublende.

igjen*). Imellem disse Yderpunkter ligger den dialectiske Virksomhed, hvis Gyldighed realiserer sig i at dele. Medens nemlig den egentlige philosophiske, den speculative Dialectik er forenende, er den negative Dialectik, idet den giver Afkald paa Ideen, en Mægler, der bestandig gjør Omsætninger i en lavere Sphære, det er, den er adskillende**). Den forudsætter derfor hos Lær-

*) Smlgn. V. 700. Choret taler til Strepsiades:
φρόντιζε δὴ καὶ διάθρει, πάντα τρόπον τε σαυτὸν
στρόβει πυκνώσας.
ταχὺς δ', ὅταν εἰς ἄπορον πέσῃς,
ἐπ' ἄλλο πήδα
νόημα φρενός.
Dersom det ikke er at see for meget heri, da kan man finde i disse Ord en Betegnelse af den desultoriske Dialectik, der lader Ideen blive et haardt Legeme, den ikke kan gjennembryde, men fra hvilken den springer af. Ogsaa den Fastholden, Socrates anbefaler, viser sig som den, der blot fastholder Problemet, men ikke løser det. Smlgn. V. 743:
ἔχ' ἀτρέμα· κἂν ἀπορῇς τι τῶν νοημάτων,
ἀφεὶς ἄπελθε· κᾆτα τὴν γνώμην πάλιν
κίνησον αὖθις αὐτὸ καὶ ζυγώθρισον.

**) Derfor spørger Socrates, da Strepsiades skal til at undervises, ham om, hvad han vil lære af de Ting, hvoraf han hidtil Intet har lært. V. 637:
ἄγε δή, τί βούλει πρῶτα νυνὶ μανθάνειν
ὧν οὐκ ἐδιδάχθης πώποτ' οὐδέν; εἰπέ μοι.
πότερα περὶ μέτρων ἢ περὶ ἐπῶν ἢ ῥυθμῶν;
Betegnes nu her ved ἔπος den grammaticalske Underviisning, og træder Socrates end op som en Peer Degn med sine lingvistiske Spidsfindigheder, saa maa man jo ogsaa huske paa, at det er en overgiven comisk Parodi, vi har med at gjøre, og at der herved godt kan antydes en dertil svarende dialectisk Spidsfindighed, baseret paa Sproget.

φρόντιζε δὴ osv. Nu tænk og grund, alt hvad du kan,
livligt omkring med Fart dine
Tanker lad fare.
Og sker det, en Tanke staar fast en Stund,
saa slip den kun, tag fat paa en ny.
ἔχ' ἀτρέμα osv. Lig rolig bare, og hvis Tanken løber sur,
saa slip den kun, og lad den hvile lidt i Ro,
og sæt saa Fart derpaa igen og hold den fast.
ἄγε δή, τί βούλει osv. Naa! Hør sig mig du, hvad var saa det,
du først vilde lære, af det du aldrig før har lært?
Maaske Grammatik eller Versets Takt og rette Maal?
ἔπος Ord. Peer Degn] Holberg, Erasmus Montanus 1. Act 2. Scene, 3. Act 3. Scene.

lingen kun to Egenskaber, dem Socrates ogsaa erkyndiger sig,*) om Strepsiades er i Besiddelse af, Hukommelse og naturligt Anlæg til at tale**). Strepsiades' Svar paa det første Spørgsmaal, at han paa en dobbelt Maade besidder Hukommelse, naar Nogen nemlig skylder ham Noget, da har han en særdeles god Hukommelse, men naar han selv skylder Nogen Noget, da er han meget glemsom, indeholder virkelig en meget træffende billedlig Betegnelse af denne Art af Dialectik. Men denne Dialectik har naturligviis tillige intet Indhold, og dette er storartet betegnet ved, at Socrates indskjærper Strepsiades, at han istedetfor at troe paa Guder, blot skal troe paa det store tomme Luftrum og Tungen, hvilket Forhold ganske ypperligt betegner den larmende Snak, der dog intetsteds har hjemme, og erindrer mig om et Udtryk af Grimm i hans irische Elfenmährchen, hvor han taler om Folk, der have et tomt Hoved og en Tunge ligesom Tungen i en Kirkeklokke.

Hvad nu endelig Socrates' Standpunkt angaaer, da har Aristophanes meget rigtigt opfattet dets særegne Vanskelighed. Han har ladet os indsee, med hvor meget Eftertryk Socrates har kunnet sige: δος μοι που στω. Han har derfor anviist Socrates Plads i φροντ. i en Hængekurv (κρεμάθρα V. 218), til ikke liden Forundring for Strepsiades. Hvad enten han nemlig hænger i en Kurv under Loftet, eller han omphalopsychitisk stirrer ind i sig selv og derved til en vis Grad frigjør sig fra den jordiske Tyngde, saa svæver han i begge Tilfælde. Men netop denne Svæven er yderst betegnende, det er den attenterede Himmelfart, som først fuldbyrder sig, idet det Ideelles hele Region gaaer op, idet denne Stirren ind i sig selv lader Jeget udvide sig til det universelle Jeg, den rene Tanke med dens Indhold. Ironikeren er vel lettere end Verden, men paa den anden Side hører han endnu Verden til,

*) V. 482 og 486.

**) Derfor svarer ogsaa Frugten af Underviisningen ganske hertil; thi Socrates lover (V. 260):

λέγειν γενήσει τρίμμα, κρόταλον, παιπάλη.

Svar paa det første Spørgsmal] V. 483 ff. Socrates indskjærper Strepsiades] V. 423 ff. Grimm] Irische Elfenmärchen. Uebersetzt von den Brüdern Grimm, Leipzig 1826, S XXXVII. δός μοι, ποῦ στῶ giv mig et Sted at staa paa (saa skal jeg ryste Jorden) — skal Archimedes have sagt i Stolthed over sine Opdagelser i Mechaniken.

V. 482 og 486] besvar mig et Par Spørgsmaal kun:
Hvor gaar det med Hukommelsen? . . . . .
Men nu at tale, falder det maaske dig let?

λέγειν γενήσει osv. I Talen bliver du smidig og let og fin som Mel.

han svæver som Muhameds Ligkiste mellem to Magneter. Dersom nu Socrates' Standpunkt havde været Subjectivitetens, Inderlighedens, saa vilde det være ogsaa comisk urigtigt at opfatte ham saaledes, som Aristophanes gjør det; thi vel er Subjectiviteten i Forhold til den gamle Græcitets Substantialitet svævende, men den er uendeligt svævende, og det vilde have været comisk rigtigere at fremstille Socrates uendeligt forsvindende, og fremhævet det Comiske i, at Strepsiades slet ikke kunde faae Øie paa ham, end at fremstille ham hængende i en Kurv, thi Kurven er ligesom det Underlag af empirisk Virkelighed, som Ironikeren behøver, hvorimod Subjectiviteten i sin Uendelighed graviterer til sig selv ɔ: er uendeligt svævende.

Sammenfatter jeg nu, hvad her er bleven udviklet om Aristophanes' Skyer, saa troer jeg, at, idet man giver Rötscher Ret i at betegne Socrates' Standpunkt som Subjectivitetens, man vil finde Aristophanes' Opfattelse mere comisk sand og altsaa mere retfærdig*), ligesom ogsaa see sig istand til at fjerne en Deel af de Vanskeligheder, der ellers vil blive i dette aristophaniske Stykke, hvis man nærmere bestemmer dette Standpunkt som Ironiens ɔ: ikke lader Subjectiviteten udvælde i sin Rigdom, men førend dette skeer lader den egoistisk afslutte sig i Ironi.

Xenophon, Plato, Aristophanes.

Hvad Aristophanes' Forhold til Xenophon og Plato angaaer, da har man hos Aristophanes Elementer af begge disse to Opfattelser. Det hemmelighedsfulde Intet, der egentlig udgjør Pointet i Socrates' Liv, søgte Plato at udfylde ved at give ham Ideen, Xenophon ved det Nyttiges Vidtløftigheder. Aristophanes har nu op-

*) Ogsaa Hegel bemærker, efter at have viist, hvorledes den socratiske Dialectik veed at tilintetgjøre alle det Godes concrete Bestemmelser paa selve det Godes, som det tomme, indholdsløse Almindeliges Bekostning og ved Hjelp heraf, at det er Aristophanes, der har opfattet Socrates' Philosophi blot fra dens negative Side. Geschichte der Phil. 2 B. Pag. 85. Men vist er det dog, at hvis der havde været en platonisk Positivitet i Socrates, saa kan man ikke nægte, hvor megen Frihed man end vil indrømme den comiske Digter efter græske Begreber, at Aristophanes dog har overskredet Grændsen, den Grændse, som det Comiske selv har, den Fordring, at det skal være comisk sandt.

Rötscher] anf. Skr. S. 247 ff.

fattet dette Intet, ikke som den ironiske Frihed, i hvilken Socrates nød det, men saaledes, at han blot bestandig viser den Tomhed, der ligger deri. Istedetfor Ideens evige Fylde faaer derfor Socrates den meest asketiske Tarvelighed i en Fordybelse i sig, der aldrig henter Noget op fra dette Dyb, en Fordybelse, der, om den end farer ned i Sjelens Underverden (man kunde i psychologisk Henseende tænke paa de Ord, som hos Aristophanes forekomme om den nye Skoles Disciple i naturvidenskabelig Henseende V. 192: οὗτοι δ' ἐρεβοδιφῶσιν ὑπὸ τὸν Τάρταρον), altid vender tomhændet tilbage. Istedetfor det Nyttige*), der dog endnu er en Slags Betragtning, træder her det Fordeelagtige, der kun har med det Enkelte at gjøre i dets Forhold til det ene over sin egen Interesse vaagende Individ, og det — Nævenyttige (smlgn. V. 177 ff.). Ogsaa de Naturbetragtninger, med hvilke Aristophanes har udstyret Socrates, erindre leilighedsviis om de xenophontiske naturhistoriske Studier, naar man blot abstraherer fra den Sigtelse for Irreligiøsitet, der skinner frem hos Aristophanes**). I Forhold til Plato har

*) Medens derfor det Nyttige hos Xenophon vakler imellem at svare til det Skjønne og det Gode, og saaledes mere er et intelligent end et moralsk Begreb, saa er det Nyttige her derimod reent moralsk opfattet, i sin Modsætning til det Gode og i sin Eenhed med det Slette. Xenophon lader Socrates ikke modtage Betaling for sin Underviisning og antyder derved, at hans Underviisning var incommensurabel for al slig Taxation, antyder Socrates' Underviisnings tvetydige Forhold til enhver udvortes Vurdering (da den i en Forstand var for god, i en anden Forstand for daarlig dertil); Aristophanes lader ham ikke blot modtage Betaling, men formelig plyndre sine Disciple. Vil man i dette sidste Træk ikke see en af de moralske Sigtelser, som blive vanskelige at retfærdiggjøre, eller en kaad Overgivenhed, der trænger til Undskyldning, saa kan man deri see en billedlig Betegnelse af Ironikerens Forhold til Individet, da han i dette Forhold mere er fratagende end givende, og som gjør i aandelig Forstand, hvad Socrates i legemlig Forstand gjorde ved Strepsiades, lader ham gaae nogen ind i φροντ. og ligeledes løbe nogen derfra.

**) Den Omstændighed, at jeg har ordnet de tre Opfattelser mere efter deres Forhold til Ideen (den slet og ret historiske — den ideale — den comiske), end efter Tiden, kan maaskee give Anledning til, at en og anden Læser vil

οὗτοι δ' ἐρεβοδιφῶσι osv. De Urgrundslæren gransker, dybt under Tartaros. V. 177 ff.] se ovf. S. 224. Xenophon lader Socrates osv.] Erindringer I 2, 6 ff. Aristophanes lader osv.] ovf. S. 225. gaae nogen ind . . . og ligeledes løbe nogen derfra] ovf. S. 225 ff. Formen skal erindre om Jobs Bog 1, 21.

Aristophanes altsaa draget fra, i Forhold til Xenophon lagt til; men da der i den sidste Henseende kun er Tale om negative Størrelser, er denne Læggen til i en vis Betydning ogsaa en Dragen fra. Ville vi nu lade de Linier, der alt i det Foregaaende ere dragne under stadigt Opsyn af den paa disse tre Forfatteres gjensidige Forhold begrundede Beregning, træde tydeligere frem og limitere den ubekjendte Størrelse, det Standpunkt, der paa eengang passer i og fylder det mellemliggende Rum, da vil det omtrent vise sig saaledes: dets Forhold til Ideen er negativt, det er, Ideen er Dialectikens Grændse. Bestandig ifærd med at føre Phænomenet op til Ideen (den dialectiske Virksomhed) stødes Individet tilbage, eller flygter Individet tilbage i Virkeligheden; men Virkeligheden selv har blot den Gyldighed, bestandig at være Anledning for det til at ville gaae ud over Virkeligheden, uden at dette dog skeer, hvorimod Individet tager disse Subjectivitetens *molimina* tilbage i sig, slutter dem ind i sig i en personlig Tilfredshed; men dette Standpunkt er netop Ironien.

* *

*

Afhandlingen har nu naaet hen til et Hvilepunkt, een Formation af Undersøgelse er tilbagelagt, og skulde jeg med faa Ord udtrykke dens Beskaffenhed, dens Betydning som Moment i den hele Sammenhæng, da vilde jeg sige, den er Muliggjørelsen af en Opfattelse af Socrates. Xenophon, Plato og Aristophanes have nemlig ikke blot i den almindelige Forstand, hvori dette Ord maa tages, naar der er Tale om et aandeligt Phænomen, opfattet Socrates; men de have i en langt speciellere Betydning ikke gjengivet

forekaste mig, at jeg har gjort mig skyldig i en Anachronisme. Imidlertid troer jeg, at jeg har gjort Ret i at suspendere de chronologiske Hensyn. Men derfor ønsker jeg naturligviis ingenlunde at unddrage den aristophaniske Opfattelse den Vægt, der ligger deri, at den i Tiden ligger Socrates nærmest. Den Betydning, den derved faaer i historisk Henseende, forøges endnu mere derved, at man fortæller, at Plato sendte Dionysius den Ældre »Skyerne«, og tillige lod ham forstaae, at han deraf kunde lære den atheniensiske Stat at kjende.

---

molimina Anstrængelser, Veer. man fortæller] s. Rötscher anf. Skr. S. 20 (det fortælles om Aristophanes' Komødier i Almindelighed, ikke særligt om Skyerne).

ham, men opfattet ham*). Som en Følge deraf maa man med en vis Forsigtighed benytte dem, passe paa at standse dem i det Øieblik, hvor de løbe af med En. Men til den Ende bliver det nødvendigt, for ikke selv at gjøre sig skyldig i en Vilkaarlighed, at have Nogen til Hjelp, hvorfor jeg bestandig har søgt at være selv Tredie mod Een. Derpaa har jeg ladet det Hele komme til en endelig Confrontation. Jeg har derved tilveiebragt en Mulighed af at kunne forklare Misforholdet mellem de tre Opfattelser ved en dertil svarende Opfattelse af Socrates. Men med Alt dette er jeg dog endnu ikke kommen videre end til Muligheden; thi om endog den opstillede Forklaring kan forsone de stridende Magter, saa følger dog deraf ingenlunde, at denne Forklaring derfor er den absolut rigtige. Hvis den derimod ikke kunde forsone dem, da var det umuligt, at den kunde være den rigtige. Nu derimod er det muligt. Jeg har under denne hele Undersøgelse bestandig havt Noget *in mente*, den endelige Opfattelse nemlig, uden at man derfor kan beskylde mig for et Slags intelligent Jesuitisme, eller forat have gjemt, søgt og derpaa fundet, hvad jeg selv forlængst havde fundet. Den endelige Opfattelse har blot som en Mulighed oversvævet enhver Udforskning; ethvert Resultat har været Eenheden af den Reciprocitet, hvormed den har følt sig draget hen til det, den skulde forklare, og det, der skulde forklares, hendraget til den. Den er saaledes i en vis Forstand bleven til under denne Overveien, uagtet den i en anden Forstand har været til før den. Men dette kan jo heller ikke være anderledes, da det Hele er forud for sine Dele. Den er, om ikke bleven til, saa dog født paany. Dette troer jeg imidlertid, at den billige Læser vil anerkjende som en Forsigtighed hos mig, om end derved hele Afhandlingens Form er bleven noget afvigende fra den nu almindelige i saa mange Maader fortjenstlige videnskabelige Methode. Havde jeg nemlig først opstillet den endelige Opfattelse, og i dens enkelte Momenter anviist enhver af disse tre Betragtninger sin Plads, saa var jeg let gaaet Glip af det Contemplationens Moment, der altid er af Vigtighed, men her af dobbelt, fordi jeg ikke ad anden Vei, ikke ved umiddelbar Iagttagelse, kan erhverve Phænomenet.

*) Overalt hvor der er Tale om igjennem en saadan, hvad man maatte kalde Opfattelse i strængere Forstand, at reconstruere et Phænomen, er der et dobbelt Arbeide: man maa nemlig forklare Phænomenet og derunder forklare Misforstaaelsen, man maa gjennem Misforstaaelsen erhverve Phænomenet, og gjennem Phænomenet løse Misforstaaelsens Trolddom.

Fra nu af vil Undersøgelsens Skikkelse ogsaa blive en anden. Jeg vil nemlig faae med en Deel Phænomener at gjøre, hvilke som historiske Facta ikke behøve at tilveiebringes gjennem en misforstaaende Opfattelse, men blot at bevares i deres ukrænkede Uskyldighed og derpaa forklares. Her er atter den endelige Opfattelse et nødvendigt *Prius*, uagtet den i en anden Forstand resulterer deraf. Det Afsnit kunde man kalde Opfattelsens Virkeliggjørelse; thi den virkeliggjør sig gjennem alle disse historiske Data.

Capitel II.

Opfattelsens Virkeliggjørelse.

Socrates' Dæmon.

Man vil strax bemærke, at jeg nu er gaaet ind paa et andet Gebeet. Her er ikke Spørgsmaal om Platos eller Xenophons Opfattelse, saafremt nemlig man ikke vil være saa urimelig at mene, at det Hele var en Fiction af Plato og Xenophon. Det maa nu ansees som et Factum, at Socrates har antaget en saadan Dæmon, og vi maae gjennem de enkelte Yttringer, der findes desangaaende*), søge at forskaffe os en Forestilling herom, og bringe denne i Samklang med vor hele Opfattelse. Denne socratiske Dæmon har nu altid været et *crux philologorum*, en Vanskelighed, der dog ikke har virket saa meget afskrækkende som tiltrækkende og ved sit hemmelighedsfulde Trylleri bedaarende. Man finder derfor fra Arilds Tid en stor Tilbøielighed til at tale om den Ting (thi »hvad hører man vel heller end slige Eventyr?«); men derved bliver det da i Almindelighed ogsaa. Nysgjerrigheden, der pirres af det Hemmelighedsfulde, er tilfredsstillet derved, at man nævner Sagen, Dybsindigheden er der gjort Fyldest derved, at man med en tankefuld Mine siger: hvad skal man sige? Dersom Læserne skulde ønske at gjøre Bekjendtskab med et i denne Henseende fuldendt Mester-

*) Disse Yttringer findes derfor og nærmest i de i strængere Forstand historiske Skrifter.

---

crux philologorum] et Kors (Plage) for Philologerne. »hvad hører man osv.] Oehlenschläger, Skattegraveren (Digterværker. Kbhvn. 1846. XVII S. 24).

stykke, et i den Grad i sig afrundet Hele, at det gaaer saa godt som aldeles uden om Sagen, saa vil jeg henvise ham til en Opsats der findes hos **Funcke***), og som ender ligesaa grundigt, som den begynder, og hvis Midte er ligesaa grundig, som dens Begyndelse og Slutning. En aandsbeslægtet Dansk, **Hr. Mag. Block**, har i Fortalen til sin Oversættelse af Xenophons Memorabilia heller ei kunnet modstaae den Fristelse at forklare det mærkværdige Phænomen; han mener, at Socrates selv har troet, at han havde en saadan Genius, og »at denne Følelse har været en Anelse eller et Slags Sværmeri, som havde sin Grund tildeels i hans levende Indbildning og fine Nervesystem**).«

Dog først en Fremstilling af det Factiske. Saavel Xenophon som Plato omtale denne Eiendommelighed. Ordet τὸ δαιμόνιον er, som Ast rigtigt bemærker (Pag. 483), hverken reent adjectivisk, saaledes at man maatte fuldstændiggjøre det ved at underforstaae ἔργον, σημεῖον eller noget Lignende; ikke heller i den Forstand substantivisk, at det betegner et særegent eller eiendommeligt Væsen. Man seer altsaa, at dette Ord er Udtryk for noget aldeles Abstract, hvilket ogsaa indlyser af den dobbelte Maade, det bruges paa, den dobbelte Forbindelse, i hvilken det forekommer. Undertiden hedder det: τὸ δαιμόνιόν μοι σημαίνει, paa andre Steder: δαιμόνιόν τι eller τὸ δαιμόνιον γίγνεται. Dette er altsaa det Første, der bliver at lægge Mærke til, at der ved dette Ord betegnes noget Abstract, noget Guddommeligt, der dog netop i sin Abstraction er hævet over enhver Bestemmelse, er uudsigeligt og prædicatløst, da det ingen Vocalisation tillader. Spørge vi dernæst om dets Virkemaade, da erfare vi, at det er en Stemme, der lader sig høre, dog uden at man tør urgere dette, som om det var i

*) Neues Real-Schullexikon von **Funcke**. Zweiter Theil. Pag. 643 ff.

) Ogsaa i nyere Tid har man havt travlt med denne Dæmon, og som jeg seer af et Skrift af **Heinsius, har en Galelæge i Paris, **Lelut**, været saa selvklog at paastaae: *que Socrate etait affecté de la folie, qu'en language technique on appelle hallucination.* Bogen hedder: *du demon de Socrate. Par F. Lelut. Paris 1836.*

Funcke] ɔ: C. Ph. Funke; det anf. Værk udkom i Braunschweig 1800—1805. Hr. Mag. Block] Xenophons Sokratiske Merkværdigheder. Efter den græske Original ved J. Bloch. Kbhvn. 1792. S. 35 ff (tildeels] »deels« Bloch). τὸ δαιμόνιον det dæmoniske (guddommelige). τὸ δαιμόνιόν μοι σημαίνει det dæmoniske tilkjendegiver mig. δαιμόνιόν τι noget dæmonisk. τὸ δαιμόνιον γίγνεται det dæmoniske kommer (sker). Heinsius] Th. Heinsius, Sokrates nach dem Grade seiner Schuld, zum Schutz gegen neuere Verunglimpfungen. Leipzig 1839. S. 19 Anm.**) *(était, langage, démon).*

Ord den gav sig tilkjende, da den overhovedet virker ganske instinctagtigt. Hvad dens Virksomhed angaaer, da afvige Platos og Xenophons Efterretninger. Thi efter Plato advarer den, forhindrer, byder at undlade, smlgn. Phædros (Ast 1 B. 242 B. C.), Apologien (Ast 8 B. 31 D.), Alcibiades (Ast 8 B. 103 A. 124 C.), Theages (Ast 8 B. 128 D.), efter Xenophon befaler, tilskynder den tillige, samt byder at gjøre (Memorabilierne I, 1, 4. IV, 8, 1. Apologien 12). Ast mener nu, at i den Henseende bør man meget mere troe Xenophon end Plato, og den som ikke agter at lade sig nøie med dette Godtbefindende, ham vil Ast aldeles forbløffe ved følgende (fra hans Standpunkt ganske rigtige og tilstrækkeligt overbevisende) Passus: An sich schon ist es unglaublich, dasz das Dæmonion als göttliche Andeutung oder Ahndung blosz abgemahnt habe; denn sollte Socrates nur ein Vorgefühl des Unrechten, Unglücklichen u. s. w. gehabt haben, nicht auch eine lebendige Ahndung des Glücklichen, die ihn nicht blosz zum Handeln antrieb, sondern auch mit begeisterter Hoffnung erfüllte? Dette maa nu Ast om; hvad jeg derimod maa bede Læseren at bemærke, er det for den hele Opfattelse af Socrates saa Betydningsfulde, at dette Dæmoniske fremstilles blot som advarende, ikke som befalende, det er, som negativt, ikke som positivt. Har man nu Valget mellem Xenophon og Plato, da troer jeg, at man langt snarere maa holde med Plato, hos hvem det er det constante Prædicat om dette Dæmoniskes Virksomhed, at det blot advarer*), og ansee det Tillæg hos Xenophon for en xenophontisk Tankeløshed, der uden at ahne den Betydning, der kunde stikke heri, fandt i sin Viisdom, at dersom det Dæmoniske advarede, saa maatte det vel ogsaa tilskynde. Det Dæmoniskes Forhold synker derved ogsaa langt mere ind under Bestemmelsen af det Trivielle, og det fade: deels, deels, snart, snart, maa naturligviis langt mere have tiltalt Xenophon. Hans Udbløden kan man langt bedre forklare sig end Platos

*) Saavel Plutarch (*Plutarchi Chaeronensis opuscula ed. H. Stephanus. Tom. II, p. 241. 243*), som Cicero (*de divinatione I, 54*) har opbevaret flere Fortællinger om dette Dæmoniskes Virksomhed, men i dem alle yttrer det sig dog blot advarende.

Ast 1 B.] paa dette Sted angiver de efter Bindtallet følgende Tal den Inddeling, som S. K. ellers betegner som §; Sidetallene i Asts Udgave er (I)160–(VIII) 132–196–256–402. Ast mener nu] Platon's Leben u. Schriften S. 484 ff. Plutarch] de anførte Steder (efter en latinsk Oversættelse af H. Stephanus) er De genio Socratis Cap. 10–12. *de divinatione* Om Spaadomskunsten (I 54, 122).

Strammen, da der blot hører godmodig Eenfoldighed til det Første, men en høi Grad af Dristighed og Vilkaarlighed til det Sidste. Hertil kommer, at man af det Sted i Apologien, hvor Socrates, for at forsvare sig mod Melitus' Anklage, beraaber sig paa dette Dæmoniske, tydeligt seer, at han er bleven sig Betydningen af, at det Dæmoniske blot advarede, bevidst. Deraf forklarer han nemlig den paafaldende Omstændighed, at han, der privat altid var parat til at raade (ἰδίᾳ περιϊὼν καὶ πολυπραγμονῶν), aldrig havde befattet sig med Statens Anliggender. Men dette er ligesom den synlige Aabenbarelse af det Dæmoniskes negative Forhold til Socrates; thi dette bevirkede netop, at han igjen maatte forholde sig negativt til Virkeligheden eller i græsk Forstand til Staten. Havde det Dæmoniske tillige været tilskyndende, da havde han jo netop derved været skikket til at befatte sig med Virkeligheden*). Hermed hænger nu væsentlig sammen det Spørgsmaal, hvorvidt Socrates, saaledes som hans Anklagere paastode, var i Strid med Statsreligionen ved Antagelsen af dette Dæmoniske. Dette var han nu aabenbart. Deels var det nemlig et aldeles polemisk Forhold til den græske Statsreligion, istedetfor Gudernes concrete Individualitet at sætte noget aldeles Abstract**). Deels var det et polemisk Forhold til Statsreligionen, istedetfor det af Gudsbevidstheden i alle endog de ubetydeligste Yttringer gjennemtrængte græske Liv, istedet-

*) Det maa her ikke tabes af Sigte, at det er i Apologien dette Sted findes, og at man i det Hele maa antage den for at være historisk paalidelig. Det maa ikke tabes af Sigte, for at overbevises om, at jeg her ikke har med en platonisk Opfattelse at gjøre, men bevæger mig paa factisk Grund.

**) Det Forsøg, Socrates gjør paa at forsvare sig, ved at vise Nødvendigheden af, naar han antager noget Dæmonisk, da ogsaa at antage Dæmoner, releverer, om man endog seer bort fra den ironiske Indklædning, han giver Beviset, og den indirecte Polemik, der skjuler sig heri, saa godt som Intet. Thi om man end i Almindelighed og altsaa ogsaa *in casu* man indrømme Rigtigheden af, at Theismen syllogistisk nødvendig lader sig deducere af Pantheismen, saa følger deraf ingenlunde, at Socrates derved var retfærdiggjort ligeoverfor Staten; thi Staten havde ikke ad Syllogismens Vei erholdt sine Guder, og Socrates kunde jo meget godt forholde sig indifferent ɔ: irreligiøst mod det Resultat, han paa Anfordring hvert Øieblik var istand til at tilveiebringe.

---

det Sted i Apologien] Cap. 19 (se ovf. S. 244). ἰδίᾳ osv. idet jeg privat gaar omkring og gjør mig megen Ulejlighed (Apologien a. St., 31 c).
Det Forsøg, Socrates gjør] Platon, Apologien Cap. 15. *in casu* i det givne Tilfælde.

for denne guddommelige Veltalenhed, hvoraf Alt gjenlød, at sætte en Taushed, i hvilken en advarende Stemme kun leilighedsviis blev hørlig, en Stemme, der (og dette indeholder næsten den dybeste Polemik) aldrig befattede sig med Statslivets substantielle Interesser, aldrig yttrede sig dem betræffende, men kun havde at gjøre med Socrates' og høist hans Venners ganske private og particulære Anliggender.

Vende vi os nu fra de tidligere berørte pharisæiske Lærde, der afsie Myggen og nedsluge Kamelen, til den nyeste videnskabelige Udviklings Bestræbelser ogsaa i denne Retning, saa viser der sig umiddelbart en væsentlig Forskjel derved, at denne strax har kastet Spørgsmaalet ind efter og derfor ikke saa meget søger at forklare, som at begribe. Saalænge den Vanskelighed med det Dæmoniske hos Socrates behandles isoleret, saalænge den sees udvendig fra, bliver den naturligviis uforklarlig, om den end netop herved er en Mængde Conjecturmagere nødvendig og uundværlig; seer man den derimod indenfra, saa kommer det, der stillede sig som en uoverstigelig Skranke, til at vise sig som en nødvendig Grændse, der standser Øiets og dermed Tankens hurtige Flugt, tvinger den tilbage fra det Peripheriske til det Centrale, og derved til at begribe. En Yttring af Hegel*) udtrykker ganske i Almindelighed og dog med saare megen Tankeprægnants, hvorledes det er at forstaae med dette Dæmoniske: Socrates, indem er es der Einsicht, der Ueberzeugung anheimgestellt hat, den Menschen zum Handeln zu bestimmen, hat das Subject als entscheidend gegen Vaterland und Sitte gesetzt, und sich somit zum Orakel im griechischen Sinne gemacht. Er sagte, dasz er ein δαιμόνιον in sich habe, das ihm rathe, was er thun solle, und ihm offenbare, was seinen Freunden nützlich sei. Rötscher (Pag. 254) opfatter det ogsaa efter Hegel ganske rigtigt: Mit diesem Princip der freien Entscheidung des Geistes aus sich selber, und dem groszen Bewusztsein, dasz Alles vor das Forum des Denkens gezogen werden müsse, um dort seine Bestätigung zu empfangen, hängt auch die im Alterthum schon vielfach besprochene Erscheinung des Genius des Socrates zusammen. In diesem Dämon ist uns der eben ausgesprochene Gedanke der inneren Entscheidung vor die Vorstellung gebracht. I Retsphilosophien omtaler Hegel ogsaa denne Socrates'

*) Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte 2te Auflage Pag. 328.

der afsie Myggen osv.] Matthæus' Evang. 23, 24. I Retsphilosophien] Hegel, Grundlinien der Philosophie des Rechts, Werke VIII (Berlin 1833) S. 369.

Dæmon. Smlgn. § 279: Im Dämon des Socrates können wir den Anfang sehen, dasz der sich vorher nur jenseits seiner selbst versetzende Wille sich in sich verlegte und sich innerhalb seiner erkannte, — der Anfang der sich wissenden und damit wahrhaften Freiheit. Det Sted, hvor **Hegel** imidlertid vidtløftigst omtaler denne Dæmon, er naturligviis i hans Geschichte der Philosophie (2 B. Pag. 94 ff. P. 103 ff.). Uagtet nu Hegel indlader sig paa at opstille Analogier*) og ad denne Vei at løse de Vanskeligheder, hvori dette Phænomen er bundet, saa er dog Maalet for hele hans Undersøgelse og Resultatet deraf det, at det begribes. Socrates' Standpunkt er da Subjectivitetens, Inderlighedens, der reflecterer i sig selv, og i sit Forhold til sig selv løsner og forflygtiger det Bestaaende i den Tankebølge, der taarner sig op over det og skyller det bort, medens den selv atter synker tilbage i Tanken. Istedetfor den Undseelse (αἰδώς), der mægtigt, men hemmelighedsfuldt holdt Individet i Statens Ledebaand, traadte nu Subjectivitetens Afgjørelse og Vished i sig. Hegel siger Pag. 96: Der Standpunkt des griechischen Geistes ist nach der moralischen Seite als unbefangene Sittlichkeit bestimmt. Der Mensch hatte ein solches Verhältnisz noch nicht, sich so in sich zu reflektiren, aus sich zu bestimmen. I den gamle Græcitet havde Lovene for Individet Traditionens Ærværdighed, som de, der vare sanctionerede af Guderne. Og til denne Tradition svarede den gjennem Tidernes Løb hævdede Vane. Men medens Lovene bestemte det Almindelige, behøvede den gamle Græcitet ogsaa en Afgjørelse i de particulære Tilfælde, betræffende saavel Staten som de Privates Anliggender. Hertil var Oraklet (Pag. 97: Diesz Moment ist wesentlich, dasz das Volk so nicht das Beschlieszende ist, das Subject diesz noch nicht auf sich nahm, sondern sich von einem Andern, Aeuszeren bestim-

*) Bei Sterbenden, im Zustande der Krankheit, der Katalepsie kann es kommen, dasz der Mensch Zusammenhänge kennt, Zukünftiges oder Gleichzeitiges weisz, was nach dem verständigen Zusammenhang für ihn durchaus verschlossen ist . . . . Das Nähere in Ansehung des Dämonion des Socrates ist mithin eine an den Somnambulismus, an diese Gedoppelheit des Bewusztseins hingehende Form; und bei Socrates scheint sich auch ausdrücklich etwas von der Art, was magnetischer Zustand ist, gefunden zu haben, da er öfter (im Lager) in Starrsucht, Katalepsie, Verzückung verfallen sein soll.

αἰδώς Undseelse, moralsk Sky. Bei Sterbenden osv.] anf. St. S. 95—96. Das Nähere osv.] anf. St. S. 99.

men liesz; wie denn Orakel überall nothwendig sind, wo der Mensch sein Inneres noch nicht so unabhängig, so frei weisz, dasz er die Entschlieszung nur aus sich selbst nimmt, — und diesz ist der Mangel der subjectiven Freiheit). *Istedetfor Oraklet* har nu Socrates *sin Dæmon*. Dette Dæmoniske ligger nu i Overgangen fra Oraklets udvortes Forhold til Individet, til Frihedens fuldstændige Inderlighed, og er netop, som endnu værende i denne Overgang, for Forestillingen. Pag. 95: Das Innere des Subjects weisz, entscheidet aus sich; diesz Innere hat bei Socrates noch eine eigenthümliche Form gehabt. Der Genius ist noch das Bewusztlose, Aeuszerliche, das entscheidet; und doch ist es ein Subjectives. Der Genius ist nicht Socrates selbst, nicht seine Meinung, Ueberzeugung, sondern ein Bewusztloses; Socrates ist getrieben. Das Orakel ist zugleich nichts Aeuszerliches, sondern sein Orakel. Es hat die Gestalt gehabt von einem Wissen, das zugleich mit einer Bewusztlosigkeit verbunden ist. P. 96: Diesz ist nun der Genius des Socrates; es ist nothwendig, dasz dieser Genius an Socrates erschienen ist. P. 99: Das Dämonion steht demnach in der Mitte zwischen dem Aeuszerlichen der Orakel und dem rein Innerlichen des Geistes; es ist etwas Innerliches, aber so, dasz es als ein eigener Genius, als vom menschlichen Willen unterschieden vorgestellt wird, — nicht als seine Klugheit, Willkür. Men da denne Dæmon dog kun gav sig af med Socrates' ganske particulære Forhold, saa viser Hegel ogsaa, at dens Aabenbaringer ere saare ubetydelige i Sammenligning med hans Aands og Tænknings*), smlgn. Pag. 106: Diesz Dämonion des Socrates hat übrigens auch nicht das Wahrhafte, Anundfürsichseiende betroffen, sondern nur Particularitäten; und diese dämonischen Offenbarungen sind so weit geringfügiger, als die seines Geistes, seines Denkens.

*) Smlgn. Pag. 98: Wenn Einer das Zukünftige voraus weisz im Somnambulismus oder im Sterben, so sieht man diesz für eine höhere Einsicht an; näher betrachtet sind es aber nur Interessen der Individuen, Particularitäten. Will Einer heirathen, oder ein Haus bauen u. s. f.: so ist der Erfolg nur für dieses Individuum wichtig; dieser Inhalt ist nur particular. Das wahrhaft Göttliche, Allgemeine ist die Institution des Ackerbaues selbst, der Staat, die Ehe, gesetzliche Einrichtungen: gegen diesz ist das etwas Geringes, dasz ich weisz, dasz, wenn ich zu Schiffe gehe, ich umkommen werde oder nicht. Es ist eine Verkehrung, die auch in unserer Vorstellung leicht vorkommt: das zu wissen, was recht, was sittlich ist, ist viel etwas Höheres als solche Particularitäten zu wissen.

Jeg er nu færdig med Hegels Fremstilling, og har her som altid, hvor man har Hegel (Cæsar og hans Lykke) med, derved vundet et Fodfæste, hvorfra jeg tryg kan begive mig ud paa en Excurs, for at see, om der ikke skulde være noget Enkelt, der var værd at lægge Mærke til, hvortil jeg tryg kan vende tilbage, enten jeg har fundet Noget eller ikke. Vi saae i det Foregaaende, at Socrates' Standpunkt vel i mange Maader var Subjectivitetens, men dog saaledes, at Subjectiviteten ikke aabenbarede sig i sin hele Rigdom, at Ideen blev Grændsen, hvorfra Socrates vendte tilbage i sig selv i ironisk Tilfredshed. Thi det Dæmoniske er, som vi have seet, ogsaa i Forhold til Græciteten en Subjectivitetens Bestemmelse, men Subjectiviteten er ikke fuldendt deri, det har endnu noget Udvortes (Hegel bemærker, at man ikke maa kalde dette Dæmoniske Samvittighed). Erindre vi dernæst, at dette Dæmoniske blot befattede sig med particulære Forhold, og blot yttrede sig advarende, see vi ogsaa her, at Subjectiviteten standses i sin Udstrømmen, at den afslutter sig i en particulær Personlighed. Det Dæmoniske var Nok for Socrates, han kunde hjelpe sig dermed; men dette er en Personlighedens Bestemmelse, men naturligviis kun en particulær Personligheds egoistiske Tilfredshed. Socrates viser sig atter her som den, der staaer paa Springet til Noget, men dog i ethvert Øieblik ikke springer ind i dette Andet, springer til Siden og tilbage i sig selv. Føie vi nu hertil den polemiske Bevidsthed, i hvilken Socrates optog hele sit Forhold til Samtiden, den, skjøndt negative, dog uendelige Frihed, hvori han, under den af Ideen som Grændse antydede uhyre Horizont, aandede let og frit, den Sikkerhed, han i det Dæmoniske havde for ikke at komme i Vilderede med Livets mangehaande Tilfælde, saa viser Socrates' Standpunkt sig igjen som Ironi. Man er i Almindelighed vant til at finde Ironien ideelt opfattet, anviist sin Plads som et forsvindende Moment i Systemet og desaarsag meget kortelig beskrevet; man kan af den Grund ikke saa let begribe, hvorledes et heelt Liv kan gaae hen heri, da jo dette Livs Indhold maa ansees for Intet. Men man erindrer ikke, at saa ideelt, som det er i Systemet, findes et Standpunkt aldrig i Livet; man erindrer ikke, at Ironien som ethvert andet Standpunkt i Livet har sine Anfægtelser, sine Kampe, sine Tilbagefald, sine Seire. Tvivl er saaledes ogsaa i Systemet et forsvindende Moment, men i Virke-

---

Cæsar og hans Lykke] se X. Bd. S. 328 Anm. Hegel bemærker] anf. St. S. 95, 96.

ligheden, hvor Tvivlen fuldbyrder sig i den stadige Conflict med Alt, der vil reise sig og vil bestaae imod den (καθαιρῶν πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον . . . . καὶ αἰχμαλωτίζων πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν), har den i en anden Forstand meget Indhold. Dette er det reent personlige Liv, som Videnskaben vel ikke har med at gjøre, om end lidt nøiere Kundskab dertil vilde fritage den fra det tautologiske *Idem per Idem*, hvoraf slige Opfattelser ofte lide. Dog dette være nu som det være vil, lad Videnskaben gjøre Ret i at ignorere Sligt, den, der vil opfatte det individuelle Liv, kan ikke gjøre det. Og da nu Hegel selv etsteds siger, at der ved Socrates ikke saa meget kan være Tale om Speculation som om individuelt Liv, saa tør jeg vel heri see en Sanction for Fremgangsmaaden i hele mit Forsøg, om dette end ved min Svaghed skulde blive nok saa ufuldkomment.

Socrates' Domfældelse.

Enhver vil strax indsee, at vi her har med noget Factisk at gjøre, hvorfor der ikke kan være Tale om Opfattelse i den Forstand, som hos Xenophon, Plato, Aristophanes, hos hvilke Socrates' Virkelighed var Anledning til og Moment i en Fremstilling, der søgte idealt at afrunde, at transfigurere hans Person — Noget Statens Alvor umulig kunde indlade sig paa, hvis Opfattelse derfor er *sine ira atque studio*. Vel beroer denne til en vis Grad igjen paa Anklagernes; men hvor hadefuldt disses Sind end har kunnet være mod Socrates, de maae dog have bestræbt sig for saavidt muligt at holde sig til Sandheden. Desuden er Klagen kun et Moment i Statens Opfattelse, den er den ydre Anledning til, at Staten bliver sig i speciellere Forstand dette enkelte Individs Forhold til sig bevidst*). Om nu den atheniensiske Stat ved Socrates'

*) Dette er Socrates ogsaa meget godt bleven sig bevidst, og i Apologien lægger han Spørgsmaalet om sin Virksomhed ind i Dommernes Bevidsthed, som

---

καθαιρῶν πᾶν ὕψωμα osv. nedbrydende al Højhed, som rejser sig . . . . og tagende al Tanke fangen i Lydighed (efter Paulus, 2. Korinth. 10, 5). Hegel selv etsteds] anf. St. S. 53. *sine ira atque studio* uden Vrede og Partiskhed (Tacitus, Annaler I 1).

Domfældelse har begaaet en himmelraabende Uret, om vi gjøre rigtigst i, som frivilligt Følge at slutte os til de lærde Grædekoners og aandsfattige men taarerige Menneskevenners Skare, af hvis Tuden og Sukken over, at en saadan brav Mand, saadan et retskaffent Menneske, Dydsmønster og Kosmopolit i een Person blev et Offer for den lumpneste Misundelse, af hvis Tuden og Sukken, siger jeg, Aarhundreder endnu gjenlyde; eller om den atheniensiske Stat gjorde fuldkommen Ret i at dømme Socrates; om vi med frelst Samvittighed tør hengive os til Glæden over den nyere Videnskabeligheds dristige og kraftige Penselstrøg, der skizzere Socrates som en tragisk Heros, der paa eengang havde Uret og Ret, den græske Stat som en articuleret Tingenes Orden, — herom skal vi paa dette Sted ikke udførligere tale.

Anklagen mod Socrates er et historisk Actstykke*). Den falder i to Dele, som hver for sig skal blive Gjenstand for en nærmere Betragtning.

---

anlediget ved Klagen. Smlgn. § 20 C.: ὑπολάβοι ἂν οὖν τις ἴσως. Ἀλλ', ὦ Σώκρατες, τὸ σὸν τί ἐστι πρᾶγμα; πόθεν αἱ διαβολαί σοι αὗται γεγόνασιν; οὐ γὰρ δήπου σοῦ γε οὐδὲν τῶν ἄλλων περιττότερον πραγματευομένου, ἔπειτα τοσαύτη φήμη τε καὶ λόγος γέγονεν, εἰ μή τι ἔπραττες ἀλλοῖον ἢ οἱ πολλοί. λέγε οὖν ἡμῖν, τί ἐστιν, ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς περὶ σοῦ αὐτοσχεδιάζωμεν.

*) Efter **Diogenes Laertius** havde Phavorinus, Plutarchs Samtidige og Ven, læst Klageskriftet i **Metroon**. Det lyder ordret saaledes paa Græsk: Τάδε ἐγράψατο καὶ ἀντωμόσατο Μέλιτος Μελίτου Πιτθεὺς Σωκράτει Σωφρονίσκου Ἀλωπεκῆθεν· ἀδικεῖ Σωκράτης, οὓς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων, ἕτερα δὲ καινὰ δαιμόνια εἰσηγούμενος, ἀδικεῖ δὲ καὶ τοὺς νέους διαφθείρων· τίμημα θάνατος.

---

den nyere Videnskabeligheds dristige og kraftige Penselstrøg] foruden paa Hegel (Vorlesungen über die Gesch. d. Philos. II S. 120) er der her tænkt paa P. W. Forchhammer, Die Athener und Sokrates, Die Gesetzlichen und der Revolutionär, Berlin 1837. ὑπολάβοι ἂν osv. Nu kunde maaske en foreholde mig: Ja men Sokrates, hvordan forholder det sig med dig? Hvoraf er disse Fordomme mod dig opstaaet? For da du jo ikke befatter dig med noget, som gaar ud over andres Evne, saa kan al den Folkesnak og Omtale jo ikke være opstaaet, hvis du ikke optraadte paa en anden Maade end Folk i Almindelighed. Sig os da, hvad det er, forat vi ikke ogsaa paa egen Haand skal danne os en Mening om dig. Diogenes Laertius] II 40. Metroon] en Helligdom i Athen, hvor Archivet var. Τάδε ἐγράψατο osv. Denne Klage indgav og beedigede Melitos, Melitos' Søn, fra Pitthos, mod Sokrates, Sophroniskos' Søn, fra Alopekai: Sokrates har forbrudt sig ved ikke at tro paa de Guder, Staten tror paa, men indføre andre ny dæmoniske Ting; han har endvidere forbrudt sig ved at forføre de unge. Som Straf foreslaas Døden.

1. Socrates antager ikke de Guder, som Staten antager, og han indfører nye Guddomme.

Denne Klage indeholder som man seer to Puncter, han antager ikke Statens Guder og indfører nye. Hvad nu det Sidste angaaer, da har der i det Foregaaende i Anledning af Socrates' Dæmon været Tale herom. Der blev tillige bemærket, hvorvidt man kunde tillægge den dialectiske Bevægelse nogen Værd, med hvilken han, under sit Forsvar for Retten, vil ud af den abstracte Inderligheds Bestemmelse (det Dæmoniske) udconstruere det Objective under Personlighedens Bestemmelse. Men, hvad der er Hovedsagen, det blev, som jeg haaber, indlysende, at det Dæmoniske betegnede Socrates' aldeles negative Forhold til det Bestaaende i religiøs Henseende, ikke saameget derved, at han indførte noget Nyt, thi saa vilde hans negative Forhold mere og mere vise sig som en Skygge, der fulgte hans Positivitet, men snarere derved, at han forkastede det Bestaaende, sluttede sig ind i sig selv, begrændsede sig egoistisk i sig selv. Hvad det første Punkt angaaer, da maa man i denne Forkastelse ikke see en Frugt af en kold, forstandig, prosaisk Naturbetragtning, der ikke var Athenienserne ukjendt, der ogsaa ved disse Tider havde givet Anledning til, at Adskillige, mistænkte for Atheisme, vare blevne viste i Landflygtighed. Sligt befattede Socrates sig ikke med, og om han end tidligere havde ladet sig paavirke af Anaxagoras, saa frigjorde han sig dog snart, hvad ogsaa Plato paa flere Steder beretter, fra denne Indflydelse, idet han opgav Naturens Betragtning for Menneskets. Naar man derfor siger om Socrates, at han ikke antog de Guder, Staten antog, saa følger deraf ikke, at han var en Gudsfornægter. Derimod hænger denne Socrates' Ikke-Antagelse af Statens Guder væsentlig sammen med hele hans Standpunkt, der i theoretisk Henseende er af ham selv betegnet som Uvidenhed*). Men Uvidenhed er paa eengang et virkeligt

*) Man vil her ogsaa strax bemærke, hvor vanskelig Anklagernes Stilling var; thi det blev Socrates en let Sag, hver Gang de opstillede en positiv Anke, ved Hjelp af denne Uvidenhed at tilintetgjøre den, og egentlig burde vel Anklagerne have sigtet ham netop for hans Uvidenhed: thi der gives naturligviis en Uvidenhed, som fortrinsviis i den græske Stat og til en vis Grad i enhver Stat maa ansees for Forbrydelse

Adskillige, mistænkte for Atheisme osv.] Anaxagoras, Protagoras, Diagoras fra Melos. Plato paa flere Steder beretter] Phaidon Cap. 46. sml. Apologien 26 d.

philosophisk Standpunkt, og tillige aldeles negativt. Socrates' Uvidenhed var nemlig ingenlunde en empirisk Uvidenhed, tvertimod, han var i Besiddelse af mange Kundskaber, han havde megen Læsning saavel i Digtere som Philosopher, han var meget forfaren i Livets Forhold, i empirisk Forstand var han altsaa ikke uvidende. I philosophisk Henseende var han derimod uvidende. Det til Grund for Alt Liggende, det Evige, det Guddommelige var han uvidende om, det vil' sige, han vidste, at det var, men han vidste ikke hvad det var, han havde det i sin Bevidsthed, og dog havde han det ikke i sin Bevidsthed, forsaavidt som det Eneste, han kunde prædicere derom, var, at han ikke vidste Noget derom. Men dette er med andre Ord ganske det Samme, som vi i det Foregaaende have betegnet saaledes: Socrates havde Ideen som Grændse. Forsaavidt maatte det altsaa falde ham saare let, at afvise Anklagernes Beskyldning for, at han ikke antog de Guder, Staten antog. Dertil maatte han nemlig, socratisk rigtigt, svare: hvorledes kan man beskylde mig herfor? da jeg slet Intet veed, veed jeg naturligviis heller ikke, om jeg antager de Guder, Staten antager. Hermed seer man nu og, hvorledes det hænger sammen med det Spørgsmaal, hvorvidt der dog ikke bag denne Uvidenhed har constitueret sig en positiv Viden. **Schleiermacher** gjør i en Afhandling*) opmærksom paa, at, naar Socrates i Oraklets Tjeneste gik omkring for at vise Folk, at de Intet vidste, det er umuligt, at han blot har vidst det, at han ikke vidste Noget, men at der bagved nødvendigviis maa have ligget, at han vidste, hvad Viden er. Han viser dernæst, hvorledes Socrates egentlig er Stifter af Dialectiken. Men det er dog igjen en Positivitet, som ved nærmere Eftersyn er en Negativitet. Socrates er, for at erindre om en tidligere Bemærkning, kommen til Dialectikens Idee, men har ei havt Ideens Dialectik. Og selv efter Platos Anskuelse er dette et negativt Standpunkt. I den Dichotomi derfor i Staten, hvor Dialectiken viser sig, der viser sig som det dertil svarende Positive det Gode, ligesom i den Dichotomi, hvor Kjærligheden optræder som det Negative, det Skjønne svarer dertil som det Positive. Nu er det vel sandt, at der i

*) Abhandlungen der Königlichen Academie der Wissenschaften in Berlin, aus den Jahren 1814-15: Ueber den Werth des Socrates als Philosophen. Pag. 51-68.

i Staten] Platon, Staten VII 13. hvor Kjærligheden optræder osv.] Symposiet Cap. 23 ff. Abhandlungen osv.] Abh. der philosophischen Klasse der Königlich-Preussischen Akademie der W. aus den Jahren 1814—1815, Berlin 1818, S. 50 ff.

denne her bestandigt antydede, i ethvert Moment satte og i samme Moment tilbagekaldte Negativitet er en indholdsrig og dyb Positivitet, saasnart den kommer til at besinde sig paa sig selv, men Socrates holdt den bestandig blot i denne Mulighed, der aldrig blev til Virkelighed.

Dette vil man ogsaa overbevise sig om, naar man med Opmærksomhed vil gjennemlæse Platos Apologi, der i sin Skildring af Socrates' Uvidenhed er saa prægnant, at man blot behøver at tie og høre, naar den taler. Han skildrer sin Viisdom i Forhold til Parieren Evenus', der tog 5 Miner for sin Underviisning. Han priser ham lykkelig paa Grund af den Positivitet, han maa have været i Besiddelse af, siden han lod sig saa dyrt betale, og svarer nu paa det Spørgsmaal om hans egen Viisdom: ποίαν δὴ σοφίαν ταύτην; ἥπερ ἐστὶν ἴσως ἀνθρωπίνη σοφία. τῷ ὄντι γὰρ κινδυνεύω ταύτην εἶναι σοφός (§ 20 D). De Andre derimod, mener han, maae være i Besiddelse af en høiere Viisdom: οὗτοι δὲ τάχ' ἄν, οὓς ἄρτι ἔλεγον, μείζω τινὰ ἢ κατ' ἄνθρωπον σοφίαν σοφοὶ εἶεν. Her er nu det Prædicat »menneskelig«*), der tillægges Viisdommen i Modsætning til en Viisdom, der er mere end menneskelig, af største Betydning. Naar nemlig Subjectiviteten har ved sin negative Magt løst det Trylleri, hvori Menneskelivet under Substantialitetens Form hvilede, naar den, ligesom den frigjør Individet fra sit Forhold til Staten, har emanciperet Mennesket fra sit Forhold til Gud, saa er den første Form, hvorunder dette viser sig, Uviden-

*) Hermed kan sammenlignes Xenophons Apologi § 15, hvor Talen er om det samme delphiske Orakels Udsagn til Chairephon, og det da hedder: Ὡς δ' αὖ ταῦτ' ἀκούσαντες οἱ δικασταὶ ἔτι μᾶλλον ἐθορύβουν εἰκότως, αὖθις εἰπεῖν τὸν Σωκράτην· ἀλλὰ μείζω μέν, ὦ ἄνδρες, εἶπεν ὁ θεὸς ἐν χρησμοῖς περὶ Λυκούργου τοῦ Λακεδαιμονίοις νομοθετήσαντος, ἢ περὶ ἐμοῦ· λέγεται γὰρ εἰς τὸν ναὸν εἰσιόντα προσειπεῖν αὐτόν· φροντίζω πότερα θεόν σε εἴπω, ἢ ἄνθρωπον. ἐμὲ δὲ θεῷ μὲν οὐκ εἴκασεν, ἀνθρώπων δὲ πολλῷ προέκρινεν ὑπερφέρειν.

Han skildrer osv.] 20 b–c. ποίαν δὴ σοφίαν osv. hvad er det da for en Visdom? Den, som maaske netop er den menneskelige Visdom; for den synes jeg i Virkeligheden at forstaa mig paa. οὗτοι δὲ osv. men disse, som jeg nyligt nævnede, er maaske i Besiddelse af en overmenneskelig Visdom. Ὡς δ' αὖ osv. Men da saa Dommerne efter at have hørt dette hyssede endnu mere, som rimeligt var, sagde Sokrates igjen: Ja men, mine Herrer, Guden har jo dog i et Orakelsvar sagt noget endnu større om Lykurgos, der har givet Lakedaimonierne deres Love, end om mig. Da han nemlig traadte ind i Templet, skal han have tiltalt ham saaledes: jeg overvejer, om jeg skal kalde dig en Gud eller et Menneske. Mig derimod sammenlignede han ikke med en Gud, men han erklærede mig for Mennesker langt overlegen.

hed. Guderne flygte bort og med dem Fylden, Mennesket staaer tilbage som Formen, som det, der skal optage Fylden i sig, men dette Forhold er paa Erkjendelsens Gebeet rigtigt opfattet som Uvidenhed. Denne Uvidenhed er igjen ganske conseqvent betegnet som menneskelig Viisdom, idet Mennesket her er kommet til sin Ret, men denne Ret er netop den, ikke at være som saadan. De andre Læreres Viisdom indeholdt nu i Forhold hertil meget Mere, hvorimod de naturligviis i en anden Henseende indeholdt meget Mindre, og det er derfor heller ei uden en vis Ironi, at Socrates omtaler deres Overvætteshed. Denne Opfattelse finder nu Socrates ogsaa bestyrket ved det delphiske Orakels Udsagn, der fra det guddommelige Standpunkt seer aldeles det Samme*). Og som overhovedet Oraklet stod i et Forhold til den corresponderende menneskelige Bevidsthed, som det i en tidligere Tid raadede med guddommelig Myndighed, i en sildigere Tid befattede sig med at forelægge videnskabelige Problemer**), saaledes see vi ogsaa i det delphiske Orakels Udsagn Socrates betræffende en *harmonia præstabilita.* Ogsaa den Misforstaaelse, som om han bag denne Uvidenhed skjulte en Viden, har Socrates indseet, men ogsaa opfattet den som en Misforstaaelse. Han forklarer nemlig,

*) Efter Socrates' Fortælling betegner nemlig det delphiske Orakel ved sit Udsagn: ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη σοφία ὀλίγου τινὸς ἀξία ἐστὶ καὶ οὐδενός . . . . . ὥσπερ ἂν εἴποι: ὅτι οὗτος ὑμῶν, ὦ ἄνθρωποι, σοφώτατός ἐστιν, ὅστις, ὥσπερ Σωκράτης, ἔγνωκεν, ὅτι οὐδενὸς ἄξιός ἐστι τῇ ἀληθείᾳ πρὸς σοφίαν, § 23 A. Som Oraklet altid blot var Anledning for den fortolkende Bevidsthed, saaledes fandt dette delphiske Udsagn sin Fortolkning i Socrates.

) Smlgn. **Hegel Geschichte der Philosophie 2 B. Pag. 173: Plato selbst brachte es in der Mathematik bald zu hoher Fertigkeit. Es wird ihm die Lösung des delischen oder delphischen Problems zugeschrieben, das vom Orakel aufgegeben wurde, und sich, ähnlich dem pythagoräischen Lehrsatze, auf den Kubus bezieht: Nämlich die Verzeichnung einer Linie anzugeben, deren Kubus gleich sei der Summe von zwei gegebenen Kubis. Dieses erfordert Konstruction durch zwei Kurven. Bemerkenswerth ist, welche Art von Aufgaben die Orakel jetzt gemacht haben. Es war bei einer Seuche, wo man sich an das Orakel wandte, und da gab es diese ganz wissenschaftliche Aufgabe; . . . . es ist eine Veränderung im Geiste der Orakel, die höchst merkwürdig ist.

ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη osv. at den menneskelige Visdom er lidet, ja intet, værd . . . . . som om det sagde: den af jer, Mennesker, er den viseste, der som Sokrates har indset, at han i Virkeligheden ikke er noget værd i Visdom. Aufgabe: . . . . es] »Aufgabe; — es« Hegel (der er altsaa intet udeladt).

hvorledes hans overbevisende Virksomhed har kunnet paadrage ham mange Fjendskaber, og tilføier: οἴονται γάρ με ἑκάστοτε οἱ παρόντες, ταῦτα αὐτὸν εἶναι σοφόν, ἃ ἂν ἄλλον ἐξελέγξω. Men man seer jo ogsaa, hvorledes han protesterer mod denne Misforstaaelse, og hvorlidet han finder denne Slutning rigtig, at, fordi han kan overbevise Andre om, at de Intet vide, han derfor selv skulde vide Noget.

Det der nu afholdt Socrates fra en speculativ Fordybelse i den bag denne Uvidenhed fjernt ahnede Positivitet, var naturligviis det guddommelige Kald, han havde, til at overbevise hver Enkelt om det Samme. Han var ikke kommen for at frelse Verden, men for at dømme den. Dertil var hans Liv helliget, og denne Virksomhed afholdt ham ogsaa fra at deeltage i Statens Anliggender. Athenienserne kunde berøve ham Livet, det skulde han finde sig i; men en Frifindelse paa det Vilkaar, at han skulde opgive denne guddommelige Mission, vilde han aldrig antage, da det vilde være et Forsøg paa at myrde ham i aandelig Forstand. Han var den evige Actor, der paa Guddommens Vegne ubøieligt udpantede til den sidste Hvid det guddommelige Tilgodehavende. Hvad Nemesis tidligere var i Forhold til det Udmærkede, det Fremragende. det var dybt og totalt gjennemført i Socrates' ironiske Virksomhed i Forhold til Menneskeheden som saadan. Kun blev Socrates ikke staaende ved en philosophisk Betragtning heraf, men han henvendte sig til Hver især, frarev dem Alt og sendte dem tomhændede bort. Det var som om de vrede Guder*) havde vendt sig bort fra Menneskene, taget Alt med sig og nu vilde overlade dem til sig selv. Men i en anden Forstand var det Menneskene, der havde vendt sig bort fra Guderne og fordybet sig i sig selv. Dog, dette er naturligviis kun et Gjennemgangsmoment. I mange Maader var Mennesket dog paa den rigtige Vei, og man kan derfor sige herom, hvad Augustin siger om Synden: *beata culpa*. Gudernes himmelske Skarer løftede sig op fra Jorden og forsvandt for de Dødeliges

*) Senere blev derfor Guderne gode igjen, og derfor hidleder Plato i Timæus Verdens Oprindelse fra Guds Godhed, der ikke kjendte Misundelse, men ønskede at gjøre Verden sig saa liig som mulig.

οἴονται γάρ με osv. de tilstedeværende tror nemlig hver Gang, at jeg selv forstaar mig paa det, hvori jeg prøver en anden (Apologien 23 a). for at frelse Verden osv.] sml. Johannes' Evang. 3, 17. og denne Virksomhed osv.] Apologien 23 b. Athenienserne kunde osv.] Apologien Cap. 17. Augustin] De diligendo Deo Cap. 6: felix culpa. *beata culpa* en lykkelig Brøde. i Timæus] 29 e.

Blikke, men netop denne Forsvinden var Betingelsen for et dybere Forhold. **Rötscher** siger derfor meget rigtigt (Pag. 253): Von hier aus erhellt es auch, welche Bewandnisz es mit der so vielfältig gemiszbrauchten Socratischen Unwissenheit hat, deren man sich so häufig als eine gute Apologie der eigenen Ignoranz, wie als Wehr gegen die Anerkennung des wahrhaften Wissens bedient hat. Das Wissen, dasz er nichts wisse, ist nämlich nicht etwa, wie es gewöhnlich vorgestellt wird, das reine leere Nichts, sondern das Nichts des bestimmten Inhalts der bestehenden Welt. Das Wissen der Negativität alles endlichen Inhalts ist seine Weisheit, durch welche getrieben er in sich geht, und dies Erforschen seiner Innerlichkeit als das absolute Ziel ausspricht, der Beginn des unendlichen Wissens, aber auch nur erst der Beginn, da sich noch keinesweges dies Bewusztsein erfüllt hat, sondern erst die Negation alles Endlichen und Bestehenden ist. Ogsaa **Hegel** bemærker (Pag. 60): So lehrte also Socrates die, mit denen er umging, wissen, dasz sie nichts wissen; ja was noch mehr ist, er sagte selber, er wisse Nichts, docirte also auch nicht. Wirklich kann man auch sagen, dasz Socrates nichts wuszte; denn er kam nicht dazu, eine Philosophie zu haben und eine Wissenschaft auszubilden. Dessen war er sich bewuszt; und es war auch gar nicht sein Zweck, eine Wissenschaft zu haben.

Socrates angav nu vel en ny Retning, han gav Tiden sin Retning (naar man vil tage dette Ord ikke saa meget i philosophisk som i militær Forstand), han gik omkring til Enhver især for at forvisse sig om, at han stod rigtig stillet; men dog var denne hans Virksomhed ikke saa meget beregnet paa at henlede deres Opmærksomhed paa det, som skulde komme, som snarere paa at fravriste dem det, de havde, og dette fuldbyrdede han ved, saa længe Operationen stod paa, at bortskjære al Communication med den Beleirede, idet han ved sine Spørgsmaal udhungrede den Besætning af Meninger, Forestillinger, hævdede Traditioner o. s. v., der hidtil havde været det paagjeldende Individ tilstrækkelig. Og naar han havde gjort dette ved den Enkelte, da var Misundelsens (dette Ord taget i metaphysisk Forstand) fortærende Ildsflamme et Øieblik mættet, da var Negativitetens tilintetgjørende Enthusiasme et Øieblik tilfredsstillet, da nød han I r o n i e n s G l æ d e i fuldeste Maal, nød den dobbelt, fordi han følte sig guddommelig bemyndiget, følte sig i sit Kald. Men dette var naturligviis kun et Øieblik, snart

---

Pag. 253: Citatet begynder S. 252 ned.

var han igjen i sin Function*). Den i hans Uvidenhed liggende Negativitet var ham ikke et Resultat, ikke et Udgangspunkt for en dybere Speculation; men det Speculative, der laae i denne Tanke, hvorved han uendelig havde omskibet Existentsen, var den guddommelige Myndighed, i Kraft af hvilken han practiserede i det Enkelte. Denne Uvidenhed var den evige Seier over Phænomenet, som hverken noget enkelt Phænomen eller alle Phænomeners Sum kunde frarive ham, men i Kraft af hvilken han seirede i ethvert Øieblik over Phænomenet. Han frigjorde saaledes vel den Enkelte fra enhver Forudsætning, frigjorde ham saaledes, som han selv var fri; men den Frihed han selv nød i ironisk Tilfredshed, kunde de Andre ikke nyde, og den udviklede derfor i dem Længsel og Forlængsel. Medens derfor hans eget Standpunkt afrunder sig i sig selv, er dette Standpunkt, optaget i de Andres Bevidsthed, kun Betingelsen for et nyt. Grunden hvorfor altsaa Socrates kunde berolige sig i denne Uvidenhed, var, at han ikke havde en dybere speculativ Trang. Istedetfor speculativt at berolige denne Negativitet, beroligede han den meget mere i den evige Uro, i hvilken han med hvert enkelt Individ gjentog den samme Proces. Men det, der under Alt dette gjør ham til en Personlighed, er netop Ironien. —

Denne theoretiske Uvidenhed, for hvilken Guddommens evige Væsen blev en Hemmelighed, maa naturligviis have havt sit Tilsvarende i en lignende religiøs Uvidenhed om de guddommelige Styrelser, Førelser med Mennesket, en religiøs Uvidenhed, der søger sin Opbyggelse og aabenbarer sin Fromhed i en total Uvidenhed, ligesom f. Ex. i en langt concretere Udvikling Schleiermacher

*) Dog dette er naturligviis hans Virksomhed idealt seet. I hans Liv kan denne Vredens (dette Ord taget i metaphysisk Forstand) Energi godt være bleven afløst af en vis Indolents, en vis Synken ind i sig selv, i hvilke Øieblikke han da forud optog *in abstracto* den Nydelse, der egentlig skulde forhverves *in concreto*, indtil atter Guddommens Kald gjenlød i hans Indre, og han da atter var redebon til at komme Guddommen til Hjelp for at overbevise Menneskene. Saaledes begriber man bedst den Stirren hos Socrates, der saa ofte har været Gjenstand for Omtale, og som vi ogsaa tidligere have berørt, som en Drømme-Tilstand, idet Negativiteten blev ham anskuelig, og han ligesom berusedes af dens Tomhed. Medens han derfor ellers gik omkring, indlod sig baade med Landsmænd og Fremmede, saa stod han i slige Øieblikke stille og stirrede.

Schleiermacher] Der christliche Glaube, 2. Aufl., I S. 183 ff.

søgte det Opbyggelige i Følelsen af den absolute Afhængighed. Ogsaa dette skjuler naturligviis en Polemik i sig, og bliver en Forfærdelse for hver den, der fandt sin Hvile i et eller andet endeligt Forhold til Guddommen. Herom erindrer allerede det tidligere af os citerede Sted af Xenophons Memorabilier, hvor Socrates udvikler, hvorledes Guderne havde forbeholdt sig selv det Vigtigste, Udfaldet nemlig, saa al menneskelig Stræben var Forfængelighed, hvormed der Intet udrettedes. • Det viser sig ogsaa i den platoniske Dialog, *Alcibiades secundus*, hvor Socrates taler om Bønnens Betydning, og hvor han indskjærper, at man bør bruge stor Forsigtighed i at bede Guderne om Noget, for at Guderne ikke skal bønhøre denne Bøn, og det maaskee bagefter vil vise sig, at det ingenlunde var til Gavn for Menneskene. Denne Forsigtighed synes nu rigtignok at indeholde i sig Muligheden af, at Mennesket i visse Tilfælde kan indsee det Tjenlige og altsaa tør bede derom. Men deels maa man erindre, at Socrates jo ingenlunde antager, at ogsaa under den Forudsætning, at Mennesket vidste hvad der var ham det Bedste og bad derom, Guderne derfor vil tilstede det, hvilket tyder paa en endnu dybere Tvivl, om hvad der dog egentlig er det Bedste for Mennesket; deels at denne Forsigtighed udarter til Ængstelighed, der først finder sin Hvile i Bønnens Neutralisering. Dette seer man ogsaa deraf, at han anpriser et Vers af en Digter, der lyder saaledes:

Giv os det Gode, o Zeus! vi bede derom eller ikke,
Selv naar vi bede derom, afvende Du fra os det Onde.

Men herved see vi i religiøs Henseende det Guddommelige ligesaa meget fjernet fra Mennesket, som det viste sig i theoretisk Henseende, og Udtrykket herfor er igjen Uvidenhed*).

Man pleier ellers ogsaa for at betegne Socrates' Standpunkt at erindre om de bekjendte Ord: γνωϑι σαυτον. Og man kan ikke

*) For at forhindre al Misforstaaelse og for om muligt ved denne Bemærkning fra et ganske andet Standpunkt at oplyse det Sagte, vil jeg erindre om, at i den christelige Bevidsthed Bønnen har sin absolute Gyldighed; thi den Christne veed, hvad han skal bede om, og han veed, at, naar han beder derom, vil han absolut blive bønhørt, men dette har netop sin Grund i, at han veed sig i et realt Forhold til sin Gud.

det tidligere af os citerede Sted] ovf. S. 115 Anm. *Alcibiades secundus* den anden (Dialog) Alc. (138 b—c). han anpriser osv.] Alcibiades sec. 143 a. γνῶϑι σαυτόν kjend dig selv (et af de Tankesprog, der var anbragte paa Apollotemplet i Delphi).

nægte, at disse Ord indeholde en Tvetydighed, der netop maatte tjene til at anbefale dem, idet de ligesaa godt kunne betegne et theoretisk som et practisk Standpunkt, omtrent ligesom Ordet Sandhed i den christelige Terminologi. Disse Ord ere imidlertid i den nyere Videnskabelighed ofte blevne aldeles løsrevne fra den Complexus af Ideer, hvortil de høre, og have derpaa nu en Tidlang upaatalt vagabonderet i Literaturen. Her altsaa et Forsøg paa at bringe dem tilbage til deres Hjemstavn, det vil sige, et Forsøg paa at vise, hvad de med Hensyn til Socrates have at betyde, eller hvorledes Socrates gjorde den i dem indeholdte Tanke frugtbar. At nu Subjectiviteten i dens hele Fylde, Inderligheden i dens hele uendelige Rigdom ogsaa kan betegnes med de Ord: γνωθι σαυτον, det er vel sandt; men Socrates betræffende, da var denne Selverkjendelse ikke saa indholdsrig, den indeholdt egentlig ikke mere end Adskillelsen, Udsondringen af det, der senere blev Erkjendelsens Gjenstand. Ordet »kjend dig selv« betyder: adskil dig selv fra Andet. Netop fordi før Socrates dette Selv ikke var, derfor var det igjen et med Socrates' Bevidsthed corresponderende Orakel-Udsagn, der bød ham at kjende sig selv. Men først en senere Tid var det forbeholdt at fordybe sig i denne Selverkjendelse. Men forstaaer man det saaledes, hvad Socrates' Modsætning til Grækenlands Substantialitet nødvendiggjør, da seer man, at Socrates atter her har et aldeles negativt Resultat. Dette Princip: kjend Dig selv, congruerer derfor ganske med den i det Foregaaende beskrevne Uvidenhed. Grunden, hvorfor han kunde blive staaende paa dette negative Punkt, er den samme som ved det Foregaaende, fordi hans Livs Opgave og Interesse var at gjøre det gjeldende, ikke speculativt, thi da maatte han jo have gaaet videre, men practisk mod hvert enkelt Menneske. Han anbragte derfor Individerne under sin dialectiske Luftpompe, berøvede dem den atmosphæriske Luft, de vare vante til at aande i, og lod dem staae. For dem var nu Alt tabt, uden forsaavidt de skulde være istand til at aande i en ætherisk Luft. Socrates derimod havde nu ikke videre med dem at gjøre, men ilede til nye Experimenter.

Men vende vi nu et Øieblik tilbage til den Omstændighed, der gav os Anledning til at gaae ind i hele denne Undersøgelse, Anklagen mod Socrates, da vil det være iøinefaldende, at Socrates var i Strid med Statens Anskuelse, ja at hans Attentat maatte fra Statens Standpunkt betragtes som et af de allerfarligste, som et Forsøg paa at udsuge Blodet af den og forvandle den til en Skygge. Det er dernæst ogsaa klart, at han maatte tildrage sig den offentlige Opmærksomhed; thi det var ikke et videnskabeligt

Stillleben, han hengav sig til, tvertimod, det var med et verdenshistorisk Standpunkts uhyre Elasticitet, at han vippede den Ene efter den Anden ud af Statens substantielle Virkelighed. Men naar han først var anklaget, da kunde Staten heller ei nøies med det Forsvar, der skulde ligge i den af ham profiterede Uvidenhed, da denne Uvidenhed naturligviis fra Statens Standpunkt maatte sees som en Brøde.

Men var hans Standpunkt i theoretisk Henseende negativt, saa var det i practisk Henseende ikke mindre negativt, fordi han ikke var istand til at contrahere noget realt Forhold til det Bestaaende*). Dette havde naturligviis sin Grund i hans theoretiske Stilling. Han havde fundet sig selv ud af det Andet (efter græsk Betragtning Staten); men til Gjengjeld kunde han heller ikke finde sig selv ind i Staten. I Apologien beretter han selv, hvorledes den guddommelige Mission, han havde, berøvede ham Tid og Leilighed til at give sig af med Statens Anliggender, og han erklærer det nødvendigt for sig at leve som Privatmand.

Naar man nu betænker, at selv i vore Stater, hvor dog Staten, netop fordi den har gjennemgaaet en langt dybere Mediation, indrømmer Subjectiviteten et ganske andet Raaderum, end den græske Stat kunde gjøre det, naar man, siger jeg, betænker, at selv i vore Stater en Particulier dog altid bliver en tvetydig Person, saa kan man derfra slutte sig til, med hvilke Øine den græske Stat maa have betragtet Socrates' Forsøg paa at gaae paa egen Haand og leve hen som Privatmand. Og naar Professor **Heinsius** troer tilstrækkelig at have besvaret en Bemærkning af **Forchhammer** ved at spørge, om Nogen vil holde med Forchhammer deri, saa vil jeg i al Beskedenhed tillade mig at svare Hr. Professor Hein-

*) Vel havde han deeltaget i Statens Tjeneste i 3 Slag (Beleiringen af Potidæa, Feldttoget i Bøotien ved Delium, Slaget ved Amphipolis); han var senere Medlem af Raadet og beklædte en Epistates' Værdighed, hvilket dog kun varede een Dag; men uagtet dette havde han dog ganske emanciperet sig fra det sande borgerlige Forhold til Staten. Vel retfærdiggjør Xenophon ham i denne Henseende, ved at lade ham sige: »naar jeg danner gode Borgere, da mangfoldiggjør jeg de Tjenester, jeg er mit Fædreland skyldig,« men dette hører naturligviis til den Bornerthed af Xenophon, vi allerede ere blevne fortrolige med.

I Apologien osv.] 23 b og Cap. 19. Skrift S. 8. i 3 Slag] Apologien 28 e. 32 b, sml. Xenophon, Erindringer I 1, 18. Heinsius] i det S. 243 anførte Medlem af Raadet] Apologien Xenophon] Erindringer I 6, 15.

sius, at jeg baade finder det godt skildret og rigtigt opfattet som Kjætteri mod Staten, hvad Forchhammer Pag. 6 beskriver som Socrates' Virksomhed: Er zupfte in jeder Stoa, an jeder Straszenecke, auf jedem Spaziergang die Athenischen Jünglinge am Mantel, und fragte so lange, bis sie mit dem beschämenden Gefühl des Nichtwissens, aber auch mit Zweifel an dem, was sie bisher für Göttlich gehalten, ihn verlieszen, oder sich gänzlich in seine Lehre begaben. Det som jeg nu anseer for det Gode i den Skildring af Forchhammer, er Beskrivelsen af, hvorledes Socrates drev omkring paa Gader og Stræder, istedetfor at udfylde sin Plads i Staten eller være Borger i græsk Forstand, fritog sig for at bære Statens Byrder og fandt sig vel i at privatisere. Hans Stilling i Livet var derfor aldeles prædicatløs*), jeg mener naturligviis ikke i den odiøse Forstand, at han ikke var Canculliraad eller Secretær, men da han ikke stod i noget Forhold til Staten, lod der sig fra Statens

*) Han roser sig endogsaa heraf i Apologien, hvor han udhæver, at hans Liv har været virksomt, men tillige incommensurabelt for Statens Maalestok (dette Sidste udtaler han naturligviis polemisk mod Staten, og idet han med dyb Ironi blander Alt mellem hverandre, skuffer han let den flygtige Betragtning). Han fortæller, at han ikke har bekymret sig om at samle Penge, ikke om Huusholdningen, ikke om militære, borgerlige og andre Æurespladser og Embeder (men dette er fra Statens Standpunkt betragtet slet ikke saa roesværdigt), ikke om Partier og Sammenrottelser (her er det Forvirrende, thi at han ikke har deeltaget deri, maa naturligviis Staten finde priisværdigt, og forøvrigt er Ironien iøinefaldende i den letfærdige Maade, paa hvilken han slaaer det ægte borgerlige Liv i Staten i Hartkorn med Opløb og Partigjængeri); derimod har han søgt privat at bevise den Enkelte den største Velgjerning, men det vil aabenbart sige, at han kun er traadt i et reent personligt Forhold til Individerne: smlgn. Apol. § 36 B. C. — Et lignende Mellemhverandre findes ogsaa paa et andet Sted i Apologien, hvor han meget pathetisk taler om, at Enhver bør blive paa den Plads, paa hvilken enten han selv har sat sig, i den Tanke, at den var den bedste for ham, eller Staten har sat ham; thi netop det Vilkaarlighedens Raaderum, som han her postulerer, maatte naturligviis fra Statens Standpunkt betydelig indskrænkes. Forvirringen bliver endnu større derved, at han i det Følgende argumenterer af de faa Tilfælde, i hvilke han i Statens Tjeneste er bleven paa den ham anviste Plads. Thi dette vilde jo Staten altid vide at paaskjønne; men det, at han paatog sig selv at vælge en Plads, det er det Mislige.

Forchhammer Pag. 6] i den S. 251 Anm. anf. Afhandling. paa et andet Sted i Apologien, 28 d.

Standpunkt Intet prædicere om hele hans Liv og Virken. Vi see nu vel, hvorledes senere ogsaa Plato kaldte Philosophen bort fra Virkeligheden, hvorledes han vil, at Ideernes lette Skikkelser skal vinke ham bort fra det Haandgribelige, og Philosophen saaledes skal leve fjernt fra Verdens Larm. Men dette var ikke Tilfældet med Socrates. Vel var der Noget af en Erkjendelsens Sværmer i Socrates, saasandt som ellers det Abstracte netop er det, der meest frister til Sværmeri; men dette fjernede ham dog ikke fra Livet, tvertimod stod han i den meest levende Berøring med det; men hans Forhold til det var hans reent personlige Forhold til Individer, hans Vexelvirkning med dem fuldbyrdede sig som Ironi. Menneskene var ham derfor af uendelig Betydning*), og ligesaa ubøielig som han var til at underordne sig selv i Staten, ligesaa bøielig, ligesaa smidig var han i at omgaaes Menneskene, ligesaa stor en Virtuos i den tilfældige Berøring. Han talte lige godt med Feldberedere, Skræddere, Sophister, Statsmænd, Digtere, med Unge og Gamle, talte med dem lige godt om Alt, fordi han overalt fandt en Opgave for sin Ironi**). Men med Alt det var han ingen god Statsborger og gjorde visselig heller ikke Andre dertil***). Om nu

*) Men uagtet al hans Virtuositet kan det dog godt være hændtes ham, idet han, ikke saa meget, som Cicero mener, hentede Philosophien ned fra Himlen og bragte den ind i Husene, men snarere hentede Folk ud af Husene, op af den Underverden, de levede i, at han selv stundom er bleven stikkende deri, selv under den vidtløftige Passiar med Kreti og Pleti har tabt Ironien, tabt den ironiske Traad af Syne og momentant fortabt sig til en vis Grad i Trivialitet. Dette med Hensyn til en tidligere Bemærkning betræffende Xenophons Opfattelse.

**) Da derfor Phædros (i Dialogen af samme Navn) forundrer sig over, at Socrates er saa lidet bekjendt med Omegnen, at han maa føre ham omkring som en Fremmed, ja at han næsten ikke synes at være kommen udenfor Byens Porte, svarer Socrates: ξυγγίγνωσκέ μοι, ὦ ἄριστε· φιλομαθὴς γάρ εἰμι· τὰ μὲν οὖν χωρία καὶ τὰ δένδρα οὐδέν μ' ἐθέλει διδάσκειν, οἱ δ'ἐν τῷ ἄστει ἄνθρωποι.

***) Thi den Methode han har fulgt: ἐπιχειρῶν ἕκαστον ὑμῶν πείθειν μὴ πρότερον μήτε τῶν ἑαυτοῦ μηδενὸς ἐπιμελεῖσθαι, πρὶν ἑαυτοῦ ἐπιμεληθείη . . . . . μήτε τῶν τῆς πόλεως, πρὶν αὐτῆς τῆς πόλεως (Apol. Socr. § 36 C.), var naturligviis i Forhold til Græ-

Cicero] Tusculanske Undersøgelser V 10. en tidligere Bemærkning] ovf. S. 109 Anm. ξυγγίγνωσκέ μοι osv. tilgiv mig, bedste Ven; jeg er nemlig videbegærlig. Og nu plejer Egne og Træer ikke at lære mig noget; det gjør derimod Menneskene i Byen (Phaidros 230 d). ἐπιχειρῶν ἕκαστον ὑμῶν osv. idet jeg forsøgte at overtale enhver af jer til hverken at bekymre sig om noget af sit, førend han havde bekymret sig om sig selv . . . . . eller om noget af Statens Sager før end om Staten selv.

det Standpunkt, Socrates saaledes stillede sig paa, var i Virkeligheden et høiere, end det Staten indtog, om han i Sandhed var guddommelig bemyndiget, derom maa Verdenshistorien dømme, men naar den vil dømme billigt, maa den tillige indrømme, at Staten var bemyndiget til at dømme Socrates. I en vis Forstand var han derfor revolutionær, dog ikke saameget ved at gjøre Noget, som ved at undlade Noget; men Partigjænger eller Hoved for et Complot var han ikke, derfra frelste Ironien ham; thi som den berøvede ham den sande borgerlige Sympathi for Staten, den sande borgerlige Pathos, saa befriede den ham ogsaa fra den Sygelighed og den Exaltation, der er Betingelse for en Partigjænger. Hans Stilling var overhovedet altfor personlig isoleret, ethvert Forhold han contraherede, for løst knyttet, til at det kunde blive mere end en betydningsfuld Berøring. Han stod ironisk over ethvert Forhold, og Loven for Forholdet var en bestandig Attraction og Repulsion, Forbindelsen med den Enkelte var kun momentan, og høit over Alt dette svævede han selv i ironisk Tilfredshed. Hermed hænger en Sigtelse sammen, som man i nyere Tid har gjort gjeldende mod Socrates; man har (Forchhammer) beskyldt ham for, at han var Aristokrat. Dette maa naturligviis forstaaes i aandelig Betydning, og da vil man heller ikke kunne frikjende Socrates derfor. Den ironiske Frihed, han nød, idet intet Forhold havde Styrke nok til at binde ham, men han bestandig følte sig fri derover, den Nydelse at være sig selv nok, hvilken han hengav sig til, alt dette tyder hen paa noget Aristokratisk. Man har, som bekjendt, sammenlignet Diogenes med Socrates, og kaldt Diogenes en »rasende Socrates«; Schleiermacher har meent, at man burde kalde ham en carrikeret Socrates, men har søgt Ligheden i den Uafhængighed af sandselig Nydelse, de begge søgte at erhverve. Det er imidlertid vistnok for Lidet. Naar man derimod erindrer, at Cynicismen er den negative Nydelse (i Forhold til Epicuræismen), at Cynicismen nyder Savnet, Manglen, ikke er ubekjendt med Lysten, men søger sin Tilfredsstillelse i ikke at give efter for den,

citeten aldeles bagvendt, ligesom den Sætning: først at bekymre sig om Staten, førend man bekymrer sig om dens enkelte Anliggender, erindrer om de revolutionære Bestræbelser, der i vor Tid yttre sig, ikke saameget ved Haandgribeligheder, som ved Tanker (naturligviis her de enkelte Individers Tanker) og disses usurperede Souverænitet.

Forchhammer) i den S. 251 Anm. anførte Afhandling S. 54 ff.
Schleiermacher) i den S. 253 anf. Afhandling S. 52.

og altsaa istedetfor at gaae ud i Lysten, i ethvert Moment vender tilbage i sig selv og nyder Manglen af Nydelse, — en Nydelse, der saa levende erindrer om, hvad ironisk Tilfredshed er i intellectuel Henseende, — naar man betænker dette og da gjennemfører det i aandelig Henseende med Hensyn til Statslivets Mangfoldighed, saa vil Ligheden vist ikke være saa ubetydelig. Den sande Frihed bestaaer naturligviis i at hengive sig i Nydelsen, og dog bevare sin Sjæl uskadt. I Statslivet bestaaer naturligviis den sande Frihed i at være indtraadt i Livets Forhold, saaledes at disse have en objectiv Gyldighed for En, og derunder at frelse det inderste, dybeste personlige Liv, der vel kan røre sig under alle disse Forhold, men dog til en vis Grad er incommensurabelt for dem.

Men vende vi nu et Øieblik tilbage til den Omstændighed, der gav os Anledning til at gaae ind i denne Overveielse, Socrates' Anklage, da er det aabenbart, at Socrates i statsborgerlig Henseende, istedetfor at være et Punkt med i Statens Peripheri, der graviterede mod dens Centrum, snarere var en Tangent, der idelig berørte Statens peripheriske Mangfoldighed. Det er fremdeles aabenbart, at man i hans Forhold til Staten ikke tør tillægge ham den negative Dyd ikke at gjøre Ondt (en Negativitet, der i græsk Forstand maatte ansees for en Forbrydelse), men at han ved at bringe Andre i samme Situation virkelig gjorde Ondt. Eet maa man endnu erindre. Med de Andre, han havde løftet ud af deres naturlige Stilling, contraherede han heller ikke et dybere Forhold (han var ikke Partigjænger), men han var i samme Øieblik ironisk ude over dem.

Men var det Socrates en Umulighed at finde sig ind i Statens mangfoldige Concretion, blev det tvivlsomt, hvorvidt han kunde udrette Noget med Gjennemsnittet af de atheniensiske Borgere, hvis Liv i Aarenes Løb var formet af Statslivet, saa havde han derimod i den Ungdom, om hvilken Staten fredede regnende paa dens Fremtid, en Planteskole, hvor hans Ideer maatte kunne trives, forsaavidt Ungdommen altid lever mere universelt end Manddommen. Det var derfor ganske naturligt, at Socrates fornemlig henvendte sin Opmærksomhed paa Ungdommen. Herved dannes nu Overgangen til det andet Klagepunkt.

2. Socrates forfører Ungdommen.

At nu det Forsvar, Socrates fører i Apologien hos Plato (§ 26 A.), at han enten maatte gjøre det med sit Vidende eller

mod sit Vidende (ἑκὼν—ἄκων); men da det vilde være en Taabelighed at antage, at han gjorde det med sit Vidende, da han jo selv maatte indsee, at han i saa Fald tidlig eller sildig maatte komme til at lide derfor, saa maatte han antages at gjøre det uden at være sig det bevidst, og da var det en Urimelighed at fordre ham straffet, siden hans Anklagere da snarere burde andrage paa, at han blev tilretteviist og irettesat, — at dette Forsvar, siger jeg, ikke har synderligt at betyde, indseer vel Enhver, da man jo paa den Maade kunde bortforklare enhver Forbrydelse og gjøre den til en Vildfarelse*).

Netop dette Klagepunkt har imidlertid **Hegel** saa fortrinlig behandlet, at jeg, for ikke at trætte kyndige Læsere med hvad de veed fra ham, skal være saa kort som mulig i Alt, hvori jeg kan knytte mig til ham. Mod Melitus' almindelige Anklage, at han fordærvede Ungdommen, sætter Socrates hele sit Liv; Klagen bliver nu speciellere den, at han svækkede Børnenes Ærbødighed for Forældrene**). Dette belyses yderligere ved en speciel Tildragelse mellem Anytus og Socrates betræffende Anytus' Søn***). Socrates' Forsvar løber i det Væsentlige ud paa den almindelige Sætning, at den Indsigtsfuldeste bor foretrækkes for den mindre Indsigtsfulde. Saaledes ved Valget af en Feldtherre gav man ikke Forældrene Fortrinnet, men de i Krigsvæsenet Kyndige†). Hegel opstiller derpaa, som det Uforsvarlige i Socrates' Adfærd, denne moralske Indblanding af en Tredicmand i det absolute Forhold mellem Forældre og Børn, der ved denne sin Indtrængen synes at have foranlediget, for at blive ved et enkelt factisk Beviis-Tilfælde, at det unge Menneske, der i det Foregaaende var Tale om, Anytus' Søn, er bleven misfornøiet med sin Stilling††).

*) Jeg har med Flid udhævet dette Raisonnement, fordi det giver os et Vink om, hvorledes Socrates' Sædelære har været beskaffen (Noget der senere skal blive Gjenstand for andre Undersøgelser), fordi det viser, at hans Sædelære havde den Feil, at den var begrundet paa en aldeles abstract Erkjendelses-Theori

**) Xenophons Mem. I, 2 § 49. Xenophons Apol. § 20. Hermed kan ogsaa sammenlignes Pheidippides' Adfærd mod Faderen hos Aristophanes.

***) Xenoph. Apol. § 29-31.

†) Xenoph. Apol. § 20-21. Mem. I, 2 § 51.

††) Smlgn. **Hegel** anf. Skr. Pag. 109.

ἑκὼν—ἄκων med Villie—ufrivilligt. Hegel] Gesch. d. Philos. II S. 107 ff. Pheidippides' Adfærd] ovf. S. 227.

Saavidt Hegel og vi med ham; thi vi ere virkelig ved denne hegelske Opfattelse komne temmelig vidt. Men Sagen kan endnu sees fra en anden Side. Staten har naturligviis været ganske enig med Socrates i, at den Indsigtsfuldere bør foretrækkes for den mindre Indsigtsfulde; men deraf følger ingenlunde, at den kan overlade det til Enhver især at afgjøre, om eller hvorvidt han er den Indsigtsfuldeste, end sige, at den kan indrømme den Enkelte, fordi han er i egne Tanker den indsigtsfuldeste, ubekymret om Staten at udbrede denne sin Indsigt. Staten kan netop som det Totale, hvori Familien lever og røres, til en vis Grad suspendere det absolute Forhold mellem Forældre og Børn, den kan til en vis Grad bruge sin Myndighed til at gjøre Bestemmelser angaaende Børnenes Underviisning, men dette har netop sin Grund i, at Staten staaer høiere end Familien, der er i Staten. Men Familien staaer igjen høiere end den Enkelte, især sine egne Anliggender betræffende. Ligeoverfor Familien kan derfor den Enkelte heller ei igjen uden Videre, fordi han troer sig at være den indsigtsfuldeste, være bemyndiget til paa eget An- og Tilsvar at udbrede denne sin Indsigt. Ligeoverfor den Enkelte er derfor Barnets Forhold til Forældrene et absolut*). Som han derfor ved sin Ironi var kommen ud over det substantielle Statslivs Gyldighed, saa havde ogsaa Familielivet for ham ingen Gyldighed. For ham var Staten og Familien en Sum af Individer, og han traadte derfor i Forhold til Statens og Familiens Lemmer som til Individer, ethvert andet Forhold var for ham indifferent. Man seer derfor, hvorledes den Sætning, at den Indsigtsfuldeste bør foretrækkes for den mindre Indsigtsfulde (egentlig burde det hedde: den, der mener at være den indsigtsfuldeste, bør trænge sig frem for den, han anseer for mindre indsigtsfuld; thi Socrates var jo slet ikke bleven foretrukken, undtagen maaskee af Ungdommen, der jo som den, der skulde undervises, ikke kunde indrømmes nogen Stemme), netop ved sin fuldkomne Abstraction egentlig bliver umoralsk. Vi har da atter her et Exempel paa, hvorledes

*) Jeg har her bestandig blot opfattet Forholdet som saadant mellem Socrates og den Ungdom, han vilde undervise. Jeg har slet ikke taget Hensyn til det Skadelige, hans Underviisning kunde have. Hvad derom kan siges, er allerede udviklet i det Foregaaende. Det jeg derimod her vil udhæve er det Ubeføiede i, at Socrates saaledes uden Videre opkastede sig selv til Lærer. Den guddommelige Myndighed, han beraabte sig paa, kan man fra Statens Standpunkt heller ei tillægge noget Værd, da han ved at stille sig ganske isoleret, atter her havde unddraget sig Statens Sanction.

det stod sig med Socrates' saa berømte Sædelære. Feilen ligger imidlertid vistnok i det abstracte Erkjendelses-Standpunkt, Socrates havde stillet sig paa.

Maaskee har imidlertid Socrates meent at gjøre godt igjen, hvad han ved denne ubeføiede Indgriben gjorde galt, ved ikke at tage Penge for sin Underviisning. Som bekjendt er det Noget, Socrates ikke var lidt stolt af, Noget han ofte med stor Bravour omtaler, at han ikke tog Penge for sin Underviisning*). Man kan nu ikke nægte, at det som oftest er med en dyb Ironi over Sophisterne, der lod sig saa dyrt betale, at deres Underviisning næsten i omvendt Forstand blev incommensurabel for Penge og Penges Værd. Men naar man seer nøiere til, saa ligger der maaskee noget Mere heri. Det har maaskee tillige sin Grund i den Ironi, hvormed han opfattede sin egen Underviisning. Thi som hans Viisdom var, efter hans eget Udsagn, af tvetydig Art, saaledes var hans Underviisning det ogsaa. Og som han selv i Gorgias siger om Sømanden: »den, der udøver denne Kunst (Sømandskunsten) og har viist os saa stor en Tjeneste (ved at overskibe os uskadte), stiger i Land, gaaer beskeden frem og tilbage paa Strandbredden ved Siden af sit Skib. Han forstaaer nemlig at beregne, mener jeg, at det er heel vanskeligt at bestemme, hvilke af de Medreisende han har gavnet ved ikke at lade dem drukne underveis, og hvilke han har skadet,« saaledes kunde han maaskee ogsaa sige det Samme om den Underviisning, ved hvilken han satte de Enkelte over fra een Verdensdeel til en anden. Og som han sammesteds priser Sømandskunsten for, at den i Forhold til Talekunsten, uagtet den udretter det Samme som Talekunsten, dog tager en saare ringe Betaling, saaledes kan han ogsaa rose sig selv af, at han i Forhold til Sophisterne ingen Betaling tager. Det kan derfor slet ikke i og for sig ansees for noget saa overordentlig Fortjenstligt, at han ikke tog Penge for sin Underviisning, ikke heller kan det uden Videre ansees for et absolut Tegn paa hans Underviisnings absolute Værd. Thi vel er det sandt, at al sand Underviisning er incommensurabel for Penge, og

*) Aristophanes er af en anden Mening, han lader ham ikke blot modtage Penge, men endogsaa Meelsække for sin Underviisning.

---

ofte med stor Bravour omtaler] Platon, Apologi 19 d, 31 b, 33 a; Euthyphron 3 d; Xenophon, Erindringer I 2, 5–8; 2, 60; 6, 11. Gorgias] 511 e (efter Heises Oversættelse III S. 165). Medreisende] »Medseilende« Heise. sammesteds] Gorgias 511 d. Aristophanes] Skyerne V. 1146 ff. (sml. 668 ff.).

vel er det sandt, at det bliver uendelig latterligt, naar Betalingen indrømmes en afgjørende Indflydelse paa Underviisningen, som hvis En f. Ex., der underviste i Logik, havde Logik til 3 Rbd. og Logik til 4 Rbd., men deraf følger ingenlunde, at det i og for sig er urigtigt at tage Penge for sin Underviisning. Vel var den Skik at lade sig sin Underviisning betale først ret kommen i Gang med Sophisterne, og man kan forsaavidt meget godt forklare sig Socrates' Adfærd og hans ironiske Polemik derimod; men, som sagt, der turde maaskee i Socrates' Adfærd i denne Henseende ogsaa skjule sig en Ironi over selve hans Underviisning, omtrent som, hvis han vilde sige: oprigtig talt har det en besynderlig Sammenhæng med min Viden; thi da jeg Intet veed, saa indseer man jo let, at jeg ikke godt kan tage Betaling for at bibringe Andre denne Viisdom.

Vende vi nu et Øieblik tilbage til den Omstændighed, der gav os Anledning til at gaae ind i denne Undersøgelse, Anklagen mod Socrates, saa seer man lettelig, at hans Forbrydelse (fra Statens Standpunkt betragtet) netop bestod deri, at han neutraliserede Familielivets Gyldighed, løste den Naturbestemmelsens Lov, i hvilken det enkelte Medlem af Familien hvilede i hele Familien — Pieteten.

Her kunde man nu standse, hvis man blot vilde forfølge Klagen; men den, der gjør Opfattelsen af Socrates til Gjenstand for sin Undersøgelse, maa gaae et Skridt videre. Det lod sig nemlig tænke, at, uagtet Socrates begik en Forbrydelse mod Staten ved saaledes ubeføiet at trænge sig ind i Familierne, han dog ved sin Underviisnings absolute Betydning, ved det inderlige Forhold han, alene med sine Disciples Bedste for Øie, indgik med dem, at han herved dog kunde have gjort godt igjen, hvad han ved sin importune Indblanding havde gjort galt. Vi ville nu see, om hans Forhold til sine Disciple har den Alvor, om hans Underviisning har det Pathos, man kunde fordre hos en saadan Lærer. Men dette savne vi aldeles hos Socrates. Man tænke sig ikke Socrates i dette Forhold som den, der under Ideernes Himmel-Hvælving opløftede Disciplene ved Beskuelsen af disses evige Væsen, ikke som den, der imprægnerede Ungdommen en Anskuelses rige Fylde, ikke som den, der i moralsk Henseende lagde et uhyre Ansvar paa sine egne Skuldre, med faderlig Omsorg vogtede paa dem, nødig slap dem ud af sin Haand, medens hans Øie aldrig tabte dem af Sigte, ikke som den, der, for at erindre om et tidligere Udtryk, elskede dem i Ideen. Socrates' Person var i Forhold til Andre for negativt afrundet, til at Sligt kunde finde Sted.

Erotiker var han vistnok i høieste Grad, Erkjendelsens Sværmeri havde han efter en overordentlig Maalestok, kort sagt alle Aandens forføreriske Gaver; men meddele, fylde, berige kunde han ikke. I denne Forstand turde man maaskee kalde ham en Forfører, han bedaarede Ungdommen, vakte Længsler hos den, men tilfredsstillede dem ikke, lod dem opblusse i Berøringens yppige Nydelse, men stærk og nærende Føde gav han dem ikke. Han bedrog dem Alle, ligesom han bedrog Alcibiades, der jo, som alt tidligere bemærket, selv siger, at Socrates, istedetfor at være Elsker blev den Elskede. Og hvad vil dette sige Andet, end at han trak Ungdommen til sig, men naar nu denne saae op til ham, vilde finde Hvile hos ham, vilde, forglemmende Alt, søge en tryg Beroligelse i hans Kjærlighed, vilde selv ophøre at være og blot være ved at elskes af ham, da var han borte, da var Trylleriet forbi, da følte de ulykkelig Kjærligheds dybe Smerte, da følte dé, at de vare bedragne, at det ikke var Socrates, der elskede dem, men dem, der elskede Socrates, og dog ikke formaaede at løsrive sig fra ham. For rigere Naturer maatte dette naturligviis ikke blive hverken saa bemærkeligt eller saa smerteligt. Han havde vendt Disciplenes Blik indad, og de Begavede maatte derfor med Taknemmelighed føle, at det var ham, de skyldte det, de maatte blive desto mere taknemlige, jo mere de oversaae, at Rigdommen selv havde de dog ikke Socrates at takke for. Hans Forhold til Disciplene var derfor vistnok vækkende, men ingenlunde i positiv Forstand personligt. Men det, der forhindrede ham heri, var igjen hans Ironi. Vil man herimod beraabe sig paa den Kjærlighed, med hvilken Xenophon og Plato omfattede Socrates, saa vil jeg svare, deels at jeg jo har viist, at Disciplene meget godt kunde elske ham, ja end ikke formaaede at løsrive sig fra denne Kjærlighed, deels, og dette er det concretere Svar, at Xenophon var for indskrænket til at bemærke det, Plato for riig dertil. Plato maatte i ethvert Øieblik, hvor han følte, hvormeget han eiede, uvilkaarlig tænke paa Socrates; han elskede derfor Socrates i Ideen, som han vel ikke skyldte Socrates, men som denne dog havde forhjulpet ham til. I Apologien bemærker derfor Socrates meget rigtigt: ἐγὼ δὲ διδάσκαλος μὲν οὐδενὸς πώποτ᾽ ἐγενόμην· εἰ δέ τις ἐμοῦ λέγοντος, καὶ τὰ ἐμαυτοῦ πράττοντος, ἐπιθυμοῖ

---

selv siger] Platon, Symposiet 222 b (sml. ovf. S. 143). ἐγὼ δὲ διδάσκαλος osv. men jeg har aldrig været nogens Lærer. Hvis derimod en har Lyst til at høre til, naar jeg taler og passer mine egne Sager, hvad enten han er yngre eller ældre, saa har jeg aldrig forment nogen det.

ἀκούειν, εἴτε νεώτερος, εἴτε πρεσβύτερος, οὐδενὶ πώποτε ἐφθόνησα (Apol. § 33 A)*).

Det Nærmere Socrates' Forhold til Disciplene betræffende, da maa hans Forhold til Alcibiades være et Exempel *instar omnium*. Dette letsindige, sandselige, ærgjerrige, aandrige unge Menneske maatte naturligviis være et ret fængeligt Stof for Socrates' ironiske Ildfunker. Vi have forhen seet, hvorledes dette Forhold netop ved Socrates' Ironi bestandig blev paa det samme Punkt, holdtes i et Forholds abstracte holdningsløse Begynden, holdtes paa Nul-Punktet, aldrig tiltog i Styrke og Inderlighed, saa at medens Kræfterne paa begge Sider forøgedes, denne Forøgelse dog var saa rigtigt proportioneret, at Forholdet blev det samme, og Alcibiades' stigende Heftighed fandt bestandig sin Mester i Socrates' Ironi. I aandelig Forstand kan man derfor sige om Socrates i hans Forhold til Ungdommen, at han saae paa den for at attraae den. Men som hans Attraa ikke gik ud paa at besidde Ungdommen, saaledes var hans Fremgangsmaade heller ei beregnet herpaa. Det var ikke ved store Ord, ved lange oratoriske Udgydelser, ved markskrigeragtigt at udbasune sin egen Viisdom, at han lagde an herpaa; tvertimod, han gik saa stille omkring, han var tilsyneladende ligegyldig mod de unge Mennesker, hans Spørgsmaal angik ikke dette hans Forhold til de Unge, han afhandlede en eller anden Gjenstand, som var dem personlig vigtig, men selv forholdt han sig ganske objectiv derved, og dog, under denne Ligegyldighed mod dem følte de mere, end de saae, det gjennemtrængende Sideblik, der et Øieblik som et Dolkestik gjennemborede deres Sjæl. Det var, som havde han beluret deres Sjæls inderste Samtaler, som tvang han dem til at tale høit herom i hans Nærværelse. Han blev deres Fortrolige, uden at de ret vidste, hvorledes det var gaaet til, og medens de selv under Alt dette vare blevne ganske Andre, forblev han urokkelig den Samme. Og naar da alle Fordommes Baand vare løsnede, naar alle aande-

*) Vel siger Socrates nærmest dette for at gaae den Indvending imøde, som om han i Disciplenes fortrolige Kreds havde foredraget ganske andre Ting, end naar Nogen var tilstede. I denne Henseende kan man nu vist gjerne indrømme Socrates, at han var eens altid, men hans Ord vise dog tillige, hvor løst hans Forhold var til Ungdommen, da dette Forhold ikke var knyttet ved Andet end tilfældige Erkjendelses Berøringer.

---

instar omnium saa godt som alle (ɔ: typisk). saae paa den for at attraae den] Matthæus 5, 28.

lige Forhærdelser vare blødgjorte, naar hans Spørgsmaal havde lagt Alt tilrette og gjort Changementet muligt, da culminerede Forholdet i det betydningsfulde Øieblik, i det Sølvblink, der i et Nu belyste deres Bevidstheds Verden, naar han vendte Alt omkring for dem, saa hurtigt som et Øieblik og saa længe som et Øieblik, naar Alt forandredes for dem ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ. Man fortæller om en Englænder, der reiste for at see Udsigter, at han, naar han i en mægtig Skovegn fandt et Punkt, fra hvilket han kunde aabne sig en overraskende Udsigt ved at lade den mellemliggende Skov omhugge, at han da leiede Folk til at gjennemsauge Træerne. Naar da Alt var færdigt, naar Skoven var undersauget, da steg han op paa dette Punkt, tog sin Kikkert frem, gav Signalet — Skoven faldt, og hans Øie frydede sig et Øieblik over Udsigtens Trylleri, der var endnu mere forførerisk, fordi han næsten i samme Øieblik havde Modsætningen. Saaledes med Socrates. Ved sine Spørgsmaal undersaugede han i al Stilhed den substantielle Bevidstheds Urskov, og naar Alt var færdigt, see da forsvandt alle disse Grupper, og Sjælens Øie nød en Udsigt, den aldrig havde kjendt Mage til. Nærmest nød den Unge denne Glæde, men Socrates stod som den ironiske Iagttager, der nød hiins Overraskelse. Men dette Arbeide med at undersauge Skoven krævede ofte lang Tid. I denne Henseende var Socrates nu utrættelig. Men naar det var fuldbragt, da havde Forholdet i samme Øieblik culmineret. Mere gav han ikke, og medens den Unge nu netop følte sig uopløseligt knyttet til Socrates, indtraadte det Forhold, som Alcibiades saa træffende beskriver, at Socrates blev fra Elskeren den Elskede. Naar man vil opfatte hans Forhold saaledes, da erindres man derved levende om den Kunst, han selv sagde sig at være i Besiddelse af, Gjordemoderkunsten. Han forhjalp Individet til en aandelig Forløsning, han overskar Substantialitetens Navlestreng. Som Accoucheur var han uovertræffelig, men mere var han heller ikke. Han paatog sig derfor heller ei noget egentligt Ansvar for sine Disciples senere Liv, og Alcibiades afgiver atter her et Exempel *instar omnium* *).

Naar man vil tage dette Ord i intellectuel Betydning, kan man kalde Socrates en Erotiker, og endnu varmere udtrykke det ved at

*) Man sammenligne hermed Forchhammer Pag. 42 ff.

ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ] i et Nu, i et Øjeblik (Paulus, 1. Korinth. 15, 52). den Kunst, han selv sagde osv.] Platon. Theaitetos 149 a ff. Forchhammer] se S. 251 Anm.

erindre om de bekjendte Ord i Phædros § 249 παιδεραστεῖν μετα φιλοσοφιας. Og her kan vi maaskee med et Par Ord berøre den Sigtelse mod Socrates for Pæderasti, der i Tidernes Løb aldrig fik Lov at uddøe, fordi der gjerne i hver Generation var en eller anden Forsker, der følte sig opfordret til i denne Henseende at redde Socrates' Ære. Noget Forsvar for Socrates er det ikke min Agt at levere, da det slet ikke ligger i min Interesse at reflectere paa Sigtelsen, vil Læseren derimod forstaae det billedligt*), saa troer jeg, at man deri vil see et nyt Beviis for Socrates' Ironi. I den Lovtale, som Pausanias holder i Symposiet, forekommer følgende Yttring: »denne Eros (den lave, hvis Tilbedere for det Første elske ligesaavel Qvinder som Drenge, fremdeles hos dem, de elske, elske mere Legemet end Sjælen,) nedstammer da ogsaa fra den Gudinde, som er meget yngre end den anden og skylder en Forening af begge Kjøn sin Tilværelse: den Anden er en Søn af den himmelske, som ikke nedstammer fra det qvindelige, men ene fra det mandlige Kjøn . . . . de, der ere begeistrede af denne Eros, søge derfor det mandlige Kjøn, fordi de elske det, som af Naturen besidder større Kraft og Aand.« Med disse Ord er allerede tilstrækkelig betegnet den intelligente Kjærlighed, der nødvendigviis maatte findes hos et saa æsthetisk udviklet Folk som det græske, hvor Individualiteten ikke var uendelig reflecteret i sig, men hvad Hegel saa betegnende kalder »skjøn Individualitet,« hvor Individualitets-Modsætningen ikke var dybt nok kløftet til at lade den sande Kjærlighed være den høiere Eenhed. Men naar nu denne intellectuelle Kjærlighed nærmest søger sin Gjenstand blandt Ungdommen, saa er dermed antydet, at den elsker Muligheden, men flyer Virkeligheden. Men dette viser netop dens negative Charakteer. Men tiltrods for denne kan den godt have en høi Grad af Enthusiasme, ja netop paa Grund af denne kan den have den. Thi Enthusiasme er ikke altid forbunden med Udholdenhed, tvertimod er Enthusiasme den i Mulighedens Tjeneste fortærede

*) Dem, der ikke kan forstaae det aandeligt, skal jeg dette Punkt betræffende henvise til **Joh. Matth. Gesners** *Socrates sanctus Pæderasta, cfr. Commentarii societatis regiæ scientiarum Gottingensis. Tom. II. ad annum MDCCLII.*

παιδεραστεῖν μετά φιλοσοφίας elske unge Mennesker med Kjærlighed til Visdom (Platon, Phaidros 249 a). i Symposiet] Cap. 8—11. følgende Yttring] 181 c (efter Heises Oversættelse II S. 21). Tilværelse: den Anden] »Tilværelse, den anden derimod« Heise. Hegel] Vorlesungen über Aesthetik, Werke X [1] S. XVIII (Dritt. Kap. A 1). Gesners] anf. St. Göttingen 1753, S. 1—31. *Socrates sanctus* osv. Socrates som pletfri Pæderast.

Begeistring. En Ironiker er derfor altid Enthusiast, kun at hans Enthusiasme Intet udretter, fordi han aldrig kommer ud over Mulighedens Bestemmelse. I denne Forstand elskede Socrates Ungdommen. Men man vil da see, at det er en negativ Kjærlighed. Vel var hans Forhold til den ikke uden Betydning, men, som tidligere bemærket, idet Forholdet skulde vinde en dybere Betydning, var det forbi, det vil sige, Forholdet til den var Begyndelsen til et Forhold. At dette Forhold imidlertid godt kunde vare en Tid, at den Unge godt kunde føle sig knyttet til Socrates, efterat denne havde løst sig fra ham, det har jeg stræbt at vise i det Foregaaende. Men betænker man nu, at dette Socrates' Forhold til Ungdommen er den sidste Mulighed af at opvise et positivt Forhold, betænker man, hvor meget man kunde fordre i denne Henseende af den Mand, der efter at have emanciperet sig fra ethvert andet realt Forhold, havde samlet sig herpaa, betænker man Alt dette, saa vil man ikke kunne forklare den her beskrevne Negativitet, med mindre man antager, at Socrates' Standpunkt var Ironi*).

Vi vende tilbage til Socrates' Anklage og hans derved bevirkede Domfældelse. Dommerne erklærede ham skyldig, og skulde man, uden alt for meget at tage Hensyn til Klagens Punkter, med eet Ord betegne hans Forbrydelse, da kunde man kalde den Apragmosyne eller Indifferentisme; thi vel var han ikke uvirksom, og vel var han ikke ligegyldig mod Alt, men i Forhold til Staten var han det netop ved sin private Praxis. Socrates var altsaa erklæret skyldig, men Straffen var endnu ikke bestemt. Med græsk Humanitet blev det den Anklagede selv tilstaaet at bestemme Straffen, naturligviis indenfor visse Grændser. Hegel giver her en meget udførlig Fremstilling af det Forkerte i Socrates' Adfærd,

*) Historien har opbevaret endnu et Forhold, i hvilket Socrates traadte til en Anden, hans Forhold til Xanthippe. At Socrates nu just ikke har været et Mønster for Ægtemænd, det føler vist Enhver, og den Opfattelse af sit Forhold til hende, som efter Xenophon tillægges Socrates, at han havde samme Nytte af denne arrige Kone, som Beridere af vilde Heste, den at lære at tvinge dem, at hun var ham en Øvelse i at beherske Mennesket, thi naar han var færdig med hende, saa vilde han let kunne taale de andre Mennesker, — denne Opfattelse, siger jeg, røber ikke megen ægteskabelig Kjærlighed, men vel en høi Grad af Ironi. Smlgn. Forchhammer Pag. 49 og Note 43.

efter Xenophon, Symposion II 10, sml. Diogenes Laert. II 37.

han viser, at Socrates velfortjent blev dømt fra Livet, at hans Forbrydelse var, ikke at ville anerkjende Folkets Souverænitet, men at gjøre sin subjective Overbeviisning gjeldende ligeoverfor Statens objective Dom. Hans Vægring i denne Henseende kan man vel ansee for moralsk Storhed, men hans Død var dog selvforskyldt, Staten ligesaa berettiget til at fordømme ham, som Socrates til at emancipere sig, og Socrates blev derved en tragisk Heros*). Saavidt Hegel; vi ville forsøge, idet vi ganske nøiagtigt følge Apologien, at give en Fremstilling af hans Adfærd. Den Frihed selv at turde bestemme Straffen, skulde man nu troe maatte være Socrates saare velkommen, thi som hans Vandel havde viist sig som incommensurabel for almindelige Bestemmelser, saaledes maatte ogsaa Straffen være det, og det er aldeles conseqvent, at han mener, at den eneste Straf, han kunde idømme sig selv, var en Mulct, fordi, dersom han havde Penge, det intet Tab var for ham at miste dem, med andre Ord, fordi Straffen *in casu* hævede sig selv. Det er derfor ogsaa ganske conseqvent, at han foreslaaer Dommerne, at lade sig nøie med den Smule, han kunde udrede, ganske conseqvent, fordi, da overhovedet Penge ingen Realitet havde for ham, Straffen blev lige stor, enten han udredede mange eller faa Penge, det vil sige, Straffen blev ingen. Den eneste Straf han altsaa mener var passende, er den, der ingen Straf var. Dog, vi ville forfølge hele denne saa lærerige Passus af Apologien i det Enkelte. Han begynder med at forundre sig over, at han er bleven dømt med en saa ringe Majoritet, hvoraf det indlyser, at han ikke i Statens Dom seer en objectiv, en i Modsætning til det enkelte Subject gyldig Opfattelse. Staten existerer til en vis Grad slet ikke for ham, han dvæler blot ved det Numeriske. At en qvantitativ Bestemmelse kan slaae over i en qvalitativ, synes han ikke at have ahnet. Han dvæler ved det Forunderlige i, at 3 Stemmer gjøre Udslaget, og for end mere at fremhæve det Forunderlige, stiller han Modsætningens yderste Extrem: hvis, siger han, Anytus og Lykon ikke vare komne med, da var Melitus selv bleven mulcteret paa 1000 Drachmer. Her seer man igjen, hvorledes Socrates' Ironi bringer ham til at underkjende enhver objectiv Bestemmelse af hans Liv. Dommerne ere

*) Smlgn. Hegel anf. Skr. Pag. 113 ff.

at han mener] Platon, Apologi 38 a—b. *in casu* i det (foreliggende) Tilfælde. Passus af Apologien] Cap. 25—28. 3 Stemmer] Apologien 36 a læser de nyere Udgaver 30 Stemmer.

et Antal af Individer, deres Dom har blot Talværdi, og naar Majoriteten dømmer ham skyldig, da mener Socrates, at hermed er hverken meer eller mindre sagt, end at et saa og saa stort Antal Individer har dømt ham. Enhver seer nu her tydelig den fuldkommen negative Opfattelse af Staten. En ironisk Skjebne vil, at Socrates selv skal bestemme Straffen. Det, der giver denne Situation en saa overordentlig ironisk Elasticitet, er de uhyre Modsætninger: Lovens Sværd hænger i et Hestehaar over Socrates' Hoved, et Menneskes Liv er paa Spil, Folket alvorligt, deeltagende stemt, Horizonten mørk og skyfuld — og nu Socrates, han er saa fordybet som en gammel Regnemester i at faae den Opgave færdig, at faae sit Liv til at congruere med Statens Opfattelse, en Opgave, der bliver ligesaa vanskelig som Cirklens Qvadratur, da Socrates og Staten vise sig som absolut ueensartede Størrelser. Comisk vilde det allerede være at see Socrates ville conjungere sit Liv efter Statens Paradigma, da hans Liv netop var aldeles uregelmæssigt, men endnu dybere comisk bliver Situationen ved den *dira necessitas*, der byder ham under Livsstraf at finde en Lighed i denne Ulighed. Comisk er det altid, naar man bringer to Ting i Forhold til hinanden, imellem hvilke der intet Forhold lader sig tænke, men end mere comisk bliver det, naar det hedder, ja kan Du intet Forhold finde, da maa Du døe. Socrates' Liv maatte i sin fuldkomne Isolation vise sig aldeles ueensartet med enhver Statens Bestemmelse, derfor viser ogsaa den Tankeoperation, den Dialectik, hvorved Socrates søger at bringe et Forhold tilveie, de yderste Modsætninger. Han er af Staten erklæret skyldig. Spørgsmaalet er nu, hvilken Straf han har fortjent. Men da Socrates føler, at hans Liv slet ikke kan opfattes af Staten, saa viser det sig, at han ligesaa godt kunde fortjene en Belønning. Han foreslaaer derfor, at blive underholdt paa offentlig Bekostning i Prytaneum*). Forsaavidt som Staten imidlertid ikke skulde føle sig opfordret til at belønne ham paa denne Maade, vil han nu lempe sig efter den og overveie, hvilken Straf han kunde have fortjent. For at undgaae Dødsstraf, hvorpaa Melitus jo havde nedlagt Paa-

*) Da hans Liv som saadant er incommensurabelt for Statens Opfattelse, og han altsaa af den ligesaa lidet kan fortjene Belønning som Straf, saa angiver han *subsidialiter* en anden Grund, den nemlig, at han er en fattig Mand, der trænger til Rolighed.

---

dira necessitas den skrækkelige (strenge) Nødvendighed (Horats, Oder III 24, 6). *subsidialiter* subsidiairt, i anden Linie.

stand, kunde han vælge en Mulct eller Landflygtighed. Dette Valg kan han imidlertid ikke beslutte sig til, thi hvad skulde bevæge ham til at vælge et af disse to? skulde det være Frygt for Døden? det var jo urimeligt, thi han veed jo ikke, om Døden er et Gode eller et Onde. Det synes saaledes, at han selv mener, at Døden var den meest passende Straf, netop fordi Ingen veed, om den er et Onde, det vil sige, fordi Straffen her, ligesom før ved Mulcten, hæver sig selv. En Mulct eller Landflygtighed kunde han ikke vælge, fordi han i det første Tilfælde vilde blive fængslet, da hans Formuesomstændigheder ikke tillod ham at udrede den, i det andet Tilfælde meget godt indsaae, at han var endnu mindre skikket til at leve i en anden Stat end i Athen, saa at han inden en kort Tid vilde blive forviist fra denne Stat igjen o. s. f. En Mulct eller Landflygtighed kunde han altsaa ikke vælge. Og hvorfor? Fordi de vilde paadrage ham en Lidelse, men den kunde han ikke finde sig i, fordi den var ufortjent, og som han selv siger: καὶ ἐγὼ ἅμ' οὐκ εἴθισμαι ἐμαυτὸν ἀξιοῦν κακοῦ οὐδενός. Forsaavidt der derfor ganske i Almindelighed er Spørgsmaal om, hvilken Straf han har fortjent, da er hans Svar, den, der ikke er nogen Straf, det er enten Døden, da Ingen veed om den er et Gode eller et Onde, eller en Mulct, forsaavidt man vil være fornøiet med en Mulct af den Størrelse, han kan udrede, da Penge nemlig ingen Værdi har for ham. Forsaavidt der derimod i speciellere Betydning er Tale om Straf, om en Straf, der vilde være følelig for ham, da finder han, at enhver saadan Straf er upassende.

Vi see altsaa, hvorledes Socrates' Standpunkt er aldeles negativt mod Staten, hvorledes han aldeles ikke passede ind i denne; men vi see det endnu tydeligere i det Øieblik, da han, anklaget for sin Vandel, snarest maatte være kommen til Bevidsthed om sit Misforhold til Staten. Uanfægtet gjennemfører han desuagtet sit Standpunkt med Sværdet over Hovedet. Hans Foredrag er imidlertid ikke Begeistringens mægtige Pathos, hans Fremtræden ikke Personlighedens absolute Myndighed, hans Ligegyldighed ikke en salig Hvilen i sin egen Fylde. Intet af Alt dette finde vi, men vel en til det Yderste gjennemført Ironi, der lader Statens objective Magt bryde sig mod Ironiens klippefaste Negativitet. Statens objective Magt, dens Fordringer til den Enkeltes Virksomhed, Lovene, Domstolene, Alt taber sin absolute Gyldighed for ham, alt Sligt afører han sig som ufuldkomne Former, lettere og lettere

---

καὶ ἐγὼ ἅμ' osv. og desuden er jeg ikke vant til at anse mig selv for værdig til noget ondt (Apologien 38 a).

hæver han sig, seer det Alt forsvinde under sig i sit ironiske Fugleperspectiv, og selv svæver han derover i ironisk Tilfredshed, baaren af den uendelige Negativitets absolute Conseqvents i sig selv. Han bliver saaledes fremmed for den hele Verden, han tilhører (hvor meget han end i en anden Forstand tilhører den), den samtidige Bevidsthed har intet Prædicat for ham, unævnelig og ubestemmelig tilhører han en anden Formation. Men det, der bærer ham, er Negativiteten, der endnu ingen Positivitet har affødt. Deraf bliver det forklarligt, at endog Livet og Døden tabe deres absolute Gyldighed for ham. Men vi have dog i Socrates Ironiens virkelige, ikke dens apparente, Høide, fordi Socrates først kom til det Godes, det Skjønnes, det Sandes Idee som Grændse, det er, kom til den ideelle Uendelighed som Mulighed. Naar derimod i en langt senere Tid, efterat disse Ideer have faaet deres Virkelighed, Personligheden sin absolute Pleroma, naar da Subjectiviteten atter vil isolere sig, naar den uendelige Negativitet atter vil oplade sin Afgrund for deri at sluge denne Aandens Virkelighed, da viser Ironien sig i en betænkeligere Skikkelse.

Pleroma Fylde.

Capitel III.

Opfattelsens Nødvendiggjørelse.

Socrates' Liv er for Iagttageren som en storartet Pause i Historiens Gang: man hører ham slet ikke, en dyb Stilhed hersker, indtil den afbrydes af de mange og meget forskjellige Skoler af Disciples larmende Forsøg paa at udlede deres Oprindelse fra denne skjulte og hemmelighedsfulde Kilde. Med Socrates styrter den historiske Fortællings Strøm sig ligerviis som den Flod Guadalqvivir et Stykke under Jorden, for at bruse frem med fornyet Kraft. Han er som en Tankestreg i Verdenshistorien, og den Uvidenhed om ham, der har sin Grund i Mangel paa Leilighed til umiddelbar Iagttagelse, indbyder ikke saa meget til at springe ham forbi, som til ved Ideens Hjelp at mane ham frem, lade ham blive synlig i sin ideale Skikkelse, med andre Ord, at blive os den Tanke bevidst, der er Betydningen af hans Existents i Verden, det Moment i Verdensaandens Udvikling, der er symbolsk betegnet ved det Særegne i hans Existents i Historien; thi som han selv i en vis Forstand er og dog atter ikke er i Verdenshistorien, saaledes er hans Betydning i Verdensaandens Udvikling netop den at være og dog ikke at være, eller ikke at være og dog at være: han er det Intet, med hvilket der dog maa begyndes. Han er ikke; thi han er ikke for den umiddelbare Opfattelse, hertil svarer i aandelig Forstand Negationen af Substantialitetens Umiddelbarhed; han er, thi han er for Tanken, hertil svarer i Aandens Verden Ideens Fremtræden, dog vel at mærke, dens abstracte Form, dens uendelige Negativitet; forsaavidt er hans Existentsform i Historien en ikke fuldkommen

adæqvat billedlig Betegnelse af hans aandelige Betydning. Var det derfor i den første Deel af denne Afhandling *via negationis* jeg søgte at faae fat paa Socrates, saa skal denne sidste Deel af Afhandlingen *via eminentiæ* søge at fastholde ham. Heraf kan naturligviis ikke Meningen være, at man skulde rive Socrates ud af hans historiske Sammenhæng, tvertimod gjelder det om ret at see ham deri; heller ei er det Meningen, at Socrates skulde være saa guddommelig, at han ikke kunde faae Fodfæste paa Jorden, saadanne Personer er Historikeren, der er kommen til Skjelsaar og Alder, ligesaa lidet tjent med, som de indiske Piger med saadanne Elskere*). Socrates ist aber nicht wie ein Pilz aus der Erde gewachsen, sondern er steht in der bestimmten Continuität mit seiner Zeit, siger en vis Mand; men uagtet denne Continuitet maa man dog huske paa, at han ikke absolut lader sig udforklare af sin Fortid, at der i ham, hvis man i een Betydning vil ansee ham for en Conclusion af Fortidens Præmisser, er mere end der laae i Præmisserne, det Ursprüngliche, der er nødvendigt, for at han i Sandhed kan være et Vendepunkt. Dette har **Plato** udtrykt paa flere Steder ved at sige, at Socrates var en guddommelig Gave. Dette siger ogsaa **Socrates** selv i Apologien § 30 D: νῦν οὖν ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πολλοῦ δέω ἐγὼ ὑπὲρ ἐμαυτοῦ ἀπολογεῖσθαι, ὥς τις ἂν οἴοιτο, ἀλλ' ὑπὲρ ὑμῶν, μὴ ἐξαμάρτητε περὶ τὴν τοῦ θεοῦ δόσιν ὑμῖν, ἐμοῦ καταψηφισάμενοι, og § 31 A: ὅτι δ' ἐγὼ τυγχάνω ὢν τοιοῦτος οἷος ὑπὸ τοῦ θεοῦ τῇ πόλει δεδόσθαι κ.τ.λ. Dette Udtryk, at Socrates var en guddommelig Gave, er nu vistnok særdeles betegnende, idet det baade peger hen paa, at han ganske passede for sin Tid, thi hvorledes skulde Guderne ikke give

*) In der Episode Nala aus dem Gedichte Mahabharata wird erzählt, wie eine Jungfrau in ihrem 21sten Jahre, in dem Alter, in welchem die Mädchen selbst das Recht haben einen Mann zu wählen, unter ihren Freiern sich einen aussucht. Es sind ihrer fünf; die Jungfrau bemerkt aber, dasz vier nicht fest auf ihren Füszen stehen, und schlieszt ganz richtig daraus, dasz es Götter seien. Sie wählt also den fünften, der ein wirklicher Mensch ist. Smlgn. **Hegel** Philosophie der Gesch. Pag. 185.

---

via negationis . . . via eminentiæ] se IV. Bd. S. 212 Anm. en vis Mand] Hegel, Gesch. d. Phil. II S. 42. Plato] har ikke sagt dette uden i Apologien anf. St. νῦν οὖν, ὦ ἄνδρες osv. det er altsaa langt fra, mine Herrer Athenaiere, at jeg nu forsvarer mig for min egen Skyld, som en kunde tro, nej jeg forsvarer mig for jeres Skyld, forat I ikke skal forgribe jer paa Gudens Gave til jer ved at domfælde mig. ὅτι δ' ἐγὼ τυγχάνω osv. men at jeg nu netop er en saadan, at jeg er at betragte som en Gudens Gave til Staten osv.

gode Gaver; og derhos tillige erindrer om, at han var mere, end hvad Tiden kunde give sig selv.

Men da Socrates saaledes afgiver et Vendepunkt, bliver det nødvendigt at betragte Tiden før ham og Tiden efter ham.

Her at give en historisk Fremstilling af den atheniensiske Stats Forfald synes mig temmelig overflødigt, og det vil vist ogsaa Enhver give mig Ret i, der ikke er befængt af det Vanvid, hvoraf ogsaa en stor Deel yngre Videnskabsdyrkere synes at lide, et Vanvid, der yttrer sig, ikke comisk men tragisk, i bestandig at fortælle den samme Historie. Netop fordi det er et Vendepunkt i Historien, kommer Hegel atter og atter til at tale derom, snart saaledes, at hans Opgave er den at fremstille det, snart saaledes, at han benytter det som et Exempel. Enhver altsaa, der blot har nogen Læsning i **Hegel,** maa nødvendig være fortrolig med hans Anskuelse deraf, og jeg skal ikke plage Folk med at gjentage, hvad dog Ingen kan sige saa godt som Hegel selv. Ønsker Læseren en smagfuld og mere i det Enkelte gaaende Fremstilling, der viser, hvorledes Athen, efterat Perikles, der dog i en vis Forstand var et abnormt Phænomen, havde i sin Levetid standset det Onde og holdt det tilbage, mere og mere forfaldt, en Fremstilling, der gjennemfører dette Forfalds-Princip gjennem de forskjellige Sphærer i Staten, saa vil jeg henvise til **Rötscher** Pag. 85 ff. Kun een Bemærkning kan jeg ikke tilbageholde. Athen erindrer aabenbart i denne Periode i mange Maader om, hvad Rom var i en senere Tid. Athen var i aandelig Henseende Hjertet i den græske Stat. Nu derfor, da Græciteten nærmede sig sin Opløsning, strømmede alt Blodet med Heftighed tilbage i Hjertekamret. Alt samlede sig i Athen, Rigdom, Luxus, Yppighed, Kunst, Videnskab, Letsind, Livsnydelse*), kort Alt hvad der, idet det fremskyndte dets Undergang, tillige kunde tjene til at forherlige den og belyse et af de brillanteste Skuespil, man i aandelig Henseende kan tænke sig. Der er en Uro i det atheniensiske Liv, en Hjertebanken, som tyder paa, at Opløsningens Time er nær. Men hvad der saaledes blev Betingelse for Statens Undergang, viser sig fra den anden Side som det, der har uendelig Betydning for det nye Princip, der skal fremtræde, og Opløsningen og Forraadnelsen bliver netop det nye Princips frugtbare Jordbund. Det onde Princip i den græske Stat var nu den endelige Subjectivitets (ɔ: den uberettigede Subjectivi-

*) Ὅπου γὰρ ἐὰν ᾖ τὸ πτῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί. Mtth. 24, 28.

Ὅπου γὰρ osv. Thi hvor Aadslet er, der vil Gribbene samles.

tets), *Vilkaarligheden*, i dennes mangehaande spraglede Fremtrædelsesformer. Kun *een Form deraf* skal her være Gjenstand for nærmere Undersøgelse, og dette er *Sophistiken*. Denne er nemlig den Trold, der huserer paa Tænkningens Gebet, og dens Navn er Legio. Med disse Sophister have vi at gjøre, og i dem havde Socrates den Samtid eller Fortid, der skulde tilintetgjøres. Vi ville see, hvorledes den var beskaffen, og dernæst overveie, hvorledes Socrates maa have været for ret dybt at kunne tilintetgjøre dem. I Sophisterne begynder Reflexionen, og forsaavidt faaer Socrates altid Noget tilfælleds med dem, og man kunde i Forhold til Socrates betegne Sophisterne som de falske Messias'er.

*Sophisterne**) repræsentere den ved den vaagnende Reflexion fra den substantielle Sædelighed *sig løsrivende Viden* i dens

*) Her har Hegel atter givet fortræffelige Fremstillinger. Den vidtløftigere Undersøgelse, der findes i hans Gesch. der Phil., er imidlertid, saa forekommer det mig, ikke altid i Enighed med sig selv og bærer stundom Characteren af en Samling af adspredte Bemærkninger, der ofte vise Mangel paa Subordination mod den ved Bogstaver antydede Inddeling. Derimod kan med Rette paa den korte Skizze, der findes i hans Phil. der Gesch., i dennes Forhold til den vidtløftigere Fremstilling, anvendes en Bemærkning, Hegel selv etsteds har gjort, at Aanden er den bedste Epitomator. Denne Skizze er saa træffende og saa anskuelig, at jeg vil lade den aftrykke. Den findes Pag. 327: Mit den Sophisten hat das Reflectiren über das Vorhandene und das Räsonniren seinen Anfang genommen. Eben diese Betriebsamkeit und Thätigkeit, die wir bei den Griechen im practischen Leben und in der Kunstausübung sahen, zeigte sich bei ihnen in dem Hin- und Hergehen und Wenden in den Vorstellungen, so dasz, wie die sinnlichen Dinge von der menschlichen Thätigkeit verändert, verarbeitet, verkehrt werden, ebenso der Inhalt des Geistes, das Gemeinte, das Gewuszte hin- und herbewegt, Object der Beschäftigung und diese Beschäftigung ein Interesse für sich wird. Die Bewegung des Gedankens, und das innerliche Ergehen darin, diesz interesselose Spiel wird nun selbst zum Interesse. Die gebildeten Sophisten, nicht Gelehrte oder wissenschaftliche Männer, sondern Meister der Gedankenwendung setzten die Griechen in Erstaunen. Auf alle Fragen hatten sie eine Antwort, für alle Interessen politischen und religiösen Inhalts hatten sie allgemeine Gesichtspunkte, und die weitere Ausbildung bestand darin, Alles beweisen zu können, in Allem eine zu rechtfertigende Seite auszufinden.

dens Navn er Legio] sml. Marcus' Evang. 5, 9. *Gesch(ichte) der Phil(osophie)*] II S. 5–42. *Hegel selv etsteds*] Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte (2. Aufl., Berlin 1840) S. 8: dass der Gedanke der mächtigste Epitomator bleibt

brogede Mangfoldighed; de repræsenterede overhovedet den løsrevne Dannelse, til hvilken Enhver, for hvem Umiddelbarhedens Trylleri var forsvundet, følte Trang. Deres Viisdom var »ein fliegendes Blatt,« der hverken blev forhindret i at flagre ved en betydningsfuld Personlighed, eller ved at indordnes i en sammenhængende Viden. Deres ydre Fremtræden svarer ogsaa ganske hertil. De vare allevegne, som man siger, ligesom gale Penge. De droge omkring fra By til By, som i Middelalderen Troubadourer og reisende Scholastikere, opsloge deres Skoler, lokkede Ungdommen til sig, der førtes hid ved de basunende Efterretninger om, at disse Mænd vidste og kunde bevise Alt*). Det som de overhovedet vilde bibringe Menneskene, var almindelig Dannelse, ikke saa meget Indsigt i de enkelte Videnskaber, og Protagoras' Annonce erindrer meget om den mephistopheliske Advarsel mod Facultetsstudierne i Göthes Faust. Han forsikkrer nemlig, at Ungdommen ikke behøver at befrygte, at han, i Analogi med andre Sophister, skal mod dens Villie føre den tilbage til de Kundskaber, den netop ønskede at undgaae. Han vilde derfor ikke undervise dem i Arithmetik, Astronomi o. s. v., nei, han vilde gjøre dem til dannede Mænd, han vilde give dem den rigtige Underviisning til at blive

In der Demokratie ist es das besondere Bedürfnisz, vor dem Volke zu sprechen, ihm etwas vorstellig zu machen, und dazu gehört, dasz ihm der Gesichtspunkt, den es als wesentlichen ansehen soll, gehörig vor die Augen geführt werde. Hier ist die Bildung des Geistes nothwendig, und diese Gymnastik haben die Griechen sich bei ihren Sophisten erworben. Es wurde aber nun diese Gedankenbildung das Mittel, seine Absichten und Interessen bei dem Volke durchzusetzen: der geübte Sophist wuszte den Gegenstand nach dieser und jener Seite hin zu wenden, und so war den Leidenschaften Thür und Thor geöffnet. Ein Hauptprincip der Sophisten hiesz: »der Mensch ist das Maasz aller Dinge«; hierin, wie in allen Aussprüchen derselben, liegt aber die Zweideutigkeit, dasz der Mensch der Geist in seiner Tiefe und Wahrhaftigkeit, oder auch in seinem Belieben und besonderen Interessen sein kann. Die Sophisten meinten den blosz subjectiven Menschen, und erklärten hiemit das Belieben für das Princip dessen, was recht ist, und das dem Subjecte Nützliche für den letzten Bestimmungsgrund.

*) Indledningen til Protagoras giver en scenisk Fremstilling af nogle Sophisters Optræden.

»ein fliegendes Blatt«] i denne Form udbredtes de tyske Viser i det 16. Aarh. reisende Scholastikere] se I. Bd. S. 9 Anm. Protagoras' Annonce] Platon, Protagoras 318 d–e. den mephistopheliske Advarsel] Goethe, Faust V. 1868 ff. Indledningen til Protagoras] Cap. 6 ff.

dygtige Statsmænd og ikke mindre dygtige Mænd i deres private Liv. Vi see derfor og i Gorgias, hvorledes denne almindelige Dannelse viser sig som den, der i det offentlige Liv er istand til at overfløie alle Videnskaber, saa at den, der er i Besiddelse heraf, er i Besiddelse af en Hovednøgle, hvormed han kan aabne alle Døre. Denne almindelige Dannelse erindrer om, hvad der i vor Tid saa ofte af videnskabelige Afladskræmmere er blevet falbudt under Navn af Oplysning, og forsaavidt Sophisternes væsentlige Interesse var, næst efter den at tjene Penge, at faae Indflydelse paa Statsforholdene, erindre deres Vandringer om de hellige Reiser og fromme Optog, som nuomstunder høre med til Dagens Orden i den politiske Verden, ved hvilke de politiske Probenreutere søge i den kortest mulige Tid at bibringe Menneskene den fornødne politiske Dannelse til at tale med. At Livet er fuldt af Modsigelser, det mærker den umiddelbare Bevidsthed slet ikke, idet den tryg og tillidsfuld støtter sig til det, den som en hellig Skat modtager fra en Fortid. Reflexionen opdager det derimod strax. Den opdager, at det, der skulde være det absolut Sikkre, det Bestemmende for Menneskene (Lovene, Vedtægter o. s. v.), bringer Individet i Modsigelse med sig selv, den opdager tillige, at alt dette er noget Udvortes for Mennesket, hvilket han som saadant ikke kan antage. Den viser altsaa Feilen, men den har ogsaa Midlet herimod paa rede Haand; den lærer at give Grunde for Alt. Den bibringer derfor Mennesket en Smidighed, en Færdighed i at henføre ethvert enkelt Tilfælde under visse almindelige Tilfælde, den afhænder til hver Enkelt en Rosenkrands af *loci communes*, ved hvis hyppige Afbedelse han bliver istand til altid at kunne sige Noget om det Enkelte, anstille nogle Betragtninger derover, anføre nogle Grunde for eller imod. Jo flere saadanne Kategorier En nu har, jo mere øvet han er i at anvende dem, desto mere dannet er han. Det var nu den Dannelse, som Sophisterne bibragte Folk. Skjøndt de ikke gave dem af med at undervise i enkelte Videnskaber, saa synes dog den almindelige Dannelse, de indøvede, den Dressur, hvortil de afrettede Menneskene, bedst at kunne sammenlignes med det Indbegreb, som en Manuductør søger at bibringe sine Manuducender. Denne almindelige Dannelse er i en vis Forstand meget riig og i en anden Forstand saare fattig: den bedrager sig selv og Andre og mærker slet ikke, at det er de samme Størrelser, den altid bruger, den bedrager baade sig selv og Andre paa samme Maade, hvorpaa Tordenskjold bedrog Andre, da han lod de samme Tropper,

i Gorgias, Cap. 11. *loci communes* Almensætninger.

saasnart de havde paraderet i een Gade, igjen paradere i den næste. I Forhold derfor til en umiddelbar Bevidsthed, der i al Uskyldighed tager med barnligt Enfold hvad der gives, er denne Dannelse negativ, og den er for klog til at være uskyldig; i Forhold derimod til Tænkningen er den i høi Grad positiv. I sin første Form gjør denne Dannelse Alt vaklende, i sin anden Form sætter den derimod enhver retskaffen Discipel istand til at gjøre Alt fast. Sophisten beviser derfor, at Alt er sandt. At Alt er sandt, gjaldt i en vis Forstand ogsaa i den gamle Græcitet, det Virkelige havde absolut Gyldighed. Men i Sophistiken er Reflexionen vaagnet, den bringer det altsammen til at vakle, og da er det, at Sophistiken ved Grunde dysser den i Søvn igjen: ved Raisonnements mættes dette hungrige Uhyre, og Tænkeren seer sig saaledes med Sophisterne istand til at bevise Alt; thi de kunde give Grunde for Alt, og ved disse Grunde gjordes i ethvert Øieblik hvad det saa skulde være til det Sande.

Nu er det vel sandt, at den Sætning: Alt er sandt, opstillet indenfor Reflexionens Sphære, i næste Øieblik slaaer over i sin Modsætning: Intet er sandt; men dette næste Øieblik kom ikke for Sophistiken, netop fordi den levede i Øieblikket. Det, der gjorde, at Sophistiken kunde hvile heri, var, at den manglede en omfattende Bevidsthed, manglede det evige Øieblik, i hvilket den skulde gjøre sig Rede for det Hele. Da Reflexionen havde gjort Alt vaklende, saa paatog Sophistiken sig at afhjelpe den øieblikkelige Nød. Reflexionen blev saaledes i Sophistiken standset i dens betænkelige Udstrømmen, den blev i ethvert Øieblik behersket, men det Faste, med hvilket den bandtes, var det enkelte Subject. Det fik derfor Udseende af, at Sophistiken var istand til at betvinge den Geist, den selv havde manet frem. Naar Alt er bleven vaklende, hvad kan da blive det Faste, der skal frelse? Enten er det det Almindelige (det Gode o. s. v.), eller det er det endelige Subject, dettes Vilkaar, Lyst o. s. v. Den sidste Udvei greb Sophisterne. Den frie Tanke, der til en vis Grad allerede forkynder sig i Reflexionen, naar denne ikke bliver vilkaarligt standset, lever derfor i Sophistiken som en Træl, og hver Gang den vil løfte sit Hoved for frit at skue omkring, bliver den bundet af Individet i Øieblikkets Tjeneste. Sophisten har ligesom hugget Senerne over paa den, for at den ikke skal løbe fra ham, og Reflexionen maa nu stryge Tegl, opføre Bygninger og gjøre andet Trællearbeide, den lever fortrykt og underkuet under de 30 Tyranners (Sophisternes) Aag. **Hegel** bemærker Geschichte der Phil. 2 B. Pag. 5: Der Begriff, den die Vernunft im Anaxagoras als das Wesen ge-

funden, ist das einfache Negative, in welches alle Bestimmtheit, alles Seiende und Einzelne sich versenkt. Vor dem Begriffe kann nichts bestehen; er ist eben das prädikatlose Absolute, ihm ist schlechthin Alles nur Moment; für ihn giebt es, um sich so auszudrücken, nichts Niet- und Nagelfestes. Eben der Begriff ist diesz flieszende Uebergehen Heraklits, diesz Bewegen, — diese Kausticität, der nichts widerstehen kann. Der Begriff also, der sich selbst findet, findet sich als die absolute Macht, welcher Alles verschwindet; — und jetzt werden alle Dinge, alles Bestehen, alles für fest Gehaltene flüssig. Diesz Feste — sei es nun eine Festigkeit des Seins, oder Festigkeit von bestimmten Begriffen, Grundsätzen, Sitten, Gesetzen — geräth in Schwanken und verliert seinen Halt. Grundsätze u. s. f. gehören selbst dem Begriffe, sind als Allgemeines gesetzt; aber die Allgemeinheit ist nur ihre Form, der Inhalt, den sie haben, geräth, als etwas Bestimmtes, in Bewegung. Diese Bewegung sehen wir in den sogenannten Sophisten werden . . . . . Det synes imidlertid, at Hegel gjør den sophistiske Bevægelse for storartet, og den Mistillid, man derfor kan have til hans Fremstillings Rigtighed, bestyrkes endmere derved, at der i det Følgende af hans Udvikling af Sophistiken findes Adskilligt, der ikke godt lader sig bringe i Harmoni hermed, ligesom der ogsaa i hans Opfattelse af Socrates findes Meget, der, hvis dette var den rigtige Opfattelse af Sophistiken, vilde gjøre det nødvendigt at identificere Socrates med dem. Det er nu vel sandt, at Sophistiken nærer i sig en for den selv saare betænkelig Hemmelighed, men den vil den ikke blive sig bevidst, og Sophisternes pompøse, tillidsfulde Optog, deres mageløse Sufficance hvilket vi Alt lære at kjende af Plato, viser noksom, at de troede sig istand til at tilfredsstille Tidens Fordringer, ikke ved at gjøre Alt vaklende, men ved, efterat have gjort det vaklende, at gjøre det fast igjen. Den saa ofte gjentagne sophistiske Sætning: πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπον εἶναι*), indeholder for den endelige Betragtning en Positivitet.

*) Denne sophistiske Sætning kan afgive et ret interessant Bidrag til Citaters Skjebne paa deres ofte lange og besværlige Vandring gjennem Livet. Der gives visse Citater, der ere ligesom de staaende Charakterer i Comedier, man behøver blot i Forbigaaende flygtigt at faae deres Tilværelse antydet, saa kjender man dem strax. Den som nu øser sin Viisdom af Tidsskrifter, Journaler, Fortaler til Værker og Boghandlernes Anbefalingsskrivelser, han

---

versenkt: »versinkt« Hegel. πάντων χρημάτων osv. Mennesket er Maalestok for alt (en af Protagoras fremsat Sætning).

medens en dybere Betragtning seer den som endelig negativ. Sophisterne meente sig overhovedet at være Tidens Læger. Hos Plato seer man derfor ogsaa altid, at, naar Sophisterne nødsages til at give en Erklæring om, hvilken Kunst de er i Besiddelse af, saa er det constante Svar: Talekunsten. Men paa dette Gebet viser netop den Positivitet sig, Sophistiken var i Besiddelse af. Taleren har altid med et enkelt Tilfælde at gjøre, her gjelder det om, at see Sagen forfra, bagfra, at snakke hist op og her ned. Paa den anden Side har han med en Mængde Individer at gjøre. Her lærte nu Sophisterne, hvorledes man skulde virke paa Lidenskaber og Affecter. Det gjaldt her bestandig om det enkelte Tilfælde, og om Seiren i det enkelte Tilfælde, og denne var Sophisten sikker paa. En Analogi vil maaskee kunne tjene til at oplyse denne Sophistikens Positivitet. Casuistiken skjuler i sig en aldeles tilsvarende Hemmelighed til den, Sophistiken gjemmer. I Casuistiken er den begyndende Reflexion standset. Saasnart nemlig denne Reflexion faaer Lov at bryde frem, saa løber den øieblikkelig Casuistiken over Ende. Og dog er Casuistiken netop en Positivitet, skjøndt en dybere Betragtning seer dens Negativitet. Casuistikeren er tryg og stille, han mener ikke blot at kunne hjelpe sig selv, men og at kunne hjelpe Andre. Naar En tvivler

erhverver let en stor Mængde af, hvad man kunde kalde Gadebekjendtskaber. Men som det gaaer med disse, man kjender det udvortes Menneske, men hans Herkomst, Historie, Forhold o. s. v. er man som oftest aldeles uvidende om. — Denne sophistiske Sætning er nu en staaende Figur i den nyere Literaturs Citatverden. Hegel tog sig imidlertid engang den Frihed at opfatte den, som om Meningen var, at Mennesket var det Maal, Alting stræber til. Det var nu en dristig Voldtægt, som man sagtens kan tilgive Hegel, da han selv saa ofte ogsaa erindrer om den Betydning, den havde i Sophisternes Mund. En Mængde Hegelianere derimod, der, i Mangel af at være Medvidere i det Gode, have foretrukket at være Medvidere i det Onde, have bragt denne falske Mønt i stor Circulation. Paa Dansk er Tvetydigheden i det Ord »Maal« fristende for den, der ikke veed, at det er en sophistisk Sætning, jeg har derfor valgt at citere den paa Græsk efter Platos Theaetetus § 152 A. (Ast 2 B.).

Hegel tog sig osv.; dette synes at bero paa en Misforstaaelse; der sigtes maaske til Gesch. d. Philos. II S. 31: dass sie (Sophisterne) den Menschen, nach seinen zufälligen Zwecken, zum Zwecke setzten. Sml. smst. II S. 70: Sie sagen, der Mensch ist das Maass aller Dinge, diess ist noch unbestimmt, es ist darin noch enthalten seine eigene Bestimmung; er soll sich zum Zweck machen, darin ist das Besondere noch enthalten.

og nu henvender sig til en Casuistiker, saa har denne altid 7 Raad, 7 Svar paa rede Haand. Dette er jo en høi Grad af Positivitet. At dette er en Illusion, og at Casuistikeren nærer den Sygdom, han vil helbrede, det er vel sandt, men dette er han sig ikke bevidst. Ved at gjennemgaae Dialogen Protagoras har jeg tilstrækkeligt udhævet Forholdet mellem Sophistens og Socrates' Opfattelse. Protagoras har en stor Mængde Dyder, et positivt Assortiment, for Socrates er Dyden kun een. Denne socratiske Sætning er nu vistnok negativ i Forhold til Protagoras' Rigdom, men den er tillige speculativ, den er den negative Uendelighed, i hvilken enhver enkelt Dyd er fri. Protagoras' Sætning, at Dyden kan læres, er nu vistnok positiv, den indeholder en høi Grad af Tillid til Existentsen og til den sophistiske Kunst, derimod er den socratiske Sætning, at Dyden ikke kan læres, negativ, men den er tillige speculativ, thi den er en Betegnelse af den evig sig forudsættende Uendelighed, indenfor hvilken al Lærdom er indoptaget. Protagoras er derfor bestandig positiv, men det er kun tilsyneladende, Socrates bestandig negativ, men det er ogsaa til en vis Grad kun tilsyneladende. Han er positiv, forsaavidt som den uendelige Negativitet indeholder i sig en Uendelighed, han er negativ, fordi Uendeligheden ikke er ham Aabenbarelse men Grændse*).

*) Ogsaa Gorgias, der iøvrigt frabad sig Titlen Sophist, er, skjøndt hans Dialectik bringer den sophistiske Skepsis endnu videre, dog til en vis Grad positivere end Socrates. De tre bekjendte Sætninger, han opstiller i sit Værk om Naturen, indeholde vel Skepsis, der ikke blot befatter sig med at vise det Værendes Relativitet eller dets Ikke- i og for sig Væren, dets Væren for et Andet, men ogsaa trænger ind i selve det Værendes Bestemmelser, men dog er den Maade, han opfatter det Værende paa, endnu befængt med en Positivitet i Forhold til den uendelige absolute Negativitet; thi, som Hegel siger om Gorgias' Dialectik overhovedet, diese Dialectik ist allerdings unüberwindbar für denjenigen, der das (sinnliche) Seyende als Reelles behauptet (Pag. 41). Vel har den Positivitet, jeg i Almindelighed har tilskrevet Sophisterne, her faaet en noget anden Betydning; men man erindre, at Gorgias vel var den, der stod høiest blandt Sophisterne, saa at man ikke kan frakjende ham en vis Videnskabelighed; men han bliver dog i Forhold til Socrates positiv, netop fordi han havde en Forudsætning, medens den uende-

---

frabad sig Titlen Sophist, sml. Platon, Menon 95 c. De tre bekjendte Sætninger: 1) Intet er; 2) selv om noget er, kan det ikke erkjendes; 3) selv om noget kan erkjendes, kan det ikke meddeles andre i Ord; se Zeller, Die Philosophie der Griechen 5 I 2 S. 1101 ff.

Fra denne Positivitet, der i theoretisk Henseende var lige saa fad, som den i practisk Henseende var fordærvelig, var det altsaa, at Grækenland skulde befries. Men for at det kunde skee tilgavns, var en radical Cur nødvendig, og dertil behøvedes, at Sygdommen fik Lov at rase ud, at der ikke blev en Disposition tilbage i Legemet. Disse Sophister vare nu Socrates' Arvefjender, og spørge vi, hvorledes han maatte være beskaffen for ret at kunne faae Haand i Hanke med dem, saa er det vist umuligt andet end et Øieblik at tabe sig i Glæde over den Sindrighed, der er i Verdenshistorien, thi Socrates og Sophisterne ere, som man siger, skabte for hinanden efter en Maalestok, som man kun sjeldent finder. Socrates er saaledes udrustet og bevæbnet, at det er umuligt at miskjende, at han gaaer i Strid med Sophisterne. Havde Socrates havt en Positivitet at gjøre gjeldende, da vilde deraf være bleven en Følge, at han og Sophisterne vare komne til at tale i Munden paa hinanden, thi Sophisternes Viisdom var ligesaa tolerant som Romernes Gudsfrygt og havde Intet imod, at der var een Sophist mere, en Boutik mere. Men saaledes skulde det ikke være. Det Hellige skulde ikke tages forfængeligt, Templet maatte først renses, før det Hellige atter vilde tage Plads deri. Sandheden fordrer Taushed, før den vil oplade sin Røst, og denne Taushed skulde Socrates tilveiebringe. Derfor var han blot negativ. Og havde han havt en Positivitet, da var han aldrig bleven saa ubarmhjertig, aldrig en saadan Menneskeæder, som han var, og som han nødvendig maatte være for ikke at forfeile sin Mission i Verden. Hertil var han ogsaa rustet. Kunde Sophisterne svare paa Alt, da kunde han spørge; vidste Sophisterne Alt, da vidste han slet Intet, kunde Sophisterne tale

---

lige Negativitet er det Tryk, der giver Subjectiviteten den Elasticitet, der er den ideelle Positivitets Betingelse. De Sætninger, der i Platons Gorgias ved Gorgias, Polos og Kallikles »med stigende Uforskammenhed« blive gjort gjeldende, ere ogsaa positive i Forhold til Socrates, og positive i den Forstand, hvori jeg har taget det om Sophisterne i Almindelighed. Den Sætning: det Retfærdige er det, den Stærkere vil, er positiv i Forhold til den Negativitet, i hvilken det Godes indre Uendelighed ahnes. Den Sætning, at det er bedre at gjøre Uret end at lide Uret, er positiv i Forhold til den Negativitet, i hvilken det guddommelige Forsyn slumrer.

»med stigende Uforskammenhed«] se ovf. S. 199. Den Sætning: det Retfærdige osv.] de to anførte Sætninger hævder Kallikles i Platons Gorgias Cap. 38 ff.

uden Ophør, da kunde han tie ɔ: han kunde samtale*). Var Sophisternes Optog pompøst og fordringsfuldt, da var Socrates' Fremtræden stille og beskeden; var Sophisternes Vandel yppig og nydelsessyg, da var hans tarvelig og afholdende; var Sophisternes Maal Indflydelse i Staten, da var Socrates utilbøielig til at befatte sig med Statens Anliggender; var Sophisternes Underviisning ubetalelig, saa var Socrates' i omvendt Forstand det ogsaa; var det Sophisternes Ønske at sidde øverst tilbords, saa var Socrates tilfreds med at sidde nederst; ønskede Sophisterne at gjelde for Noget, saa vilde Socrates helst være slet Intet. Dette kan nu ogsaa opfattes som Exempler paa Socrates' moralske Styrke, men det turde dog maaskee være rigtigere, i dette mere at see en af *Ironiens* indre Uendelighed baaren *indirecte Polemik* mod Sophisternes Uvæsen. Der kan vel i en vis Forstand være Tale om Socrates' moralske Styrke, men det Punkt, han i denne Henseende kom til, var dog nærmest den negative Bestemmelse, at Subjectiviteten i sig selv bestemmer sig selv, men han manglede den Objectivitet, i hvilken Subjectiviteten i sin Frihed i sig er fri, den Objectivitet, der ikke er Subjectivitetens indskrænkende men udvidende Begrændsning. Det hvortil han kom, var overhovedet den ideelle Uendeligheds indre Conseqvents i sig i den Abstraction, hvori det er ligesaa meget en metaphysisk, som en æsthetisk og en moralsk Bestemmelse. Den Sætning, som Socrates saa ofte opstiller, at Synd er Uvidenhed, viser allerede tilstrækkelig hen herpaa. Det er *Subjectivitetens* uendelige overgivne *Frihed*, vi see i Socrates, men dette er netop *Ironien*.

Her haaber jeg nu, at det skal vise sig, saavel at Ironien har en verdenshistorisk Gyldighed, som og at Socrates ikke bliver forkleinet ved min Opfattelse, men at han ret egentlig bliver en Heros, saa at man seer ham i hans Færd, at han bliver anskuelig for den, der har Øine at see med, hørlig for den, der har Øren at høre med. Den gamle Græcitet havde overlevet sig selv, et nyt Princip skulde frem, men forat det skulde kunne komme frem i sin Sandhed, maatte alle Misforstaaelsens fordærvelige Anticipationers frugtbare Ukrud pløies ned, tilintetgjøres i sin dybeste Rod. Det nye Princip maa stride, Verdenshistorien behøver en Accoucheur. Denne Plads udfylder nu Socrates. Selv var han ikke

*) Sophisternes Snaksomhed og lange Taler er ligesom en Betegnelse af den *Positivitet*, de vare i Besiddelse af.

---

der har Øine at see med osv.] sml. Matthæus 11, 15 og Marcus 8, 18.

den, der skulde bringe det nye Princip i dets Fylde; i ham var det kun κατὰ κρύψιν tilstede, han skulde gjøre dets Fremtræden mulig. Men dette Mellemstadium, der ikke er det nye Princip og dog er det *(potentia non actu)*, er netop Ironien. Men Ironien er atter det Glavind, det tveæggede Sværd, han svingede som en Morderengel over Grækenland. Dette har han selv ironisk rigtigt opfattet i Apologien, hvor han siger, at han er som en Gave af Guderne, og nærmere bestemmer det saaledes, at han er en Bremse, som den græske Stat liig en stor og ædel men dorsk Hest behøvede. Hvorledes hans Praxis ogsaa aldeles svarede hertil, det er allerede tilstrækkeligt udført i det Foregaaende. Men Ironien er netop Subjectivitetens Incitament, og Ironien er i Socrates en i Sandhed verdenshistorisk Lidenskab. I Socrates ender en Udvikling, og med ham begynder en ny. Han er den sidste classiske Figur, men denne hans Gediegenhed og naturlige Fylde fortærer han i den Gudstjeneste, ved hvilken han ødelægger Classiciteten. Men hans egen Classicitet gjør det muligt for ham at bære Ironien Dette er, hvad jeg tidligere har betegnet som den guddommelige Sundhed, hvoraf Socrates maa have været i Besiddelse. For den reflecterede Individualitet*)

*) Vel kunde det synes, at Socrates var en reflecteret Individualitet, og de betænkelige Anlæg, hans Organer skal have tydet paa, synes at lade forstaae, at han ikke saa meget var det, han var, som blev det, han var. Imidlertid turde det dog være muligt, at dette mere maa opfattes i Analogi med det stygge Udvortes, han selv med saa megen Ironi skildrer. Som bekjendt har Zopyrus leveret physiognomiske Studier med Hensyn til Socrates. Al Physiognomikens Sandhed beroer imidlertid paa den Sætning, at Væsenet er og kun er forsaavidt, som det er i Tilsyneladelsen, eller at Tilsyneladelsen er Væsenets Sandhed, Væsenet Tilsyneladelsens Sandhed. Væsenet er nu vel Tilsyneladelsens Negation, men den er ikke dens absolute Negation, thi derved var Væsenet selv egentlig forsvundet. Dette er imidlertid til en vis Grad Ironien, den negerer det Phænomenale, ikke for igjennem denne Negation at ponere, men negerer overhovedet det Phænomenale, den flygter tilbage istedetfor at gaae ud, den er ikke i Phænomenet, med Phænomenet søger den at bedrage, Phænomenet er ikke for at aabenbare Væsenet, men for at skjule det. Erindrer man nu, at i det lykkelige Grækenland var Væsenet i Eenhed med Phænomenet som umiddelbar Naturbestemmelse, saa

κατὰ κρύψιν skjult. *potentia non actu* efter Mulighed, ikke efter Virkelighed. i Apologien 30 e. Zopyrus] erklærede efter en physiognomisk Undersøgelse af Sokrates, at han havde mange slette Anlæg (Cicero, Tusculanske Undersøgelser IV 80).

er enhver Naturbestemmelse blot Opgave, og igjennem og ud af Livets Dialectik fremgaaer den forklarede Individualitet, som den Personlighed, der i ethvert Øieblik har seiret og dog strider. Den reflecterede Individualitet naaer aldrig den Ro, der hviler over den skjønne Individualitet, fordi den til en vis Grad er Naturproduct, fordi den har det Sandselige som et nødvendigt Moment i sig. Den skjønne Individualitets harmoniske Eenhed forstyrres af Ironien, og den forstyrres ogsaa til en vis Grad i Socrates, den tilintetgjøres i ethvert Moment i ham, negeres. Heraf lader ogsaa den Anskuelse af Døden sig forklare, som vi tidligere have udviklet. Men over denne Tilintetgjørelse hæver den ironiske Ataraxi (for at erindre om et Udtryk fra Skepticismen) sig høiere og høiere.

Som derfor hos Jøderne, der dog var Forjættelsens Folk, Lovens Skepsis maatte bane Veien, maatte ved sin Negativitet ligesom fortære og udbrænde det naturlige Menneske, for at Naaden ikke skulde tages forfængelig, saaledes maatte hos Grækerne, det Folk man vel i verdslig Forstand kan betegne som det

---

seer man tillige, at idet denne Harmoni hæves, Adskillelsen maatte blive dybt kløftet, indtil en Eenhed under en høiere Form tilveiebragtes. Forsaavidt turde det være muligt, at Socrates ironisk opfattede denne Modsætning, der var mellem hans Væsen og hans Tilsyneladelse. Han fandt det ganske i sin Orden, at hans Udvortes tydede hen paa noget ganske Andet, end hans Indvortes var. Thi om man end vil udhæve den moralske Frihed, der negerede alle disse forkeerte naturlige Dispositioner, saa bliver dog Misforholdet tilbage, forsaavidt som hans moralske Stræben aldrig satte ham istand til at gjenføde sit Udvortes. Socrates bliver derfor altid en saare vanskelig Opgave for Physiognomiken: thi vil man fremhæve Selvbestemmelsens Moment, saa bliver den Vanskelighed, at Socrates' Udvortes jo ikke blev væsentlig forandret, vil man fremhæve den arvelige Bestemmelse, saa bliver Socrates jo en Anstødssteen for hele Physiognomiken. (Mehring: Ideen zur wissensch. Begründung d. Physiognomik i Fichtes Tidsskrift 2 Bs. 2 H. 1840 Pag. 244 fremhæver Selvbestemmelsens Moment, men fremhæver ikke Vanskeligheden). Naar man derimod mere fæster Blikket paa den ironiske Glæde, Socrates har nydt ved at være udstyret saaledes af Naturen, at Enhver maatte tage Feil af ham, saa vil man ikke behøve at gaae videre ind i physiognomiske Dybsindigheder.

Ataraxi] de græske Skeptikeres Betegnelse for den urokkelige Sindsligevægt, som de stræbte at naa ved at suspendere deres Dom om ethvert Spørgsmaal.
Fichtes Tidsskrift] Zeitschrift für Philosophie und spekulative Theologie, herausgegeben von Dr. J. H. Fichte (Neue Folge, 2. Bd.).

udvalgte, det lykkelige Folk, hvis Fødeland var Harmoniens og Skjønhedens, det Folk, i hvis Udvikling det reent Menneskelige gjennemløb sine Bestemmelser, Frihedens Folk, saaledes maatte hos Grækerne i deres sorgløse Intelligentsverden Ironiens Taushed være den Negativitet, der forhindrede, at Subjectiviteten ikke blev tagen forfængelig. Thi Ironien er ligesom Loven en Fordring, og Ironien er en uhyre Fordring, thi den forsmaaer Realiteten og fordrer Idealiteten*). At nu Idealiteten allerede er i denne Attraa, om end kun som Mulighed, det er klart, thi i aandelig Henseende er det Attraaede altid allerede i Attraaen, da Attraaen sees som selve det Attraaedes Rørelser i den Attraaende. Og som Ironien erindrer om Loven, saaledes erindre Sophisterne om Pharisæerne, der paa Villiens Gebet opererede aldeles paa samme Maade som Sophisterne paa Erkjendelsens. Det, som Socrates gjorde ved Sophisterne var, at han gav dem det næste Øieblik, i hvilket det momentant Sande opløste sig i Intet, det vil sige, han lod Uendeligheden sluge Endeligheden. Men Socrates' Ironi var ikke blot rettet mod Sophisterne, den var rettet mod alt det Bestaaende, af Alt dette fordrede han Idealiteten, og denne Fordring var den Dom, der dømte og fordømte Græciteten. Men hans Ironi er ikke det Redskab han brugte i Ideens Tjeneste, Ironien er hans Standpunkt, mere havde han ikke. Havde han havt Ideen, da var hans tilintetgjørende Virksomhed aldrig bleven saa gjennemgribende. Den, der forkyndte Loven, var ikke tillige den, der bragte Naaden, den, der gjorde Fordringen i al sin Strenghed gjeldende, var ikke den, der kunde tilfredsstille Fordringen. Dog maa man erindre, at der imellem Socrates' Fordring og denne Fyldestgjørelse ikke var det svælgende Dyb befæstet som mellem Loven og Naaden. I Socrates' Fordring var Fyldestgjørelsen κατὰ δύναμιν indeholdt. Herved faaer den verdenshistoriske Formation ogsaa en høi Grad af Afrundethed. Schleiermacher bemærker i den tidligere citerede Afhandling (Pag. 54), at Plato er meget for fuldendt til en første Begyndelse, og bemærker det i

*) Men netop fordi denne Fordring til den Tid i Verdenshistorien var sand, derfor er Socrates' Ironi verdenshistorisk bemyndiget, og har ikke det Sygelige og det Egoistiske, som den i en langt senere Tid har, hvor den, efter at Idealiteten er givet i fuldeste Maal, kræver et overspændt Sublimat deraf.

κατὰ δύναμιν efter Mulighed.

Modsætning til Krug og Ast, der oversaae Socrates og begyndte med Plato. Men Ironien er Begyndelsen og dog heller ei mere end Begyndelsen, den er og er ikke, og dens Polemik er en Begyndelse, der ligesaa meget er en Slutning, thi den foregaaende Udviklings Tilintetgjørelse er ligesaa meget dennes Slutning som den nye Udviklings Begyndelse, da Tilintetgjørelsen kun er mulig derved, at det nye Princip allerede er tilstede som Mulighed.

Af det Bifrontiske, der ligger i enhver historisk Begyndelse, skride vi nu til i Socrates at opvise den anden Side, vi maae see hans Forhold til den Udvikling, der fører sin Begyndelse tilbage til ham*). — Det er som bekjendt ikke blot Plato, men en Mangfoldighed af Skoler, der lade deres Viisdom udspringe paa dette Punkt**). Det kunde nu synes som det, for at forklare dette Phænomen, var nødvendigt at antage, at der har været en høi Grad af Positivitet i Socrates. Jeg har allerede tidligere søgt at vise, hvorledes Forholdet fornemlig til Alcibiades ypperligt lader sig forklare, uden at antage en saadan Positivitet,

*) Sit Forhold til Socrates har Plato med lige saa megen Skjønhed som Pietet opfattet i den bekjendte Yttring, at han takkede Guderne for fire Ting, at han var bleven et Menneske og ikke et Dyr, en Mand og ikke en Qvinde, en Græker og ikke en Barbar, men fornemlig, at han var bleven atheniensisk Borger og Socrates' Samtidige.

) Smlgn. Rheinisches Musäum. Bonn 1827. Grundlinien der Lehre des Socrates von **Ch. A. Brandis Pag. 119: Aber eine so grosze Anzahl sehr begabter Männer hat kein Philosoph des Alterthums in dem Maasze für sich und für Erforschung der Wahrheit gewonnen, wie Socrates, keiner wie er, eine Mannichfaltigkeit von Schulen veranlaszt, die in Lehre und Lehrweise höchst verschieden unter einander, sich in der Ueberzeugung vereinigten, dem Socrates ihre leitenden Grundsätze zu verdanken. Unter den philosophischen Schulen, deren von einigen zehn, von andern neun, als ethische ɔ: Socratische bezeichnet wurden, fand sich ausser der Epicuräischen schwerlich eine, die solche Bezeichnung verschmäht haben würde. (Den Academiske, Megariske, Eretriske, Eleiske, Peripatetiske, Cyrenaiske, Cyniske, Stoiske, Epicuræiske).

Krug] W T Krug, Geschichte der Philosophie alter Zeit, vornehmlich unter Griechen und Römern, Leipzig 1815, og Allgemeines Handwörterbuch der philosophischen Wissenschaften, Leipzig 1827—29. den bekjendte Yttring] Lactantius, Institutiones III 19, 17. Rheinisches Musäum] Rheinisches Museum für Jurisprudenz, Philologie, Geschichte und griechische Philosophie, Ersten Jahrganges erstes und zweites Heft, Abtheilung für Philologie, Geschichte und Philosophie, S. 118—19.

ja at det egentlig først lader sig forklare, naar man antager, at den ikke har været der. Jeg søgte tillige at vise, hvilke Tryllerier Ironien var i Besiddelse af for at fængsle Gemyttet. Det er til lignende Betragtninger, jeg nu skal gaae over, for at vise, hvorledes atter Ironi kan forklare dette Phænomen, ja at dette Phænomen fordrer Ironi som sin Forklaring. **Hegel** bemærker (Gesch. der Phil. 2ter B. Pag. 126), at man har forekastet Socrates, at der af hans Lære fremgik saa forskjelligartede Philosophier, og svarer dertil, at det ligger i hans Princips Ubestemthed og Abstraction. At man har kunnet forekaste Socrates dette, viser netop, at man har villet, at han skulde have været anderledes, end han virkelig var. Havde nemlig Socrates' Standpunkt havt den Begrændsning, som enhver intermediær Positivitet nødvendig maa have, da vilde det vistnok i al Evighed være blevet en Umulighed, at saa mange Descendenter kunde have søgt at hævde deres Førstefødselsret. Har derimod hans Standpunkt været den uendelige Negativitet, da lader det sig let forklare, thi dette indeholder Muligheden i sig til Alt, Muligheden til hele Subjectivitetens Uendelighed. **Hegel** bemærker Pag. 127, ved at omtale de tre socratiske Skoler (den Megariske, den Cyrenaiske og den Cyniske), at alle disse tre ere særdeles afvigende fra hverandre, og tilføier, at allerede heraf viser det sig tydeligt, at Socrates har været uden positivt System. Men han har ikke blot været uden positivt System, men ogsaa uden Positivitet. Dette skal jeg senere søge at vise med Hensyn til den Maade, paa hvilken Hegel vindicerer ham det Godes Idee; her blot den Bemærkning, at selv det Gode havde han blot som den uendelige Negativitet. I det Gode er Subjectiviteten i lovlig Besiddelse af et absolut gyldigt Maal for dets Stræben, men Socrates gik ikke ud fra det Gode, men han kom til det Gode, endte ved det Gode, hvorfor det ogsaa er aldeles abstract for ham*). Men naar man saaledes indskrænker Hegels Yttringer,

*) Heri synes ogsaa Hegel at være enig Pag. 124, men han er ikke altid ganske constant: Socrates selbst war nicht darüber hinausgekommen, dasz er für das Bewusztsein überhaupt das einfache Wesen des Sichselbstdenkens, das Gute, aussprach und die bestimmten Begriffe vom Guten untersuchte, ob sie das, dessen Wesen sie ausdrücken sollten, gehörig ausdrückten, die Sache durch sie in der That bestimmt sei. Das Gute wurde als Zweck für den handelnden Menschen gemacht. Dabei liesz er die ganze Welt der Vorstellung, überhaupt das gegenständliche Wesen, für sich liegen, ohne einen

nicht] ikke spærret hos Hegel.

saa maa man paa den anden Side ogsaa udvide dem ved at udhæve den uhyre Elasticitet, der har ligget i denne uendelige Negativitet. Det er ikke nok at sige, at man fra de socratiske Skolers Forskjellighed kan slutte, at Socrates intet positivt System har havt; men man maa tilføie, at den uendelige Negativitet har ved sit Tryk gjort hele Positiviteten mulig, har været et uendeligt Incitament og Stimulation for Positiviteten. Som Socrates i det daglige Liv kunde begynde, hvor det skulde være, saaledes er hans Betydning i den verdenshistoriske Udvikling den, at være den uendelige Begyndelse, der i sig indeholder en Mangfoldighed af Begyndelser. Som Begyndelse er han derfor positiv, men som blot Begyndelse negativ. Hans Forhold er her altsaa det omvendte af det, det var med Hensyn til Sophisterne. Men Eenheden deraf er netop Ironien. Man vil derfor ogsaa see, at de tre socratiske Skoler netop enes i det abstract Almindelige*), hvor forskjelligt de end ellers opfatte dette. Men dette har netop den Tvetydighed i sig, at det deels polemisk kan rette sig mod det Endelige, deels være instigerende for det Uendelige. Som Socrates derfor i Omgang med sine Disciple, hvis jeg ellers tør bruge dette Udtryk, var dem uundværlig for bestandig at holde Undersøgelsen i Gang, saaledes har han i verdenshistorisk Henseende den Betydning, at have gjort Speculationens Skib flot. Men dertil hører netop en uendelig Polemik, en Kraft til at rydde enhver Hindring afveien, der vil standse dets Fart. Selv gaaer han imidlertid ikke ombord, men udskiber blot. Selv tilhører han endnu en ældre Formation, og dog begynder en ny med ham**). Han opdager i sig selv den anden Verdensdeel, i samme Forstand som Columbus havde opdaget Amerika, før han gik ombord og virkelig opdagede det. Hans Negativitet forhindrer derfor ligesaa meget ethvert Tilbagefald, som den fremskynder den virkelige Opdagelse. Og som

---

Uebergang von dem Guten, dem Wesen des Bewuszten als eines solchen, zu dem Ding zu suchen, und das Wesen als Wesen der Dinge zu erkennen.

*) Man efterlæse Hegels Fremstilling af disse Skolers Principer Pag. 127 og 28.

**) Hermed sammenligne man vor Slutningsbemærkning Pag. 209. Han (Socrates) bliver saaledes fremmed for den hele Verden, han tilhører, den samtidige Bevidsthed har intet Prædicat for ham, unævnelig og ubestemmelig tilhører han en anden Formation.

Disciple, hvis jeg ellers tør bruge dette Udtryk] sml. ovf. S. 231 Anm. Pag. 209] ɔ: ovf. S. 278.

hans aandelige Bevægelighed og Enthusiasme i den daglige Omgang var begeistrende for hans Disciple, saaledes er hans Standpunkts Enthusiasme den i den paafølgende Positivitet sig rørende Energi.

* *

*

Det har i det Foregaaende viist sig, at Socrates i sit Forhold til det Bestaaende var aldeles negativ, at han i ironisk Tilfredshed svævede over alle det substantielle Livs Bestemmelser; det har tillige viist sig, at han i Forhold til den Positivitet, som Sophisterne gjorde gjeldende og ved deres Grundes Mangfoldighed søgte at fortøie og gjøre til et Bestaaende, atter forholdt sig negativ, og i ironisk Frihed ogsaa vidste sig ude derover. Hans hele Standpunkt afrunder sig derfor i den uendelige Negativitet, der i Forhold til en foregaaende Udvikling viser sig negativ og i Forhold til en efterfølgende ogsaa negativ, uagtet den i en anden Forstand er i begge Forhold positiv, det vil sige er uendelig tvetydig. Imod det Bestaaende, det substantielle Liv i Staten, var hele hans Liv en Protest; med Sophisterne indlod han sig paa det Forsøg, de gjorde paa at tilveiebringe et Surrogat for det Bestaaende. Deres Grunde formaaede nu ikke at holde igjen mod hans uendelige Negativitets Stormvind, der i et Øieblik bortblæste alle de polypagtige Forgreninger, hvorved det particulære og empiriske Subject holdt sig fast, og nu rev dem ud i det uendelige Okeanos, hvori det Gode, det Sande, det Skjønne o. s. v. begrændsede sig selv i uendelig Negativitet. Dette altsaa med Hensyn til de Forhold, under hvilke hans Ironi yttrede sig. Hvad den Maade, paa hvilken den aabenbarede sig, angaaer, da viste den sig deels partielt som et behersket Moment i Talens Løb, deels totalt og i sin hele Uendelighed, hvorved den tilsidst river Socrates med.

Tillæg.

Hegels Opfattelse af Socrates.

Det staaer nu tilbage at vise, i hvilket Forhold den i denne Afhandling givne Opfattelse staaer til tidligere Anskuelser, det staaer tilbage, at lade den forsøge sig i Verden. Imidlertid er det derfor ingenlunde min Hensigt at opramse alle mulige Opfattelser, eller i en saadan historisk Oversigt at danne mig i Lighed med en vis yngre Skoles yngste Disciple, der igjen have valgt Eventyrets Form, ved ethvert nyt tilkommende Led bestandig at gjentage den hele Lectie, til Forbillede. At gaae saa langt tilbage, at man maatte indlade sig med **Brucker** eller en **Tychsens** Opfattelser, eller i Omfang være saa samvittighedsfuld at tage **Krugs** Reminiscentser med, det føler vist Enhver Urimeligheden af. At begynde med **Schleiermachers** bekjendte Afhandling* var dog allerede at begynde

*) Allerede den Opgave **Schleiermacher** har sat sig, at fremstille Socrates' Værd som Philosoph, viser tilstrækkeligt, at man ikke her kan vente at finde noget absolut fyldestgjørende Resultat. Der er, — for atter at erindre om en allerede tidligere anført Yttring af Hegel, som besynderlig nok er af Hegel, — ved Socrates ikke saa meget Tale om Philosophi som om individuelt Liv. Det som nu Schleiermacher vindicerer Socrates, er

---

Brucker] Jacob Brucker, Historia critica philosophiae, Lipsiae 1742, I S. 522 ff. Tychsens] Tychsen, Ueber den Process des Sokrates, Bibliothek der alten Litteratur und Kunst, erstes Stück, Göttingen 1786, S. 1—53, zweites Stück 1787, S. 1—60. Krugs] se S. 294 Anm., Handwörterbuch III S. 711 ff.: Sokrates, S. 719 ff.: Sokrat. Dämon oder Genius, og Gesch. d. Philos. S. 152—63.
tidligere anført] ovf. S. 257, sml. S. 301.

med en Begyndelse, om jeg end ikke kan være enig med **Brandis** i, at det er Schleiermacher, der først er brudt igjennem.

Videns Idee, og dette er tillige den Positivitet, der, som alt ovenfor bemærket, efter Schleiermachers Mening skjuler sig bag hans Uvidenhed. Schleiermacher bemærker Pag. 61: Denn woher anders konnte er auch, was Andere zu wissen glaubten, für ein Nichtwissen erklären, als nur vermöge einer richtigeren Vorstellung vom Wissen und vermöge eines darauf beruhenden richtigeren Verfahrens. Und überall wo er das Nichtwissen darlegt, sieht man, er geht von diesen beiden Merkmalen aus, zuerst dasz das Wissen in allen wahren Gedanken dasselbe sei, also auch jeder solche Gedanke die eigenthümliche Form desselben an sich tragen müsse, und dann dasz alles Wissen Ein Ganzes bilde. Denn seine Beweise beruhen immer darauf, dasz man von Einem wahren Gedanken aus nicht könne in Widerspruch verwickelt werden mit einem andern, und dasz auch ein von Einem Punkte aus abgeleitetes durch richtige Verknüpfung gefundenes Wissen nicht dürfe widersprechen einem von einem andern Punkte auf gleiche Weise gefundenen, und indem er an den gangbaren Vorstellungen der Menschen solche Widersprüche aufdeckte, suchte er in Allen, die irgend verstehen oder auch nur ahnen konnten, jene Grundgedanken aufzuregen. Og længere hen tillægger han ham Methoden, og opfatter denne efter Phædrus som den, der har den dobbelte Opgave: zu wissen, wie man richtig vieles zur Einheit zusammenfasse und eine grosze Einheit auch wieder ihrer Natur gemäsz in mannigfaltiges theile (Pag. 63). See vi nu til, hvad hermed er antydet, da ligger der i denne Fremstilling ikke mere, end hvad der meget godt kan bestaae med vor hele Opfattelse. Det som her er fremhævet, er nemlig Conseqventsens Idee, den Lov, hvorpaa Videns Rige hviler; men den er dog opfattet saa negativ, at det Princip, der indeholdes heri, og som Socrates ogsaa brugte, er *principium exclusi medii inter duo contradictoria.* Den Heelhed, som al Viden skal danne, er atter opfattet saa negativ, at det egentlig er den uendelige Negativitet. Methodens to Opgaver ere ogsaa negative; thi den Eenhed, under hvilken det Mangfoldige sammenfattes, er den negative Eenhed, hvori det forsvinder, og den Adskillelse, ved hvilken Eenheden opløses, er det Discursives Negativitet. Men det have vi jo ogsaa opfattet som det Væsentlige ved Socrates' Dialectik, at den tilveiebringer det Ideelles uendelige Conseqvents i sig. Det som derimod mangler hos Schleiermacher, skjøndt man til en vis Grad ikke med Billighed kan fordre det af ham, da

---

Brandis] i den ovf. S. 294 Anm. citerede Afhandling, Rheinisches Museum 1827 S. 126. Allen, die irgend] »Allen, die ihn irgend« Schleiermacher S. 62. Phædrus] Platon, Phaidros 265 d. *principium exclusi* osv. det Princip, at et Mellemled mellem to Modsætninger er udelukket (en Sætning af den formelle Logik).

Hegel afgiver nu aabenbart et Vendepunkt i Opfattelsen af Socrates. Med **Hegel** vil jeg derfor begynde og i **Hegel** vil jeg ende, uden at agte enten paa hans Forgjængere, da disse, forsaavidt de have Noget at betyde, have fundet deres Bestyrkelse i hans Opfattelse, eller paa hans Efterfølgere, da disse dog kun have relativt Værd i Forhold til Hegel. Som overhovedet hans Fremstilling af det Historiske ikke kan beskyldes for at spilde Tiden paa Kjævlerier med det Enkelte, saaledes concentrerer den sig med en uhyre Aands-Intensitet paa enkelte afgjørende Hovedslag. Hegel griber og begriber Historien i dens store Formationer. Saaledes har da Socrates heller ikke faaet Lov til at staae hen som ein Ding an sich, men han maa herfrem, enten han saa vil eller ei.

Den Vanskelighed, der er forbunden med Tilveiebringelsen af en Vished om det Phænomenale i Socrates' Existents, foruroliger ikke **Hegel**. Slige Smaasorger kjender han overhovedet ikke. Og naar de bekymrede Haruspices i deres Rapporter melde, at de hellige Høns ikke vil æde, saa svarer han med

---

han selv har begrændset sig sin Opgave, er Bevidstheden om Socrates' Betydning som Personlighed. I denne Henseende har nu **Baur** i det saa ofte anførte Skrift store Fortjenester, og den hele Betragtning, at Ligheden mellem Socrates og Christus nærmest maa søges i den Gyldighed, de Begge havde som Personligheder, er en meget frugtbar Betragtning. Kun gjelder det om at fastholde den uendelige Ulighed, der dog ogsaa indenfor denne Lighed bliver tilbage. At nu Ironien er en Personlighedens Bestemmelse, derom har jeg oftere erindret i det Foregaaende. Den har nemlig den Tilbagevenden i sig selv, der er det Charakteristiske for en Personlighed, den søger tilbage i sig selv, slutter sig i sig selv. Kun at Ironien i denne Bevægelse vender tomhændet tilbage. Dens Forhold til Verden er ikke dette, at dette Forhold er Moment i Personlighedens Indhold, dens Forhold til Verden er det, at den i ethvert Øieblik ikke er i Forhold til Verden, dens Forhold er, at den i det Moment, Forholdet skal begynde, trækker sig tilbage derfra med en skeptisk Paaholdenhed (ἐποχή); men denne Paaholdenhed er Personlighedens Reflex i sig selv, der vistnok er abstract og indholdsløs. Den ironiske Personlighed er derfor egentlig blot Omridset af en Personlighed. Forsaavidt seer man, at der er en absolut Ulighed mellem Socrates og Christus; thi i Christo boede umiddelbart Guddommens Fylde, og hans Forhold til Verden er et absolut realt, saa Menigheden er sig bevidst som Lemmer paa hans Legeme.

Baur] a. St. S. 90 ff. ἐποχή] se V. Bd. S. 53 Anm.

Appius Claudius Pulcher: saa maae de drikke, og kaster dem dermed overbord. I hans Fremstilling af Socrates i Gesch. der Phil. findes der, uagtet han dog selv bemærker, at der med Hensyn til Socrates ikke saa meget er Tale om Philosophi som om individuelt Liv, slet Intet til Oplysning om Forholdet mellem de tre forskjellige samtidige Opfattelser af Socrates*). Han benytter en enkelt Dialog af Plato**) som et Exempel paa den socratiske Methode, uden dog at gjøre Rede for, hvorfor han netop vælger den. Han benytter Xenophons Memorabilier og Apologi, ligesom og Platos Apologi, aldeles uden videre. Han holder overhovedet ikke meget af Ophævelser, og end ikke **Schleiermachers** Bestræbelser for at ordne de platoniske Dialoger saaledes at een stor Idee bevæger sig i successiv Udfoldelse gjennem dem alle, finder Naade for hans Øine. Das Literarische, das Kritische Herrn Schleiermachers, die kritische Sonderung, ob die einen oder die andern Neben-Dialoge ächt seien, — (über die groszen kann ohnehin nach den Zeugnissen der Alten kein Zweifel sein), — ist für Philosophie ganz überflüssig, und gehört der Hyper-Kritik unserer Zeit an (Pag. 179). Alt Sligt er nu paa Hegel spildt Umage, og naar Phænomenerne ere opstillede til Parade, da har han baade for megen Hast og føler for meget Betydningen af sin Stilling som commanderende General i Verdenshistorien, til at faae Tid til mere end det kongelige Blik, han lader glide hen over dem. Befries han end derved fra megen Vidtløftighed, saa gaaer han ogsaa Glip af Eet og Andet, der i en aldeles fuldstændig Fremstilling var et nødvendigt Moment. Deraf kommer det nu igjen, at hvad der saaledes leed Uret ved at blive overseet, for at gjøre sin Ret gjeldende leilighedsviis indblander

*) **Aristophanes** gjør en Undtagelse, hvorom mere paa sit Sted.

**) I Anledning af denne Dialog gjør han en ganske almindelig Bemærkning Pag. 69: So in der Art endigen sich eine Menge xenophontischer und platonischer Dialoge, und lassen uns in Ansehung des Resultats (Inhalts) ganz unbefriedigt. So der Lysis: Was Liebe und Freundschaft unter den Menschen verschaffe; so wird die Republik eingeleitet mit der Untersuchung, was das Gerechte sei. Diese Verwirrung hat nun die Wirkung, zum Nachdenken zu führen; und diesz ist der Zweck des Socrates. Diese blosz negative Seite ist die Hauptsache.

Appius Claudius Pulcher] Publius Claudius Pulcher, Appius Claudius' Søn, tabte 249 Slaget ved Drepana, efter den alm. romerske Opfattelse fordi han behandlede Augurernes Advarsel paa den anførte Maade. Gesch(ichte) der Phil(osophie)] II S. 42–122. en enkelt Dialog] Menon. negative] ikke spærret hos Hegel.

sig andetsteds. Man finder derfor i hans Udvikling af Platos System adskillige løst henkastede Bemærkninger, der her træde op med Fordring paa at være absolute, fordi den hele Sammenhæng, hvori de vilde have viist sig i deres relative (men derfor desto mere begrundede) Sandhed, er tilintetgjort. Pag. 184: Was von dem in den Dialogen Dargestellten dem Socrates oder dem Platon angehöre, bedarf keiner weiteren Untersuchung. So viel ist gewisz, dasz wir aus Platos Dialogen sein System vollkommen zu erkennen im Stande sind. Pag. 222: Diese Dialectik (den nemlig, hvis Resultat kun er negativt) sehen wir bei Plato häufig, Theils in den mehr eigentlich socratischen,*) moralischen Dialogen, Theils auch in den vielen Dialogen, welche sich auf die Vorstellung der Sophisten von der Wissenschaft beziehen. Pag. 226: Die Dialectik in dieser höheren Bestimmung (som den, der opløser Modsætningerne i det Almindelige, saaledes at denne Modsigelsens Opløsning er det Affirmative) ist die eigentlich platonische**). Pag. 230: Viele Dialoge enthalten so nur negative Dialectik; das ist die socratische Unterredung. Disse enkelte Bemærkninger stemme nu ganske overeens med, hvad jeg i den første Deel af Undersøgelsen har søgt at gjøre gjeldende. Imidlertid kan jeg ikke videre beraabe mig paa dem, da de staae ganske løst henkastede.

Den egentlige Fremstilling af Socrates findes i Geschichte der Philosophie 2 B. Pag. 42-122. Det er til denne jeg nu skal gaae over. — Denne Hegels Fremstilling har nu det Mærkelige, at den ender som den begynder i Socrates' Person. Thi uagtet Hegel paa flere Steder synes at ville vindicere ham en Positivitet, og uagtet han tilskriver ham det Godes Idee, saa viser det sig dog, at Individet bliver det i Forhold til det Gode sig vilkaarligt bestemmende, og at det Gode som saadant ikke har nogen absolut forpligtende Magt. Der bemærkes Pag. 93: Das Subject ist das Bestimmende, das Entscheidende. Ob guter oder schlechter Geist entscheide, bestimmt jetzt das Subject. Det vil sige: Subjectet

*) Her gjør Hegel ved det Prædicat »mere egentlig socratiske« en Adskillelse i Dialogerne, uden dog videre at antyde, hvorvidt han er tilfreds med de philologiske Bestræbelser eller ikke.

**) Naar han kalder denne Dialectik »den egentlig platoniske,« saa danner han derved en Modsætning til en anden Dialectik, der ikke ligesaa egentlig er den platoniske.

Das Subject ist das Bestimmende, das] so ist das Subjekt das Bestimmende« Hegel.

staaer frit over det, der egentlig maa sees som det, der skal bestemme ham, han staaer frit over det, ikke blot i et Valgets Øieblik, men i ethvert Moment, fordi Vilkaarligheden ingen Lov, ingen Bestandighed, intet Indhold constituerer). Der Punkt der Entscheidung aus sich selbst fing an, bei Socrates aufzugehen; dieses war bei den Griechen bewusztloses Bestimmen. Bei Socrates wird dieser entscheidende Geist in das subjective Bewusztseyn des Menschen verlegt; und die Frage ist nun zunächst, wie diese Subjectivität an Socrates selbst erscheint. Indem die Person, das Individuum zum Entscheidenden wird, so kommen wir auf diese Weise auf Socrates als Person, als Subject zurück; und das Folgende ist nun eine Entwickelung seiner persönlichen Verhältnisse. Den Form, under hvilken Subjectiviteten nu viser sig hos Socrates, er det Dæmoniske; men da Hegel selv rigtigt indskjærper, at det Dæmoniske dog ikke endnu er Samvittighed, saa seer man, hvorledes Subjectiviteten hos Socrates zittrer mellem den endelige Subjectivitet og den uendelige; thi i Samvittigheden uendeliggjør det endelige Subject sig. Pag. 95: Gewissen ist die Vorstellung allgemeiner Individualität, des seiner selbst gewissen Geistes, der zugleich allgemeine Wahrheit ist. Der Dämon des Socrates ist die ganz nothwendige andere Seite zu seiner Allgemeinheit; wie ihm diese zum Bewusztseyn kam, so auch die andere Seite, die Einzelnheit des Geistes. Sein reines Bewusztseyn stand über beiden Seiten. Welcher Mangel in dieser Seite, werden wir sogleich bestimmen: nämlich der Mangel des Allgemeinen ist ersetzt selbst mangelhaft, auf eine einzelne Weise, nicht Wiederherstellung des Verdorbenen für das Negative. Men det, at hans rene Bevidsthed stod over begge Sider, er aabenbart hvad jeg har udtrykt saaledes, at han havde det Godes Idee som den uendelige Negativitet.

De mange enkelte fortræffelige Bemærkninger, der findes i dette Afsnit hos Hegel, den Tankeprægnants, der er ham eiendommelig, vilde det blive vanskeligt at give en sammenhængende Udvikling af, da der ofte er bragt saa Meget sammen, at det er besværligt at finde Sammenhængen. Adskilligt deraf er allerede benyttet i den foregaaende Deel af min Afhandling. Naar jeg derimod betragter Totaliteten af den hegelske Fremstilling, og betragter den i Forhold til den Modification, jeg har gjort gjeldende, saa troer jeg bedst at kunne afhandle det Hele under eet Punkt:

---

als Person: ikke spærret hos Hegel (heller ikke de nedenfor spærrede Ord).

I hvilken Forstand er Socrates Stifter af Moralen? Under dette Punkt vil ogsaa de vigtigste Momenter i Hegels Opfattelse komme til Omtale.

I hvilken Forstand er Socrates Stifter af Moralen?

Ganske i Almindelighed betegner Hegel Socrates' Betydning i Udviklingen Pag. 43 saaledes: Socrates spricht nun das Wesen als das allgemeine Ich aus, als das Gute, das in sich selbst ruhende Bewusztseyn; das Gute, als solches, frei von der seyenden Realität, frei gegen das Verhältnisz des Bewusztseyns zu seyender Realität — es sey einzelnes sinnliches Bewusztsein (Gefühl und Neigungen), — oder endlich frei von dem theoretisch über die Natur speculirenden Gedanken, der ob zwar er Gedanke, doch noch die Form des Seyns hat, Ich bin darin nicht als meiner gewisz. Socrates er saaledes kommen til det Iogforsigværende, som det Iogforsigværende for Tanken. Dette er det ene Moment, det andet, at dette Gode, dette Almene maa blive erkjendt af mig.

Men for ikke at lægge Mere heri, end hvad der efter Hegels Mening ligger deri, bliver det nødvendigt at tale Lidt om hans Underviisning. At Socrates' Underviisning efter Hegels Mening har været negativ, i det Negative har havt sit Maal, har været beregnet paa at gjøre vaklende og ikke paa at befæste, at det Negative ikke er hos Socrates immanent i en Positivitet, men Selvhensigt, det fremgaaer allerede af de enkelte adspredte Ytringer, jeg kort ovenfor har citeret, ligesom og af en Mangfoldighed af Bemærkninger, der findes i det Afsnit, som egentlig handler om Socrates, men det bliver endnu klarere af den Maade, paa hvilken Hegel omtaler Aristophanes' Opfattelse af Socrates. Han bemærker Pag. 85, at det er Aristophanes, der har opfattet den socratiske Philosophi fra den negative Side, hvorved Alt Bestaaende forsvinder i det ubestemte Almene. Han bemærker, at det ikke kunde falde ham ind at retfærdiggjøre eller blot at undskylde Aristophanes. Pag. 89: Die Uebertreibung, die man dem Aristophanes zuschieben könnte, ist, dasz er diese Dialectik zur ganzen Bitterkeit der Conseqvenz fortgetrieben hat; es kann jedoch nicht gesagt werden, dasz dem Socrates Unrecht geschehen mit dieser Darstellung. Aristophanes hat durchaus nicht Unrecht, ja man musz sogar seine Tiefe bewundern, die Seite des Dialectischen des Socrates als eines Negativen erkannt und (nach seiner Weise freilich) mit so festem Pinsel dargestellt zu haben . . . . Socrates'

Allgemeinheit hat die negative Seite des Aufhebens der Wahrheit (Gesetze), wie sie im unbefangenen Bewusztseyn ist; — diesz Bewusztseyn wird so die reine Freiheit über den bestimmten Inhalt, der ihm als an sich galt. At hans Underviisning var negativ, udtrykkes ogsaa paa en anden Maade hos Hegel, naar han bemærker, at hans Philosophi ikke egentlig er speculativ Philosophi, men ein individuelles Thun (Pag. 53). For at fremkalde denne individuelle Handlen moraliserede han; es ist aber nicht eine Art und Weise von Predigen, Ermahnen, Dociren, düsteres Moralisiren u. s. f. (Pag. 58), alt Sligt stemmer ikke overeens med den græske Urbanitet. Denne Moraliseren yttrede sig derimod i, at han bragte Enhver til at tænke over sine Pligter. Med Unge og Gamle, Skomagere, Smede, Sophister, Statsmænd, Borgere af enhver Art gik han ind paa deres Interesser, hvad enten det nu var huuslige Interesser (Børneopdragelse) eller Videns Interesser, og rettede deres Tænkning fra det bestemte Tilfælde hen paa det Almene, det i og for sig gjeldende Sande og Skjønne (Pag. 59).

Her have vi da Betydningen af hans Moraliseren, og her maa det nu ogsaa vise sig, hvad Hegel forstaaer, naar han, idet han knytter sig til Oldtidens Tradition, kalder Socrates Stifter af Moralen. — Imidlertid maa her ikke oversees den noksom bekjendte Betydning af Moral, som findes hos Hegel. Han skjelner mellem Moralitet og Sædelighed. Men Sædelighed er deels den ubefangne Sædelighed, saaledes som den gamle græske Sædelighed, deels en høiere Bestemmelse deraf, saaledes som den atter viser sig, efter at have i Moraliteten besindet sig paa sig selv. Han afhandler derfor i sin Philosophie des Rechts Moralitet, førend han gaaer over til Sædelighed. Og under Moralitet udvikler han, under det Gode og Samvittighed, de moralske Former af det Onde, Hykleri, Probabilisme, Jesuitisme, Beraabelse paa sin Samvittighed, Ironi. Det moralske Individ er nu det negativ frie Individ. Det er frit, fordi det ikke er bundet ved et Andet, men det er negativ frit, netop fordi det ikke er begrændset i et Andet. Naar nemlig Individet, idet det er i sit Andet, er i sit Eget, er det først i Sandhed ɔ: positiv frit, affirmativ frit. Den moralske Frihed er derfor Vilkaarlighed, den er Muligheden af det Gode og det Onde, og derfor bemærker Hegel selv i Philosophie des Rechts Pag. 184: Das Gewissen ist als formelle

---

Han skjelner] Gesch. d. Philos. II S. 46 ff. Philosophie des Rechts] Hegel, Grundlinien der Philosophie des Rechts, Werke VIII (1833) § 105—41 Zweiter Theil. Die Moralität, § 142—360 Dritter Theil. Die Sittlichkeit.

Subjectivität schlechthin diesz auf dem Sprunge zu seyn, ins Böse umzuschlagen. I den gamle Græcitet var nu Individet i denne Forstand ingenlunde frit, det var befangent i den substantielle Sædelighed, det havde endnu ikke taget sig selv, udsondret sig selv af dette umiddelbare Forhold, det havde endnu ikke kjendt sig selv. Dette bragte Socrates det til, ikke i den Forstand som Sophisterne, der lærte Individet at snerpe sig sammen i sine particulære Interesser, men han bragte Individet dertil ved at universalisere Subjectiviteten, og forsaavidt er han Moralens Stifter. Han gjorde Bevidsthedens Betydning ikke sophistisk men speculativt gjeldende. Han kom til det Iogforsigværende som det Iogforsigværende for Tanken, han kom til den Videns Bestemmelse, der gjorde Individet fremmed for den Umiddelbarhed, hvori det hidtil havde levet. Individet skulde nu ikke længere handle af Undseelse for Loven, men med Bevidsthed vide, hvorfor det handlede. Men dette er, som man vil see, en negativ Bestemmelse, negativ saavel mod det Bestaaende, som negativ mod den dybere Positivitet, det som speculativ negativt betinger.

Dette viser sig nu ogsaa med Hensyn til Bestemmelsen af Dydens Begreb. Hegel gjennemgaaer **Aristoteles'** Opfattelse af Socrates' Bestemmelse om Dyden, vi skulle følge ham. Pag. 77 anfører han det som Aristoteles' Yttring: »Socrates hat besser von der Tugend gesprochen, als Pythagoras, aber auch nicht ganz richtig, da er die Tugenden zu einem Wissen (ἐπιστήμας) machte. Diesz ist nämlich unmöglich. Denn alles Wissen ist mit einem Grunde (λόγος) verbunden, der Grund aber ist nur im Denken; mithin setzt er alle Tugenden in die Einsicht (Erkenntnisz). Es widerfährt ihm daher, dasz er die alogische — empfindende — Seite der Seele aufhebt: nämlich die Leidenschaft (πάθος) und die Sitte (ἦθος).« Og herom bemærker han derpaa, at det er en god Kritik: Wir sehen, dasz dasjenige, was Aristoteles an der Bestimmung der Tugend bei Socrates vermiszt, die Seite der subjectiven Wirklichkeit — heutiges Tages Herz — ist. Det der mangler Dyden, er altsaa en Værens Bestemmelse, hvad enten den opfattes med Hensyn til det enkelte Subject, eller den i høiere Forstand sees realiseret i Staten. Men Socrates tilintetgjorde den umiddelbare, substantielle Statsbevidsthed, og kom ikke til Statens Idee, og som en Følge deraf kan Dyden blot bestemmes paa denne abstracte Maade, og Dyden har hverken sin Realitet i Staten eller i den først ved Staten givne fyldige Person-

---

Aristoteles' Yttring] »Magna Moralia I, 1« (1182 a 15 ff.).

lighed*). Pag. 78 anføres det fremdeles som en Yttring af Aristoteles, Socrates habe einer Seits ganz richtig geforscht, anderer Seits aber unrichtig. Dasz die Tugend Wissenschaft sey, sey unwahr, aber dasz sie nicht ohne Einsicht (ohne Wissen) sey, darin habe er recht. Er habe die Tugend zum Logos gemacht; wir aber sagen sie ist mit dem Logos**). Herom siger atter Hegel, at

*) Man pleier at anføre Socrates som et Dydsmønster, ogsaa Hegel fastholder denne Anskuelse og bemærker Pag. 55: Socrates war ein Musterbild moralischer Tugenden: Weisheit, Bescheidenheit, Enthaltsamkeit, Mässigung, Gerechtigkeit, Tapferkeit, Unbeugsamkeit, feste Rechtlichkeit gegen Tyrannen und δῆμος, entfernt von Habsucht, Herschsucht. Dette er nu vel sandt; men allerede det Prædicat, Hegel bruger om disse Dyder, »moralske«, tyder hen paa, at de dog manglede den dybe Alvor, som enhver Dyd først faaer, naar den er indordnet i en Totalitet. Men da Staten havde tabt sin Betydning for Socrates, saa ere hans Dyder ikke borgerlige Dyder, men personlige Dyder, ja de ere, naar man skarpest vil betegne dem, experimenterende Dyder. Individet staaer frit over dem; og er Socrates derfor fri for det Snerperi, der ofte yttrer sig hos strenge Moralister, og maae vi give Hegel Ret i, dasz wir uns Socrates durchaus nicht in der Weise von der Litanei der moralischen Tugend zu denken haben (Pag. 56), saa bliver det dog ligevist, at alle slige Dyder kun have Realitet for Individet som Experiment. Han staaer frit over dem, kan dispensere sig fra dem, naar han vil, og forsaavidt han ikke gjør det, er det, fordi han ikke vil det, men det, at han ikke vil det, er atter, fordi han ikke vil det, nogen dybere Forpligtelse faaer det aldrig for ham. Forsaavidt kan man gjerne sige, at det ikke er Individets Alvor med disse Dyder, om han end tager det nok saa alvorligt, saafremt man ikke vil nægte, at enhver vilkaarlig Øvelse egentlig mangler Alvor, og ikke er andet end Sophistik paa Gjerningens Gebeet.

**) Den Sætning, at Dyd er Viden, kan med Hensyn til Socrates ogsaa oplyses fra en anden Side, naar man erindrer den anden Sætning, at Synd er Uvidenhed, en socratisk Sætning, vi allerede i det Foregaaende ofte have henpeget paa. Den Sætning, at Dyd er Viden, indeholder nemlig ikke blot, hvad der ovenfor er udviklet, en negativ Bestemmelse mod den ubefangne Sædelighed, der i al Uskyld ikke veed, hvad den gjør, men tillige en Betegnelse af denne det Godes uendelige Conseqvents i sig, hvorved det gaaer i sin abstracte Bevægelse ud over enhver Endelighedens Bestemmelse. Dette sees end tydeligere af den Sætning, at Synd er Uvidenhed; thi deri ligger, at Synd er Inconseqvents. Synden standser etsteds, den falder

δῆμος (demos) Folket (Demokratiet). Aristoteles] »Ethic. Nicomach. VI, 13« (1144 b 18 ff.).

det er en meget rigtig Bestemmelse. Det er den ene Side, at det Almene begynder med Tænken, men til Dyd, som Charakteer, hører, at Mennesket er det, dertil hører Hjerte, Gemyt o. s. v. Der er altsaa to Sider: det Almene og den realiserende Individualitet, den reale Aand.

Her ere vi atter komne til det Punkt, hvor det vil vise sig, i hvilken Forstand Socrates har havt en Positivitet. Vi ere nemlig nu vendte tilbage til det Punkt, vi forlod, da der var Tale om hans Underviisning. Denne gik ud paa, at lade det Almene vise sig i Modsætning til det Particulære. Den første Bestemmelse altsaa med Hensyn til det socratiske Princip er den store Bestemmelse, der dog kun er formel, at Bevidstheden øser af sig selv, hvad det Sande er (smlgn. Pag. 71). Dette er den subjective Friheds Princip, at man fører Bevidstheden i sig selv. Herved er nu det Almene kommen tilsyne. Men det Almene har en positiv og en negativ Side (smlgn. Pag. 79). Vi skulle nu see, hvorvidt det lykkes Hegel at eftervise en positiv Side i Socrates' Opfattelse deraf, eller om vi ikke snarere maae vende tilbage til en Bemærkning af Hegel (Pag. 70), der ved en Slags Overskrift: Diesz ist kurz die Manier — (und die Philosophie) — des Socrates, allerede bebudede sig selv som en Betragtning, der bør tillægges særegen Værd. Han tilføier derpaa: Es scheint, als hätten wir noch nicht viel von der socratischen Philosophie dargelegt, indem wir uns nur an das Princip gehalten haben; diesz ist aber die Hauptsache, dasz das Bewusztseyn des Socrates selbst erst zu diesem Abstracten gekommen ist. Das Gute ist das Allgemeine . . . Es ist ein in sich concretes Princip, das aber in seiner concreten Bestimmung noch nicht dargestellt ist; und in dieser abstracten

af fra, bliver ikke i den Uendelighed, som det Gode har. Idet Dyden i Bestemmelsen af Viden løsriver sig fra den umiddelbare Sædelighed, antager den en ideel Skikkelse, der svarer til det Godes ideelle Uendelighed. I den substantielle Sædelighed er Dyden i ethvert Øieblik limiteret, i Idealitetens Sædelighed veed Dyden sig indoptaget i det Godes Uendelighed, veed sig i den Uendelighed, hvori det Gode veed sig. Men alt dette er dog bestandig abstracte negative Bestemmelser, saalænge man bliver staaende ved den blotte Videns Bestemmelse, om det end er den uendelige absolute Negativitet. At Synd er Uvidenhed og Inconseqvents, er sandt fra et aldeles abstract metaphysisk Standpunkt, som blot betragter Alt i Retning af dets uendelige Conseqvents i sig.

Gute] spærret hos Hegel, men ikke nicht S. 309 Lin. 2.

Haltung liegt der Mangel des socratischen Princips. Affirmatives läszt sich *nicht* angeben; denn es hat keine weitere Entwickelung. I Forhold til Sophisterne har Socrates gjort et Kjæmpeskridt, idet han er kommen til det i og for sig Gode. Sophisterne bleve staaende ved det Godes uendelige Brydning i det Nyttiges og det Fordeelagtiges Mangfoldighed. Men vel at mærke: han kom dertil, han gik ikke ud derfra. Det Universelle har altsaa en positiv og en negativ Side. Sædelighedens Realitet var bleven vaklende, dette kom i Socrates til Bevidsthed. Han hævede nu Sædeligheden til Indsigt, men det er netop at bringe til Bevidsthed, at Sæder, sædelige Love ere i deres Bestemthed, deres Umiddelbarhed, vaklende, ist die Macht des Begriffs, welche diesz unmittelbare Seyn und Gelten derselben, die Heiligkeit ihres Ansichseyns aufhebt. Som *Exempel* paa, at det Universelle hos Socrates har en *positiv Side* (er zeigte ihnen (de unge Mennesker) das Gute und Wahre in dem Bestimmten, in das er zurückging, da er es nicht bei dem blosz Abstracten bewenden lassen wollte), anfører han Socrates' Samtale med Sophisten Hippias (Xenophons Mem. IV, 4 § 12-16 § 25). Her gjør Socrates overhovedet den Sætning gjeldende, at det er den Retfærdige, der adlyder Lovene, ogsaa mod den Indvending, at dette jo dog ikke kan være det Absolute, da Folk og Regenter ofte forandre dem, ved at opstille den Analogi, at de, der føre Krig, jo ogsaa igjen slutte Fred. Han taler overhovedet her om, at det er den bedste og den lykkeligste Stat, hvor Borgerne ere af eet Sind og adlyde Lovene. Heri seer nu Hegel et affirmativt Indhold. Men Grunden, hvorfor Socrates her har et affirmativt Noget, er, fordi han *ikke gjennemfører sit Standpunkt*, ikke gaaer hen til det, til hvilket han egentlig kommer, til det i og for sig Gode. Her lader han det Bestaaende bestaae, og det er altsaa ikke den Positivitet, der følger ovenpaa hans uendelige Negation, men en Positivitet, der gaaer forud for den. Han er vel endog ved denne Bevægelse kommen ud over den umiddelbare Græcitet, thi han optager jo Lovene i en Reflexion og tager dem derved ud af deres umiddelbare Givethed, men det er dog egentlig blot en fingeret Bevægelse og ingenlunde den ægte socratiske Bevægelse. Den Positivitet, her kan være Tale om, kan derfor Intet afgjøre med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvorvidt Socrates har gjort en Positivitet gjeldende, eller om, hvorvidt det Universelle er bleven ham concret. Dette har Hegel ogsaa følt, som man seer af hans Yttringer Pag. 79 midtv. og 81 ned. samt

---

ist die Macht osv.] anf. St. S. 79. *er zeigte* osv.] anf. St. S. 81.

82 øv. Den negative Side anfører Hegel nu ogsaa Exempler paa, og da vi nu have seet, at den positive Side ikke var i samme Forstand positiv, som den anden negativ, saa see vi, at Socrates kun har gjort det Universelle gjeldende som det Negative. Hegel anfører et Exempel af Xenophon, og tilføier (Pag. 83): Hier sehen wir die negative Seite, dasz Socrates das wankend macht, was der Vorstellung sonst fest war. Nicht lügen, nicht betrügen, nicht rauben gilt in der unbefangenen Vorstellung für recht, — diesz ist ihr das Feste; aber durch die Vergleichung dieses für fest Gehaltenen mit Anderem, das ihr ebenso fest als wahr gilt, zeigt sich, dasz sie sich widersprechen, — und jenes Feste wird wankend, es gilt nicht mehr für fest. Das Positive, was Socrates an die Stelle des Festen setzt, ist eines Theils im Gegensatze wieder dieses, den Gesetzen zu gehorchen: wir sehen ganz das Allgemeine, Unbestimmte, und »den Gesetzen gehorchen« versteht nun jeder, der diesz hört, eben die Gesetze ausgedrückt, wie die allgemeine Vorstellung derselben sich bewuszt ist, nicht lügen, nicht betrügen; aber diese Gesetze sind eben diesz, dasz sie so im Allgemeinen Lügen, Betrügen, Rauben als Unrecht aufstellen. — Bestimmungen, die für den Begriff nicht aushalten. Pag. 85: Hier sehen wir also das Allgemeine so bestimmt, realisirt: allgemeines Nennen der Gesetze; in Wahrheit aber, da diese verschwindende Momente sind: das unbestimmte Allgemeine, und den Mangel seiner Unbestimmtheit noch nicht ergänzt. Derpaa viser Hegel (Pag. 90 øv. ff.), wie dem Socrates selbst das Realisirende des Allgemeinen erschien. Her viser nu Subjectet sig som det afgjørende, som det, der vilkaarligt bestemmer sig i sig selv. Men den Begrændsning, det Universelle saaledes faaer, er en af Subjectet i ethvert Øieblik vilkaarlig sat. At denne det Universelles Indskrænkning bliver fast og ikke tilfældig, at det Universelle erkjendes i sin Bestemmethed, det er kun muligt i et Virkelighedens Total-System. Men dette mangler Socrates. Han negerede Staten, men han kom ikke igjen til Staten i den høiere Form af den, hvori den Uendelighed affirmeres, som han negativt fordrede.

Vi see altsaa, at Socrates meget godt kan kaldes Moralens Stifter, i den Betydning, som Hegel tager det, og at hans Standpunkt dog kan have været Ironi. Til det moralske ɔ: det negativ frie Subject, svarer det Gode som Opgave, naar det Gode opfattes som det uendelig Negative. Det moralske Individ

---

den Mangel . . . noch nicht] ikke spærret hos Hegel, derimod Realisirende des Allgemeinen Lin. 25–26.

kan aldrig realisere det Gode, først det positiv frie Subject kan have det Gode som det uendelig Positive, som sin Opgave, og realisere det. Vil man have den Bestemmelse af Ironi med, som Hegel saaofte udhæver, at for Ironien er det ikke Alvor med Noget, saa kan den ogsaa gjøres gjeldende med Hensyn til det negativ frie Subject; thi endogsaa de Dyder, det udøver, er det ikke Alvor med, saafremt ellers, hvad dog visselig Hegel vil billige, den sande Alvor først er mulig i en Totalitet, hvor da ikke længer Subjectet i ethvert Moment vilkaarligt bestemmer sig til at continuere sit Experiment, men føler Opgaven, ikke som den, han selv har sat sig, men som den, der er sat ham*).

Det er paa dette Punkt, at vise Socrates som Moralens Stifter, at Hegel eensidigt lader sin Opfattelse af Socrates samle sig. Det er det Godes Idee, han vil hævde Socrates, men derved kommer han i Forlegenhed, idet han skal vise, hvorledes Socrates har opfattet det Gode. Det er deri egentlig det Besværlige ved Hegels Opfattelse af Socrates ligger, at der bestandig gjøres Forsøg paa at vise, hvorledes Socrates har opfattet det Gode, og det mindre Rigtige i samme er, saavidt jeg indseer, at Strømningens Direction i Socrates' Liv ikke er nøiagtigt fastholdt. Bevægelsen i Socrates er det, at komme til det Gode. Hans Betydning i Verdens-Udviklingen er den, at komme dertil (ikke engang at være kommen dertil). Hans Betydning for Samtiden er den, at de kom dertil. Meningen heraf er nu ikke den, at det var ligesom mod Slutningen af hans Liv, at han kom dertil, men hans Liv var det, bestandig at komme og lade Andre komme dertil. Men forsaavidt kom han ogsaa til det Sande, det er, det i og for sig Sande, til det Skjønne, det er, det i og for sig Skjønne, overhovedet til det Iogforsigværende, som det for Tanken Iogforsigværende. Han kom dertil, han kom bestandig dertil. Han moraliserede derfor ikke blot, men han lod overhovedet det Iogforsigværende komme tilsyne ud af det Mangfoldiges Bestemmelse. Han talte med Kunstnere om det Skjønne, lod det i og for sig Skjønne ar-

*) I Platos Stat svarer til det Gode Dialectik (ligesom til det Skjønne Kjærlighed). Det er derfor ogsaa ganske i sin Orden, at Aristoteles frakjender Socrates Dialectik. Den Dialectik nemlig, der kan lade Modsætningen bestaae, manglede han, men den er netop nødvendig, naar det Gode skal vise sig som det uendelig Positive.

Hegel saaofte udhæver] f. Ex. Gesch. d. Philos. II S. 63. I Platos Stat] ovf. S. 253 Anm. Aristoteles] ovf. S. 208 Anm.

beide sig ud *(via negationis)* af de Værens Bestemmelser, hvori man hidtil havde det. Og saaledes ogsaa med det Sande. Og dette gjorde han ikke eengang for alle, men det gjorde han med hver Enkelt. Han begyndte, hvor det skulde være, og snart var han i fuld Gang med at udklarere Enhver især. Men saasnart han havde sat En over, da vendte han øieblikkelig tilbage. Ingen Virkelighed kunde modstaae ham, men det, der kom tilsyne, det var Idealiteten i den svageste Begrændsnings meest forsvindende Antydning, det er, som uendelig Abstract. Som Charon satte Folk over fra Livets Fylde til Underverdenens Skyggeland, som han, for at hans lette Skib ikke for meget skulde betynges, lod de Reisende afføre sig alle det concrete Livs mangfoldige Bestemmelser, Titler, Værdigheder, Purpur, store Ord, Sorger, Bekymringer o. s. v., saa blot det rene Menneske blev tilbage; saaledes overskibede Socrates ogsaa Individerne fra Realiteten til Idealiteten, og det ideelle Uendelige, som den uendelige Negativitet, var det Intet, hvori han lod hele Realitetens Mangfoldighed forsvinde. Forsaavidt som Socrates nu bestandig lod det Iogforsigværende komme tilsyne, kunde det synes, at dermed idetmindste var det hans Alvor; men netop fordi han blot kom til det, blot havde det Iogforsigværende som det uendeligt Abstracte, saa havde han det Absolute under Form af Intet. Realiteten blev ved det Absolute til Intet, men det Absolute var igjen Intet. Men for at kunne fastholde ham paa dette Punkt, for aldrig at glemme, at hans Livs Indhold var dette, i ethvert Moment at foretage denne Bevægelse, maa man erindre hans Betydning som guddommelig Missionær. Denne hans guddommelige Mission har Hegel ikke paaagtet, omendskjøndt Socrates selv lægger saa megen Vægt derpaa. Og forsaavidt man endnu bestandig skulde føle sig fristet til, at tillægge ham noget Mere, saa har denne Bestræbelse sin Grund deri, at man overseer, at verdenshistoriske Individualiteter netop ere store derved, at hele deres Liv tilhører Verden, og de ligesom Intet have for dem selv. Men derfor har Verden ogsaa desto mere at takke dem for.

I den Fremstilling af Socrates' Methode, Hegel leverer, er det især deleshed tvende Former af den, der blive Gjenstand for Omtale: hans Ironi og hans Gjordemoderkunst. Allerede den Plads som derved er anviist Ironien, peger tilstrækkeligt hen

---

via negationis ad Negationens Vej. Charon: i det følgende tænkes paa Lukian, Dødesamtaler 10.

paa, at Hegel mere opfatter Ironien hos Socrates som et behersket Moment, en Maade at omgaaes Folk paa, og det bestyrkes yderligere ved udtrykkelige Udsagn. Hvorledes dette maa forstaaes, og hvorvidt Hegel har havt Ret heri, det skal nu blive Gjenstand for en Undersøgelse. Men herved gaaer jeg over til den anden Deel af Afhandlingen, nemlig: om Begrebet Ironi.

ANDEN DEEL.

OM BEGREBET IRONI.

INDLEDNING.

Hvad der egentlig skal udgjøre Gjenstanden for denne Deel af Undersøgelsen, er til en vis Grad allerede givet i det Foregaaende, forsaavidt som dette under Contemplationens Form lod en Side af Begrebet komme tilsyne. Jeg har derfor ikke saameget forudsat Begrebet i den tidligere Deel af Afhandlingen, som jeg har ladet det blive til, idet jeg søgte at orientere mig i Phænomenet. Jeg har derved fundet en ubekjendt Størrelse, et Standpunkt, der viste sig som det, der maa have været eiendommeligt for Socrates. Jeg har kaldt dette Standpunkt Ironi; men Navnet paa det er i den første Deel af Afhandlingen det mindre Vigtige: Hovedsagen er, at der intet Moment, intet Træk er blevet overseet, samt at alle Momenter og alle Træk have ordnet sig sammen i en Totalitet. Om dette Standpunkt er Ironi, det skal først nu afgjøres, idet jeg i Udviklingen af Begrebet ogsaa vil komme til det Moment, hvor Socrates maa passe, saasandt hans Standpunkt ellers har været Ironi. Men som jeg i den første Deel af Afhandlingen alene havde med Socrates at gjøre, saaledes vil det i Udviklingen af Begrebet vise sig, i hvilken Forstand han er et Moment i Begrebets Udvikling, med andre Ord, det vil vise sig, om Begrebet Ironi er absolut udtømt i ham, eller om der ikke er andre Fremtrædelsesformer deraf, til hvilke der ogsaa maa tages et Hensyn, førend man kan sige, at Begrebet tilstrækkeligt er opfattet. Som derfor i den første Deel af Afhandlingen Begrebet stedse svævede i Baggrunden, med en bestandig Trang til at tage Skikkelse i Phænomenet, saaledes vil i denne Deel af Afhandlingen Begrebets phænomenale Fremtrædelse, som en bestandig Mulighed

til at tage Bolig iblandt os, følge Udviklingen. Disse to Momenter ere uadskillelige; thi hvis Begrebet ikke var i Phænomenet, eller rettere, Phænomenet først var forstaaeligt, først virkeligt i og med Begrebet, og hvis Phænomenet ikke var i Begrebet, eller rettere, Begrebet først forstaaeligt, først virkeligt i og med Phænomenet, saa var al Erkjendelse umulig, idet jeg i det ene Tilfælde vilde mangle Sandheden, i det andet Virkeligheden. Er nu Ironi en Subjectivitetens Bestemmelse, saa vil man strax see Nødvendigheden af to Fremtrædelser af dette Begreb; og Virkeligheden har ogsaa knyttet Navnet til dem. Den første er naturligviis den, hvor Subjectiviteten første Gang gjør sin Ret gjeldende i Verdenshistorien. Her have vi **Socrates**, det vil sige, herved ere vi anviste, hvor vi skal søge Begrebet i dets historiske Fremtrædelse. Men da Subjectiviteten havde viist sig i Verden, forsvandt den ikke atter sporløs, Verden sank ikke atter tilbage i den tidligere Udviklingsform, tvertimod, det Gamle forsvandt, og Alt blev nyt. Skal der nu kunne vise sig en ny Fremtrædelsesform af Ironien, da maa det være, idet Subjectiviteten i en endnu høiere Form gjør sig gjeldende. Det maa da være en Subjectivitetens anden Potents, en Subjectivitetens Subjectivitet, der svarer til Reflexionens Reflexion. Herved ere vi atter verdenshistorisk orienterede, vi ere nemlig henviste til den Udvikling, som den nyere Philosophi erholdt i **Kant**, og som fuldendtes i **Fichte**, og nærmere igjen til de Standpunkter, der efter Fichte søgte at gjøre Subjectiviteten i anden Potents gjeldende. At dette nu forholder sig rigtigt, det viser Virkeligheden ogsaa, thi her møde vi atter Ironien. Men da dette Standpunkt er en potenseret subjectiv Bevidsthed, saa følger deraf, at den bliver sig Ironien tydelig og bestemt bevidst, at den udtaler Ironien som sit Standpunkt. Dette skete nu ogsaa i **Fr. Schlegel**, der søgte at gjøre den gjeldende i Forhold til Virkeligheden, i **Tieck**, der søgte at gjøre den gjeldende i Poesien, i **Solger**, der blev sig dette æsthetisk og philosophisk bevidst. Endelig traf ogsaa Ironien her sin Mester i Hegel. Medens den første Form af Ironi ikke blev bekjæmpet, men beroliget derved at Subjectiviteten skete sin Ret, saa blev den anden Form af Ironi bekjæmpet og tilintetgjort; thi da den var uberettiget, kunde den kun skee sin Ret derved, at den blev ophævet.

Er man nu ved disse Betragtninger tilstrækkelig orienteret med Hensyn til dette Begrebs Historie, saa skal dermed dog ingenlunde være sagt, at en Opfattelse af dette Begreb, forsaavidt den søger Tilhold og Støtte i de tidligere Udviklinger, ikke er forbunden med Vanskelighed. Forsaavidt som man nemlig søger en fuld-

stændig og sammenhængende Udvikling af dette Begreb, vil man snart overbevise sig om, at det har en besynderlig eller rettere ingen Historie. I den Periode efter Fichte, hvor det især blev gjort gjeldende, finder man det atter og atter nævnet, atter og atter antydet, atter og atter forudsat. Søger man derimod en klar Udvikling, saa søger man forgjæves*). **Solger** klager over at **A. W. v. Schlegel** i hans Vorlesungen über dramatische Kunst und Litteratur, hvor man snarest maa vente at finde den tilstrækkelige Oplysning, kun flygtigt antyder den et eneste Sted. **Hegel****) klager over, at det er gaaet **Solger** paa samme Maade, og **Tieck** ikke bedre. Og da Alle klage, hvorfor skulde jeg ikke ogsaa klage? Jeg klager over, at det er gaaet **Hegel** omvendt. Paa det Punkt i alle hans Systemer, hvor man kunde vente at finde Ironien udviklet, finder man den omtalt, men uagtet, hvis man vilde lade det Alt aftrykke, man maatte tilstaae, at det var ikke Lidet, der var sagt om Ironi, saa er det dog i en anden Forstand ikke Meget;

---

*) **Solgers** nachgelassene Schriften und Briefwechsel herausgegeben von Tieck und Fr. v. Raumer, 2ter Band Pag. 514 (i en Bedømmelse af Schlegels Forelæsninger): Es war dem Rec. höchst auffallend, der Ironie, in welcher er den wahren Mittelpunct der ganzen dramatischen Kunst erkennt, so dasz sie auch beim philosophischen Dialog, wenn er einigermaszen dramatisch seyn soll, nicht zu entbehren ist, in dem ganzen Werke nur Einmal erwähnt zu finden, Th. II. Abth. 2, S. 72, und noch dazu um ihr alle Einmischung in das eigentliche Tragische zu untersagen; und doch erinnert er sich an frühere Aeuszerungen des Verfassers, welche sich an diese Ideen wenigstens sehr anzunähern schienen. Die Ironie ist aber auch das gerade Gegentheil jener Ansicht des Lebens, in welcher Ernst und Scherz, wie sie der Verfasser annimmt, wurzeln.

) **Hegels Werke. Sechszehnter Band Pag. 492 (i en Anmeldelse af Solgers efterladte Skrifter): Dasselbe ist Solger'n begegnet; in den speculativen Expositionen der höchsten Idee, die er in der oben angeführten Abhandlung mit dem innersten Geisteserntste giebt, erwähnt er der Ironie gar nicht, sie, welche mit der Begeisterung auf's Innigste vereint, und in deren Tiefe Kunst, Religion und Philosophie identisch seyen. Gerade dort, hätte man geglaubt, müsse der Ort seyn, wo man in's Klare gesetzt finden werde, was es denn mit dem vornehmen Geheimnisse, dem groszen Unbekannten — der Ironie — für eine philosophische Bewandtnisz habe. — Om Tieck see sammesteds.

---

eigentliche] »eigentlich« Solger a. St. erwähnt . . . gar nicht] spærret hos Hegel.

thi han siger omtrent det Samme paa alle Punkter. Hertil kommer, at han retter sit Angreb mod de enkelte ofte forskjellige Tanker, man har knyttet til dette Ord, hvoraf bliver en Følge, at da Sprogbrugen ikke er constant, hans Polemik ikke altid bliver aldeles klar. Imidlertid er det dog langtfra, at jeg med Rette kan klage over Hegel i samme Forstand, som Hegel klager over sine Forgjængere. Især deleshed findes der fortrinlige Bemærkninger i den Anmeldelse af Solgers efterladte Skrifter, der findes i det 16de Bind af hans samtlige Værker. Og er end ikke altid Fremstillingen og Skildringen af negative Standpunkter (thi ved disse gjelder det især om Skildring: *loquere, ut videam te*) saa udtømmende, saa indholdsriig, som man kunde ønske det, saa veed Hegel desto bedre at magte dem, og forsaavidt vil man i den Positivitet, han gjør gjeldende, have et indirecte Bidrag til Skildringen. Medens Schlegelerne og Tieck havde deres største Betydning ved den Polemik, hvorved de tilintetgjorde en foregaaende Udvikling, og medens netop af denne Grund deres Standpunkt blev noget adspredt, fordi det ikke var et Hovedslag, de vandt, men en Mangfoldighed af Træfninger, saa har Hegel derimod absolut Betydning ved i sin positive Total-Anskuelse at beseire den polemiske Knibskhed, der, som Dronning Brynhilds Jomfruelighed, behøvede en mere end almindelig Ægtemand, behøvede en Sigurd Svend for at betvinges. Hos J. Paul er der ogsaa ofte Tale om Ironi, og i hans Æsthetik findes der Et og Andet, men uden philosophisk eller ægte æsthetisk Myndighed. Han taler overhovedet, som Æsthetiker, mere ud af en riig æsthetisk Erfaring, end han egentlig begrunder sit æsthetiske Standpunkt. For ham er Ironi, Humor, Lune ligesom forskjellige Sprog, og hans Skildring indskrænker sig til, at han udtrykker den samme Tanke ironisk, humoristisk, i Lunets Sprog, omtrent som naar Fr. Baader stundom, efterat have givet en Fremstilling af enkelte mystiske Sætninger, nu oversætter denne paa mystisk.

Men da det Begreb Ironi saaledes ofte har faaet en forskjellig Betydning, gjelder det om, at man ikke med eller mod sit Vidende kommer til at bruge det aldeles vilkaarligt, gjelder det

---

loquere, ut videam te tal, forat jeg kan se dig. Dronning Brynhilds] Volsunga Saga ved Rafn (Kbhvn. 1822) S. 74 ff. i hans Æsthetik] Jean Paul, Vorschule der Aesthetik, Sämmtliche Werke (Berlin 1827) XLI S. 199 ff.

Fr. Baader] der kan tænkes paa hans Vorlesungen über speculative Dogmatik, Sämmtliche Werke IX (Leipzig 1855) f. Ex. S. 308 ff. (S. K. ejede en Udgave deraf fra 1828).

om, at man, idet man knytter sig til den almindelige Sprogbrug, faaer at see, at de forskjellige Betydninger, det i Tidens Løb har faaet, dog alle passe ind herunder.

Orienterende Betragtninger.

Der var en Tid og ikke ret længe tilbage, da man ogsaa her kunde gjøre sin Lykke med en Smule Ironi, der gjorde Fyldest for alle Mangler i andre Henseender og hjalp En hæderligen gjennem Verden, gav En Anseelse af at være dannet, at have Blik paa Livet, Forstand paa Verden, betegnede En for de Indviede som Medlem af et vidtudstrakt aandeligt Frimureri. Man træffer endnu stundom en eller anden Repræsentant for denne svundne Tid, der har conserveret dette fine, betydningsfulde, tvetydigt saa Meget foraadende Smiil, denne aandelige Hofmandstone, hvormed han gjorde *fortune* i sin Ungdom, og som han havde bygget hele sin Fremtid paa, i det Haab, at han havde overvundet Verden. Ak, men det var en Skuffelse! Forgjeves søger hans speidende Øie en ligestemt Sjæl, og hvis hans Glands-Periode ikke var endnu for En og Anden i frisk Minde, saa vilde hans Ansigts Muskelspil blive en gaadefuld Hieroglyph for den Samtid, i hvilken han lever som en Fremmed og Udlænding. Thi vor Tid, den fordrer mere, den fordrer, om ikke høi, saa dog høirøstet Pathos, om ikke Speculation, saa dog Resultat, om ikke Sandhed, saa dog Overbeviisning, om ikke Ærlighed, saa dog Forsikkringer derom, om ikke Følelse, saa dog Vidtløftigheder den betræffende. Den udpræger derfor ogsaa en ganske anden Art af privilegerede Ansigter. Den tillader ikke, at Munden trodsigt lukker sig, eller at Overlæben bæver i Kaadhed, den fordrer, at Munden skal staae aaben; thi hvorledes kunde man vel tænke sig en sand og ægte Fædrelandsven uden talende, hvorledes en dybsindig Tænkers dogmatiske Ansigt uden med en Mund, der var istand til at sluge hele Verden, hvorledes kunde man forestille sig en Virtuos paa det levende Ords Overflødighedshorn, uden med opspilet Mund? Den tillader ikke, at man staaer stille og fordyber sig, at gaae langsomt er allerede mistænkeligt, og hvorledes skulde man ogsaa kunne finde sig i Sligt i det bevægede Øieblik, i hvilket vi leve, i den skjæbnesvangre Tid, hvorom

Alle ere blevne enige, at den gaaer frugtsommelig med det Overordentlige? Den hader Isolation, og hvorledes skulde den ogsaa kunne taale, at et Menneske fik den fortvivlede Idee, at gaae ene gjennem Livet, den Tid, der selv, Haand i Haand og Arm i Arm (ligesom reisende Haandværkssvende og Landsoldater), lever for Menighedens Idee?*).

Men om det nu end er langtfra, at Ironi er Særkjendet for vor Tid, saa følger deraf dog ingenlunde, at Ironien ganske skulde være forsvunden. Vor Tid er saaledes heller ingen tvivlende Tid, men desuagtet er der dog bleven mange Yttringer af Tvivl tilbage, i hvilke man ligesom kan studere Tvivlen, om der end bliver en qvalitativ Forskjel mellem en speculativ Tvivl og en vulgær Tvivl om dette eller hint. I det oratoriske Foredrag forekommer saaledes hyppigt en Figur, som bærer Navn af Ironi, hvis Charakteristiske er dette, at sige det Modsatte af hvad man mener. Her have vi allerede en Bestemmelse, der gaaer gjennem al Ironi, den nemlig, at Phænomenet ikke er Væsenet, men det Modsatte af Væsenet. Idet jeg taler, er Tanken, Meningen Væsenet, Ordet Phænomenet. Disse to Momenter ere absolut nødvendige, og det er i denne Forstand, at Plato har bemærket, at al Tænken er en Talen. Sandheden fordrer nu Identiteten; thi dersom jeg havde Tanken uden Ordet, da havde jeg ikke Tanken, og dersom jeg havde Ordet uden Tanke, da havde jeg heller ikke Ordet, som man jo heller ikke kan sige om Børn og Afsindige, at de tale. Seer jeg dernæst hen til det talende Subject, saa har jeg atter en Bestemmelse, der gaaer igjennem al Ironi, Subjectet er nemlig negativ frit. Naar jeg, idet jeg taler, er mig bevidst, at det, jeg siger, er min Mening, og at det Udsagte er et adæqvat Udtryk for min Mening, og jeg forudsætter, at den, til hvem jeg taler, i det Udsagte har min Mening heel og holden, saa er jeg bunden i det Udsagte, det er, jeg er positiv fri deri. Her gjelder det gamle Vers: *semel emissum volat irrevocabile verbum*. Ogsaa med Hensyn til mig selv er jeg bunden, og kan ikke frigjøre mig derfra, hvad Øieblik jeg vil. Dersom derimod det Udsagte ikke er min Mening, eller er det Modsatte af min Mening, saa er jeg fri i Forhold til Andre og til mig selv.

*) Hermed skal ingenlunde Tidens alvorlige Stræben være miskjendt eller forkleinet, men det var visselig at ønske, at den i sin Alvor var mere alvorlig.

Plato har bemærket, Sophisten 263 e. *semel emissum* osv. det engang udtalte Ord flyver uden at kunne kaldes tilbage (Horats. Breve I 18, 71).

Den ironiske Talefigur hæver imidlertid sig selv, idet Taleren forudsætter, at Tilhørerne forstaae ham, og saaledes bliver dog, gjennem en Negation af det umiddelbare Phænomen, Væsenet i Identitet med Phænomenet. Naar det stundom hændes, at en saadan ironisk Tale bliver misforstaaet, saa er dette ikke Talerens Skyld, uden forsaavidt han har givet sig i Kast med en saadan rænkefuld Patron, som Ironien er, der ligesaa gjerne spiller sine Venner som sine Fjender et Puds. Man siger ogsaa om en saadan ironisk Vending i Talen: det er ikke Alvor med den Alvor. Yttringen er saa alvorlig, saa det er en Gru, men den vidende Tilhører er indviet i Hemmeligheden, der stikker bag derved. Men netop derved er Ironien igjen hævet. Det er den almindeligste Form af Ironi, at man siger Noget alvorligt, som dog ikke er meent alvorligt. Den anden Form, at man siger Noget for Spøg, spøgende, som er meent alvorligt, forekommer sjeldnere*). Men som sagt, den ironiske Talefigur hæver sig selv, den er som en Gaade, paa hvilken man i samme Øieblik har Opløsningen. Imidlertid har den ironiske Talefigur en Egenskab, som ogsaa er eiendommelig for al Ironi, en vis Fornemhed, som hidrører fra, at den, om den end vil forstaaes, dog ikke vil ligefrem forstaaes; som gjør, at denne Figur ligesom seer ned paa den slet og rette Tale, hvilken Enhver øieblikkelig kan forstaae; den reiser ligesom i et fornemt Incognito, og seer fra dette høie Stade medlidende ned paa den almindelige pedestre Tale. I den daglige Omgang forekommer den ironiske Talefigur især i de høiere Kredse som et Prærogativ, der hører under samme Kategori som den *bonton*, der fordrer at smile over Uskyldighed, og at ansee Dyd for en Bornerthed, skjøndt man dog til en vis Grad troer derpaa.

Forsaavidt som nu de høiere Kredse, (dette maa naturligviis forstaaes efter en aandelig Rangforordning), ligesom Konger og Fyrster tale fransk, saaledes tale ironisk, for at Lægfolk ikke skal forstaae dem, forsaavidt er Ironien i Færd med at isolere sig, den ønsker ikke i Almindelighed at blive forstaaet. Her hæver altsaa Ironien ikke sig selv. Det er ogsaa kun en underordnet Form af den ironiske Forfængelighed, der ønsker Vidner, for at

*) Hvor den hyppigst forekommer, er gjerne i Forbindelse med en vis Fortvivlelse, og den findes derfor ofte hos Humorister, saaledes naar f. Ex. **Heine** i den meest spøgefulde Tone overveier, hvad der er værst, Tandpine eller en ond Samvittighed, og erklærer sig for den første.

forvisse og forsikkre sig om sig selv, ligesom det ogsaa kun er en Inconseqvents, Ironien har tilfælleds med ethvert negativt Standpunkt, at den, der efter sit Begreb er Isolation, søger at constituere et Samfund, vil, da den ikke kan hæve sig til Menighedens Idee, realisere sig i Conventikler. Men der er derfor ogsaa ligesaalidet Samfunds-Eenhed i et Cotteri af Ironikere, som der i Sandhed er Ærlighed i en Røverstat. Men see vi nu bort fra den Side, igjennem hvilken Ironien aabner sig for de Medsammensvorne, og betragte den i Forhold til de Uindviede, i Forhold til dem, imod hvilke dens Polemik retter sig, i Forhold til den Tilværelse, den opfatter ironisk, da pleier den at yttre sig paa tvende Maader. Enten identificerer nemlig Ironikeren sig med det Uvæsen, han vil bekjæmpe, eller han stiller sig i et Modsætningsforhold dertil, men naturligviis bestandig saaledes, at han er sig bevidst, at hans Tilsyneladelse er Modsætningen til det, han selv holder fast ved, og at han nyder Glæden over dette Misforhold.

I Forhold til en taabelig opblæst Viden, der veed Beskeed om Alt, er det ironisk rigtigt, at gaae med, at være henrykt over al denne Viisdom, at anspore den ved sit jublende Bifald til bestandig at stige høiere og høiere i bestandig høiere og høiere Galenskab, skjøndt Ironikeren derunder er sig bevidst, at det Hele er tomt og indholdsløst. Ligeoverfor en fad og inept Begeistring er det ironisk rigtigt at overbyde denne i stedse mere og mere himmelraabende Jubel og Lovsang, skjøndt Ironikeren er sig bevidst, at denne Begeistring er den største Taabelighed af Verden. Og jo mere det lykkes Ironikeren at skuffe, jo bedre hans Falskneri faaer Fremgang, desto større er hans Glæde. Men denne Glæde nyder han ganske ene, og det er ham netop om at gjøre, at Ingen mærker hans Bedrageri. — Dette er en Form af Ironi, som kun sjeldnere forekommer, skjøndt den er ligesaa dyb og lettere at gjennemføre end den Ironi, der optræder under en Modsætnings Form. I det Mindre seer man den vel stundom anvendt mod et Menneske, der er paa Veien til at lide af en eller anden fix Idee; mod et Menneske der bilder sig ind, at han er smuk, eller især har smukke Bakkenbarter; eller bilder sig ind, at han er vittig eller dog engang har sagt en Vittighed, der ikke ofte nok kan høres; eller mod et Menneske, hvis Liv ligesom er gaaet op i en eneste Begivenhed, som han bestandig kommer tilbage paa, og som man i ethvert Øieblik kan bringe ham til at fortælle, naar man blot veed at trykke paa den rigtige Fjeder o. s. v. I alle disse Tilfælde er det Ironikerens Glæde selv at synes besnæret i den

samme Hildethed, som den Anden er fangen i. Det er en af Ironikerens store Glæder overalt at opdage saadanne svage Sider; og jo mere udmærket det Menneske er, hos hvem de findes, desto mere glæder det ham at kunne dupere ham, at have ham i sin Magt, skjøndt han ikke selv veed deraf, saa at endog et udmærket Individ bliver i enkelte Øieblikke for Ironikeren som en Dukke, han har en Snor i, en Gliedermann, han kan faae til at gjøre de Bevægelser, som han vil, at han skal gjøre, eftersom han trækker i Snoren; og, det er besynderligt nok, Menneskets svage Sider nærme sig meget mere til at være Klangfigurer, der bestandig komme tilsyne, naar man stryger rigtigt, end Menneskets gode, de synes ligesom at have en Naturnødvendighed i sig, medens man saa ofte maa sørge over, at de gode Sider ligge under for Inconseqventser.

Men paa den anden Side er det Ironien ligesaa eiendommeligt at træde op under et Modsætningsforhold. Ligeoverfor en Viisdommens Overflødighed at være saa uvidende, saa dum, en saa complet **Arv** som muligt, men dog bestandig tillige saa lærvillig og saa godmodig, at Viisdommens Forpagtere ret have Glæde af at lade En slippe med ind paa deres frugtbare Græsgange; ligeoverfor en sentimental, smægtende Begeistring at være for indskrænket, til at fatte det Sublime, der begeistrer Andre, men dog altid at forraade den gode Villie, der saa gjerne vilde fatte og forstaae, hvad der hidtil var En en Gaade — ere fuldkommen normale Yttringer af Ironi. Og jo mere troskyldig Ironikerens Dumhed viser sig, jo mere uforfalsket hans ærlige og oprigtige Stræben synes, desto større er hans Glæde. Man seer deraf, at det kan være ligesaa meget ironisk at lade vidende, skjøndt man veed, at man er uvidende, som at lade uvidende, skjøndt man veed, man er vidende. — Ogsaa paa en mere indirecte Maade kan Ironien vise sig gjennem et Modsætningsforhold, naar Ironien udvælger de eenfoldigste og meest indskrænkede Mennesker, ikke for at spotte dem, men for at spotte Viismændene.

I alle disse Tilfælde viser Ironien sig nærmest som den, der opfatter Verden, der søger at mystificere den omgivende Verden, ikke saa meget for selv at være skjult, som for at faae Andre til at aabenbare sig. Men Ironien kan ogsaa vise sig, idet Ironikeren søger at bringe Omverdenen paa Vildspor sig selv betræffende. I vor Tid, hvor de borgerlige og selskabelige Forhold næsten gjøre enhver hemmelig Kjærlighedshistorie umulig,

---

Arv] hos Holberg.

hvor Byen eller Omegnen som oftest allerede mange Gange har lyst fra Prædikestolen for det lykkelige Par, førend Præsten har gjort det første Gang; i vor Tid, hvor det selskabelige Liv vilde see sig en af sine kjæreste Forrettigheder berøvet, hvis det ikke havde Magtfuldkommenhed til at knytte Kjærlighedsbaand, og tillige at have paa egen (ikke paa Præstens) Opfordring meget derimod at sige, saa at den offentlige Omtale først giver en Kjærlighedsforstaaelse sin Gyldighed, og en Forbindelse indgaaet uden Byens Vidende næsten ansees for ugyldig eller idetmindste for et skammeligt Indgreb i dens Rettigheder, ligesom Bedemænd ansee Selvmord for en utilladelig Listen sig ud af Verden — i vor Tid, siger jeg, kan det vel stundom forekomme En og Anden nødvendigt at spille falsk, naar han ikke ønsker, at Byen skal paatage sig det hæderiige Hverv at frie for ham, saa han selv blot behøver at vise sig med det sædvanlige Frieransigt *ad modum* Peder Erik Madsen, med hvide Handsker paa og en skizzeret Haandtegning over sine Livs-Udsigter i Haanden, tilligemed andre bedaarende Tryllemidler (et ærbødigst Promemoria ikke at forglemme), der bruges ved det sidste Angreb. Er det nu mere udvortes Omstændigheder, der gjøre en vis Hemmelighedsfuldhed nødvendig, saa bliver den Mystification, der anvendes, mere slet og ret Forstillelse. Men jo mere Individet opfatter disse Mystificationer som Episoder i sin egen Kjærlighedshistorie, jo mere overgiven han er i sin Glæde over at henlede Folks Opmærksomhed paa et ganske andet Punkt, desto mere fremtræder Ironien. Ironikeren nyder hele Kjærlighedens Uendelighed, og den Udvidelse, Andre søge ved at have Fortrolige, den forskaffer han sig ved at have høit Betroede, der dog Intet veed. Lignende Mystificationer ere stundom ogsaa nødvendige i Literaturen, hvor man overalt omspændes af en Mængde aarvaagne Literatusser, der opdage Forfattere, ligesom Kirsten Giftekniv stifter Partier. Jo mindre det nu er en udvortes Grund (Familiehensyn, Hensyn til Befordring, Frygtagtighed o. s. v.), der bestemmer En til at lege Skjul; jo mere det er en vis indre Uendelighed, der ønker at frigjøre sit Værk fra ethvert endeligt Forhold til sig selv, onsker at see sig fritaget for al Condolation af Ulykkeskammerater, og al Gratulation af Forfatternes ømme Broderskab — desto mere er Ironien fremtrædende. Gaaer det

---

ikke paa Præstens] der sigtes til Opfordringen ved Tillysning til Ægteskab til at »sige til itide«. *ad modum* i Stil med, som. Peder Erik Madsen] Peder Erichsen, Søn af Erik Madsen, i Holbergs »Den Stundesløse« 2. Act 7.-8. Scene.

nu saavidt, at man kan faae en eller anden kaglende Hane, der saa uendelig gjerne vilde lægge et Æg, til, halv undvigende, halv bestyrkende Folk i deres Vildfarelse, at lade sig paadutte Paterniteten, saa har Ironikeren vundet Spil. Ønsker man undertiden, hvad vel let i vor Tid En og Anden kan fristes til, at afføre sig den Habit, Enhver i Forhold til sin Stilling i Samfundet efter Rangforordningen allerunderdanigst maa anlægge og bære; ønsker En engang imellem idetmindste at vide, at han har det Fortrin for dømte Personer, at han tør vise sig iført andre end Husets Klæder: saa bliver ogsaa her en vis Mystification nødvendig. Jo mere nu det, der bestemmer En til en slig Mystification, er et endeligt Hensyn, som naar en Kjøbmand reiser *incognito* for at fremskynde en Speculations heldige Udfald, en Konge for at overraske Kassebetjente, en Politiembedsmand for til Afvexling selv at komme som en Tyv — om Natten, en Mand i en underordnet Stilling i Staten af Frygt for høie Foresatte o. s. v., desto mere nærmer det sig til en slet og ret Forstillelse. Jo mere det derimod er en Trang til engang imellem at være Menneske og ikke evig og altid Cancelliraad, jo mere poetisk Uendelighed der er deri, med jo mere Kunst Mystificationen gjennemføres, desto mere er Ironien fremtrædende. Ja lykkes det endog reent at lede Folk paa Afveie, maaskee at blive anholdt som en mistænkelig Person, eller indblandet i interessante Familieforhold, saa har Ironikeren opnaaet, hvad han ønsker.

Men det, som i alle disse og lignende Tilfælde er det Fremtrædende i Ironien, er den subjective Frihed, der i ethvert Øieblik har Muligheden af en Begyndelse i sin Magt og ikke er generet af tidligere Forhold. Der er noget forførerisk ved al Begyndelse, fordi Subjectet endnu er frit, og det er denne Nydelse, Ironikeren attraaer. Virkeligheden taber i saadanne Øieblikke sin Gyldighed for ham, han er fri over den. Dette er Noget, den romersk-catholske Kirke paa enkelte Punkter er bleven sig bevidst, og i Middelalderen pleiede den derfor til visse Tider at hæve sig selv over sin absolute Realitet og opfatte sig selv ironisk, f. Ex. ved Æselsfesten, Narrefesten, Paaskelatter o. s. v.

Husets] ɔ: Tugthusets. som en Tyv] sml. Paulus, 1. Thessalon. 5, 2. Æselsfesten osv.] ved flere franske Kirker fejredes i Middelalderen en Fest med Processioner og dramatiske Fremstillinger, hvorved et Æsel spillede en Rolle. Narrefesterne var en Rest af de antike Saturnalier, som i 12. Aarhundrede fejredes af Gejstligheden med Parodier paa kirkelige Handlinger. Paaskelatter er de komiske Fortællinger, som i Paaskeugen foredroges fra Prækestolen.

En lignende Følelse laae til Grund for den Tilladelse, de romerske Soldater havde til at synge Spotteviser over Triumphator. Her blev man sig paa eengang Livets Glands og Hæders Realitet bevidst, og i samme Øieblik var man ironisk ude derover. Saaledes skjulte der sig ogsaa, uden at man behøver en Lucians Spotterier, megen Ironi i det græske Gudeliv, hvor Gudernes himmelske Virkelighed heller ei var forskaanet for Ironiens skarpe Vindpust. Saavist som det nu er, at der er megen Tilværelse, der ikke er Virkelighed, og at der er Noget i Personligheden, der idetmindste momentviis er incommensurabelt for Virkeligheden, saavist er det ogsaa, at der ligger en Sandhed i Ironien. Hertil kommer, at, saaledes som vi hidtil have opfattet Ironien, er den mere bleven seet som en momentan Yttring, saa at vi i alle disse Tilfælde endnu ikke kunne tale om den rene Ironi, eller om Ironi som Standpunkt. Jo mere derimod den Betragtning af Forholdet mellem Virkelighed og Subject, som her leilighedsviis blev gjort gjeldende, griber om sig, desto mere nærme vi os til det Punkt, hvor Ironien viser sig i sin usurperede Totalitet.

En Diplomats Opfattelse af Verden er i mange Maader ironisk, og den bekjendte Yttring af Talleyrand, at Mennesket havde faaet Talen ikke for at aabenbare, men for at skjule sine Tanker, indeholder en dyb Ironi over Verden, og er fra Statsklogskabens Side aldeles svarende til en anden ægte diplomatisk Sætning, *mundus vult decipi, decipiatur ergo.* Imidlertid følger dog deraf endnu ingenlunde, at den diplomatiske Verden betragter Tilværelsen ironisk, den har tvertimod Meget, den for Alvor vil gjøre gjeldende. — Forskjellen mellem alle de her antydede Yttringer af Ironi er derfor en blot qvantitativ, et Mere eller Mindre, hvorimod Ironien *sensu eminentiori* qvalitativt adskiller sig fra den her beskrevne Ironi, ligesom den speculative Tvivl qvalitativt adskiller sig fra den vulgære og empiriske. Ironien *sensu eminentiori* retter sig ikke mod dette eller hint enkelte Tilværende, den retter sig mod hele den til en vis Tid og under visse Forhold givne Virkelighed. Den har derfor en Aprioritet i sig, og det er ikke ved successivt at tilintetgjøre et Stykke af Virkeligheden efter det andet, at den kommer til sin Total-Anskuelse, men det er i Kraft af denne, at den destruerer i det Enkelte. Det er ikke dette eller hint Phænomen, men det er Tilværelsens Totale, den

---

Talleyrand: se VI. Bd. S. 317 Anm. *mundus vult* osv. Verden vil bedrages, lad den da bedrages. *sensu eminentiori* i højere (egenlig) Forstand.

betragter *sub specie ironiæ.* Forsaavidt seer man Rigtigheden af den hegelske Betegnelse af Ironien som den uendelig absolute Negativitet.

Forinden vi imidlertid gaae over til den nærmere Udvikling heraf, synes det rigtigst at orientere os i den Begrebs-Omgivelse, hvor Ironien har hjemme. Man maa til den Ende adskille, hvad man kunde kalde en executiv Ironi*) fra en contemplativ Ironi.

*) Til den executive eller, som den og kunde kaldes, den dramatiske Ironi hører ogsaa Naturens Ironi, forsaavidt nemlig Ironien ikke er bevidst i Naturen, men kun for den, der har Øiet for den, for hvem det da er, som drev Naturen, som en Person, sit Spøg med ham, eller som den betroede ham sin Sorg og sin Smerte. I Naturen ligger ikke dette Misforhold, dertil er den for naturlig og altfor naiv, men for den, der er ironisk udviklet, viser det sig i Naturen. **Schubert** (i hans Symbolik des Traumes, Bamberg 1821) har til behageligt Udvalg en Mangfoldighed af saadanne ironiske Træk i Naturen. Han bemærker, at Naturen med dyb Spot Klage mit Lust, Fröhlichkeit mit Trauer wunderlich paart, gleich jener Naturstimme, der Luftmusik auf Ceylon, welche im Tone einer tiefklagenden, herzzerschneidenden Stimme, furchtbar lustige Menuetten singt (Pag. 38). Han gjør opmærksom paa Naturens ironiske Sammenstilling af de fjerneste Extremer, smlgn. Pag. 41: Unmittelbar auf den vernünftigen gemäszigten Menschen, folgt in der Ideenassociation der Natur der tolle Affe, auf den weisen, keuschen Elephanten das unreine Schwein, auf das Pferd der Esel, auf das häszliche Cameel die schlanken Reharten, auf die mit dem gewöhnlichen Loos der Säugthiere unzufriedne, dem Vogel nachäffende Fledermaus, folgt in verschiedener Hinsicht die Maus, die sich kaum aus der Tiefe herauswagt. Men alt Sligt er ikke i Naturen, men det ironiske Subject seer det deri. Saaledes kan man ogsaa opfatte alle Sandsebedrag som en Ironi af Naturen. Men for at blive sig det bevidst, fordres der en Bevidsthed, der selv er ironisk. Jo mere polemisk et Individ er udviklet, desto mere Ironi vil han ogsaa finde i Naturen. En saadan Betragtning af Naturen tilhører derfor mere den romantiske Udvikling end den classiske. Den græske Harmoni fandt vanskelig slige Spydigheder i Naturen. Jeg vil oplyse dette ved et Exempel. I det lykkelige Grækenland blev Naturen sjelden Vidne til Andet end en ligelig stemt Sjæls blide og milde Harmonier, thi selv den græske Sorg var skjøn, derfor var Echo en venlig Nymphe. I den nordiske Mythologi derimod, hvor Naturen gjenlød af vilde Klageskrig, hvor Natten ikke var lys og klar, men mørk og taaget, angstfuld og ræd-

sub specie ironiæ under Ironiens Synspunkt. den hegelske Betegnelse] se ovf. S. 121.

Vi betragte først, hvad vi vovede at kalde den **executive** Ironi. Forsaavidt som Ironien gjør Modsætningsforholdet gjeldende i alle dets forskjellige Nuancer, forsaavidt kunde det synes, at Ironi blev identisk med **Forstillelse***). I Almindelighed pleier man for Kortheds Skyld at oversætte Ironi ved Forstillelse. Men Forstillelse betegner mere den **objective** Act, der fuldbyrder Misforholdet mellem Væsen og Phænomen; Ironi betegner tillige den subjective Nydelse, idet Subjectet ved Ironien frigjør sig fra den Bundethed, i hvilken Livsforholdenes Continuitet holder ham, som man jo derfor ogsaa kan sige om Ironikeren, at han slaaer sig løs. Hertil kommer, at Forstillelse, forsaavidt man vil bringe den i Forhold til Subjectet, har en Hensigt, men denne Hensigt er en udvortes Hensigt, en Forstillelsen selv fremmed; derimod har Ironien ingen Hensigt, dens Hensigt er immanent i den selv, det er en metaphysisk Hensigt. Hensigten er ikke noget Andet end Ironien selv. Naar Ironikeren saaledes viser sig som en anden, end han virkelig er, saa kunde det vistnok synes, at hans Hensigt var den, at faae Andre til at troe dette; men hans egentlige Hensigt er dog den, at føle sig fri, men dette er han netop ved Ironien, og saaledes har Ironien altsaa ikke nogen anden Hensigt, men er Selvhensigt. Man seer derfor let, at Ironi er forskjellig fra den Jesuitisme, hvori Subjectet vel er frit i Valget af Midler til at udføre sin Hensigt, men ingenlunde frit i den Forstand som i Ironien, hvor Subjectet ingen Hensigt har.

Forsaavidt som det er Ironien væsentligt at have et Udvortes, der er det Indvortes modsat, kunde det synes, at den blev identisk

---

som, hvor Sorgen ikke formildedes ved en stille Erindring, men ved et dybt Suk og evig Glemsel, der var Echo en **Trold**. I den nordiske Folketro hedder Echo derfor Dvergmål eller Bergmål, smlgn. **Grimm**: Irische Elfenmärchen Pag. LXXVIII. Færøiske Qvæder. Randers 1822 Pag. 464. Denne Ironi i Naturen har her fundet Plads i en Note, fordi det dog egentlig først er for det humoristiske Individ, at den gaaer op; thi det er egentlig først igjennem Betragtningen af **Synden** i Verden, at den ironiske Opfattelse af Naturen ret træder frem.

*) Saaledes er Ironi opfattet af **Theophrast**, *cfr. Theophrasti Characteres ed. Astius Pag. 4 Cap. I:* περὶ εἰρωνείας. Her defineres Ironi saaledes: προσποίησις ἐπὶ χεῖρον πράξεων καὶ λόγων *(simulatio dissimulatioque fallax et fraudulenta)*.

Irische Elfenmärchen] Leipzig 1826, derfra ogsaa Citatet af Færøiske Qvæder. *ed. Astius]* Lipsiae 1816. περὶ εἰρωνείας om Ironi. προσποίησις osv. Forstillelse til det værre i Gjerninger og Ord. *simulatio* osv. falsk og svigefuld Forstillelse og Fordølgen.

med Hykleri. Paa Dansk har man vel ogsaa stundom oversat Ironi ved Skalkagtighed, og en Hykler pleier man jo at kalde en Øienskalk. Men Hykleri hører egentlig hjemme paa det moralske Gebet. Hykleren stræber bestandig at synes god, skjøndt han er ond. Ironien derimod ligger paa et metaphysisk Gebet, og det er Ironikeren bestandig blot om at gjøre at synes en anden, end han virkelig er, saa at, ligesom Ironikeren skjuler sin Spøg i Alvor, sit Alvor i Spøg (omtrent som Naturlydene paa Ceylon), saaledes kan det ogsaa falde ham ind at lade ond, skjøndt han er god. Kun maa man erindre, at de moralske Bestemmelser egentlig ere for concrete for Ironien.

Men Ironien har ogsaa en theoretisk eller contemplativ Side. Betragte vi Ironien som et underordnet Moment, saa er Ironien jo det sikkre Blik for det Skjæve, det Forkeerte, det Forfængelige i Tilværelsen. Idet den nu opfatter dette, kunde det synes, at Ironi blev identisk med Spot, Satire, Persiflage o. s. v. En Lighed har den naturligviis hermed, forsaavidt som den ogsaa seer det Forfængelige; men idet den vil fremstille sin Observation, afviger den, idet den ikke tilintetgjør det Forfængelige, ikke er, hvad den straffende Retfærdighed er i Forhold til Lasten, ikke har det Forsonende ved sig, som det Comiske har, men den bestyrker snarere det Forfængelige i dets Forfængelighed, den gjør det Gale endnu galere. Dette er hvad man kunde kalde Ironiens Forsøg paa at mediere de discrete Momenter, ikke i en høiere Eenhed, men i en høiere Galskab.

Betragte vi Ironien, idet den vender sig mod hele Tilværelsen, saa fastholder den atter her Modsætningen mellem Væsen og Phænomen, mellem det Indvortes og det Udvortes. Det kunde nu synes, at den blev, som den absolute Negativitet, identisk med Tvivlen. Men deels maa man erindre, at Tvivl er en Begrebsbestemmelse, Ironi en Subjectivitetens Forsigværen; deels at Ironien væsentlig er practisk, og at den kun er theoretisk for atter at være practisk, med andre Ord, at det ikke er Ironien om Sagen, men om den selv at gjøre. Naar derfor Ironien kommer under Veir med, at der bag Phænomenet maa stikke noget Andet end det, der ligger i Phænomenet, saa er det, der bestandig er Ironien magtpaaliggende, det, at Subjectet føler sig frit, saa at Phænomenet bestandig ikke faaer Realitet for Subjectet. Bevægelsen er derfor og aldeles modsat. I Tvivlen vil Subjectet bestandig ind i Gjenstanden, og hans Ulykke er den, at Gjenstanden bestandig flyer for ham. I Ironien vil Subjectet bestandig ud af Gjenstanden, hvilket han opnaaer derved, at han i ethvert Øieblik bliver sig

bevidst, at Gjenstanden ingen Realitet har. I Tvivlen er Subjectet Vidne til en Erobringskrig, i hvilken ethvert Phænomen tilintetgjøres, fordi Væsenet bestandig maa ligge bag derved. I Ironien retirerer Subjectet bestandig, afdisputerer ethvert Phænomen Realitet, for at frelse sig selv, det vil sige, for at bevare sig selv i den negative Uafhængighed af Alt.

Forsaavidt endelig Ironien, idet den bliver sig bevidst, at Tilværelsen ingen Realitet har, udtaler den samme Sætning, som det fromme Gemyt, kunde det synes, at Ironien blev en Slags Andagt. I Andagten taber ogsaa, om jeg saa maa sige, den lavere Virkelighed, det vil sige Verdensforholdene, sin Gyldighed, men dette skeer dog kun forsaavidt, som Gudsforholdene i samme Øieblik gjøre deres absolute Realitet gjeldende. Det andagtsfulde Sind udsiger ogsaa, at Alt er Forfængelighed; men det er dog kun forsaavidt, som ved denne Negation alt Forstyrrende skaffes tilside, og det evigt Bestaaende kommer tilsyne. Hertil kommer, at naar det andagtsfulde Sind finder Alt forfængeligt, saa gjør det ingen Undtagelse med sin egen Person, gjør ingen Ophævelser med den, tvertimod, den maa ogsaa tilside, for at det Guddommelige ikke skal stødes tilbage ved dens Modstand, men udgyde sig i det ved Andagten sig aabnende Sind. Ja i de dybere gaaende Opbyggelsesskrifter see vi, at det fromme Sind netop agter sin egen endelige Personlighed at være det Usleste af Alt. I Ironien derimod bliver, idet Alt forfængeliggjøres, Subjectiviteten fri. Jo mere Alt bliver forfængeligt, desto lettere, desto indholdsløsere, desto flygtigere bliver Subjectiviteten. Og medens Alt bliver Forfængelighed, bliver det ironiske Subject ikke sig selv forfængeligt, men frelser sin egen Forfængelighed. For Ironien bliver Alt Intet; men Intet kan tages paa flere Maader. Det speculative Intet er det i ethvert Øieblik for Concretionen Forsvindende, da det selv er det Concretes Trang, dets *nisus formativus;* det mystiske Intet er et Intet for Forestillingen, et Intet, der dog er ligesaa indholdsrigt, som Nattens Taushed er høirøstet for den, der har Øren at høre med; det ironiske Intet endelig er den Dødsstilhed, i hvilken Ironien gaaer igjen og spøger (dette sidste Ord taget aldeles tvetydigt).

---

nisus formativus formende (skabende) Trang.

Ironiens verdenshistoriske Gyldighed, Socrates' Ironi.

Men vende vi tilbage til den i det Foregaaende givne almindelige Betegnelse af Ironi, som den uendelige absolute Negativitet, saa er heri tilstrækkeligen antydet, at Ironien nu ikke længer vender sig mod dette eller hiint enkelte Phænomen, mod et enkelt Tilværende, men at hele Tilværelsen er bleven fremmed for det ironiske Subject, og dette igjen fremmed for Tilværelsen, at idet Virkeligheden har tabt sin Gyldighed for det, det selv til en vis Grad er blevet uvirkeligt. Det Ord »Virkelighed« maa her imidlertid for det Første tages i Betydning af den historiske Virkelighed, det vil sige, den til en vis Tid, under visse Forhold givne Virkelighed. Dette Ord kan nemlig deels tages i metaphysisk Forstand, saaledes som, naar man behandler det metaphysiske Problem om Ideens Forhold til Virkelighed, hvor der da ikke bliver Spørgsmaal om denne eller hiin Virkelighed, men om Ideens Concretion, det er, dens Virkelighed; deels kan Ordet Virkelighed bruges om den historisk virkeliggjorte Idee. Denne sidstnævnte Virkelighed er til forskjellige Tider en anden. Hermed skal ingenlunde være meent, at den historiske Virkelighed ikke skulde have i sin hele Sum af Existents en evig Sammenhæng i sig selv, men for de ved Tid og Rum adskilte Slægter er den givne Virkelighed en forskjellig. Om nu end Verdens-Aanden i enhver Udvikling bestandig dog er i sig selv, saa er det ikke saaledes Tilfældet med Slægten til en vis Tid og de i samme til en vis Tid givne Individer. For disse frembyder sig en given Virkelighed, som det ikke staaer i deres Magt at vrage; thi Verdensudviklingen leder den, der selv vil med, river den med, der ikke vil. Men forsaavidt som Ideen er concret i sig, er det den nødvendigt, bestandigt at blive hvad den er, det er — blive concret. Men dette kan den dog kun blive igjennem Slægt og Individer.

Herved viser sig en Modsigelse, igjennem hvilken Verdens-Udviklingen foregaaer. Den til en vis Tid givne Virkelighed er den for Slægten og Individerne i Slægten gyldige, og dog maa, saafremt man ikke vil sige, at Udviklingen er forbi, denne Virkelighed fortrænges af en anden Virkelighed, og dette maa skee gjennem og ved Individerne og Slægten. For den med Reformationen samtidige Slægt var saaledes Katholicismen den givne Virkelighed, og dog var den tillige den Virkelighed, der ikke mere havde Gyldighed som saadan. Her colliderer altsaa en Virkelighed med

en anden Virkelighed. Heri ligger det dybe *Tragiske* i Verdenshistorien. Et Individ kan paa eengang være verdenshistorisk berettiget og dog ubeføiet. Forsaavidt som han er det Sidste, maa han blive et Offer, forsaavidt som han er det Første, maa han seire, det vil sige, han maa seire derved, at han bliver et *Offer*. Man seer her, hvor conseqvent Verdens-Udviklingen er i sig; thi idet den sandere Virkelighed skal frem, agter den dog selv den forbigangne; det er ingen Revolution, men en Evolution; den forbigangne Virkelighed viser sig endnu berettiget derved, at den kræver et Offer, den nye Virkelighed derved, at den bringer et Offer. Men et Offer maa der til, fordi der virkelig skal et nyt Moment frem, fordi den nye Virkelighed ikke er en blot Conclusion af det Forbigangne, men indeholder et Mere i sig, ikke er et blot Correctiv til det Forbigangne, men tillige er en ny Begyndelse.

I ethvert saadant Vendepunkt i Historien er der to Bevægelser, man maa bemærke. Paa den ene Side skal det Nye frem, paa den anden Side skal det Gamle fortrænges. Forsaavidt det Nye skal frem, da møde vi her det *prophetiske Individ*, der øiner det Nye i det Fjerne, i dunkle og ubestemte Omrids. Det prophetiske Individ eier ikke det Tilkommende, han aner det blot. Han kan ikke gjøre det gjeldende, men ogsaa han er tabt for den Virkelighed, han tilhører. Hans Forhold til denne er imidlertid et fredeligt Forhold; thi den givne Virkelighed føler ingen Modsætning. Derpaa følger den egentlig *tragiske Helt*. Han kjæmper for det Nye, han stræber at tilintetgjøre det, der for ham er et Forsvindende, men hans Opgave er dog ikke saa meget at tilintetgjøre, som at gjøre det Nye gjeldende og derved indirecte tilintetgjøre det Forbigangne. Men paa den anden Side skal det Gamle fortrænges, det Gamle maa sees i sin hele Ufuldkommenhed. Her møde vi *det ironiske Subject*. For det ironiske Subject har den givne Virkelighed aldeles tabt sin Gyldighed, den er bleven ham en ufuldkommen Form, som overalt generer. Men paa den anden Side, det Nye eier han ikke. Han veed blot dette, at det Nærværende ikke svarer til Ideen. Han er den, der skal holde Dom. Ironikeren er vel i en vis Forstand prophetisk, thi han peger bestandig hen paa noget Tilkommende, men hvad det er, veed han ei. Han er prophetisk; men hans Stilling og Situation er *det Modsatte af Prophetens*. Propheten gaaer Haand i Haand med sin Samtid, og fra dette Standpunkt øiner han det som skal komme. Propheten er, som ovenfor bemærket, tabt for sin Samtid, men det er han dog egentlig kun, fordi han hensynker i sine Syner. Ironikeren derimod er traadt ud af Samtidens Rækker,

har gjort Front imod denne. Det, der skal komme, er skjult for ham, ligger bag ved hans Ryg, men den Virkelighed, han har stillet sig fjendtligt ligeoverfor, er det, han skal tilintetgjøre, mod den vender hans fortærende Blik sig, paa hans Forhold til sin Samtid kan man anvende Skriftens Ord: see deres Fødder ere udenfor, der skal bære Dig bort. Ironikeren er ogsaa et Offer, som Verdens-Udviklingen kræver, ikke som om Ironikeren altid behøver i strængere Forstand at falde som et Offer, men Nidkjærhed i Verdensaandens Tjeneste fortærer ham.

Her have vi altsaa Ironien som den uendelige absolute Negativitet. Den er Negativitet, thi den negerer blot; den er uendelig, thi den negerer ikke dette eller hiint Phænomen; den er absolut, thi det, i Kraft af hvilket den negerer, er et Høiere, der dog ikke er. Ironien etablerer Intet; thi det, der skal etableres, ligger bag ved den. Den er et guddommeligt Vanvid, der raser som en Tamerlan og ikke lader Steen paa Steen tilbage. Her have vi altsaa Ironien. Til en vis Grad maa nu ethvert verdenshistorisk Vendepunkt ogsaa have denne Formation, og det kunde vist ikke være uden historisk Interesse at forfølge denne Formation gjennem Verdenshistorien. Uden imidlertid at indlade mig herpaa, skal jeg blot, som Exempler tagne fra den nærmest Reformationen liggende Tid, anføre **Cardanus**, **Campanella**, **Bruno**. Ogsaa **Erasmus Rotterodamus** var til en vis Grad Ironi. Betydningen af denne Formation troer jeg, at man hidtil ikke tilstrækkelig har paaagtet; og det er saameget desto besynderligere, som Hegel med en saa afgjort Forkjærlighed har behandlet det Negative. Men til det Negative i Systemet svarer Ironien i den historiske Virkelighed. I den historiske Virkelighed er det Negative til, hvilket det aldrig er i Systemet.

Ironien er en Subjectivitetens Bestemmelse. I Ironien er Subjectet negativ frit; thi den Virkelighed, der skal give det Indhold, er der ikke, det er frit fra den Bundethed, i hvilken den givne Virkelighed holder Subjectet, men det er negativ frit og som saadant svævende, fordi der Intet er, der holder det. Men netop denne Frihed, denne Svæven, giver Ironikeren en vis Enthusiasme, idet han ligesom beruser sig i Mulighedernes Uendelighed, idet han, forsaavidt han behøver en Trøst over alt det, der gaaer

---

Skriftens Ord] Apost. Gjern. 5, 9. De tre italienske Philosopher fra 16. Aarh. Cardanus, Campanella og (Giordano) Bruno omtales i Hegels Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie, Werke XV (1836) S. 220, S. 224, S. 224 ff. under Overskriften (S. 219): Eigenthümliche Bestrebungen der Philosophie.

under, kan tage sin Tilflugt til Mulighedens uhyre Reservefond. Denne Enthusiasme hengiver han sig imidlertid ikke til, den begeistrer og nærer blot Tilintetgjørelsens Enthusiasme i ham. — Men da Ironikeren ikke har det Nye i sin Magt, saa kunde man spørge, hvorved han da tilintetgjør det Gamle, og dertil maa man svare: han tilintetgjør den givne Virkelighed ved selve den givne Virkelighed, men dog tillige erindre, at det nye Princip i ham er tilstede κατὰ δύναμιν, som Mulighed*). Men idet han tilintetgjør Virkeligheden ved selve Virkeligheden, træder han i Verdens-Ironiens Tjeneste. Hegel bemærker i sin Gesch. der Philos. 2 B. Pag. 62: Alle Dialectik läszt das gelten, was gelten soll, als ob es gelte, läszt die innere Zerstörung selbst sich daran entwickeln — allgemeine Ironie der Welt, og heri er Verdens-Ironien meget rigtigt opfattet. Netop fordi enhver enkelt historisk Virkelighed bestandig dog kun er Moment i Ideens Virkeliggjørelse, bærer den i sig selv Spiren til sin Undergang. Dette viser sig især deleshed ganske tydeligt ved Jødedommen, hvis Betydning som Gjennemgangsmoment især er paafaldende. Det var saaledes allerede en dyb Ironi over Verden, naar Loven, efterat have forkyndt Buddene, tilføiede Forjættelsen: dersom Du gjør disse, da skal Du blive salig, da det jo netop viste sig, at Menneskene ikke kunde fuldkomme Loven, og altsaa en Salighed, der blev knyttet til dette Vilkaar, blev meer end hypothetisk. Men at Jødedommen tilintetgjorde sig ved sig selv, det viser sig netop ved dens historiske Forhold til Christendommen. Naar vi, uden videre at gaae ind i en Undersøgelse om Betydningen af Christi Fremtræden, blot vil fastholde denne som et Vendepunkt i Verdenshistorien, saa kan man jo heller ikke der savne den ironiske Formation. Den er nu og givet ved Johannes den Døber. Han var ikke den, som skulde komme, han var ikke vidende om, hvad der skulde komme, og dog tilintetgjorde han Jødedommen. Han tilintetgjorde den altsaa ikke ved det Nye, men han tilintetgjorde den ved den selv. Han fordrede af Jødedommen, det Jødedommen vilde give — Retfærdighed; men dette var den ikke istand til at give, og derved

*) Det Negative har, ligesom Vandet i Forhold til hvad der speiler sig deri, den Egenskab, at det viser ligesaa høit over sig det, det føder, som det viser det under sig, det bekjæmper; men dette veed det Negative ligesom Vandet ikke.

---

naar Loven osv.] 3. Mosebog 26, 3 ff. den, som skulde komme] sml. Lucas 7, 19.

gik den under. Han lod altsaa Jødedommen bestaae og udviklede paa samme Tid Spiren til dens Undergang i den. I Johannes den Døber træder imidlertid hans Personlighed aldeles i Skygge, i ham seer man ligesom Verdens-Ironien i dens objective Skikkelse, saa at han blot bliver et Redskab i dens Haand. Men for at den ironiske Formation skal være fuldkommen udviklet, fordres der, at Subjectet tillige bliver sig sin Ironi bevidst, føler sig, idet han fordømmer den givne Virkelighed, negativ fri, og nyder denne negative Frihed. For at dette skal kunne skee, maa Subjectiviteten være udviklet, eller rettere, idet Subjectiviteten gjør sig gjeldende, fremtræder Ironien. Subjectiviteten føler sig ligeoverfor den givne Virkelighed, føler sin Kraft, sin Gyldighed og Betydning. Men idet den føler dette, frelser den sig ligesom ud af den Relativitet, hvori den givne Virkelighed vil holde den. Forsaavidt som denne Ironi nu er verdenshistorisk berettiget, saa er Subjectivitetens Frigjørelse foretaget i Ideens Tjeneste, om end det ironiske Subject ikke er sig dette tydelig bevidst. Dette er det Geniale i den berettigede Ironi. Om den uberettigede Ironi gjelder det, at den, som vil frelse sin Sjæl, skal miste den. Men om Ironien er berettiget eller ikke, derom kan kun Historien dømme.

Men fordi Subjectet seer Virkeligheden ironisk, deraf følger ingenlunde, at han i at gjøre denne sin Opfattelse af Virkeligheden gjeldende forholder sig ironisk. Saaledes har der i den nyere Tid været Tale nok om Ironi og om den ironiske Opfattelse af Virkeligheden; men denne Opfattelse har sjeldnere gestaltet sig ironisk. Men jo mere dette skeer, desto sikkrere og uundgaaeligere er ogsaa Virkelighedens Undergang, desto mere Overvægt har det ironiske Subject over den Virkelighed, han vil tilintetgjøre, og desto mere fri er han ogsaa. Her foretager han nu i al Stilhed den samme Operation som Verdens-Ironien. Han lader det Bestaaende bestaae, men for ham har det ingen Gyldighed; imidlertid lader han dog, som om det havde Gyldighed for ham, og under denne Maske fører han det sin visse Undergang imøde. Forsaavidt som det ironiske Subject er verdenshistorisk berettiget, er her en Eenhed af det Geniale og den kunstneriske Besindighed.

Men er Ironien en Subjectivitetens Bestemmelse, saa maa den ogsaa vise sig, første Gang Subjectiviteten fremtræder i Verdenshistorien. Ironien er nemlig Subjectivitetens første og abstracteste Bestemmelse. Dette peger hen paa det historiske Vendepunkt, hvor Subjectiviteten første Gang traadte frem, og herved ere vi komne til Socrates.

Hvorledes det nu stod sig med Socrates' Ironi, det er tilstrækkeligen bleven oplyst i den foregaaende Deel af denne Undersøgelse. Hele den givne Virkelighed havde for ham tabt sin Gyldighed, hele Substantialitetens Virkelighed var han bleven fremmed for. Det er den ene Side af Ironien; men paa den anden Side, idet han tilintetgjorde Græciteten, brugte han Ironien; hans Adfærd mod den var bestandig ironisk; han var uvidende og vidste Intet, men søgte bestandig Oplysning hos Andre, men idet han saaledes lod det Bestaaende bestaae, gik det under. Denne Taktik vedligeholdt han til det Yderste, hvilket især viste sig, da han var bleven anklaget. Men Nidkjærhed i denne Tjeneste fortærede ham, og tilsidst greb Ironien ham, det svimler for ham, Alt taber sin Realitet. Denne Anskuelse af Socrates, og af Betydningen af hans Standpunkt i Verdenshistorien, forekommer mig saa naturligt at afrunde sig i sig selv, at den vil, saa haaber jeg, skaffe sig Indgang hos en og anden Læser. Da imidlertid Hegel erklærer sig imod at opfatte Socrates' Standpunkt som Ironi, bliver det nødvendigt at tage et Hensyn til de Indvendinger herimod, der findes hist og her i hans Skrifter.

Forinden vil jeg imidlertid, saa godt det staaer til mig, stræbe at belyse en Svaghed, hvoraf hele Hegels Opfattelse af det Begreb Ironi synes at lide. Hegel omtaler altid Ironien paa en meget afvisende Maade, Ironien er en Vederstyggelighed i hans Øine. Samtidig med Hegels Fremtræden falder Schlegels meest glimrende Periode. Men som Schlegelernes Ironi havde i Æsthetiken holdt Dom over en om sig gribende Sentimentalitet, saaledes var Hegel den, der skulde berigtige den Misviisning, der laae i Ironien. Det er overhovedet en af Hegels store Fortjenester, at han har standset, eller idetmindste har villet standse Speculationens forlorne Sønner paa deres Fortabelses Vei. Men hertil brugte han ikke altid de lempeligste Midler, og hans Stemme var, naar han kaldte ad dem, ikke altid en mild og faderlig Røst, men havde ofte noget Barskt og Skolemesteragtigt. Ironiens Tilhængere vare de, der voldte ham meest Uleilighed, og han opgav derfor snart Haabet om deres Frelse, og behandler dem nu som uforbederlige og forstokkede Syndere. Ved enhver Leilighed kommer Hegel til at tale om disse

---

Hegel] Gesch. d. Philos. II S. 64. Hegel omtaler altid Ironien osv.] se f. Ex. Gesch. d. Philos. II S 60 ff., Vorlesungen über Aesthetik, Werke X[1] S. 83 ff. Begge Steder angribes særligt Fr. Schlegel; ligesaa Grundlinien der Philosophie des Rechts, Werke VIII S. 206. Om Broderen A. W. Schlegel se ovenfor S. 319.

Ironikere, og altid blive de omtalte paa den meest afvisende Maade, ja Hegel seer med en uhyre Haan og Fornemhed ned paa disse, som han ofte nok kalder »fornemme Folk.« Men den Omstændighed, at Hegel saaledes forsaae sig paa den Form af Ironi, som laae ham nærmest, har naturligviis skadet hans Opfattelse af Begrebet. Udvikling faaer man ofte ikke — derimod faaer Schlegel altid Skjend. Hermed skal nu ingenlunde være sagt, at Hegel ikke har Ret mod Schlegelerne, og at den Schlegel-Schlegelske Ironi ikke var en saare betænkelig Afvei; heller ikke skal hermed være sagt Andet, end at Hegel vist har stiftet stort Gavn ved den Alvor, hvormed han træder op mod enhver Isolation, en Alvor, der gjør, at man kan læse mangen Udvikling med megen Opbyggelse og Styrkelse; men derimod skal dermed være sagt, at Hegel, ved eensidig at vende sig mod den efterfichtiske Ironi, har overseet Ironiens Sandhed, og idet han identificerede al Ironi med denne, har gjort Ironien Uret. Saasnart Hegel nævner det Ord Ironi, kommer han strax til at tænke paa Schlegel og Tieck, og hans Stiil bærer da øieblikkeligen Præg af en vis Forbittrelse. Hvori det Forkeerte og Ubeføiede i Schlegels Ironi laae, skal paa sit Sted blive oplyst, saavelsom Hegels Fortjeneste i denne Henseende. Vi vende tilbage til hans Betragtningsmaade af Socrates' Ironi.

I det Foregaaende have vi gjort opmærksom paa, at **Hegel** i at fremstille Socrates' Methode især udhæver to Former, hans Ironi og hans Gjordemoderkunst. Hans Fremstilling heraf findes i Geschichte der Philos. 2 B. Pag. 59-67. Udviklingen af den sokratiske Ironi er imidlertid meget kort, hvorimod Hegel benytter Leiligheden til at ivre mod Ironi, som almindeligt Princip, og tilføier Pag. 62: Friedrich von Schlegel ist es, der diese Gedanken zuerst aufgebracht, Ast hat es nachgesprochen; og derpaa følge de Alvorsord, som Hegel i den Anledning pleier at fremsige. Socrates lader, som han var uvidende, og under Skin af at lade sig belære, belærer han Andre. Pag. 60: Dieses ist dann die Seite der berühmten socratischen Ironie. Sie hat bei ihm die subjective Gestalt der Dialectik, sie ist Benehmungsweise im Umgang; die Dialectik ist Gründe der Sache, die Ironie ist besondere Benehmungsweise von Person zu Person. Men da der lidt iforveien bemærkes, at Socrates bruger den samme Ironi, wenn er die Manier der Sophisten zu Schanden machen will, saa møder her strax en

»fornemme Folk«] se f. Ex. Vorlesungen über Aesthetik, Werke X [1] S. 90.

Vanskelighed; thi i det ene Tilfælde vil han jo belære, i det andet blot beskjæmme. Hegel gjør nu opmærksom paa, at denne socratiske Ironi synes at indeholde noget Usandt, men viser derpaa Rigtigheden af hans Adfærd. Endelig viser han den egentlige Betydning af den socratiske Ironi, det Store ved den. Dette er, at den leder til at gjøre de abstracte Forestillinger concrete og udviklede. Han tilføier derpaa Pag. 62: Wenn ich sage, ich weisz, was Vernunft, was Glaube ist, so sind diesz nur ganz abstracte Vorstellungen; dasz sie nun concret werden, dazu gehört, dasz sie explicirt werden, das vorausgesetzt werde, es sey nicht bekannt, was es eigentlich sey. Diese Explication solcher Vorstellungen bewirkt nun Socrates; und diesz ist das wahrhafte der socratischen Ironie. Men hermed er nu Alt forvirret, Fremstillingen af den socratiske Ironi taber ganske sin historiske Tyngde, og den her citerede Passus er saa moderne, at den neppe erindrer om Socrates. Det var nemlig ingenlunde Socrates' Sag at gjøre det Abstracte concret, og de anførte Exempler ere vistnok temmelig uheldig valgte; thi jeg troer ikke, at Hegel skal kunne anføre Analogier hertil, medmindre han vil tage hele Plato og skyde sig ind under, at Socrates' Navn endnu bestandig bruges i Plato, hvorved han da vil komme i Strid baade med sig selv og med Alle. Socrates' Sag var det ikke at gjøre det Abstracte concret, men igjennem det umiddelbare Concrete at lade det Abstracte komme tilsyne. Det vil derfor mod disse hegelske Betragtninger være tilstrækkeligt at erindre, deels om den dobbelte Art Ironi, vi fandt i Plato (thi det er aabenbart den Ironi, vi have kaldt den platoniske, Hegel har meent, hvormed han og Pag. 64 identificerer den socratiske Ironi), deels om Bevægelsesloven i hele Socrates' Liv, at den ikke var fra det Abstracte at komme til det Concrete, men fra det Concrete at komme til det Abstracte, og bestandig at komme dertil. Naar derfor den hele Undersøgelse om den socratiske Ironi hos Hegel ender med, at den socratiske Ironi bliver identisk med den platoniske, og saavel den socratiske som den platoniske bliver mehr Manier der Conversation, die gesellige Heiterkeit, als dasz jene reine Negation, jenes negative Verhalten darunter verstanden wäre (Pag. 64), saa har ogsaa denne Bemærkning fundet sin Besvarelse i det Foregaaende. — Stort bedre gaaer det heller ikke Hegel i at fremstille Socrates' Gjordemoderkunst. Her udvikler han Betydningen af, at Socrates spurgte, og denne Udvikling er baade skjøn og sand; men den Forskjel, vi i vort Foregaaende har gjort gjeldende mellem at spørge for at faae Svar og at spørge for at beskjæmme, oversees her.

Det Exempel, han til Slutning vælger fra det Begreb at vorde, er atter aldeles usocratisk, medmindre han vil i Parmenides finde en socratisk Udvikling. — Forsaavidt han endelig taler om Socrates' tragiske Ironi, saa maa man erindre, at det ikke er Socrates' Ironi, men det er Verdens Ironi med Socrates. Det kan derfor Intet oplyse med Hensyn til Spørgsmaalet om den socratiske Ironi.

I Anmeldelsen af Solgers Skrifter gjør Hegel Pag. 488 atter opmærksom paa Forskjellen mellem den schlegelske Ironi og den socratiske. At der er Forskjel, det har vi alt indrømmet og skal yderligere paavise paa sit Sted, men deraf følger ingenlunde, at Socrates' Standpunkt ikke var Ironi. Han bebreider Fr. Schlegel, at han, med Uforstand paa det Speculative og Tilsidesættelse af dette, har revet den fichtiske Sætning om Jegets constitutive Gyldighed ud af dens metaphysiske Sammenhæng, revet den ud af Tænkningens Gebeet og directe anvendt den paa Virkeligheden zum Verneinen der Lebendigkeit der Vernunft und Wahrheit, und zur Herabsetzung derselben zum Schein im Subject und zum Scheinen für Andere. Han gjør nu opmærksom paa, at man, for at betegne denne Sandhedens Forvanskning til Skin, har tilladt sig at forvanske Navnet paa den uskyldige socratiske Ironi. Naar man nemlig fortrinsviis har sat Ligheden deri, at Socrates altid indlod sig paa sin Undersøgelse med den Forsikkring, at han Intet vidste, for at beskjæmme Sophisterne, saa er Resultatet af denne Adfærd altid noget Negativt, der bliver uden videnskabeligt Resultat. Forsaavidt bliver altsaa den Forsikkring af Socrates, at han Intet vidste, given for ramme Alvor, og er altsaa ikke ironisk. Jeg skal her ikke videre indlade mig paa den Vanskelighed, der fremgaaer af, at Hegel her viser, at Socrates' Underviisning endte uden Resultat, naar man hermed sammenholder, hvad tidligere efter Hegel blev udviklet, at Socrates ved sin ironiske Underviisning gjorde det Abstracte concret, men derimod skal jeg lidt udførligere undersøge, hvorvidt det var Socrates' Alvor med sin Uvidenhed.

At Socrates, idet han sagde, han var uvidende, dog var vidende, da han var vidende om sin Uvidenhed, og at paa den anden Side denne Viden dog ikke var en Viden om Noget, det vil sige, ikke havde noget positivt Indhold, og at forsaavidt hans

---

Det Exempel osv.] »Und Werden ist doch diese einfache Vorstellung, eine Einheit von Unterschieden, die so ungeheuer unterschieden sind, wie Seyn und Nichts; es ist die Identität von Seyn und Nichts« anf. St. S. 67. Parmenides] Platons Dialog af dette Navn indeholder dialektiske Undersøgelser om det værende og ikke-værende. Anmeldelsen osv.] Werke XVI, se ovf. S. 320.

Uvidenhed var ironisk, det har viist sig i det Foregaaende; og da Hegel, som det synes mig, forgjeves har søgt at vindicere ham et positivt Indhold, saa troer jeg, at Læseren deri maa give mig Ret. Havde hans Viden været en Viden om Noget, da havde hans Uvidenhed blot været en Conversationsform. Nu er derimod hans Ironi fuldendt i sig selv. Forsaavidt er det altsaa paa eengang Alvor med hans Uvidenhed og dog atter ikke Alvor, og paa denne Spidse maa man fastholde Socrates. Det at man veed, at man er uvidende, er Begyndelsen til at blive vidende, men naar man ikke veed Mere, er det en blot Begyndelse. Denne Viden er det, der holder Socrates ironisk oppe. Naar dernæst Hegel, ved at gjøre opmærksom paa, at det var Socrates' Alvor med hans Uvidenhed, troer at vise, at hans Uvidenhed ikke var Ironi, saa synes det atter her, at Hegel ikke er constant. Naar nemlig Ironien skal opstille en høieste Sætning, saa gaaer det den som ethvert negativt Standpunkt, saa udsiger den noget Positivt, det er den Alvor med det, den siger. For Ironien er Intet et Bestaaende, den skalter og valter *ad libitum* med Alt; men naar den vil udsige dette, siger den noget Positivt, hvormed dens Souverainitet forsaavidt er til Ende. Naar derfor Schlegel eller Solger siger: Virkeligheden er blot Skin, blot Tilsyneladelse, blot Forfængelighed, et Intet, saa mener han det aabenbart alvorligt hermed, og dog antager jo Hegel, at dette er Ironi. Vanskeligheden, som her møder, er egentlig den, at Ironien i strængere Forstand aldrig kan opstille en Sætning, fordi Ironien er en Bestemmelse af det forsigværende Subject, der i idelig Agilitet Intet lader bestaae, og paa Grund af denne Agilitet ikke kan samle sig i den Total-Anskuelse, at den Intet lader bestaae. Schlegels og Solgers Bevidsthed om, at Endeligheden er et Intet, er aabenbare ligesaa alvorligt meent som Socrates' Uvidenhed. I sidste Instants maa Ironikeren altid ponere Noget, men det, han saaledes ponerer, er Intet. Men nu er det umuligt, at man kan tage Intet alvorligt, uden enten at komme til Noget (dette skeer, naar man tager det speculativ alvorligt), eller at fortvivle (naar man tager det personligt alvorligt). Ingen af Delene gjør imidlertid Ironikeren, og forsaavidt kan man ogsaa sige, at det er ham ikke Alvor dermed. Ironien er det uendelig lette Spil med Intet, der ikke forfærdes ved det, men endnu engang stikker Hovedet i Veiret. Naar man nu ikke tager Intet speculativt eller personligt alvorligt, saa tager man det aabenbart letsindigt, og forsaavidt tager man det ikke

---

ad libitum efter Forgodtbefindende.

alvorligt. Dersom Hegel mener, at det ikke var Schlegels Alvor med, at Tilværelsen var et Intet uden Realitet, saa maa der jo have været Noget, der har havt Gyldighed for ham, men saa var hans Ironi jo blot Form. Man kan derfor sige om Ironien, at det er den Alvor med Intet, forsaavidtsom det ikke er den Alvor med Noget. Den opfatter bestandig Intet i Modsætning til Noget, og, for at frigjøre sig for Alvor med Noget, griber den Intet. Men Intet bliver det den heller ikke Alvor med, uden forsaavidt som det ikke er den Alvor med Noget. Saaledes forholder det sig ogsaa med Socrates' Uvidenhed, hans Uvidenhed er det Intet, hvorved han tilintetgjør enhver Viden. Det kan man bedst see af hans Opfattelse af Døden. Han er uvidende om, hvad Døden er, og om hvad der er efter Døden, om der er Noget eller slet Intet, han er altsaa uvidende; men denne Uvidenhed tager han sig ikke videre nær, tvertimod. han føler sig ret egentlig fri i denne Uvidenhed, det er ham altsaa ikke Alvor med denne Uvidenhed, og dog er det jo hans ramme Alvor, at han er uvidende. — Jeg troer derfor, at man vil give mig Ret i, at der ved disse hegelske Betragtninger ikke er opstillet Noget, der forbyder at antage, at Socrates' Standpunkt var Ironi.

Sammenfatte vi nu, hvad der i den første Deel af denne Afhandling blev udhævet som det Eiendommelige ved Socrates' Standpunkt, at hele det substantielle Liv i Græciteten havde tabt sin Gyldighed for ham, det vil altsaa sige, at den bestaaende Virkelighed var for ham uvirkelig, og det ikke i en eller anden enkelt Retning, men i sin hele Totalitet som saadan; at han i Forhold til denne ugyldige Virkelighed lod det Bestaaende paa Skrømt bestaae og derved bragte det til at gaae under; at han under Alt dette stedse blev lettere og lettere, stedse mere og mere negativ fri; saa see vi jo, at dette Socrates' Standpunkt, ifølge den nu givne Udvikling, var, som den uendelige absolute Negativitet, Ironi. Imidlertid var det ikke Virkeligheden overhovedet, han negerede, men det var den til en vis Tid givne Virkelighed, Substantialitetens, saaledes som den var i Grækenland, og det, hans Ironi fordrede, var Subjectivitetens, Idealitetens. Herom har nu Historien dømt, at Socrates var verdenshistorisk berettiget. Han blev et Offer. Dette er nu vistnok en tragisk Skjebne, men dog er Socrates' Død egentlig ikke tragisk; og den græske Stat kommer igrunden bagefter med sin Dødsdom, og har paa den anden Side heller ei stor Opbyggelse af Dødsstraffens Execution, thi Døden

---

hans Opfattelse af Døden] Platon, Apologien Cap. 17 og 31 ff.

har ingen Realitet for Socrates. For den tragiske Helt har Døden Gyldighed, for ham er Døden i Sandhed den sidste Strid og den sidste Lidelse. Herved kan derfor den Samtid, han vilde tilintetgjøre, faae Hevnens Vrede tilfredsstillet. Men denne Tilfredsstillelse kunde aabenbart den græske Stat ikke faae ved Socrates' Død; thi Socrates havde ved sin Uvidenhed forhindret al betydningsfuldere Communication med Tanken om Døden. Vel frygter den tragiske Helt ikke Døden, men han veed den dog som en Smerte, som en tung og besværlig Gang, og forsaavidt har det Gyldighed, naar han dømmes fra Livet, men Socrates veed slet Intet, og forsaavidt er det Ironi over Staten, at den dømmer ham fra Livet, og derved troer at have taget Straf over ham.

Ironien efter Fichte.

Det var, for kun at erindre om tilstrækkeligen bekjendte Ting, i **Kant**, at den moderne Speculation, der nu følte sig selv som voxen og myndig, blev kjed af det Formynderskab, hvori den hidtil havde levet under Dogmatismen, og gik ligesom den forlorne Søn til sin Fader og fordrede, at han skulde skifte og dele med den. Det er bekjendt, hvad Udfald dette Skifte fik, samt at Speculationen ikke behøvede at reise udenlands for at sætte sine Midler overstyr, thi der befandtes ingenlunde Velstand. Jo mere i Kriticismen Jeget hensank i Beskuelse af Jeget, desto magrere og magrere blev dette Jeg, indtil det endte med at blive et Gespenst, udødeligt som Auroras Mand. Det gik Jeget ligesom Ravnen, der, bedaaret af Rævens Lovtaler over dens Person, tabte Osten. Idet Reflexionen bestandig reflecterede over Reflexion, var Tænkningen kommen paa en Afvei, og ethvert Skridt, den gjorde fremad, førte den naturligviis længere og længere bort fra alt Indhold. Her viste det sig, hvad der vil vise sig til alle Tider, at naar man skal speculere, kommer det især an paa at være stillet rigtigt. Den mærkede slet ikke, at det, den søgte, var i selve dens Søgen, og naar den ikke vilde søge det der, var det i al Evighed ikke at

Auroras Mand] Tithonos, der var udødelig, men svandt mere og mere hen, saaat tilsidst kun hans Stemme blev tilbage. Ravnen] i den bekjendte æsopiske Fabel.

finde. Det gik Philosophien ligesom en Mand, der har sine Briller paa og desuagtet leder efter sine Briller, han søger nemlig efter det, der ligger lige for Næsen af ham, men søger det ikke ligefor Næsen, og derfor finder han det aldrig.

Men det for Erfaringen Udvortes, der som et haardt Legeme stødte sammen med den Erfarende, hvorpaa med Sammenstødsfartens Kraft hver gik sin Vei, — das Ding an sich, der bestandig vedblev at friste det erfarende Subject (ligesom en vis Skole i Middelalderen troede, at de synlige Tegn i Nadveren vare tilstede for at friste Troen), — dette Udvortes, denne Ding an sich var det, der udgjorde Svagheden ved Kants System. Ja det blev et Spørgsmaal, om ikke Jeget selv blev en Ding an sich. Dette Spørgsmaal opkastede og besvarede **Fichte.** Han fjernede Vanskeligheden med dette an sich, ved at lægge det indenfor Tænkningen, han uendeliggjorde Jeget i Jeg-Jeget. Det producerende Jeg er det samme som det producerede Jeg. Jeg-Jeget er den abstracte Identitet. Herved frigjorde han uendeligt Tænkningen. Men denne Tænkningens Uendelighed hos Fichte er ligesom al Fichtes Uendelighed (hans moralske Uendelighed er fortsat Stræben for denne Stræbens egen Skyld; hans æsthetiske Uendelighed er fortsat Produceren for denne Producerens egen Skyld; Guds Uendelighed er fortsat Udvikling for Udviklingens egen Skyld), negativ Uendelighed, en Uendelighed, hvori der ingen Endelighed er, en Uendelighed uden alt Indhold. Idet Fichte saaledes uendeliggjorde Jeget, gjorde han en Idealisme gjeldende, i Forhold til hvilken hele Virkeligheden blegnede, en Akosmisme, i Forhold til hvilken hans Idealisme blev Virkelighed, skjøndt den var Doketisme. Hos Fichte blev Tænkningen uendeliggjort, Subjectiviteten blev den uendelige, absolute Negativitet, den uendelige Spænding og Trang. Derved har Fichte Betydning i Videnskaben. Hans Wissenschaftslehre uendeliggjorde Viden. Men han uendeliggjorde den negativt, og saaledes fik han istedetfor Sandhed Vished, ikke positiv men negativ Uendelighed i Jegets uendelige Identitet med sig selv; istedetfor positiv Stræben ɔ: Salighed, fik han negativ Stræben ɔ: en Skullen. Men netop fordi Fichte havde det Negative, havde hans Standpunkt en uendelig Enthusiasme, en uendelig Elasticitet. Kant mangler den negative Uendelighed, Fichte den positive. Fichte har derfor absolut Fortjeneste af Methoden, ved ham blev Viden-

---

en vis Skole i Middelalderen] Paschasius Radbertus (831), se Baur, Die christliche Kirche des Mittelalters, 2. Aufl., Leipzig 1869, S. 59. Wissenschaftslehre] Nachgelassene Werke (se S. 347 Anm.) II S. 2 ff.

skaben et Hele udaf eet Stykke. Men idet Fichte saaledes i Jeg-Jeget fastholdt den abstracte Identitet, i sit idealistiske Rige Intet vilde have med Virkeligheden at gjøre, havde han erhvervet den absolute Begyndelse, gaaende ud fra hvilken han vilde, hvad der saa ofte har været Gjenstand for Omtale, construere Verden. Jeget blev det Constituerende. Men da Jeget blot var formelt og altsaa negativt opfattet, blev Fichte egentlig staaende ved de uendelig elastiske *molimina* til en Begyndelse. Han har det Negatives uendelige Trang, dets *nisus formativus*, men har den som en Vælighed, der dog ikke kan komme af Sted, har den som en guddommelig og absolut Utaalmodighed, som en uendelig Kraft, der dog Intet udretter, fordi der Intet er, hvorpaa den kan anvendes. Det er en Potensation, en Exaltation, der er stærk som en Gud, som kan løfte hele Verden, og dog slet Intet har at løfte paa. Begyndelsespunktet for Philosophiens Problem er hermed bragt til Bevidsthed, det er det Forudsætningsløse, hvormed der skal begyndes, men denne Begyndelses uhyre Energi kommer ikke videre. For at nemlig Tænkningen, Subjectiviteten, skal faae Fylde og Sandhed, maa den lade sig føde, den maa synke ned i det substantielle Livs Dyb, lade sig skjule deri ligesom Menigheden er skjult i Christus; maa lade — halvt ængsteligt, halvt sympathetisk, halvt gysende tilbage, halvt hengivende sig — det substantielle Havs Bølger slaae sammen over sig, ligesom i Begeistringens Øieblik Subjectet bliver næsten borte for sig selv, synker hen og ind i det, der begeistrer, og dog føler en sagte Gysen, fordi det er om dets Liv at gjøre. Men hertil hører der Mod, og dog er det nødvendigt; thi Enhver, som vil frelse sin Sjæl, skal miste den. Men det er ikke Fortvivlelsens Mod; thi som Tauler saa skjønt siger ved et endnu concretere Forhold:

> Doch dieses Verlieren, dies Entschwinden
> Ist eben das echte und rechte Finden.

Som bekjendt opgav Fichte senere dette Standpunkt, der fandt mange Beundrere og faa Tilhængere, og søgte i enkelte Skrifter paa en mere opbyggelig Maade at berolige og mindske den tidligere πληροφορία. Paa den anden Side søgte han og, hvad der frem-

---

molimina Anstrengelser. *nisus formativus* formende (skabende) Trang. skjult i Christus] sml. Paulus, Coloss. 3, 3. Tauler] Johan Taulers Nachfolgung des armen Lebens Christi. Frankfurt a. M. 1821, S. 254 (Doch diess Verlieren, diess Entschwinden Ist eben erst das wahre, ächte Finden). πληροφορία Fylde (Paulus, Coloss. 2, 2 o. a.).

gaaer af de af hans Søn udgivne efterladte Skrifter, at blive Herre og Mester over hiin negative Uendelighed, ved at fordybe sig i Bevidsthedens eget Væsen. Dette vedkommer imidlertid ikke denne Undersøgelse, hvorimod jeg her vil faae at gjøre med et af de Standpunkter, der knyttede sig til *den tidligere Fichte*, det er med den Schlegelske og Tieckske Ironi.

I Fichte var nu Subjectiviteten bleven fri, uendelig, negativ. Men for at komme ud af denne Indholdsløshedens Bevægelse, hvori den rørte sig i uendelig Abstraction, maatte den negeres; for at Tænkningen kunde blive virkelig, maatte den blive concret. Herved fremkommer Spørgsmaalet om den metaphysiske Virkelighed. Dette fichtiske Princip, at Subjectiviteten, at *Jeget* har *constitutiv Gyldighed*, er den ene Almægtige, greb *Schlegel* og *Tieck*, og ud heraf opererede de i Verden. Herved blev en dobbelt Vanskelighed. For det Første forvexlede man det empiriske og endelige Jeg med det evige Jeg; for det Andet forvexlede man den metaphysiske Virkelighed med den historiske Virkelighed. Man anvendte saaledes et ufuldbaarent *metaphysisk* Standpunkt uden Videre paa *Virkeligheden*. Fichte vilde construere Verden; men det han meente, var en systematisk Construeren. Schlegel og Tieck vilde skaffe en Verden tilveie*).

Man seer heraf, at denne Ironi ikke var i Verdens-Aandens Tjeneste. Det var ikke et Moment af den givne Virkelighed, der skulde negeres og fortrænges af et nyt Moment; men det var al *historisk Virkelighed*, den negerede, for at skaffe Plads for en selvskabt Virkelighed. Det var ikke Subjectiviteten, der her skulde frem; thi Subjectiviteten var allerede given i Verdensforholdene, men det var en overspændt Subjectivitet, en *Subjectivitetens anden Potens*. Man seer deraf tillige, at denne Ironi var aldeles uberettiget, samt at Hegels Adfærd imod den er ganske i sin Orden.

*Ironien***) optraadte nu som den, for hvilken Intet var Be-

---

*) Imidlertid endte denne ironiske Stræben ingenlunde med Tieck og Schlegel, tvertimod har den i det unge Tydskland en talrig Planteskole. Til dette unge Tydskland er der ogsaa i den almindelige Udvikling af dette Standpunkt taget mangt et Hensyn.

**) Jeg benytter i hele denne Fremstilling det Udtryk: Ironien og Ironikeren, jeg kunde ligesaa godt sige: Romantiken og Romantikeren. Begge Udtryk

---

de af hans Søn osv.] J. G. Fichte, Nachgelassene Werke, herausg. von J. H. Fichte, Bonn 1834–35. Om Fichtes Forhold til Ironien og om hans forandrede Standpunkt se Hegel, Werke XVI S. 487–88.

staaende, som den, der var bleven færdig med Alt, og tillige som den, der havde Magtfuldkommenhed til at gjøre Alt. Lod den Noget bestaae, da vidste den, at den havde Magt til at tilintetgjøre det, og det vidste den i samme Øieblik, som den lod det bestaae. Ponerede den Noget, da vidste den, at den havde Myndighed til at ophæve det, og det vidste den i samme Øieblik, hvori den ponerede det. Den vidste sig overhovedet i Besiddelse af den absolute løsende og bindende Magt. Den var ligesaa meget Herre over Ideen som over Phænomenet, og den tilintetgjorde det Ene ved det Andet. Phænomenet tilintetgjorde den, idet den viste, at det ikke svarede til Ideen; Ideen tilintetgjorde den, idet den viste, at den ikke svarede til Phænomenet. Begge Dele meget rigtigt, da Ideen og Phænomenet kun ere i og med hinanden. Og under Alt dette frelste Ironien sit sorgløse Liv; thi Alt dette var Subjectet Mand for at gjøre; thi hvo er stor som Allah, og hvo kan bestaae for ham?

Men Virkeligheden (den historiske Virkelighed) træder paa en dobbelt Maade i Forhold til Subjectet: deels som en Gave, der ikke vil lade sig vrage, deels som en Opgave, der vil realiseres. Det Misforhold, hvori Ironien traadte til Virkeligheden, er allerede tilstrækkelig antydet derved, at den ironiske Retning væsentlig er critisk. Saavel dens Philosoph (Schlegel), som dens Digter (Tieck) er critisk. Man anvendte derfor ikke den syvende Dag, som man paa saa mange Maader i vor Tid endelig vil have skal være kommen, til at hvile fra den historiske Gjerning, men til at critisere. Men Critik udelukker i Almindelighed Sympathi, og der er en Critik, for hvilken der ligesaa lidet er noget Bestaaende, som der er nogen Uskyld for en Politi-Mistænkelighed. Man critiserede imidlertid ikke de gamle Classikere, man critiserede ikke som Kant Bevidstheden, men man critiserede selve Virkeligheden. Nu kan der vel have været Meget i Virkeligheden, der trængte til Critik, og det Onde i fichtisk Forstand, Dorskhed og Dovenskab, kan vel have taget meget Overhaand, og dettes *vis inertiæ* kan vel have trængt til en Tugtelse, med andre Ord, der kan have været meget Tilværende, der, netop fordi det ikke var Virkelighed, maatte bortskjæres; men derfor bliver det

betegne væsentlig det Samme, det ene erindrer mere om det Navn, hvormed Partiet døbte sig selv, det andet om det Navn, hvormed Hegel har døbt det.

vis inertiæ Inertiens Magt.

ingenlunde forsvarligt, at rette sit critiske Angreb mod hele Virkeligheden. At Schlegel var critisk, derom behøver jeg vel blot at erindre; men at Tieck ogsaa var critisk, deri vil man vist ogsaa give mig Ret, naar man ikke vil nægte mig, at Tieck i sine Dramer har nedlagt sin Polemik mod Verden, og at disse, for at forstaaes, forudsætte et polemisk udviklet Individ, en Omstændighed, der ogsaa har gjort, at de forholdsviis ere blevne mindre populære, end de i Betragtning af deres Genialitet fortjente at være.

Men naar jeg i det Foregaaende sagde, at *Virkeligheden* deels *byder sig som en Gave*, saa er dermed udtrykt Individets Forhold til en Fortid. Denne Fortid vil nu have Gyldighed for Individet, vil ikke oversees eller ignoreres. For Ironien derimod blev der egentlig *ingen Fortid*. Dette kom deraf, at den var sprungen af fra metaphysiske Undersøgelser. Den havde med det evige Jeg forvexlet det timelige Jeg. Men det evige Jeg har ingen Fortid, og altsaa har det timelige det heller ikke. Forsaavidt imidlertid Ironien skal være saa skikkelig at antage en Fortid, maa denne Fortid være *af den Beskaffenhed*, at Ironien kan have sin Frihed over den, drive sit Spil med den. Det var derfor den mythiske Deel af Historien, Sagn og Eventyr, der fortrinsviis fandt Naade for dens Øine. Den egentlige Historie derimod, hvori det sande Individ har sin positive Frihed, fordi det deri eier sine Præmisser, maatte skaffes tilside. Til den Ende bar Ironien sig ad ligesom Hercules, da han kjæmpede med Antæus, der ikke kunde overvindes, saa længe han stod paa Jorden. Hercules løftede, som bekjendt, Antæus fra Jorden og overvandt ham derved. Ligesaa gjorde Ironien med den historiske Virkelighed. I en Haandevending var al Historie bleven til Mythe — Digt — Sagn — Eventyr. Saaledes var Ironien atter fri. Nu gjorde den igjen sit Valg og skaltede og valtede, som den bedst syntes. Især var det Grækenland og Middelalderen, hvori den fandt Velbehag. Imidlertid fortabte den sig ikke i historiske Opfattelser, hvad den vidste var Dichtung und Wahrheit. Snart levede den i *Grækenland* under den skjønne græske Himmel, fortabt i det græske harmoniske Livs præsentiske Nydelse, levede deri, saa at den havde sin Virkelighed der. Men naar den var træt deraf, skjød den denne vilkaarligt ponerede Virkelighed saa langt fra sig, at den aldeles forsvandt. Græciteten havde ingen Gyldighed for den som et verdenshistorisk Moment, men havde Gyldighed for den og absolut Gyldighed for den, fordi det saa behagede Ironien. Snart forputtede den sig i *Middelalderens* Urskove, lyttede til Træernes hemmelighedsfulde Hvidsken og byggede Rede i deres

løvrige Toppe, eller skjulte sig i dens mørke Huler, kort sagt, søgte sin Virkelighed i Middelalderen i Omgang med Riddere og Troubadourer, forliebede sig i en adelig Frøken paa den fnysende Hest med en til Jagten afrettet Falk paa den udstrakte Høire. Men havde denne Kjærlighedshistorie tabt sin Gyldighed, da blev Middelalderen fjernt tilbage i det Uendelige, og tabte sig mere og mere i stedse svagere og svagere Omrids paa Bevidsthedens Bagteppe. Middelalderen havde ikke sin Gyldighed for den som et verdenshistorisk Moment, men Gyldighed og absolut Gyldighed, fordi det saa behagede Ironien. Det Samme gjentager sig paa alle theoretiske Gebeter. Momentviis var en eller anden Religion det Absolute for den; men den vidste tillige meget godt, at Grunden hvorfor den var den absolute, var fordi Ironien selv saa vilde det, og hermed Punktum. I næste Øieblik vilde den noget Andet. Den docerede derfor, ligesom der doceres i Nathan den Vise, at alle Religioner ere lige gode, Christendommen maaskee den sletteste, til Afvexling behagede den saa selv at være Christen. I videnskabelig Henseende var det ligesaa. Den dømte og fordømte ethvert videnskabeligt Standpunkt, var altid dommende, altid paa Dommersædet, derimod undersøgte den ikke. Den stod bestandig over Gjenstanden, og det var jo ogsaa ganske naturligt; thi nu skulde først Virkeligheden begynde. Ironien var nemlig sprungen af fra det metaphysiske Spørgsmaal om Ideens Forhold til Virkeligheden; men den metaphysiske Virkelighed ligger ud over Tiden, og saaledes kunde altsaa umuligt den Virkelighed. Ironien vilde have, være given i Tiden. Denne dømmende og fordømmende Adfærd er det, at Hegel (samtlige Værker 16de Bind Pag. 165) især ivrer imod hos Fr. Schlegel. Man kan i denne Henseende ikke noksom anerkjende **Hegels** store Fortjenester af Opfattelsen af den historiske Fortid. Han vrager ikke Fortiden, men han begriber den, han afviser ikke andre videnskabelige Standpunkter, men han overvinder dem. Med Hegel er der derfor sat en Bom for den evindelige Passiar om, at nu skal Verdenshistorien begynde, som om den nu skulde begynde præcise Kl. 4 eller dog i alt Fald inden 5. Har nu end en og anden Hegelianer faaet et saadant uhyre verdenshistorisk Tilløb, at han ikke kan standse sig, men i en rædsom Fart styrer Fanden i Vold, saa er Hegel ikke Skyld heri; og kan der end med Hensyn til Contemplationen gjøres mere endnu, end Hegel har gjort, saa vil

---

Nathan den Vise] 3. Aufzug 7. Auftritt (Lessing, Gesammelte Werke, Leipzig 1841, III S. 109 ff.).

vist Ingen, der har Begreb om Virkelighedens Betydning, være utaknemlig nok til saa hurtigt at komme ud over Hegel, at han glemmer, hvad han skylder ham, hvis han ellers har været inde i ham. Skulde man nu sige, hvad det er, der bemyndiger Ironien til den omtalte Adfærd, saa maatte man vel sige, det er fordi Ironien veed, at Phænomenet er ikke Væsenet. Ideen er concret, og maa derfor blive concret, men denne Ideens Bliven concret er netop den historiske Virkelighed. I denne historiske Virkelighed har nu ethvert enkelt Led sin Gyldighed som Moment. Men denne relative Gyldighed anerkjender Ironien ikke. For den har den historiske Virkelighed snart absolut Gyldighed, snart slet ingen; thi den har jo paataget sig det betydningsfulde Hverv at tilveiebringe Virkeligheden.

Men Virkeligheden er ogsaa for Individet en Opgave, der vil realiseres. Her skulde man nu troe, at Ironien ret maatte vise sig fra sin fordeelagtige Side; thi da den var kommen ud over al given Virkelighed, skulde man troe, at den maatte have noget Godt at sætte istedetfor samme. Det er imidlertid ingenlunde Tilfældet; thi som det lykkedes Ironien at overvinde den historiske Virkelighed ved at gjøre den svævende, saaledes er Ironien selv til Gjengjeld bleven svævende. Dens Virkelighed er blot Mulighed. For at nemlig det handlende Individ skal være istand til at løse sin Opgave i at realisere Virkeligheden, maa det føle sig indordnet i en større Sammenhæng, maa føle Ansvarets Alvor, maa føle og respectere enhver fornuftig Conseqvents. Dette er Ironien fri for. Den veed sig i Besiddelse af Magt til, naar det saa synes den, at begynde forfra; ethvert Foregaaende er ikke noget bindende Foregaaende, og ligesom Ironien i theoretisk Henseende i uendelig Frihed nyder sin critiske Glæde, saaledes nyder den i practisk Henseende en lignende guddommelig Frihed, der ingen Baand, ingen Lænker kjender, men tøilesløs og overgiven leger, boltrer sig som en Leviathan i Havet. Fri er Ironien vistnok, fri for Virkelighedens Sorger, men ogsaa fri for dens Glæder, fri for dens Velsignelse; thi da den intet Høiere har end sig selv, kan den ingen Velsignelse modtage; thi det er bestandig den Mindre, der velsignes af den Større. Denne Frihed er det, at Ironien attraaer. Den vaager derfor over sig selv, og frygter Intet mere, end at et eller andet Indtryk skal overvælde den; thi naar man er saaledes fri, da først lever man poetisk, og det var som bekjendt Ironiens store Fordring, at man skulde leve poetisk. Men ved at leve

---

Leviathan osv.] Psalm. 104, 26.

poetisk forstod Ironien noget Andet og Mere, end hvad ethvert fornuftigt Menneske, der har nogen Agtelse for et Menneskes Værd, nogen Sands for det Oprindelige, der er i et Menneske, ved dette Udtryk tænker paa. Den forstod derved ikke den kunstneriske Alvor, der kommer det Guddommelige i Mennesket tilhjelp, der taus og stille lytter til det Eiendommeliges Stemme i Individualiteten, aflurer det dets Bevægelser, for nu ret at lade dette komme til Raadighed i Individet, og lade hele Individualiteten harmonisk udvikle sig til en plastisk, i sig selv afrundet Skikkelse. Den forstod derved ikke, hvad den fromme Christen tænker paa, naar han bliver sig bevidst, at Livet er en Opdragelse, en Dannelse, der dog vel at mærke ikke skal gjøre ham til noget ganske Andet, (thi den Christnes Gud er ikke i Besiddelse af den uendelige negative Almagt som Muhamedanerens, for hvem et Menneske saa stort som et Bjerg, en Flue saa stor som en Elephant er ligesaa mulig, som et Bjerg saa lille som et Menneske, og en Elephant saa lille som en Flue, da Alt ligesaa godt kan være ganske anderledes end det er), men netop skal udvikle de Spirer, Gud selv har nedlagt i Mennesket, da den Christne veed sig som den, der har Realitet for Gud. Her kommer den Christne ogsaa Gud tilhjelp, bliver ligesom hans Medarbeider i at fuldføre den gode Gjerning, Gud selv har begyndt. Den nedlagde derved ikke blot en Protest mod al den Usselhed, der ikke er andet end et jammerligt Product af sin Omgivelse, mod alle de Dusinmennesker, som Verden destoværre er riig nok paa, men den vilde noget Mere. Eet er nemlig at digte sig selv, et Andet at lade sig digte. Den Christne lader sig digte, og i denne Henseende lever en enfoldig Christen langt mere poetisk, end mangt et meget begavet Hoved. Men ogsaa den, der i græsk Forstand digter sig selv, anerkjender, at der er sat ham en Opgave. Det er ham derfor i høi Grad magtpaaliggende at blive sig det Oprindelige, der er i ham, bevidst, og dette Oprindelige er den Grændse, indenfor hvilken han digter, indenfor hvilken han er poetisk fri. Individualiteten har saaledes et Formaal, der er dens absolute Formaal, og dens Virksomhed gaaer netop ud paa at realisere dette Formaal, og under og i denne Realisation at nyde sig selv, det vil sige, dens Virksomhed er at blive für sich, hvad den er an sich. Men ligesom Dusinmenneskerne ikke have noget an sich, men kunne blive til hvad det skal være, saaledes har Ironikeren det heller ikke. Det er imidlertid ikke, fordi han blot er et Product af sin Omgivelse, tvertimod han staaer over al sin Omgivelse; men for ret at kunne leve poetisk, for ret tilgavns digterisk at kunne skabe sig selv,

maa Ironikeren intet an sich have. Saaledes synker Ironien selv ind under det, den meest bekjæmper; thi en Ironiker faaer en vis Lighed med et aldeles Prosa-Menneske, kun at Ironikeren har den negative Frihed, hvorved han staaer digterisk skabende over sig selv. Derfor bliver Ironikeren som oftest til Intet; thi for Mennesket gjelder, hvad der ikke gjelder for Gud, at af Intet bliver Intet. Men Ironikeren bevarer bestandig sin digteriske Frihed, og naar han mærker, at han bliver til Intet, saa digter han det med; og det hører som bekjendt med til de poetiske Stillinger og Ansættelser i Livet, som Ironien gjorde gjeldende, ja det er den fornemste af dem Alle, den at blive til slet Intet. En Taugenichts er derfor i den romantiske Skoles Poesi altid den meest poetiske Person, og hvad de Christne, især i bevægede Tider, saa ofte tale om, at blive en Daare i Verden, det realiserede Ironikeren paa sin Viis, kun at han ikke føler Noget til Martyriet, thi for ham er det den høieste poetiske Nydelse. Men den uendelige digteriske Frihed, der allerede er antydet derved, at det at blive til slet Intet er taget med, yttrer sig ogsaa paa en mere positiv Maade, thi det ironiske Individ har som oftest i Mulighedens Form gjennemløbet en Mangfoldighed af Bestemmelser, levet sig digterisk i dem, førend det ender ved Intet. I Ironien er Sjælen, ligesom efter Pythagoras' Lære i Verden, altid paa Vandring, kun at den ikke behøver saa lang Tid. Men staaer den end tilbage i Tid, saa har den maaskee Fortrinet i Bestemmelsernes Mangfoldighed, og der er vist mangen Ironiker, der, før han fandt Hvile i Intet, har gjennemgaaet langt mærkværdigere *fata* end den Hane, der forekommer hos Lucian, og som først havde været Pythagoras selv, derpaa Aspasia, den tvetydige Skjønhed i Milet, derpaa Cynikeren Krates, derpaa en Konge, en Tigger, en Satrap, en Hest, en Allike, en Frø, og tusind andre Ting, som vilde være for vidtløftigt at fortælle, endelig en Hane, og det mere end eengang, fordi den fandt meest Behag deri. For Ironikeren er Alting muligt. Vor Gud er i Himlen, han gjør Alt hvad ham behager; Ironikeren er paa Jorden, han gjør Alt hvad ham lyster. Imidlertid kan man ikke fortænke Ironikeren i, at det er saa vanskeligt for ham at blive til Noget; thi naar man har en saadan uhyre Mulighed for sig, er det ikke let at vælge. Til Afvexling finder Ironikeren det

---

En Taugenichts] der tænkes paa I. v. Eichendorffs Fortælling Aus dem Leben eines Taugenichts. en Daare i Verden] sml. Paulus. 1. Korinth. 3, 18. Pythagoras' Lære] Pythagoreerne antog en Sjælevandring. *fata* Tilskikkelser. Lucian] »Drømmen eller Hanen« (19—20). Vor Gud er i Himlen osv.] Psalm. 115, 3.

rigtigt, at lade Skjebnen og Tilfældet afgjøre. Han tæller derfor ligesom Børnene paa Fingrene: Edelmann, Bettelmann o. s. v. Men da dog alle slige Bestemmelser blot have Mulighedens Gyldighed for ham, saa kan han næsten ligesaa hurtigt som Børnene gjennemløbe den hele Scala. Det der imidlertid koster Ironikeren Tid, er den Omhu han anvender paa at costumere sig rigtigt, i Forhold til den poetiske Person, han selv har digtet sig at være. I denne Henseende har Ironikeren Kundskab og altsaa et betydeligt Parti Maskeradedragter til behageligt Udvalg. Snart gaaer han med en romersk Patriciers stolte Mine, indsvøbt i en bebræmmet Toga, eller han sidder med romersk imponerende Alvor paa en *sella curulis;* snart skjuler han sig i en bodfærdig Pillegrims ydmyge Dragt; snart sidder han med Benene overkors som en tyrkisk Pascha i sit Harem; snart flakker han omkring let og fri liig en Fugl, som en kjælen Citharspiller. Det er dette, Ironikeren mener, naar han siger, at man skal leve poetisk, det er dette, han opnaaer ved at digte sig selv.

Men vi vende tilbage til den tidligere Bemærkning, Eet er at lade sig digte, et Andet at digte sig selv. Den der nemlig lader sig digte, han har ogsaa en bestemt givet Sammenhæng, i hvilken han skal passe ind og bliver saaledes ikke et Ord uden Mening, fordi det er revet ud af sin Forbindelse. Men for Ironikeren har denne Sammenhæng, dette hvad han vilde kalde Paahæng, ingen Gyldighed, og da det ikke er hans Leilighed at danne sig selv saaledes, at han passer ind i Omgivelserne, saa maae Omgivelserne dannes efter ham, det er, han digter ikke blot sig selv, men han digter ogsaa sin Omverden. Ironikeren staaer stolt indesluttet i sig selv, han lader Menneskene, ligesom Adam lod Dyrene, passere sig forbi og finder ikke Selskab for sig. Herved kommer han nu bestandig i Collision med den Virkelighed, han tilhører. Det bliver ham derfor af Vigtighed at suspendere det, der er det Constituerende i Virkeligheden, det som ordner og bærer den ɔ: Moral og Sædelighed. Og her staae vi nu ved det Punkt, der især har været Gjenstand for Hegels Angreb. Alt det i den givne Virkelighed Bestaaende har ikkun poetisk Gyldighed for Ironikeren; thi han lever jo poetisk. Men naar den givne Virkelighed saaledes for Ironikeren taber sin Gyldighed, saa er det ikke fordi den er en overlevet Virkelighed, der skal afløses af en sandere, men fordi Ironikeren er det evige Jeg, for hvilket

---

Edelmann, Bettelmann o. s. v.] se VII. Bd. S. 84 Anm. *sella curulis* de højeste romerske Embedsmænds Stol. Adam] 1. Mosebog 2, 20.

ingen Virkelighed er den adæqvate. Herved seer man nu ogsaa, hvorledes det hænger sammen med, at Ironikeren sætter sig ud over Moral og Sædelighed, noget selv **Solger** ivrer imod, idet han tillige gjør opmærksom paa, at det ikke er det, han mener ved Ironi. Egentlig kan man ikke sige, at Ironikeren sætter sig ud over Moral og Sædelighed, men han lever altfor abstract, altfor metaphysisk og æsthetisk til at komme til det Moralske og det Sædeliges Concretion. For ham er Livet et Drama, og det, der beskjæftiger ham, er dette Dramas sindrige Forvikling. Han selv er Tilskuer, endog naar han selv er den Handlende. Han uendeliggjør derfor sit Jeg, forflygtiger det metaphysisk og æsthetisk, og medens det stundom snerper sig saa egoistisk og snevert sammen som muligt, flagrer det til andre Tider saa løst og dissolut, at hele Verden kan rummes deri. Han begeistres af opoffrende Dyd, ligesom en Tilskuer begeistres deraf i et Theater; han er en stræng Criticus, der godt veed, hvor denne Dyd bliver fad og usand. Han angrer selv, men han angrer æsthetisk ikke moralsk. Han er i Angerens Øieblik æsthetisk ude over sin Anger, prøver, om den er poetisk rigtig, om den kunde passe som en Replik i en poetisk Persons Mund.

I det nu Ironikeren saaledes, med den størst mulige poetiske Licents, digter sig selv og sin Omverden, idet han saaledes lever aldeles hypothetisk og conjunctivisk, taber hans Liv al Continuerlighed. Herved synker han aldeles ind under Stemning. Hans Liv er lutter Stemninger. Nu er det vistnok, at det at have Stemning kan være noget saare Sandt, og at intet jordisk Liv er saa absolut, at det ikke skulde kjende den Modsætning, der ligger heri. Men i et sundt Liv er Stemningen dog blot en Potensation af det Liv, der ellers rører og bevæger sig i En. En alvorlig Christen veed saaledes meget vel, at der er Øieblikke, hvori han er mere dybt og levende grebet af det christelige Liv end sædvanligt; men derfor bliver han ikke en Hedning, naar Stemningen er forbi. Jo sundere og alvorligere han lever, desto mere vil han ogsaa blive Herre over Stemningen, det vil sige, desto mere vil han ydmyge sig under den og derved frelse sin Sjæl. Men da der i Ironikeren ingen Continuerlighed er, saa afløse de meest modsatte Stemninger hinanden. Snart er han en Gud, snart et Sandskorn. Hans Stemninger er ligesaa tilfældige som Bramas Incarnationer. Og Ironikeren, som troer sig fri,

---

Solger ivrer imod; Nachgelassene Schriften II S. 514 (se nedenfor S. 377 Anm.).

falder derved ind under Verdens-Ironiens rædsomme Lov og træller i den frygteligste Trældom. Men Ironikeren er en Digter, og deraf kommer det, at, uagtet han er en Bold for Verdens-Ironiens Lune, det dog ikke altid seer saaledes ud. Han digter Alt, digter Stemninger med. For ret at være fri, maa han have Stemningen i sin Magt, derfor maa den ene Stemning øieblikkelig afløses af den anden. Forsaavidt det nu stundom hænder, at Stemningerne saa fortvivlet afløse hinanden, at han dog mærker, at det ikke gaaer ganske rigtigt til, saa digter han. Han digter, at det er ham selv, der fremkalder Stemningen, han digter, indtil han bliver saa aandelig værkbruden, at han lader være at digte. Stemningen selv har derfor ingen Realitet for Ironikeren, og han giver kun sjelden sin Stemning Luft uden under Modsætningens Form. Hans Sorg skjuler sig i Spøgs fornemme Incognito, hans Glæde er indhyllet i Klageskrig. Snart er han paa Veien til Klostret, underveis besøger han Venus-Bjerget, snart til Venus-Bjerget, underveis beder han i et Kloster. Ironiens videnskabelige Stræben gaaer ogsaa op i Stemning. Det er det, som **Hegel** især dadler hos **Tieck**, og som ogsaa fremgaaer af hans Brevvexling med **Solger**: snart er han ganske paa det Rene, snart søger han, snart er han Dogmatiker, snart Tvivler, snart er det Jacob Böhme, snart Grækerne o. s. v. lutter Stemninger. Men da der dog altid maa være et Baand, der sammenknytter disse Modsætninger, en Eenhed, hvori disse Stemningernes uhyre Dissonantser opløse sig, saa vil man ogsaa ved nærmere Eftersyn finde hos Ironikeren denne Eenhed. Kjedsomhed er den eneste Continuitet, Ironikeren har. Kjedsomhed, denne indholdsløse Evighed, denne nydelsesløse Salighed, denne overfladiske Dybde, denne hungrige Overmæthed. Men Kjedsomhed er netop den i en personlig Bevidsthed optagne negative Eenhed, hvori Modsætningerne forsvinde. At baade Tydskland og Frankrig i dette Øieblik har en kun altfor stor Mangfoldighed af saadanne Ironikere, og ikke længere behøver at lade sig indvie i Kjedsommelighedens Hemmeligheder af en eller anden engelsk Lord, et reisende Medlem af en Spleen-Clubb, samt at en og anden af det unge Tydsklands og det unge Frankrigs unge Tillæg forlængst var død af Kjedsommelighed, hvis ikke de respective Regjeringer havde været faderlige nok til, ved at lade dem arrestere, at give dem Noget at tænke paa, det vil vist

---

som Hegel især dadler hos Tieck] i den anf. Anmeldelse, Werke XVI S. 458 ff., hvor der er citeret de herhenhørende Steder af Tiecks Breve til Solger i dennes Nachgelassene Schriften (se nedenfor S. 376 Anm. **

Ingen nægte. Vil man have et storartet Billede af en saadan Ironiker, der netop ved sin Dobbelthed i Existents manglede Existents, da vil jeg erindre om **Asa-Loke.**

Vi see her, hvorledes Ironien forbliver aldeles negativ, idet den i theoretisk Henseende etablerer et Misforhold mellem Idee og Virkelighed, og Virkelighed og Idee; i practisk Henseende mellem Mulighed og Virkelighed, og Virkelighed og Mulighed. — For yderligere at paavise dette i Ironiens historiske Fremtræden, skal jeg lidt nærmere gjennemgaae de vigtigste Repræsentanter for den.

Friedrich Schlegel.

Af **Friedrich Schlegel** skal den noksom bekjendte Roman Lucinde*), der blev det unge Tydsklands Evangelium, Systemet for dets Rehabilitation des Fleisches, der var Hegel en Vederstyggelighed, her blive Gjenstand for Omtale. Denne Omtale er imidlertid ikke uden Vanskeligheder; thi da, som bekjendt, Lucinde er en meget slibrig Bog, saa løber jeg let Fare for, idet jeg drager Et og Andet af den frem til nærmere Betragtning, at gjøre det umuligt selv for den reneste Læser, aldeles ubeskadiget at slippe derfra. Jeg skal imidlertid være saa forsigtig og skaansom som mulig.

For ikke at gjøre Schlegel Uret, maa man erindre de mange Forkeertheder, der have indsneget sig i saa mangfoldige Livsforhold og navnlig været utrættelige i at gjøre Kjærligheden saa tam, saa vel afrettet, saa slæbende, saa dorsk, saa nyttig og brugbar som noget andet Huusdyr, kort sagt, saa uerotisk som muligt. Forsaavidt maatte man være Schlegel meget forbunden, om det skulde lykkes ham at finde en Udvei, men desto værre er det af ham opdagede Clima, under hvilket Kjærligheden først ret kan trives, ikke et i Forhold til vort nordligere noget sydligere, men et ideelt Clima, der intetsteds har hjemme. Det er derfor ikke blot den huuslige Kjærligheds tamme Gjæs og Ænder, der slaae med Vingerne og opløfte et forfærdeligt Skrig, naar de høre Kjærlighedens vilde Fugl suse hen over deres Hoveder; men det

---

*) Lucinde. Ein Roman von **Fr. v. Schlegel.** Zweite unveränderte Ausgabe. Stuttgart 1835.

Lucinde. Ein Roman osv.] den anførte Udgave findes ikke paa vore Bibliotheker. Citaternes Ordlyd er verificeret efter Originaludgaven (Berlin 1799), som er anført i Anmærkningerne.

er ethvert dybere poetisk Menneske, hvis Længsler ere stærkere, end at de kan bindes med romantiske Spindelvæve, hvis Fordringer til Livet ere mægtigere, end at de kan tilfredsstilles ved at skrive en Roman, der her netop paa Poesiens Vegne maa nedlægge sin Protest, maa søge at vise, at det ikke er en Udvei, Fr. Schlegel fandt, men en Afvei, han forvildede sig paa, maa søge at vise, at det at leve er noget Andet, end det at drømme. See vi nu nærmere efter, hvad det er, Schlegel ved sin Ironi har bekjæmpet, saa vil vel Ingen nægte, at der baade var og er Meget i det ægteskabelige Forholds Indgang, Fremgang og Udgang, der fortjener en saadan Correction, og som gjør det naturligt for Subjectet, at han befrier sig derfra. Der er en saare indskrænket Alvorlighed, en Hensigtsmæssighed, en ussel Teleologi, hvilken mange Mennesker dyrke som en Afgud, der kræver enhver uendelig Stræben som sit retmæssige Offer. Kjærligheden er saaledes Intet i og ved sig selv, men er først Noget ved den Hensigt, hvorved den indordnes i den Smaalighed, der gjør Furore paa Familiernes Privattheater. Absichten haben, nach Absichten handeln, und Absichten mit Absichten zu neuer Absicht künstlich verweben; diese Unart ist so tief in die närrische Natur des gottähnlichen Menschen eingewurzelt, dasz er sichs nun ordentlich vorsetzen und zur Absicht machen musz, wenn er sich einmahl ohne alle Absicht, auf dem innern Strom ewig flieszender Bilder und Gefühle frei bewegen will (Pag. 153) . . . Freilich wie die Menschen so lieben, ist es etwas anders. Da liebt der Mann in der Frau nur die Gattung, die Frau im Mann nur den Grad seiner natürlichen Qvalitäten und seiner bürgerlichen Existenz und beide in den Kindern nur ihr Machwerk und ihr Eigenthum (Pag. 55) . . . O! es ist wahr, meine Freundin, der Mensch ist von Natur eine ernsthafte Bestie (Pag. 57). Der er et moralsk Snærperi, en Spændetrøie, hvori intet fornuftigt Menneske kan røre sig. I Guds Navn lad den briste. Der er i Modsætning hertil en overspændt Romantiks maaneskinsagtige Theater-Ægteskaber, som Naturen idetmindste ingen Hensigt kan have med, hvis ufrugtbare Veer og kraftesløse Omfavnelser christelige Stater ere ligesaa lidet tjente med som hedenske. Imod alt Sligt lad kun Ironien tumle sig. Men det er ikke blot mod al slig Usandhed, at Schlegel retter sit Angreb.

Der er en christelig Anskuelse af Ægteskabet, der har havt Dristighed nok til selv i Vielsens Time at forkynde Forban-

---

Pag. 153] S. 293–94 (einmahl] einmal). Pag. 55] S. 110–11. Pag. 57] S. 115.

delsen, før den lyser Velsignelsen. Der er en christelig Anskuelse, der underlægger Alt under Synd, der ingen Undtagelse kjender, Intet skaaner, ikke Barnet i Moders Liv, ikke den skjønneste blandt Qvinder. Der er en Alvor i denne Anskuelse, for høi til at fattes af det prosaiske Hverdagslivs travle Arbeidere, for stræng til at lade sig spotte af ægteskabelige Improvisatorer. — Saa ere de da forbi de Tider, da Menneskene levede saa lykkelige uden Sorger og Bekymringer, saa uskyldige, da Alt var saa menneskeligt, da Guderne selv gave Tonen an, stundom nedlagde deres himmelske Værdighed for at tilsnige sig jordiske Qvinders Kjærlighed; da den, der sagte og hemmelighedsfuldt listede sig til et Stevnemøde, kunde frygte for eller smigre sig med at see en Gud blandt sine Medbeilere; de Tider, da Himlen hvælvede sig høi og skjøn som et venligt Vidne over lykkelig Kjærlighed, eller stille og alvorlig skjulte den i Nattens høitidelige Ro; da Alt kun levede for Kjærlighed, og Alt atter kun var en Mythe om Kjærlighed for de lykkeligt Elskende. Her ligger Vanskeligheden, og det er fra dette Synspunkt, man maa bedømme Schlegels og hele den yngre og ældre Romantiks Bestræbelser. Hine Tider ere forbi, og dog stunder Romantikens Længsel tilbage til dem, derhen foretager den ikke *peregrinationes sacras* men *profanas*. Hvis det nu var muligt at reconstruere en forsvunden Tid, saa maatte man dog reconstruere den i al sin Reenhed, og saaledes Græciteten i al sin Naivitet. Men det gjør Romantiken ikke. Egentlig er det ikke Græciteten, den reconstruerer, men en ubekjendt Verdensdeel, den opdager. Og ikke blot dette, men dens Nydelse er i høi Grad raffineret; thi den vil ikke blot nyde naivt, men den vil i Nydelsen blive sig Tilintetgjørelsen af den givne Sædelighed bevidst; det er ligesom Pointet i dens Nydelse, at den smiler ad den Sædelighed, under hvilken Andre, som den mener, sukke, og heri ligger den ironiske Vilkaarligheds frie Spil. Christendommen har ved Aanden sat Splid mellem Kjødet og Aanden*), og enten maa Aanden negere Kjødet, eller Kjødet negere Aanden. Dette Sidste vil Romantiken

*) Derved vil Christendommen ingenlunde tilintetgjøre Sandseligheden, thi den lærer, at det først er i Opstandelsen, at der hverken skal tages til ægte ei heller bortgiftes; men den erindrer tillige om hiin Mand, der ikke havde Tid til at komme til det store Bryllup, fordi han selv skulde holde Bryllup.

---

peregrinationes sacras hellige Rejser (Pilegrimsfærd). *profanas* verdslige, profane. den lærer] Lucas 20, 35. den erindrer] Lucas 14, 20.

og er deri forskjellig fra Græciteten, at den i Kjødets Nydelse tillige nyder Aandens Negation. Herved mener den nu at leve poetisk, men jeg haaber, at det skal vise sig, at den netop gaaer Glip af det Poetiske, thi først gjennem Resignation fremgaaer den saude indre Uendelighed, og først denne indre Uendelighed er i Sandhed uendelig og i Sandhed poetisk.

Schlegels Lucinde vil suspendere al Sædelighed, eller som Erdmann ikke uheldig udtrykker sig: Alle sittliche Bestimmungen sind nur Spiel, es ist willkührlich für den Liebenden, ob die Ehe Monogamie, ob Ehe *en quatre* ist u. s. f.*). Dersom det nu lod sig tænke, at hele Lucinde blot var en Caprice, en Vilkaarlighedens Luneglut, der gestikulerede ligesom den lille Vilhelmine med Benene, uden at bekymre sig om sin Kjole eller om Verdens Dom; dersom den blot var en overgiven Kaadhed, der fandt sin Glæde i at sætte Alt paa Hovedet, at vende op og ned paa Alt; dersom den blot var en vittig Ironi over al den Sædelighed, der er identisk med Skik og Brug: hvo vilde da være saa latterlig, ikke at ville lee deraf, hvo vilde da være en saadan Tverdriver, at han ikke skulde gotte sig kosteligt derover? Dette er imidlertid ingenlunde Tilfældet, tvertimod har Lucinde en høist doctrinær Charakteer, og en vis tungsindig Alvorlighed, der gaaer gjennem den, synes at komme af, at dens Helt saa silde er kommen til denne herlige Sandheds Erkjendelse, og at en Deel af hans Liv saaledes er gaaet ubenyttet hen. Den »Frækhed,« denne Roman saa ofte kommer tilbage paa og ligesom raaber paa, er derfor ikke en lunefuld momentan Suspension af det objectivt Gyldige, saa at det Udtryk Frækhed brugt herom selv var en Kaadhed, der, saa oven ud som den var, med Flid brugte et saa stærkt Udtryk, nei denne Frækhed er hvad man slet og ret kalder Frækhed, der dog er saa elskværdig og interessant, at Sædelighed, Beskedenhed og Decents, der ved første Øiekast havde noget Tiltrækkende, ved Siden af den vise sig som saare ubetydelige Personer. At Lucinde nu virkelig har en saadan doctrinær Charakteer, det vil vist Enhver indrømme, der har læst den igjennem. Skulde Nogen ville nægte det, da vil jeg bede ham at forklare den Vanskelighed, der ligger deri, at det unge Tydskland saa aldeles skulde have taget Feil af den. Skulde det ogsaa lykkes ham, da vil jeg erindre ham om, at Schlegel, som bekjendt, senere blev Katholik og som

*) Vorlesungen über Glauben und Wissen. Berlin 1837 (Pag. 86).

den lille Vilhelmine] S. 38. »Frækhed«, S. 31, 40 ff.

saadan udfandt, at Reformationen var det andet Syndefald, hvilket tilstrækkeligt tyder paa, at det har været hans Alvor med Lucinde.

Det altsaa, som Lucinde vil, er at ophæve al Sædelighed, ikke blot i Betydning af Skik og Brug, men al den Sædelighed, der er Aandens Gyldighed, Aandens Herredømme over Kjødet. Det vil derfor ogsaa vise sig, at den aldeles svarer til det, som vi i det Foregaaende har betegnet som den for Ironien særegne Stræben, at hæve al Virkelighed og sætte en Virkelighed istedet derfor, der ingen Virkelighed er; hvorfor det ogsaa er ganske i sin Orden, at den Pige eller rettere Kone, i hvis Arme Julius finder Hvile, at Lucinde »ogsaa var En af dem, der havde et afgjort Hang til det Romantiske, og som ikke leve i den almindelige Verden, men i en selvskabt og selvtænkt (Pag. 96),« En af dem altsaa, der egentlig ingen anden Virkelighed har end den sandselige Virkelighed, samt at det er en af Julius' store Opgaver at forestille sig en evig Omfavnelse, formodentlig som den eneste sande Virkelighed.

Betragte vi nu Lucinde som en saadan Kjærlighedens Katechismus, saa fordrer den af sine Disciple »was Diderot die Empfindung des Fleisches nennt,« »eine seltene Gabe,« og forpligter sig til at udvikle denne til hiin høiere Vellystens Kunstsands (Pag. 29 og 30), og Julius optræder som Præst ved denne Gudsdyrkelse »ikke uden Salvelse,« som den, »zu wem der Witz selbst durch eine Stimme vom geöffneten Himmel herab sprach: Du bist mein lieber Sohn, an dem ich Wohlgefallen habe« (Pag. 35); som den, der tilraaber sig selv og Andre: »Weihe dich selbst ein und verkündige es, dasz die Natur allein ehrwürdig und die Gesundheit allein liebenswürdig ist (Pag. 27). Det, den vil, er den nøgne Sandselighed, hvori Aanden er et negeret Moment; det, den modsætter sig, er den Aandelighed, i hvilken Sandseligheden er et indoptaget Moment. Det er forsaavidt urigtigt, at den fremstiller den lille toaarige Vilhelmine, »die geistreichste Person ihrer Zeit oder ihres Alters (Pag. 15),« som sit Ideal, thi i hendes Sandselighed negeres Aanden ikke, da Aanden endnu ikke er tilstede. Den vil overhovedet Nøgenhed og hader derfor den nordiske Kulde; den vil spotte over den Bornerthed, der ikke kan taale Nøgenhed. Om det nu er en Bornerthed, eller om Klædedragtens Slør ikke er et skjønt Billede paa, hvorledes al Sandselighed bør

---

Pag. 96] S. 191–92. en af Julius' store Opgaver] S. 79. Pag. 29 og 30] S. 60–61. Pag. 35] S. 71 (zu wem] zu dem). Pag. 27] S. 57. Pag. 15, S. 32.

være; thi naar Sandseligheden er aandelig behersket, er den heller ikke nøgen — derom skal jeg ikke videre indlade mig, men blot erindre om, at man tilgiver endnu Archimedes, at han løb splitternøgen gjennem Syracus' Gader, og det visselig ikke paa Grund af det sydlige milde Klima, men fordi hans aandelige Glæde, hans εὕρηκα, εὕρηκα var en tilstrækkelig Paaklædning.

Den Confusion og Uorden i alt det Bestaaende, som Lucinde vil tilveiebringe, søger den selv at anskueliggjøre ved den fuldkomneste Forvirring i Anlæget. Julius fortæller derfor strax i Begyndelsen, at med de øvrige Fornuftens og Sædelighedens Regler har han ogsaa opgivet Tidsregningen (Pag. 3), og Pag. 5 siger han: Für mich und für diese Schrift, für meine Liebe zu ihr und für ihre Bildung in sich, ist aber kein Zweck zweckmässiger, als der, dasz ich gleich Anfangs das was wir Ordnung nennen vernichte, weit von ihr entferne und mir das Recht einer reizenden Verwirrung deutlich zueigne und durch die That behaupte. Herved vil han nu opnaae det sande Poetiske, og idet han giver Afkald paa al Forstand og lader Phantasien ene raade*), kan det vel lykkes ham og Læseren ogsaa, hvis han vil gjøre ligesaa, for Indbildningskraften at fastholde dette Mellemhverandre i et eneste evigt sig bevægende Billede. — Uagtet denne Confusion skal jeg dog bestræbe mig for at bringe en Slags Orden i min Fremstilling og lade det Hele samle sig paa et bestemt Punkt.

Helten i denne Roman, Julius, er ingen Don Juan (der ved sin sandselige Genialitet som en Troldmand fortryller Alt; der

*) Dette, at lade Phantasien ene raade, er overhovedet Noget, der gjentager sig i hele Lucinde. Hvo vilde være et saadant Umenneske, at han ikke skulde kunne glæde sig over Phantasiens lette Spil, men deraf følger ikke, at hele Livet skal gaae op i Phantasi-Anskuelse. Naar Phantasien saaledes ene kommer til at raade, udmatter og bedøver den Sjælen, berøver den al moralsk Spændkraft, gjør Livet til en Drøm. Og dog er dette det, Lucinde egentlig vil, og dens Standpunkt er igrunden betegnet Pag. 153 ved følgende Ord: Es ist der Gipfel des Verstandes, aus eigner Wahl zu schweigen, die Seele der Phantasie wieder zu geben und die süszen Tändeleien der jungen Mutter mit ihrem Schooszkinde nicht zu stören; thi Meningen er aabenbar denne, at naar Forstanden har naaet sit Høidepunkt, skal dens Formation give Plads for Phantasien, der nu ene skal herske og ikke være et Mellemspil i Livets Gjerning.

εὕρηκα, εὕρηκα (heureka) »jeg har fundet det« skal Archimedes have raabt i den angivne Situation, da han i Badet havde opdaget Vægtfylden. Pag. 3; S. 10. Pag. 5 S. 13. Pag. 153; S. 294.

træder op med en umiddelbar Myndighed, der viser, at han er Herre og Fyrste, en Myndighed, som Ord ikke kan beskrive, men et Par absolut bydende Buestrøg af Mozart kan give en Forestilling om; der ikke forfører, men af hvem Alle vil forføres, og hvis deres Uskyldighed gaves dem tilbage, blot ønske endnu engang at forføres; en Dæmon, som ingen Fortid, ingen Udviklingshistorie har, men strax som Minerva træder fuld rustet frem), men en i Reflexion hildet Personlighed, der først successivt udvikler sig. I »Lehrjahre der Männlichkeit« lære vi denne hans Historie nærmere at kjende. Pharao zu spielen mit dem Anscheine der heftigsten Leidenschaft und doch zerstreut und abwesend zu seyn; in einem Augenblick von Hitze alles zu wagen und, sobald es verloren war, sich gleichgültig wegzuwenden: das war nur eine von den schlimmen Gewohnheiten, unter denen Julius seine wilde Jugend verstürmte (Pag. 59). Forfatteren mener ved dette ene Træk tilstrækkeligen at have skildret Julius' Liv. Heri ere vi ganske enige. Julius er et ungt Menneske, der inderlig sønderrevet i sig selv, netop ved denne Sønderrevethed har faaet en levende Forestilling om hiin Troldmands Kunst, der i nogle faa Øieblikke var istand til at gjøre et Menneske mange, mange Aar ældre; et ungt Menneske, der ved denne Sønderrevethed er i tilsyneladende Besiddelse af en uhyre Kraftfylde, saa sandt som Fortvivlelsens Begeistring giver athletiske Kræfter; et ungt Menneske, der allerede forlængst har begyndt den store Finale, men endnu med en vis Anstand og Ynde, med en aandelig Lethed i Verden svinger Pokalen, og samler hele sin Kraft i et eneste Aandedrag, for ved en brillant Bortgang at kaste et forherligende Lys over et Liv, der ingen Værd har havt og intet Savn vil efterlade; et ungt Menneske, der længe har været fortrolig med Tanken om et Selvmord, men hvis Sjæls Storme ikke unde ham Tid at fatte Beslutningen. Kjærlighed maa nu være det, der skal frelse ham. Efter at have været nærved at forføre en ung uskyldig Pige (et Eventyr, der imidlertid slet ingen videre Betydning har for ham; thi hun var aabenbar for uskyldig til at kunne tilfredsstille hans Videbegjærlighed), finder han i Lisette den Læremester, han behøver, en Lærerinde, der alt længe har været indviet i Kjærlighedens natlige Mysterier, hvis offentlige Underviisning Julius forgjæves gjør Forsøg paa at indskrænke til en privat Underviisning for sig alene.

Pag. 59] S. 119–20. den store Finale osv.] der tænkes paa Slutningen af Mozarts Don Juan. et Eventyr] S. 129 ff.

Billedet af Lisette er maaskee Noget af det meest udførte i den hele Roman, og Forfatteren har behandlet det med en synlig Forkjærlighed og anvendt Alt forat kaste et poetisk Lys derover. Som Barn havde hun været mere tungsindig end letsindig, men allerede dengang dæmonisk begeistret af Sandselighed (Pag. 78). Senere havde hun været Skuespillerinde, men kun for en kort Tid, og gjorde sig altid lystig over sin Udygtighed og over den Kjedsommelighed, hun havde udstaaet. Endelig havde hun ganske offret sig til Sandselighedens Tjeneste. Næst Uafhængighed elskede hun Penge umaadeligt, som hun dog vidste at anvende med Smag. Sine Gunstbeviisninger lod hun sig snart betale med Pengesummer, snart ved Tilfredsstillelse af sin lunefulde Forkjærlighed for en Enkelt. Hendes Boudoir var simpelt og uden alle sædvanlige Meubler, kun paa alle Sider store og kostbare Speile, og imellem disse yppige Malerier af Corregio og Titian. Istedetfor Stole ægte orientalske Tæpper og nogle Grupper af Marmor i halv Legemsstørrelse. Her sad hun ofte paa tyrkisk Viis hele Dage. alene. Hænderne orkesløst i Skjødet, thi hun afskyede alle qvindelige Arbeider. Hun forfriskede sig kun fra Tid til anden med vellugtende Sager og lod sig derunder forelæse Historier. Reisebeskrivelser. Eventyr af hendes Jokey, en plastisk-skjøn Dreng, som hun selv havde forført i hans fjortende Aar. Hun gav kun liden Agt derpaa, undtagen naar der forekom noget Latterligt eller en almindelig Bemærkning, som hun ogsaa fandt sand; thi hun agtede intet Andet, havde ikke Sands for Andet end Realitet, og fandt al Poesi latterlig. Dette er Schlegels Skildring af et Liv, som, hvor fordærvet det end er, dog synes at gjøre Fordring paa at være poetisk. Det, der især er det Fremtrædende, er den fornemme Dovenskab, der slet Intet gider, ikke gider arbeide, men foragter enhver qvindelig Syssel, ikke gider beskjæftige sin Aand, men kun lade den beskjæftiges, der opløser og udmatter al Sjælens Kraft i blødagtig Nydelse, lader Bevidstheden selv fordunste i et væmmeligt Tusmørke. Men Nydelse var det dog, og at nyde, det er jo at leve poetisk. Forfatteren synes ogsaa at ville lægge noget Poetisk deri, at hun i at uddele sine Gunstbeviisninger ikke altid tog Hensyn til Penge, han synes for de Øieblikke, i hvilke det, der bestemte hendes Valg, ikke var Penge, at ville lade hendes usle Kjærlighed forherliges ved en Afglands af den Hengivenhed, som kun uskyldig Kjærlighed har, ret som om det

Billedet af Lisette (S. 143 ff.) Pag. 78 (S. 157 (hvor dog de spærrede Ord ikke findes).

var mere poetisk at være en Træl for sit Lune end en Slave af Penge. Der sidder hun altsaa i dette yppige Værelse, og tabt for sig selv er den udvortes Bevidsthed, de store Speile ved fra alle Kanter at reflectere hendes Billede tilveiebringe, den eneste Bevidsthed hun har beholdt tilbage. Hun pleiede derfor ogsaa, naar hun talte om sig selv, at kalde sig Lisette, og sagde ofte, at naar hun kunde skrive, vilde hun skrive sin Historie, som om det var en Anden, hun talte overhovedet helst om sig selv i tredie Person. Det var imidlertid ingenlunde, fordi hendes Bedrifter paa Jorden vare saa verdenshistoriske som en Cæsars, saa at hendes Liv ikke tilhørte hende selv men tilhørte Verden, men det var fordi dette *vita ante acta* var for tungt til, at hun kunde bære dets Vægt. At besinde sig derpaa, at lade dets truende Skikkelser holde Dom over hende, det vilde jo være for alvorligt, til at det kunde være poetisk. Men at lade dette usle Liv forflygtige sig i ubestemte Omrids, at stirre derpaa som paa Noget hende selv uvedkommende, det vilde hun. Hun vilde sørge over denne ulykkelige, fortabte Pige, hun vilde maaskee offre hende en Taare, men at denne Pige var hende selv, det vilde hun glemme. Det er svagt at ville glemme, men i denne Bestræbelse kan der dog stundom røre sig en Energi, der tyder paa noget Bedre, men paa den Maade at ville poetisk gjenleve sig selv, saa Angeren ingen Braad kan faae, fordi det jo er en Uvedkommende, der er Tale om, og Nydelsen dog kan blive forhøiet ved det hemmelige Medvideri, det er en rædsom blødagtig Feighed. Og dog er det denne Hensynken i en æsthetisk Bedøvelse*), der i

---

*) Dette doceres i Særdeleshed i en Idyl over Lediggang, hvor den høieste Fuldkommenhed sættes i den rene og ægte Passivitet. Je schöner das Klima ist, je passiver ist man. Nur Italiener wissen zu gehen, und nur die im Orient verstehen zu liegen; wo hat sich aber der Geist zarter und süszer gebildet als in Indien? Und unter allen Himmelsstrichen ist es das Recht des Müsziggangs, was Vornehme und Gemeine unterscheidet, und das eigentliche Princip des Adels (Pag. 42) . . »Det høieste og fuldkomneste Liv er intet andet end reen Vegeteren;« Plantelivet er overhovedet det Ideal, hvortil der stræbes. Julius skriver derfor til Lucinde: Wir beide werden noch einst in Einem Geiste anschauen, dasz wir Blüthen Einer Pflanze oder Blätter Einer Blume sind, und mit Lächeln werden wir dann wissen, dasz was wir jetzt nur Hoffnung nennen, eigentlich Erinnerung war (Pag. 11). Længselen

---

Cæsars] han omtaler i sine Skrifter sig selv i tredie Person. *vita ante acta* tidligere Liv. Idyl] S. 77 ff. Pag. 42] S. 86. »Det høieste og osv.] S. 87. Pag. 11] S. 25.

hele Lucinde egentlig træder frem som en Betegnelse af, hvad det er at leve poetisk, og som, idet den dysser det dybere Jeg i en somnambul Tilstand, giver det vilkaarlige Jeg frit Raaderum i ironisk Selvbehagelighed.

Dette skal her blive Gjenstand for lidt nærmere Undersøgelse. Man har tidt nok søgt at vise, at den Sort Bøger, hvortil Lucinde hører, ere umoralske, man har tidt nok raabt Ak og Vee over dem: saa længe man imidlertid har tilladt baade Forfatteren aabenlyst at paastaae, og Læseren i Stilhed at troe, at de vare poetiske, saa længe er der ikke Stort vundet, og det saameget mindre, som Mennesket har ligesaa stor Fordring paa det Poetiske, som det Moralske har Fordring paa ham. Det være derfor sagt, som det skal vorde beviist, at de ikke blot ere umoralske, men ogsaa upoetiske, fordi de ere irreligiøse; det være først og sidst sagt, at ethvert Menneske kan leve poetisk, der i Sandhed vil det. Spørge vi nemlig, hvad Poesie er, da kunne vi med en ganske almindelig Betegnelse sige, at den er Seier over Verden; det er gjennem en Negation af den ufuldkomne Virkelighed, at Poesien aabner en høiere Virkelighed, udvider og forklarer det Ufuldkomne til det Fuldkomne, og derved formilder den dybe Smerte, der vil formørke Alt. Forsaavidt er Poesien en Slags Forsoning, men den er ikke den sande Forsoning; thi den forsoner ikke mig med den Virkelighed, hvori jeg lever, der foregaaer ved denne Forsoning ingen Transsubstantiation af den givne Virkelighed, men den forsoner mig med den givne Virkelighed ved at give mig en anden Virkelighed, en høiere og fuldkomnere. Jo større nu Modsætningen er, desto ufuldkomnere er egentlig Forsoningen, saa at den ofte i Grunden ingen Forsoning bliver, men snarere et Fjendskab. Det Religiøse er derfor egentlig først istand til at tilveiebringe den sande Forsoning; thi det uendeliggjør Virkeligheden for mig. Det Poetiske er derfor vel en Slags Seier over Virkeligheden, men Uendeliggjørelsen ligger dog mere i en Udvandring fra

selv antager derfor Skikkelse af et vegetativt Stillleben. »Julius, fragte Lucinde, warum fühle ich in so heiterer Ruhe die tiefe Sehnsucht? Nur in der Sehnsucht finden wir die Ruhe, antwortete Julius. Ja die Ruhe ist nur das, wenn unser Geist durch nichts gestört wird, sich zu sehnen und zu suchen, wo er nichts höheres finden kann, als die eigene Sehnsucht« (Pag. 148). Julius: Die heilige Ruhe fand ich nur in jenem Sehnen, Freundinn. Lucinde: Und ich in dieser schönen Ruhe jene heilige Sehnsucht (Pag. 150).

Pag. 148: S. 286. Pag. 150: S. 290.

Virkeligheden, end i en Forbliven i den. At leve poetisk er altsaa at leve uendeligt. Men Uendelighed kan enten være en udvortes Uendelighed, eller en indvortes Uendelighed. Den, der poetisk uendeligt vil nyde, har ogsaa en Uendelighed for sig, men det er en udvortes Uendelighed. I det jeg nemlig nyder, er jeg bestandig uden for mig selv i det Andet. Men en saadan Uendelighed maa hæve sig selv. Først naar jeg i det, jeg nyder, ikke er udenfor mig selv, men i mig selv, først da er min Nydelse uendelig; thi den er indre uendelig. Den der nyder poetisk, om han end nød hele Verden, mangler dog een Nydelse, thi han nyder ikke sig selv. Men det at nyde sig selv (naturligviis ikke i stoisk eller egoistisk Forstand; thi deri er atter ingen sand Uendelighed, men i religiøs Forstand) er først den sande Uendelighed.

Naar vi nu efter disse Betragtninger see tilbage paa den Fordring at leve poetisk som identisk med det at nyde (og netop fordi vor Tid er saa dybt gjennemreflecteret, maatte denne Modsætning mellem den poetiske Virkelighed og den givne Virkelighed vise sig i en langt dybere Skikkelse, end den nogensinde før har viist sig i Verden; thi fordum gik den poetiske Udvikling Haand i Haand med den givne Virkelighed, men nu gjelder det i Sandhed om at være eller ikke at være, da man ikke er fornøiet med engang imellem at leve poetisk, men fordrer, at hele Livet skal være poetisk), saa viser det sig let, at den gaaer Glip af den høieste Nydelse, af den sande Salighed, hvor Subjectet ikke drømmer, men i uendelig Klarhed eier sig selv, er sig selv absolut gjennemsigtig; thi dette er først muligt for det religiøse Individ, der ikke har sin Uendelighed udenfor sig, men i sig. Det at hevne sig er saaledes en poetisk Nydelse, og Hedningerne troede, at Guderne havde forbeholdt sig Hevnen, fordi den var sød, men om jeg end fik min Hevn absolut tilfredsstillet, om jeg end var en Gud i hedensk Forstand, for hvem Alt skjælvede, hvis Vredes Ild kunde fortære Alt, saa nød jeg dog i Hevnen mig selv kun egoistisk, min Nydelse var kun en udvortes Uendelighed, og det eenfoldigste Menneske, der ikke lod Hevnen rase, men beherskede sin Vrede, var langt nærmere ved at have overvundet Verden, og først han nød sig selv i Sandhed, først han havde indre Uendelighed, først han levede poetisk. Ville vi fra dette Standpunkt betragte det Liv, der i Lucinde fremstilles som et poetisk Liv, saa ville vi indrømme det al mulig Nydelse, men et Prædicat vil man dog vel

---

Hedningerne troede] der tænkes vistnok paa den græske Forestilling om Nemesis.

ikke nægte os Ret til at bruge derom, at det er et uendeligt feigt Liv. Saafremt man nu ikke vil paastaae, at det at være feig er identisk med det at leve poetisk, saa turde det være muligt, at dette poetiske Liv viser sig temmeligt eller rettere sagt aldeles upoetisk; thi at leve poetisk vil ikke sige at blive sig selv dunkel, at udsvede sig selv i en modbydelig Lummerhed, men det vil sige, at blive sig selv klar og gjennemsigtig, ikke i endelig og egoistisk Tilfredshed, men i sin absolute og evige Gyldighed. Og hvis det ikke er muligt for ethvert Menneske, saa er Livet Galenskab, og saa er det en mageløs Dumdristighed af den Enkelte, om han end var den meest Begavede, der har levet i Verden, at indbilde sig, at ham var det forbeholdt, der var nægtet alle Andre; thi enten er det at være Menneske det Absolute, eller hele Livet er Nonsens, og Fortvivlelse det Eneste, der venter Enhver, der ikke er afsindig, ikke ukjærlig og stolt, ikke fortvivlet nok til at troe, at han er den Udvalgte. Man skal derfor ikke indskrænke sig til at afdeclamere nogle Moralia mod den hele Stræben, som siden Lucinde, ofte med meget Talent, ofte bedaarende nok, har paataget sig ikke at veilede men at vildlede Folk; men man skal ikke tillade den at indbilde sig selv og Andre at den er poetisk, eller at det er ad den Vei man skal opnaae det, som ethvert Menneske har en uafviselig Fordring paa — at leve poetisk.

Men vi vende tilbage igjen til Julius og Lisette. Lisette ender sit Liv, som hun havde begyndt det, idet hun fuldfører, hvad Julius ikke fik Tid at beslutte, og ved et Selvmord stræber at opnaae Formaalet for al sin Digten og Tragten — at blive af med sig selv. Hun bevarer imidlertid æsthetisk Tact til det Yderste, og hendes sidste Replik, som hun, efter hendes Tjeners Udsagn, fremsagde med høi Stemme: Lisette soll zu Grunde gehen, zu Grunde jetzt gleich: so will es das Schicksal, das eiserne, maa ansees som en Slags dramatisk Fjollethed, der for En, som tidligere havde været Skuespillerinde ved et Theater og senere blev det i Livet, var ganske naturlig. — Lisettes Død maatte naturligviis gjøre et Indtryk paa Julius. Jeg vil imidlertid lade Schlegel selv tale, for at man ikke skal troe, at jeg forvansker. Die erste Folge von Lisettens Ruin war, dasz er ihr Andenken mit schwärmerischer Achtung vergötterte (Pag. 77). Imidlertid var dog denne Begivenhed ikke tilstrækkelig til at udvikle Julius: Diese Ausnahme von dem, was Julius für gewöhnlich hielt beim weiblichen Ge-

---

hendes sidste Replik S. 155. Skuespillerinde] S. 147. Pag. 77] S. 155 (ihr Andenken og vergötterte ikke spærret).

schlecht (det Sædvanlige var, at det ikke var i Besiddelse af den »høie Energi« som Lisette), war zu einzig und die Umgebung, in der er sie fand, zu unrein, als dasz er dadurch zu einer wahren Ansicht hätte gelangen können« (Pag. 78).

Derpaa lader Schlegel Julius, efterat han en Tidlang har trukket sig tilbage i Eensomhed, atter træde i Berøring med det selskabelige Liv, og i et mere aandeligt Forhold til enkelte af dette Livs qvindelige Medlemmer atter gjennemløbe flere Kjærligheds-Episoder, indtil han endelig i Lucinde finder Eenheden af alle de discrete Momenter, finder ligesaa megen Sandselighed som Aandrighed. Da imidlertid denne Kjærlighedsforbindelse ikke er dybere begrundet end i en aandelig Sandselighed, da den intet Resignationens Moment har i sig, med andre Ord, da den intet Ægteskab er, da den Anskuelse, at Passivitet og Vegeteren er det Fuldkomne, fastholdes, saa er Sædeligheden atter her negeret. Denne Kjærlighedsforbindelse kan derfor intet Indhold faae, i dybere Forstand ingen Historie have, deres Tidsfordriv kan derfor kun *en deux* blive den samme, som det Julius troede bedst at kunne anvende sin Eensomhed til, at overveie, hvad en eller anden aandrig Dame, ved en eller anden piquant Leilighed vilde sige eller svare. Det er derfor en Kjærlighed, der intet realt Indhold har, og den Evighed, der ofte nok er Tale om, er intet Andet end et, hvad man kunde kalde, Nydelsens evige Øieblik, en Uendelighed, der ingen Uendelighed er, og som forsaavidt er upoetisk. Man kan derfor ikke godt bare sig for at smile, naar en saa spinkel og svagbygget Kjærligheds-Forbindelse vil indbilde sig at kunne trodse Livets Storme, vil indbilde sig at have Kraft nok til at ansee: die herbeste Laune des Zufalls für schönen Witz und ausgelassene Willkühr (Pag. 9), da denne Kjærlighed jo slet ikke hører hjemme i den virkelige Verden, men i en indbildt, hvor de Elskende selv ere Herrer over Storme og Orkaner. Da Alt i en saadan Forbindelse er beregnet paa Nydelse, saa opfatter den naturligviis sit Forhold til den Slægt, der skylder den sin Tilværelse, ligesaa egoistisk: So schlingt die Religion der Liebe unsre Liebe immer inniger und stärker zusammen, wie das Kind die Lust der zärtlichen Eltern dem Echo gleich verdoppelt (Pag. 11). Man træffer ofte nok paa Forældre, der med en taabelig Alvorlighed ønske at see deres Børn saasnart som muligt vel forsørgede,

---

Pag. 78] S. 157—58 (høie Energi S. 155). det Julius troede osv.] S. 75. Pag. 9] S. 22. Pag. 11] S. 26.

maaskee endog at see dem vel i Jorden; i Modsætning hertil synes Julius og Lucinde helst at ville holde dem bestandig i Alder med den lille Vilhelmine, for at have *Morskab* af dem.

Det, der imidlertid bliver det Besynderlige ved Lucinde og den hele Stræben, der knytter sig til denne, er, at man, gaaende ud fra *Jegets Frihed* og constitutive Myndighed, istedetfor at komme til en endnu høiere Aandelighed kun *kommer til Sandselighed*, og altsaa til sin Modsætning. I Sædeligheden er Aandens Forhold til Aand antydet, men idet Jeget vil en høiere Frihed, vil negere den sædelige Aand, falder det derved ind under Kjødets og Drifternes Lov. Men da denne Sandselighed ikke er naiv, saa følger deraf, at den samme Vilkaarlighed, der indsatte Sandseligheden i dens formeentlige Rettigheder, kan i næste Øieblik slaae over til at gjøre en abstract og overspændt Aandelighed gjeldende. Disse Vibrationer kan nu opfattes deels som Verdens-Ironiens Spil med Individet, deels som Individets Forsøg paa at eftergjøre Verdens-Ironien.

Tieck.

Af Tieck skal især nogle af hans satiriske Dramaer og hans Lyrik være Gjenstand for Omtale. Hans tidligere Noveller ligge før den Tid, da han ved Schlegelerne bragtes til Sandheds Erkjendelse; hans senere Noveller nærme sig Virkeligheden mere og mere, og søge ikke sjelden ved en vis Brede fuldkommen at congruere med denne. I Tieck aander jeg allerede lettere, og naar jeg endnu engang skuer tilbage paa Lucinde, saa er det mig, som om jeg vaagnede af en ængstelig foruroligende Drøm, i hvilken jeg havde i eet Øieblik hørt Sandselighedens forføreriske Toner og det vilde, dyriske Hyl, der lyder midt derimellem; det er mig, som om man havde budt mig det modbydelige Præparat, der tilberedes i en Hexekjedel, der berøver En al Smag, al Appetit for Livet. Schlegel docerer, han retter sig directe mod Virkeligheden. Med Tieck er dette ikke Tilfældet, han hengiver sig til en *poetisk Overgivenhed*, men denne fastholder han i dens *Indifferents mod Virkeligheden*. Kun hvor han ikke gjør dette, nærmer han sig til at angribe Virkeligheden, men angriber den endogsaa da kun mere indirecte. At en saadan poetisk Overgivenhed, der i et overvættes ironisk Hopsasa er aldeles oven ud, har sin Gyldighed, vil vist Ingen nægte. Forsaavidt har Hegel ofte gjort Tieck Uret, og den Bemærkning, som en forøvrigt ivrig Hegelianer etsteds

har gjort*): In Spasz und Heiterkeit fand er (Hegel) sich gleichfalls behaglich, doch die letzte Tiefe des Humors blieb ihm theilweise verschlossen, und die neueste Form der Ironie widerstrebte dermaszen seiner eigenen Richtung, dasz es ihm fast an dem Organ gebrach, auch das Aechte in ihr anzuerkennen oder gar zu genieszen, maa jeg ganske billige. Jo nærmere imidlertid en saadan Digten kommer Virkeligheden, jo mere den kun gjennem en Brydning med Virkeligheden bliver forstaaelig, jo mere Polemik den skjuler i sig, jo mere den gjør en polemisk Udvikling til Betingelse for Læsernes Sympathi, desto mere falder den ud af den poetiske Indifferents, taber den sin Uskyld og faaer en Hensigt. Det er da ikke længer den poetiske Licents, der ligesom Münchhausen tager sig selv i Nakken og paa den Maade, uden Fodfæste, svævende i Luften, gjør den ene Kulbytte besynderligere end den anden, det er ikke længer Poesiens pantheistiske Uendelighed; men det er det endelige Subject, der anlægger den ironiske Løftestang, for at vippe hele Tilværelsen ud af dens faste Sammenføining. Hele Tilværelsen bliver nu et blot Spil for det digtende Vilkaar, der Intet forsmaaer, end ikke det Ubetydeligste, men for hvilket heller Intet bestaaer, end ikke det Betydeligste. Man behøver i den Henseende blot at gjennemlæse Fortegnelsen over Personerne i et af Tiecks, eller hvilkensomhelst anden af de romantiske Digteres Stykker, for at faae en Forestilling om, hvilke uhørte og høist usandsynlige Ting der foregaae i deres Digterverden. Dyrene tale som Mennesker, Menneskerne som Fæ, Stole og Borde blive sig deres Betydning i Tilværelsen bevidste, Menneskene føle Tilværelsen som en Ting uden Betydning, Intet bliver til Alt og Alt bliver til Intet, Alt er muligt endog det Umulige, Alt er Rimeligt endog det Urimelige.

Man maa nu erindre, at Tieck og den hele romantiske Skole traadte eller troede at træde i Forhold til en Tid, i hvilken Menneskene vare aldeles ligesom forstenede i de endelige sociale Forhold. Alt var fuldkommet og fuldendt i en guddommelig chinesisk Optimisme, der ingen fornuftig Længsel lod utilfredsstillet, intet fornuftigt Ønske uopfyldt. Skik og Brugs herlige Grundsætninger og Maximer vare Gjenstand for en from Gudsdyrkelse; Alt var absolut selv det Absolute; man afholdt sig fra Poly-

*) Vorstudien für Leben und Kunst, herausgegeben von *Dr.* H. G. Hotho. Stuttgart und Tübingen 1835. (Pag. 394).

Vilkaar ɔ: Vilkaarlighed.

gami, man gik med spidspullede Hatte. Alt havde sin Betydning. Enhver følte i Forhold til sin Stilling med nuanceret Værdighed, hvormeget han udrettede, hvor stor Betydning hans utrættelige Stræben havde for ham selv og for det Hele. Man levede ikke qvækeragtig letsindigt uden Agtelse for Timer og Klokkeslet, slig Ugudelighed søgte forgjæves at indsnige sig. Alt gik sin rolige, sin afmaalte Gang, selv den, der gik paa Frieri; thi han vidste jo, at han gik i lovligt Ærinde og gjorde et høist alvorligt Skridt. Alt skete paa Klokkeslet. Man sværmede i Naturen St. Hansdag, man var sønderknuset store Bededag, man forliebede sig, naar man fyldte sit 20de Aar, man gik i Seng Klokken 10. Man giftede sig, man levede for Huuslighed og for sin Stilling i Staten; man fik Børn, fik Familiesorger; man stod i sin fulde Manddoms Kraft, blev paa høiere Steder bemærket i sin velsignelsesrige Virksomhed, var en Omgangsven af den Præst, under hvis Øine man episk fuldbyrdede de mange skjønne Træk til et hæderligt Eftermæle, som man vidste han engang med rørt Hjerte forgjæves vilde søge at fremstamme; man var Ven i Ordets sande og oprigtige Betydning, en virkelig Ven, som man var virkelig Cancelliraad. Man havde Forstand paa Verden, man opdrog sine Børn til det Samme, man begeistredes een Aften om Ugen af Digterens Lovsang over Tilværelsens Skjønhed, man var atter Alt for Sine, Aar ud og Aar ind med en Sikkerhed og Præcision, der altid traf paa Minutten. Verden gik i Barndom, den maatte forynges. Forsaavidt var Romantiken velgjørende. Der gaaer en kjølig Luftning, en forfriskende Morgenluft fra Middelalderens Urskove eller fra Grækenlands rene Æther gjennem Romantiken; det løber Spidsborgerne koldt ned ad Ryggen, og dog er det nødvendigt for at fordrive den dyriske Uddunstning, i hvilken man hidtil aandede. De hundrede Aar ere forløbne, det fortryllede Slot reiser sig, dets Beboere vaagne atter, Skoven aander let, Fuglene synge, den skjønne Prindsesse lokker atter Beilere omkring sig; Skoven gjenlyder af Jagthorn og Hundeglam, Engene dufte, Digte og Sange rive sig løs fra Naturen og flagre omkring, og Ingen veed, hvorfra de komme eller hvor de fare hen. Verden forynges, men, som Heine ret vittigt har bemærket, den foryngedes ved Romantiken i den Grad, at den blev et lille Barn igjen. Det er Ulykken ved Romantiken, det er ikke Virkeligheden, den griber. Poesien vaagner, de stærke Længsler, de hemmelighedsfulde Ahnelser, de begeistrende Følelser.

Heine] Die romantische Schule, erstes Buch, Sämmtliche Werke, Hamburg 1874, VI S. 47.

Naturen vaagner, den fortryllede Prindsesse vaagner — *Romantikeren* falder i Søvn. Det er i *Drømme* han oplever Alt dette, og medens Alt før sov omkring ham, saa vaagner nu Alt, men han sover. Men Drømme mætte ikke. Mat og træt vaagner han, ustyrket, for atter at lægge sig til at sove, og snart maa han ved Kunst fremkalde de somnambule Tilstande. Men jo mere Kunst der behøves hertil,' jo mere overspændt bliver ogsaa det Ideal, som Romantikeren fremmaner.

Det er imellem disse to Poler, at den romantiske Digtning bevæger sig. Paa den ene Side staaer *den givne Virkelighed* med al sin usle Spidsborgerlighed, paa den anden Side *den ideale Virkelighed* med sine dæmrende Skikkelser. Disse to Momenter staae i et nødvendigt Forhold til hinanden. Jo mere carrikeret Virkeligheden bliver, jo høiere sprudler Idealet, kun at den Kilde, der her sprudler, ikke sprudler til et evigt Liv. Men netop dette, at denne Poesi bevæger sig mellem Modsætningerne, viser, at den *ikke er* i dybere Betydning *sand Poesi*. Det sande Ideal er ikke et paa en eller anden Maade hiinsides, det er bag ved, forsaavidt det er den fremskyndende Kraft, det er foran, forsaavidt det er det begeistrende Formaal, men derunder er det i os, og dette er dets Sandhed.

Men derfor kan den Art Digte heller ei træde i et i Sandhed poetisk *Forhold til Læseren*, netop fordi Digteren selv ikke træder i et ægte poetisk Forhold til sit Digt. *Det poetiske Standpunkt*, paa hvilket Digteren har stillet sig, er den poetiske *Vilkaarlighed*, *det Total-Indtryk*, Digtet efterlader sig, er *en Tomhed*, hvori Intet forblev. Denne Vilkaarlighed viser sig nu i hele Anlæget. Snart iler Stykket frem, snart staaer det stille, stagnerer i en Episode, snart gaaer det tilbage; snart er vi i Peder Madsens Gang, snart i Himlen; nu skeer der noget høist Usandsynligt, som Digteren meget godt er sig bevidst er usandsynligt; nu klinger det i det Fjerne, det er de hellige Trekongers fromme Optog; nu følger der en Solo for Valdhorn*); snart gjøres der

*) Hermed kan sammenlignes **Hothos** fortrinlige Fremstilling Pag. 412: Da behält die *abenteuernde Ungebundenheit* der Phantasie einen schrankenlosen Raum zu jederlei Art der Gebilde offen; wo sie nur immer mögen, ranken sich kecke Episoden umher, arabeskenartige Seltsamkeiten schlingen sich zu neckendem Gelächter bunt durch das lose Gewebe, die Allegorie

---

Hothos] se S. 371 Anm. Citatet begynder S. 411 (*abenteuernde Ungebundenheit* ikke spærret).

Noget for Alvor gjeldende, og øieblikkeligt vendes Vrangen ud deraf, og Latterens Eenhed vil forsone Modsætningerne, men denne Latter accompagneres af en dyb Veemods fjerne Fløitetoner o. s. v. v. v.

Men netop fordi det hele Anlæg ikke ordner sig i en digterisk Totalitet, fordi det Poetiske for Digteren er den Frihed, hvori han raader over Alt, fordi det Poetiske for Læseren er i den Frihed, med hvilken han eftergjør Digterens Capricer, fordi, siger jeg, det hele Anlæg ikke ordner sig i en poetisk Totalitet, derfor staae de discrete Elementer isolerede, eller rettere, fordi de discrete Elementer bestaae i en isoleret Stræben, derfor kan der ingen digterisk Eenhed blive. Den polemiske Stræben finder aldrig Hvile, thi det Poetiske bestaaer netop i bestandig at frigjøre sig ved en ny Polemik, og ligesaa vanskeligt, som det er for Digteren at finde Idealet, ligesaa vanskeligt er det ham at finde Carricaturen. Ethvert polemisk Strøg indeholder bestandig et Mere, en Mulighed af at gaae ud over sig selv i en endnu sindrigere Skildring. Den ideale Stræben har atter intet Ideal; thi ethvert Ideal er i samme Øieblik dog blot en Allegori, der skjuler et høiere Ideal i sig, og saaledes i det Uendelige. Digteren under derfor aldrig hverken sig selv eller Læseren Ro, thi Ro er netop slig Digtens Modsætning. Den eneste Ro, den har, er den poetiske Evighed, hvori den seer Idealet, men denne Evighed er en Uting, da den er uden Tid, og derfor bliver Idealet i næste Øieblik Allegori.

Som nu Tieck i at opfatte det Spidsborgerlige er i Besiddelse af en mageløs Opfindsomhed, en vidunderlig Virtuositet i det forkeerte Perspectiv, saaledes har hans ideale Stræben en saadan artesisk Dybde, at det Billede, der skal komme tilsyne paa Himmelen, uendeligt forsvinder i det Uendelige. Han har en besynderlig Gave til at gjøre En saa underlig tilmode, og de ideale Menneskeskikkelser, der stundom komme tilsyne, kan virkelig gjøre En netop ved deres Besynderlighed ganske bange, thi de ligne stundom mærkværdige Naturproducter, og deres kloge

weitet die sonst so begränzten Gestalten nebelhaft aus, dazwischen spuckt der parodische Scherz in verkehrendem Uebermuth, und diesem genialen Belieben verschwistert sich jene matte Behaglichkeit, die keinen müszigen Einfall zurückweisen kann, weil er auf ihrem Boden erwachsen ist.

spuckt] spukt Hotho.

og trofaste Øine indgyde ikke saa meget Tillid, som en vis unheimlich Angst*).

Da nu hele denne Poesis Bestræbelse væsentlig er denne, igjennem en bestandig Approximation at nærme sig den Stemning, der dog aldrig finder sit fuldkomne adæqvate Udtryk, hvorved denne Poesi er Poesi over Poesi i det Uendelige, og paa den anden Side at sætte Læseren i en Stemning, der er incommensurabel selv for denne Poesis egne Præstationer, saa har den naturligviis sin Styrke i det Lyriske. Men denne Lyrik maa ikke blive tung og svær ved en dybere Gehalt, den maa bestandig blive lettere og lettere, fortone sig svagere og svagere i den fjerne Gjenlyd af et hendøende Echo. Det Musicalske er i Lyriken det subjective Moment. Dette bliver ganske eensidigt udviklet. Det bliver i denne Henseende Klangen i Verset, Resonantsen, hvori det ene Vers raaber til og svarer det andet, den gratiøse Slyngning, i hvilken Verset bevæger sig i lette, smidige Dandsetrin og selv saa at sige synger dertil, hvorpaa Alt kommer an. Rimet bliver en vandrende Ridder, der gaaer paa Eventyr, og hvad Tieck og hele Romantiken ofte nok har travlt med, at En pludselig seer et fremmed Ansigt, der dog forekommer ham saa bekjendt, at det er ham, som om han havde seet dette Ansigt langt tilbage i Tiden, i en Fortid, som gaaer ud over den historiske Bevidsthed, det Samme hænder Rimet, der pludselig træffer sammen med en gammel Bekjendt fra bedre Tider, og nu bliver ganske underlig tilmode derved. Træt og kjed af sine sædvanlige Omgangsvenner, søger Rimet nye og interessante Bekjendtskaber. Tilsidst isolerer det musicalske Element sig aldeles, og det lykkedes virkelig stundom Romantiken at reconstruere den Art Poesi, Enhver fra sin Barndom kjender i det skjønne Vers: Ulen Dulen Dorf. Saadanne Digte maae nu ogsaa ansees for de fuldkomneste; thi her har Stemningen, og denne er det jo Alt kommer an paa, absolut Raadighed og er aldeles ubunden, da enhver Gehalt er negeret.

Om end Tieck nu ikke med saa megen Alvor negerede Virkeligheden som Schlegel, saa viser dog hans overspændte og afmægtige Ideal, der farer hen som Skyen paa Himlen, eller som den

*) Ønsker Nogen gjennem en Tegning at faae en Forestilling om en saadan Skikkelse, da vil jeg henvise til det Billede, der findes i des Knaben Wunderhorn, alte deutsche Lieder. Dritter Band.

---

det Billede osv.] forestiller en ung Mand og en ung Kvinde i middelalderlig Dragt musicerende (3. Bd., Heidelberg 1808).

Skygge af den, der flygtigt iler hen over Jorden, at han er paa Afveie. Schlegel beroligede sig i Katholicismen, Tieck fandt stundom Hvile i en Slags Forgudelse af hele Tilværelsen, hvorved Alt blev lige poetisk. —

Solger.

Solger var den, der vilde blive sig philosophisk bevidst, hvorledes det hang sammen med Ironien. Sin Anskuelse har han nedlagt i de æsthetiske Forelæsninger, der ere udgivne efter hans Død*), samt i en og anden Afhandling, der findes i hans efterladte Skrifter**). Hegel har taget meget Hensyn til Solgers Fremstilling og behandler ham med en vis Forkjærlighed. I den oftere omtalte Anmeldelse Pag. 486 udtaler Hegel sig saaledes: Wie sie (die Ironie) gewöhnlich vorkommt, ist sie mehr nur als ein berühmter, vornehm seyn sollender Spuk anzusehen; in Beziehung auf Solger aber kann sie als ein Princip behandelt werden. I Indledningen til Æsthetiken omtaler Hegel ogsaa Solger (Pag. 89: Solger war nicht wie die Uebrigen mit oberflächliger Bildung zufrieden, sondern sein ächt speculatives innerstes Bedürfnisz drängte ihn in die Tiefe der philosophischen Idee hinabzusteigen), og beklager, at Solger døde for tidlig til at komme til den concrete Udførelse deraf.

At give en Fremstilling af Solgers Anskuelse er visselig saare vanskeligt; thi det er, som **Hotho** rigtigt bemærker (Pag. 399), in schwerbegreifbarer philosophischer Klarheit, at han har udviklet sin Betragtningsmaade. Sagen er nemlig denne: Solger er aldeles løben vild i det Negative; og det er derfor ikke uden en vis Betænkelighed, jeg begiver mig ud paa dette stormfulde Hav, ikke saameget fordi jeg frygter for at sætte Livet til, som af Bekymring for, at det vil blive mig saare vanskeligt at give Læseren en nogenlunde paalidelig Efterretning om, hvor jeg er bleven af, eller hvor jeg i ethvert enkelt Øieblik befinder mig. Da nemlig det Negative bestandig blot bliver synligt ved det Positive, men det Negative her er

*) **K. W. F. Solgers** Vorlesungen über Aesthetik, herausgegeben von **K. W. L. Heyse**. Leipzig 1829.

) **Solgers nachgelassene Schriften und Briefwechsel. Herausgegeben von **Ludwig Tieck** und **Friedrich v. Raumer**. Leipzig 1826.

Indledningen til Æsthetiken] Vorlesungen über Aesthetik. Werke X[1]
(oberflächliger] oberflächlicher philosophischer Hegel).

det Eneherskende, og er her i sin hele Ufrugtbarhed, saa forvirrer Alt sig her for En, og i det Øieblik, man haaber paa Muligheden af at have en Bestemmelse, hvorefter man kan orientere sig, forsvinder Alt igjen, fordi det Positive, der fjernt viste sig, ved nærmere Eftersyn befindes at være en ny Negation. Solger kan derfor vel have sin Betydning i Udviklingen, men man kan vistnok bedst betragte ham som et Offer, Hegels System krævede. Deraf lader sig ogsaa Hegels Forkjærlighed for ham forklare; han er det Negatives metaphysiske Ridder. Han kommer derfor heller ei i Collision med Virkeligheden i den Forstand, som de øvrige Ironikere; thi hans Ironi gestaltede sig ikke paa nogen Maade i Modsætning til Virkeligheden*). Hans Ironi er contemplativ Ironi, han seer Alts Intethed. Ironien er et Organ, en Sands for det Negative.

Solgers Bestræbelser ligge aldeles inde paa Videnskabens Gebeet. Men da han intetsteds har givet en sammenhængende fremadskridende, stræng videnskabelig Fremstilling, men derimod blot aphoristiske Udbrud, der snart føre os ind i reent metaphysiske Betragtninger, snart i historisk-philosophiske, snart i æsthetiske, ethiske o. s. v. Undersøgelser, Udbrud, der tangere hele Videnskabens Rige, saa ligger heri allerede en stor Vanskelighed. Dertil kommer, at hans Sprogbrug ofte er mere poetisk end philosophisk (saaledes naar han taler om, at Gud, idet han aabenbarer sig, opoffrer sig selv; thi vel veed jeg, at dette Udtryk ret godt kunde bruges i Analogi med den metaphysiske Betydning, i hvilken man i den nyere Videnskabelighed bruger det Udtryk, at Gud forsones med Verden, men da selv denne Brug er en Begrebs Forflygtigelse i Forhold til den christelige Terminologi, saa turde i denne Misbrug ikke ligge noget antageligt Forsvar for Solgers Adfærd med et endnu concretere Begreb), at den ikke altid giver Læseren en klar Forestilling om, i hvilken Retning Bevægelsen foregaaer. Saadanne Udtryk som at negere, tilintetgjøre, ophæve,

*) Det er derfor en ganske rigtig Bemærkning af Solger i hans efterladte Skrifter 2den D. Pag. 514: Aber ist denn nun diese Ironie ein schnödes Hinwegsetzen über Alles, was den Menschen wesentlich und ernstlich interessirt, über den ganzen Zwiespalt in seiner Natur? Keineswegs; dieses wäre eine gemeine Spötterei, die nicht über Ernst und Scherz stände, sondern auf demselben Boden und mit ihren eigenen Kräften sie bestritte.

saaledes naar han taler om] Nachgelassene Schriften I S. 603 (se nedenfor S. 381 med Anm.).

bruges ofte, men for at Læseren i Sandhed skal være orienteret, maa han kjende Bevægelsesloven. Det Negative har nemlig en dobbelt Function, deels uendeliggjør det det Endelige, deels endeliggjør det det Uendelige. Naar man nu ikke veed, i hvilken Strømning man er, eller rettere, naar man snart er i den ene Strømning, snart i den anden, saa forvirres Alt. Fremdeles maa man være enig om Betydningen af det, om hvilket der udsiges, at det skal negeres; thi ellers kan jo Negationen (ligesom Cæsuren i hiint berømte Vers) falde paa urette Sted. Naar det saaledes hedder, at Virkeligheden skal tilintetgjøres, skal negeres, saa maa man vide, hvad der forstaaes ved Virkelighed; thi i een Forstand er Virkeligheden selv jo kommen frem ved en Negation. Men dette skeer ikke, og deraf kommer det, at man kan komme ind i slig Forvirring som denne, at Mennesket er det Nichtige*) (allerede her maa man være forsigtig, man maa være enig om, i hvilken Forstand Mennesket er det Nichtige, og om, hvorvidt der ikke er noget Positivt og Gyldigt i dette Nichtige), og det Nichtige skal tilintetgjøres (her maa man atter først holde en lille Conferents om, hvorvidt Mennesket selv kan tilintetgjøre det Nichtige i ham, hvorved han da i en anden Forstand ikke bliver det Nichtige), og dog er det Nichtige i os selv det Guddommelige (smlgn. efterladte Skrifter 1ste Deel Pag. 511).

Solger vil tilveiebringe den absolute Identitet mellem det Endelige og det Uendelige, vil tilintetgjøre den Mellemvæg, der paa saa mange Maader vil skille dem ad. Han arbeider derfor hen til den absolute, forudsætningsløse Begyndelse, hans Stræben er altsaa speculativ. I hans efterladte Skrifter 1ste Bind Pag. 507 hedder det: Das ist doch wohl gewisz, dasz sich seine Wissenschaft (Philosophens) von allen übrigen dadurch wesentlich unterscheidet, dasz sie allumfassend ist. Jede andere hat etwas Vorausgesetztes, Gegebenes, entweder eine bestimmte Form der Erkenntnisz, wie die Mathematik, oder einen bestimmten Stoff, wie Geschichte, Naturkunde und dergl. Sie allein musz sich selbst schaffen. Hans

*) Jeg har beholdt dette tydske Ord, fordi jeg egentlig ikke veed noget dansk Ord, der betegner nøiagtigt det Samme. Forstyrres Læseren derfor end ved dette Ord, saa har han tillige ogsaa den Fordeel at have et bestandigt *memento* om Solger.

i hiint berømte Vers (Wessel (Samtlige Skrivter, Kbhvn. 1817, II S. 119): Jeg synger om en Kone. Hemistichen faldt, som synes Læseren, en Smule splittergalt.

contemplative Ironi seer nu det Endelige som det Nichtige, som det, der skal ophæves*). Men paa den anden Side maa det Uendelige ogsaa negeres, det maa ikke bestaae i et hiinsidigt An sich. Herved tilveiebringes den sande Virkelighed. Smlgn. efterladte Skrifter 1ste Deel Pag. 600: Aber das Endliche, die gemeine Thatsache, ist eben so wenig die wahre Wirklichkeit, wie das Unendliche, die Beziehung auf Begriffe und wechselnde Gegensätze, das Ewige ist. Die wahre Wirklichkeit ist ein Moment der Anschauung, in welchem Endliches und Unendliches, die unser gemeiner Verstand nur in Beziehung auf einander erkennt, völlig aufgehoben werden, indem sich darin Gott oder das Ewige offenbart. Her have vi altsaa Ideen paa den absolute Begyndelses Spidse, vi have den derfor som den uendelige absolute Negativitet. Nu maa, hvis det skal blive til Noget, det Negative igjen gjøre sig gieldende, i at endeliggjøre Ideen, det er i at gjøre den concret. Det Negative er Tankens Uro, men denne Uro maa vise sig, maa blive synlig, dets Lyst maa vise sig som den Lyst, der driver Værket, dets Smerte som den Smerte, den føder. Skeer dette ikke, da have vi kun Contemplationens, Andagtens, Pantheismens uvirkelige Virkelighed. Hvad enten man nemlig fastholder Andagten som et Moment, eller man vil lade hele Livet blive Andagt, saa kommer dog ikke den sande Virkelighed tilsyne. Er den et blot Moment, saa er der intet Andet at gjøre end øieblikkelig at fremkalde den igjen, skal den udfylde hele Livet, saa bliver Virkeligheden i Sandhed ikke til. Det hjelper derfor ikke, at Solger forklarer, at man ikke med Plato maa tænke Ideen paa et himmelsk eller overhimmelsk Sted; det hjelper ikke, at han forsikkrer, at han ikke som Spinoza lader Endeligheden forsvinde som blot *modus;* det hjelper ikke, at han ikke med Fichte vil lade Ideen tilblive i en evig Vorden; det hjelper ligesaa lidet, at han misbilliger Schellings Forsøg paa at vise, at den fuldkomne Væren er i Tilværelsen. Alt Sligt er blot Forstudier. Solger er ved Begyndelsen; men denne Begyndelse er aldeles abstract, det gjelder nu om, at den Dualisme, der er i Existentsen, viser sig i sin Sandhed.

*) Man vil strax her see den væsentlige Forskiel mellem Solgers Ironi og den tidligere beskrevne. Solgers Ironi er en Slags contemplativ Andagt, og det kommer ham ikke an paa at bevare det forsigværende Subject i sin Knibskhed. Hele Endeligheden maa negeres, det betragtende Subject ogsaa, ja det er egentlig allerede negeret i denne Contemplation.

Solger forklarer, anf. St. I S. 605. *modus* (Existens-)form.

Dette skeer imidlertid ikke. Det bliver tvertimod klart, at Solger virkelig ikke kan faae det Endelige indrømmet nogen Gyldighed. Han kan ikke faae det Uendelige concret. Han seer det Endelige som det Nichtige, som det forsvindende, som det nichtige All. De moralske Bestemmelser have derfor ingen Gyldighed, hele Endeligheden med dens moralske og umoralske Stræben svinder hen i den metaphysiske Contemplation, der seer det som Intet. Smlgn. hans efterladte Skrifter 1ste Bind Pag. 512: Dasz wir aber böse seyn können, rührt daher, dasz wir eine Erscheinung, eine gemeine Existenz haben, die an sich weder gut noch böse, weder Etwas noch Nichts ist, sondern eben blos der Schatten, den das Wesen in seinem getrennten Daseyn auf sich selbst wirft, und auf welchen wir, wie auf einen Rauch, das Bild des Guten und des Bösen hinwerfen können. Alle unsere blos moralischen Tugenden sind ein solches reflectirtes Bild des Guten, und wehe dem, der sich auf sie verläszt! Alle unsere blos moralischen Laster sind ein solcher Widerschein des Bösen, und wehe dem, der darüber verzweifelt und sie für etwas hält, das wirklich und wahrhaft ist, und nicht an den glaubt, vor dem sie nichts sind und der sie allein in uns heben kann! Her viser sig nu Svagheden hos Solger tydeligt. Thi vel er det sandt, at de moralske Dyder ingen Værdi have i og for sig, men kun i den Ydmyghed, der lader Gud frembringe dem i os; og vel er det sandt, at Menneskets Laster kun hæves af Gud og ikke ved egne Kræfter; men deraf følger ingenlunde, at man metaphysisk skal tabe sig selv, og i det ene Tilfælde oversee den Synergisme, der kommer Guddommen tilhjelp, i det andet den Anger, der ikke slipper Gud. Det Endelige er saaledes vel det Nichtige, men der er dog Noget deri, hvori der er et Hold.

Den videnskabelige Stræben derfor, der viser sig i alt dette, gjennemføres ikke, og man har derfor mere en pantheistisk Fortabelse end en speculativ Gjoren Rede for det Uendeliges og det Endeliges absolute Identitets abstracte an sich. Pantheismen kan komme tilsyne paa to Maader, enten idet jeg accentuerer Mennesket, eller idet jeg accentuerer Gud, enten ved en anthropocentrisk eller ved en theocentrisk Betragtning. Naar jeg lader Menneskeslægten producere Gud, saa er der ingen Strid mellem Gud og Mennesket, naar jeg lader Mennesket forsvinde i Gud, er der heller ingen Strid. Det Sidste gjør aabenbart Solger. Vel vil han ikke, at Gud maa spinozistisk tænkes som Substants, men det kommer deraf, at han ikke vil ophæve Andagtens Identitet af det Guddommelige og det Menneskelige

Disse metaphysiske Undersøgelser gjennemføres nu ikke videre. Vi ville derfor vende os til en anden Cyclus af Betragtninger, som mere høre hen paa et speculativt-dogmatisk Gebeet. Solger benytter uden Videre saa concrete Forestillinger, som Gud, at opoffre sig, at hengive sig af Kjærlighed o. s. v. Man finder idelig Allusion til saadanne Forestillinger som Guds Skaben af Intet, hans Forsoning o. s. v. Dette Parti har Hegel omhyggeligen behandlet, jeg kan derfor knytte mig til ham. Først altsaa nogle Citater af Solger. Det er især i første Bind af hans efterladte Skrifter, i tvende Breve, det ene til Tieck, det andet til Abeken, at de fleste af disse speculative Blink findes. Efterladte Skrifter 1ste Deel Pag. 603: Indem Gott in unserer Endlichkeit existirt oder sich offenbart, opfert er sich selbst auf und vernichtet sich in uns: denn wir sind Nichts. Samme Deel Pag. 511 bemærkes der: Nicht unsere relative Schwäche macht unsere Unvollkommenheit, nicht unser eigenes wesentliches Seyn unsere Wahrheit aus. Wir sind deshalb nichtige Erscheinungen, weil Gott in uns selbst Existenz angenommen und sich dadurch von sich selbst geschieden hat. Und ist dieses nicht die höchste Liebe, dasz er sich selbst in das Nichts begeben, damit wir seyn möchten, und dasz er sich sogar selbst geopfert und sein Nichts vernichtet, seinen Tod getödtet hat, damit wir nicht ein bloszes Nichts bleiben, sondern zu ihm zurückkehren und in ihm seyn möchten? Das Nichtige in uns ist selbst das Göttliche, insofern wir es nämlich als das Nichtige und uns selbst als dieses erkennen. In diesem Sinne ist es auch das Gute, und wir können vor Gott nur wahrhaft gut seyn durch Selbstopferung. **Hegels** Udvikling heraf findes Pag. 469 øv. ff.*). Det vil nu her strax vise sig, at Solger, tiltrods for sin speculative Energi, dog ikke saameget orienterer os, som desorienterer, samt at det bliver saare vanskeligt, da alle Mellembestemmelser mangle, at afgjøre, om Negationerne træffe rigtigt ind. Naar det hedder: indem Gott in unserer Endlichkeit existirt oder sich offenbart, saa maatte vi her først have Noget at vide om, i hvilken Forstand Gud existerer i Endeligheden, vi mangle her Skabelsens Begreb. Naar det nemlig i det Følgende hedder, at han ved saaledes at existere i Endeligheden offrer sig

*) Forøvrigt kan Hegels Drøftelse af Solgers Betragtninger afgive et ret interessant Bidrag til det Spørgsmaal, i hvilket Forhold staaer Hegel til den christelige Anskuelse?

Pag. 603] i et Brev til Abeken. Pag. 511] i et Brev til Tieck. Naar det hedder] Solger anf. St. I S. 603.

selv, saa kunde det synes, at heri var Skabelsen udtrykt. Men er dette Meningen, da er den ikke skarpt udtrykt; thi da maatte det hedde: idet Gud offrer sig selv, skaber han. Dette kunde synes at bestyrkes derved, at det tilsvarende Prædicat er, at Gud tilintetgjør sig selv. Naar vi nemlig sige, at Gud tilintetgjør sig selv, saa have vi jo her en Negation, men vel at mærke, en Negation, hvorved det Uendelige gjøres endeligt og concret. Men paa den anden Side kan det Udtryk, at Gud offrer sig selv, ligesom og at Gud tilintetgjør sig selv, mere henlede Tanken paa Forsoningen. Dette bestyrkes ved de nærmest følgende Ord: vi ere Intet; thi herved er jo det Endelige sat, men sat i sin Endelighed, sin Intethed, og det er denne Intethed, der skal negeres, hvorved da Negationen uendeliggjør det Endelige. Her mangle vi imidlertid Mellembestemmelser for at oplyse, i hvilken Forstand Mennesket er Intet, Mellembestemmelser af et saadant Omfang, at Syndens Betydning maatte være med deri opfattet. Vi have altsaa en speculativ Uklarhed, der hverken lader Skabelse eller Forsoning eller Endelighed eller Syndighed vederfares sin Ret. Sammenligne vi nu hermed de Yttringer, der ere tagne af hans Brev til Tieck, viser der sig et lignende speculativt Tusmørke. Her erfare vi, at vi deshalb nichtige Erscheinungen sind, weil Gott in uns selbst Existenz angenommen, und sich dadurch von sich selbst geschieden hat. Her er nu aabenbart Skabelsens Begreb ahnet. Men ikke at tale om, at der mangler Mellembestemmelser for ret at kunne fastholde Skabelsens Act, saa er end ikke den pantheistiske Tanke skarpt fremstillet; thi man kan dog egentlig ikke sige, at vi ere nichtige Erscheinungen, fordi Gud har taget Existents i os; man maatte snarere efter Solgers Anskuelse og Terminologi sige, idet Gud tilintetgjør sig selv, bliver hele Endelighedens Intethed til; men idet Gud tager Existents heri, er Gud ikke adskilt fra sig selv thi dette er han i Skabelsens Moment, men i sig selv, og Intetheden hævet. Naar det i det Følgende hedder: Und ist dieses nicht die höchste Liebe, dasz er sich selbst in das Nichts begeben, damit wir seyn möchten, da er atter her Skabelse og Forsoning forvexlede og forviklede i hinanden. Gud har nemlig ikke begivet sig i Intet, for at vi maatte være; thi vi ere jo Intet; men Gud har begivet sig i Intet, for at vi maatte ophøre at være Intet. Forsaavidt Solger vil see Guds Kjærlighed heri, saa mangler atter her Mellembestemmelser; thi Skabelsens Begreb maa altid være givet, for at Guds Kjærlighed ikke skal blive Selvkjærlighed. I det Følgende bruger Solger endnu concretere Udtryk, idet han siger, at Gud har offret sig selv og tilintetgjort sit Intet og dræbt

sin Død. Herved maa man nu tænke paa Forsoningen, paa Endelighedens Negation og Tilbagevenden til Gud og i Gud. Men da det i det Foregaaende hed, at Gud idet han existerer i vor Endelighed tilintetgjør sig selv, saa have vi nu faaet samme Udtryk baade for Skabelsen og Forsoningen. Dernæst synes det ikke let at forstaae, hvad det vil sige, at Gud offrer sig selv, naar dette skal forklares ved de følgende Ord: han tilintetgjør sin Intethed. Men Forvirringen bliver endnu større, naar vi erfare, at det Nichtige i os er det Guddommelige; thi vi ere jo det Nichtige, og hvorledes kan da det Nichtige i os, (hvorved der synes at antydes, at der er noget Andet i os, der ikke er det Nichtige,) være det Guddommelige? Endelig læres der, at vi selv kan erkjende det Nichtige i os. Er hermed nu meent, at vi selv ved denne Erkjendelse kan negere det, saa have vi aabenbart her et pelagiansk Forsoningsbegreb.

Det, som i hele denne Undersøgelse synes at foresvæve Solger, er den Negationens Negation, der i sig indeholder den sande Affirmation. Men idet den hele Tankebevægelse ikke er kommen til at udfolde sig, saa løber den ene Negation forkeert ind i den anden, og den sande Affirmation resulterer ikke. Dette har **Hegel** meget klart opfattet og bemærker derfor udtrykkelig Pag. 470: das eine Mal sind wir darin als das Nichts (was das Böse ist) vorausgesetzt, dann ist auch wieder von Gott der harte, abstracte Ausdruck gebraucht, dasz er sich vernichte, also er es sey, der sich als das Nichts setze, und zwar, damit wir seyen, und darauf heiszt das Nichtige in uns selbst das Göttliche, insofern wir es nämlich als das Nichtige erkennen.

Dersom jeg nu vilde give Læseren en Forestilling om Solgers Anskuelse, der, idet den knyttede sig til Solgers Yndlings-Begreb Ironi, maaskee ogsaa kan komme den nærmest, saa vilde jeg sige, Solger gjør egentlig Guds-Existensen til Ironi: Gud sætter sig selv bestandig over i Intet, tager sig selv tilbage, sætter sig selv over igjen o. s. f, en guddommelig Tidsfordriv, der ligesom al Ironi sætter de rædsomste Modsætninger. I denne Dobbeltbevægelses uhyre Svingning (saavel den centrifugale som den centripetale) deeltager Endeligheden, og i Adskillelsens Moment er Mennesket i denne det Guddommeliges Slagskygge, tegner sine moralske Dyder og Laster ind i denne Skygge-Existents, som kun den, hvis Øie aabnedes for Ironi, seer som et Intet. Da nu al Endelighed er Intet, saa kommer den, der ved Ironien seer den som saadan, Guddommen tilhjelp. Længere kan jeg ikke gjennemføre det, da jeg ikke hos Solger finder nogen Oplysning om, hvilken

Realitet Endeligheden faaer ved Ironien. Vel taler nemlig Solger paa enkelte Steder om en Mystik, der, naar den skuer hen til Virkeligheden, er Ironiens Moder, men naar den skuer hen til den evige Verden, er Begeistringens og Inspirationens Barn, samt om en umiddelbar Nærværelse af det Guddommelige, der netop viser sig deri, at vor Virkelighed forsvinder; men ogsaa her mangle de Mellembestemmelser, der udfordres, førend en dybere positiv Total-Anskuelse lader sig construere derudaf.

Vi ville nu see, hvorledes Solger har gjennemført sit Standpunkt paa Æsthetikens Gebeet. Her kom han Romantikerne tilhjelp, og han blev Romantikens og den romantiske Ironis philosophiske Talsmand. Her møde vi nemlig den samme Grundanskuelse, at Endeligheden er et Intet, maa gaae under som den usande Virkelighed, for at den sande skal komme tilsyne. Det Sande, der ligger heri, er paa sit Sted bleven udhævet, men det Ufuldbaarne heri har jeg tillige ogsaa søgt at vise. Man seer saaledes ikke, hvilken Virkelighed det er, der skal tilintetgjøres, om det er den usande Virkelighed (dette vilde vel Solger svare Ja til; men man maatte da nærmere have at vide, hvad han forstod ved den usande Virkelighed, thi ellers vilde hans bejaende Svar blive en Tautologi), det vil sige, om det er de discrete Momenters Selviskhed, der skal negeres, for at den sande Virkelighed kan komme tilsyne, Aandens Virkelighed, ikke som en hiinsidig, men som en nærværende; eller om hiin guddommelige Tidsfordriv ingen Virkelighed kan lade bestaae. Solger synes nu i Kunst og Poesi at ville finde den høiere Virkelighed, der ved den endelige Virkeligheds Negation kommer tilsyne. Men herved møder en ny Vanskelighed; thi da den Poesi, som Solger saa ofte i sin Brevvexling med Tieck erkjender for den høieste, den romantiske, netop ikke er istand til at berolige Negationen i hiin høiere Virkelighed, da den netop selv i sin væsentlige Stræben søger at bringe det til Bevidsthed, at den givne Virkelighed er den ufuldkomne, men den høiere Virkelighed blot lader sig øine i Ahnelsens uendelige Approximation, saa synes det at blive nødvendigt, atter at forholde sig ironisk til enhver enkelt poetisk Frembringelse, fordi hvert enkelt Product blot er Tilnærmelse. Forsaavidt er det klart, at hiin høiere Virkelighed, der skal i Poesien komme tilsyne, dog ikke er i Poesien, men stadigt vorder. Man maa her ikke

---

paa enkelte Steder] Nachgelassene Schriften I S. 689 (sml. S. 652) — II S. 515. den Poesi, som Solger saa ofte osv.] f. Ex. Nachgelassene Schriften I S. 293 ff., S. 350, S. 428.

misforstaae mig, som om jeg meente, at Vordelsen ikke er et nødvendigt Moment med i Aandens Virkelighed; men den sande Virkelighed vorder hvad den er, Romantikens Virkelighed vorder blot. Saaledes er Troen en Seier over Verden, og dog er den en Strid, og naar den har stridt, da har den seiret over Verden; og dog havde den seiret over Verden, før den havde stridt. Troen bliver saaledes det, den er, Troen er ikke en evindelig Strid, men den er en Seier, der strider. I Troen er altsaa ikke hiin høiere Aandens Virkelighed blot vordende, men den er nærværende, skjøndt den tillige vorder.

I Solgers æsthetiske Vorlesungen, især i det Afsnit, der handler von dem Organismus des künstlerischen Geistes, findes Ironien ofte omtalt. Ironi og Begeistring fremstilles der som de to nødvendige Factorer for den kunstneriske Frembringelse, de to nødvendige Betingelser for Kunstneren. Hvad herved maa forstaaes, skal paa sit Sted nærmere blive oplyst, her maa jeg blot bemærke, at denne hele Betragtningsmaade egentlig tilhører et ganske andet Standpunkt, medmindre man vil lade Ironien vise sig i at tilintetgjøre det egne Kunstværk, Begeistringen betegner den Stemning, der ahner det Høiere.

Derimod skulle her nogle Yttringer, som forekomme i den Anmeldelse af **A. W. Schlegels** Vorlesungen, der findes i 2det Bind af hans efterladte Skrifter, blive Gjenstand for lidt nærmere Betragtning. Her hersker nu en betydelig Uklarhed. Paa enkelte Steder taler nemlig Solger saaledes om Ironien, at denne viser sig som den limiterende Magt, der netop lærer Mennesket at blive i Virkeligheden, lærer ham, i Begrændsning at søge sin Sandhed. Efterat han saaledes Pag. 514 har protesteret imod, at Ironien skulde lære Mennesket at sætte sig ud over Alt, tilføier han: die wahre Ironie geht von dem Gesichtspunkte aus, dasz der Mensch, so lange er in dieser gegenwärtigen Welt lebt, seine Bestimmung, auch im höchsten Sinne des Worts, nur in dieser Welt erfüllen kann. Jenes Streben nach dem Unendlichen führt ihn auch gar nicht wirklich, wie der Verfasser meint, über dieses Leben hinaus, sondern nur in das Unbestimmte und Leere, indem es ja, wie er selbst gesteht, blos durch das Gefühl der irdischen Schranken erregt wird, auf die wir doch ein für allemal angewiesen sind.

Solgers æsthetiske Vorlesungen] (se S. 376 Anm.) Zweiter Theil. Dritter Abschnitt (S. 183 ff.) S. 125 ff., S. 198 ff., S. 245 ff. Begeistringen betegner] ɔ: og (medmindre) Beg. bet. 2det Bind] Solger, Nachgelassene Schriften II S. 493 ff.: Beurtheilung der Vorlesungen (A. W. Schlegels) über dramatische Kunst und Literatur (Heidelberg 1809—11).

Alles, womit wir rein über endliche Zwecke hinauszugehen glauben, ist eitle und leere Einbildung. Heri ligger nu en dyb Sandhed, som jeg senere skal komme tilbage paa, men Enhver vil vist give mig Ret i, at man snarere skulde troe, at det var Goethe, der talte, end Solger. Allerede de følgende Ord lyde derfor og noget betænkeligt, naar der læres, at det Høieste ligesaafuldt som det Ringeste i den endelige Existents gaaer til Grunde, og Harmonien med det Foregaaende, hvori der lærtes, at Mennesket netop ved at begrændse sig kan fuldkomme sin Bestemmelse, er ikke let at tilveiebringe, medmindre man vil antage, at Menneskets Bestemmelse er den at gaae under, men denne Bestemmelse synes den ligesaa godt at kunne opnaae, der fordamper i uendelig Tomhed, ja han synes snarere at komme Guddommen tilhjelp, hvorimod den Anden synes at lægge ham Hindringer i Veien.

Hans Anskuelse af Virkeligheden som den, der skal tilintetgjøres, finde vi ogsaa her oftere udtalt, saaledes f. Ex. Pag. 502: das Irdische musz als solches verzehrt werden, wenn wir erkennen sollen, wie das Ewige und Wesentliche darin gegenwärtig ist. Vi ville nu see, hvorvidt det da lykkes Solger, at lade den høiere Virkelighed i Kunst og Poesi i Sandhed aabenbare sig, hvorvidt der efter Solgers Opfattelse i Poesiens Verden bliver den sande Hvile. Vi ville anføre et Sted, hvor han omtaler vort Forhold til Poesien, Pag. 512: Prüfen wir uns endlich recht genau über das, was wir bei wahren tragischen oder komischen Meisterwerken empfinden, so leuchtet uns wohl ein, dasz in beiden noch auszer der dramatischen Form ein inneres Gemeinsameres ist. Der ganze Widerstreit zwischen dem Unvollkommenen im Menschen und seiner höheren Bestimmung fängt an, uns als etwas Nichtiges zu erscheinen, worin etwas ganz anderes zu walten scheint als dieser Zwiespalt allein. Wir sehen die Helden irre werden an dem Edelsten und Schönsten in ihren Gesinnungen und Gefühlen, nicht blos in Rücksicht des Erfolgs, sondern auch ihrer Quelle und ihres Werthes, ja wir erheben uns an dem Untergange des Besten selbst, und nicht blos, indem wir uns daraus in eine unendliche Hoffnung flüchten. Und wiederum erfreut uns in der Komödie dieselbe Nichtigkeit der menschlichen Dinge, indem sie uns vorkommt wie das, worauf wir ein-für allemal angewiesen sind . . . Jene Stimmung aber, worin die Widersprüche sich vernichten und doch eben dadurch das Wesentliche für uns enthalten, nennen wir die Ironie, oder im Komischen auch wohl Laune und Humor. Her viser det sig nu, hvorvidt den Negation, der tilintetgjør Virkeligheden, beroliges i en høiere Virkelighed. Vi op-

løftes ved det Bedstes Undergang, men denne Opløftelse er af saare negativ Art; det er Ironiens Opløftelse, der her danner sig i Lighed med den guddommelige Misundelse, der dog ikke er blot misundelig paa det Store og Fremragende, men ligesaa meget paa det Ringe og Ubetydelige, overhovedet misundelig paa Endeligheden. Naar det Store gaaer under i Verden, da er dette det Tragiske, men Poesien forsoner os med dette Tragiske, idet den viser os, at det er det Sande, der seirer. Deri ligger det Opløftende og det Opbyggende. Vi opløftes altsaa ikke ved, at det Store gaaer under, men vi forsones med dets Undergang derved, at det Sande seirer, og vi opløftes ved dettes Seier. Men naar jeg nu i Tragoedien blot seer Heltens Undergang og opløftes derved, naar jeg i Tragoedien blot bliver de menneskelige Tings Intethed bevidst, naar Tragoedien glæder mig paa samme Maade som Comoedien, netop derved, at den viser mig det Stores Intethed, ligesom Comoedien det Ringes, saa er jo den høiere Virkelighed ikke kommen tilsyne. Ja Forfatteren synes her end ikke at ville lade den Stemning blive tilbage, der ahner den høiere Virkelighed, thi han siger jo, at vi opløfte os ved det Bedstes Undergang, og det ikke blot, idet vi flygte ud deraf i et uendeligt Haab. Thi det Mere, der kan blive ved denne Udvanding i et uendeligt Haab, er hverken mere eller mindre end den Salighed, der ligger i, at Alt er gaaet under, det Øde og den Tomhed, hvori der visselig kun altfor meget er Ro.

Sammenfatte vi nu, hvad her er udviklet angaaende Solger, saa vil det vise sig, at hans Standpunkt var, som han selv har betegnet det, Ironi, kun at hans Ironi var af speculativ Natur. Hos ham er den uendelig absolute Negativitet et speculativt Moment, han har Negationens Negation, men dog er der et Slør for hans Øine, saa han ikke seer Affirmationen. Som bekjendt døde han tidlig. Om det vilde være lykkedes ham at gjennemføre den af ham med saa megen Energi grebne speculative Tanke, eller om ikke snarere hans Energi fortæredes i at gjøre Negationen gjeldende, det skal jeg her ikke afgjøre, mig tiltaler det imidlertid meest, at tænke mig Solger som et Offer for Hegels positive System.

Ironi som behersket Moment. Ironiens Sandhed.

Der er allerede i det Foregaaende erindret om, at Solger i sine æsthetiske Forelæsninger gjør Ironi til Betingelse for enhver kunstnerisk Frembringelse. Naar vi nu i denne Forbindelse sige, at Digteren skal forholde sig ironisk til sit Digt, saa menes der hermed noget Andet, end naar der i det Foregaaende var Tale derom. Man har ofte nok lovpriist Shakspeare som Ironiens Stormester, og der kan jo heller ingen Tvivl være om, at man har havt Ret deri. Shakspeare lader imidlertid ingenlunde den substantielle Gehalt fordampe i et flygtigere og flygtigere Sublimat, og forsaavidt som hans Lyrik stundom culminerer i Vanvid, saa er der atter i denne Vanvid en overordentlig Grad af Objectivitet. Naar Shakspeare saaledes forholder sig ironisk til sit Digt, saa er det netop for at lade det Objective raade. Ironien er nu tillige overalt tilstede, den ratihaberer ethvert enkelt Træk, for at der ikke skal være for Meget eller for Lidet, for at Alt kan skee sin Ret, for at den sande Ligevægt kan tilveiebringes i Digtets mikrokosmiske Forhold, hvorved Digtet graviterer i sig selv. Jo større Modsætninger der ere i Bevægelse, desto mere Ironi behøves der, for at styre og beherske de Aander, der selvraadigt ville storme frem. Jo mere Ironi der er, desto mere frit og digterisk svæver Digteren over sit Digterværk. Ironien er derfor ikke tilstede paa noget enkelt Punkt i Digtet, men er allestedsnærværende deri, saa at den i Digtet synlige Ironi atter er ironisk behersket. Ironien gjør derfor paa eengang Digtet og Digteren fri. Men for at dette skal kunne skee, maa Digteren selv være Herre over Ironien. Imidlertid følger det ingenlunde altid, at, fordi det lykkedes en Digter i Frembringelsens Øieblik at være Herre over Ironien, at han derfor i den Virkelighed, han selv tilhører, er Herre over den. Man pleier i Almindelighed at sige, at Digterens personlige Liv vedkommer En ikke. Dette er ogsaa ganske rigtigt; men i nærværende Undersøgelse turde det være paa sin Plads at erindre om det Misforhold, der i denne Henseende ofte kan finde Sted.

Hertil kommer, at dette Misforhold faaer større og større Betydning, jo mere Digteren ikke er forbleven paa det Geniales umiddelbare Standpunkt. Jo mere Digteren har forladt dette, desto nødvendigere bliver det ogsaa for ham, at have en Total-Anskuelse af Verden, og saaledes i sin individuelle Existents at

være Herre over Ironien, desto nødvendigere bliver det for ham, at være til en vis Grad Philosoph. Er dette nu Tilfældet, da vil ogsaa den enkelte digteriske Frembringelse ikke staae i et blot udvortes Forhold til Digteren, han vil i det enkelte Digt see et Moment i sin egen Udvikling. Derved var det, at Goethes Digter-Existents var saa stor, at han fik sin Digter-Tilværelse til at congruere med sin Virkelighed. Men hertil hører atter Ironi, men vel at mærke behersket Ironi. For Romantikeren er den enkelte digteriske Frembringelse enten en Kjæledægge, som han selv er ganske forgabet i, og som han ikke kan forklare sig, hvorledes det har været ham muligt at kalde til Live, eller en Gjenstand, der vækker Lede. Begge Dele er naturligviis usandt, Sandheden er, at den enkelte Frembringelse er Moment. Hos **Goethe** var nu Ironien i strængeste Forstand et behersket Moment, den var en Digteren tjenende Aand. Paa den ene Side afrunder det enkelte Digt sig ved Ironien i sig selv; paa den anden Side viser det enkelte Digterværk sig som Moment og derved afrunder den hele Digter-Existents sig i sig selv ved Ironien. Professor **Heiberg** staaer som Digter paa samme Standpunkt, og medens næsten enhver Replik, han har skrevet, kan afgive et Exempel paa Ironiens indre Oekonomi i Stykket, saa viser der sig tillige gjennem alle hans Stykker en sig bevidst Stræben, der indordner hvert enkelt paa sin Plads i det Totale. Her er altsaa Ironien behersket, nedsat til Moment; Væsenet er ikke noget Andet end Phænomenet, Phænomenet ikke noget Andet end Væsenet; Muligheden er ikke saa knibsk, at den ikke vil forføie sig ind i nogen Virkelighed, men Virkeligheden er Muligheden. Denne Anskuelse har Goethe altid vedkjendt sig, baade som stridende og som seirende, denne Anskuelse har han stedse foredraget med en uhyre Energi.

Men hvad der gjelder om Digter-Existentsen, det gjelder til en vis Grad om ethvert enkelt Individs Liv. Digteren lever nemlig ikke poetisk derved, at han skaber et Digterværk, thi naar dette ikke staaer i noget bevidst og inderligt Forhold til ham, da er der i hans Liv ikke den indre Uendelighed, som er en absolut Betingelse for at leve poetisk (man seer derfor ogsaa, at Poesien ofte skaffer sig Luft gjennem ulykkelige Individualiteter, ja at Digterens smertelige Tilintetgjørelse bliver en Betingelse for den poetiske Frembringelse), men han lever først poetisk, idet han selv er orienteret og saaledes indordnet i den Tid, i hvilken han lever, er positiv fri i den Virkelighed, han tilhører. Men saaledes at leve poetisk kan ethvert andet Individ ogsaa opnaae. Den sjeldne Gave derimod, den guddommelige Lykke, at kunne lade det

poetisk Oplevede gestalte sig poetisk, bliver naturligviis kun de Udvalgtes misundelsesværdige Lod.

Idet Ironien saaledes er bleven behersket, er bleven standset i den vilde Uendelighed, hvori den stormer fortærende frem, saa følger deraf ingenlunde, at den nu skulde tabe sin Betydning eller aldeles aflægges. Tvertimod, naar Individet er rigtig stillet, og det er det derved, at Ironien er begrændset, saa faaer først Ironien sin rette Betydning, sin sande Gyldighed. Man har i vor Tid ofte nok talt om Tvivlens Betydning for Videnskaben; men hvad Tvivlen er for Videnskaben, det er Ironien for det personlige Liv. Ligesom derfor Videnskabsmændene paastaae, at der ingen sand Videnskab er mulig uden Tvivl, saaledes kan man med samme Ret paastaae, at intet ægte humant Liv er muligt uden Ironi. Naar Ironien nemlig først er behersket, da foretager den den modsatte Bevægelse af den, hvori den ubehersket forkynder sit Liv. Ironien limiterer, endeliggjør, begrændser og giver derved Sandhed, Virkelighed, Indhold; den tugter og straffer og giver derved Holdning og Consistents. Ironien er en Tugtemester, som kun den frygter, der ikke kjender den, men som den elsker, der kjender den. Den, der slet ikke forstaaer Ironi, der ikke har Gehør for dens Hvidsken, han mangler *eo ipso*, hvad man kunde kalde det personlige Livs absolute Begyndelse, han mangler, hvad der momentviis er uundværligt for det personlige Liv, han mangler det Fornyelsens og Foryngelsens Bad, den Ironiens Renselses Daab, der frelser Sjælen fra at have sit Liv i Endeligheden, om den end lever kraftigt og stærkt deri, han kjender ikke den Forfriskelse og Styrkelse, der ligger i, naar Luften bliver for trykkende, da at trække ud og styrte sig i Ironiens Hav, naturligviis ikke for at blive deri, men for sund og glad og let atter at klæde sig paa.

Naar man derfor stundom hører En og Anden med stor Fornemhed at tale om Ironien i den uendelige Stræben, hvori den løber løbsk, saa kan man vel gjerne give ham Ret, men saafremt han ikke kjender den Uendelighed, der rører sig i Ironien, saa staaer han ikke over men under Ironien. Saaledes gaaer det overalt, hvor man overseer Livets Dialectik. Der hører Mod til, ikke at give efter for det Fortvivlelsens kløgtige eller medlidende Raad, der tillader En, at udslette sig selv af de Levendes Tal; men deraf følger ingenlunde, at enhver Spekhøker, der fedes og næres i Selvtilfredshed, derfor har mere Mod end den, der gav efter for Fortvivlelsen. Der hører Mod til, naar Sorgen vil bedaare En, naar den vil lære at forfalske al Glæde til Veemod, al Længsel

til Savn, ethvert Haab til Erindring, der hører Mod til da at ville være glad; men deraf følger ingenlunde, at ethvert voxent gammelt Barn med sit vamle Smiil, sine glædedrukne Øine har mere Mod end den, der bøiede sig i Sorgen, og som glemte at smile. Saaledes ogsaa med Ironien. Maa man derfor end advare mod Ironien som mod en Forfører, saa maa man ogsaa *anprise den som en Veileder.* Netop i vor Tid maa man anprise den. Videnskaben er saaledes i vor Tid kommen i Besiddelse af et saa *uhyre Resultat*, at det neppe kan hænge rigtigt sammen dermed; Indsigt ikke blot i Menneskeslægtens, men selv i Guddommens Hemmeligheder falbydes for saa godt Kjøb, at det seer ganske betænkeligt ud. Man har i vor Tid af Glæde over Resultatet glemt, at et Resultat dog ingen Værdi har, naar det *ikke er erhvervet.* Men vee den, der ikke kan taale, at Ironien vil gjøre Regnskabet op. Ironien er som det Negative Veien; ikke Sandheden, men Veien. Enhver, som har et Resultat som saadant, han eier det ikke; thi han har ikke Veien. Naar Ironien nu træder til, da bringer den Veien, men ikke den Vei, hvorved den, der bilder sig ind at have Resultatet, kommer til at besidde det; men den Vei, ad hvilken Resultatet forlader ham. Dertil kommer, at det vel nærmest maa ansees for vor Tids Opgave, at sætte Videnskabens Resultater over i det personlige Liv, *personligt at tilegne sig* disse. Naar saaledes Videnskaben lærer, at Virkeligheden har absolut Gyldighed, saa gjelder det i Sandhed om, at den faaer Gyldighed, og man kan dog ikke nægte, at det vilde være saare latterligt, om En, der i sin Ungdom lærte og maaskee endog lærte Andre, at Virkeligheden havde absolut Betydning, blev gammel og døde, uden at Virkeligheden havde havt anden Gyldighed end den, at han baade i Tide og Utide havde forkyndt den Viisdom, at Virkeligheden havde Gyldighed. Naar Videnskaben medierer alle Modsætninger, saa gjelder det om at denne fyldige Virkelighed i Sandhed kommer tilsyne. Der er i en anden Retning i vor Tid en *uhyre Begeistring* og besynderligt nok, det, der begeistrer den, synes at være *uhyre Lidet.* Hvor velgjørende kan her ikke Ironien være. Der er en *Utaalmodighed*, der vil høste, *førend* den saaer, lad kun Ironien tugte den. Der er i ethvert personligt Liv saa Meget, der maa afvises, saa mange vilde Skud, der maae bortskjæres: her er Ironien atter en fortrinlig Operateur; thi, som sagt, naar Ironien er bleven behersket, da er *dens Function*

---

ikke Sandheden, men Veien] sml. Johannes' Evang. 14, 6.

af yderste Vigtighed, for at det personlige Liv kan faae Sundhed og Sandhed.

Ironi som et behersket Moment viser sig netop derved i sin Sandhed, at den lærer at virkeliggjøre Virkeligheden, derved, at den lægger det vedbørlige Eftertryk paa Virkeligheden. Heraf kan dog ingenlunde være Meningen, at ville paa godt St. Simonistisk forgude denne, eller at nægte, at der er, eller idetmindste, at der bør være i ethvert Menneske en Længsel efter et Høiere og Fuldkomnere. Men denne Længsel maa ikke udhule Virkeligheden, tvertimod maa Livets Indhold blive et sandt og betydningsfuldt Moment i den høiere Virkelighed, hvis Fylde Sjælen attraaer. Herved faaer Virkeligheden sin Gyldighed, ikke som en Skjærsild; thi Sjælen skal ikke saaledes luttres, at den ligesom ganske nøgen, blank og bar skulde løbe ud af Livet, men som Historie, hvori Bevidstheden successivt udlever sig, dog saaledes, at Saligheden ikke bestaaer i at glemme alt dette, men bliver præsent deri. Virkeligheden vil derfor ikke vrages, og Længselen skal være en sund Kjærlighed, ikke en kjælen, blødagtig Listen sig ud af Verden. Det kan derfor være sandt, naar Romantiken længes efter et Høiere; men som Mennesket ikke skal adskille, hvad Gud har sammenføiet, saaledes skal det heller ei sammenføie, hvad Gud har adskilt, men en saadan sygelig Længsel er netop et Forsøg paa at ville have det Fuldkomne før Tiden. Virkeligheden faaer derfor sin Gyldighed ved Handling. Men Handling maa ikke udarte til en vis taabelig Utrættelighed, den bør have en Aprioritet i sig, saaledes at den ikke fortaber sig i en indholdsløs Uendelighed.

Dette i practisk Henseende. I theoretisk Henseende maa Væsenet vise sig som Phænomenet. Idet Ironien er bleven behersket, troer den ikke længere, som visse kloge Folk i det daglige Liv, at der bestandig maa stikke Noget bagved; men den forhindrer ogsaa al Afgudsdyrkelse med Phænomenet, og som den lærer at agte Contemplation, saaledes frelser den ogsaa for den Udtværethed, der mener, at til at give en Fremstilling af Verdenshistorien f. Ex., skulde der behøves ligesaa lang Tid, som Verden har behøvet for at gjennemleve den.

Forsaavidt der endelig kunde være Spørgsmaal om Ironiens »evige Gyldighed«, da kan dette Spørgsmaal først finde sit Svar, idet man gaaer ind paa det humoristiske Gebet. Humor

---

St. Simonistisk] se ovf. S. 6 Anm. hvad Gud har sammenføiet] sml. Vielsesformularen.

indeholder en langt dybere Skepsis end Ironi; thi det er ikke Endeligheden, men Syndigheden, Alt her dreier sig om; dens Skepsis forholder sig til Ironiens som Uvidenhed til den gamle Sætning: *credo quia absurdum;* men den indeholder ogsaa en langt dybere Positivitet; thi den bevæger sig ikke i humane, men i theanthropiske Bestemmelser, den finder ikke Hvile ved at gjøre Mennesket til Menneske, men ved at gjøre Mennesket til Gud-Menneske. Dog, alt dette ligger udenfor denne Undersøgelses Grændse, og forsaavidt man skulde ønske Stof til Eftertanke, da vil jeg henvise til Prof. **Martensens** Anmeldelse af Heibergs nye Digte.

---

credo quia absurdum] se IV. Bd. S. 220 Anm. Prof. Martensens Anmeldelse] i Fædrelandet 1841 Nr. 398.

BLADARTIKLER,

DER STAAR I FORHOLD TIL »FORFATTERSKABET«.

UDGIVNE AF

J. L. HEIBERG.

I. Fædrelandet, 12. Juni 1842, Nr. 904.
II. Fædrelandet, 27. Febr. 1843, Nr. 1162. Sml. Efterl. Pap. 1833—43 S. 362; 1847—48 S. 133.
III. Fædrelandet, 5. Marts 1843, Nr. 1168.
IV. Fædrelandet, 16. Mai 1843, Nr. 1236.
V. Fædrelandet, 9. Mai 1845, Nr. 1883.
VI. Fædrelandet, 27. Dec. 1845, Nr. 2078.
VII. Fædrelandet, 10. Jan. 1846, Nr. 9.
VIII. Fædrelandet, 31. Jan. 1851, Nr. 26.

IX. Fædrelandets Feuilleton 19.—20. Mai 1845 Nr. 1890—91. Sml. Efterl. Pap. 1847—48 S. 133.

I. 1. Berlingske Tidende, 5. Febr. 1843, Nr. 33.
2. Berlingske Tidende, 7. Febr. 1843, Nr. 35.
3. Fædrelandet, 8. Febr. 1843, Nr. 1143.
II. Ny Portefeuille, 1. Bd. 7. H., 12. Febr. 1843 Sp. 198—216.*)

*) Om disse to Artikler virkeligt er af S. Kierkegaard, er tvivlsomt; de ligner ham ikke ganske. Nr. I tilskriver H. P. Barfod ham paa meget svage Indicier (Efterl. Pap. 1833—43 S. 364). For Nr. II foreligger H. P. Holsts Vidnesbyrd (han var dengang Redacteur af Ny Portefeuille) Efterl. Pap. 1833—43 S. 435 Anm. (sml. S. 364); men det modsiges af S. K.'s eget, idet han har sin Secretair mistænkt for at have forfattet Artiklen med Benyttelse af mundlige Ytringer af S. K., se Efterl. Pap. 1833—43 S. 435. At hverken I eller II nævnes Efterl. Pap. 1847—48 S. 133, er i og for sig ikke afgjørende, da S. K. der har glemt Nr. III ovf.

I.

Aabenbart Skriftemaal.

Ufortjent at blive nedsat, kan vel et Øieblik krænke, men snart vil det stolte Sind atter reise sig, atter erhverve Ligevægten, netop fordi det var usandt. Ufortjent at blive ophøiet, at blive tillagt et Værd, man føler med sig selv, man ei har, at blive berømmet for hvad man ei har gjort, hvad man end ei maaskee havde Kraft til at gjøre, eller hvortil man var for doven — efterlader et langt dybere, et langt smerteligere, et langt mere ydmygende Indtryk; det er overhovedet en farlig Prøvelse for det svage menneskelige Hjerte. Det forfængelige Sind fristes maaskee til at bestyrke Folk i deres Vildfarelse; føler man det Uværdige deri, saa har man dog derfor ei strax Mod til for sig selv og for Andre at tilstaae Sagens sande Sammenhæng. Dog den ufortjente Roes brænder paa Sjælen, man er, om end uden egen Brøde, kommen i Besiddelse af hvad der ei tilhører En, man føler ei blot, at man ei har fortjent den Ære, der bliver til Deel, men man føler en indirecte Bebreidelse, der virker desto eftertrykkeligere, fordi den ei kommer i en fjendlig Skikkelse, der kunde ophidse En, men i en venlig, velvillig Anerkjendelse lader En stedse dybere føle sin Uværdighed.

Hvad her er blevet yttret, er nærmest fremsat for min egen Skyld, da det Udviklede afgiver den Text, over hvilken jeg agter at tale til mig selv. I de sidste 4 Maaneder har jeg mange Gange nydt den ufortjente Ære, at blive anseet og udlagt som Forfatter af en Mængde indholdsrige, belærende, vittige Artikler i forskjellige Blade, af en Deel Flyveskrifter, der dog kun efter det Udvortes

vare Flyveskrifter, da deres svære, tunge, gediegne Indhold nødvendigen maa sikkre dem en meget mere end ephemer Betydning. En Tidlang søgte jeg at skjule for mig selv, hvor megen indirecte Bebreidelse der laa heri, men jo oftere det gjentog sig, desto vanskeligere blev dette for mig. Tilsidst blev den anklagende Stemme i mit Bryst saa høirøstet, at jeg forgjæves søgte at undflye dens Straffedom. Der er nu igjen forløbet 4 Maaneder, saaledes lød dens Ord, hvad har Du i den Tid udrettet? Hvis Du nu havde været Forfatter af det Meget, som gode Mennesker have tillagt Dig, eller om dette end var et overdrevent Ønske, saa meget mere som det stundom var aldeles modsatte Ting, Du blev erklæret for Forfatter af, naar Du dog havde skrevet Noget deraf, hvilken skjøn Virksomhed vilde Du da have at skue tilbage over, Du vilde da ei blot have gavnet ved din Virksomhed, men dit Exempel vilde, som Præsten pleier at sige, virket opmuntrende for Andre. Dit Liv vilde da ei være blevet overgivet til fortient Glemsel, thi din Virksomhed vilde have gjort det uforglemmeligt, og ei blot dette, men det vilde maaskee være blevet beskrevet, opstillet som Mønster, maaskee i »Folkebladet« eller i »Naturen, Mennesket og Borgeren;« det vilde være blevet sagt om Dig: Saa ung, og dog saa virksom; man vilde have peget paa Dig, og sagt: See, der gaaer han i sin utrættede Virksomhed. Skulde jeg blive gammel, skulde Aarene udslette Meget af min Erindring, dette Indtryk vil ingen Tid formaae at udviske. Jeg skammede mig for mig selv, skammede mig for de gode Mennesker, der havde næret og udbredt saa fordelagtige Forestillinger om mig: Min ydmygede Siæl samlede sig til en kraftig Beslutning. Du maa tilstaae offenlig din Svaghed, din Uvirksomhed; kun paa den Maade kan Du nære Haab om Forbedring. Her staaer jeg da i dette betydningsfulde Øieblik ligeoverfor det læsende Publicum: jeg tilstaaer min Skrøbelighed, jeg har Intet skrevet, ikke en Linie; jeg tilstaaer min Svaghed, jeg har ingen Deel i det Altsammen, eller i Noget af det — ingen Deel, end ei den fjerneste; vær stærk min Siæl, jeg tilstaaer det, Adskilligt deraf har jeg ei læst. Man dømme mig strængt, som jeg det har fortjent; man opgive de store Forestillinger om mig, som man hidtil har næret, det er min retfærdige Straf; man taale ei, at jeg ansees for Forfatter af en eneste Linie, man lade mig staae

---

»Folkebladet«] Dansk Folkeblad, udg. af Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug (1835—48, redigeredes dengang af F. C. Olsen og Allen). »Naturen, Mennesket og Borgeren«] en meget brugt Læsebog »med nærmest Hensyn til Almueskolernes øverste Klasse«, af Provst D. Seidelin Birch (1. Udg. Kbhvn. 1821, 10. Udg. 1842).

i min hele Nøgenhed, til Advarsel for unge Mennesker; jeg føler Mod til at finde mig deri. Men som jeg nu har baaret min Straf, saa vil jeg ogsaa bede min Samtid, paa Grund af det moralske Mod, jeg har lagt for Dagen, ei aldeles at opgive Haabet om mig. Maaskee vil det engang lykkes mig nogenlunde at svare til de Forventninger, man engang har næret om mig. Jeg tvivler ei paa, at min Samtid vil være godmodig nok hertil; det er saa langt fra at jeg tvivler, at jeg snarere frygter dens Godmodighed, at den atter vil udlægge mig som Forfatter, atter tillægge mig en kraftig Virken og Medvirken i Tidens Tieneste. Dette kan jeg imidlertid ei tillade, for min egen moralske Forbedrings Skyld kan jeg ikke taale det, og jeg beder derfor de gode Mennesker, som interessere sig for mig, aldrig at ansee mig for Forfatter af Noget, hvorpaa mit Navn ei staaer.

Dog det er ei blot for min egen Skyld, med min egen moralske Forbedring for Øie, at jeg aabent og uforbeholdent tilstaaer og bekiender min Uværdighed til den mig tiltænkte Ære; det er ligesaa meget for deres Skyld, hvem den med Rette tilkommer, om deres Beskedenhed end byder dem at skjule deres Navn. Det er en mærkværdig Tid, i hvilken vi leve, Udsigterne til et overordenligt Udbytte af evige Resultater er saa sikkret, at denne Tid vil blive uforglemmelig for de kommende Tider, der ville skylde den Alt. Hvor stor Sandsynlighed da ikke for, at en taknemlig Eftertid vil mindes alle de Helte, der kæmpede for den gode Sag. Hvis jeg da ei ilede med at erklære, til Spot og Spee for mig selv, at jeg ei har Deel deri, hvor stor Sandsynlighed da ikke for, at jeg, som ingenlunde havde fortient det, blev udødelig istedetfor de Udmærkede, hvis Liv havde giort dem værdige dertil. Netop fordi Tiden er saa mærkværdig, netop derfor er Taushed fra min Side desto mere utilgivelig, her er nemlig ei blot Spørgsmaal om den korte Hæder og Ære, der kan blive Heltene til Deel i deres Liv, men om den udødelige Ære, der vil vedblive til Verdens Ende.

Ja i Sandhed Tiden er mærkværdig. Det lønner vel Umagen at agte paa dens alvorlige, dybe, betydningsfulde Tegn, at agte paa de store Kræfter, der overalt paa saa mange Maader røre sig i Literaturen, at vogte paa de Vink, der overalt tyde hen paa Tidens Fylde. Det er Systemet, Tidsalderen arbeider hen til. Allerede har Prof. R. Nielsen

---

Prof. R. Nielsen] Den speculative Logik i dens Grundtræk, 1—2. Hefte 1841—42 (ufuldendt). 1. Hefte begynder med § 11 og ender i § 21. Bag paa Titelbladet: Disse Grundtræk er at betragte som et Fragment af en philosophisk Methodologi. Om den nedenfor omtalte Subscriptionsplan sml. Efterl. Pap. 1844—46 S. 131.

udgivet 21 logiske §§*), der danne første Deel af en Logik, der igjen danner første Deel af en altomfattende Encyclopædi, saaledes som det er antydet paa Omslaget, uden at dog dens Størrelse videre er angivet, formodenlig for ei at forfærde, da man vel tør slutte, at den bliver uendelig stor. En Encyclopædi! Jeg eier tilfældigvis Diderots og d'Alemberts Encyclopædi, dog ei fuldstændig, jeg eier kun 28 Foliobind; det har ofte virket opmuntrende paa mig at tænke, saadan en Bog skriver Professor R. Nielsen; han har jo allerede skrevet 21 §§, og for flere Aar siden udgivet en Subscriptionsplan paa et Moralsystem, der idetmindste bliver 24 Ark, naar det bliver færdigt, saaledes heed det idet mindste dengang, men da det endnu ei er bleven færdigt, saa bliver det formodenlig 48 Ark — naar det bliver færdigt. Hvo har glemt det Meget, Bastholm har liggende i sin Pult? Hvem er det undgaaet, at Dr. Beck har afskaffet Religionen, for at faae Plads for Systemet? Ja vor

*) Vel er det ei fulde 21, da de 10 første mangle, men til Vederlag har han dramatisk revet os hovedkulds ind i Systemet.

Diderots og d'Alemberts Encyclopædi] udkom 1751—72 i 28 Foliobind; en Folioudgave i flere Bind findes ikke, men til 1. Udgave hører et Supplement i 5 Bd. (1776—77) og to Registerbind (1780). det Meget, Bastholm har liggende i sin Pult] Sophrosyne, et Tidsskrift for den populaire Philosophie, udg. af Pastor H. Bastholm, 2. Bd., Slagelse 1831, Sp. 295: Slutningsord. Jeg har endnu et Par Ord at tale med Publikum efterat jeg har sluttet dette Værk: For det første at forsikkre, at Gud er mit Vidne til, at jeg ikke har skrevet det i nogen ærgiærrig Hensigt, eller for nogen timelig Fordeels Skyld; men at jeg meget gierne kunde have beholdt det i min Pult, ligesom saa mange andre Udarbeidelser osv. Dr. Beck] Begrebet Mythus eller den religiøse Aands Form fremstillet af Dr. Frederik Beck, Kbhvn. 1842. Af Fortalen anføres: »Nærværende Skrift staaer omtrent i samme Forhold til Bruno Bauers og tildeels Feuerbachs kritiske og religionsphilosophiske Værker, som Professor Georges Afhandling »Mythus und Sage« til Strauss's berømte Værk over Jesu Liv. . . . Saaledes er Standpunktet ogsaa i denne Afhandling et reen objektivt, i Sagen selv taget, med Nødvendighed sat i Videnskabens nærværende Udvikling. . . . Det er altsaa kun mod denne objektive Side, at et muligt Angreb maatte foretages, hvorimod alle Anmasselser af en hierarchisk Christelighed . . . hermed engang for alle ere afviiste. Hvis den virkelige Fromhed skulde tage Anstød af dette Skrift, da skulde det smerte mig meget; de Svagere ville imidlertid gjøre bedst i helst at lade saadanne Skrifter være ulæste; de Stærkere ville derimod indsee, at Religionens evige Sandhed, dens substantielle Indhold staaer ligesaa fast i den kritiske Behandling som i den fromme Bevidsthed; det er kun Formen, Religionens specifiske Form, som Kritiken træffer« osv. — Forf. vender sig derpaa mod »dem, som prætendere fra et philosophisk Standpunkt, navnlig det hegelske, at have erkjendt den religiøse, kirkelige Forestillings Sandhed ikke blot efter dens substantielle Indhold, men med dens specifiske Form, . . . og desuagtet ikke have Andet at stille mod Virkelighedens (ɔ: det hegelske Systems nærværende Stilling til Religionen) skrigende Modsigelse end et Par sletforstaaede Kategorier.«

Tid er mærkværdig, er dybt bevæget, det er ligesom Systemet allerede var der. Da jeg for nogen Tid siden læste, at en ung Lærd havde indsendt til Videnskabernes Selskab en forseglet Pakke, der er bleven nedlagt i dets Archiv, saa tænkte jeg, det er Systemet; og hvo veed, maaskee er det Systemet, maaskee have vi allerede Systemet i en forseglet Pakke.

Alt tyder hen paa, at det afgjørende Øieblik nærmer sig; der er en Gjæring og en Fermentation, som umulig kan blive til Vind. Overalt rører der sig et kraftigt Parti-Liv. Dette maa naturligvis ei forstaaes saaledes, at vi kun havde eet Parti, der var kraftigt; thi det vilde jo ei være et kraftigt Parti-Liv, men et kraftigt Liv i Partiet, nei, der rører sig et kraftigt Parti-Liv i en Mangfoldighed af Partier. Vi have Liberale, Ultraliberale, Conservative, Ultraconservative, *juste-milieu;* vi have i Politik alle tænkelige og utænkelige Boniteter. Vi have Kantianere, Schleiermacherianere, vi have Hegelianere. Disse have igjen delt sig i to store Partier: det ene Parti er dem, som ei ere komne ind i Hegel, men som dog ere Hegelianere; det andet er dem, som ere komne ud over Hegel, men som dog ere Hegelianere; det tredie Parti, de virkelige Hegelianere, have vi meget faa af. Vi have 5 Antipædobaptister, 7 Baptister, 9 Anabaptister; af Baptister have vi igjen 3, som mene, at de Voxne skulle døbes i salt Vand, 2 som mene, at de bør døbes i fersk Vand, og 1, som danner Mediationen, og holder paa Brakvand. Vi have 2 Strauszianere; vi have en Skræder paa Utterslev Mark, der har dannet en ny Sect, som bestaaer af ham selv og to Skrædersvende. For nogen Tid siden var der stærk Tale om, at han havde vundet en tredie Tilhænger af en anden Profession; men da han lige var i Færd med at fange ham, kom det til Brud, der gav Anledning til at Neophyten forlod ham, og tog den ene Skrædersvend med sig, og han af den anden Profession optraadte tillige med en ny Confession. I Pistolstrædet skal i denne Tid en Mand have trukket sig tilbage, for i Ensomhed at udtænke en ny Religion, og hans Resultater imødesees med Forventning af Nabogaderne, Christenbernikovstræde og Peder Madsens Gang. Overalt rører der sig et kraftigt Parti-Liv. Snart have vi ei Mandskab nok til at faae Een for hvert Parti. Vor Tid er betydningsfuld, som ingen Tid før har været det. Thi at en Mand er en stor Mand,

---

at en ung Lærd havde indsendt osv.] i Videnskabernes Selskabs Mode 4. Febr. 1842 vedtoges det at opbevare i Selskabets Kasse under dets Segl et Arbejde, som var indsendt af daværende Lector i Soro Japetus Steenstrup. Se Vidensk. Selsk.'s Oversigt for 1842 S. 15.

og som saadan gielder Noget, det er hørt før, men at hver Mand er et Parti, det er uhørt. (Hvad Under da, at naar der, om ei daglig, saa dog een Gang om Maaneden, høres en prøvet, en alvorlig, bevæget, høiærværdig Stemme, at den ei paaagtes; thi det er kun en stor Mand, der taler, intet Parti, det er kun en enlig Røst, ingen Partistemme). Men dette har ogsaa noget Andet at betyde, det er et uhyre Avancement, som kun vor Tid har et Analogon til i den Politirets-Assessor, der reiste i Sjælland, som ei blot var Assessor i Retten, men tillige var Commission. Og dog derved bliver det ikke, snart maa een Mand gjelde for flere Partier, ligesom hin mærkværdige Mand, Lippe-Detmold og Schaumburg-Lippe stillede i Marken som Contingent, der paa den ene Side gialdt for Lippe-Detmold, paa den anden Side for Schaumburg-Lippe, paa den ene Side var Infanterist, paa den anden Cavallerist.

Betydningsfuld er Tiden. Er man ei overbevist af hvad jeg her har anført; føler man ei den uhyre Intensitet, ethvert Individ har, endsige da Summen af dem, saa vil jeg anføre endnu et Træk. Carstensen er bleven betydningsfuld, ikke ved sin Frisure; thi dertil indrømme vi ham alle Hoved, men ved sit Hoved, Professor Heiberg er bleven ubetydelig. Det er et kiækt Udtryk for Tidens Betydningsfuldhed, en dristig Tanke; det sortner næsten for mine Øine, jeg vil maaskee ei være istand til at udholde den længere, end i det Øieblik, da jeg her nedskriver den.

At der nu af den uhyre Bevægelse, den uhyre Kraftanstrængelse Intet skulde komme ud, det føler vel Enhver vilde være en Taabelighed uden Lige. Jeg er ikke Prophet, og tilstaaer gjerne, at jeg er den udygtigste i Troja, men ogsaa jeg øiner Systemet, det er der — 28 Foliobind og Bastholms Strøtanker! Tilbage kunne vi ikke komme, Hegels Logik har bestaaet sin Prøve for Prof. Nielsens Tanke. Øieblikket nærmer sig; for sidste Gang har Stilling paataget sig at meddele os den sidste Olie, at stille os paa

---

en prøvet, en alvorlig, bevæget, høiærværdig Stemme] der tænkes paa Biskop Mynster, som i hine Aar prækede temmelig regelmæssigt 1 Gang om Maaneden i Slotskirken, saaledes 1841 d. 10/1, 7/2, 7/3, 4/4, 13/6, 11/7, 15/8, 12/9, 17/10, 14/11, 12/12, 1842 d. 23/1, 20/2, 20/3, 8/5, 14/5 (1. Pinsedag), 19/6. Carstensen] Georg C., Udgiver af »Portefeuillen« 1839—41 og »Figaro« 1841—42, havde henledt Opmærksomheden paa sig som Arrangeur af nogle Fester i Rosenborg Have og fik 1842 Concession paa at oprette Tivoli. Bastholms Strøtanker] Sophrosyne (se S. 400 Anm.), 1. Bd., Slagelse 1830, S. 1: Den aphoristiske Form vil ofte blive valgt. Stilling] P. M. Stilling, Philosophiske Betragtninger over den speculative Logiks Betydning for Videnskaben, i Anledning af Professor R. Nielsens »den speculative Logik i dens Grundtræk« (Kbhvn. 1842). I Fortalen betegnes Skriftet som »introducerende«, Forf. vil ikke »tilbageholde Betragtninger, der dog maaskee paa dette eller hiint Punkt kunne være fornødne og veiledende« (S. 3 ff.).

det rette Standpunct, og naar vi blot blive der, saa kommer det, det kommer visselig. Men naar det da kommer, hvad vil saa Eftertiden foretage sig? For den er der Intet at gjøre, vi have gjort Alt. Den kan hvile i salig Glæde i Systemet, den kan læse i al Ro og Mag de 28 Foliobind, som det ikke var en let Sag at skrive. Men naar da saaledes Efterslægten vil kunne leve tryg og sorgløs i systematisk Beskuelse, da vil den ogsaa faae Tid til at mindes, med hvormegen Anstrængelse det blev erhvervet, da vil den føle sig opfordret til aldrig at glemme, hvad den skylder vor Tid og dens Helte. Thi hvad har det ikke kostet Forfatterne for et Hovedbrud, og hvorledes har det ikke kostet det læsende Publicum Nattero. Aldrig har det havt Fred, til enhver Tid paa Dagen har det maattet være paafærde, fordi Systemet skulde komme, og den ene saliggjørende Sandhed. Det vilde blive mig vanskeligt at give en bestemt Forestilling om denne Bevægelse og denne møisommelige Forskning, jeg vil derfor foretrække gjennem en Begivenhed, jeg engang har oplevet, at lade ahne, hvorledes det gaaer til. I yngre Aar morede det mig ofte at være Vidne til Borgervæbningens Maneuvrer paa Fælleden. Ved en Konge-Revue traf det sig, at en Major holdt forkert vendt mod sin Bataillon. En tilstedeværende kyndig Officier af Armeen, der formodenlig frygtede for, at denne Feil ikke skulde undgaae den afdøde Konges skarpe Blik, rider hen til ham og hvidsker ganske sagte: »Hr. Major De holder forkert. De maa gjøre omkring.« Majoren var ingen Stivnakke, han fulgte gjerne det givne Raad, og med høi Røst raaber han: »Hele Bataillonen omkring!« Derved blev nu Alt værre. Hvis hin Bataillon var det læsende Publicum, saa vilde man kunne gjøre sig en Forestilling om, hvad det har lidt, idet hver Dag en ny Major har begaaet samme Feil. Endnu gjenlyder mit Øre af de hundrede og atter hundrede Stemmer, der tilraabe os alle: »Hele Bataillonen omkring!« Bataillonen vedbliver, som de Militaire sige, i Marschen, og dog kommer den ikke af Stedet, fordi det bestandig hedder: »Hele Bataillonen omkring!« Dog hvorfor fremkalde disse uvederqvægende Forestillinger, lader os hellere dvæle ved de lyse Udsigter, naar Systemet er fundet, og da Eftertiden vil mindes enhver nok saa lille Helt i vor Heltetid. Men derfor bør Enhver bidrage Sit til, at denne Hæder ikke falder paa Uværdige. Jeg har bidraget Mit, ved at tilstaae, at jeg ingen Deel har i det Hele, end ikke den mindste.

S. 7 fremhæves, at, da den speculative Logiks Uundværlighed for Studiet af »Philosophiens reale Videnskaber hos os endnu neppe tilfulde er fattet, . . . saa ville nogle Betragtninger med Hensyn til den Rolle, det Logiske spiller, ikke kunne siges at komme post festum.«

Efterskrift.

At den af mig opstillede Sætning, at ufortjent Roes virker langt eftertrykkeligere end Dadel, selv om denne er fortjent, er sand, det har jeg i dette Øieblik i min egen lille Erfaring oplevet et Bevis paa. Dr. Beck har ved en Anmeldelse i »Fædrelandet« udrevet min Disputats af Læseverdenens Glemsel. Den ærede Recensent giver en Oversigt over Bogens Indhold, hvoraf jeg egenlig ikke har lært noget Nyt. Til Slutning mener han, at jeg fortjener at dadles, fordi der er flere Allusioner, han ikke forstaaer. Vel lyde hans Ord ikke ganske saaledes; han siger nemlig, at de Fleste ikke forstaae dem. Men da jeg umulig kan antage, at Dr. Beck har havt Leilighed til at indhente de Flestes Erklæring, saa maa det vel nærmest være som Partimand, at Dr. Beck bruger dette Udtryk. Det maa da ansees for et ægte pathetisk Parti-Udtryk; de Fleste er Superlativet til det Udtryk, Flere, som man ellers pleier at bruge. Forsaavidt vil man vist finde det i sin Orden, at jeg ikke reflecterer derpaa, men indskrænker mig til min første Sætning, at Dr. Beck ikke har forstaaet dem. Her ligger nu Vanskeligheden, det bliver nemlig uforklarligt, hvoraf det kan komme, at Dr. Beck, der ellers er Dialektiker og dreven i Kategorierne, hvorfor han ikke har indseet, at der lod sig drage flere andre Resultater ud af den her opstillede Sætning. Der er flere Allusioner, som Dr. Beck ikke har forstaaet, deraf slutter Dr. Beck, at jeg fortjener Dadel; hvad om man nu sluttede saaledes: Derfor fortjener Dr. Beck Dadel? Denne Slutning ligger langt nærmere, thi min Afhandling er jo ikke beregnet paa Dr. Beck alene, hvorimod Dr. B. *proprio motu* er optraadt som min Recensent, og forsaavidt kunde det vel fordres, at han skulde gjøre sig Umage for at forstaae. Den anden Slutning kunde lyde saaledes: der er flere Allusioner, som Dr. Beck ikke har forstaaet, altsaa fortjener Forf. Roes. En tredie Slutning kunde fremsættes saaledes: der er flere Allusioner, Dr. B. ikke har forstaaet, altsaa fortjener Dr. B. Roes; det

---

Dr. Beck] Anmeldelsen findes i Fædrelandet for 29. Mai 1842 og 5. Juni 1842, Nr. 890 og 897. Efter en udførlig Redegjørelse for Indholdet af Bogen slutter den saaledes: Derimod maa det dadles, at der findes en Deel Allusioner og Hentydninger i Bogen, som vistnok de Færreste forstaae, og i hvilke navnlig Referenten ikke kan have den Ære at følge Hr. Forfatteren; ligeledes synes Forfatteren ofte at være mindre heldig, hvor han paa en meer positiv Maade har villet glimre med sin Vid; . . . vistnok kan det more, det ville vi ikke negte, det har virkelig moret Referenten, men — ikke til Forfatterens Fordeel. *proprio* f egen Drift.

er nemlig et Tegn paa en roesværdig Naivitet, men deraf følger ingenlunde, at Forfatteren fortjener Dadel. Det er utroligt, saameget man kan slutte af den Omstændighed, at Dr. B. ikke har forstaaet, maatte man blot kunne slutte ligesaa meget af hvad Dr. B. har forstaaet. Min ærede Recensent mener tillige, at jeg fortjener Dadel. Saavidt man ellers kjender denne Forfatter, er han en Hader af Alt, hvad man i Almindelighed kalder positivt, hvorfor vil han da her fastholde de positive Straffe, hvorfor være grusom nok mod mig til ikke at lade sig nøie med den naturlige Straf, at Dr. B. ikke forstod mig. Dertil kommer, at jeg ikke indseer, hvorledes det skal lade sig gjøre; jeg er ikke mere i den Alder, at en Foresat eller Lærer kunde give mig en Irettesættelse; det er ingen politisk Sag, saa Politidirecteuren kunde give mig en Næse. Sagen kan heller ikke komme for Consistorium. Desuden er det Straf nok for mig, at Dr. Beck ikke har forstaaet mig, og det saameget mere, som det allerede har været tungt nok for mig, at Dr. Beck paa flere Steder har troet at have forstaaet mig. I den Bog, som Hr. Dr. i disse Dage har udgivet, seer jeg mig nemlig paa en høist uforstaaelig Maade stukket ind mellem Strauszianerne. I Geled med S t r a u s z, F e u e r b a c h, V a t k e, B r u n o B a u e r maa jeg, enten jeg vil eller ei, holde Skridt med dem, medens Dr. B. tæller: ein, zwei, drei; Noget, alle tydske Underofficierer (især de systematisk-geworbne) have en overordenlig Færdighed i, idet han tilføier: »seer flinkt op til Høire, hvor jeg gaaer«. Det er tungt nok, men det maa man finde sig i, naar man ikke hører til de systematiske Hoveder, der til Tidsfordriv udcommandere ikke blot samtidige Forfattere, men alle Verdens Forfattere til Parade. Naar man kun er en fattig Husmand, der dyrker sin lille Lod, saa er man nødt til, naar Herremanden fløiter, at møde og at lade sig anvise sin Plads, snart et Sted snart et andet.

Til Slutning tilføier den ærede Recensent, at der er Adskilligt han har moret sig over, men ikke til min Fordeel. Denne Passus er høist gaadefuld og dunkel, og jeg kan ikke andet end glæde

---

I d e n B o g, s o m H r. D r. i d i s s e D a g e h a r u d g i v e t] i den S. 400 Anm. anførte Bog, hvis Fortale er dateret 29 April 1842, citeres »Om Begrebet Ironi« oftere, saal. S. 31 Anm. sammen med Strauss, S. 53 Anm., S. 77 Anm. sammen med Vatke (Religion des alten Testaments, Berlin 1835). Om Dr. Becks Forhold til Strauss (Leben Jesu 1835), Feuerbach (Das Wesen des Christenthums, 1841) og Bruno Baur (Kritik der evangelischen Geschichte des Johannes, Bremen 1840; Kritik der evangelischen Geschichte der Synoptiker, Leipzig 1841—42) se ovf. S 400 Anm.

mig over, at hvad min Recensent har havt videre at yde end et Referat af min Afhandling, hvoraf jeg har lært, at Hr. Dr. saa nogenlunde har forstaaet den, indskrænker sig til nogle faa Linier. Det var Synd mod mig, om Rec. havde skrevet blot en Spalte af slige gaadefulde Yttringer. Havde Rec. sagt, at der var Adskilligt, han havde moret sig over til min Fordeel, saa vilde jeg heller ikke have forstaaet ham. Hr. Dr. maa ingenlunde søge Grunden hertil i Mangel paa god Villie. Bogen har kostet mig 182 Rbd. 4 Mk. 8 Sk. at udgive, og der er da vel al Sandsynlighed for, at jeg ønskede enhver lovlig Fordeel deraf, uden at gjøre mig skyldig i en for en Forfatter uværdig Skelen efter Fordeel. Men af samme Grund som Rec.s Mening vilde være bleven mig gaadefuld, hvis han havde udtrykt sig saaledes, af samme Grund er det mig nu gaadefuldt, hvorledes Rec. har moret sig over min Bog, saaledes at det ikke er bleven til min Fordeel, eller med andre Ord til min Skade. Da jeg ikke er Partigænger, saa seer jeg mig ikke istand til som min ærede Rec. at kunne sige, at Flere have fundet det ligesaa gaadefuldt, eller vel endog de Fleste. Da det altsaa ikke staaer i min Magt at imponere ham ved Stemmeflerhed, saa har jeg anstrængt al min Kraft for at finde en Forklaringsgrund, som er den eneste, jeg kan opdage. Rec. har maaskee kjøbt et Exemplar af min Disputats, har ikke været fornøiet med den, og har nu sendt det tilbage til Forlæggeren og forlangt Pengene igjen. Jeg veed nu ikke, om det er Skik, at Forlæggeren giver Pengene igjen, hvis saa er, saa har Rec. tilføiet mig et Tab af 9 Mk. Det negter jeg ikke, er et Tab, men det er dog ikke fulde 9 Mk. Maaskee er Forlæggeren human nok til at dele Tabet, maaskee en Antiqvar kjøber det brugte Exemplar, maaskee han giver 3 Mk. 8 Sk. derfor, efter al menneskelig Sandsynlighed vil Tabet da blive circa 3 Mk. Hvis det forholder sig saaledes, saa beholder Rec. Ret, han har nemlig tilføiet mig et Tab, og det har i Sandhed ikke været til min Fordeel, at han har moret sig.

S. Kierkegaard.

II.

Hvo er Forfatteren af Enten—eller.

Dette Spørgsmaal har allerede nogle Dage beskæftiget en Deel af det læsende Publicum. Tiltrods for det meget Skarpsindige, der i denne Henseende er blevet opdrevet, er man dog ingenlunde endnu sikker eller enig betræffende Sporet. Sagen er da *adhuc sub judice*, og maaskee kommer den aldrig videre, med mindre de, der i Anledning af dette Forfatterskab beklage, at Stokhusretten er bleven afskaffet, skulde være i Stand til at faae den indført igjen. I saa Fald vilde jeg ikke være den Synder, mod hvem man skal have tilstrækkeligt moralsk Bevis, endnu mindre vilde jeg være hans Ryg. Dog Stokhusrettens Gjenindførelse bliver vel et *pium desiderium*, hvilket da ogsaa enhver Ven af Literaturen maa ønske; thi det var jo en meget streng Maade at opdage Forfattere paa.

Langtfra at fordriste mig til ved denne Artikel at ville bringe Spørgsmaalet sin Besvarelse nærmere, vil jeg blot levere en historisk Oversigt over de forskjellige Efterforskninger, man i denne Henseende har anstillet. Forskerne lade sig passende dele i tvende Classer. Nogle søge ved udvortes Indicier at komme paa Sporet; Andre ved indvortes Indicier.

---

adhuc sub judice endnu for Retten (Horats, Ars poetica 78). Stokhusretten] 29. Oct. 1772 fik Inquisitionscommissionen, der havde Sæde i Stokhuset (Castellet) i Kbhvn., Ret til at anvende Kat og Tamp mod Inquisiter, der var »næsten overbeviste« om deres Forbrydelse, men af synlig Vrangvillighed nægter at give Oplysning derom. Denne Ret blev ophævet ved Rescript af 6. December 1837. *pium desiderium* fromt (uopfyldeligt) Ønske.

1) De udvortes Indicier.

De udvortes Indicier ere egenlig kun eet, at Bogen ikke har nogen Forlægger, men efter al Sandsynlighed er udkommen paa Forfatterens Forlag. Denne Enhed skjuler naturligvis en stor Mangfoldighed af Spor i sig i Forhold til Forestillingen om Bekostningens Størrelse. En stræbsom Borgermand her af Staden holder for, at Udgivelsen af et saadant Værk maa koste en 30 til 40,000 Rbd. Han raisonnerer saaledes. Det er meget kostbart at lade Noget trykke. Det Eneste, han har ladet trykke er et Avertissement i Adresseavisen, der kun var 4 Linier og dog kostede 3 Mk. Han mener vel, at det maa bringes i Anslag, at Bekostningen bliver mindre i Forhold til Liniernes Antal, men desuagtet antager han, at en Bog med 36 Linier paa Siden og over 800 Pag., rigelig maa koste 30 til 40,000 Rbd. Det er derfor hans Mening, at ingen Mand herfra Byen er i Stand til at skrive en saadan Bog. Han gjætter paa Donner i Altona. Saavidt jeg veed, er denne Borgermand den eneste, der udelukkende holder sig til udvortes Indicier; de indvortes bekymrer han sig slet ikke om, saa længe det er vist, at Udgifterne ere saa store.

Andre, der havde lidt mere Kjendskab til de med Trykning forbundne Omkostninger, ansætte Udgifterne lavere, og staae derved allerede paa Overgangen til at følge indvortes Indicier. Jo lavere Summen anslaaes, desto flere Spor. Man seer sig om i sit Bekjendtskab, hvo der eier en kjøn lille Formue, eller hvo der har saa sikkre Udsigter, at han med Lethed paa disse kunde aabne et Laan. Naar man da finder Formues-Tilstanden at være som den søges, da er der Intet til Hinder for at antage, at den eller den kunde skrive en saadan stor Bog. I denne Henseende var det at ønske, at det snart maatte lykkes, at opdage Forfatteren; thi en saadan Tingenes Orden som den nærværende er høist generende for alle Pengemænd. Det er bekjendt nok, at Enhver, der eier Noget, i Almindelighed gjør en Hemmelighed af, hvor meget han eier; men i disse Dage er den Ene den Anden paa Halsen, Broder staaer op mod Broder, hvilket endog i pecuniair Henseende kan have ubehagelige Følger. Communalbestyrelsen vil saaledes ved denne Leilighed faae et ganske andet Indblik i Folks

---

at en Bog med 36 Linier osv.] 1. Udgave af Enten—Eller er XX + 838 Sider stor, og en regelmæssig Side har 36 Linier. Donner i Altona] en bekjendt rig Kjøbmand og Godsejer, Chef for et stort Handelshus (1774—1854).

Formue end den hidtil har havt, hvilket kan give Anledning til, at Mange, der før kun betalte 3 Portioner Næringsskat, nu blive ansat til 5, Præstepengene ville blive forhøiede o. s. v.

For at danne en passende philosophisk Overgang til at tale om de Forskere, der af indvortes Indicier søge at opspore Forfatteren, vil jeg anføre en Mening, der i Paradoxi danner Modsætningen til den første. En Embedsmand i et af Collegierne antager, at man slet ikke tør reflektere paa det udvortes Indicium, da det i Danmark aldeles Intet koster, at faae Noget trykt. Han beraaber sig i denne Henseende paa en mangeaarig Erfaring som Embedsmand. Dog denne Mening anfører jeg blot for at danne den philosophiske Overgang. Den har hverken hjemme under Afsnittet om de udvortes eller under Afsnittet om de indvortes Indicier, eller i Virkeligheden, den er den rene Overgang.

2) De indvortes Indicier.

At give en Oversigt over de mange Forskeres Bestræbelser i denne Retning, er vanskeligt, dog ville vi forsøge det.

Bogen bestaaer af 2 Dele. Nogle læse kun den første, Andre kun den anden Deel. Da der nu er en betydelig Forskjel mellem disse, saa faae de Enkelte en meget modsat Mistanke, eftersom de slutte fra 1ste Deel til hele Værket, eller fra anden Deel til hele Værket.

Nogle læse hverken første eller anden Deel, men offre sig ganske for den interessante Overveielse: hvo Forfatteren dog kan være. Man skulde troe, at disse i Betragtning af den redelige Iver, med hvilken de gribe Sagen an, snarest maatte opdage Hemmeligheden. Dog skal det ikke være Tilfældet. I Stedet for at trække sig tilbage i Stilhed og, uden at læse Bogen eller at tale med noget Menneske derom, rent objectivt at tilspeculere sig Forfatteren, have de begaaet den Uforsigtighed at indlade sig med Andre. Ved denne Berøring ere de blevne Mediationen for de tidligere Differenser. Trods deres Redelighed faae de imidlertid de latterligste Resultater, alt eftersom de tale med En, der slutter fra første Deel til hele Bogen, eller med En, der slutter fra anden Deel til hele Bogen. For dog at have en Mening antage de, at der er to Forfattere, og det saa meget mere som Cancelliraad Fribert har ladet denne Sag staae uafgjort.

Da Fortalen efter Fleres Forsikkring, der alene har læst den, skal være forskjellig fra hele Bogen, antage Nogle, at der er 3

Forfattere. Denne Omstændighed har givet en lille Flok Anledning til at overbyde hinanden indbyrdes i dristige Hypotheser, der bevæge sig i Tallets Sphære. Denne Skare seer sig ogsaa i Stand til at fjerne Vanskeligheden med Trykke-Omkostningerne, da den antager, at der er saa mange Forfattere, at det Hele maaskee vil blive 5 Rbd. til Mands.

De, der trænge dybere ind i Værket, søge fornemmelig at opfatte Forfatterens Individualitet, som den afpræger sig i Stilen, og ad den Vei at opspore ham. *Et hic diversi abeunt interpretes.* Nogle antage, at det er et ungt Menneske, Andre, at det er en gammel Mand; Nogle, at det er et ryggesløst Menneske, Andre, at det er en retsindig Mand; Nogle, at det er et løst og ledigt Menneske, Andre, at det er en Embedsmand; Nogle, at det er en Pebersvend, Andre, at det er en Ægtemand.

Nogle see mere paa det Ydre i Stilen, og som finere Iagttagere fæste de især Blikket paa smaa Tilfældigheder, da det ikke undgaaer deres Skarpsindighed, at Forfatteren vel har søgt at skjule sig. En Theolog troer saaledes at have bemærket, at Værket forraader for megen philologisk Dannelse, til at det kan være af en Theolog. En Philolog troer at have bemærket, at Forfatterens philologiske Dannelse netop er saaledes, som man kan vente det af en Theolog; thi en Philolog vilde accentuere det Græske nøiagtigere.

Nogle, disse ere de snildeste af Alle, ere opmærksomme paa et ganske enkelt Ord. Paa mangen underfundig Maade vide de at faae det anbragt, naar de tale med mistænkelige Personer, og passe da nøie paa, hvad Virkning det gjør. Paa den Maade vil det nok lykkes dem, og saavidt jeg veed har deres Forsøg allerede havt et ualmindeligt Held; thi Een af dem har paa et eneste Ord fanget 50 Forfattere af Bogen.

De Fleste, iblandt disse ogsaa Forfatteren af denne Artikel, mene, at det ikke er Umagen værd at bekymre sig om, hvo Forfatteren er; de glæde sig ved, at Forfatteren er skjult, for at de alene kunne have med Værket at gjøre, uden at generes eller distraheres af hans Personlighed.

A. F.....

Et hic diversi osv. ogsaa her gaar Fortolkerne til forskellige Sider.

III.

Taksigelse til Hr. Professor Heiberg.

At virkelig et »man«, der er saa talrigt, at Modsætningen dertil kun er »Enkelte«, kan bære sig saa uforsvarligt ad, som De beskriver det i Deres sidste Numer af Intelligensbladene med Hensyn til Læsningen af »Enten—Eller«, det vilde jeg ikke have troet, hvis det ikke var Dem, Hr. Professor! der sagde det. Mod en Anden, mod enhver Anden vilde jeg have beraabt mig paa min egen Erfaring; jeg vilde have vovet en Strid mod den, der saaledes angreb et Publicum, som vel med Forundring vilde have været Vidne til, at en Udgiver, der dog langt ude er beslægtet med en Forfatter, var den Rolige, ikke den Irriterede. Dog det er Dem, der siger det; jeg troer Dem, jeg vover ingen Strid; skal der her være Tale om Strid, maa denne komme fra »man« selv, et »man«, der jo efter Deres egen Angivelse har Mandsstyrke.

I Intelligensblade Nr. 24 (1. Marts 1843) omtalte J. L. Heiberg i en Artikel »Litterær Vintersæd« den nyligt udkomne »Enten—Eller«. Det hedder deri bl. a. (S. 289): Og nu springer man virkelig i Bogen, læser lidt hist og lidt her . . . Som en godmodig Læser springer man dog i første Bind, inden man springer i andet, det vil sige, man farer omkring i Enten, inden man farer omkring i Eller. Man befinder sig altsaa for det Første i Enten, og her befinder man sig for det Første ikke godt, thi man mærker, at man ikke har nær saa god Tid som Forfatteren . . . (290) Man haster nu til »Forførerens Dagbog« . . . man væmmes, man ækles, man oprøres . . . (291) Man lukker Bogen, og siger: »Basta! Jeg har nok af Enten, jeg skal ikke have noget af Eller« . . . Den, hvis Fremgangsmaade med Bogen jeg her har beskrevet, er »Man« . . . Enkelte ville imidlertid være nysgjerrige efter at erfare, hvad det er for et Eller, som Forf. sætter imod et saadant Enten osv.

Men er det ogsaa virkelig sandt, at »man« paa den Maade, uden at have andet end snøftet i første Deel, dømmer om et Værk og dets enkelte Dele, dømmer saa høirøstet, som det gjenlyder i Intelligensbladet? Ak ja, Gud bedre det, Tiderne ere onde! Nu har De, Hr. Professor! i flere Aar arbeidet paa Publicums Opdragelse, og dog maa De erfare Sligt. Ved at læse derom blev mit Hjerte saa sønderknust, at det ikke vilde lade sig trøste, uagtet det tilbødes; thi besynderlig nok i et andet Qvarteer af Byen skal det ikke saaledes være Tilfældet. Naar man der seer saa stor en Bog udkomme, saa smiler man et Øieblik, i samme Øieblik betænker man, at det, man smiler ad, ikke er Bogen, men den Tingenes Orden, der gjør en stor Bog til et Uhyre. Naar man der seer, at en Udgiver vover, hvad maaskee ingen Forlægger vilde vove, saa smiler man, i samme Nu tænker man: der er saa vist Nok, der søge at bringe Skillingen ud af hvad de skrive, det er smukt af Udgiveren, at han ikke har villet høkre; man udtænker ei heller strax en snurrig Maade, paa hvilken en Udgiver kan tjene Penge; thi man faaer ikke Tid dertil, fordi man er velvillig nok til med Glæde at vide, at Udgiveren allerede i de første Dage er mere end dækket paa en simpel og ukonstlet Maade, derved nemlig, at man har kjøbt Bogen. Naar man der bliver overrasket af en saa stor Bogs pludselige Fremkomst, saa tænker man: »det er jo som et Lyn paa klar Himmel«; i samme Nu siger man: det er dog en Afvexling, Subscriptionsplaner og Løfter om store Bøger overraske ikke mere. Naar man der seer, at Arkene ere »tættrykte«, saa paaskjønner man Udgiverens Høflighed og Redelighed, der ikke formaster sig til at bruge Lapidarstil, eller nedværdiger sig til at trykke paa Kjøb. Naar man der, ligesom »man« hos Dem, i en første Deel af et Værk finder »ualmindelig Aandrighed, Lærdom og stilistisk Færdighed«, saa tænker man: det er dog immer Noget, især i vore magre Tider, immer nok til at gaae stadigere frem, og fornegte sin Lyst til at gaae i Spring, sin Vane til at læse, som man læser en Avis. Naar man der finder en Fortale til et Værk, saa læser man den, naar man i den læser: »A's

---

man udtænker ei heller strax osv.] Heiberg a. St. S. 288: jeg tvivler ikke paa, at dersom Forfatteren vilde lade den see for Penge, vilde han faae ligesaa Meget ind som ved at lade den læses for Penge. — Til det følgende sml. Heiberg a. St.: Fremdeles er i disse Dage, ligesom et Lyn ved klar Himmel, et Monstrum af en Bog slaaet pludseligt ned i vor Læseverden; jeg mener den af to store og tykke Bind eller af 54 store og tættrykte Ark bestaaende »Enten—Eller« af »Victor Eremita«. S 290: Man bliver utaalmodig over, at Forfatterens ualmindelige Aandrighed, Lærdom og stilistiske Færdighed ikke er forenet med en organiserende Evne.

Papirer indeholde en Mangfoldighed af Tilløb til en æsthetisk Livsanskuelse« (cfr. Pag. XVIII.), saa bliver man ikke sig selv vigtig ved at opdage, at første Deels enkelte Dele ere fragmentariske; man aner heller ei ved at bladre i anden Deel en organiserende Magt; thi man har ikke glemt, at Fortalen paa en beskeden, og sømmelig og tilstrækkelig Maade har sagt det. Naar man der paa et første Bind seer et Motto, saa læser man det; naar man læser disse Ord: »Er da Fornuften alene døbt, ere Lidenskaberne Hedninger?« saa har man ikke glemt det i det Øieblik, man seer en Lidenskab skildret, der ikke skal fængsle, men indignere og oprøre; og uagtet man har uendelig meget bedre Tid end det hastende »man« i Intelligensbladet, saa faaer man dog ikke Tid til at phantasere om Forfatterens Individualitet. Naar man der, ligesom »man« i Intelligensbladet, »støder paa mange pikante Reflectioner og ikke vist veed, om nogle af dem maaskee ere dybsindige«, saa suspenderer man sin Dom, thi det har jo ingen Hast. Naar man seer, hvorledes den enkelte Lidenskab i første Binds enkelte Dele bestandig føres hen til det Punct, at den ligesom staaer paa Springet til at blive noget Andet, saa aner man Maskineriet. Kort, naar man der faaer en Bog, er man hurtig til at læse, langsom til at dømme. — Og dog hvad hjelper det, at det er saa, at det virkelig er saa? Jeg tør ikke troe det, mit Hjerte er sønderknust, min Sjæl tvivlsom; det er Dem, Hr. Professor Heiberg, der har sagt, at »man« bærer sig ganske anderledes ad, det er Dem, der har berøvet mig Troen, men det er ogsaa Dem, der helbreder mit syge Sind, det er Professor Heiberg, der har paataget sig at vise »man« til Rette.

At De, hvis noget Saadant skulde gjøres fornødent, var den eneste Mand i Kongeriget, man kunde tænke paa, det behøver jeg ikke at sige Dem, det behøver jeg slet ikke at sige Nogen, thi enhver Mand i Kongeriget veed i denne Henseende hvad De veed. Hvor mægtig Deres Indflydelse er, har Erfaringen allerede viist mig. Jeg har gjort Forsøget med en Exlæser, der i største Hast havde sin ubesindige og overilede Dom færdig om »Enten—Eller«, jeg saae blot paa ham og sagde: Du hører nok til det »man«, om

---

Pag. XVIII] i nærv. Udg. 1. Bd. S. XV. man aner heller ei osv.] Heiberg a. St. S. 291: Og idet de nu her [i 2. Del] paa ethvert Punkt, hvor Tilfældet fører dem hen, støde paa saadanne Tankelyn . . . ., ane de, at her maa være en organiserende Magt. disse Ord] paa 1. Binds Titelblad. ligesom »man« i Intelligensbladet] Heiberg anf. St. S. 289: Man støder paa mange piquante Reflexioner; nogle af dem ere maaskee endog dybsindige, man veed det ikke vist.

hvilket Professor Heiberg taler. Jeg selv lærte ved denne Leilighed at sande, hvad jeg altid har erkjendt, at det er en uberegnelig Fordeel at turde citere Dem, da man kan forudsætte, at Enhver har læst hvad De skriver, læst det helt igjennem Ord for Ord, uden at De behøver ved f. Ex. et enten—eller, et Forord, osv. at indskærpe Læseren, ikke at være for hurtig. Og nu Exlæseren, hvad gjorde han? Han blev beskæmmet, gik bort og omvendte sig. Snart vil Ingen mere være »man«. Nogle have aldrig havt Tilbøielighed dertil, fordi de antage, at det at være man i en vis Forstand er noget mere, end at være een, i en anden Forstand meget mindre. Dog dette vedgaaer jo ikke mig; men hvad jeg tør være sikker paa er, at Ingen mere i Forhold til »Enten—Eller« vil være »man«, efterat De saa betegnende har oplyst om, hvad man skal forstaae ved »man«; at man derved skal forstaae Enhver, der ikke viser sig »som en ordenlig og samvittighedsfuld Læser«, ikke distingverer sig som den »Enkelte« i Intelligensbladet, men Enhver, der bærer sig ad, ja jeg gider ikke sige mere, bærer sig ad som »man« i Intelligensbladet.

Hvor Meget har jeg da ikke Dem at takke for? Jeg takker Dem for, at jeg fik at vide, hvorledes »man« behandler »Enten—Eller«, fik at vide, at A. næsten var Prophet, naar han i Fortalen, uden at bekymre sig om B.s Papirer, blot sine betræffende, sagde: »Læs dem eller læs dem ikke, Du vil fortryde begge Dele«. Jeg takker Dem for, at det vel vil opfyldes, det beskedne Ønske, som B. fremsatte i Fortalen hele Bogen betræffende:, »at den maa besøge en enkelt Læser i en velvillig Time« en Læser, der vil have Taalmodighed og Overbærelse nok til at læse det Hele, Velvillie nok til at lempe sin Gang lidt efter Forfatterens. Jeg takker Dem for, at mulig en Enkelt efter Intelligensbladets Anvisning vil dømme saa fordelagtig om Indtrykket af »Eller«, som den Enkelte gjør

---

Han blev beskæmmet osv.] skal vistnok fjernt minde om Matthæus' Evang. 19, 12. at man derved skal forstaae Enhver osv.] Heiberg a. St. S. 292: og nu begynde de [de Enkelte, der modsættes »Man«], som ordenlige og samvittighedsfulde Læsere, for paa dette Eller, og læse det hele Bind ud fra først til sidst. Ord til andet. naar han i Fortalen] i nærv. Udg. 1. Bd. S. XVI (det er »Udgiveren«, d. e. Victor Eremita, der udtaler den Formodning, at A. vilde tilraabe Læseren de anf. Ord). som B. fremsatte i Fortalen] a. St. (det er »Udgiveren« paa B.'s Vegne). dømme saa fordelagtig] Heiberg a. St. S. 292 (i Forts. af det ovf. i Anm. anførte Stykke): Under hele denne Læsning fængsles de [de Enkelte] saaledes af Bogen, at de neppe kunne lægge den bort, de føle sig uafladeligt paavirkede af en sjelden og høitbegavet Aand, som af et dybt speculativt Væld fører den skjønneste ethiske Anskuelse frem for deres Blik, og gjennemkrydser sit Foredrag med en Strøm af den piquanteste Vittighed og Humor.

det, der i Intelligensbladet betegnes som en ordenlig og samvittighedsfuld Læser, saa meget mere, som det forekommer mig uforklarligt, at Nogen ved blot at læse »Eller« kan gribe Modsætningen saa fuldstændig, som han vil det efterat have læst første Bind. Det er ingenlunde min Mening, at Enhver, der er en ordenlig og samvittighedsfuld Læser, vil dømme saa fordelagtig om Bogen, ingenlunde; endnu mindre er det min Mening, at hvis en Enkelt dømte ligesaa fordelagtig, at han da var i Stand til at fremsætte sin Dom i saa valgte Udtryk, eller hvis han brugte aldeles de samme Ord, at da hans Dom paa nogen Maade kunde for mig have den Betydning, den Vægt, den bedaarende Magt, den forføreriske Sødme, som den har det, der for mig i det mindste er eneste ved at kunne tilskrives Professor Heiberg, for mig ligesaa absolut som et Kongebud er det for en Statens Tjener, ligesaa usvigelig som en Anvisning paa Banken er det for en Pengemand. Jeg takker Dem for, at de formodentlig har forhindret, at Larmen og Støien og Skriget og Sladdren kommer i Bevægelse, end ikke i et »man«s tvetydige Skikkelse, at »man« ikke faaer *vapeurs*, Qvalme osv., fordi Ingen vil være »man«.

For alt dette takker jeg Dem, Hr. Professor! Jeg glæder mig ved, at der saa hurtig tages efter Lærdommen; jeg takker Dem, at De saa hurtig vilde meddele den. Skulde jeg selv vælge, hvem jeg i Literaturen helst vilde takke, og hvad jeg helst vilde takke ham for, jeg valgte Dem, Hr. Professor! jeg valgte Det, De har gjort for mig i Intelligensbladet, hvad eet Ord er for lidet til at udtrykke, to Ord ikke for meget, at De ved Hjelp af »Vintersæds-Categorien« har forhjulpet »Enten—eller« til en lykkelig Nedkomst og Opkomst i Literaturen.

Til Slutning blot et Ønske, at min Taksigelse maa staae i det rette samstemmende Forhold til og med den Høimodighed, med hvilken De kom en Ubekjendt til Hjelp, thi kun saaledes kan baade De, Hr. Professor! og jeg have Glæde af, at De er høimodig.

Victor Eremita.

---

at De formodentlig har forhindret osv.] Heiberg a. St. S. 291 ironiserer (men rigtignok i »Man«'s Navn) over »det Rama-Skrig og den Forkjettrings-Formular, som snart vil lyde fra alle Kanter« over »Forførerens Dagbog«, fra »vore Snerper, Spidslærker og seige Moralister«, der vil »opløfte en Snadren« osv.
»Vintersæds-Categorien«] se ovf. S. 411 Anm.

IV.

En lille Forklaring.

Et temmeligt udbredt og vedholdende Rygte, der har villet gjøre mig til Forfatter af en tidligere udkommen Prædiken, er den begeistrende Opfordring, der aflokker mig efterfølgende lille Forklaring. I Vinteren 41—42 deeltog jeg i Øvelserne i Pastoral-Seminariet og holdt, da min Tour kom, saavidt jeg erindrer i Januar, en Prædiken over en af den høiærværdige Foresatte opgiven Text, nemlig Philip. 1, 19—25. Den theologiske Lærling drømte neppe om, hvad der nu i høieste Grad har overrasket ham, at der blandt de Tilstedeværende maa have været den opmærksomme og agtpaagivende Tilhører, der efter 5 Fjerdingaars Forløb var i Stand til strax at gjenkjende denne min Prædiken i den Prædiken, der slutter et nylig udkommet Værk. Det er utroligt, at han kunde gjenkjende den, da det ikke er den samme, vidunderligt, at han kunde gjøre det strax, da disse tvende Prædikener have end ikke den flygtigste Lighed. Antager maaskee hint Rygtes første Opfinder med Leucippus, at en Comedie og en Tragedie er det Samme, da Bogstaverne ere de samme, og kun den Orden, hvori disse forekomme, er forskjellig? I saa Fald kunde han jo gjerne have indrømmet, at de i en ufuldkommen og mere populair Betydning vare forskjellige. Dog hans Mening synes netop at være, at disse tvende

---

I Vinteren 41—42] det var 12. Jan. 1841, se Efterl. Pap. 1833—43 S. 273. Prækenen er trykt smsts. S. 463 ff. **den Prædiken, der slutter et nylig udkommet Værk]** Enten—Eller, ovf. 2. Bd. S. 306 ff. **Leucippus]** Grundlæggeren af Atomlæren, se Aristoteles De generat. et corrupt. I 2.

Prædikener i empirisk, faktisk og almindelig menneskelig Forstand ere de samme. Naar saa er, da bliver det vistnok et Vovestykke at ville forklare hans Udsagn. Dog vil jeg vove det. Hint Rygtes Opfinder har hverken hørt min Prædiken eller læst den trykte, men vidst, at jeg engang har holdt en Prædiken i Seminariet. Han har nu tænkt som saa: »i hint Værk (paa 54 tættrykte Ark) findes der en Prædiken (paa 14 Pag.), Cand. Kierkegaard har holdt en Prædiken i Seminariet, *ergo* er Værket af K., *ergo* er Prædikenen af K., *ergo* er det den samme Prædiken, som den, han holdt i Seminariet.« Blot nu hint tjenstvillige Rygtes meget ærede Fader ikke faaer et Nys om, at jeg har udgivet to Taler; maaskee var han utrættelig nok til at bringe en ny Misforstaaelse op ved upaaseet (dette Ord bruger man jo for ret at betegne, hvor sikker man er i sin Sag) at turde forsikkre, at disse tvende Taler er den samme ene Prædiken, jeg holdt i Seminariet; maaskee var han conseqvent nok til, *tenax propositi*, under alle Omveltninger at blive den samme, der altid siger det Samme, ikke, paa socratisk Vis, om det Samme, men om det Forskjellige, at det er det Samme. Nu vel det faaer at være det samme.

S. Kierkegaard.

---

at jeg har udgivet to Taler] To opbyggelige Taler af S. Kierkegaard, udkom i Mai 1843. *tenax propositi* holdende fast ved sit Forehavende (Horats, Oder III 3, 1). paa socratisk Vis] se IV. Bd. S. 236 Anm.

V.

En Erklæring og Lidt til.

Paa Grund af, at det selv for en blot nogenlunde dialectisk Opfindsomhed er temmelig let at tilveiebringe en ustandselig Confusion paa Pseudonymitetens og Anonymitetens Gebet, samt da jeg altid maa befrygte at blive sat i Forhold til det Pseudonyme og Anonyme: er det maaskee ikke ganske overflødigt, at jeg herved paa det bestemteste frafægger mig Forfatterskabet og Medviden af en anonym Artikel i den Berlingske Tidendes Nr. 108*), der ved Hjelp af et digtende Colon lige i Begyndelsen og et forvexlende Pronomen lidt længere henne bringer mig, næsten som afgjort, i et meget nært Forhold til Forfatterskabet af adskillige pseudonyme Bøger. Det her Sagte antager jeg at være tilstrækkeligt. Enhver, der overhovedet tænker, vil let indsee Følgende. Dersom jeg ikke

*) Artiklen er mærket: —*n*, og hidrører saaledes ikke fra denne Tidendes meget ærede Redaction.

---

den Berlingske Tidendes Nr. 108] Sp. 3 (6. Mai 1845), en Anmeldelse af »Tre Taler ved tænkte Leiligheder« og »Stadier paa Livets Vei«, hvori det bl. a. hedder: Man skulde troe, at *Mag.* Kjerkegaard var i Besiddelse af en saadan Ønskeqvist, hvorved han i et Nu fremtryllede sine Skrifter, en saadan næsten til det Utrolige grændsende Productivitet har han i de senere Aar udfoldet ved sin Skribentvirksomhed, dersom man tør troe Rygtet, der vel ikke tager Feil i at erklære ham som Forfatter til »Enten—Eller« og den Række Skrifter, der aabenbart derivere sig fra samme Haand. et digtende Colon] sigter til Artiklens Overskrift: *Mag.* Kierkegaard: tre Taler; Livets Stadier. et forvexlende Pronomen er »samme (Haand)« i det ovf. anførte Stykke. meget ærede Redaction] sml. Efterl. Pap. 1844—46 S. 142.

er Forfatter af hine Bøger, saa er Rygtet Usandhed; dersom jeg derimod er Forfatteren, saa er jeg den Eneste, der er berettiget til at sige, at jeg er det. Ethvert andet Forsøg er da, under den sidste Antagelse, uberettiget, og som Rygte atter en Usandhed. I det ene Tilfælde er Rygtet usandt, i det andet Tilfælde er Usandheden den, at det ikke kan være andet end et Rygte. Et saadant uberettiget Forsøg er ogsaa kun daarligt retfærdiggjort ved lidt Juristeri, thi et Forsvar, at man kun har sagt hvad Rygtet siger (dog paa en mere afgjørende Maade baade i Formen og derved, at det siges paa Prent) er netop en Selvangivelse, der viser, at man var sig bevidst at gaae paa forbudne Veie. Og naar saa endelig et saadant uberettiget Forsøg gjøres først nu, ɔ: længe længe bag efter, nu, da end ikke den officielleste Vished vilde interessere, saa er Forsøget en kjedsommelig Ubehændighed, hvilket i Forhold til snilde Vendinger og i Forhold til det, at ville gjøre sig interessant i en Avis, er uheldigt nok. Visseligen, om jeg var Forfatteren, jeg skulde vel vogte mig for nu paa en saa kjedelig Maade at falde Læseverdenen til Besvær med Navnsangivelse, nu, da Ingen mere er nysgjerrig og alle længst kjede af at gjette.

Saavidt min Erklæring. De ærede pseudonyme Forfattere (man kunde næsten sige Dhrr. pseudonyme Forfattere overhovedet, thi Anmelderen angiver ganske ubestemt, hvor mange han mener) overlades den smigrende Anerkjendelse, der er bleven dem til Deel i hin ene Spalte af Hr. *—n.* Uenige blive de vel ikke om at dele Byttet. Jeg tænker i det mindste som saa. Dog det vedkommer jo ikke denne Sag hvad jeg tænker. Og dog, maaskee tænke de pseudonyme Forfattere ligesaa, maaskee kan jeg endog gjøre dem en Tjeneste med at fritage dem fra den Uleilighed selv at sige Noget. Naar saa er, saa vilde jeg tillige ønske, at hvad jeg nu skriver, ved at være lidt mere underholdende, maatte gjøre godt igjen hvad jeg for Læserne kan have forspildt ved min Erklærings Kjedsommelighed og en kjedsommelig Omtalen af mit Navn, en kjedsommelig Conseqvens af en Ubehændigs Forsøg. Altsaa jeg tænker som saa. At blive fremkaldt foran Læseverdenens Front for at roses — aa ja! Men saa maa det jo være Generalen, der gjør det; er den Fremkaldende f. Ex. en Stykkudsk, saa blive de begge latterlige. — At blive anvist i en enkelt Retning endog den

At blive anvist i en enkelt Retning osv.] Berl. Tid. a. St.: hvert enkelt af disse Skrifter udmærke sig ved en Dybsindighed i Tænkningen, der forfølger sin Gjenstand til de mindste Traade, og derhos udfolder en sjelden Skjønhed og Elegance i Sproget, men især en Volubilitet i det, saa at ingen nulevende dansk Skribent deri kan maale sig med Forfatteren.

udmærkede Hæderspost i Literaturen oven over alle Samtidige — aa ja! Men det maa da være af En, som ikke selv staaer udenfor. Det er jo rigtignok stundom godt for Upartiskhedens Skyld, som man siger, at staae udenfor; men med Hensyn til en saadan smigrende Indbydelse var det dog bedst, at Indbyderen stod indenfor, at det ikke ender med, at baade Indbyderen og den Indbudne blive udenfor, og Æresbevisningen et Sidestykke til den Transaction, da de to Gaudiebe sælge og Studenstrup kjøber Raad og Domhuset. — Som Ankommende i Literaturen at blive gjæstevenskabeligen modtaget, ja næsten bekomplimenteret af en Imødeilende — ih, Gud bevares! Men saa maa det da være en Befuldmægtiget, at ikke den stakkels bedragne Forfatter, naar han i Procession kommer anstigende med hin Gjæstfrihedens ædle Repræsentant (ak! hans Fremtids Haab og hans Lykkes Ophav) under Armen, med Beskæmmelse skal opdage, at det er en Bedrager, han følger med, at han har drukket Dus med Skarpretteren. — At opmuntres til at forsøge sig i andre Retninger — hvor smigrende! Men saa maa den Opmuntrende være Overhoved i Literaturen. Dersom derimod den vinkende Veiviser bliver borte som en Nysen, hvad saa? — At høre det forføreriske Ord, det kongelige Bifald, der velvillig betyder en Forfatter at blive ved i fortsat Stræben — aa ja! Men saa maa det være en Mæcenas, der taler, og sæt saa, at det kun var et balloterende Medlem af Literaturen. Da nemlig hin Anmelder (hvad skal man i en Fart kalde En, der skriver Noget i en Avis om en Bog) er Anonym, og saaledes berøvet Autoritetens Vederhæftighed, da han i selve Artiklen ikke just producerer sig som virkelig General, Stormester, Mæcenas, saa er det jo snurrigt nok, at en saadan Anonym i een Spalte gjør sig uendelig bred, og ikke gjør Andet. Der var maaskee den, hvem det faldt vanskeligere at tilgive ham denne Brede, end den Brede, han saa overbærende tilgiver de pseudonyme Forfattere.

---

den Transaction] Holberg, Den ellevte Junii, 3. Act 6. Scene (Studenstrup faaer en Prioritet i Raadhuset). drukket Dus med Skarpretteren] Holberg, Gert Westphaler, 2. Act 4. Scene. At opmuntres til at forsøge sig osv.] Berl. Tid. a. St.: Naar vi dertil lægge, at der paa flere Steder aabenbarer sig en virkelig digterisk Aand, da kunne vi ikke tilbageholde det Ønske, at Forfatteren ogsaa vil forsøge sig i flere Retninger end i den blot philosophisk experimenterende, som hidtil har været den fremherskende hos ham. der velvillig betyder en Forfatter osv.] Berl. Tid. a. St.: imidlertid takke vi ham for den Nydelse, han har forskaffet os ved sine Bøger, og vi glæde os til, at han snart igjen vil lade høre fra sig. den Brede, han saa overbærende tilgiver osv.] Berl. Tid. a. St. (umiddelbart foran det forrige Citat): Skulde vi have noget mod disse Arbeider at indvende, da er det, at Forfatteren næsten synes os at have altfor god Tid til at anstille sine Reflexioner, hvilket gjør, at de undertiden falde noget i det Brede.

Altsaa, jeg tænker som saa: en ubcføiet Anerkjendelse er ligesaa forkastelig som et ubeføiet Angreb. Netop i vor Tid er det Første saa farligt, fordi man paa saa mange Maader søger at fravriste de enkelte Udmærkede, hvem vort Fødeland kan være stolt af, en ved sjelden Fortrinlighed gjennem en Aarrække erhvervet Navnkundigheds Krav paa at nyde en yngre Slægts Ærbødighed og Bemyndigelse til at anvise Begyndere Plads i Literaturen, til at opmuntre dem ved et vinkende Tilraab. Ja! naar det f. Ex. er den legitime Hersker i dansk Literatur, Prof. Heiberg, der taler, naar det er en europæisk rangerende Lærd som Prof. Madvig, der taler, naar det er hint myndige høiærværdige Firma Kts., der taler, — ja, saa har et Vink sin Betydning, saa har det opmuntrende Ord sin Gyldighed, saa har en velvillig literair Hilsen sin Glæde. Ældre føler jeg mig idetmindste ikke; og maaskee tænke de pseudonyme Forfattere ligesom jeg, at det er ved at værne om en Anerkjendelses Pris, at man sikkrer sig selv mod at blive latterlig, og redeligt gjør Sit til, at den Ældres lovlige Tilgodehavende ikke forvandles til en Narrestreg.

S. Kierkegaard.

Madvig] skrev af og til Anmeldelser i Maanedsskrift for Litteratur. Firma Kts.] Biskop Mynster. I en Artikel i Heibergs Intelligensblade Nr. 41—42 (1. Jan. 1844) S. 97 ff.: »Kirkelig Polemik« udtaler Kts. sig rosende om »det mærkelige Skrift »Frygt og Bæven«« og navnlig om S. K.'s Opbyggelige Taler; det hedder deri bl. a.: Det er ikke for at indskrænke min Tak for denne Prædiken [»Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet«], men fordi det hører til Sagen, at jeg spørger: gjøre de tre paafølgende Taler samme Virkning? Men hvis ikke, skulde det da ikke tildeels være, fordi det »philosophiske Bad« kommer for meget tilsyne?

VI.

En omreisende Æsthetikers Virksomhed, og hvorledes han dog kom til at betale Gjæstebudet.

Skjøndt de egenlige Nytaarsgratulanter mere og mere udvide Tiden for deres Virksomhed, som egenligen var indskrænket til Nytaarsdag, er den dog væsenligen begrændset af en 8 Dage. Anderledes med vor driftige og foretagende Literat Hr. P. L. Møller i Qvalitet af Nytaarsgratulant. Han begynder længe iforveien at gaae omkring og gratulere og indsamle milde Gaver til sin brillante Nytaarsgave (Gæa); ja, han reiser endog omkring paa Landet. Faaer han ikke Noget, eller kun Lidet, eller de Navnkundiges fyldige og fuldvægtige Bidrags ringe Omfang udviser, at han mangler noget Fyld i Nytaarsgaven, — Fylde faaer det nu at være med, — saa rykker han Samtalerne ind, som han har ført derude paa Landet. I Grunden er det en ret besparende Maade at reise paa, som aldrig er faldet mig ind, der altid har anseet det at reise for meget bekosteligt, og som maaskee ikke vilde falde mange Andre end Hr. P. L. Møller ind, thi, Herre Gud, man kan da ogsaa drive Oekonomien for vidt. Man reiser, som nu denne Gang Hr. P. L. M. har gjort det (ifølge Gæa 1846) ned til Sorø; man besøger Prof. Hauch, bliver af den udmærkede Digter modtagen med dansk Gjæstfrihed; man tager for sig af Retterne, og medens ellers meget

---

Gæa, æsthetisk Aarbog 1846, udg. af P. L. Møller, indeholder S. 144 ff. en Artikel af Udgiveren: Et Besøg i Sorø, hvori der berettes om et Besøg hos Hauch og Samtalerne ved Bordet i »et lille Selskab«.

nærige Folk stikke lidt af Fødevarerne til sig, et Stykke af Stegen i Lommen, noget Kage i Hatten, er Hr. P. L. M. graadig nok til at tage hele Samtalen med sig og lade den trykke — saa er det betalt — ja mere end betalt, thi man har jo ingen Udgifter havt med Anretningen, det er bare Indtægt. Havde Trop vidst Besked om denne Maade at reise paa, da skulde han ikke have lidt saa meget af Mangel, thi selv om han var bleven affærdiget i den berømte Mands Forværelse, han kunde jo dog altid tjent lidt ved at lade den berømte Mands Ord trykke. Ingen snyltende Probenreuter kan gjøre saa fordelagtig en Reise, thi han kan da blot tage Bestillingerne med; ja ingen slugen Tiendetager kan gjøre en fordelagtigere — Hr. P. L. M. har den Fordel, at intet Ord bliver spildt, det kommer i Nytaarsgaven.

I Samtalen, som vor omreisende Æsthetiker har havt dernede, er nu ogsaa min Frembringelse bleven Gjenstand for Omtale. Paa den Maade er jeg da ogsaa kommen til at contribuere min Skærv til Nytaarsgaven ved at foranledige ham til nogle Udgydelser efter Bordet. Lad ham have det; i Grunden er mit Bidrag meget uegenligt, thi da Alt, hvad han siger, ikke blot er Confusion, (en Omskrivning af Opgavens Vanskelighed, hvilken Bogen selv langt stærkere har fremhævet, til en Indvending mod Opgavens Løsning)*),

*) I sig selv er Confusionen ret morsom, og da den ikke er mere dialektisk vanskelig, end at den med Lethed lader sig fremstille underholdende i et Blad, skal jeg her gjøre det. En Experimentator siger: for ret at blive opmærksom paa det Afgjørende i de religieuse Existens-Kategorier, da Religieusitet saa ofte forvexles med Allehaande og med Dvaskhed. vil jeg experimentere en Figur, der existerer i en sidste og yderste Approximation til Afsindighed men i Retning af Religieusitet. Experimentatoren siger selv, at den Experimenteredes Standpunct er en Misvisning, men tilføier, at han gjør det Hele for i Misvisningens Lidenskabelighed at studere det Normale (Pag. 309). Han erklærer det selv for et meget anstrængende Arbeide at holde den Experimenterede paa denne Yderspidse, medens han selv experimenterende seer efter. Vanskeligheden med den Experimenterede er at holde

Trop] i Heibergs »Recensenten og Dyret«. min Frembringelse bleven Gjenstand for Omtale] Samtalen i det »lille Selskab«, som (S. 172 ff.) i Anledning af et Spørgsmaal af »vor Vært«, om de tilstedeværende har »læst det sidste Volumen af Philosophen med de mange Navne«, kommer ind paa »Stadier paa Livets Vej«, særligt »Skyldig? — Ikke-Skyldig?«, føres mellem »Jeg« og »Den fornuftige Mand fra Landet«. Det hedder deri bl. a. (S. 176): Her er Gjentagelser, Selvudhuling, glimrende Geniglimt og Tilløb til Vanvid. efter Bordet] Gæa a. St. S. 170. Pag. 309] i nærv. Udg. VI. Bd. S. 371 ff.

men endog vrimler af factiske Usandheder i Henseende til det mest Afgjørende, kan jeg egenligen ikke sige, at det er min Bog, han taler om, uden forsaavidt han nævner dens Navn, og ved Opfyldelsen erindrer mig om dens prophetiske Motto: »solche Wercke sind Spiegel, wenn ein Affe hineinguckt, kann kein Apostel heraussehen« (Lichtenberg). Er der noget Ubehageligt ved Hr. P. L. Møllers Driftighed, er det mere det Fornærmelige mod en Digter som Prof. Hauch og hans private Liv. At Scenen er i Hr. Prof. Hauchs Huus

ham paa den sidste Yderspidse, saa det aldrig bliver Afsindighed, men bestandigt er lige ved det. Nu kommer Indvendingen af Hr. P. L. Møller: »det er næsten Afsindighed, det er Tilløb til Vanvid«. Svar: ja ganske vist, deri laa jo netop Opgavens Vanskelighed. Indvendingen er altsaa Anerkjendelsen, som jeg ikke negter er lille, thi den er jo Hr. P. L. Møllers, men paa den anden Side er den dog maaskee Maximum for Hr. P. L. M. Et saa afgjort og afgjørende dialektisk Arbeide som mit Experiment vil han formodentligen kun være i Stand til at anerkjende, naar han ikke selv er vidende om, at han gjør det, naar han efter Bordet er lyksaliggjort i den Indbildning, at han angriber det. Efter Bordet, — thi at det samme vil hænde ham efter Læsningen, antager jeg jo rigtignok, men holder mig dog til det factisk Givne, at det var efter Bordet; denne Bestemmelse er mindre ubestemt og aldeles tilforladelig. Efter Bordet angriber han Experimentet, han sigter det for næsten Afsindighed, men see, det var nu netop det, Experimentet ogsaa sigtede efter; hans Angreb er altsaa Forsvaret, som jeg ikke negter er ubetydeligt, thi det er jo Hr. P. L. Møllers, men for ham er det dog altid et betænkeligt Maximum af et Angrebs Hidsighed, at det er Forsvaret. Han er færdig med Experimentet, han bedømmer det jo; og hvilken er hans Dom? At det er næsten Afsindighed. Men det var jo Opgaven; altsaa staaer han jo ved Begyndelsen, han har efter Bordet taget Feil af Enden og Begyndelsen. Og hvad betyder saa hans Dom? Ja, den kan i det Høieste betyde: det er en meget vanskelig Opgave. Svar: unegteligt Hr. P. L. Møller; og da det er efter Bordet, og De vel allerede har takket Hr. Prof. Hauch for Maden, saa skal jeg ønske Dem: velbekomme.

---

dens prophetiske Motto] foran »In vino veritas« ovf. VI. Bd. S 14 (Wercke] læs Werke). At Scenen er i Hr. Prof. Hauchs Huus] dette Indtryk faar man af Gæa S. 159, hvor Selskabet omtales lige efter en Bemærkning (S. 158) om et Besøg hos Hauch og om hans Husliv. Men det er ikke udtrykkeligt sagt, hvad P. L. Møller fremhæver i Fædrelandet for 29. Dec. 1845, Nr. 2079 Sp. 16665, hvor han erklærer, at »Samtalen (hvad en rolig Læser let vil kunne slutte sig til) ikke i Virkeligheden har fundet Sted, men kun er en opdigtet Indklædning for nogle kritiske Bemærkninger«. Kritiken af »Skyldig? — Ikke-Skyldig?« var forøvrigt taget fra et Brev fra Hauch til P. L. Møller, se Efterl. Pap. 1844—46 S. 221.

og han deltagende i Samtalen, giver naturligvis denne Interessen. Men det synes dog noget nærgaaende, at gjøre sig betalt paa den Maade for — ja hvorfor? for at være bleven modtagen med Gjæstfrihed af en berømt Mand. Heldigvis falder der imidlertid ikke en eneste Yttring af Prof. Hauch i det, som angaaer min Frembringelse, hvad der glæder mig lige saa meget for Professorens som for min Skyld. En Yttring af ham, den være nu gunstig eller ugunstig, har altid sin Betydning som enhver legitim Magthavers, den skal og bør ikke svækkes og misliggjøres ved Tvetydighed, at man ikke kan vide, hvilket der er hvilket, fordi Hr. Prof. vel maaskee havde sagt det, men ikke har sagt det i »Gæa«, og P. L. Møller vel havde sagt det, men dog ikke sagt det, da han i »Gæa« kun havde sagt, at Hr. Prof. Hauch havde sagt det i sin Stue. Hvilket vrængende Misforhold mellem en Beføiets Dom og denne Utilforladelighed!

Nu derimod er Alt i sin Orden; jeg har saa vist Intet at indvende, hverken mod at Hr. P. L. M. virkeligen har sagt det, thi det maa han jo selv bedst vide; eller mod at Yttringen er hans virkelige Mening, hvilken jeg i det mindste ikke er nysgjerrig efter. Naar Talen er om en Præstation i Retning af Religieusitetens Dobbelt-Dialektik i en Gjennemgangskrises Yderste er det, at det er Hr. P. L. M.'s virkelige Mening, det Forsvar, jeg altid skal nøies med. En Tilbagekaldelse af hans Mening vilde ikke kunne betyde mig saa meget som en høitidelig Forsikkring om, at han virkelig har en særdeles ugunstig Mening.

Samtalen, der angaaer min Frembringelse, føres mellem Hr. P. L. M. og, besynderligt nok, »en fornuftig Mand«. Egenligen kan man dog ikke kalde det en Samtale, men snarere tvende Foredrag. Man skulde næsten troe, at Hr. P. L. M. havde forberedt sig paa den Tale, han agtede at holde, thi i en Samtale er det noget stivt at tale 3 Pagina i Træk. Antages dette, bliver hans Reise at betragte som mindre profitabel. Maaskee betragter han det selv som en Opoffrelse, at han er reist ned til Sorø og i Hr. Prof. Hauchs Hus »efter Bordet« æsthetisk har concurreret med »en fornuftig Mand«. Maaskee betragter han dog Talen som en Godtgjørelse, hvilket paa en Maade kunde være blevet tydeligere, dersom den var kommen lidt tidligere: at nemlig Hr. P. M. til Taksigelse havde paataget sig at læse fra Bordet. Profit bliver der dog altid derved. Lad os antage, at den ubetydeligste Person havde den Ære at tale med Keiseren af Rusland. Gud veed, det var noget

3 Pagina; Gæa S. 174 ned.—178 midt.

[illegible] an sagde, men dog faaer det en vis Interesse ved at v[illegible] eiserens Palads ved en Audiens. Saaledes ogsaa her m[illegible] P. L. M.'s Tale. Den skylder Prof. Hauchs Hus Interessen [illegible] og alene. Havde Hr. P. L. M. holdt den samme Tale paa [illegible] en til Postillonen, vilde den slet ingen Interesse have. Interessen [illegible] ger i Stedet, det Interessante i Modsigelsen mellem Stedets Bety[illegible]ningsfuldhed og Talens Ubetydelighed; holdt til Postillonen, altsaa [illegible] rette [illegible] essen forsvunden og det Interess[illegible] Hr. P. L. [illegible] ge Mening er den hans virkelige [illegible] ikke videre. »Den fornuftige Mand« batter kun lidt; og [illegible] rligt nok ender ogsaa han sin Tale med de Ord: »saaledes fo[illegible]mmer det i det mindste mig«, hvilket forekommer mig meget besynderligt i »en fornuftig Mands« Mund. Det er nemlig ikke besynderligt, naar f. Ex. Hr. Petersen er en fornuftig Mand, at Hr. Petersen siger noget Saadant, men naar man slet ikke er Andet end rent abstract »en fornuftig Mand«, en fornuftig Mand under Gaaseøine, saa svarer dertil vanskeligt: det forekommer mig, da denne Formel antages at gjøre den individuelle Tilfældighed gjeldende.

Sagen er saaledes aldeles ubetydelig, kun ubehagelig for Prof. Hauchs Skyld; fordi en udmærket Mand paa en usømmelig Maade bringes i en uværdig Indfatning; men saa har den tillige en mig næsten fordelagtig Side, som jeg skal fremhæve, fordi jeg troer det ikke er mere Dialektisk, end at det med Lethed lader sig læse i et Blad. Naar en Experimentator, der ellers Gudskelov befinder sig meget vel*), lever i en Tid, da Alle have tvivlet om Alt, over-

*) Kun Den, der tankeløst forvexler ham med Experimentets *quidam*, eller i Hastværk har slaaet Bladet om der, hvor han, rigtignok uden noget nyt Titelblad, begynder, og hvor den aldeles forandrede Stil begynder, kan falde paa Andet, hvilket er ligesom at forvexle Doctor og Patient, Jean Paul og Schmelze, Cervantes og Licenciaten. Kun Den, der, ganske blottet for

---

med de Ord] Gæa S. 180. hvor han, rigtignok osv.] han ɔ: Experimentatoren (VI. Bd. S. 371: Skrivelse til Læseren fra Frater Taciturnus).

Jean Paul og Schmelze] Gæa S. 180: Han ligner Pastor Schmelzle hos Jean Paul, der ikke vovede at røre sig af Pletten, fordi han hvert Øjeblik frygtede for Selvskud. Se Jean Paul, Des Feldpredigers Schmelzle Reise nach Flätz, Sämmtliche Werke (Berlin 1827) I. S. 33. Cervantes og Licenciaten] Gæa S. 176: Han er bleven sig selv gjennemsigtig, ligesom Licentiaten (i Cervantes's Novelle), som troede, han var af Glas, og lod sig indpakke som en Flaske i Halm, for ei at gaae itu. Se Lærerige Fortællinger af Cervantes, overs. af Ch. D. Biehl, Kbhvn. 1770, I S. 309 ff.

vundet Tvivlen, holdt Reflexionen ud, fundet Mediationen, ladet Religieusiteten bag sig som overvunden formodenligen ved at udelade dens Forfærdelser, saa bliver han opmærksom; han tænker her maa være Ugler i Mosen. Og hvad gjør han saa? Ja selv bevarer han sig sund og frisk, spiser, drikker, rider, kjører, en Ven af Spøg og Munterhed; thi ellers duer han ikke til at experimentere. Ved Siden deraf skriver han et saadant Experiment, som det, jeg nu har skrevet, hvor han strænger Reflexionen lidt an. Han frabeder sig Kritik, og forstaaer dette ganske ligefrem, som han netop har sagt det i Bogen, thi ligefrem maatte det jo betyde, at Kritiken skulde hjælpe ham til at forstaae sit eget Experiment. Derimod kan han psychologisk gjerne ønske Yttring, ikke just for Yttringens Skyld ligefrem, men for den Leilighed, han derved faaer til at gjøre et lille Indblik, om han har gjort

---

Forestilling om, hvad Religieusitet er, rent verdsligt og med væsenlig Beundring for en saadan Figur som Johannes, Forføreren, har en formastelig Forestilling om, hvad det er at være sund, kan antage, at selv *quidams* Liden er Blaserthed. Og kun den, der tankeløst bladrer i en Bog, kan falde paa, at Experimentets *quædam* bruges til at indspindes i et dialektisk Væv, da hele Experimentet netop dreier sig om at spinde hende ud, og ender med hendes fuldkomne *restitutio in integrum* paa det absolut fordeelagtigste Vilkaar, hvilket Alt ligger i min, Experimentatorens Interesse, der derfor atter og atter minder om, at hvis Forholdet et eneste Øieblik betragtes fra Egoismens Standpunkt: saa er det forsvundet, Experimentet umuligt.

Ja selv bevarer han sig sund osv.] sml. Gæa S. 176: Naar et sundt Menneske udhviler ved Søvnen, synes han at udhvile ved at lade Pennen løbe, istedenfor at spise og drikke mætter han sig ved at skrive. Han frabeder sig Kritik] se ovf. VI. Bd. S. 438*). med væsenlig Beundring osv.] Gæa S. 175: Som hans høieste Fortjeneste, hvor han virkelig har bragt Videnskaben et nyt og uskatterligt Udbytte, anseer jeg dog de Grundlinier, han i »Forførerens Dagbog« har draget til en Philosophi af Kvindeligheden. Ogsaa S. 173 roses 1. Del af Enten—Eller i Modsætning til 2den. *quidam* en vis, N. N. Blaserthed] Gæa S. 180: Kan en slig uhyre Feighed [som den, der viser sig de religieuse Reflexioner i »Skyldig? — Ikke-Skyldig?«] være en sand Religiøsitet? Jeg erkjender ham imidlertid gjerne for at være en i aandelig Henseende meget begavet Forfatter; men han forekommer mig som en udlevet Olding eller rettere som en usædvanlig Intelligents med en sygelig Phantasi; blaseret synes han mig i høi Grad. *quædam* den kvindelige N. N. indspindes i et dialektisk Væv] Gæa S. 177: saalænge du ikke gjør Andre Fortræd, vil Politiet ikke forstyrre din Virksomhed. Men at indspinde et andet Væsen i sit Edderkoppevæv, dissekere det i levende Live, eller pine Sjælen draabevis ud af det, i Kraft af Experimentet, det har man dog ikke endnu Lov til, uden ved Insecter. *restitutio in integrum* Gjenindsættelse i den oprindelige Tilstand, Gjenoprejsning.

Iennes[illegible]ret med ikke at troe, at de virkeligen have holdt Reflexio[illegible] ud, thi have de det, da vil en saadan Anstrængelse i Reflexion være dem et Smørrebrød, eller det er, som han formoder. Hr. P. L. Møller tilbyder sig nu med sin Yttring. Men en Experimentator er en rolig og uforfærdet Mand, selv hvor glad han bliver over et muligt forønsket Udfald, seer han først efter, i hvilken Tilstand den befinder sig, der ved sine Yttringer skal forraade Noget, [illegible] Ildebefindende svækker Experimentets B[illegible] P. L. Møller; han befindes at være i leger[illegible]tan[illegible]er reist med Dagvognen ned til Sorø, for[illegible] styrke[illegible] luften. Videre. Han skulde dog ikke befi[illegible] i en for[illegible] og udhungret Tilstand, der kunde lade en[illegible]else b[illegible] Nei. han har faaet godt at spise hos Pro[illegible]uen. Ja, [illegible] Alt i sin Orden. Dog, han skulde vel ikke have spiist for meget? Nei, han skal jo passe paa Samtalen for at lade den trykke, altsaa maa det denne Gang være i hans Interesse som Gjæst ikke at tage for Meget til sig, eller overlæsse sin Mave. Ja, saa er Alt i sin Orden. **Hvad skeer?** Blot ved Tanken om Bogen, (han har den ikke ved Haanden, det er nede i Sorø), blot ved Tanken om Bogen, eller maaskee endog ved Tanken om, at have havt Bogen i Haanden, bliver han benauet, han faaer ondt, i en exalteret Tilstand siger han Noget, som han næsten selv befrygter »er for meget sagt«: Ingenlunde, Hr. P. L. Møller. Alt dette er ganske normale Phænomener, det eneste Abnorme er, at Patienten ikke taler i hele Menneskehedens Navn. Videre: her er jo endog Omstændigheder, der maatte hjælpe den Lidende til at holde igjen; han er i Selskab, det er efter Bordet, hvor saa let enhver Anden, end en besindig Experimentator, der med Bestemthed veed og veed Grunden, hvorfor Hr. P. L. M. ikke kan antages at have spist for meget, kunde falde paa at forklare Opstødet paa en anden Maade. Men nei, han faaer ondt. I Experimentatorens Rapport vilde dette lyde saaledes:

---

han er reist med Dagvognen] Gæa S. 149. som han næsten selv befrygter osv.] Gæa S. 178: har ikke allerede Tanken herom [om Experimentatorens Dissecereen] noget Rædselsfuldt, noget Oprørende for den sunde Menneskenatur? — Og dog har jeg udholdt at følge denne aandelige Spidsrodløben, dette Inqvisitionstribunal, som ikke slipper sit Offer, før alle mulige Grader af Tanketortur ere gjennemgaaede, jeg har endog stundom følt mig fængslet af dette Sjælekvæleri; thi — den dialektiske Bøddel drager af og til Aande, der er Oaser i denne Ørken . . . Disse og mange andre Enkeltheder ere ikke blot en saand Digter værdige, men forudsætte en saadan. Dog jeg er maaskee gaaet for vidt. Sml. Gæa S. 175: Men da jeg tog hans sidste store Bog, »Stadier paa Livets Vei« i Hænderne, var det næsten med en uhyggelig Følelse.

denne Mand har ikke holdt Reflexionen ud, skulde han ellers give sig Mine af det og squadronere om Mediationen, saa veed jeg Beskeed.

Dersom blot Hr. P. L. Møller havde været en lidt betydeligere Person, og det virkelig havde været sikkert, at han havde læst Bogen: saa vilde jeg ligefrem have taget mig Phænomenet til Indtægt, og argumenteret derfra.

En Forfatter, der er sig sin Opgaves dialektiske Vanskelighed og Anstrængelse bevidst, venter naturligvis kun faa Læsere og ønsker det forsaavidt ogsaa, ikke skrømtet og coquet, i et Forord, men vedstaaer det Samme i sit Indre, og bruger derfor endog sit eget Jeg, ikke just *à la* Andersen, men snarere lidt socratisk, til drillende at støde fra med. Han nøies glad med faa Læsere, med een, han nøies med mindre, thi han nøies med at være Forfatter, fortryllet ved den Uendelighedens Modsigelse: at nøies med Tænkningens guddommelige Nydelse. Den existentielle Dialektik især i Dobbelt-Reflexionens Form lader sig ikke meddele ligefrem. Om det behagede mig, at erklære hele min Frembringelse for Galimathias, maatte Den, der skal være Læser, formaae aldeles ikke at lade sig forstyrre deraf, men selv see efter ved at reproducere de dialektiske Bevægelser; han maa heller ikke forstyrres, om det behagede hele Verden at erklære det for Galimathias, saa lidet som jeg vilde gjøre det, han maa ved sig selv afgjøre Sagen. En saadan Forfatter kan da forsaavidt ikke have Noget imod, at en snaksom Bordgjæst ved at lade sin Tale trykke bidrager om muligt til at støde Læsere bort. Langtfra ikke, det er tvertimod gódt. Derfor har jeg heller ikke repliceret mod ham. Den, hvis Hoved holder den dialektiske Anstrængelse ud, kan sagtens forblive uforstyrret. Betræffende et Skrift, som ved sin dialektiske Charakter væsenligen kun kan have faa Læsere, har en snaksom Fyr altid en Fordel, naar Sagen skal føres for det store Publicum, hvis

---

og bruger derfor endog sit eget Jeg, ikke just *à la* Andersen] Gæa S. 173: hver Gang man troer at kunne hengive sig til en reen litterær Nydelse, kommer Forf. En i Veien med sin egen ethiske og religiøse Udvikling, som Ingen egentlig spørger om, ... han begaaer den samme Feil, som man har bebreidet Digteren Andersen, at han lader hele sin indre Livsudvikling foregaae for Alles Øine. Sml. ovf. S. 66 ff., 75.

man i Sandhed kan kalde det en Fordel, der kun er en Fordel i Usandhed. Man lærer meget af Holberg; man lærer saaledes, at Feilen hos Erasmus Montanus egenlig ikke er Mangel paa Evne, men Mangel paa Selvbeherskelse til at forhindre, at han kommer i Samtale med Per Degn, at han selv foranlediger det Skin, at det for Omgivelsen seer ud, som talte disse Tvende sammen om de lærde og curieuse Materier, som de nu kan beskæftige en Erasmus Montanus. See, et saadant [illegible]l jeg ikke foranledige, som talte jeg med Hr. P. L. Møller om [illegible]perimentet og dettes Dialektik. Nei, det vi To tale om, er om ganske andre Ting, det er om Reisen til Sorø, Postillonen paa Dagv[illegible]gnen, Mad og Drikke, Pakæsler og andre saadanne populaire A[illegible]mner, som ikke overskride [illegible] P. L. Møllers Fatteevne. Hvad je[illegible]g her har skrevet, vil Expe[illegible]entets virkelige Læser let opdage [illegible]er af en anden Art, og noget [illegible]dant, at det uden videre kan læses af Enhver, saa jeg ikke fornærmer nogen Læser af et Blad ved at føre ham ind i Undersøgelser, der ikke kan interessere ham, og som ikke kan afhandles i et Blad. En Opfattelse af Hr. P. L. Møllers Reise til Sorø er ikke dialektisk vanskelig; man skal heller ikke grunde dybt; thi det er netop Veien til Misforstaaelsen. Men saa meget som jeg finder Uendelighedens Glæde i Tankens Syssel,- og veed, at jeg har fundet den, fordi jeg nøies med den, selv om intet Menneske vilde dele den med mig, saa lidet har jeg opgivet et psychologisk Kjendskab til de virkelige Mennesker. Et saadant virkeligt Menneske er Hr. P. L. Møller. Men paatrængende, som han er, og Mange bekjendt, har jeg troet, at en saadan lille Opfattelse kunde læses ikke uden Interesse i en Avis. Jeg har tillige virkeligen troet at gjøre Een og Anden en Tjeneste dermed, en Tjeneste, som jeg dog ikke forlanger at paaskjønnes, allermindst derved, at Nogen af den Grund vilde læse lidt i mit Skrift eller kjøbe et Exemplar. Thi, som jeg sagde det i min Skrivelse til Læseren (Pag. 309): »for en rund Sum kjøber man ikke Entreen til disse Forestillinger«, saa gjentager jeg det her uden Vrede; thi hvorfor skulde Den være vred, der har fundet sin Uendelighedens Lyst tilfredsstillet, fundet hvad der vil beskæftige ham Dag ud og Dag ind, selv om det behagede Guden at forøge hver Dags Længde med endnu 12 Timer! Den, der er fængslet af hvad der fængsler ham evigt, om han end har saare Meget tilbage at vinde, forstyrres ikke, og uforandret

---

Mad og Drikke, Pakæsler osv.] der sigtes til en Ytring om Sokrates, se IV. Bd. S. 195 Anm. (sml. Xenophons Erindringer I 2, 37). Pag. 309] i nærv. Udg. VI. Bd. S. 371.

gjentager jeg Afskedens Ord (Pag. 377): »nøiet med det Mindre — haabende, at det Større muligen engang skal forundes mig, er jeg glad ved Tilværelsen, glad ved den lille Verden, der er min Omgivelse.« Da jeg skrev det, vidste jeg jo meget godt, at Hr. P. L. Møller og Corsaren ere til, og dog vidste jeg meget godt, hvad jeg skrev. Saadanne Personer høre ikke til min Omgivelse, og hvor paatrængende og nærgaaende de end ere; det hjælper ikke, det forstyrrer ikke min Glæde over den lille Verden, der er min Omgivelse; tvertimod Paatrængenheden hjælper mig kun til inderligere at glæde mig ved min Omgivelse.

Gid jeg nu blot snart maatte komme i »Corsaren«. Det er virkelig haardt for en stakkels Forfatter at staae saaledes udpeget i dansk Literatur, at han (antaget, at vi Pseudonymer ere Een) er den eneste, som ikke udskjeldes der. Min Foresatte, Hilarius Bogbinder, er bleven smigret i »Corsaren«, dersom jeg ikke husker feil; Victor Eremita har endog maattet opleve den Tort, at blive udødeliggjort — i »Corsaren«! Og dog, jeg har jo allerede været der; thi *ubi spiritus, ibi ecclesia: ubi* P. L. Møller, *ibi* »Corsaren«. Vor Landstryger ender derfor sit »Besøg i Sorø« ganske rigtigt med et af disse væmmelige Corsar-Angreb paa fredelige, respectable Mænd, der i hæderlig Ubemærkethed røgte hver sit Kald i Statens Tjeneste; paa udmærkede Mænd, der ved Meget have gjort sig fortjente, ved Intet latterlige; thi Forfattere maae som offenlige Personer finde sig i Meget, og deriblandt ogsaa i denne Paadutten af Slægtskab med Folk, der, da de lade Noget trykke, jo ogsaa ere Forfattere.

Frater Taciturnus,
Høvidsmand for 3die Afdeling af »Stadier paa Livets Vei«.

— —

Pag. 377] i nærv. Udg. VI. Bd. S. 452. er bleven smigret i »Corsaren«] Nr. 251 (4. Juli 1845) S. 3: om det f. Ex. ikke var mere Nydelse at spise tørt Brød og drikke Vand med Hilarius Bogbinder end at drikke Champagne med Hr. Bøotius. Victor Eremita har endog osv.] Corsaren Nr. 269 (14. Nov. 1845) S. 14: Gaaer man endnu et Skridt videre og sætter en Forfatter som Victor Eremita over Advocat Lehmann (hvilket vist er rigtigt, da Lehmann vil døe og blive glemt, men Victor Eremita aldrig døer), saa osv. *ubi spiritus, ibi ecclesia* hvor Aanden er, der er Kirken. P. L. Møller havde i 1842—43 megen Indflydelse paa Goldschmidt og Corsaren, hvori han skrev endel. et af disse væmmelige Corsar-Angreb] Gæa S. 180 ff. nævnes endel Mænd i og ved Sorø, bl. a. flere af Lærerne ved Akademiet, med Navn, tildels med Tilføjelse af sarkastiske Bemærkninger (S. 183 nævnes med Anerkjendelse S. K.'s Broder, den senere Biskop P. Kierkegaard, dengang Præst i Pedersborg).

VII.

Det dialektiske Resultat af en literair Politi-Forretning.

Med Hensyn til et Blad som »Corsaren«, der hidtil saadan læst af Mange og allehaande Mennesker væsenligen har nydt den Anerkjendelse, at ignoreres, foragtes, aldrig svares, var det det Eneste, der skriftlig lod sig gjøre, at En i dette Blad Roest og Udødeliggjort, for at udtrykke den literaire sædelige Tingenes Orden reflekteret i den Omvendthed, som dette Blad efter ringe Evne af yderste Anstrængelse har søgt at etablere, anholdt om at blive udskjeldt af samme Blad. Jeg antager, det er lykkedes. Thi at den samme Hr. Goldschmidt, der fortjener Ære for at have udgivet en god Bog (og det er i det mindste mit Ønske, at Paaskjønnelsen velvilligen og rigeligen og opmuntrende maa vorde ham til Deel) som Udgiver af »Corsaren« fortjener — Penge: forandrer ikke Bladets Forhold. Derimod begunstiger Forholdet æsthetisk, hvad jeg her forøvrigt gjerne ethisk skulde renoncere paa, Opfyldelsen af mit gamle Ønske: »bestandigt at beholde Latteren paa min Side«, deres Latter som have Sandhedens Forstand paa det Comiske, thi at blive udskjeldt paa Bestilling af En selv er netop denne Fordel, om jeg dog har gjort Skridtet for Andres Skyld. Man kan altsaa bestille »Corsaren« til at udskjelde, ligesom man bestiller en Lire-

---

for at have udgivet en god Bog] »En Jøde«, Kbhvn. 1845. M. Goldschmidts Navn stod dengang paa Corsaren som »Udgiver og Forlægger«. mit gamle Ønske] der tænkes vistnok paa Enten—Eller, 1. Bd. S. 27, hvor det dog ikke er Frater taciturnus, men A., der taler. bestille »Corsaren« til at udskjelde] Corsaren Nr. 276 (2. Jan. 1846) gjør i en Artikel »Hvorledes den omvandrende Philosoph fandt den omvandrende virkelige Redacteur af »Corsaren«« Nar ad S. K. paa Grund af hans Angreb i Nr. VI.

kasse til at gjøre Musik. Maaskee er den oftere før bleven brugt saaledes, dog med den Forskjel, at En, i Forbittrelse og Hadskhed dragende Ironien over sit eget Hoved, har bestilt »Corsaren« til at udskjelde en Anden.

Mere kan jeg ikke gjøre for Andre, end selv at begjere at blive udskjeldt. »Corsarens« faldne Aandrighed med samt dens skjulte Hjelpere: den vulgivage Vittigheds Professionister og Næringsdrivende skal og bør literairt ignoreres, ligesom borgerligt de offenlige Fruentimmer. For min egen Skyld kan jeg ikke siges at have gjort Stort, det skulde da være, at jeg, som man ellers siger det om Forsørgelsesanstalter, ved Artiklen skulde kunne antages een Gang for alle at have indskudt en saa betydelig Sum i »Corsarens« Nedrivnings- og Udskjeldelses-Anstalt, at denne vil føle sig forpligtet til af yderste Evne at præstere *præstanda*, maaskee for hele mit Liv, eller dog for længere Tid, indtil en ny Sums Indskydelse bliver fornøden i Anledning af et nyt fornærmeligt Angreb ɔ: ved atter at være bleven roest af »Corsaren«, et Blad, der kun volder den Bryderi med at skulle læse og med at skulle tage til Gjenmæle, den — som bliver rost. For hele mit Liv eller dog for længere Tid, siger jeg — med mindre Bestillingen af En selv paa at blive udskjeldt ved sit Dialektiske eller de ligeartede Bestillingers mulige Mængde netop skulde blive »Corsarens« Ruin.

Noget Saadant hændte i det mindste en Skrædder, om hvem jeg skal fortælle en Historie. Han levede i en Kjøbstad og sad i en kjøn lille Næringsvei (deri er hans Tilfælde forskjelligt fra »Corsarens«) med at vende gamle Klæder og andet saadant Arbeide. Men som det nu saaledes gaaer, at man ikke skal udfordre Guderne ved ufornuftige Ønsker, at disse ikke skulle spotte En, ikke ved at negte Ønsket, men ved at opfylde det: saa gik det saaledes med Skrædderen. Naar han sad paa Bordet, da sukkede han ofte til Guderne: »gid jeg maatte faae flere Kunder, endnu flere Bestillinger, at jeg maatte blive rig; og da endnu flere, at jeg maatte blive uhyre rig. Naar jeg saa var bleven uhyre rig, vilde jeg kjøbe mig et Kongerige og nedlægge Professionen«. Som han nu en Morgen, efterat have styrket sin Sjæl ved denne ufornuftige Andagt, sad paa Skrædderbordet: hvad saa? Pludselig indløber der et Bud fra en velhavende Mand, som sad i en stor Bedrift, med Bestilling paa nye Klædninger til alle hans Folk. Ak, ak! det var n y t Arbeide, og Skrædderen forstod sig kun paa det

---

præstanda hvad der skal ydes, sin Skyldighed. m a a s k e e f o r h e l e m i t L i v] S. K. blev for Fremtiden en staaende Caricatur i Corsaren.

gamle, med at vende gamle Klæder, med at lappe sammen og saaledes. Og dog var han jo ved sit Ønskes Opfyldelse! Hvad skete saa? Ja, det er en bedrøvelig Historie, som ikke kan fortælles uden Taarer: de maatte saamænd bære Skræddermesteren i Seng, og han blev aldrig Menneske mere. Menneskene vilde maaskee have straffet Skrædderen for hans ufornuftige Bøn, ved at berøve ham hans gamle Kunder; men Guderne straffede ham ironisk ved at opfylde Ønsket. — Og saaledes ogsaa, naar den, der driver den foragtelige Næringsvei at udskjelde, naar han maaskee mangen Gang fornærmer Guderne med sin Bøn, at Næringsveien maa florere, at der altid maa blive Flere og Flere at udskjelde, altid flere og flere Hidsighedens og Hadskhedens virksomme Assistenter ved Bladet; naar han under Arbeidet ved sin Profession hengiver sig til og nyder den Afmagtens og Arrigskabens Indbildning, at det er forfærdeligt at blive udskjeldt af ham, indtil han i Galskab gaaer saa vidt, at han endog mener, at Andre leve i samme Indbildning, saa han troer sig frygtet, fordi han aldrig faaer Svar og altid beholder det sidste Ord, ligesom i det borgerlige Liv Ingen er saa sikker paa at beholde Fortougsret som et offenligt Fruentimmer; naar han betrygget mod Lovenes Straf ved en Stab af ham repræsenterende Sjouere, sikkret mod literair Polemik ved Bladets Foragtelighed, sidder i fuld Virksomhed paa Værkstedet — og der da pludseligen en Dag indløber en Bestilling fra en anseet Mand (dog dette veed jeg nu ikke) men fra Den, hvem Udskjelderen selv har rost og udødeliggjort, maaskee for dog ved at rose Nogen desto bedre at kunne udskjelde Andre, en Bestilling paa at blive udskjeldt: saa er det ogsaa en ny Art Arbeide, forbunden med en ganske egen Art af dialektisk Vanskelighed. Og hvorledes gik det ikke Skræddermesteren med det nye Arbeide og med det lønlige Ønske, som blev ironisk bønhørt? Og det at udskjelde er endnu mere dialektisk end det, kun at kunne vende gamle Klæder. Den, hvis Roes den Ærekjære negter at honorere, hans Udskjelden bliver en Æressag. Den, hvis Udskjelden og hvis forfeilede Vittigheds-Angreb aldrig Nogen har svaret, hvorimod det første Svar, han fik, var en Protest mod hans Roes af den Roste, hans Udskjelden er nu, ved Svaret paa Udødeliggjørelsen, bleven aabenbar at være, hvad Tausheden i Forhold til Angrebet dømte den at være. Det, at være frygtet, er anderledes dialektisk end det at lappe sammen, thi den, hvem de Ærekjære gaae af Veien for i Literaturen, han har ikke Magten, men han er Afmagten. Den borgerlige Øvrighed vilde maaskee standse Næringsveien ved at forhindre ham i at skjelde i Bladet; Ironien begunstiger netop Næringsveien

— ved at begjere at vorde udskjeldt. Den borgerlige Øvrighed vilde maaskee bruge Magten mod den formentlig Frygtelige, og saaledes dog gjort ham en Concession. Ironien gaaer ganske rolig ind til den Frygtelige — og viser netop derved ganske, at han ikke er frygtelig.

Veien er aabnet, og som der staaer i de pseudonyme Bøger: Methoden forandret. Enhver, der bliver fornærmet ved at roses af dette Blad, hvis han tilfældigvis bliver vidende derom, han tage til Gjenmæle, om han saa vil, og bekræfte derved den sædelige Literaturs Dom over »Corsaren«: at den skal have Lov til at fortsætte Næringsveien med at angribe og udskjelde lige saa meget den vil, men understaaer den sig at rose, da skal den møde engang ved Leilighed dette korte Gjenmæle: maa jeg bede, at jeg bliver udskjeldt, det er for galt at opleve den Tort at blive udødeliggjort af »Corsaren«. Uleiligheden vil ikke være stor, som skulde man nu læse »Corsaren«, for at see efter, om man blev rost. Ingenlunde. Det vil vel sjeldnere skee, og bliver man tilfældigvis uvidende derom, er Ulykken heller ikke saa stor, at man ikke tager til Gjenmæle. Desuden tvivler jeg ikke paa, at Politiopsynet, Hr. Justitsraad Reiersen, som jo dog skal have den Uleilighed at læse Bladet igjennem, hvis man bad ham derom, vil gjøre En den Tjeneste, blot med et Par Ord at underrette En om, at man var bleven rost. Svaret, der skal gives, er ganske kort, og jeg har jo fremsat en Formel, man passende kunde bruge. Varianterne ville være paa sidste Sted, hvor der efter Omstændighederne i den factiske Sandheds Medfør maatte staae, istedetfor udødeliggjort: rost, anerkjendt, beundret, nævnt med Udmærkelse, anbefalet, indkaldt, anvist Æerespladsen osv.

Frater Taciturnus.

---

som der staaer i de pseudonyme Bøger] Stadier VI. Bd. S. 281, sml. Enten—Eller I. Bd. S. 263 ff. Hr. Justitsraad Reiersen] fra 1834 Censor.

VIII.

Foranlediget ved en Yttring*) af Dr. Rudelbach mig betræffende.

Yttringen findes p. 70.

I Texten staaer: Sandelig, Kirkens dybeste og høieste Interesse i vore Dage er . . . . . . netop at blive emanciperet fra det man med Rette kan kalde Vane- og Stats-Christendom. [121].

Hertil saa Noten 121. [121]) Det er det samme som en af vore mest udmærkede Skribenter fra de sidste Dage, Søren Kierkegaard, søger at indprente, indpræge, og som Luther siger inddrive alle dem, som ville høre.

Derpaa fortsættes Texten saaledes i det umiddelbart paafølgende Punktum: Men til denne Emancipation er Civilægteskabet et vigtigt, maaskee et uundværligt Middel, et nødvendigt Led i Organisationen af alle de Foranstaltninger, som betegne og betinge Religionsfrihedens Indførelse.

---

*) I hans sidste Skrift: Om det borgerlige Ægteskab 1851.

Om det borgerlige Ægteskab. Bidrag til en alsidig, upartisk Bedømmelse af denne Institution, nærmest fra Kirkens Standpunkt. Af Dr. A. G. Rudelbach, Kbhvn. 1851. (Afvigelser i Noten 121: en] een — mest] meest — siger] siger, — som ville] der ville).

Altsaa alle disse mange qvalitetsforskjellige pseudonyme Skrifter lige fra »Enten — Eller«, saa dernæst alle mine forskjelligartede opbyggelige Skrifter, alt Dette slaaes sammen under Eet og kaldes: Søren Kierkegaard.

Men til Yttringen selv. Paa denne passer temmelig nøie det Udtryk i Sproget: den er kun halv sand, det vil sige, det Halve, bogstavelig taget, er det Sande, det andet Halve er Usandhed*).

Jeg er en Hader af »Vane-Christendommen«. Det er Sandhed. Jeg hader Vane-Christendommen i hvilkensomhelst Skikkelse den viser sig. Dette »i hvilkensomhelst Skikkelse« kunde jeg ønske særligen bemærket; thi Vane-Christendommen kan jo have mange Skikkelser. Og var der slet intet Andet at vælge, var Valget kun mellem denne Art Vane-Christendom: en verdslig Letsindighed, der sorgløst lever hen i den Indbildning at være Christen, uden maaskee engang at have noget Indtryk af Christendommen, og den Art Vane-Christendom, der findes hos Secterere, Opvakte, Hyperorthodoxe, Partigængere — naar galt skal være, jeg vælger ubetinget den første. Den første Art har dog kun letsindigt og negativt taget Christendommen forfængeligt, hvis man ellers overhovedet altid endog tør dømme den saa strengt; den anden har maaskee i aandeligt Hovmod, i ethvert Tilfælde positivt taget Christendommen forfængeligt; den første kunde man næsten fristes til at smile af, fordi man haaber, den anden kan bringe En til at gyse. Men som sagt, det er sandt, jeg er en Hader af al Vane-Christendom. Jeg kan derfor naturligvis heller ikke have det Mindste mod, om vor lærde Theolog Dr. R. siger noget Saadant, tvertimod jeg vilde — saameget mere som jeg kjender denne Mand fra min Faders Hus, og holder mig overbevist om, at han virkelig er venskabelig sindet mod mig — jeg vilde endog takke ham derfor. Jeg har heller ikke Noget mod, om Dr. R. fremtidigen i al Stilhed indslutter mig i sine Forbønner, at det maa lykkes mig indtil det Sidste at bevare dette Had til al Vane-Christendom, hvad, som jeg troer og

*) Dog maa selv i den første Halvdel (det om »Vane-Christendommen«) det Udtryk »emancipere« ikke urgeres, saa man derved tænker paa, at jeg i min Virksomhed skulde have brugt udvortes Midler eller foreslaaet Brugen af disse, ei heller maa det Ord »Kirke« urgeres, saa man glemmer, at jeg ene har beskæftiget mig med »den Enkelte«; thi da bliver ogsaa denne Halvdel usand. Og derfor sagde jeg, at Udtrykket »den er kun halv sand« passer »temmelig nøie«, thi ganske nøie taget er Yttringen vel ikke engang halv sand.

---

der findes hos Secterere, Opvakte osv.] Rudelbach var Grundtvigianer.

haaber, Dr. R. ogsaa bevarer, om jeg end maaskee er opmærksom paa Former af den, som mindre har tildraget sig hans Opmærksomhed. Det Eneste jeg her kunde ønske, var, at han ikke fremtidigen vilde bringe dette vildledende Ord »Emancipation« i Forbindelse med min Stræben; og det Eneste jeg her kunde befrygte er, om det nu, da jeg selv har sagt det, skulde blive en Vane i Literaturen at sige om mig, at jeg er en Hader af al Vane-Christendom.

Nu til den anden Halvdel af Yttringen. Jeg skal have rettet mig mod »Stats-Christendommen«, ja det skal være Betydningen af dette Søren Kierkegaardske *in toto* at angribe Stats-Christendommen, nærmere forstaaet, at kæmpe for Kirkens Emancipation fra Staten, eller dog at »indprente, indpræge, inddrive« dette.

I Ursins Regnebog, som brugtes i min Skoletid, stod der, at der udloves en Douceur til Enhver, som kunde finde nogen Feil i Bogens Regnestykker. Jeg udlover ogsaa en Douceur til Den, der i disse mange Bøger kan paavise et eneste Project i Retning af Forandring i det Udvortes, eller blot en Antydning af et saadant Project, eller blot Noget, der i fjerneste Maade endog for den mest Nærseende paa den længste Afstand kunde ligne en Antydning af et saadant Project eller af en Troen paa, at det er i det Udvortes Feilen stikker, at det er Forandring i det Udvortes der behøves, Forandring i det Udvortes der skal hjælpe os.

I Forhold til den mig forundte Evne har jeg med Flid ogsaa med adskillige Opoffrelser redeligt arbeidet for at inderliggjøre Christendommen i mig og i Andre, hvis ellers Andre ville lade sig paavirke. Men just fordi jeg fra Begyndelsen har forstaaet, at Christendom er Inderlighed, og Inderliggjørelse af Christendom just min Opgave: derfor har jeg med den ængsteligste Samvittighedsfuldhed vaaget over, at der da ikke har indblandet sig ikke en Passus, ikke et Punctum, ikke en Linie, ikke et Ord, ikke en Stavelse, ikke et Bogstav i Retning af Forslag til Forandring i det Udvortes, eller i Retning af en Troen paa, at det er i det Udvortes Feilen stikker, at det er Forandring i det Udvortes der behøves, Forandring i det Udvortes der skal hjælpe os.

Intet er jeg saa betænkelig ved som ved Alt, hvad der endog blot smager af denne usalige Forvexling af Politik og Christendom,

---

in toto under et. Ursins Regnebog] Regnebog eller Anviisning hensigtsmæssigen at udføre Huus- og Handelsregning, af Mag. Georg Frederik Ursin (Kbhvn. 1824). Bag paa Titelbladet udloves »Een Species-Rigsdaler, for hver Feil i Faciterne, til den Første, der opgiver ham [Forf.] samme« (efter 3. Opl. 1841).

en Forvexling, der saa let kan bringe en ny Art Kirke-Reformation op og i Mode, den bagvendte Reformation, der reformerende sætter et nyt Slettere i Stedet for et gammelt Bedre, medens det dog skal være vist og sandt, at det er en Reformation, i hvilken Anledning hele Byen bliver illumineret.

Christendom er Inderlighed, Inderliggjørelse. Ere til en given Tid de Former, hvorunder der skal leves, ikke de fuldkomneste: nu, i Guds Navn; kan man faae dem bedre: vel. Men væsenligen: Christendom er Inderlighed. Som det er Menneskets Fortrin for Dyret at kunne leve under ethvert Clima, saaledes rangerer Fuldkommenhed i Christendom, just fordi denne er Inderlighed, efter sin Styrke til at kunne leve om saa var under de ufuldkomneste Former. Politik er dette udvortes Væsen, denne tantaliske Travlhed for Forandring i det Udvortes.

Som man atter seer af hans sidste Skrift, troer Dr. R. paa, at det der skal frelse Kirken og Christendommen er »de frie Institutioner.« Skulde dette høre med til sand Christendom denne Tro paa de, politisk opnaaede, frie Institutioners frelsende Magt, saa er jeg ingen Christen, ja endnu værre, jeg er et rent Djævelens Barn; thi, oprigtigt talt, jeg har endog Mistanke til disse, politisk opnaaede, frie Institutioner, især til deres frelsende og gjenfødende Magt. Det er min Christendom, eller saa christendum er jeg, som da forresten aldrig har befattet mig med »Kirke« og »Stat« — det er meget for Stort for mig; dertil behøves ganske anderledes Seere, end jeg er, eller ogsaa bør det ganske simpelment overlades de ordenligen dertil Beskikkede og Kaldede. Jeg har heller aldrig kæmpet for »Kirkens« Emancipation saa lidet som for den grønlandske Handels, Qvindernes, Jødernes eller nogensomhelst anden Emancipation. Jeg har, som Enkelt, med Sigtet »den Enkelte«, tilsigtende Inderliggjørelse i Christendom i »den Enkelte«, conseqvent, med Aandens Vaaben, ene og alene med Aandens Vaaben kæmpet for at gjøre opmærksom paa og mod at lade sig bedrage af »Sandsebedrag«. Og som det da efter min Mening er et Sandsebedrag, om En indbilder sig, at det er de ydre Former, der forhindre ham i at blive Christen, saa er det, ja det er det samme Sandsebedrag, om En indbilder sig, at det er de ydre Former, der skulle hjælpe.

At en Politiker troer paa, at det er de frie Institutioner, der skal hjælpe Staten — det kan jeg forstaae, fordi Politik er Udvortes-

---

tantaliske] der er vistnok tænkt paa Sisyphos' Travlhed med stadigt at rulle Stenen op ad Bjerget.

hed, som, hvad jo ligger i Sagen, ikke har Livet i sig selv, men maa hente det fra Formerne, og derfra denne Tro paa Formerne. Men at Christendommen, som har Livet i sig selv, skal frelses ved de frie Institutioner, dette er i mine Tanker en aldeles Miskjendelse af Christendommen, der, hvor den er sand i sand Inderlighed, er uendelig høiere og uendelig friere end alle Institutioner, Constitutioner osv. Det er ikke udvortes fra Christendommen skal hjælpes, ved Institutioner og Constitutioner, og da allermindst, naar disse ikke, paa gammelt Christeligt, skulle lidende tilkæmpes ved Martyrier, men paa Politisk, selskabeligt-venskabeligt vindes ved Ballotation eller i Tal-Lotteriet — at hjælpes paa den Maade er tvertimod dens Undergang. Christendommen er den seierrige Inderlighed. Og det var dette der skulde arbeides for, at denne seierrige Inderlighed var om muligt i ethvert Menneske, at »den Enkelte« sandere og sandere blev Christen. Det var dette, der skulde gjøres: Selvbekymringen skal vækkes i »den Enkelte«, den Selvbekymring, der uendelig giver ham Andet at tænke paa end de ydre Former, den Selvbekymring, der, naar den saa har gjort et Menneske saaledes indadvendt, under høiere Indflydelse forklarer sig til hin seierrige Inderlighed, medens dog Selvbekymringen vedbliver, betryggende ham, at han ikke atter bliver udadvendt. Derfor har jeg, for Idealerne, kæmpet mod »Sandsebedragene«, for, ved Synet af Idealerne, at vække denne Selvbekymring i »den Enkelte«, selv bekymret, saaret af Idealerne, dog usigelig glad derved og taknemmelig derfor.

Forskjellen mellem Dr. R. og mig er iøinefaldende nok; denne Forskjel maa jeg paa det Bestemteste gjøre gjældende. Der er en anden ogsaa iøinefaldende Forskjel mellem os, som jeg villigt fremhæver: Dr. R. er i Besiddelse af en forbausende Lærdom, efter hvad jeg kjender vel den lærdeste Mand i Danmark, Noget vi, i mine Tanker, alle bør være glade ved, at der er en saadan lærd Mand iblandt os; derimod er jeg, især sammenlignelsesvis, udi Lærdom og »Vidskab« en Stymper, der saadan til Husbehov kan den lille Tabel. Men en anerkjendende, og i saa stærke Udtryk anerkjendende Despointeren af min Forfatter-Virksomheds Betydning har jeg ikke kunnet tie til; jeg frygter virkelig for, at det, om end med faa Ord, skulde lykkes, »som Luther siger at inddrive« denne — Misforstaaelse »i alle dem, der ville høre«. Og jeg har troet, at det, netop i dette Øieblik, var min Pligt at imødegaae — hvad vel ellers neppe kunde være faldet mig ind — og lidt udførligere, end det i ethvert Tilfælde ellers kunde være faldet mig ind, at imødegaae denne Misforstaaelse, ogsaa for at forhindre, at

det da ikke, maaskee forledt ved denne Yttring af Dr. R., skulde blive et vist Parti »en Vane«, udenvidere at indrollere mig paa Partiet.

S. Kierkegaard.

Lad mig dog tilføie Følgende, for at hvad jeg siger ikke skal blive misforstaaet, som var det min Mening, at Christendom ene og alene bestod i, at finde sig i Alt betræffende de ydre Former, uden at gjøre det Mindste, som vidste ikke Christendommen ypperligt Besked om, hvad der er at gjøre — naar galt skulde være. Men med slige Tilfælde har hele min Forfatter-Virksomhed slet Intet at gjøre; jeg har kun, endogsaa digterisk, afgivet hvad man kunde kalde et Existential-Correctiv til et Bestaaende i Retning af Inderliggjørelse i »den Enkelte«, det vil sige, det Bestaaendes Lære og Indretninger har jeg saavist aldrig indvendt et Ord mod, men jeg har arbeidet for, at denne Lære maatte blive mere og mere Sandhed i »den Enkelte«. Og har jeg endog, for at forhindre enhver Misforstaaelse, under hele denne Operation bevaret polemisk Sigte paa »Mængde«, det Numeriske, *item* paa, hvad der er vor Tids Skødesynd, det selvgjorte Reformatoriske og Falsationerne i denne Retning.

I Apostlernes Gjerninger læse vi de Ord: man bør adlyde Gud mere end Mennesker. Altsaa der gives Tilfælde, hvor et Bestaaende kan være af den Beskaffenhed, at den Christne ikke bør finde sig deri, ikke bør sige, at Christendom just er denne Ligegyldighed for det Udvortes.

Men lad os nu see, hvorledes Apostlerne: ikke bare sig ad — thi hvorledes disse ærværdige Skikkelser bare sig ad, det veed vel Enhver.

Apostlerne gik ikke saadan og snakkede med hinanden og sagde: »Det er utaaleligt, at Synedriet sætter Straf paa Ordets Forkyndelse. det er Samvittighedstvang. Dog, hvad skulle vi gjøre? Skulle vi ikke see at blive nogle Stykker, og saa indgive en Adresse til Synedriet, eller see at komme med paa en Synode; det var ikke umuligt, at vi saa, ved at holde sammen med hvad der ellers er vore Fjender, kunne ved Ballotation faae Majoriteten, at vi da kunne faae Samvittighedsfrihed til at forkynde Ordet«. Gud i

---

I Apostlernes Gjerninger] 5, 29.

Himlene! Ærværdige Skikkelser tilgiver, at jeg har maattet tale saaledes, det var nødvendigt.

Hvorledes bare de sig derimod ad — thi der er dog vist Adskillige, der have glemt det. »Apostelen« er væsenligen en enlig Mand; mellem Apostle er der intet Parti-Sammenhold, end ikke tænkeligt, den Ene seer ikke paa den Anden hvad han skal gjøre, hver er ved sig som Enkelt bunden til Gud. Saa beraadfører Apostelen sig med Gud og sin Samvittighed. Derpaa lukker han ligesom sin Dør op, Døren fra sit ensomme Indelukke, og gaaer, mir nichts und Dir nichts, derimod med Gud ud paa Gaden — for at forkynde Ordet. Lad os antage, at En møder ham, der siger: Veed Du, at Synedriet har sat Hudflettelse paa at forkynde Ordet. Apostelen svarer: Naa, har Synedriet det, saa vil jeg altsaa blive hudflettet. Imorgen sætter Synedriet Dødsstraf. Apostelen svarer: Naa, har Synedriet gjort det, saa vil jeg altsaa blive henrettet. Han lader det Bestaaende bestaae; ikke et Ord, ikke en Stavelse, ikke et Bogstav i Retning af Forandring i det Udvortes, ikke den flygtigste Tanke i hans Hoved, ikke et Blink med Øiet, ikke en Mines Bevægelse i denne Retning. »Nei«, siger Apostelen, »lad det kun staae urokket fast, dette Bestaaende; thi dette staaer med Guds Hjælp ogsaa urokket fast, at idag bliver jeg hudflettet, imorgen henrettet, eller, hvad der er det Samme, idag forkynder jeg Ordet og imorgen, Amen«. O, Tak, tak, at Du bar Dig saaledes ad; havde Du baaret Dig ad som de moderne Christne, saa var Christendommen aldrig kommet ind i Verden!

Og her et christeligt Memento. Ordenligvis er Christendom indenfor »Christenhed« just Ligegyldighed for det Udvortes i Selvbekymring. Men collidereɴ En saaledes med det Bestaaende, at det kunde falde ham ind, at det er et Samvittighedsspørgsmaal, — store Gud, et Samvittighedsspørgsmaal! — og han vover at sige dette: da har han at være enlig Mand, at stride lidende, at vælge Martyriet. Samvittighed og Samvittighedssag kan — dette er evig vist og ligger i Sagen selv, thi Samvittighed er ingen numerisk Bestemmelse — kun repræsenteres af enlig Mand og i Charakter, ved Handling*), ikke ved at foranledige en Discussion, der ender

*) Som Exempel kan tjene Luthers Ægteskab med Katharina v. Bora — thi med Luther, nei med Luther var der aldrig Vrøvl.

Hvorledes bar han sig da ad? Han beraadfører sig med Gud og sin Samvittighed. Efter frygtelige Kampe og Anfægtelser forvisser han sig om: der maa paa dette Punkt sættes en intensiv Handling ind. Det er Samvit-

med Ballotation. Alt, hvad der er Parti og vil virke som Parti, maaskee endog intriguerende — naar det mod et Bestaaende vil beraabe sig paa »Samvittighed«, da forskylder det en Usandhed.

Er det da Samvittighedssag, skal der altsaa strides saaledes. Er det ikke Samvittighedssag, da bliver Sagen en ganske anden. Det bliver saa netop Christendom: i Selvbekymring at udvikle Ligegyldighed for det Udvortes. Skulde der alligevel være een eller anden Forandring, en Svagere kunde ønske (thi, saaledes for-

---

tighedssag! Han tier. Endnu tier han, skjøndt besluttet. Nu er Øieblikket der til at handle — nu er han gift. »En Præst?!« Ja, tiltrods for Paven. »Med en Nonne?!« Ja trods hele Opinionen. — Tak; forsmaae ikke en taknemlig Lykønskning til Dit Ægteskab — strax samme Dag blev Du neppe overrendt af Lykønskende! Forsmaae ikke denne Lykønskning fordi den er fra en enlig Mand — og skulde Du nu modtage Gratulationer endog blot af alle de »gifte Præster«, saa blev det igjen maaskee altfor meget.

Hvorledes bar han sig derimod ikke ad? Han gik ikke i hjerteligt Vrøvl med Kreti og Pleti, Venner og Venner, kastende et verdenshistorisk Blik paa Kirkens Fortid, et Do. Do. paa dens Fremtid. Ei heller talte han til disse »flere Venner« saaledes. »Det Spørgsmaal om Præsteægteskab er en Samvittighedssag. Men hvad skulle vi gjøre? Lader os holde sammen, see at blive nogle Flere, saa vil jeg komme frem med et Andragende. Lad os gaae til Rigsdagen. Vel sandt, Sagen beskæftiger mig religieust, men der er et betydeligt Parti, som af verdslige Grunde interesserer sig for det Samme. Naar vi da balloterende holde sammen med dem, saa er det, efter mit nøiagtige Kjendskab til Talforholdene (og Kjendskab til Talforholdene — indprænter Eder dette Ord, bevarer det for Historien, thi dette Ord er mit Livs Hemmelighed — Kjendskab til Talforholdene er det egentligen der gjør »Reformatoren«) det er ikke umuligt, det er ikke umuligt, at vi kan knibe et Par Points fra Modparten, og knibe os igjennem — til Samvittighedsfrihed! — med en lille bitte kneben simpel Majoritet. Det er ikke umuligt, efter hvad jeg kjender til Talforholdene. Og skulde det vise sig, at det ikke kan naaes, saa kan vi jo tage Andragendet tilbage, den Sag er da ikke saa farlig.« Nei, den Sag er rigtignok ikke farlig. — Tilgiv, kjære Luther, Du Guds og altsaa ogsaa Anfægtelsernes Mand, tilgiv; men jeg troer, at hvor megen Uvillie der end vilde være i Dig ved at see sligt Væsen, Du vilde dog være enig med mig i, at der egenligen ikke er Andet at sige end: den Sag er rigtignok ikke farlig. Det eneste Farlige — og det var meget farligt — det eneste Farlige var, om Sligt blev kaldet Reformation og Alvor.

staaet, er just den den Stærkere, der i Selvbekymring har størst Ligegyldighed), nu vel, saa yttrer man dette Ønske, siger: jeg kunde ønske — men man taler ikke om Samvittighedssag, og man gyser for, at dette skulde blive En »en Vane«. Det er min Mening, thi jeg er en Hader af al »Vane-Christendom«.

IX.

En flygtig Bemærkning betræffende en Enkelthed i Don Juan.

Mozarts Don Juan er atter bragt paa Scenen; i Forhold til meget andet Opvarmet, Forfinet og Unærende har Theatret i denne Opera, som det hedder i Husholdningssproget, et godt Saltmadsstykke, man længe kan have godt af, og Publikum glædes allerede ved at vide, at den kan gives, selv om den opførtes sjeldnere. — Bladene have allerede voteret, betræffende Opførelsen i det Hele og i det Enkelte, jeg skal ikke fordriste mig til at have nogen Mening saa hurtig, end ikke om Bladenes Vurderingsforretning. Det er en skjøn gammel Regel af afdøde Socrates, at slutte beskedent fra det Lidet, man forstaaer af en Ting, til det Meget, man ikke forstaaer; Theaterkritiken i Bladene paabyder mig altid den yderste Beskedenhed og en asketisk Afholdenhed fra enhver Slutning.

Om Hr. Hansens Præstation er der sagt Meget med universel Algyldighed og en beundringsværdig Færdighed, der strax er færdig. Jeg fordrister mig ikke til at have en saa almindelig Dom strax færdig. Derimod er der et enkelt Punkt, paa hvilket jeg er bleven opmærksom, hvorved jeg et Øieblik ønsker at dvæle, udbedende mig en Læsers Interesse; thi jeg ønsker ikke at sinke Nogen, der har Hastværk, eller at spilde Forretningsmænd deres Tid. Jeg dvæler saa meget hellere ved denne Enkelthed, som jeg anseer den ikke for et Glandspunkt i Hr. H.s Opfattelse og Gjengivelse,

---

Mozarts Don Juan] der havde hvilet siden Nov. 1840, blev Febr. 1845 atter optaget paa Repertoiret og gik i den Saison 5 Gange, sidste Gang 8. Mai.
af afdøde Socrates] efter Diogenes Laert. II 22 skal Sokrates have sagt om Herakleitos, at, hvad han forstod af hans Skrift, var godt, og at han derfor antog det samme om det deri, som han ikke forstod. Hr. Hansens] J. Chr. Hansen (1812—80) spillede Don Juan 1839—70.

hvorom jeg i Almindelighed ingen Mening har, men for et Glandspunkt, hvad enten saa denne Skuespiller overalt præsterer ligesaa meget (hvilket jo ikke kan fordunkle en Enkeltheds ægte Glands) eller han paa andre Steder præsterer mindre (hvilket jo kun kunde i relativ Forstand gjøre Glandspunktet mere iøinefaldende). Dette Punkt er Duetten med Zerline i 1ste Act, hvor man, hvis man ellers maaskee har en anden Mening om Recitativernes Betydning for Opførelsen paa vor Scene, maa ansee disse for en absolut Gevinst.

Af en Sanger fordres der først Stemme, saa fordres der Foredrag, hvilket er Enheden af Stemme og Stemning, og noget Andet end Stemmens Bøielighed i Coloratur og Løb, da det som Mulighed er den gjensidige Commensurabilitet, og som Virkelighed Stemmens og Stemningens Samlyden i Foredraget; endeligen fordres der af den dramatiske Sanger, at Stemningen er den rette i Forhold til Situation og poetisk Individualitet. Naar Sangeren har Stemme og sætter Stemning til, saa er han konstnerisk i Lidenskab; er han tillige Skuespiller, vil han ved Mimik endog kunne omfatte Modsætninger paa een Gang. Jo mere han selv er reflecteret og øvet i at tumle Stemmen paa Stemningens Pianoforte, desto flere Combinationer vil han raade over og saaledes kunne gjøre Componistens Fordringer Fyldest, naturligvis naar Componistens Værk veed at gjøre Fordringer til Sangerens Foredrag, og ikke hører til de ufordragelige og uforedragelige Operaer. Er han mindre reflecteret, vil han i Stemning og Charakter ikke have saa stort Omfang; men Eet bliver der tilbage: al Stemnings universellere Grund, at kunne sætte Phantasi til Stemmen, at kunne synge med Phantasi. Et saadant Foredrag er det, jeg har beundret hos Hr. H. paa det omtalte Punkt.

Til Duetten med Zerline gjør man uvilkaarligt store Fordringer. Den første Scene med Anna er for stormende, til at man ret kan tage Kjende paa Don Juan; men her er Alt lagt i Orden, Omgivelsen fjernet, Opmærksomheden spændt paa, hvorledes han nu vil bære sig ad i sit første Anløb, og man tænker: her skal vi faae at see, om Don Juan er en Laps, en Vindbeutel (hvad et Menneske bliver, naar han vil være en Don Juan), der i Leporello har en godtroende Trompeter og i Mozart en afmægtig Troubadour, eller han er hin Navnkundige og hin Navnkundiges berømteste Værk. Componisten præsterer Præstanda. Accompagnementet er indyndende og overtalende, som Bækkens rislende Gjentagelse, saa-

Den første Scene med Anna] 1. Act 2. Scene.

ledes vender det bedaarende tilbage, idet Orchestret skjøtter sig selv og bliver ved og kan ikke blive færdigt; det virker hendrømmende, men dog indtagende, som Blomsterduft virker bedøvende; det fører bort i det Uendelige, ikke med Lystens Energi, men med den stille Higen. Mozart veed nok, hvad han gjør, og en Zerline skjønnes ikke at have Individualitets-Forudsætninger, der betinge en anden Opfattelse som f. Ex. den stærkeste Opflammen af Lidenskab i et Fælledsskab af Lyst, hvor qvindelig Begjær i Energi og i at vove næsten hamler op med Juans Naturmagt; eller en qvindelig Fortabelse i Juan, i hvilken der hengives en uendelig qvindelig Rigdom; eller en beseiret Modstand, der synker med Stolthed; eller hin ædle Eenfold, der bedrages; eller hin ophøiede Renhed, der besmittes; eller hin ydmyge Inderlighed, der een Gang krænket, er krænket for Livstid; eller hin dybe Godtroenhed, der, skuffet, er skuffet for evigt; eller Uendelighedens hellige Lidenskab, der vildledes i Fortabelse; eller qvindelig Dumdristighed, der gaaer i Lyset osv. Zerlines Forførelse er et stille Bryllup, der gaaer af uden al Ophævelse. Væsentligen gaaer den saaledes til: hun veed ikke, hvordan det var, men saa var det, og saa var hun forført*); og Resultatet af Zerlines yderste Anstrængelse i Forstands-Øvelse er dette: man kan ikke forklare det. Med Hensyn til Opfattelsen af Zerline er dette af stor Vigtighed. Det var derfor en Feil af en ellers fortjenstfuld Skuespillerinde, Md. Kragh, at synge den Replik: »nei! jeg vil ikke«, med et stærkt Udtryk, som var der en Beslutning, der gjærede i Zerline. Langtfra. Hun er fortumlet, ør i Hovedet, underlig om Hjertet strax fra Begyndelsen. Giver man hende Tanke paa dette Punct, saa er hele Operaen for-

*) Derfor vilde Leporello og Zerline ypperligt kunne tale sammen naar han vilde sige til hende betræffende Don Juan, hvad han i gamle Dage sagde til Elvira, og hvad der oprørte hende allermest: »ja! oh ja! det er saa besynderligt, for ligesom man er, saa er man borte.« Og saa vilde Zerline sige: »ja er det ikke det, jeg siger, man veed slet ikke, hvorledes det gaaer til.«

---

hun veed ikke, hvordan det var] sml. I. Bd. S. 81—82. **Md. Kragh]** Boline Margrethe Kragh f. Abrahamsen (1810—39) spillede Zerlina 1833—39 (som Jfr. Abrahamsen allerede 1829). **den Replik]** i 1. Act 9. Scene (Forførelsesduetten), hvor der nu i Overensstemmelse med den italienske Text synges: Jeg vil og jeg vil ikke, stod der tidligere (i L. Kruses Bearbeidelse, Kbhvn. 1807, S. 33): Jeg vil — Nei! — jeg vil ikke! . . . . Masettos Siel vil blode. **hvad han i gamle Dage sagde til Elvira]** se I. Bd. S. 109 Anm.

feilet*). De følgende Ord: »Mazettos Sjæl vil bløde«, gjælder det Samme om. Har denne Sympathi Art, saa gaaer det Hele ikke an. Repliken maa derfor ikke betyde mere og ikke synges anderledes, end at den staaer *au niveau* med uvilkaarlige Gestikulationer, som f. Ex. at holde i Forklædet, at støde Don Juans Omfavnelse fra sig. Dette netop gjør hende skjøn og elskelig, hendes Forhold til Mazetto rigtigt. I Arien *»batti, batti«* at høre et Forsoningsværk, er pure Misforstaaelse. Hun er endnu ikke ganske ved sin Smule Besindelse, der altid kan strække rigelig til i Mazettos Husholdning, men ikke i Don Juans Snare; hun seer, at Mazetto er vred, saa er der jo ikke Andet for, saa maa hun til at snakke godt for sig hos ham og for sig selv; thi hvad det Hele var, er ikke blevet hende klart, og hendes Uskyldighed er i hendes Uskyldighed hende aldeles utvivlsom. I denne Naivetet maa hun holdes; hun kan end ikke rigtig blive klog paa Mazetto, at han kan blive saa vred. Forsoningen maa derfor heller ingen Charakter have, som var hun nu frelst. Ingenlunde, saasnart hun seer Don Juan, saa begynder det igjen, og saa maa hun igjen hen og klynke lidt for Mazetto, og

*) Anlæget er i saa Fald altereret: Det Dybsindige og Græske, at Don Juan snubler over et Halmstraa, over en lille Zerline, medens han falder for ganske andre Kræfter. Totalvirkningen og Totaleenheden forstyrres. Annas Lidenskab, Mordet paa Commandanten, Gjensynet med Elvira, Alt er Don Juan imod; han er ifærd med at standses og første Gang i sit Liv tager han efter Veiret. Alt dette er skeet saa tidligt, i de to første Scener, saa Operaen endnu er i sin Begynden. Hvorledes skal nu denne Forførelse være, der foregaaer i Stykket? Eet af To: enten en saa vanskelig og farefuld, at Spændingens Incitament hidser hans yderste Lyst og yderste Kraft (hvilket dog vil svække Virkningen og svækkes ved Virkningen af Anna og Elvira), eller en ubetydelig lille elskværdig Bondepige med Natur-Skjelmeri og Barnlighed, en Qvinde-Formation, som kun approximatorisk findes i Norden, og for hvilken den katholske Kirke har en blandet Kategori. Don Juan er da vel i sit Element, men Virkningen af de Øvrige i Stykket ikke svækket. Dette er Mozarts Mening, og i denne Mening har Stykket sin skjønne Enhed, Mozart sin lykkelige Opgave. Don Juan og Zerline forholde sig umiddelbart til hinanden som Naturmagt til Naturbestemmelse, et reent musikalsk Forhold.

I Arien *»batti, batti«*] (slaa kun, slaa kun, min Masetto!) 1. Act 13. Scene. saa maa hun igjen hen og klynke osv.] 1. Act 20. Scene (Kruse S. 63: Min Hr. Brudgom nu suurmuler atter, atter maae jeg ham stille tilfreds). Det Dybsindige og Græske] der tænkes paa den græske Forestilling om Nemesis, der kommer ved Hjælp af en ubetydelig og upaaagtet Omstændighed.

saa trøster hun ham, og saa troer hun selv tilsidst, at det er Don Juan og Mazetto, der ere blevne Uvenner, Gud veed hvorover, og hun den, som skal snakke dem tilfreds. Lad et Par Aar være forløbne, og tag saa ud og besøg Mad. Mazetto; Du vil finde Zerline væsenligen uforandret. Som hun gaaer og leger med i Operaen, saa gaaer hun nu og vimser i sit Hus, nydelig, allerkjæreste osv. Vilde Du sige til hende: »men hvordan var det dog med denne hersens Don Juan«, saa vil hun svare: »ja, det var besynderligt, en besynderlig Bryllupsdag, saadan et Hurlumhei, og jeg maatte være paa Færde allevegne, snart var det Mazetto, som knurrede, snart Don Juan, der vilde tale med mig, og det er vist nok, at havde jeg ikke været, saa havde de slaaet hinanden ihjel«. Saaledes maa hun holdes, for at være klar i qvindelig Differens fra Anna og Elvira. Anna er forholdsvis langt mindre skyldig end Zerline. Hun har forvexlet Juan med Ottavio, videre ikke. Men fordi hun er væsenlig udviklet, er dette nok til at forstyrre hende maaskee hele hendes Liv. Hun fortier det saa længe som muligt, og saa raser hun af Hævn. Men Zerline er ufortrøden, gaaer frisk væk baade til Dands med Don Juan og til Skrifte hos Mazetto, det er altsammen noget underligt Noget, og hver af Dhrr. Interessentere god nok til sin Tid. Hun er med allevegne, hun føler sig, at hun er i Selskab med de fornemme Damer og ligesaa vigtig som nogen af de Andre, hun er med at fange Don Juan, ikke fordi han har forført hende, men fordi han har slaaet Mazetto (det er tydeligt, at hun confunderer det Physiske og det Moralske), og finder derfor Leporello lige saa skyldig, fordi han ogsaa har slaaet Mazetto, hendes egen lille Mazetto, som hun holder saa meget af, og som de Andre ere slemme imod. — Elvira er en gigantisk qvindelig Figur ved med absolut Lidenskab at fatte, hvad det vil sige at være forført. Hun vil ikke frelse en Smule Ære ud af Verden, hun vil standse Don Juan, naturligvis med den Reservation, at, hvis Don Juan vil blive hende tro, saa opgiver hun Missionens omvandrende Forretning — men saa er han jo ogsaa standset. Det er ægte qvindeligt, en ypperlig Opfindelse. Dog er hun paa en Maade i sin Mission auszer sich, som Qvinde betragtet, og derfor maa der ganske conseqvent falde et comisk Lys over hende. Jeg tænker ikke paa hin dybe tragiske Situation i anden Act,

---

saa raser hun af Hævn] 1. Act 14. Scene. og finder derfor Leporello osv.] 2. Act 11. Scene. Situation i anden Act] 4. Scene (Kruse).

hvor hun tager Leporello for Don Juan, hvorom en Forfatter har sagt, at det næsten er grusomt, men paa noget Andet. Hun er selv forført, og nu vil hun frelse Andre, uden at betænke, at til et saadant Foretagende hører der Forstudier og flere Examina, hvorved man erhverver Duelighed til at sætte sig ind i Andre. Det kan hun slet ikke. Derfor kan hun heller ikke gjøre sig forstaaelig for Zerline. Her bliver Elvira comisk. Hun overfører hele sin Pathos paa Zerline, og am Ende kan da Zerline bedre forstaae Don Juan end fatte Elvira. En Skuespillerinde, der fremstiller Zerline, burde derfor ikke, som i gamle Dage Stykket gaves, blive forfærdet, greben af Angst ved Elviras Tale; det er meget for meget. Hun skal blive forundret ved denne ny Overraskelse, og saaledes forundret, at en god Tilskuer næsten smiler ad Situationen, medens han fatter det Tragiske i Elvira.

(Sluttes imorgen.)

---

en Forfatter har sagt] Enten—Eller, I. Bd. S. 110. **smiler ad Situationen]** i 1. Act 10. Scene.

(Sluttet.)

Nu til Don Juan. Sætter Sangeren her Phantasi til Stemmen og bruger dette Foredrag til et saadant Accompagnement, hvad saa? Saa bliver Situationen en Forførelses-Situation; maaskee, men ikke i en Opera; derimod i et Drama, hvor en Forfører ikke synger til Pigen, men for Pigen, at han ad denne Vei kan hjælpe hende ud i Phantasi. Jeg skal skizzere en saadan Situation. Det bliver ingen Bondepige, men en Donna, en udviklet Pige med betydelige Forudsætninger. Forføreren har Stemme, han veed at sætte Phantasi til. Saa synger han stundom for hende, hvad hun gjerne gider høre. Saa vælger han en Dag ved et Tilfælde, saa siges der, dette Numer af Don Juan. Han foredrager det med al Phantasi-Beaandelse. Han seer naturligvis ikke paa hende, ikke et Blik, ikke en Attraa, saa er Alt tabt. Han seer hen for sig, og Stemmen dæmrer hen i Stemning og Phantasi-Forlokkelse. Saa hører Donnaen, tryg som hun er, og da hun veed, at han ikke synger til hende, at det ikke angaaer hende, saa giver hun sig hen i Sværmeriet, og da de antages at være lige i Kraft, maatte Forføreren skaffe det første Stevnemøde i Phantasi og i Phantasi-Anskuelsens og Anelsens forflygtigede Ansigt til Ansigt. Skal dette fremstilles, saa bliver det ikke væsenligen en Opera, men Overgangen dannes fra denne Situation til Forførelsens reflecterede Virkelighed i Dramaet eller Fortællingen.

Hvis nu Hr. Hansens Opgave var i et Drama at constituere denne Situation, saa var hans Foredrag *omnibus numeris absoluta*, og Enhver, der har Sands for saadanne Observationer, vil vist ikke negte, at det frapperer at høre et saa ypperligt Foredrag. Rolig,

omnibus numeris absoluta i enhver Henseende fuldendt.

insinuant i Stemmen, længselfuld og drømmende, dog tydelig i Udtrykket, articulerende hvert Bogstav, saa Intet er spildt eller gaaer tilspilde, frembringer han en sjelden Virkning. Men naar det er i en Opera, og det er her, Slaget skal slaaes, saa er det ypperlige Foredrag ikke paa sin rette Plads, ikke et Guldæble i en Sølvskaal. Don Juan er ingen kjælen Citharspiller, eiheller en Forfører, som i første Anløb bruger en saadan Maske. Vil man tage et andet Sted af Operaen, Guitarre-Arien f. Ex. eller Don Juans Indblanden i Elviras første Parti, *poverina, poverina*, saa vil jeg, dvælende ved det Sidste, sige, her skal hint Foredrag bruges. Væsenligen angaaer dette Udbrud Ingen, det er Don Juan, der staaer og ligesom grunder i sig selv og anticiperer Nydelse. Derfor skal der sættes Phantasi til Stemmen, og det Ironiske maa ikke fremkomme ved Don Juans Reflexion over Forholdet, men være for Tilskueren, der forstaaer Don Juan. Skuespilleren bør ogsaa derfor passe paa at være i Ro til det Øieblik, medens det ellers er rigtigt, at han under Arien gaaer i en vis Spænding frem og tilbage. Men fremfor Alt maa han ikke komme frem, idet han synger disse Ord, thi Elvira skal jo ikke høre dem. Han skal heller ikke synge dem til Leporello som det Øvrige under Arien. Væsenligen betyde de blot, at Don Juan er i Humeur. Den mageløse Virkning i Situationen maa ikke resultere af Don Juans Reflexion eller Overskuen, men er at søge i Totalvirkningen, hvad en Forfatter har paavist.

I Duetten med Zerline synger Don Juan til Zerline. Det er D o n J u a n, og Zerline er en allerkjæreste lille Bondepige. I Forhold til hin Donna i den fingerede Situation var det en Nødvendighed at begynde saaledes, fordi det ikke gik an strax at attraae. Derfor begyndtes der i et uskyldigt Drømmeri, og det gjelder i Forhold til al Forførelse: en for tidlig Nedkomst, saa er Alt tabt. Fordi Zerline nu er Bondepige, deraf følger ikke, at Don Juan skulde begynde med Labansstreger; det gjør Don Juan aldrig. Ureflekteret, men som Naturmagt, har han altid Anstand og Gratie. Recitativerne før Duetten ere endog i god Forstand smægtende. Det er ganske rigtigt, fordi Don Juan er uden Reflexion; og at opfatte en Bondepige i en saadan vid Phantasi-Anskuelse i en idealiserende Surtout, naar man som Don Juan er sikker paa, at hun midlertidigt har nok at gjøre med at see og beundre den skjønne Mand, er ypperligt til at gjøre hende fortumlet i Hovedet. En

---

G u l d æ b l e i e n S ø l v s k a a l] Salomos Ordsprog 25, 11. G u i t a r r e-A r i e n] Serenaden, 2. Act 5. Scene (Kruse). *poverina, poverina]* (stakkels Pige!) 1. Act 6. Scene (Kruse S. 17: O! Vee den stakkels Pige!). h v a d e n F o r f a t t e r h a r p a a v i s t] Enten—Eller, I. Bd. S. 100 ff.

rask Fyr i Haandgribeligheder vilde for hurtigt blive forstaaet af Zerline og gjøre hende opmærksom, thi i al sin Naivetet er Zerline ærbar og forstaaer ikke Spøg; men dette forstaaer hun slet ikke. Imidlertid vil man derhos og som en absolut vigtig Commentar til Texten see Don Juans Overlegenhed, see ham fange Fluer med Slikkeri, see, at han har Ret i en vis Forstand, naar han siger til Elvira: »det var kun en Spøg«. Denne Replik er ikke ondskabsfuld heller ei ironisk, den er umiddelbar; Don Juan anseer Elvira som for mægtig til at afficeres af et lille Forhold til en lille Zerline: hun den Forførte κατ' ἐξοχὴν og Zerline! Det er let nok at give Don Juan lidt Reflexion, i Operaen er det netop Konsten at holde den borte, for at Don Juan ikke med lidt Reflexion skal blive en maadelig Figur og Operaen mislykket i Constructionen. Skuespilleren skal nu ved Holdning, Mine, Gestus, Repræsentation, ved hele Skikkelsens Fuldgyldighed betrygge Overlegenheden.

Saa begynder Duetten. Accompagnementets drømmende Almindelighed (paa Grund af at Musiken er et universellere Medium) vil man have tydeliggjort hørlig i Don Juans Application, i hvilken han griber Zerline, i sin og Accompagnementets Naturmagt. Som han da staaer allerbedst og seer hende ør, og seer, at hendes Ikke-Villen er en illusorisk Hengivelse, saa samler hele hans Overlegenhed sig i en næsten befalende Almagt. Det er Naturkraftens Selvfølelse. Accompagnementet til det første: »vær min«, er derfor ikke indyndende, men energisk og afgjørende. Nu giver hun sig hen. Don Juan gjør det naturligvis ikke saaledes. Her maa man atter see hans Overlegenhed. I Forhold til Anna, Elvira og Saadanne er det ikke utænkeligt, at Don Juan i det Øieblik, han har seiret, nyder Lysten saa stærkt, at det er, som var han en Elsker, der giver lige saa Meget, som han tager, saa han først i næste Øieblik er en Forfører. Men Zerline indtages og serveres paa en anden Maade. Her er Spøgen netop Nydelsen, og Don Juan umiddelbart, rent musicalsk i sit Element. Zerline er ham ikke noget Ringere end enhver anden Qvinde, men noget Andet end Elvira eller Anna, og da og paa sin Vis ham ligesaa attraaværdig og beskæftiger ham væsenligen lige saa meget. Derfor, at jeg skal gjentage, maa Zerline holdes saaledes, at hun, naar hun sees og høres i Forhold til Don Juan, hos den gode Tilskuer frembringer

---

naar han siger til Elvira] 1. Act 10. Scene (Kruse S. 35): Juan (afsides til hende [Elvira], efter at have fattet sig). Hvor kan et lille Spøg Dig saa forbittre? κατ' ἐξοχὴν (kat' exochæn) i særlig Grad, i egl. Forstand. »vær min«] 1. Act 9. Scene.

en vis Oprømthed, fordi han forgjæves vil bruge den alvorlige Kategori mod hende, og at hun, naar hun sees i Forhold til Mazetto, aflokker et Smil, fordi Zerline væsenligen hverken er forført eller frelst, men bestandigt i Vinden.

Maaskee mener Een og Anden, Adskillige, endog de Fleste, at Dette hele er en Ubetydelighed, som man jo ogsaa næsten aldrig seer Zerline gjort til Gjenstand for æsthetisk Opfattelse. Jeg er selv tilbøielig til at ansee det for en Ubetydelighed, og føler mig derfor forpligtet til at bede Hr. Hansen om Undskyldning, forsaavidt han ved at see sit Navn nævnet, maaskee gjør sig den Uleilighed at læse det Skrevne, og »Fædrelandet« om Tilgivelse, at jeg besynderligt nok besværer med et saadant Bidrag, hvis Feil netop er, at det ikke er svært nok. Hr. Hansen kan sagtens tilgive mig. Hvilken Lykke, naar man har Lyst og har gjort sit Valg i Livet, da at have netop den Syngestemme, som han har, hvilken Lykke, naar man har Lyst og har valgt sin Stilling, da som Skuespiller at have saa mange gode Forudsætninger, som han virkelig har. Naar man har saa Meget givet, og Noget deraf ogsaa erhvervet, kunde man sagtens ødsle lidt Øvelses-Tid paa sin Gang og Holdning. Sandeligen jeg skulde ikke troe, at mine Ben eller min Gang stod i noget Forhold til min Opfattelse af den udødeligste Opera; jeg skulde snart faae andre Ben at gaae paa.

A.

ANHANG.

I.

Anledningen til de følgende Artikler var en Artikel i Fædrelandet for 4. Febr. 1843, Nr. 1139, Sp. 5–6 (uden Mærke) saa lydende:

Der existerer en gammel Fabel, som fortæller, at der her i Danmark skal være en ganske ypperlig Retsforfatning; denne er i mange Aar bleven troet af flere godmodige overtroiske Mennesker i de høiere Classer. Vi ere overbeviste om, at det er af høieste Vigtighed, at denne Overtro udryddes, og vi troe derfor, at et lidet men meget charakteristisk Bidrag til Skildringen af vor Retsforfatning, som nylig er foregaaet her i Kjøbenhavn, vel fortjener at offenliggjøres, da det viser, hvor saare let og uden nogensomhelst Ophævelse Mennesker her i Danmark kunne blive stillede for et criminelt Forhør og prisgives for al den Mistanke og Fortred, som er Følge heraf. Historien er følgende: Nogle Papirer, der, saavidt vi vide, angik et Underslæb ved et Bo, bleve borte i Cancelliet. Hs. Excellence Stemann ledte og fandt ikke; de øvrige Cancelliherrer ledte ogsaa, men fandt heller ikke: man faldt derfor paa den Tanke, at Hof- og Stadsrettens Budde, igjennem hvis Hænder Papirerne vare gaaede, maatte have forkommet dem, og der blev i den Anledning optaget criminelle Forhør over Buddene. Forhørerne bragte imidlertid ingen Oplysning, hvilket ogsaa var meget naturligt, thi kort efter fandtes Papirerne paa en Hylde hos Hs. Excellence Stemann eller en af de andre Cancelliherrer. Kan Sligt passere i noget andet civiliseret Land, hvor der er nogen Garanti for de personlige Rettigheder? Er det en ønskelig Retstilstand, hvor man optager criminelle Forhører, skjøndt man ikke har det allerringeste Bevis for, at der er begaaet nogensomhelst Forseelse, end sige nogen Forbrydelse? Kan den Retsforfatning ikke kaldes i høieste Grad ugaranteret, og kunne Menneskets helligste Rettigheder paa nogen Maade siges at være tilbørligen beskyttede, hvor en fornem Mands ubeviste, og, som Historien lærer, ubevislige og urigtige, Paasagn er tilstrækkeligt til at paadrage en stakkels simpel Mand criminelt Forhør med alle dets Følger? Og dog skulle vi høre af stokdanske Jurister og deres Eftersnakkere, at vi have en ønskelig Retsforfatning. Man maa i Sandhed troe, at slige Personer enten ikke vide hvad en velordnet Retsforfatning er, eller at de tale mod bedre Overbevisning.

1.

Kjøbenhavn, den 5te Februar.

Et Brev.

Jeg iler, kjære Ven, at meddele Dig en Begivenhed, som har tildraget sig i det Huus, hvori jeg boer, og hvoraf Du vil see, hvor fuldkommen jeg har havt Ret, naar jeg saa ofte har sagt, at der ingen sikkret Retsforfatning finder Sted her i Landet, og at vore helligste personlige Rettigheder ere blottede for enhver Garantie. Jeg kan næsten glæde mig over dette Factum, fordi det dog endelig maa aabne Øinene paa disse crasse Jurister, der altid tale, som om der hos os fandt en velordnet Retspleie, en betrygget Retsforfatning Sted. Retfærdige Himmel! En betrygget Retsforfatning, hvor noget Saadant kan foregaae! Kan noget Menneske med Oprigtighed paastaae dette? Det er i Sandhed paa høi Tid, at man reiser sig herimod; det er paa høi Tid, at denne gamle Fabel, om at der i Danmark skal være en ganske ypperlig Retsforfatning, bliver viist at være kun en Fabel. Jeg veed vel, at den i mange Aar er bleven troet af flere godmodige overtroiske Mennesker i de forskjelligste Classer, men hvad troe ikke saadanne Folk? Det gaaer dermed, som med saameget Andet, der ligeledes fremstilles som godt og efterlignelsesværdigt her i Landet, men som forsvinder, naar man betragter det nøiere; thi Eet mangler der dog altid, og det er de store garanterende Former, disse altbetryggende Retsnormer, denne første og eneste Betingelse for vore helligste Rettigheder, uden hvilke Garantier Alt Andet er for Intet at regne. Derfor er det af høieste Vigtighed, at hiin Overtro, som saalænge har hersket her i Landet, engang udryddes; det er dobbelt nødvendigt, da den kan finde altfor megen Næring ved at bole med Navne

som Stampe, Colbjørnsen og Ørsted, disse i sig vistnok agtværdige Mænd, men som dog vel Ingen vil paastaae have gjort Noget, der er værd at tale om, for Betryggelsen af Undersaatternes personlige Sikkerhed og Retsforfatningen her i Landet. Altsaa udryddes maa og skal hiin farlige Fordom, at der her i Riget existerer en fortrinlig Retsforfatning. Det er en Sag, hvorom alle gode Borgere bør forene sig; det er et sandt Fædrelands-Anliggende. Enhver, der mener det godt med det undertrykte Folk, bør bidrage Sit til at udrydde hiin skadelige Overtro. I jo videre Kredse han kan udbrede denne velgjørende Sandhed, jo dybere han i saa Henseende kan gaae ned i Folket, jo mere han hos den simple, uoplyste Mand kan tilintetgjøre hiin usalige Mening, at der her i Landet existerer en god Retsforfatning, desto større er hans Fortjeneste. Man frygte ikke Følgerne heraf; man tale ikke om det Farlige i at oplyse Folket om et saadant Punkt. Ogsaa dette hører til den Overtro, som bør udryddes. Tro mig, min Ven, den sande rette Oplysning, den kan altid kun gavne, og det er til at udbrede den, at jeg anseer det af yderste Vigtighed, at et lille men meget characteristisk Bidrag til Skildringen af vor Retsforfatning, som i disse Dage her er foregaaet, bliver saa bekjendt som muligt.

Historien er denne. I samme Huus som jeg boer Grosserer Poulsen. Han sender i Forgaars sin Tjener paa Banken for at hæve 1000 Rbd. Min Tjener, der meget omgaaes med ham, følger ham derhen, og de gaae sammen med hinanden derfra. Underveis gaae de ind til en Mand ved Navn Ulrichsen, en Spisevært, hvor de træffe to andre af deres Bekjendte, og hvor de hver nyde en Snaps og noget Smørrebrød. Grosserer Poulsens Tjener betaler denne Frokost og tager ved denne Leilighed sin Tegnebog frem, hvori de 1000 Rbd. ere, og det omtales, at han har saa mange Penge hos sig. De gaae alle fire samlede derfra, men strax efter forlader min Tjener dem, imedens de to andre følge Poulsens Tjener hjem, gaae op med ham paa hans Kammer, hvor de opholde sig en halv Timestid, imedens han barberer sig, og imidlertid tager sin Frakke, hvori Tegnebogen er, af og hænger paa en Stol. Da han kommer ned til sin Herre og tager i Lommen, er Tegnebogen borte. Du kan tænke Dig hans Forskrækkelse! Hvad skal han troe? Hvad skal han gjøre? Han søger i sit Kammer; ingen Tegnebog er at finde. Han iler hen til Ulrichsen; han søger, han spørger, hver Krog bliver gjennemsøgt; heller ikke der er nogen Tegnebog at finde. Hans Herre gjør, hvad sagtens ogsaa Enhver af os Andre vilde have gjort, han melder Sagen for Poli-

tiet. Men hvad gjør nu Politiet? Skulde man troe det muligt? Kan man tænke sig en større Letsindighed? Kan man forestille sig et uforsvarligere Spil med Rets-Forfatningen, en fordærveligere Anvendelse af Justitiens Magt? Der optoges et Undersøgelsesforhør i den Anledning; min Tjener, de to andre Tjenere, Spisevært Ulrichsen, Alle maae møde for at afgive Forklaring for vedkommende Politiretsassessor, om de maatte vide noget til Sagens Oplysning. Forhørene føre imidlertid ikke til noget Resultat, og det af en meget naturlig Grund. Om Aftenen, som Forhøret var optaget, finder nemlig Poulsens Tjener, da han klæder sig af, Tegnebogen, som var falden ned igjennem en Aabning paa Foret i Frakken, i god Behold med alle Pengene. »Kan Sligt«, — spørger jeg nu vel med Rette — »passere i noget andet civiliseret Land, hvor der er »nogen Garanti for de personlige Rettigheder? Er det en ønskelig »Retstilstand, hvor man optager criminelle Forhør, skjøndt man »ikke har det allerringeste Beviis for, at der er begaaet nogensom»helst Forseelse, end sige nogen Forbrydelse? Kan den Retsfor»fatning ikke kaldes i høieste Grad ugaranteret, og kunne Menne»skets helligste Rettigheder paa nogen Maade siges at være tilbørligen »beskyttede, hvor en fornem Mands ubeviste og, som Historien »lærer, ubeviislige og urigtige Paasagn er tilstrækkeligt til at »paadrage en stakkels simpel Mand criminelt Forhør med alle dets »Følger? Og dog skulle vi høre af stokdanske Jurister og deres »Eftersnakkere, at vi have en ønskelig Retsforfatning. Man maa i »Sandhed troe, at slige Personer enten ikke vide, hvad en velordnet »Retsforfatning er, eller at de tale mod bedre Overbeviisning«.

2.

Endnu et Brev.

Kjære Ven, der er dog indløbet en lille Unøiagtighed i mit sidste Brev, som jeg skynder mig at berigtige. Jeg skrev, at Tegnebogen blev funden i Foret paa Tjenerens Frakke, men jeg har senere bragt i Erfaring, at den var falden ud paa Gaden igjennem en Aabning paa Foret, og blev af den ærlige Finder indleveret paa Politikammeret samme Dags Aften som Forhøret var sluttet. Men Du vil let see, at dette ikke forandrer Noget i Sagen selv. »Politiets utilbørlige, ja uforsvarlige Adfærd ved denne Leilighed bestaaer i, **at det har forsømt at forvisse sig om, at nogen Forbrydelse var begaaet, inden det anstillede Forhør«** *). Dette burde

*) Det glæder Forfatteren af dette Brev, af »Fædrelandets« Gaarsnummer at see, at dette Blad, der udbreder saa mange velgjørende Sandheder iblandt Folket, i de ovenstaaende Ord, som det har udhævet med større Skrift, netop har truffet Sagen lige i Hjertepunctet.

»Fædrelandets« Gaarsnummer] Fædrelandet for 6. Febr. 1843, Nr. 1141 indeholder et Referat af Nr. 1, der slutter saaledes: Brevet ender med et ordret Citat af Slutningen af vore Betragtninger i Løverdagsnumeret. Det er os tilvisse altid en Fornøielse, at den Berlingske Tidende og sammes bestjernede og ubestjernede Correspondenter gjøre os den Ære at citere vore Yttringer, især naar de blive saa træffende anvendte som her, men ikke destomindre havde vi dog for de mange overfladiske Læseres Skyld hellere seet, at enten den Berlingskes Redaction eller Brevskriveren havde benyttet det af Citatet udfyldte Rum til at fremhæve Pointen i Historien, det *tertium comparationis*, hvorved den bliver fuldkommen parallel med den af os i Løverdags fortalte. Da dette imidlertid er bleven forsømt, saa maa vi tillade os at gjøre opmærksom paa, hvad man med en Smule Eftertænksomhed alt vil have bemærket, at Politiets utilbørlige, ja ufor-

det ligesaavel have gjort, som Factum nu viser sig at have været, som om Tegnebogen var funden i Foret paa Tjenerens Frakke. Det burde have sendt Politibetjente omkring i alle de Gader, Poulsens Tjener havde passeret, det burde have ladet spørge i alle Huse paa hele Veien, om Ingen havde seet en saadan Tegnebog, og naar Intet herved var fremkommet til Oplysning i Sagen, saa burde det netop ikke have afhørt nogen af de Personer, hvis Forklaringer muligen kunde lede paa noget Spor, thi det havde jo da ingen Sikkerhed for, at nogen Forbrydelse var begaaet. Og dette maa man endelig holde fast ved for hele Retsforfatningens Skyld; thi ellers kunne vore helligste personlige Rettigheder aldrig være betryggede. Politiet burde saaledes utvivlsomt først have undersøgt Tjenerens Frakke, men naar Tegnebogen ikke var funden i den, saa burde det ikke derfor være skredet til nogen foreløbig Afhørelse af nogen Person; thi man havde jo ikke derfor nogen Sikkerhed for, at nogen Forbrydelse var begaaet. Dette maa altid først være givet, før nogen Undersøgelse ved Politiet maa anstilles. Dette er netop »Pointen« i hele Sagen. At det ofte ikke endnu kan vides, paa den Tid da Undersøgelsen begynder, om en Forbrydelse existerer; at det netop ofte er det, som ved de vedkommende Personers Forklaringer skal søges oplyst; at den personlige og Eiendoms-Sikkerheden vilde udsættes for de øiensynligste Farer, naar ingen foreløbig Undersøgelse maatte anstilles af Politiet, medmindre det først var givet, at en Forbrydelse var begaaet; at det er i de Personers egen Interesse, paa hvem der ellers uskyldigen kunde falde Mistanke, at Sagen paa det Nøieste bliver undersøgt; at man ikke sigter Nogen for Tyveri, fordi man affordrer ham Forklaring om, hvad han maatte vide til Oplysning om et Tilfælde som det omhandlede; at der hverken er nogen »Tort eller Skam« i at afgive Forklaring for vedkommende Undersøgelsesdommer, men at dette

svarlige Adfærd ved denne Leilighed bestaaer deri, at det har forsømt at forvisse sig om, at nogen Forbrydelse var begaaet, inden det anstillede Forhør, at det har **forsømt at undersøge Tjenerens Frakke,** inden det sigtede sagesløse Folk for Tyveri, ligesom man i vor Historie fra i Løverdags havde forsømt at undersøge Cancelliherrernes Borde og Hylder, inden man underkastede Hof- og Stadsrettens Budde criminelt Forhør. Det er godt nok at have en hurtig og redebon Justits, et aarvaagent og nidkjært Politi, men naar Justitien er saa hurtig, at den ikke oppebier Tilstedekommelsen af de for dens Virksomhed fornødne Data, naar den er saa redebon, at den griber ind, hvor den ikke behøves, men kun volder Uleilighed, naar Politiet er saa aarvaagent, at det i enhver fredelig Borger seer en Kjæltring, naar det er saa nidkjært, at det uden mindste Betænkning paafører sagesløse Folk Ulempe, Tort og Skade — saa er Retsforfatningen kun daarlig.

tvertimod er Noget, som enhver god Borger villig underkaster sig, for at bidrage Sit med til Retssikkerhedens Haandhævelse: Alt dette er ikke andet end disse juridiske Subtiliteter, disse tomme Udflugter, disse intetsigende Paastande, som vi evigt og evigt maa høre af vore stokdanske Jurister, der slavisk gaae i Stampes, Colbjørnsens og Ørsteds Fodspor. Hvad i al Verden have vi da Politi for, naar det ikke, uden først at anstille Forhør, kan vide, om en Forbrydelse er begaaet eller ikke? Er det ikke Politiets ligefremme Pligt, som Politi, at vide dette? Hvorfor lønnes det, maa jeg spørge, naar det ikke engang er istand til at vide Saameget? Der hører jeg, at en Karl paa Nørrebro en Morgen tidlig er funden druknet i Ladegaardsaaen. Hvad gjør Politiet? Er det ikke uforsvarligt? Er det ikke oprørende? Svæve vore helligste personlige Rettigheder ikke i den største Fare? Det skrider til at afhøre alle Gaardens Folk, istedetfor først at forvisse sig om, at nogen Forbrydelse er begaaet. Det havde dog vel, skulde jeg troe, været Politiets ufravigelige Pligt at vide, at den Afdøde havde drukket sig en Perial Aftenen iforveien og var i sin drukne Tilstand faldet ud i Vandet? Hvad have vi Politi for, naar det ikke engang forud kan vide en saa simpel Ting, uden først at afhøre Folk, forat komme til Kundskab herom. Hvad? Svar mig herpaa, om Du kan. Ligeledes hører jeg, at da for kort Tid siden i en Landjurisdiction — thi Du maa ikke troe, min Ven, at dette Onde indskrænker sig til Kjøbenhavn, nei det er desværre udbredt over hele Landet, — en Mølle brændte af, blev der af Politiet anstillet vidtløftige Undersøgelser og en Mængde Personer afhørte, indtil det tilsidst blev saa klart som To og To er Fire, at Møllen var kommen i Brand ved Selvantændelse. Er da en Mølles Selvantændelse en Forbrydelse? Har man nogensinde hørt Magen? Burde Politiet ikke forud have forvisset sig om, at en Forbrydelse existerede, »før det sigtede sagesløse Folk for Mordbrand«? Kjende de Karle da ikke Forskjellen mellem *dolus, culpa* og *casus*? Veed de ikke, at der ikke gives nogen hændelig Forbrydelse? Hvorledes have de lært deres Jura, naar de ikke vide en saa simpel Ting, og skulde de ikke, som det et aarvaagent og nidkjært Politi egner og vel anstaaer, vide forud, om her var *dolus* eller *culpa* eller blot *casus*? *Qvos ego!* Derfor staaer den Sætning, som »Fædrelandet« opstiller, fast som Rundetaarn: Politiet maa ikke an-

---

Kjende de Karle osv.: sml. Holberg. Erasmus Montanus 3. Act 1. Scene.
dolus, culpa og *casus* Svig (ond Villie), Skyld og Hændelse. *Qvos ego!* Jeg skal lære dem! (Vergil, Aen. I 135).

stille noget Forhør, før det har forvisset sig om, at en Forbrydelse er begaaet. Kan Politiet gjøre det, saa er det ude med Retssikkerheden; det er da, som vi have sagt, en gammel Fabel, som kun visse godmodige overtroiske Folk troe paa, at der existerer en god Retsforfatning her i Landet, og, som »Fædrelandet« saa sandt og rigtigt udtaler det, »Menneskets helligste Rettigheder kunne da paa ingen Maade siges at være tilbørligen beskyttede«.

3.

»Min Herre!

Jeg er geraadet i en slem Forlegenhed, som jeg haaber De er godmodig nok til at hjelpe mig ud af. Jeg har nemlig, som de veed, oprørt i mit Inderste over den af Dem i Deres Løverdagsnummer fortalte Historie om et over Hof- og Stadsrettens Budde optaget criminelt Forhør, tilskrevet den berlingske Tidendes Redaction »et Brev«, som er trykt sammesteds i Søndags, hvori jeg har anvendt de af Dem i Anledning af hin Begivenhed anstillede Betragtninger paa en anden Historie om en for bortkommen anseet, men siden i Vedkommendes Frakkefoer funden Tegnebog, hvilken Historie De har været saa artig at optage i Deres Mandagsnumer, ledsaget af nogle Bemærkninger, der paa den ene Side rigtignok vare yderst smigrende for mig, men som paa den anden Side i høi Grad gjorde mig bange for mig selv. Jeg erfarede nemlig af disse, hvad jeg, da jeg nedskrev mit Brev, ikke maa have havt noget klart Begreb om, at jeg havde beskyldt Politiet for en meget stor Letsindighed, idet jeg havde berettet, at Forhører vare optagne angaaende det formentlige Tyveri, uden at der var blevet anstillet Undersøgelse af Hr. Poulsens Tjeners Frakke, i hvis Lomme den omtalte Tegnebog var puttet. Da jeg nu skjøtter grumme lidet om ved Fornærmelser mod kongelige Embedsmænd at paadrage mig Mulct og Censur m. v., som jo er det Honorar, der for frimodige og sandhedskjærlige Folk her tillands er lettest at erholde (hvis De finder denne Yttring for bitter, saa beder jeg Dem, for Guds Skyld at stryge den i Manu-

Løverdagsnummer 4. Febr., ovf. S. 459. Mandagsnumer, ovf. S. 463 Anm.

skriptet), og heller ikke for visse private Aarsagers Skyld gjerne vil lægge mig ud med Politiet, saa ilede jeg, saasnart jeg havde faaet Deres ærede Blad for i Mandags tillivs, hen at indhente yderligere Oplysninger om den af mig fortalte Historie, hvorved denne mulig kunde faae et for Politiet mindre graverende Udseende. Det lykkedes mig ogsaa virkelig at erholde saadanne, og jeg skyndte mig derpaa i »endnu et Brev«, som er indført i den Berlingske Tidendes Gaarsnummer, at berigtige »den lille indløbne Unøiagtighed«, som bestod deri, at Tegnebogen ikke, som jeg havde berettet, blev funden i Foret paa Tjenerens Frakke, men var »falden ud paa Gaden igjennem en Aabning paa Foret og blev af den ærlige Finder indleveret paa Politikammeret samme Dags Aften, som Forhøret var sluttet«. Men, uagtet det Moment i Historien, som jeg saaledes har berigtiget eller forandret, er et meget væsenligt, og uagtet hele Historien altsaa ved denne Berigtigelse selv er bleven forandret, er bleven en anden end den, jeg i mit første Brev har fortalt, saa vil De dog let see — som jeg alt har bemærket igaar i den Berlingske Tidende, uden dog i det Øieblik, da jeg nedskrev Bemærkningen, at indsee, hvor træffende den desværre i alle Henseender er — »at dette ikke forandrer Noget i Sagen selv«. En god Ven af mig, som interesserer sig meget for mig og Mit, kom nemlig løbende hen til mig iaftes, en Timestid efterat mit andet ulyksalige Brev var kommet ud i Verden, og gjorde mig opmærksom paa, at det for Politiet Fornærmelige i Historien ingenlunde var borttaget eller synderlig formindsket ved min sindrige Berigtigelse. »Thi«, sagde han, »for det Første var det ligesaafuldt, som hvis Factum havde forholdt sig som først fortalt, Politiets Pligt, før det optog Forhøret, at anstille Undersøgelse af Poulsens Tjeners Frakke, hvorved der vilde være fremkommet stor Sandsynlighed for, at Tegnebogen ikke var stjaalen, men tabt paa Gaden, naar nemlig Frakkens Lomme var befunden bundløs og dens Foder iturevet, hvorved altsaa Rimeligheden af, at opdage nogen Forbrydelse ved Hjelp af Forhør, vilde viist sig meget ringe, og hvoraf Følgen altsaa uden al Tvivl vilde være blevet den, at man i det mindste havde ventet et Par Dage, om nogen Finder vilde melde sig, samt havde forsøgt at efterlyse Tegnebogen i Adresseavisen, inden man foretog Videre. Du seer altsaa, at den Letsindighed, hvorfor Du har beskyldt Politiet, omtrent bliver ligestor, hvad enten Tegnebogen er fundet i Foret af Frakken eller paa Gaden, saafremt det staaer fast, at man ikke har anstillet nogen Undersøgelse af Frakken, thi i Forsømmelsen heraf er det, Letsindigheden bestaaer. For det Andet

har Du i dit første Brev sagt, at der angaaende Tegnebogen var optaget »Forhør« af »en Politiretsassessor«, derved bliver den Politiet paaduttede Letsindighed endnu større. Den almindelige Fremgangsmaade er nemlig følgende: naar Nogen anmelder, at han har Formodning om, at en Forbrydelse er begaaet, saa lader Politiet et Par af sine Betjente, eller i vigtigere Sager tillige en Assistent eller Fuldmægtig optage en præliminair Forklaring af alle de Personer, der formodes at kunne give nogen Oplysning om Factum, og indgive deres Rapport herom til Politidirecteuren. Naar denne da i Rapporten finder Vished eller høi Grad af Sandsynlighed for, at en Forbrydelse er begaaet, saa henviser han Sagen efter dens Beskaffenhed enten til Politiretten eller gjennem Kongens Foged til Criminelkammeret. Naar Du nu har sagt, at en Politiretsassessor har optaget Forhør i hin Anledning, saa har Du dermed sagt, at der antoges tilveiebragt Vished eller dog Sandsynlighed for Tilstedeværelsen af en Forbrydelse, saa har Du sagt, at der af Politidirecteuren var constitueret en Retssag; og skjønt det visselig havde været Politibetjentenes eller Politifuldmægtigens eller Politiassistentens Pligt, før de indgave deres Rapport, at undersøge Tjenerens Frakke, saa seer Du dog, at det var langt mere undskyldeligt, om disse havde undladt dette, end det er, hvis Politidirecteuren, som Du har sagt, henviste Sagen til Politiretten, uden at lade den præliminaireste af alle præliminaire Undersøgelser foretage; — det er altsaa Politiets Directeur, som Du haardeligen har angreben, det er ham Du har tillagt en graverende Malconduite«.

De kan vel tænke Dem, at min Vens Tale, hvis velbegrundede Sandhed jeg intet Øieblik turde drage i Tvivl, satte mig i en høist pinlig Uro: thi jeg indsaae nu, at jeg ved min Berigtigelse ikke havde faaet det berigtiget, som jeg vilde berigtige, men at min stakkels Historie endnu indeholdt en grov Fornærmelse mod Politiet, og at jeg altsaa snarest kunde vente de deraf flydende Ubehageligheder. Efter en daarlig Nat har jeg nu været ude i Morges for atter at skaffe mig nye og bedre Oplysninger om Sagens rette Sammenhæng. Jeg har Gudskelov været saa heldig at finde hvad jeg søgte, og da jeg, skjøndt jeg veed, at den Berlingske Tidende Intet har imod gjentagne Gange at berigtige samme Feil i andre Blade, dog ikke tør antage, at den er ligesaa redebon til for anden Gang at berigtige en af den selv begaaet Feil, saa beder jeg Dem, der jo ogsaa selv ved den Roes, De har tildelt mig, er interesseret i Sagen, at berigtige endnu »en lille Unøiagtighed« i mine Breve. Tegnebogen var nemlig, som jeg igaar berigtigede, ganske rigtig

falden ud paa Gaden igjennem en Aabning i Foret af Tjenerens Frakke, og blev ligeledes af den ærlige Finder indleveret paa Politikammeret, dog ikke, som jeg igaar skrev, samme Dags Aften, som Forhøret blev sluttet, men om Morgenen, før Forhøret blev holdt, og Følgen heraf var, at ingen Assessor holdt noget Forhør. Historien er altsaa, saaledes som jeg nu, jeg haaber for sidste Gang, har berigtiget den, kortelig følgende, at en Tjener har tabt en Tegnebog paa Gaden, som er bleven funden, afleveret paa Politikammeret og tilbageleveret sin rette Eier. Man vil nu vel sagtens finde, at den Lighed, der bliver tilbage mellem den af mig saaledes berigtigede Historie, og den af Dem i Løverdags fortalte, kun er meget ringe, men foruden at min umiskjendelige gode Hensigt alt maa være en tilstrækkelig Undskyldning for de indløbne Unøiagtigheder, saa maa jeg vedblivende og uden mindste Forandring eller Berigtigelse inhærere den af mig i begge Breve udtalte Mening, at Stampe, Colbjørnsen og Ørsted ere store Jurister, og jeg mener det er godt, at dette er blevet udtalt. Jeg tilføier endnu den Forsikkring, som mulig ikke engang behøves, at jeg selv ikke er Jurist, men en næringsdrivende Borger, der redelig ernærer mig af at støbe Lys; men det gjør mig meget ondt, at det sidste, jeg har støbt, holdes af den berlingske Tidende.

Jeg har den Ære at være

Brevets Forfatter.

II.

Litterært Qvægsølv
eller
Forsøg i det høiere Vanvid,
samt
Lucida Intervalla.

Jeg vil ei klinge med i Melodien.
Men skurre som en sælsom Dissonants.
Oehlenschlægers Dina.

Man har et Ordsprog, saaledes lydende: hvem Gud giver Embede, ham giver han ogsaa Forstand. Det forudsætter altsaa, at Vedkommende ingen Forstand har iforveien; og da nu Forfatterskabet intet egentligt Embede er, da endvidere d'Hrr. Forfattere ingenlunde altid ere Embedsmænd, saa indseer man let, hvor urimeligt det vilde være at forlange af en Forfatter, at han skulde have Forstand. Jeg taler ikke her om Poeter alene, som jo til enhver Tid have havt Privilegium paa at være gale*), jeg taler om Forfattere overhovedet; og for endmere at retfærdiggjøre disses Mangel paa Forstand, vil jeg erindre om et andet Ordsprog, som hedder: *quem Deus perdere vult, prius dementat*, det er udlagt:

*) *Non est poeta sine furore.*

Lucida Intervalla lyse Mellemrum (Øjeblikke). Sml. Efterl. Pap. 1833—43 S. 237. Dina] Oehlenschlägers Tragødier, IX. Bd. (1844) S. 36. *quem Deus perdere* osv.] se VI. Bd. S. 251 Anm. *Non est poeta sine furore* der gives ingen Digter uden Afsind (Begejstring), en Ytring af Demokritos (Cicero, De divinatione I 80).

hvem Gud vil gjøre en Ulykke paa, ham berøver han først Forstanden. Hvorledes skulde nemlig Gud vel kunne gjøre en større Ulykke paa Nogen, end ved at gjøre ham til Forfatter? Følgelig er det i sin Orden, at en Forfatter, med eller uden Embede, ingen Forstand har. Og i alt Fald kommer det slet ikke Publikum ved, enten en Forfatter har Forstand eller ikke, naar han blot er original. Naar man kjører paa en Landevei, da skeer det ikke sjelden, især i visse Egne i Landet, at pludselig en pjaltet Dreng kommer springende fra Marken over Gjærdet midt ud paa Veien, stiller sig paa Hovedet lige for Hestene og stirrer med fordreiede Blikke paa Reiseselskabet, medens han tillige, uden synderlig at ændse Faren for at blive overkjørt, gesticulerer med de bare Been i Luften. Vil man ikke kjøre ham fordærvet, saa nødes man til at gjøre Holdt, og at honorere ham med klingende Mynt eller med nogle Rap af Pidsken, som det nu kan falde, og saaledes omtrent er en Forfatters Stilling ligeoverfor Publicum. En Forfatter skal være Publicums Nar; Mere forlanges ikke. Vil han endelig gjøre sine Sager ganske udmærket, da skal han — for at blive i Lignelsen — bestræbe sig for at give de fordreiede Øiekast, hvormed han, staaende paa Hovedet, betragter Reiseselskabet, et saa eiendommeligt Udtryk, samt paa en saa eiendommelig Maade at fægte i Luften med Benene, at baade Kjørende, Ridende og Gaaende paa Litteraturens Alfarvei bringes til at troe, at han alene er stillet rigtigt, og at det er dem, der ere vendte forkeert, saa at de, for at komme ordentlig i Gang, strax begynde at støde Kuldbøtter, vende Mølle og Andet deslige, hvorved de give tilkjende, at Forfatteren har gjort Indtryk paa dem, at han er original, at han gjør Epoke, at der med ham begynder en ganske ny Tingenes Orden. — Man har jo vel nok hørt Tale om Lucrets, en romersk Digter, som var gal, men havde dog sine lysere Øieblikke og anvendte netop disse paa sit Digt *de rerum natura*. Jeg vil ikke trættes med Nogen om, hvorvidt han gjorde Ret heri, og om han ikke hellere skulde have smedet, mens Jernet var varmt, det vil sige, digtet, mens han var gal; hvad mig angaaer, da har jeg, for enten paa den ene eller paa den anden Maade at ramme det Rette, skrevet baade i Tide og Utide, og af samme Grund lader jeg mine »Forsøg i det høiere Vanvid« staae fredeligt ved Siden af mine »*lucida intervalla*«, ligesom jeg og er vis paa, at man skal have ondt ved at skjelne begge Dele fra hinanden.

Lucrets] det anførte fortælles om ham hos Hieronymus, Chronic. til Olymp. 171, 2. *de rerum natura* om Tingenes (Verdens) Natur.

Not. Livet = en Vei er en temmelig forslidt Lignelse, men Litteraturen = en Vei er dog nok en ganske ny Lignelse, og enten den behager eller ikke behager, tager jeg den ligefuldt paa min Samvittighed. Den er ovenfor maaskee bleven en Smule udtværet: man vil saaledes kunne finde det betænkeligt at skulle forestille sig Passagerer baade tilvogns og tilhest støde Kuldbøtter og vende Mølle. Med Hensyn hertil skal jeg imidlertid tillade mig at foreslaae, at man ved Litteraturens Alfarvei nærmest tænker paa Gamle-Kongevei og den daglige Færdsel paa samme, som lærer, at det i visse Maader er saare vanskeligt at skjelne mellem Kjørende, Ridende og Gaaende, hvorimod det er en smal Sag at subsumere dem under et fælleds Standpunct. Vel er der nemlig paa Gamle-Kongevei, en særskilt Gangsti afstukket, som Placaten giver de »gaaende Personer« udelukkende Hævd paa; men ved »gaaende Personer« forstaaes nu ikke blot Mennesker, der gaae paa to Been, men ogsaa andre levende Skabninger, der gaae paa fire, saasom Køer og Stude, Faar og Sviin, fremdeles Heste med Ryttere paa, efter den Regning nemlig, at Rytteren er jo rigtignok tilhest, men Hesten er dog tilfods og hører altsaa med til de »gaaende Personer«. Til disse hører endelig ogsaa, især naar Føret er yderlig slet, Vogne med Heste for, ifølge den Grundsætning, at Nød bryder alle Love, eller ifølge den tydske Sprogbrug, som tilsteder Spadseretoure baade tilvogns og tilhest.

* *

*

Det er allerede langt ud paa Efteraaret, men endnu har jeg dog ikke kunnet beslutte mig til at forlade mit saa kjære Opholdssted paa Landet. Endnu har Naturen altfor meget Tiltrækkende for mig, til at jeg saa hurtigt skulde kunne løsrive mig fra den. Efteraarets saa hyppigt omtalte Veemod mærker jeg Intet til; jeg seer i Naturen bestandig kun den evigt blomstrende, men skjælmske Mø, der om Efteraaret og Vinteren igjennem viser sig for os i de sælsomste Forklædninger, blot for at gjække sine Tilbedere, hvem det morer hende at kunne gjøre sig næsten ukjendelig for, hvis Suk og Klage over hendes falmede Skjønhed og afblegede Yndigheder hun i Stilhed gotter sig over, indtil hun, kjed af dette nordiske Carneval, bortkaster den gustne Larve, affører sig hele den skuffende Maskeradedragt, vinker os, yndig som før, til den svulmende, blomsterklædte Barm, til det ømme, det kjærlige, qvægende Favnetag, og spørger smilende: Kjender I mig da ikke mere? Min Skikkelse var formummet, og min Røst lød forstilt i det ras-

---

den tydske Sprogbrug] spazieren fahren og sp. reiten.

lende Løv, i den klingrende Frost, i den hvinende Blæst; men hvorledes gik det til, at end ikke Fuglenes Qviddren i de nøgne Grene røbede mig?« — —

Hvad min landlige Bopæl angaaer, da vender Husets ene Fløi ud mod Haven. Den har nu rigtignok ingen flere Yndigheder at fremvise. Dog jo; i Haven er en Dam, og i Dammen er der Karudser; Karudserne seer man vel Intet til nu paa denne Aarstid, det er kun om Sommeren, at Solen kan lokke dem nærmere til Vandets Overflade, hvor man da seer dem sprælle nok saa muntert og snappe Tvebakskrummerne, som kastes ud til dem. Nu derimod forblive de dybt nede paa Bunden, og jeg tør næsten vædde, at Dammen ikke er dem dyb nok endda; thi ligesaa høit som Solen staaer paa Himlen, ligesaa dybt nede i Vandet viser dens Billede sig, og det er sagtens det, de samme tossede Fisk gaae efter. Det er ellers et smukt Syn, naar Solen speiler sig i Dammen, langt smukkere end om Sommeren, thi da er Vandet som oftest muddret, fordi Ænderne anstille Svømmeøvelser deri. Det er ikke smukt gjort af Ænderne; de kunde gjerne overlade Dammen i Haven til Karudserne og selv nøies med Dammen i det til Haven grændsende Vænge, hvilket var saa meget mere billigt, da denne sidste Dam baade er større og tillige ganske oversaaet med grønt Andemad. *A propos* om Andemad: det er, enkeltviis beseet, en nydelig lille Væxt, men saadan i Masse har den intet Behageligt ved sig. Noget Lignende anmærker Steffens om de saakaldte Lemminger, et Slags vandrende Muus*); og det Samme gjælder endelig ogsaa om det smukke Kjøn: tager man et enkelt Pigebarn for sig ad Gangen, saa kan man ikke see sig mæt paa saadan en yndig lille Glut med disse kloge, kjække og kjælne Øine; men et heelt Pigeinstitut — dog, jeg siger ikke et Ord mere. — Husets anden Fløi vender ud mod Gaarden. Midt i Gaarden hæver sig en Mødding, og midt paa Møddingen kneiser, som en Drot paa Thinge, den stolte Hane, og forkynder ved sin Galen, at den er sig sin ophøiede Stilling bevidst. Hønsene flokkes omkring den; ufortrødent kradse de med de vimse Fødder i Møddingen, og mangt et velsmagende Korn lønner deres huuslige Stræben. Smaa vevre Graaspurve indfinde sig hos dem, ei for at kradse, men kun

*) Malkolm. Eine norwegische Novelle. Erster Band. S. 27.

Steffens] Malkolm (Breslau 1831), a. St.: Der hartgefrorne Erdboden wimmelte von diesen Thieren, die einzeln betrachtet, nichts abschreckendes haben, jetzt aber, in dieser Menge, Abscheu erregten.

for at bortsnappe et og andet Korn, som Hønsene have havt Umagen med at opgrave; imidlertid ere dog disse altfor ædelmodige og gjæstfrie til at jage deres smaa Snyltegjæster bort. Hist og her skyder endog et enkelt Græshalm sig op af denne fede, velsignede Jordbund, i Kraft af hvilken det med sin frisk grønne Farve byder Efteraarskulden Trods. Naar jeg da staaer i mit Vindue og betragter Alt dette, saa føler jeg dybere end nogensinde Sandheden af vore Philosophers Udsagn om Naturen og dens Betydning. »Det hører Naturen væsentligt til at være til for Andet, og dette Andet, som den er til for, er Aanden«. Saaledes er denne Mødding til for Hønsene, Spurvene og Græshalmene; men baade Mødding, Høns, Spurve og Græshalm ere igjen til for Aanden — for mig. O! jeg føler min Betydning som Aand! Vel er jeg kun som en Flue at regne mod den udødelige Shakspeare, og mine bedste Indfald ere kun at agte for Carnailler imod hans de sletteste; men mod mine sletteste Indfald er igjen Solen i al sin Glands kun at regne som en Halvskilling mod en Hundreddalerseddel*). Saa bøi Dig da, stolte Sol, for vor lysvaagne Herlighed, som Du fordum bøiede Dig for den drømmende Joseph! Vær iøvrigt forsikkret om vor Bevaagenhed! See, her udstrække vi egenhændig vor store Fod af dette aabne Vindue, og tillader Dig at kysse vor Tøffel med dine underdanigste Straaler. Fy, din lille Savlegriis! Kunde Du da ikke først have tørret de vaade Efteraarsskyer af din Mund? Naa, lad det være godt, for denne ene Gangs Skyld ville vi ikke tage Dig din Fugtighed unaadigt op. —

Dog, tilbage til Møddingen! Denne Mødding forestiller Litteraturen; thi ligerviis som Møddingen gjøder Jorden og gjør den frugtbar, saaledes gjøder og befrugter Litteraturen vor udødelige Aand. De flittige og opmærksomme Læsere, de utrættelige Grandskere, de grundige Videnskabsdyrkere — dem give de kradsende

*) Hegel's Aesthetik. Werke, 10. B. 1 Abth. S. 4.

Det hører Naturen osv.] en Grundsætning i den Hegelske Philosophi. at agte for Carnailler] sml. Baggesen. Ja og Nej (Danske Værker, 1845, I S. 198): Mod hvilke andre kun Canailler ere. den drømmende Joseph] 1. Mosebog 37, 9. Hegel's Aesthetik. Werke] (Berlin 1835): Ja formell betrachtet ist selbst ein schlechter Einfall, wie er dem Menschen wohl durch den Kopf geht, höher als irgend ein Naturprodukt: denn in solchem Einfalle ist immer die Geistigkeit und Freiheit präsent. Dem Inhalt nach freilich erscheint z. B. die Sonne als ein absolut nothwendiges Moment, während ein schiefer Einfall als zufällig und vorübergehend verschwindet; aber für sich genommen ist solche Naturexistenz, wie die Sonne, indifferent, nicht in sich frei und selbstbewusst.

Høns os et saare opbyggeligt Billede paa. Graaspurvene derimod ere de moderne æsthetiske *Bel-Esprits*, der ikkun tilegne sig de almindelige Resultater af den videnskabelige Stræben, og Græshalmene ere Skribenterne af Profession; thi ligesom hine slaae Rødder i Møddingen, saaledes staae disse rodfæstede i Litteraturens Jordbund, og trives, saa det er en Lyst. Hanen endelig er et Symbol paa hiint Andet, som Alt dette er til for, nemlig paa den betragtende Aand.

* *

*

Hvor Solen dog er begjærlig efter at speile sig! Den speiler sig i de klare Vande, og den speiler sig i det smudsige Gadekjær; den speiler sig hvorsomhelst med samme Velbehag. Og dog — hvilken Egensindighed! Dog gjør den en Undtagelse med dine blaae Øine, deiligste Amanda! dem vil den paa ingen Maade speile sig i. Husker Du vor Dispyt forleden, Amanda, da vi stode sammen ude paa den grønne Græsplet i Haven, og jeg fortalte Dig, at der var Pletter i Solen? Det vilde Du ikke troe, og da Du derfor skulde til at betragte Solen lidt nærmere, hvad skete saa? Saa maatte min Amanda*) smukt slaae Øinene ned og ovenikjøbet skygge for dem med Haanden og bøde paa det stærke Lysskjær med en Smule Mørke. Kan Du see, jeg havde Ret? Der er Pletter i Solen, det kan aldrig feile; eller hvis dens Ansigt var pletfri som dit Engleaasyn, hvad skulde da vel bevæge den til at unddrage sig dit hulde Øiekast? Nei, Du kan troe, Solen har en ond Samvittighed paa sin Skjønheds Vegne; det er Grunden til, at den vrager et saa uforligneligt Speil som Amandas Øie, og tager tiltakke med Gadekjæret. — Ja, himmelske Amanda! i Deilighed overgaaer Du Solen, thi Din Skjønhed har ingen Pletter; ak! men i Egensindighed ligner Du den ganske. Du har nu sagtens glemt det, men jeg husker meget vel, at just, som vi stod allerbedst og talede sammen, kom Pluto springende, den store plumpe Kjøter, og satte begge Forpoter op paa dit Bryst og logrede for Dig med Halen, og jeg maatte see paa, at Du trykkede et Kys paa dens

*) Har jeg ikke nok Lov til at kalde Dig Min —
»Wenn ich Dich lieb habe, was geht's Dich an?«

»Wenn ich Dich lieb habe osv.] Philine til Wilhelm i Wilhelm Meisters Lehrjahre IV. Bog 9. Cap. (Goethe, Werke, Stuttg. u. Tüb. 1828, XIX S. 57).

lodne Pande, medens Du holdt den i de lange Øren, ret som om dette afskyelige Hundefjæs var en saadan Lyksalighed bedre værd end et vist Menneskes Ansigt, der, vistnok langtfra at tilhøre en Adonis, dog straalede forklaret i ungdommelig Elskovs Lueglands, i den første Kjærligheds Morgenrøde, og paa hvis smægtende Læber der da vel i al Fald boede mere Veltalenhed end i en Hunds døsige Øie og logrende Svands?

* *
*

»Das Aeuszere ist das Innere, und das Innere ist das Aeuszere«, sige Hegelianerne. Hvem skulde tænkt, at Hegelianerne vare saa naive? Man sammenligne blot Talleyrands bekjendte Udsagn: »*L'homme a reçu le language pour cacher ses pensées*«.

* *
*

Nu maa jeg lee, sagde Tydskeren, saa græd han. Paa den Maade ere vi da næsten Alle sammen Tydskere.

* *
*

God Aften, Madame! De gjætter vist neppe, hvor jeg har været henne i Aften. — »Ih nei, det skulde jeg saamænd have ondt ved«. — Saa vil jeg fortælle Dem det, jeg har været paa Comedie. — »Paa Comedie? De? en afsagt Fjende af Theatret, en erklæret Hader af alt Skin, som De behager at kalde, hvad der foregaaer paa Scenen?« — Ja Jeg, og det just derfor. Jeg søgte og jeg fandt ogsaa paa Scenen, hvad man i Livet forgjeves leder om: Virkelighed, Naturlighed, den sande, fuldkomne Harmoni mellem det Udvortes og det Indvortes. Især var der een Scene, som jeg syntes overmaade godt om: Helten i Stykket udtømte sig i de heftigste Udtryk; voldsomt knyttede han Næven og trampede med Fødderne i Gulvet, kort, hans hele Adfærd viste ganske tydeligt, at han var vred. Hans Elskede vred Hænder og skjulte sit Ansigt i et Tørklæde; jeg formodede strax, at hun var bedrøvet,

---

Das Aeuszere ist das Innere osv.: se VI. Bd. S. 350 Anm. Talleyrands: se VI. Bd. S. 317 Anm.

og hendes Repliker stadfæstede dette fuldkommen. Hendes Elsker havde hende mistænkt for Utroskab og med Urette. Naar og hvor i det daglige Liv seer man vel et saa naturligt Udbrud af Harme, et saa træffende Kjendetegn paa Smerte? — Da Stykket var tilende, gik jeg hen paa en Restauration; der traf jeg sammen med Justus Berner. Gud maa vide, hvad der feiler ham; han var saa ualmindelig oprømt i Aften. Glæder Eder med de Grædende og sørger med de Glade — hedder det ikke saaledes? — Imorgen agter jeg mig hen paa Morskabstheatret, der seer man lutter Pantomimer, men man hører intet Ord. Ja, der maa jeg hen for at mindes om, at der var en Tid, da Menneskenes ydre Adfærd svarede til Bevægelserne i deres Indre, og at det er meget længe siden, og at de Mennesker, der levede dengang, ere nu ikkun døde Skygger, der ei kan tale, men kun have beholdt Gebærden! —

»Er De snart færdig, Hr. Misanthrop? Hvis De ikke paa Øieblikket holder op med at tale i den Tone, saa skal jeg vise Dem, at jeg kan idetmindste blive vred for Alvor, saa vred, at jeg er istand til at jage Dem paa Døren med min Ildtang«. —

Fortræffeligt, Madam! De burde virkeligt gaae til Theatret!

*   *

*

Hu! hvor denne Byluft er qvalm! Ikke nok med, at Kain var den første Brodermorder, nei, han var tillige den Første, der byggede en By, og fra ham er altsaa den fortvivlede Idee udgaaet at stuve Folk sammen i store Stæder, som døde Sild i Foustager. Kain! Kain! hvad har Du dog gjort! — — Men der er Liremanden. Nu faae vi Musik. Hvor det er herligt! Hvergang jeg fra mit Vindue seer Liremanden komme, bliver jeg saa glad, saa glad — jeg kunde næsten faae Lyst til at gjøre de pjaltede Drenge Selskab, som følge ham fra Huus til Huus og med opspidsede Øren og opspilede Munde opfange Tonerne fra hans Lire. Hvor den Lirekasse tynger hans Nakke! Han segner næsten under dens Vægt — men den varmer da ogsaa brav — see, nu har han sat den fra sig, og nu skjælver han af Kulde. Han staaer i Sorgens Tjeneste, det siger os hans furede Pande, hans dybtliggende Øine. Det er Sorgen, der har drevet ham fra Hjemmet, og som byder ham at gaae omkring og op-

---

Glæder Eder med de Grædende osv.] Paulus, Rom. 12, 15: Glæder Eder med de Glade, og græder med de Grædende. den Første, der byggede en By] 1. Mosebog 4, 17. Kain! Kain! hvad har Du dog gjort] sml. 1. Mosebog 4, 10.

muntre al Verden. Ja, saaledes skal det være! Livet parodierer sig selv, og det med en æsthetisk Grundighed, der gjør alle Aristophaner til Skamme. Heisa! lystig, Godtfolk! Seer I Spillemanden? Seer han ikke sulten, forfrossen og sorrigfuld nok ud til at kunne gjøre os Alle sammen gale af Glæde? — —

»Hr. Peder kasted Runer over Spange,
Som Hellelíden . . .«

Hvad nu? Ah! Svend Dyrings Huus. Æblet, Æblet! Seer I det! Der flyver det gjennem Luften med Runer ramme, dybt indgravede i dets Saft — seer I, hvor det blinde Tilfælde giver den hellige Forsete*) en god Dag og leger Fjederbold med Ridderens Kjærlighed? Ha! det bliver en lystig Comedie. Æblet skyder en bandsat Fart — nu falder det — pas paa! — det falder saa vist i Skjødet paa en gammel runken Hex, Moer Elle op ad Dage, hende, der satte Thor i Knæ hos Utgardi-Loke — hendes Had kunde allerede være grumt nok at bære, men hendes Kjærlighed — o I gode Guder! — Hvor den gamle vil blive sært tilmode — hvor hun vil stirre hen for sig med vanvittige Blikke — hen til Ridderen — efter ham — efter ham — ha, ha, ha! — Amors Geniestreger — nei, det faldt i Ragnhilds Skjød — aa! altsaa en Tragedie! Det gik underligt om. — —

»Blide Kjærlighed!
Ei af din Fryd jeg veed . . .«

Ja, min gode Liremand, nu faaer det at være nok for denne Gang. See der! en heel Mark — ja, den er ogsaa nok værd at tage Hatten af for. — Han forstaaer mig fuldkommen — Lirekassen paa Nakken — og saa afsted. Farvel, Du Mønster for alle Spillemænd! Du, som ogsaa forstaaer den sjeldne Kunst at holde op i rette Tid — Dig kunde vore Fuskere i Poesien lære Noget af. Men det forstaaer sig, Du bliver ogsaa lønnet for at holde op, naar man er kjed af at høre paa Dig. Stymperne paa Parnasset, dem giver Ingen Noget for at stikke Piben ind. Nei, i Grækenland havde man anderledes Forstand paa Sligt. Talerne i Athenen

*) Forsynet.

Svend Dyrings Huus] Hertz, Dramatiske Værker VI (1854) S. 37, sml. S. 62 ff. Forsete] Balders Søn, antoges at skifte Ret og stifte Forlig; Grundtvig (Nord. Mythologi, 2. Udg. 1832, S. 393) udlægger ham som »Livligheden i Klæde-Synet, hvorved vi forbinde det Forbigangne med det Tilkommende«. Moer Elle] Grundtvig, Nordens Mythologi, 2. Udg. (1832) S. 435 ff. »Blide Kjærlighed! osv.] af »Den sorte Domino«, 3. Act 4. Scene (Cavatine). Talerne i Athen] der maa vel være tænkt paa de saakaldte Sykophanter, mod hvis Anklager rige Folk ofte sikrede sig ved Betaling.

bleve lønnede baade for at tale og at tie. Hvad om man oprettede et Fond til Understøttelse for visse trængende Skribenter, paa det Vilkaar, at de ikke skulde skrive?

* * *

Claveret aabent — og intet Menneske i Værelset — vel! jeg sætter mig hen paa Frøkenens Plads og phantaserer lidt i Eenrum. Ak! men hvor dumt, at jeg ikke har lært at spille! Forgjeves hører jeg Sphærerne synge, forgjeves gjenlyde deres Harmonier i mit Indre — de fordømte Tangenter, disse dumme, stumpe og sløve Træpinde eller Ibenholtstumper, hvad det nu er, ville dog ikke lystre mig. Ja ja, saa vil jeg synge Scalaen; den kan jeg da klimpre Accompagnementet til. *Ut, re, mi, fa, sol, la, si* — *ut, re, mi, fa, sol, la, si* — disse 7 Grundtoner udgjøre altsaa hele det musicalske Corps; med denne Hær, 7 Mand stærk, udføres alle de utallige Maneuvres, man under Navn af Sonater, Ouverturer osv. osv. gjør saa meget Væsen af. Hm! det er dog en underlig Ting. Som Tordenskjold, for at kyse en Fæstning til at overgive sig, lod de selvsamme Tropper paradere nu i en, nu i en anden Gade, eller som Hamlet*), for at jage Skræk i Fjenden, bestandig paany opstillede de Faldne i Slagorden, saaledes omtrent er den Taktik, Componister og Musici bruge. Bestandig de selvsamme Toner, kun at Ordenen er snart denne, snart hiin; snart trækker Hæren op i Dur, snart i Moll; nu stormes der frem i et Tempo, nu marcheres der i et andet, nu krybes der i et tredie. Og dette Grundtonernes evindelige Syvtal lader det bedragelige Øre gjælde for en uendelig Mangfoldighed af Harmonier, Sjælen hildes i samme Indbildning, og i Overeensstemmelse dermed bringes Munden til at vaase om Tonernes Hærskarer, om et Tonehav med ustandset Bølgegang — ha! latterlige Bedrag, og dog saa velgjørende! gjøglende Blændværk, og dog saa fortryllende! skuffende Drøm, og dog saa salig! — —

Dengang Odysseus seilede forbi Sirenernes Kyst, da tilstoppede han Mandskabets Øren med Bomuld, men selv lod han sig ikkun surre fast til Stormasten, frit og uhindret lod han Sirenernes vel-

*) Efter Saxo Grammaticus, fjerde Bog.

Odysseus] Odysseen XII 166 ff. (han stoppede Mandskabets Øren med Vox). Saxo Grammaticus, fjerde Bog] S. 159 i Müller & Velschows Udgave.

lystige Toner indstrømme gjennem det aabne Øre, og seilede uskadt videre.

Saa speil Dig da, blide, sværmeriske Yngling! i denne snilde Helt; frygt ei for at kuldseile i Livets Farvande, eller at strande paa Poesiens Skjær, om end dit Øre lytter til Tryllerøster fra en usynlig Verden; de ville ei kunne skade Dig, naar blot Du er lænket forsvarligt med Prosaens Reb til Virkelighedens Stormast!

Og Du, min kløgtige Philosoph! Du skal ei heller vorde Martyr; Du skal ingenlunde tilstoppe dit Øre med Bomuld, om Du end tusinde Gange troer at fornemme en Mangfoldighed af Melodier; ei heller skal Du stikke Øinene ud paa Dig selv, hvor ofte Du end indbilder Dig at skue den talrigste Farvepragt, være sig i Naturen eller paa Malerens Lærred; Du skal paa ingen Maade lemlæste Dig selv, men blot huske, at ikke Øiet og ikke Øret er Organet for din Grandskning, men at al din Viisdom sidder i Fingerspidserne; Du skal besinde Dig paa, at Du veed eller dog kan tælle Dig til paa dine Fingre, at der er ikkun 7 Grundtoner, 7 Grundfarver, og da ventelig ogsaa kun 7 Ideer, saa det maa uden Tvivl være Snak med den Ideerigdom, somme Folk rose sig af. Grækenland havde ikke flere end netop 7 Vise.

*   *

*

Julius Cæsar skal engang have yttret, at han begreb ikke, hvorledes en Haruspex eller Præst kunde see paa en anden Præst, uden at de begge udbrøde i Latter. Hvilken klog Mand maa dog ikke denne Cæsar have været! Jeg har nemlig allerede ondt ved at begribe, hvorledes overhovedet to Mennesker kunne see paa hinanden, og endda bare sig for Latter; og hvad jeg allermindst kan faae i mit Hoved er, hvorledes en Forfatter kan see paa en anden, uden at de begge lee sig reent fordærvet.

*   *

*

Her staaer jeg nu og vasker mine Hænder. Dette er ingen symbolsk Handling som den, Pilatus foretog sig; men en tom Phrase er det dog just heller ikke; det er hverken meer eller

---

Julius Cæsar] det fortælles om den ældre Cato (Cicero, De divinatione II 51).

mindre end en sandfærdig Beretning om det simple Factum, at jeg vasker mine Hænder. Sligt vilde det nu aldrig falde nogen fornuftig Privatmand ind at fortælle, og gjorde han det, saa vilde man lee ham ud, fordi det var en altfor dagligdags Begivenhed; men med mig er det en ganske anden Sag; jeg er Forfatter, og hvad en saadan offentlig Person foretager sig, det er altid af Vigtighed, om det end i og for sig er nok saa ubetydeligt; Publicum veed alligevel at lægge Betydning ind deri. Derfor gjøres herved endnu engang vitterligt for Alle og Enhver: jeg vasker mine Hænder!

Hvad mon ellers dette Vaskefad vilde sige, ifald det kunde tale? Sagtens vilde det fortælle mig sin Historie og maaskee blandt Andet søge at binde mig paa Ærmet, at det nedstammede fra hiint berømte Vaskefad af Guld, som den ægyptiske Kong Amasis skaffede guddommelig Tilbedelse ved at lade det omstøbe til et Guldbillede. Nu, hvis saa er, mit gode Vaskefad, saa skal Du ikke forgjeves have mindet mig om Kong Amasis. Denne brave Mand var en stor Beundrer af Grækerne; det er jeg med, og paa Grund af denne min dybe Ærbødighed omskaber jeg Dig ved et dygtigt Kast mod Gulvet til en heel Mængde bitte smaa Porcellainsskaar. See saa! lig nu der, og giv vel Agt paa, hvad jeg siger; nu skal jeg lære Dig Græsk. Veed Du, hvad Ostracisme er? Seer Du, det er saaledes. Den atheniensiske Pøbel kradser Navne i Potteskaar og driver dermed Statens Koryphæer, det egentlige Athenen, i Landflygtighed. Hører Du? den atheniensiske Pøbel jager Athenen i Landflygtighed. Og jeg, hvad gjør jeg! Jeg strøer attisk Salt baade paa Athenen og paa dens Pøbel. Jeg har ogsaa godt ved at salte — gid jeg faae en Ulykke, om jeg ikke har begge Næver fulde af ægte attisk Salt! Ja, ved den trehovede Helvedhund! og det kommer mig herligt tilpas, thi Athenen er som en Blodigle, hvis døde Skatte det har kostet mig mine bedste Kræfter at sysle med! See, derfor drysser jeg Salt paa denne Blodigle, saa spyer den Blodet fra sig igjen — mit Blod — og saa faaer hver Sit. Den atheniensiske Pøbel har ogsaa godt ved at kradse Navne i Potteskaar, thi den har atheniensisk Borgerret; *ergo* kradser den. Man kan endvidere vende Sætningen om og sige: den kradser, *ergo* har den Borgerret. Jeg har ogsaa Borgerret, jeg er Verdensborger, Kosmopolit; *ergo* etablerer jeg en Universal-Ostracisme og driver hele Verden i Landflygtighed ved

---

hiint berømte Vaskefad] Herodot II 172. Ostracisme] se VI. Bd. S. 165 Anm.

at kradse dens Navn i dette Skaar af mit Vaskefad. Tro mig, det vil blive en Spas, naar jeg vaagner op næste Morgen og seer mig om og opdager, at hele Verden er borte. Hvor i al Verden er al Verden dog henne? siger jeg saa til mig selv. Borte! jeg har jo selv drevet den i Landflygtighed. Den stakkels Verden! det gjør mig dog paa en Maade ondt for den. Den vil ikke faae et Øie lukket hele denne Nat for lutter Travlhed med Indpakning og Flytning. Hele Atlanterhavet vil blive opfyldt med Sengehalm, og ligesom i Syndflodens Dage det Vaade oversvømmede det Tørre, saaledes vil nu det Tørre oversvømme det Vaade. »Det er Løn som forskyldt« — vil det faste Element sige til det flydende — »det er for Torten, Du gjorde mig i salig Noahs Tid«. — »Men mig hører Hævnen til« — indvender Ilden — »Det er mig, som skal opbrænde Jorden.« — »Jo, paa det Lav!« — siger Luften — »man skal ogsaa nok see, at Du er Karl for at opbrænde Havet.« Saaledes ville formodentlig Elementerne smaasnakke sammen underveis. Ja, det vil blive en gruelig Hurlumhei; men det hjælper ikke. Det skeer Alt kun til Verdens eget Bedste, og saasnart jeg mærker, at den er bleven nogenlunde maneerlig, kalder jeg den ufortøvet tilbage igjen. Det smukke Kjøn vil især have godt af denne Landsforviisning; det vil lære at skjønne noget mere paa mig, thi en Dame har sagt mig, at jeg tager mig meget godt ud i Frastand. — Er der ellers intet Menneske, som jeg kunde ønske at beholde tilbage? Nei! det vilde være uretfærdigt, om jeg ved denne Leilighed gjorde Forskjel paa Folk. — Tys! jeg vil dog ikke haabe, at Nogen kan høre eller see mig — blev jeg nu røbet, saa holdt man mig vist for at være gal? Det vil vel igrunden ikke sige stort Andet end at høre til Minoriteten i den af Vorherre nedsatte Commitee. Har jeg da ikke Lov til at høre til Minoriteten? Har jeg ikke Lov til at være — gal, helst jeg er alene? Siger ikke Jean Paul, at i Eenrum er hvert Menneske »Sonderling«?

Men Forsigtighed! Der kommer virkelig et Menneskebarn ravende op af den mørke Trappe. Trip trap, trip trap — hvem mon det kan være saa silde ud paa Aftenen? Naa, ligemeget! Bare ikke den Nikodemus har lyttet underveis paa Trappegangen. Jeg vil for en Sikkerheds Skyld strax lade falde en eller anden

---

Men mig hører Hævnen til] sml. Paulus, Rom. 12, 19 (5. Mosebog 32, 35). den Nikodemus] fordi han kommer om Natten (Johannes' Evang. 3, 2). jeg vil for en Sikkerheds Skyld osv.] sml. Afsl. Efterskr. ovf. VII. Bd. S. 162.

fornuftig Bemærkning, som f. Ex. at Jorden er rund, saa skal Ingen kunne mærke Uraad. Men hillemænd! Vaskefadet — — —

Ah! er det Dig, Albert! Hvorledes staaer det til derude paa vor runde Jord?

»Vel nok, Maansør, som Arv siger, men det staaer forbandet ilde til herinde: man har slaaet sit Vaskefad itu.«

Ja, man gjør, hvad man kan. Tidens destructive Retning fører det saaledes med sig, skal jeg sige Dig.

»Ja, jeg forstaaer nok saa omtrent Meningen; Du mener det Samme som min Kone.«

Hvad mener hun da?

»Hun mener, at naar Pigerne først komme i Touren med at slaae istykker, saa bliver det ikke ved een Tallerken eller ved eet Glas. En Ulykke kommer sjelden alene, siger hun. Men kom, lad os sanke Skaarene op, Du; jeg vilde nødig træde dem ind i mine Korksaaler«.

Aa, det er ikke Umagen værd; sæt Dig hen i Sofaen, saa er Du sikker nok for Skaarene.

»Nei Tak! jeg vil helst anbefale mig med det Samme; her er slet ikke hyggeligt hos Dig i Aften — reentud sagt, Klokken er nok desuden mange. Bah! mit Uhr staaer«.

Mit Uhr staaer — det er nu saadan en triviel Talemaade, Albert. Hvorledes mener Du vel, det vil gaae os, naar vi for Æsthetikens Domstol skal aflægge Regnskab for hvert unyttigt Ord, vi har talet? Kunde Du da ikke sagtens have hittet paa at sige noget Andet, som f. Ex.: mit Uhr har antaget det copernikanske System?

»Men hvad i al Verden gaaer der af Dig? Jeg troer, Gud forlade mig, det er ikke rigtigt fat med Dig. Godnat Du! og god Bedring!«

Tak Albert; iligemaade! — — —

Saa der gik han. Ja, det er rigtignok paa den høie Tid, at Verden kommer ud og faaer seet sig lidt om; den bliver tilsidst altfor kjedsommelig ved saaledes bestandig at ligge hjemme. Altsaa næste Morgen — *à bas tout le monde!* — Men bi! jeg maa dog først betænke mig paa, om Verden ogsaa er god nok til saaledes at jages i Landflygtighed. I Athenen forjog man ikkun

---

fornuftig Bemærkning osv.] sml. VII. Bd. S. 162. som Arv siger] Holberg, Jean de France, 5. Act 2. Scene. aflægge Regnskab for hvert unyttigt Ord osv.] sml. Matthæus' Evang. 12, 36.

værdige Mænd paa den Maade; Ostracismen gik netop af Brug, fordi den omsider ogsaa var bleven udøvet mod en Døgenigt. Naar Alt kommer til Alt, saa er Verden vist ikke stort bedre end denne Døgenigt; derfor vil jeg helst skaane den og lade den blive, hvor den er.

mod en Døgenigt] Demagogen Hyperbolos, se Plutarch, Alkibiades 13.

OM MIN
FORFATTER-VIRKSOMHED.

UDGIVET AF

A. B. DRACHMANN.

Til Grund er lagt Originaludgaven (1851). Den er sammenholdt med Concepten (Renskrift synes at mangle) og med Korrekturen (S. K.'s Papirer Pakke 35, Universitetsbiblioteket).

OM MIN FORFATTER-VIRKSOMHED.

AF

S. KIERKEGAARD.

KJØBENHAVN.

FORLAGT AF UNIVERSITETSBOGHANDLER C. A. REITZEL.

TRYKT HOS KGL. HOFBOGTRYKKER BIANCO LUNO.

1851.

Wer glaubet, der ist grosz und reich,
Er hat Gott und das Himmelreich.
Wer glaubet, der ist klein und arm,
Er schreiet nur: Herr Dich erbarm!

Wer glaubet osv.] Tersteegen, Sprüche Nr. 50 (Erbauliches und Beschauliches von Gerhard Tersteegen. Ausgewählt und herausgegeben von A. Gebauer. Stuttgart 1851. S. 97).

REGNSKABET.

Regnskabet.

Kbhavn i Marts 1849.

Naar et Land er lille, er selvfølgeligt i alle Forhold Proportionerne smaae i det lille Land. Saaledes literairt; Honoraret og Alt, hvad dertil hører vil kun være ubetydeligt; det at være Forfatter — naar man da ikke er Digter, og saa igjen dramatisk, eller man skriver Lærebøger eller paa anden Maade er Forfatter i Forhold til en Embedsstilling — omtrent den daarligst aflagte, den mindst betryggede, forsaavidt den utaknemmeligste Ansættelse. Lever der nu en Enkelt, som er i Besiddelse af Evne til at kunne være Forfatter, er han derhos saa lykkelig at have nogen Formue, saa bliver han da Forfatter, noget nær for egen Regning. Dette er imidlertid ganske i sin Orden, derom Intet videre at sige; saaledes skal den Enkelte i Gjerning elske sin Idee, det Folk han tilhører, den Sag han tjener, det Sprog han som Forfatter har den Ære at skrive. Det vil ogsaa skee saaledes, hvor der er Samdrægtighed mellem den Enkelte og Folket, hvilket saa igjen i det givne Tilfælde vil være en Smule skjønsomt mod denne Enkelte.

Om det Modsatte heraf paa nogen Maade skulde have været mit Tilfælde, om jeg af Nogen eller af Nogle skulde være blevet behandlet uskjønsomt: det vedkommer jo egentligen ikke mig, men ret egentligen dem og bliver deres Sag. Hvad der derimod vedkommer mig, og hvad der er mig saa kjert at det vedkommer mig, er at skulle og burde takke for, hvad Gunst og Velvillie og Imødekommen og Paaskjønnen der, i Almindelighed eller af de Enkelte særligen, er blevet mig beviist.

Den Bevægelse Forfatterskabet beskriver er: fra »Digteren« — fra det Æsthetiske, fra »Philosophen« — fra det Speculative til Antydningen af den meest inderlige Bestemmelse i det Christelige: fra den pseudonyme »Enten — Eller« gjennem »Afsluttende Efterskrift«, med mit Navn som Udgiver, til »Taler ved Altergangen om Fredagen«*), af hvilke de to vare holdte i Frue Kirke.

*) Senere er der dog udkommet en ny Pseudónym: Anti-Climacus. Men just at det er en Pseudonym betyder, hvad ogsaa Navnet (Anti-Cl.) antyder, at han er, omvendt, standsende. Hele den tidligere Pseudonymitet er lavere end »den opbyggelige Forfatter«; den nye Pseudonym er en høiere Pseudonymitet. Dog saaledes »standses« der jo: der udvises et Høiere, hvilket just tvinger mig tilbage indenfor min Grændse, dømmende mig, at mit Liv ikke svarer til saa høi en Fordring, og at altsaa Meddelelsen er et Digterisk. — Og lidt tidligere udkom i samme Aar en lille Bog: to ethisk-religieuse Smaa-Afhandlinger af H. H. Betydningen af denne lille Bog (der ikke saa meget forholder sig i Forfatterskabet som totalt til Forfatterskabet, og af den Grund ogsaa var anonym, for ganske at holdes udenfor) er ikke saa let at angive uden at gaae ind paa det Hele. Den er som et Sømærke, efter hvilket der styres, vel at mærke, saaledes, at den Styrende forstaaer, at han just skal holde sig paa en vis Afstand derfra. Den definerer Forfatterskabets Grændse. »Forskjellen mellem et Geni og en Apostel« (Afhandl. Nr. 2) er: »Geniet er uden Myndighed«. Men just fordi Geniet, som saadant, er uden Myndighed, har det heller ikke den sidste Concentration i sig, der giver Kraft og Berettigelse til at accentuere i Retning af: »at lade sig slaae ihjel for Sandheden« (Afhandl. Nr. 1). Geniet, som saadant, bliver i en Reflexion. Dette er igjen mit hele Forfatterskabs Categori: at gjøre opmærksom paa det Religieuse, det Christelige — men »uden Myndighed«. — Og endeligen for at tage end det Mindste med, er senere udkommet »Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen« tre gudelige Taler, som afgave Følgeskabet til andet Oplag af Enten — Eller; og »Ypperstepræsten« — »Tolderen« — »Synderinden« tre Taler ved Altergangen om Fredagen, der afgave Følgeskabet til »Anti-Climacus Sygdommen til Døden« — to Smaaskrifter, der begge i Forordet gjentage hiint første Forord, Forordet til to opbyggelige Taler 1843.

I October 1849.

Taler ved Altergangen om Fredagen] ɔ: Christelige Taler IV (1848). af hvilke de to vare holdte i Frue Kirke] Nr. 2 og 3, se X. Bd. S. 251. Senere er dog udkommet] med »Sygdommen til Døden«, i 1849, 27.—30. Juli. lidt tidligere udkom i samme Aar] 1849, 18.—19. Mai. er senere udkommet] nl. end »Christelige Taler« (se ovenfor); »Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen« er fra Mai 1849, »Ypperstepræsten — Tolderen — Synderinden« fra Nov. 1849.

Denne Bevægelse er tilbagelagt eller beskrevet *uno tenore*, i eet Aandedrag, om jeg saa tør sige, saa Forfatterskabet, totalt betragtet, er, religieust fra Først til Sidst, Noget, Enhver, der kan see, naar han vil see, ogsaa maa see. Og som den Naturkyndige paa Traadenes Krydsning i Spindet, strax kjender, hvilket kunstforstandigt lille Dyr det er, hvis Spind det er: saaledes vil den Indsigtsfulde ogsaa kjende, at til dette Forfatterskab svarer som Ophav En, der *qva* Forfatter »kun har villet Eet«. Den Indsigtsfulde vil tillige kjende, at dette Ene er det Religieuse, men det Religieuse heelt og holdent sat ind i Reflexion, dog saaledes, at det heelt og holdent tages ud af Reflexion tilbage i Eenfold, det er, han vil see, at den tilbagelagte Vei er: at naae, at komme til Eenfoldighed.

Og dette er ogsaa (i Reflexion, som det faktisk var det oprindeligt) den **christelige** Bevægelse. Christeligt er det ikke det Eenfoldige, fra hvilket man gaaer ud, for saa at blive interessant, vittig, dybsindig, Digter, Philosoph o. s. v. Nei, lige omvendt; her begynder man, og bliver saa eenfoldigere og eenfoldigere, kommer til det Eenfoldige. Dette er, i »Christenhed«, christeligt Reflexions-Bevægelsen; man reflekterer sig ikke ind i Christendom, men man reflekterer sig ud af Andet og bliver, eenfoldigere og eenfoldigere, Christen. Havde Forfatteren været en riigt begavet Aand, eller, hvis han har været det, havde han været en dobbelt saa riigt begavet Aand, vilde han vel have behøvet en længere, eller en dobbelt saa lang Tid for, i Forfatter-Frembringelse, at beskrive denne Vei og naae dette Punkt.

* * *

Men som Det, der er blevet meddeelt (det Religieuses Tanke) er blevet sat heelt og holdent ind i Reflexion og atter taget tilbage ud af Reflexion: saaledes har ogsaa Meddelelsen afgjørende været mærket af Reflexion, eller der er brugt den Art Meddelelse, som er Reflexionens. »Ligefrem Meddelelse« er: ligefrem at meddele det Sande. »Meddelelse i Reflexion« er: at bedrage ind i det Sande; men da Bevægelsen er at komme til det Eenfoldige, maa dog atter Meddelelsen engang, tidligere eller sildigere, ende i den ligefremme Meddelelse. Der begyndtes,

---

uno tenore i eet Træk. *qva* i Egenskab af. »kun har villet Eet«] jvfr. »En Leiligheds-Tale« 1847 (VIII. Bd. S. 133 ff.).

maieutisk, med æsthetisk Frembringelse*), og den hele pseudonyme Productivitet er et saadant M a i e u t i s k. Derfor var denne Productivitet jo ogsaa pseudonym, medens det ligefremme Religieuse — der fra Først af var tilstede i en Antydnings Glimten — bar mit Navn. Det ligefremme Religieuse var fra Først af tilstede; thi »to opbyggelige Taler 1843« ere jo samtidige**) med »Enten — Eller«. Og for at sikkre denne det ligefremme Religieuses Samtidighed, derfor fulgte saa samtidigt med enhver Pseudonym en lille Samling af »opbyggelige Taler«, indtil »Afsluttende Efterskrift« kom, der stiller Problemet, som κατ' εξοχην er »Problemet«, hele Forfatterskabets Problem: »det at blive Christen«***). Fra det Øieblik ophører det ligefremme Religieuses Glimten; thi nu indtræder den blot religieuse Produktivitet: »opbyggelige Taler i forskjellig Aand«;

---

*) Det Maieutiske ligger i Forholdet mellem æsthetisk Productivitet som Begyndelse, og den religieuse som τελος. Der begyndes med det Æsthetiske, hvori muligt de Fleste have deres Liv, og nu anbringes det Religieuse saa hurtigt, at De, der, bevægede af det Æsthetiske, beslutte at følge med, pludselig staae midt i det Christeliges afgjørende Bestemmelser, foranledigede til idetmindste at blive o p m æ r k s o m m e.

**) Herved forhindres tillige det Sandsebedrag: at det Religieuse er Noget, man tyer til, naar man er blevet ældre; »man begynder som æsthetisk Forfatter, og naar man saa er blevet ældre, ikke mere har Ungdommens Kræfter, saa bliver man religieus Forfatter«. Men naar en Forfatter s a m t i d i g t begynder som æsthetisk og religieus Forfatter, saa kan man dog vel ikke forklare den religieuse Productivitet af det Tilfældige, at Forfatteren er blevet ældre; thi samtidigt er man dog vel ikke ældre end sig selv.

***) S i t u a t i o n e n (i »Christenhed«, hvor man altsaa er Christen — at blive »Christen«) Situationen, der, hvad enhver Dialektiker seer, sætter Alt ind i Reflexion, gjør tillige en indirecte Methode fornøden, fordi Opgaven her maa være at operere i Retning af Sandsebedrag: at kalde sig Christen, maaskee indbilde sig at være det, uden at være det. Den, der anbragte Problemet, bestemte sig derfor ikke l i g e f r e m, sig at være Christen, de Andre ikke at være det, nei o m v e n d t, han negter sig at være det og indrømmer de Andre det. Dette gjør Joh. Climacus. — I Forhold til den rene Modtagelighed, som det tomme Kar der skal fyldes, er l i g e f r e m Meddelelse paa sin Plads; men hvor der er Sandsebedrag med, altsaa et Noget, der først skal bort, der er ligefrem Meddelelse paa urette Sted.

---

m a i e u t i s k] ɔ: paa Jordemoder-Maner; et Udtryk fra den Sokratiske Philosophi. Sokrates sagde om sig selv, at han kun hjalp Andre til at føde (nemlig Tanker), ikke direkte lærte dem noget. Jvfr. IV. Bd. S. 181. κατ' ἐξοχήν (kat' exochên), i særlig, udmærket Forstand. τέλος Endemaal.

»Kjerlighedens Gjerninger«; »Christelige Taler«. Men for omvendt at erindre om Begyndelsen kom (som svarende til hvad »to opbyggelige Taler« var ved Begyndelsen, da de volumineuse Skrifter vare æsthetiske) ved Slutningen (hvor i lang Tid Alt udelukkende og volumineust var blot religieus Produktivitet) en lille æsthetisk Artikel af »Inter et Inter« i Bladet »Fædrelandet« Juli 1848 Nr. 188—191: de to opbyggelige Talers Glimten ved Begyndelsen betydede, at det egentligen var Det, der skulde frem, Det, hvortil der skulde kommes; den lille æsthetiske Artikels Glimten ved Slutningen betydede ved Gjenskæret, at det bragtes til Bevidsthed, at det Æsthetiske fra Begyndelsen af var Det, hvorfra der skulde gaaes bort, Det, der skulde forlades. »Afsluttende Efterskrift« er Midtpunktet, og — hvad da naturligviis kun gjør Fordring paa at være en Curiositet — saa nøiagtigt, at selv Qvantum af Præstation foran og efter er noget nær lige stort, naar man da, som jo er i sin Orden, regner 18 opbyggelige Taler med til den blot religieuse Produktivitet; og selv Forfatterskabets Tid foran »Afsluttende Efterskrift« og efter den er noget nær lige lang.

* * *

Endeligen er atter denne Forfatterskabets Bevægelse afgjørende mærket af Reflexion, eller den er Reflexionens. Ligefrem begynder man med enkelte, nogle faa Læsere, og Opgaven eller Bevægelsen er saa at samle Mængde, at faae sig et Abstraktum: Publikum. Her **begyndtes**, maieutisk, med Sensation, og med hvad dertil hører, Publikum, som altid er med, hvor der er Noget paafærde; og Bevægelsen var, maieutisk, at ryste »Mængde« af for at faae fat i »den Enkelte«*) religieust forstaaet. Just i det samme Øieblik, da

*) Dette er igjen (ligesom det, at en religieus Forfatter begynder med æsthetisk Frembringelse, og ligesom det: istedetfor, elskende sig selv og sin Fordeel, at understøtte sin Stræben ved Sandsebedrag, istedetderfor, hadende sig selv, at tage Sandsebedragene bort) den dialektiske Bevægelse eller det er det Dialektiske: i at arbeide tillige at modarbeide sig selv, hvilket er Reduppllikationen og al sand gudelig Stræbens Ueensartethed fra verdslig Stræben. Ligefrem at stræbe eller at arbeide er at arbeide eller at stræbe ligefrem, i umiddelbart Sammenhæng med en faktisk given Tilstand; det Dialektiske er det Omvendte: i at arbeide tillige at modarbeide sig selv, en Fordoblelse, der er »Alvoren«, som Trykket paa Ploven, der bestemmer Furens Dybde, medens den ligefremme Stræben er en Glatten-over, der

den Sensation, »Enten — Eller« vakte, var paa sit Høieste, just i det samme Øieblik udkom »to opbyggelige Taler« 1843, der anbragte Formlen, som siden blev stereotyp gjentaget »den søger hiin Enkelte, hvem jeg med Glæde og Taknemlighed kalder min Læser«. Og just i det critiske Øieblik, da »Afsluttende Efterskrift«, der, som sagt, stiller »Problemet«, var afleveret til Bogtrykkeren, for at Trykningen snarest muligt skulde paabegyndes, og Udgivelsen altsaa vel snart maatte paafølge: just i det Øieblik gjorde en Pseudonym, og paa det dertil hensigtsmæssigste Sted, i en Blad-Artikel, den størst mulige Anstrengelse for at støde fra i Retning af Publikum*); og derpaa begyndte den afgjørende religieuse Produktivitet. Religieust holdt jeg anden Gang paa »hiin Enkelte«, til hvem saa det (efter Afsluttende Efterskrift) næste væsentlige**) Skrift »opbyggelige Taler i forskjellig Aand« eller sammes første Deel »Skriftetalen« var helliget. Da jeg første Gang anbragte Categorien »hiin Enkelte«, lagde man maaskee ikke Mærke til den; stort lagde man vel heller ikke Mærke til, at den stereotyp blev gjentaget i Forordet til hvert Hefte af opbyggelig Tale: da jeg anden Gang, eller i anden Potens, gjentog Budet og stod ved mit første Bud, var der gjort Alt, hvad jeg formaaede, for at Eftertrykkets hele Vægt maatte falde paa denne Categori. Bevægelsen er atter her:

---

baade gaaer raskere fra Haanden og er langt, langt taknemmeligere ɔ: er Verdslighed og Eensartethed.

*) Blot Eet endnu. Den literaire Foragteligheds Presse havde naaet en frygtelig uproportioneret Udbredelse: oprigtigt talt, jeg troede, hvad jeg gjorde tillige var en Velgjerning; den blev af Adskillige blandt Dem, ogsaa for hvis Skyld jeg udsatte mig saaledes, lønnet — ja, som en Kjerligheds-Gjerning gjerne lønnes i Verden, og blev, ved Hjælp af denne Løn, en sand christelig Kjerligheds-Gjerning.

**) Thi den lille literaire Anmeldelse af Novellen »to Tidsaldere« fulgte saa umiddelbart paa »Afsluttende Efterskrift«, at den næsten er samtidig, og er jo en Frembringelse af mig *qva* Critiker ikke *qva* Forfatter, men indeholder da forresten, i sit sidste Afsnit, fra Synspunktet »den Enkelte« en Tegning af Fremtiden, hvilken Aaret 48 ikke gjorde til Usandhed.

»den søger hiin Enkelte osv.] jvfr. III. Bd. S. 11 (ikke ordret citeret af S. K.). i en Blad-Artikel] »En omreisende Æsthetikers Virksomhed, og hvorledes han dog kom til at betale Gjæstebudet«, i »Fædrelandet« for 27de Dec. 1845; se XIII. Bd. S. 422. — »Afsluttende Efterskrift« indleveredes til Trykning i Slutningen af Dec. 1845, se S. K.'s Efterladte Papirer 1844—45, S. 269 m. Anm. og S. 333. den lille literaire Anmeldelse] »En literair Anmeldelse« udkom i Marts, »Afsluttende Efterskrift« i Febr. 1846.

at komme til det Eenfoldige, Bevægelsen er: fra Publikum til »den Enkelte«. Religieust er der nemlig intet Publikum, men kun Enkelte*); thi det Religieuse er Alvoren, og Alvoren er: den Enkelte, dog at ethvert Menneske, ubetinget ethvert Menneske, som han jo er det, kan være, ja skal være den Enkelte. Mig, den opbyggelige Forfatter, var og er det derfor en Glæde, at ogsaa just fra hiint Øieblik af De blive flere, som blive opmærksomme paa det om »den Enkelte«; det var og er mig en Glæde, thi vistnok har jeg Tro paa min Tankes Rigtighed trods hele Verden, men hvad jeg dog næst den sidst opgav, er min Tro paa de enkelte Mennesker. Og dette er min Tro, at saa meget Forvirret og Ondt og Afskyeligt der kan være i Menneskene, saasnart de blive det Ansvar- og Angerløse »Publikum«, »Mængde« o. D.: lige saa meget Sandt og Godt og Elskværdigt er der i dem, naar man kan faae dem Enkelte. O, og i hvilken Grad skulde Menneskene ikke blive — Mennesker og Elskelige, naar de vilde blive Enkelte for Gud!

*) Og forsaavidt der, religieust, er »Menighed«, da er dette et Begreb, som ligger paa den anden Side af »den Enkelte«, og som for Alt ikke maa forvexles med, hvad der politisk kan have Gyldighed, Publikum, Mængde, det Numeriske o. s. v.

— — — —

Saaledes forstaaer jeg det Hele nu; fra Begyndelsen har jeg ikke saaledes kunnet overskue, hvad der jo tillige har været min egen Udvikling. Til vidtløftig Fremstilling var da her mindst Stedet; her gjaldt det netop om ganske korteligen at kunne folde Det sammen i Eenfold, Det, som er udfoldet i de mange Bøger eller som udfoldet er de mange Bøger; og er denne korte Meddelelse nærmest foranlediget ved, at Forfatterskabets Første nu kommer anden Gang, det nye Oplag af »Enten — Eller«, hvilket jeg ikke tidligere har villet lade udgaae.

Personligt — saa vel naar jeg betænker mine indre Lidelser, som hvad jeg personligt kan have forskyldt — personligt beskjeftiger mig Eet ubetinget, er mig vigtigere end hele Forfatterskabet og ligger mig mere paa Hjerte, at udtrykke saa oprigtigt og saa stærkt som muligt, hvad jeg aldrig noksom kan takke for, og hvad jeg, naar jeg engang har glemt det hele Forfatterskab, uforandret evigt vil erindre: hvor uendelig meget Mere Styrelsen har gjort for mig, end jeg nogensinde havde ventet, kunde have ventet, eller turde have ventet.

---

det nye Oplag af »Enten — Eller« udkom i Mai 1849.

»Uden Myndighed« at **gjøre opmærksom** paa det Religieuse, det Christelige, er Categorien for hele min Forfatter-Virksomhed totalt betragtet. At jeg var »uden Myndighed«, har jeg fra første Øieblik indskærpet og stereotyp gjentaget; jeg betragter mig selv helst som en Læser af Bøgerne, ikke som Forfatter.

»For Gud«, religieust, kalder jeg, naar jeg taler med mig selv, hele Forfatter-Virksomheden min egen Opdragelse og Udvikling, kun ikke i den Mening som var jeg da nu fuldkommen eller fuldkommen færdig i Henseende til at behøve Opdragelse og Udvikling.

ET FØLGEBLAD.

Min Position som religieus Forfatter i »Christenhed«, og min Taktik.

1.

Min Position.

Kbhavn i Nov. 1850.

Aldrig har jeg kæmpet saaledes, at jeg har sagt: jeg er den sande Christne, de Andre ere ikke Christne, eller vel endog Hyklere o. D. Nei, jeg har kæmpet saaledes: *jeg veed, hvad Christendom er*; min Ufuldkommenhed som Christen erkjender jeg selv — men jeg veed, hvad Christendom er. Og at faae dette tilgavns at vide synes mig maa være i ethvert Menneskes Interesse, han være nu Christen eller Ikke-Christen, hans Agt være at antage Christendommen eller at opgive den. Men Ingen har jeg angrebet, at *han* ikke var Christen, Ingen har jeg dømt; ja Pseudonymen, Joh. Climacus, der stiller Problemet »at blive Christen«, gjør endog det Omvendte, negter sig at være Christen, og indrømmer de Andre det — dog vel den størst mulige Afstand fra at dømme Andre! Og selv har jeg fra først af indskærpet, og atter og atter, stereotyp gjentaget: jeg er »uden Myndighed«. Endeligen er i den sidste Bog af Anti-Climacus (der, især i Nr. I, ved Hjælp af et Digterisk, som vover at sige Alt, og et Dialektisk, som ingen Consequents skyer, har stræbt at forstyrre Sandsebedragene) atter Ingen, Ingen dømt; den eneste Navngivne, hvem det gaaer ud over, at han, i Stræben efter Idealiteten, kun er en saare ufuldkommen Christen, er (jvf. det tre Gange gjentagne Forord) mig selv, den eneste Dømte, hvad jeg villigt finder mig i, thi mig beskjeftiger det uendeligt, at dog idetmindste Idealitetens Fordringer høres. Men dette er dog vel atter den størst mulige Afstand fra at dømme Andre.

2.

Min Taktik.

Den i lang Tid brugte Taktik var: at anvende Alt, for at faae saa Mange som muligt, om muligt Alle til at gaae ind paa Christendommen — men saa ikke

at tage det saa ganske nøie med, om nu Det, man fik dem til at gaae ind paa, om det virkelig var Christendom. Min Taktik var: med Guds Bistand at anvende Alt for at faae det klart, hvad Christendommens Fordring i Sandhed er — om saa ikke een Eneste vilde gaae ind derpaa, om jeg selv maatte have opgivet det at være Christen, hvad jeg i saa Fald vilde have følt mig forpligtet til offentligen at vedgaae. Fra den anden Side var min Taktik denne: istedetfor end i fjerneste Maade at give det Skin af, at der dog ere saadanne Vanskeligheder ved Christendommen, at en Apologi bliver fornøden, hvis vi Mennesker skulle gaae ind paa den: istedetderfor at fremstille den, hvad Sandhed er, som noget saa uendeligt Høit, at Apologien falder paa et andet Sted, bliver for os, at vi vove at kalde os Christne, eller forvandler sig til en bodfærdig Bekjendelse, at vi takke Gud, naar vi blot tør ansee os selv for Christne.

Dog maa dette heller ikke glemmes. Ligesaa streng som Christendommen er, ligesaa mild er den, netop ligesaa mild, det er, uendelig. Naar den uendelige Fordring er hørt og hævdet, høres og hævdes i sin hele Uendelighed, da tilbydes »Naaden«, eller Naaden tilbyder sig, til hvilken saa den Enkelte, hver især, som jeg gjør det, kan henflye; og saa gaaer det nok. Men det er dog vel ingen Overdrivelse (hvad jo tillige ogsaa just er i »Naadens« Interesse), at Uendelighedens Fordring, den »uendelige« Fordring fremstilles — »uendelig«; det er kun, i en anden Henseende, Overdrivelse, naar ene Fordringen fremstilles, og Naaden slet ikke anbringes. Derimod er det Christendommens Forfængeliggjørelse, naar enten (maaskee i Betragtning af — hvad der formeentligen vel skal kunne imponere baade Gud i Himlen og Christendommen og Apostlene og Martyrerne og Sandhedsvidnerne og Fædrene med samt deres »Praxis« — at »saaledes gaaer det ikke til i det praktiske Liv«) den »uendelige« Fordring endeliggjøres, eller den vel endog ganske udelades, og »Naaden« udenvidere anbringes, hvilket jo betyder, at den tages forfængelig.

Men aldrig har jeg, end ikke i fjerneste Maade, gjort Mine til, eller Forsøg paa, at ville føre Sagen ud i, hvad der er min Sjel og mit Væsen fremmed, pietistisk Strenghed, ei heller paa at ville overanstrenge Existentserne, hvad der vilde bedrøve Aanden i mig. Nei. Det jeg har villet er at bidrage til, ved Hjælp af Tilstaaelser, at bringe om muligt noget mere Sandhed ind i disse (i Retning af at være ethisk og ethisk-religieus Charakteer, at forsage verdslig Klogskab, at ville lide for Sandhed o. d.) ufuldkomnere Existentser, som vi føre dem, hvilket dog altid er Noget, og i ethvert Tilfælde den første Betingelse for at komme til at existere dygtigere. Det jeg har villet forhindre er, at man da ikke, indskrænkende sig til og nøiede med det Lettere og Lavere, derpaa gaaer videre, afskaffer det Høiere, gaaer videre, sætter det Lavere i det Høieres Sted, gaaer videre, gjør det Høiere til Phantasteri og latterlig Overdrivelse, det Lavere til Viisdom og sand Alvor, at man da ikke i »Christenhed« existentielt tager Luther og Betydningen af Luthers Liv forfængeligt: dette har jeg villet bidrage til om muligt at forhindre.

Hvad der behøvedes var blandt Andet en gudfrygtig Satire. Denne har jeg repræsenteret især ved Hjælp af Pseudonymer, der heller ikke have ladet mig gaae Ram forbi. Men for at der da ingen Forvexling skulde kunne finde Sted, for at denne Satire da ikke skulde kunne forvexles med, hvad der kun altfor gjerne vil udgive sig for at være Satire: de dybest sunkne profane Magters profane Opstand, saa var jeg, der har repræsenteret denne gudelige Satire, just jeg var Den, der kastede mig mod og udsatte mig for hiin Pøbel-Opstandens profane Satire. Saaledes har jeg gudfrygtigt stræbt for det Første at være redelig. Og dernæst, om end Fremstillingerne have en Sandhedens Braad, saa er dog det Hele gjort saa mildt som muligt, da der kun er Tale om Indrømmelser og Tilstaaelser, og Indrømmelser og Tilstaaelser, som det overlades til Enhver at gjøre sig selv for Gud. Dog just denne Mildhed er maaskee i en anden Forstand Nogen til Uleilighed; det var meget lettere at blive det Hele qvit, naar Forfatteren var et fortumlet Hoved, der paa ethvert Punkt overdrev baade Sigtelsen og Fordringen. Og da dette nu ikke er Tilfældet, saa kunde vel En og Anden hitte paa at udsprede, at dette er Tilfældet. Dog vil med Guds Hjælp dette Forsøg nok mislykkes. Ja var jeg en stærk ethisk-religieus Charakteer — ak, istedetfor at jeg er næsten kun en Digter! — og altsaa beføiet til og forpligtet til i Sandhedens Medfør at gaae strengere frem: saa var det vel muligt, at jeg, istedetfor at finde Indgang hos Samtidige, kun fandt Modstand. Men da jeg ikke er saa stærk, vil det vistnok lykkes mig at finde Indgang hos Samtidige, altsaa ikke paa Grund af min Fuldkommenhed, en Tilstaaelse jeg mener at skylde Sandheden.

I Forhold til et »Bestaaende« har jeg — conseqvent, da jo mit Bestik har været »den Enkelte« med polemisk Sigte paa det Numeriske, Mængde o. d. — altid gjort lige det Modsatte af at angribe, jeg har aldrig været eller været med i »Opposition«, der vil have »Regjering« bort, men afgivet hvad man kalder »Correctiv«, der vil, at der da for Gud i Himlens Skyld maatte blive regjeret af Dem, som dertil ere beskikkede og kaldede, at de, frygtende Gud, maatte staae faste, kun villende Eet, det Gode; og har jeg derved opnaaet at have lagt mig ud med Oppositionen og Publikum, ja stundom ovenikjøbet maattet finde mig i Misbilligelse af en og anden dog maaskee mindre vel underrettet Embedsmand. — Forsaavidt et kirkeligt Bestaaende forstaaer sig selv, vil det i samme Grad ogsaa forstaae den sidste Bog »Indøvelse i Christendom« som et Forsøg paa ideelt at finde Holdningspunktet for et Bestaaende. Dette (hvad da forresten Forordet ligefrem udtrykker ved at udtrykke, hvorledes jeg forstaaer Bogen) har jeg ikke strax villet sige saaledes ligefrem*) som jeg her siger det, for, i det Sandes Interesse, ikke at skaane

*) At Bogen (uden Udgiverens Forord, der er Noget for sig selv) er et Forsvar for det Bestaaende kan ikke siges ligefrem, da Meddelelsen er dobbelt reflecteret; den kan jo ogsaa være lige det Modsatte eller forstaaes saaledes. Jeg siger derfor kun ligefrem, at et Bestaaende, der forstaaer sig selv, maa

mig selv i Forhold til, hvad der, rimeligt eller urimeligt, dog var en Mulighed, for ikke at unddrage mig de Vanskeligheder og Farer, som kunde afstedkommes, hvis det Bestaaende havde paataget sig — hvad der vilde have aabnet et betænkeligt Indblik i det Bestaaendes religieuse Sundhedstilstand — at forvandle Meddelelsen til Opposition, hvilket Gud være lovet imidlertid dog ikke er skeet, hvorimod det vel var muligt, at det Ligegyldige, det Comiske endnu kunde skee, at en eller anden velunderrettet Embedsmand, hvem det alene er nok, at jeg ikke er Embedsmand, kommer ilende for at forsvare og værge om det Bestaaende mod dette — ja det er dog vistnok i dette Øieblik det mulige Forsvar for et Bestaaende, dersom dette forstaaer sig selv.

De brast i Aaret 48 Klogskabens Traade; det hørtes det Hviin, der bebuder Chaos! »Det var det Aar 48, det var et Fremskridt« ja — hvis der nemlig skaffes »Regjering« tilveie, hvortil maaskee ikke behøves en eneste ny Embedsmand, eller nogen ældres Afskedigelse, men vel maaskee en inderlig Forvandling i Retning af at blive fast ved at frygte Gud. Feilen fra oven var vistnok den, at i det Hele taget fra øverst til nederst Regjeringen igjennem var Styrken væsentligen verdslig Klogskab, hvilket just væsentligen er Mangel paa Styrke: Skylden fra neden var den at ville have al Regjering bort: Straffen — thi Syndens Maade er altid Straffens Maade — Straffen er: det der bittrest bliver savnet bliver just: Regjering. Aldrig som i vort Aarhundrede var vel Slægten og de Enkelte i den (den Bydende — den Lydende; den Foresatte — den Underordnede; Læreren — den Lærende o. s. v.) saaledes frigjorte fra, om man saa vil, alle Gener af, at Noget staaer og skal staae ubetinget fast; aldrig følte vel »Meningerne« (de meest ueensartede, paa de forskjelligste Gebeter) sig saaledes, i »Frihed, Liighed og Broderskab«, ugenerede og lyksaliggjorte under Frispasens »til en vis Grad«: aldrig vil vel Slægten saa dybt komme til at sande, at den og hver Enkelt i den trænger til, at Noget staaer og skal staae ubetinget fast, trænger til, hvad Guddommen, den Kjerlige og i Kjerlighed, opfandt, det Ubetingede, istedetfor hvilket Mennesket, den Kloge til egen Fordærvelse, beundrende sig selv satte dette Beundrede »til en vis Grad«. Byd Sømanden at seile uden Baglast — han kulseiler; lad Slægten, lad hver Enkelt i den forsøge at bestaae uden det Ubetingede: det er og bliver Hvirvel. Det kan i længere eller kortere Tid, i Mellemrum synes anderledes, at det er Fasthed og Tryghed: i Grunden er og bliver det Hvirvel, selv de største Begivenheder og det meest anstrengede Liv dog Hvirvel eller som det at sye uden at fæste Ende — indtil Enden atter gjøres fast derved, at det Ubetingede anbringes, eller derved, at den Enkelte, om end paa nok saa stor Afstand, dog forholder sig til et Ubetinget. Leve blot i det Ubetingede, indaande kun det Ubetingede kan Mennesket ikke, han omkommer, som Fisken naar den skal leve i Luften; men paa den

---

forstaae den saaledes; al dobbelt reflecteret Meddelelse gjør modsatte Forstaaelser lige mulige, saa den Dømmende vil blive aabenbar i, hvorledes han dømmer.

anden Side, uden at forholde sig til det Ubetingede kan et Menneske heller ikke i dybere Forstand »leve«, han udaander, det er, han vedbliver maaskee at leve, men aandløst. Er — for at blive ved Mit: det Religieuse — er Slægten, eller en stor Deel Enkelte i Slægten voxede fra dette Barnlige, at et andet Menneske for dem er Den, der repræsenterer det Ubetingede: vel, derfor kan alligevel det Ubetingede ikke undværes, snarere, saa meget desto mindre kan det undværes. Saa maa »den Enkelte« selv forholde sig til det Ubetingede. Det er dette jeg, efter forundt Evne, med yderste Anstrengelse og mangen Opoffrelse, har kæmpet for, kæmpende mod ethvert Tyranni, ogsaa det Numeriskes. Denne min Stræben er blevet lagt for Had som uhyre Stolthed og Hovmod — jeg troede, og jeg troer, at dette er Christendom og Kjerlighed til »Næsten«.

SYNSPUNKTET FOR MIN FORFATTER-VIRKSOMHED.

UDGIVET AF

A. B. DRACHMANN.

Til Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed synes ikke at findes Manuskript eller Udkast mellem Papirerne. Til Grund for Texten er derfor lagt den af Biskop P. Kierkegaard besørgede Udgave.

SYNSPUNKTET FOR MIN FORFATTER-VIRKSOMHED.

EN LIGEFREM MEDDELELSE,

RAPPORT TIL HISTORIEN.

AF

S. KIERKEGAARD.

KJØBENHAVN.
C. A. REITZELS FORLAG.
1859.

In jedem Dinge muss die Absicht mit der Thorheit auf die Wagschale gelegt werden.

Shakespeare.

Hvad skal jeg sige? Mine Ord
Vil ikke meget sige,
O, Gud hvad er Din Viisdom stor,
Din Godhed, Magt, Dit Rige.

Brorson.

Udgivet af **P. Chr. Kierkegaard.**

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

Shakespeare] Henrik IV 2. Del 2. Akt 2. Sc. Slutn. (citeret efter Schlegel-Tiecks Overs. I S. 267. Berlin 1825). Brorson] Psalmebog for Kirke og Hjem Nr. 16 (Op al den Ting —), Vs. 8.

INDHOLD.

Capitel II.

Capitel III.

INDLEDNING.

I min Forfatter-Virksomhed er der naaet et Punkt, hvor det lader sig gjøre, hvor jeg føler Trang til, hvad jeg derfor nu anseer for min Pligt: een Gang for alle saa ligefremt og aabent og bestemt som muligt at forklare, hvilket der er hvilket, hvad jeg som Forfatter siger mig at være. Øieblikket er, hvor ugunstigt end i en anden Forstand, nu dertil, deels fordi, som sagt, dette Punkt er naaet, deels fordi jeg nu i Literaturen anden Gang vil træffe sammen med mit Første, med andet Oplag af »Enten — Eller«, som jeg ikke tidligere har villet lade udgaae.

Der er Tid til at tie og der er Tid til at tale. Saalænge jeg har anseet den strengeste Taushed religieust for min Pligt, har jeg paa enhver Maade stræbt at bevare den. Jeg har heller ikke betænkt mig paa, hvad der hænger sammen med Tausheden og Gaadefuldheden og Dobbeltheden, i endelig Forstand at modarbeide min Stræben. Hvad jeg i denne Henseende har gjort, er blevet misforstaaet, forklaret som Stolthed, Hovmod og Gud veed hvad. Da jeg religieust ansaae Taushed for min Pligt, har jeg ikke gjort det Mindste for at fjerne denne Misforstaaelse. Men Taushed ansaae jeg for min Pligt, fordi Forfatterskabet endnu ikke var saaledes til efter sin Totalitet, at Forstaaelsen kunde blive Andet end Misforstaaelse.

Dette lille Skrifts Indhold er da: hvad jeg som Forfatter i Sandhed er, at jeg er og var religieus Forfatter, at hele min Forfatter-Virksomhed forholder sig til Christendommen, til det Pro-

Der er Tid til at tie osv.] Præd. 3, 7. andet Oplag af »Enten — Eller« udkom i Mai 1849.

blem: at blive Christen, med directe og indirecte polemisk Sigte paa det uhyre Sandsebedrag: Christenheden, eller at i et Land saadan Alle ere saadan Christne.

Enhver, hvem Christendommens Sag i Sandhed ligger paa Sinde, og jo alvorligere den ligger ham paa Sinde, ham vil jeg, og desto indstændigere, bede at gjøre sig bekjendt med dette lille Skrift, ikke nysgjerrigt, men eftertænksomt, som man læser et religieust Skrift. Hvorvidt et saakaldet æsthetisk Publikum har fundet eller skulde kunne finde nogen Nydelse ved at læse eller ved at læse i den Produktivitet, den æsthetiske, der er Incognito'et og Bedraget i Christendommens Tjeneste: er mig naturligviis, totalt forstaaet, det Indifferente; thi jeg er religieus Forfatter. Antaget: at en saadan Læser fuldkomment forstaaer og bedømmer den enkelte æsthetiske Frembringelse: totalt misforstaaer han mig, da han ikke forstaaer den ind i Forfatter-Virksomhedens religieuse Totalitet. Antaget derimod, at En, der forstaaer Forfatter-Virksomheden efter den religieuse Totalitet, maaskee ikke forstaaer en enkelt æsthetisk Frembringelse i samme: da er denne Misforstaaelse kun en tilfældig.

Hvad jeg her skriver er til Orientation og til Vitterlighed, det er ikke et Forsvar eller en Apologie. Sandeligen om ellers i Intet, paa dette Punkt troer jeg at have Noget tilfælles med Socrates. Thi som hans Dæmon, da han var anklaget for og skulde dømmes af »Mængden«, han der var sig bevidst at være en guddommelig Gave, formeente ham at forsvare sig — hvilken Uanstændighed og Selvmodsigelse vilde det ikke ogsaa have været! —: saaledes er der i mig og i det Dialektiske ved mit Forhold Noget, som gjør mig det umuligt og gjør det i sig selv umuligt at føre et »Forsvar« for min Forfatter-Virksomhed. Jeg har fundet mig i meget, jeg haaber — dog hvo veed, maaskee bliver Fremtiden blidere end det Forbigangne — at skulle finde mig i Mere, uden at tabe mig selv; det Eneste, jeg ikke kunde finde mig i, og ikke kunde gjøre uden at tabe mig selv og det Dialektiske i mit Forhold hvilket netop er det jeg ikke kunde finde mig i er at forsvare mig *qua* Forfatter; det vilde være en Usandhed, der om den end meningsløst hjalp mig til at vinde den ganske Verden, evigt blev min

---

hans Dæmon — formeente ham at forsvare sig] se Xenophons Erindringer om Sokrates IV, 8, 5 (»jeg har virkelig engang forsøgt at forberede mig paa mit Forsvar overfor Dommerne, men mit Daimonion har sat sig derimod«). en guddommelig Gave] jvfr Platons Apologi p. 30 d: »at I ikke skal forsee jer mod Gudens Gave til Eder ved at domfælde mig«. *qua* i Egenskab af. at vinde den ganske Verden] jvfr. Matth. 16, 26.

Undergang. Ydmyg for Gud, ogsaa for Mennesker veed jeg vel, hvad jeg personligt kan have forbrudt, men jeg veed ogsaa med Gud, at just min Forfatter-Virksomhed var en uimodstaaelig indre Trangs Tilskyndelse, en Tungsindigs eneste Mulighed, en dybt Ydmyget, en Poeniterendes redelige Forsøg paa, ved enhver Opoffrelse og Anstrengelse i Sandhedens Tjeneste, om muligt, at gjøre noget Godt igjen til Vederlag. Og jeg veed derfor med Gud, for hvis Øine dette Foretagende fandt og finder Naade, som det glæder sig ved hans Bistand, at i Forhold til mit Forfatterskab er jeg ikke Den, der skal forsvare mig for de Medlevende; thi er jeg i saa Henseende Noget, er jeg ikke den Skyldige, ei heller Defensor, men Aktor.

Dog anklage de Medlevende gjør jeg heller ikke, just fordi jeg religieust har forstaaet det som min Pligt at tjene Sandheden saaledes i Selvfornegtelse, at det var min Opgave, paa enhver Maade at forhindre, at jeg blev den Anseete, den Elskede. Kun Den, der ved sig selv forstaaer, hvad sand Selvfornegtelse er, kun han kan løse min Gaade, og see, at det er Selvfornegtelse. Den, der ikke ved sig selv forstaaer det, maa snarere kalde min Adfærd Selvkjærlighed, Stolthed, Særhed, Galskab, hvilket jeg Alt, conseqvent, ikke anklager ham for; thi jeg er jo i den sande Selvfornegtelses Tjeneste selv medvirksom dertil. Der er ubetinget Eet, som ikke kan forstaaes hverken paa en larmende Forsamling, eller af et høistæret Publikum, eller i en halv Time, det er: hvad christelig Selvfornegtelse er. For at forstaae det, dertil fordres megen Frygt og Bæven, stille Eensomhed, og i lang Tid.

At jeg har forstaaet det Sande, jeg foredrager, derom er jeg evig forvisset; at de Medlevende, forsaavidt de ikke forstaae det Samme, naar de engang i Evigheden ere blevne fritagne for mange forstyrrende Bekymringer og Besværligheder, for hvilke jeg har været fritagen, og i Evigheden have fundet Alvorens Stilhed, Eensomhed og Tid nok til at tænke: at de, med det Gode eller med det Onde, ville nødsages til at forstaae det Samme, derom er jeg lige saa forvisset. Hvor megen Misforstaaelse jeg derfor end har lidt (thi fordi jeg selv frivilligt har udsat mig derfor, deraf følger da ikke, at jeg ikke virkelig kan lide, saa var jo al sand christelig Lidelse, der netop er den frivillige, ophævet; ei heller følger deraf, udenvidere og ganske ligefrem, at »de Andre« ingen Skyld have, saa vist det er sandt, at det er i Sandhedens Tjeneste jeg lider det): jeg kan ikke Andet end takke Gud — ikke fordi jeg lider saaledes, men for hvad der beskæftiger mig uendeligt, at han forunder mig at forstaae Sandheden.

Og saa blot Eet endnu. Det følger af sig selv, at ganske, det er, i den reent personlige Inderlighed, i hvilken jeg eier Forklaringen af min Forfatter-Virksomhed, kan jeg ikke fremstille den. Deels kan jeg ikke saaledes gjøre mit Guds-Forhold offentligt, da det hverken er Mere eller Mindre end den almindelige menneskelige Inderlighed, som ethvert Menneske kan have det, uden nogen Officialitet, hvilken det var en Forbrydelse at fortie og Pligt at fremhæve, eller hvilken jeg kunde gjøre gjældende, beraabende mig paa den; deels kan jeg ikke ville (og det kunde vel heller Ingen ønske, at jeg skulde) paanøde Nogen, hvad der kun angaaer min private Personlighed, hvori dog naturligviis for mig er indeholdt Meget til Forklaring af min Forfatter-Personlighed.

Første Afsnit.

A.

Tvetydigheden eller Dupliciteten i hele Forfatterskabet*), om Forfatteren er en æsthetisk eller en religieus Forfatter.

Her bliver det altsaa at bevise, at der er en saadan Duplicitet fra først til sidst. Det er da ikke som ellers Tilfældet er med en formeentlig Duplicitet, at Andre have udfundet den, og den Paagjældendes Opgave at vise, at den ikke er. Ingenlunde, lige tværtimod. Forsaavidt Læseren ikke tilstrækkeligt skulde være blevet opmærksom paa Dupliciteten, er det Forfatterens Opgave at gjøre det saa evident som muligt, at den er der. Dette vil sige, Dupliciteten, Tvetydigheden er en bevidst, er Noget Forfatteren fremfor Alle veed Beskeed om, er det hele Forfatterskabs væsentlige dialektiske Bestemmelse, og har derfor den dybere Grund.

Men er det ogsaa saaledes, er der en saadan gjennemført Duplicitet? Kan man ikke forklare Phænomenet paa en anden Maade, at det er en Forfatter, der først var æsthetisk Forfatter,

*) For at have det ved Haanden, her Titlerne paa Bøgerne. 1ste Hold (æsthetisk Produktivitet): Enten — Eller; Frygt og Bæven; Gjentagelsen; Begrebet Angest; Forord; philosophiske Smuler; Stadier paa Livets Vei — samt 18 opbyggelige Taler, som kom successive. 2det Hold: afsluttende uvidenskabelig Efterskrift. 3die Hold (blot religieus Produktivitet): opbyggelige Taler i forskjellig Aand; Kjærlighedens Gjerninger; christelige Taler — samt en lille æsthetisk Artikel: Krisen og en Krise i en Skuespillerindes Liv.

saa forandrede sig i Aarenes Løb og blev religieus Forfatter? Jeg vil nu ikke tale om, at hvis saa var, vilde Forfatteren vel ikke have skrevet en Bog som nærværende, vistnok neppe selv paataget sig at give en Oversigt over hele Produktiviteten, mindst dertil valgt det Øieblik, da han netop samtræffer med sit Første. Jeg vil heller ikke tale om, at det dog vilde være besynderligt, at en saadan Forandring skulde indtræde i Løbet af saa faa Aar. Naar det ellers er seet, at en oprindelig æsthetisk Forfatter bliver religieus Forfatter, pleier der dog gjerne at ligge en Deel Aar imellem, saa Forklaringen af Forandringen ikke bliver usandsynlig, at den hænger sammen med, at Forfatteren virkelig er blevet betydelig ældre. Dog dette vil jeg ikke tale om; thi om det end var besynderligt, næsten uforklarligt, om det end maatte gjøre Een tilbøielig til at søge og finde enhver anden Forklaring: umuligt var det dog ikke, at en saadan Forandring kunde indtræde i Løbet af 3 Aar. Derimod vil jeg vise, at det er umuligt at forklare Phænomenet paa denne Maade. Naar man nemlig seer nærmere til, vil man see, at der ingenlunde er indrømmet 3 Aar til Forandringens Indtræden, men at Forandringen er samtidig med Begyndelsen, det er, at Dupliciteten er lige fra Begyndelsen. Thi samtidig med Enten — Eller ligger to opbyggelige Taler. Dupliciteten i dybere Forstand, det er, i hele Forfatterskabets Forstand, var ingenlunde den, som der i sin Tid var Tale om: første og anden Deel af Enten — Eller. Nei Dupliciteten var: Enten — Eller — og to opbyggelige Taler.

Det Religieuse er strax tilstede lige fra Begyndelsen af. Omvendt, det Æsthetiske er igjen tilstede endnu i det sidste Øieblik. Efterat der i to Aar var udgivet ene og alene religieuse Skrifter, følger en lille æsthetisk Artikel*). Baade først og sidst er der altsaa sikkret mod at forklare Phænomenet saaledes: at det er en æsthetisk Forfatter, der saadan i Tidens Løb har forandret sig og saadan er blevet religieus Forfatter. Som de »to opbyggelige Taler« udkom omtrent 2 à 3 Maaneder efter Enten — Eller, saaledes kom hiin lille æsthetiske Artikel 2 à 3 Maaneder efter de to Aars blot religieuse Skrifter. De to opbyggelige Taler og den lille Artikel svare omvendt til hinanden og bevise omvendt, at Dupliciteten er baade først og sidst. Medens Enten — Eller tildrog sig hele Opmærksomheden, og Ingen agtede paa »to opbyggelige Taler«, be-

*) »Krisen og en Krise i en Skuespillerindes Liv«. »Fædrelandet« Juli 1848.

Som de »to opbyggelige Taler osv.] Enten — Eller udkom i Februar, de to opbyggelige Taler i Mai 1843. — Christelige Taler udkom i April 1848.

tydede dog disse, at det just var det Opbyggelige, der skulde frem, at Forfatteren var religieus Forfatter, der derfor heller aldrig selv har skrevet noget Æsthetisk, men brugt Pseudonymer til alle de æsthetiske Frembringelser, medens de to opbyggelige Taler vare af *Mag.* Kierkegaard. Omvendt, medens de to Aars blot opbyggelige Skrifter muligen har tildraget sig Andres Opmærksomhed, har igjen maaskee Ingen i dybere Forstand lagt Mærke til den lille Artikel, hvad den betyder, at nu dette hele Forfatterskabs dialektiske Structur er færdig. Den lille Artikel er netop med til Vitterlighed, for Confrontationens Skyld, for ved Enden igjen at gjøre det umuligt (hvad de to opbyggelige Taler gjøre ved Begyndelsen) at forklare Phænomenet saaledes, at det er en Forfatter, der først var æsthetisk Forfatter, og saa senere forandrede sig og blev saadan religieus Forfatter; thi han var religieus Forfatter lige fra Begyndelsen, og er æsthetisk produktiv lige i det sidste Øieblik.

Det første Hold af Skrifter er æsthetisk Produktivitet; det sidste Hold af Skrifter er udelukkende religieus Produktivitet: mellem disse ligger som Vendepunktet afsluttende uvidenskabelig Efterskrift. Dette Værk beskæftiger sig med og stiller »Problemet«, hele Forfatter-Virksomhedens Problem: at blive Christen, og tager saa igjen den pseudonyme Produktivitet samt de i denne indslyngede 18 opbyggelige Taler op i sin Bevidsthed*), viser alt dette som tjenende til at belyse Problemet, uden at dette dog siges at have været den foregaaende Produktivitets Hensigt, hvilket ikke lod sig gjøre, da det er en Pseudonym, der opfatter andre Pseudonymer, altsaa en Trediemand, der Intet kunde vide om en ham fremmed Produktivitets Hensigt. Afsluttende Efterskrift er ikke æsthetisk Produktivitet, men heller ikke i strengeste Forstand religieus. Den er derfor af en Pseudonym, medens jeg dog satte mit Navn paa som Udgiver, hvilket jeg ikke har gjort ved nogen blot æsthetisk Frembringelse**) — et Vink, ja for Den, der bekymrer sig om og har Sands for Sligt. Saa gik de to Aar, i hvilke der kun udkom religieuse Skrifter med mit Navn. Pseudonymernes Tid var forbi, den religieuse Forfatter havde viklet sig ud af det

*) Cfr. P. 187—227, hvilket Afsnit jeg vilde bede Læseren at gjøre sig bekjendt med.

**) Den literaire Anmeldelse af de to Tidsaldere er ingen Indvending herimod; thi deels er den jo ikke æsthetisk i Betydning af Digter-Frembringelse men critisk, deels har den en heel religieus Baggrund i Opfattelsen af »Nutiden«.

P. 187—227] VII. Bd. S. 212—257.

Æsthetiskes [illegible]rklædning — og saa, saa til Vitterlighed og for en Forsigtigheds Skyld, den lille æsthetiske Artikel af en Pseudonym: *Inter et Inter.* Den bringer paa en Maade hele Forfatterskabet paa een Gang til Bevidsthed, den erindrer, som sagt, omvendt om de »to opbyggelige Taler«.

B.

Forklaringen: at Forfatteren er og var religieus Forfatter.

Det kunde synes, at en simpel Forsikkring af Forfatteren selv i denne Henseende er mere end tilstrækkelig; han maa jo dog bedst vide, hvilket der er hvilket. Jeg holder imidlertid ikke meget af Forsikkringer i Forhold til literaire Frembringelser, og er vant til at forholde mig aldeles objektivt til mine. Kan jeg ikke i Egenskab af Trediemand, som Læser, ud af Skrifterne godtgjøre, at det er saa som jeg siger, at det ikke kan være anderledes: saa kunde det aldrig falde mig ind at ville vinde, hvad jeg saa anseer for tabt. Skal jeg først *qua* Forfatter til at forsikkre, saa altererer jeg let den hele Produktivitet, der fra først til sidst er dialektisk.

Forsikkre Noget kan jeg altsaa ikke, idetmindste ikke førend jeg paa anden Maade har gjort Forklaringen saa evident, at Forsikkringen i den Forstand er aldeles overflødig; thi saa kan den indrømmes som en lyrisk Tilfredsstillelse, forsaavidt jeg føler Trang til den, og kræves som en religieus Pligt. *Qua* Menneske kan jeg nemlig være i min Ret ved at forsikkre og det kan religieust være min Pligt at give en Forsikkring. Men dette maa ikke forvexles med Forfatterskabet: *qua* Forfatter hjælper det kun lidet, at jeg *qua* Menneske forsikkrer, at jeg har villet Det og Det. Men dette vil da vel Enhver indrømme, at naar man i Forhold til et Phænomen kan vise, at det ikke lader sig forklare paa nogen anden Maade, og at det derimod paa denne Maade lader sig forklare paa ethvert Punkt, eller at denne Forklaring passer paa ethvert Punkt, saa er denne Forklarings Rigtighed godtgjort saa evident som overhovedet en Forklarings Rigtighed lader sig godtgjøre.

Dog er her ikke en Modsigelse? Naar det i det Foregaaende blev godtgjort, at Tvetydigheden er der indtil det Sidste — i samme Grad som det er lykkedes, i samme Grad er det jo gjort umuligt at godtgjøre, hvilken Forklaringen er, saa forsaavidt en Erklæring, en Forsikkring her synes at være det eneste Middel til at hæve den dialektiske Spænding og Knude. Dette seer meget skarpsindigt ud, og er dog derfor egentlig kun spidsfindigt. Dersom En saaledes f. Ex. i et vist Forhold fandt en Mystification nødvendig, saa er det ganske rigtigt Spidsfindighedens Consequents, at han skal gjøre det saaledes, at det — Comiske fremkommer, at han ikke selv kan hitte ud af det. Men dette er tillige Manglen paa Alvor, der forelsker sig i Mystificationen i og for sig, istedetfor at denne skal have sin teleologiske Sandhed. Hvor derfor en Mystification, en dialektisk Fordoblelse er brugt i Alvorens Tjeneste, der vil den være brugt saaledes, at den blot afværger Misforstaaelser og foreløbige Forstaaelser, medens den sande Forklaring er til at finde for Den, der redelig søger. For at tage det Høieste: hele Christi Liv paa Jorden var jo blevet et Spil, dersom han i den Grad havde været incognito, at han var gaaet ganske ubemærket gjennem Livet — og dog var han i Sandhed incognito.

Saaledes med en dialektisk Fordoblelse; og den dialektiske Fordoblelse er, at Tvetydigheden er holdt. Saasnart den fornødne Alvor tager fat, kan den ogsaa løse den, bestandigt dog kun saaledes, at Alvoren selv indestaaer for Rigtigheden; thi som en Qvindes Knibskhed forholder sig til den sande Elsker, og da, men ogsaa da først giver sig, saaledes forholder en dialektisk Fordoblelse sig til den sande Alvor. En mindre Alvorlig kan derfor Forklaringen ikke meddeles, thi den dialektiske Dobbeltheds Elasticitet er for stor til at han kan magte den; den tager igjen Forklaringen fra ham og gjør ham det tvivlsomt, om det ogsaa er Forklaringen.

Man gjøre da Forsøget; man forsøge at forklare hele denne Forfatter-Virksomhed under Antagelse af, at det er en æsthetisk Forfatter. Man vil let see, at lige fra Begyndelsen af congruerer denne Forklaring ikke med Phænomenet, men strander strax paa de »to opbyggelige Taler«. Derimod gjøre man Forsøget med at antage, at det er en religieus Forfatter, og man vil see, at det Skridt for Skridt slaaer til paa ethvert Punkt. Kun bliver det Uforklarlige, hvorledes det er faldet en religieus Forfatter ind at bruge det Æsthetiske saaledes. Det er, vi staae atter ved Tvetydigheden eller den dialektiske Fordoblelse. Kun er Forskjellen den, at Antagelsen, at det er en religieus Forfatter, vil have

fastnet sig, og Opgaven er, at forklare Tvetydigheden. Hvorvidt en Anden kan gjøre det, afgjør jeg ikke; men Forklaringen er det, som bliver Indholdet af denne lille Bogs hele 2det Afsnit.

Dog her blot Eet endnu, hvad der som sagt baade lyrisk kan tilfredsstille mig *qua* Menneske, og *qua* Menneske er min religieuse Pligt: en ligefrem Forsikkring, at Forfatteren var og er religieus Forfatter. Da jeg begyndte paa Enten — Eller (hvoraf *in parenthesi* sagt bogstaveligen kun har existeret omtrent een Pagina, nemlig et Par Diapsalmata, medens hele Bogen er skrevet i 11 Maaneder og anden Deel først) var jeg potentialiter saa dybt paavirket af det Religieuse, som jeg overhovedet er blevet. Jeg var saa dybt rystet, at jeg fra Grunden forstod, at det umuligt kunde lykkes mig at træffe den beroligede, trygge Midte, i hvilken de fleste Mennesker have deres Liv: jeg maatte enten styrte mig i Fortvivlelse og Sandselighed, eller absolut vælge det Religieuse som det Eneste — enten Verden efter en Maalestok, der vilde være rædsom, eller Klostret. At det var det Sidste jeg vilde og maatte vælge var afgjort i Grunden; den første Bevægelses Excentricitet var blot Udtrykket for den andens Intensitet, at jeg havde forstaaet mig selv i, hvor umuligt det vilde være mig at være religieus saadan til en vis Grad. Her ligger »Enten — Eller«. Det var en digterisk Udtømmelse, som dog ikke gaaer videre end til det Ethiske. Personligt var jeg langt borte fra at ville kalde Tilværelsen beroligende tilbage paa Ægteskabet, jeg der religieust allerede var i Klosteret, hvilken Tanke er skjult i Pseudonymet: *Victor — Eremita*.

Saaledes forholder det sig; Enten — Eller er i streng Forstand skrevet i et Kloster, og jeg kan forsikkre (en Forsikkring, der, hvis dette lille Skrift skulde komme dem for Øie, især henvender sig til Saadanne, som maaskee hverken have Evne eller Leilighed til at overskue en saadan Produktivitet, men hvem dog muligt mit Forfatterskabs besynderlige Sammensmelten af det Religieuse og det Æsthetiske har forstyrret), jeg kan forsikkre, at Forfatteren af Enten — Eller regelmæssigt og med klosterlig Nøiagtighed tilbragte en bestemt Tid hver Dag med, for sin egen Skyld, at læse opbyggelige Skrifter, at han i Frygt og megen Bæven betænkte sit Ansvar. Han tænkte derved (o, forunderligt!) især paa »Forførerens Dagbog«. Og hvad skete saa? Bogen gjorde uhyre Lykke — især (o, forunderligt!) Forførerens Dagbog. Verden aabnede sig endog efter en overordentlig Maalestok for den beundrede Forfatter, hvem

---

fastnet sig ɔ: fæstnet sig.

dog alt Dette ikke »forførte« eller forandrede, dertil var han en Evighed for gammel.

Saa fulgte »to opbyggelige Taler« — det meest Afgjørende seer ofte saa ubetydeligt ud. Det store Værk Enten — Eller, der blev »meget læst og endnu mere omtalt« — og saa »to opbyggelige Taler«, helliget min afdøde Fader, udgivet paa min Fødselsdag (den 5te Mai), »en lille Blomst i Skjul af den store Skov, hverken søgt formedelst sin Pragt eller sin Duft eller sin Næring«*). De to Taler var der Ingen, der i dybere Forstand lagde Mærke til eller bekymrede sig om, ja jeg erindrer endogsaa, at en af mine Bekjendte kom til mig og beklagede sig over, at han godtroende var gaaet og kjøbt dem i den Tanke, at det, da det var af mig, maatte være noget vittigt og aandrigt Noget; jeg erindrer ogsaa, at jeg lovede ham, at han, hvis han ønskede det, skulde faae Pengene tilbage. Med venstre Haand rakte jeg »Enten — Eller« ud i Verden, med Høire »to opbyggelige Taler«; men Alle grebe de eller saa godt som Alle med deres Høire efter den venstre Haand**).

Jeg var for Gud enig med mig selv om, hvad jeg vilde, jeg holdt paa to opbyggelige Taler, men forstod vel, at kun meget Faa forstode dette***) — og her kommer saa første Gang Kategorien: hiin Enkelte, »hiin Enkelte, hvem jeg med Glæde og Taknemlighed kalder min Læser«, hvad der stereotypt blev gjentaget i Forordet til hver Samling af opbyggelige Taler. Man skal ikke med Sandhed kunne beskylde mig for, at jeg har forandret mig, at jeg maaskee i et senere Øieblik, fordi jeg muligen ikke stod

*) Cfr. Forordet til »to opbyggelige Taler« 1843.

**) Cfr. Forordet til »to opbyggelige Taler« 1844: den søger min Læser, som med høire Haand modtager hvad der bydes med Høire.

***) Deraf Veemodet i Hiint Forord, naar det om den lille Bog hedder: »Forsaavidt den, ved at udgives, i uegentlig Forstand paa en Maade tiltræder en Vandring, lod jeg en liden Stund mit Øie følge den. Jeg saae da, hvorledes den gik sin Gang ad eensomme Veie eller eensom ad de alfare. Efter en og anden lille Misforstaaelse, idet den blev bedraget af en flygtig Lighed, traf den endelig hiin Enkelte, hvem jeg med Glæde og Taknemlighed kalder min Læser, hiin Enkelte, hvem den søger, efter hvem den ligesom udstrækker sine Arme« o. s. v., cfr. to opbyggelige Taler 1843 Forordet. Overhovedet havde og har dette første Forord for mig en ganske egen Inderlighedens Betydning, som vistnok ikke saaledes lader sig meddele.

den 5te Mai] »to opbyggelige Taler« udkom d. 6te Mai, men Forordet er dateret 5. Mai. Se III. Bd. S. 11. Forordet til »to opbyggelige Taler« 1844] IV. Bd. S. 73. hiint Forord] III. Bd. S. 11.

mig saa godt med Publikum, dømte anderledes om det end før. Nei, har jeg nogensinde staaet mig godt med Publikum, høiest har dette Forhold været eller paa sit Høieste i den 2den eller 3die Maaned efter Enten — Ellers Udgivelse. Og just denne for Mange dog maaskee fristende Situation, men i mine Tanker eneste gunstige, for at kunne faae det, jeg havde at gjøre, til at tage sig ud, benyttede jeg i Sandhedens Tjeneste til at faae anbragt min Kategorie »hiin Enkelte«, just i det Øieblik var det jeg brød med Publikum, hverken af Stolthed eller Hovmod o. s. v. (og da dog vel heller ikke, fordi Publikum i det Øieblik var mig ugunstigt, da det lige tvertimod var mig absolut gunstigt), men fordi jeg forstod mig selv i, at jeg var religieus Forfatter, der har med »den Enkelte« at gjøre, i hvilken Tanke (»den Enkelte« — modsat »Publikum«) en heel Livs- og Verdens-Anskuelse er concentreret.

Fra nu af, det er, allerede med »Frygt og Bæven«, maatte den alvorlige Iagttager, der selv disponerer over religieuse Forudsætninger, den alvorlige Iagttager, for hvem man kan gjøre sig forstaaet paa Afstand, og til hvem man kan tale i Taushed (Pseudonymet: *Johannes — de silentio*) blive opmærksom paa, at det dog nok var en egen Art æsthetisk Frembringelse; og her pointerede saa det høiærværdige Firma Kts. rigtigt, hvad der glædede mig høiligen.

Johannes — de silentio] Johannes »af Tausheden«. Firma Kts.] ɔ: Mærket Kts. (Biskop Mynsters Pseudonym). Her sigtes til Mynsters Artikel »Kirkelig Polemik« i Heibergs Intelligentsblade IV (Nr. 41—42), særlig S. 105 f. Jvfr. S. K.s samlede Værker VII. Bd. S. 221.

Andet Afsnit.

Den hele Forfatter-Virksomhed opfattet, og under dette Synspunkt, at Forfatteren er religieus Forfatter.

Capitel I.

A.

Den æsthetiske Produktivitet.

Hvorfor der begyndtes med æsthetisk Produktivitet, eller hvad denne Produktivitet har at betyde, totalt forstaaet*).

§ 1.

At »Christenheden« er et uhyre Sandsebedrag.

Enhver der med Alvor og derhos da med nogen Evne til at see, betragter hvad man saadan kalder Christenheden, eller Tilstanden i et saa kaldet christeligt Land, maa dog upaatvivleligt strax blive ganske betænkelig. Hvad vil det dog sige, at alle disse Tusinder og Tusinder udenvidere kalde sig Christne! Disse mange, mange Mennesker, hvis langt, langt overveiende Fleertal efter Alt hvad man kan skjønne have deres Liv i ganske andre Categorier,

*) Den velvillige Læser maa jeg een Gang for alle paa det indstændigste bede bestandigt at have dette *in mente*, at hele Forfatter-Virksomhedens Total-Tanke er denne: det at blive Christen.

N[illegible] m[illegible] ved den simpleste Iagttagelse kan forvisse sig om! M[illegible] er maaskee aldrig engang gaae i Kirke, aldrig tænke paa G[illegible] rig nævne hans Navn uden naar de bande! Mennesker, [illegible] hvem det aldrig er gaaet op, at deres Liv skulde have nogen [illegible]pligtelse mod Gud, Mennesker, der enten holde paa en vis borgerlig Ustraffelighed som Maximum eller endog ikke finde denne gansk[illegible] [illegible]sse Mennesker, endog de der paastaae, at [illegible] ere Alle Christne, kalde sig Christne, er[illegible] Ch[illegible] Staten, begraves som Christne af Kirken, [illegible]m [illegible]l Evigheden!

At her maa s[illegible] en [illegible]nfusion, et frygteligt Sandsebedrag, derom ka[illegible]g vist [illegible] Tvivl være. Men at røre ved det! Ja, jeg kjender godt Ind[illegible]gen. Thi der er nok baade Den og Den, der forstaaer hvad [illegible] mener, men som saa med en vis Godmodighed vilde klappe m[illegible] paa Skulderen og sige: »Kjære Ven, De er dog noget ung endnu; at ville begynde paa et saadant Foretagende, et Foretagende der, hvis det blot nogenlunde skulde lykkes, vilde kræve idetmindste en halv Snees vel disciplinerede Missionairer, et Foretagende, der egentligen løber ud paa hverken mere eller mindre end at ville indføre Christendommen igjen — i Christenheden. Nei, kjære Ven, lad os være Mennesker, et saadant Foretagende er baade over Deres og mine Kræfter. Dette Foretagende er lige saa afsindigt storartet som det at ville reformere »Mængden«, med hvilken ingen Forstandig indlader sig, men lader den gaae for hvad den er. At begynde paa Sligt er den visse Undergang«. Maaskee; men er eller var end Undergangen vis, vist er det ogsaa, at den Indvending har man ikke lært af Christendommen, thi da den kom ind i Verden, var det endnu mere afgjort den visse Undergang at begynde derpaa — dog begyndtes der; og vist er det ogsaa, at man heller ikke har lært den Indvending af Socrates, thi han indlod sig dog med »Mængden«, og vilde reformere den.

Saaledes omtrent forholder Sagen sig. Engang imellem gjør en Præst lidt Allarm paa Prædikestolen, at det ikke hænger rigtigt sammen med de mange Christne — men alle De, som høre ham og der ere tilstede, altsaa alle Dem, han taler til, de ere Christne; og dem, han taler om, dem taler han jo ikke til. Dette kaldes meest passende en fingeret Bevægelse. — Engang imellem træder der en opvakt Religieus frem; han stormer ind paa Christenheden, han støier og larmer, erklærer næsten Alle for ikke at være

---

en opvakt Religieus] der sigtes til Grundtvig.

Christne — og han udretter Intet. Han tager sig ikke iagt for, at et Sandsebedrag ikke er saa let at hæve. Dersom det er saa, at det er en Indbildning, hvori de Fleste ere, naar de kalde sig Christne, hvad gjøre de saa mod en saadan Opvakt? Først og fremmest de bryde dem slet ikke om ham, de see ikke i hans Bog, men lægge den øieblikkeligt *ad acta;* eller virker han ved det levende Ord, saa gaae de om ad en anden Gade og høre ham slet ikke. Dernæst praktisere de ham ved Hjælp af en Begrebsbestemmelse udenfor, og indrette sig saa ganske trygt i Sandsebedraget. De gjøre ham til en Sværmer, hans Christendom til en Overdrivelse — am Ende bliver han den Eneste, eller een af de Faa, som ikke for Alvor (thi Overdrivelse er jo ogsaa Mangel paa Alvor) er Christen; de Andre ere alle alvorlige Christne.

Nei, et Sandsebedrag hæves aldrig direkte, og kun grundigt indirekte. Er det et Sandsebedrag med at Alle ere Christne — og skal der gjøres Noget, maa det gjøres indirekte, ikke af En, der høirøstet forkynder sig selv at være en overordentlig Christen, men af En, der bedre underrettet, erklærer sig selv end ikke at være en Christen*). Det er, man maa komme bag paa Den, der er i Sandsebedraget. Istedetfor at ville have den Fordeel selv at være den sjeldne Christen, maa man lade den Hildede have Fordelen, at han er Christen, og selv have Resignation nok til at være Den, der er langt bag ved ham — ellers faaer man ham saa vist ikke ud af Sandsebedraget, det kan være vanskeligt nok endda.

Naar da nu, efter Antagelsen, de Fleste i Christenheden kun indbildt ere Christne, i hvilke Categorier leve de saa? De leve i æsthetiske, eller høist æsthetisk-ethiske.

Antaget saa, at en religieus Forfatter ret fra Grunden af er blevet opmærksom paa dette Sandsebedrag: Christenheden, og, saavidt hans Kræfter vel at mærke med Guds Bistand række, vil det tillivs: hvad har han saa at gjøre? Ja, først og fremmest ingen Utaalmodighed. Bliver han utaalmodig, saa stormer han ligefrem paa, og udretter — Intet. Ved direkte Angreb bestyrker man kun et Menneske i Sandsebedraget og forbittrer ham tillige. Der er overhovedet Intet, der kræver en saa lempelig Behandling som et Sandsebedrag, for at hæves. Foranlediger man paa nogen Maade

*) Man erindre afsluttende uvidenskabelig Efterskrift, hvis Forfatter Johannes Climacus ligefrem erklærer sig selv ikke at være Christen.

ad acta, egtl. til de færdige Sager, ɔ: tilside. afsluttende uvidenskabelig Efterskrift] se f. Ex. »Tillæg« (VII. Bd. S. 537).

den Hildede til at sætte Villie imod, saa er Alt tabt. Og det gjør man ved direkte Angreb, der desuden ogsaa indeholder det Anmassende, at fordre af et andet Menneske, at han skal tilstaae En eller ligeoverfor En gjøre den Tilstaaelse, som egentlig gavner mest, naar den Vedkommende gjør sig den selv i Stilhed. Dette naaes ved den indirekte Methode, der i Sandhedskjerlighedens Tjeneste lægger dialektisk Alt tilrette for den Hildede, og nu, som Kjerlighed altid er det, undseelig unddrager sig for at være Vidne til Tilstaaelsen, han saa ene for Gud gjør sig selv, at han dog har levet i en Indbildning.

Den religieuse Forfatter maa da altsaa først see at komme i Rapport til Menneskene. Det er, han maa begynde med æsthetisk Præstation. Det er Haandpengene. Jo brillantere Præstationen er, jo bedre for ham. Saa maa han dernæst være sikker paa sig selv, eller rettere (hvad der er det Sikkreste og det eneste Sikkre) i Frygt og Bæven forholde sig til Gud, at ikke det Omvendte skeer, saa han ikke bliver Den, der nu faaer Andre paa Gleed, men de Andre De, som faae Magt over ham, saa han ender med selv at blive stikkende i det Æsthetiske. Han maa altsaa have Alt i Beredskab, for, dog uden nogen Utaalmodighed, saa hurtigt som muligt, just naar han har faaet dem med sig, at bringe det Religieuse frem, saa de samme Mennesker med Hengivelsens Fart i det Æsthetiske, løbe lige Panden mod det Religieuse.

Det gjælder om, hverken for hurtigt eller for langsomt at anbringe det Religieuse. Gaaer der for lang Tid imellem, saa kommer strax Sandsebedraget op, at nu er den æsthetiske Forfatter blevet ældre og derfor religieus. Kommer det for hurtigt, bliver Virkningen ikke stærk nok.

Antaget, at det er et uhyre Sandsebedrag, at alle disse mange Mennesker kalde sig og ansees for at være Christne: i denne Fremgangsmaade er ingen Dømmen og Fordømmen. Den er en sand christelig Opfindelse, kan ikke øves uden Frygt og Bæven, kun i sand Selvfornegtelse. Hjælperen er netop Den, der faaer alt Ansvaret og har al Anstrengelsen. Men derfor har ogsaa denne Fremgangsmaade Værd i og for sig selv. Ellers gjælder det, at en Fremgangsmaade kun har Værd i Forhold til hvad der opnaaes ved den. Man dømmer og fordømmer, man støier og larmer: dette har ikke Værd i og for sig selv — man regner paa saa at udrette Meget derved. Anderledes med den her beskrevne Fremgangsmaade. Antaget, at et Menneske havde indviet sig til at bruge den, antaget, at han et heelt Liv havde øvet den — og an-

taget, at han Intet havde udrettet: han har alligevel ingenlunde levet forgjeves; thi hans Liv var sand Selvfornegtelse.

§ 2.

At man, naar det i Sandhed skal lykkes En at føre et Menneske hen til et bestemt Sted, først og fremmest maa passe paa at finde ham der, hvor **han** er, og begynde der.

Dette er Hemmeligheden i al Hjælpekunst. Enhver, der ikke kan det, han er selv i en Indbildning, naar han mener at kunne hjælpe en Anden. For i Sandhed at kunne hjælpe en Anden, maa jeg forstaae mere end han — men dog vel først og fremmest forstaae det, han forstaaer. Naar jeg ikke gjør det, saa hjælper min Mere-Forstaaen ham slet ikke. Vil jeg alligevel gjøre min Mere-Forstaaen gjældende, saa er det, fordi jeg er forfængelig eller stolt, saa jeg i Grunden istedetfor at gavne ham egentligen vil beundres af ham. Men al sand Hjælpen begynder med en Ydmygelse; Hjælperen maa først ydmyge sig under Den, han vil hjælpe og herved forstaae, at det at hjælpe er ikke det at herske, men det at tjene, at det at hjælpe ikke er at være den Herskesygeste men den Taalmodigste, at det at hjælpe er Villighed til indtil videre at finde sig i at have Uret, og i ikke at forstaae hvad den Anden forstaaer.

Tag et Menneske i Lidenskab, lad det være saa, at han virkelig har Uret — dersom Du ikke kan begynde saaledes med ham, at det seer ud som var det ham, der skulde belære Dig, og dersom Du ikke kan gjøre dette saaledes, at han, der utaalmodigt ikke vil høre et Ord af Dig, med Tilfredsstillelse finder i Dig en velvillig og opmærksom Tilhører: kan Du ikke det, saa kan Du heller ikke hjælpe ham. Tag en Forelsket, der blev ulykkelig i Elskov, antag, at det virkelig er uforsvarligt, ugudeligt, uchristeligt som han hengiver sig i sin Lidenskab — dersom Du ikke kan begynde saaledes med ham, at han finder en sand Lindring i at tale med Dig om sin Lidelse, saaledes, at Du, i hvad Du tilføier hans Lidelse betræffende, næsten beriger ham med digterisk Opfattelse, Du, som dog ikke er i den Lidenskab og netop vil have ham bort fra den: kan Du ikke det, saa kan Du heller ikke hjælpe ham; han lukker sig for Dig, han lukker sig inde i sit Inderste — og præk saa Du kun for ham. Du skal maaskee ved personlig Magt

kunne tvinge ham til at tilstaae Dig, at han har Uret: o, Kjære, i næste Øieblik lister han sig om ad en anden, en hemmelig Vei til Stevne med den skjulte Lidenskab, efter hvilken han nu kun længes desto mere, ja, han næsten er blevet bange for, om den skulde have tabt noget af sin forføreriske Hede, thi nu har Du ved Din Adfærd hjulpet ham til at blive end een Gang forelsket, nemlig i sin ulykkelige Lidenskab — og præk saa Du kun!

Saaledes ogsaa i Forhold til det at blive Christen, antaget, at det er en Indbildning med de Mange i Christenheden, som kalde sig Christne. Fordøm det Æsthetiskes Trylleri — nu, der har været Tider, hvor det derved skulde være lykkedes Dig at tvinge Menneskene — ja, hvortil? til i deres stille Sind med lønlig Lidenskab at elske hiint Trylleri end mere sværmerisk. Nei, lad det komme frem — og Du alvorlige, strenge Mand — husk paa, at kan Du ikke ydmyge Dig, saa er Du heller ikke den Alvorlige — Du være den forundrede Tilhører, der sidder og hører hvad der glæder hiint andet Menneske, hvem det endnu mere glæder, at Du hører saaledes; men glem saa for Alt ikke Eet, Menten, som Du har, at det er det Religieuse, Du skal have frem. Eller formaaer Du det, vel, saa fremstil Du det Æsthetiske med alt dets Tryllerie, fængsle om muligt det andet Menneske, fremstil det med den Art Lidenskabelighed, hvorved det just tiltaler ham, overgivent for den Overgivne, tungsindigt for den Tungsindige, vittigt for den Vittige o. s. v. — men glem for Alt ikke Eet, Menten, som Du har, at det er det Religieuse, der skal frem; gjør det kun, frygt ikke for at gjøre det, thi sandeligen det lader sig kun gjøre i megen Frygt og Bæven.

Kan Du gjøre det, kan Du ganske nøiagtigt finde det Sted, hvor den Anden er, og begynde der, saa kan Du maaskee have Held til at føre ham hen til det Sted, hvor Du er.

Thi det at være Lærer, det er ikke at sige: saadan er det, ei heller er det at give Lectie for o. Desl., nei det at være Lærer er i Sandhed at være den Lærende. Underviisningen begynder med, at Du, Læreren, lærer af den Lærende, sætter Dig ind i hvad han har forstaaet, og hvordan han har forstaaet det, hvis Du selv ikke før har forstaaet det, eller at Du, hvis Du har forstaaet det, ligesom lader ham overhøre Dig, at han kan være sikker paa Du kan Dit: dette er Indledningen, saa kan der begyndes i en anden Forstand.

Det er derfor en Indvending, jeg bestandigt i mit stille Sind har gjort mod et vist Partie af Orthodoxe her, at de slutte sig

---

et vist Partie af Orthodoxe] der sigtes til Grundtvigianerne; jvfr VII. Bd. S. 531 f. Se ogsaa Efterl. Pap. 1848, S. 34.

sammen i en lille Kreds, bestyrke hinanden i, at de ere de eneste Christne — og saa ikke vide at gjøre Andet med hele Christenheden end at forsikkre, at de ikke ere Christne. Er det sandt, at der i Christenheden virkelig kun er saa faa sande Christne, saa ere *eo ipso* disse forpligtede til at være Missionairer, om en Missionair end altid i Christenheden vil see anderledes ud end i Hedenskabet. Man vil see, at denne Indvending ganske rigtigt kommer bagfra; thi den gaaer ud fra den Indrømmelse eller Antagelse, at disse Orthodoxe virkelig ere sande Christne, de eneste sande Christne i Christenheden.

Altsaa, den religieuse Forfatter, hvis Total-Tanke er det at blive Christen, han begynder i Christenheden rigtigt med at være æsthetisk Forfatter. Lad det et Øieblik være uafgjort, om Christenheden er et uhyre Sandsebedrag, om det er en Indbildning med de Mange, der kalde sig Christne, lad det Modsatte være antaget: nu vel, saa er denne Begynden en Overflødighed, beregnet paa et Noget, som ikke er til — men den gjør ingen Skade. Skaden er langt større, eller rettere det er Skade, naar En, som ikke er Christen, udgiver sig for at være det. Den Skade derimod, at En, som er Christen, giver sig Udseende af ikke at være det, er ikke stor — antaget, at Alle ere sande Christne, det kan saa kun i det Høieste bestyrke dem end mere i at være det.

§ 3.

Det Sandsebedrag, at Religieusitet og Christendom er Noget, man først tyer til, naar man bliver ældre.

Det Æsthetiske overvurderer altid det Ungdommelige og hiint Evighedens Øieblik, kan ikke forlige sig med Aarenes og heller ikke med Evighedens Alvor. Det Æsthetiske har derfor altid Mistanke til den Religieuse, at han enten aldrig har havt Sands for det, eller at han dog i Grunden helst vilde være vedblevet at tilhøre det, men Tiden udøvede sin forringende Magt, han blev ældre, og saa tyede han til det Religieuse. Man deler Livet i to Aldere: Ungdommens Tid er det Æsthetiskes, den ældre Alder er Religieusitetens — men oprigtigt talt vi vilde dog Alle helst være vedblevet at blive unge.

Hvorledes kan dette Sandsebedrag hæves — thi om det lykkes er noget Andet, men det kan hæves ved den samtidige æsthetiske

---

eo ipso netop derved, med det Samme.

og religieuse Præstation. Her er ingen Mislighed mulig; thi den æsthetiske Produktion vidner om, at Ungdommen er der — saa den samtidige religieuse Præstation ikke kan forklares af nogen tilfældig Grund.

Antaget, at Christenheden er et uhyre Sandsebedrag, at det er en Indbildning med de Mange, der kalde sig Christne: er der al Sandsynlighed for, at det Sandsebedrag, vi her omtale, er meget almindeligt. Men dette Sandsebedrag forværres netop igjen ved den Indbildning, at man er Christen. Man lever Livet hen i æsthetiske Bestemmelser; og kommer Tanken om Christendommen engang paa En, saa udviser man den Sag til man bliver ældre, og man beroliger sig ganske — thi, siger man til sig selv, i Grunden er jeg jo Christen. Det lader sig saaledes vist ikke negte, at der i Christenheden ere De, der leve lige saa sandseligt som nogensinde nogen Hedning, ja endnu sandseligere, fordi de have denne ulyksalige Tryghed, at de i Grunden ere Christne. Men den Afgjørelse at blive Christen, skubber man af sig saa længe som muligt, ja man har faaet een Hindring mere; thi man sætter en Ære i at være ung saa længe som muligt — og først naar man bliver gammel, tyer man til Christendommen og Religieusitet; og man vil saa nødig gjøre den Tilstaaelse, at man bliver gammel — men først naar man bliver gammel, tyer man til Christendom og Religieusitet.

Dersom man altsaa bestandigt kunde blive ung, vilde man slet ikke behøve hverken Christendom eller Religieusitet.

Dette er en for al sand Religieusitet yderst fordærvelig Vildfarelse, som har sin Grund i, at man forvexler det i Tidens Forstand at blive ældre med det i Evighedens Forstand at blive ældre. Det lader sig vistnok ikke negte, at det oftere er seet dette lidet opbyggelige Phænomen, en Ungdommelighed, der med blussende Lidenskab var det Æsthetiskes Tolk, naar saa Ungdommens Tid var forbi, forvandlet til en i een Forstand afspændt, i en anden Forstand overspændt Religieusitet, der havde alle Alderens Feil. Det lader sig heller ikke negte, at Mangen, der fremstiller det Religieuse, som af Frygt for, at det ikke skal blive alvorligt nok, gjør det baade for strengt og for knarvurrent. Sligt og meget Andet kan bidrage til, at hiint Sandsebedrag bliver almindeligere og sætter sig fastere — men hvad hjælper det? det der skal hjælpe er jo netop hvad der kunde bidrage til at hæve Sandsebedraget.

Vil da en religieus Forfatter røre ved hiint Sandsebedrag, saa maa han som med eet Slag begynde paa een Gang at være æsthetisk og religieus Forfatter. Men Eet maa han for alt ikke glemme, Menten, hvilket der er hvilket, at det Religieuse er det, der afgjø-

rende skal frem. Den æsthetiske Frembringelse bliver et Communications-Middel, og for Den, som muligt kan behøve det (og antaget, at Christenheden er et uhyre Sandsebedrag, ere disse Mange), et Beviis for, at den religieuse Frembringelse umuligt lader sig forklare af, at Forfatteren er blevet ældre; thi den er jo samtidig — og samtidigt er man dog vel ikke blevet ældre.

Maaskee lykkes det slet ikke paa den Maade, maaskee, Skaden kan ikke blive stor. Skaden kan i Maximum blive den, at man ikke ret troer paa en saadan Meddelers Religieusitet. Nu vel! En Meddeler af det Religieuse kan dog nok ofte være for ængstelig betræffende selv at blive anseet for religieus. Naar saa er, viser dette netop, at han ikke i Sandhed er den Religieuse. Det er hermed ligesom naar En, der vil være Lærer, for meget beskjæftiger sig med den Tanke, hvad De, han vil lære, dømme om ham og hans Underviisning, Viden o. s. v. En saadan Lærer kan i at lære egentlig slet ikke røre sig. Sæt han f. Ex. ansaae det for rigtigst, for den Lærendes Skyld, om Noget, han nok forstod, at sige, at han ikke forstod det: ih, bevares, det turde han ikke vove af Frygt for, at den Lærende virkelig skulde troe, at han ikke forstod det, ɔ:, han duer egentlig ikke til at være Lærer; skjøndt kaldende sig Lærer, er han saa langt fra at være det, at han egentligen aspirerer til at blive indkaldt med Udmærkelse — af den Lærende. Eller det er som naar en Bodsprædikant, der vil strengt straffe Tidens Laster — meget beskjæftiger sig med, hvad den Tid, han straffer, dømmer om ham: han er saa langtfra at være en Bodsprædikant, at han snarere er en Nytaarsgratulant, der blot gjør sig lidt interessant ved denne for en Gratulerende besynderlige Habit. Og saaledes ogsaa med den Religieuse, der, om galt skulde være, ikke kunde udholde at ansees for den Eneste, som ikke var religieus. Thi at kunne udholde dette er just i Reflexionen den noiagtigste Bestemmelse af væsentlig Religieusitet.

§ 4.

At man, selv om et Menneske ikke vil gaae med, hvorhen man stræber at føre ham, dog kan gjøre Eet for ham: tvinge ham til at blive opmærksom.

Det ene Menneske kan have Held til at gjøre meget for det andet, kan have Held til at føre ham derhen, hvor han ønsker at føre ham, kan, for at blive ved hvad her bestandigt væsentlig er

Tale om, have Held til at være ham behjælpelig i at blive Christen. Men i min Magt staaer dette ikke; det beroer paa saare meget, og fremfor Alt paa, om han selv vil. Tvinge et Menneske til en Mening, en Overbeviisning, en Tro, det kan jeg i al Evighed ikke; men Eet kan jeg, det Første i een Forstand (thi det er Betingelsen for det Næste, der er: at antage denne Mening, Overbeviisning, Tro), det Sidste i en anden Forstand, dersom han ikke vil det Næste: jeg kan tvinge ham til at blive opmærksom.

At dette er en Velgjerning, derom er ingen Tvivl; men det maa heller ikke glemmes, at det er et Vovestykke. Ved at tvinge ham til at blive opmærksom, naaer jeg at tvinge ham til at dømme. Nu dømmer han. Men hvad han dømmer, staaer ikke i min Magt. Maaskee dømmer han lige det Modsatte af hvad jeg ønsker. Og fremdeles, maaskee gjør dette, at han blev tvunget til at dømme, ham forbittret, indtil Raserie forbittret, forbittret paa Sagen, paa mig — og maaskee bliver jeg Offeret for mit Vovestykke.

Det at tvinge Menneskene til at blive opmærksomme og til at dømme er nemlig Loven for det sande Martyrium. En sand Martyr har aldrig brugt Magt, men stridt ved Hjælp af Afmagten. Han tvang Menneskene til at blive opmærksomme. Ja, det veed Gud, de bleve opmærksomme — de sloge ham ihjel. Dog dertil var han villig; han meente ikke, at hans Død standsede ham i hans Virksomhed, han forstod, at hans Død hørte med til den, ja, at hans Virksomheds Fart netop begyndte med hans Død. Thi sandeligen De, der havde slaaet ham ihjel, de bleve ogsaa opmærksomme, de kom endnu engang og ganske anderledes til at tænke over den Sag; og hvad den Levende ikke havde formaaet, det formaaede den Døde: dem, der vare blevne opmærksomme, vandt han for sin Sag.

Det er en Indvending jeg i mit stille Sind atter og atter har gjort mod dem, der i Christenheden ordentligviis forkynde Christendom: at de, selv omgivne af og betryggede ved altfor mange Sandsebedrag, ikke have Mod til at gjøre Menneskene opmærksomme. Det vil sige, de have ikke Selvfornegtelse nok i Forhold til deres Sag. De ville gjerne vinde Tilhængere, men de ville vinde dem — fordi dette er deres Sags Bestyrkelse, og derfor uden just at see altfor nøie paa, om de i Sandhed blive Tilhængere eller ikke. Dette vil igjen sige, at de i dybere Forstand ingen Sag have; den Sag, de have, forholde de dem selvisk til. Derfor vove de egentligen ikke at gaae ud mellem Menneskene, ei heller at slippe Sandsebedragene for at give det rene Idee-Indtryk, fordi de

dunkelt have en Forestilling om, at det i Sandhed er en farlig Sag at gjøre Menneskene opmærksomme. I Usandhed at gjøre dem opmærksomme, det er, at bukke og skrabe for dem, at smigre dem, at udbede sig deres Opmærksomhed og skaansomme Bedømmelse, at henstille — Sandheden — til Ballotation: ja, det er ikke forbundet med nogen Fare, idetmindste ikke her i Verden, hvor det tværtimod er forbundet med alle Fordele, men dog maaskee ogsaa forbundet med den Fare, at man engang i Evigheden gaaer reject.

Saaledes nu med hvad der antages, at det dog er en Indbildning med de Mange, der kalde sig Christne. Dersom da et Menneske lever i denne Indbildning, altsaa lever i ganske andre, i reent æsthetiske Kategorier — hvis saa En ved æsthetisk Fremstilling er istand til ganske at vinde og fængsle ham, og nu veed at anbringe det Religieuse saa hurtigt, at han med denne Hengivelsens Fart løber lige ind i det Religieuses meest afgjørende Bestemmelser: hvad saa? Ja, saa maa han blive opmærksom. Dog hvad deraf videre følger, kan Ingen sige forud; men opmærksom maa han blive. Muligt at han virkelig kommer til Besindelse over, hvad det dog har villet sige, at han har kaldet sig Christen. Muligt at han bliver rasende paa det Menneske, der har tilladt sig dette mod ham; men opmærksom er han blevet, han kommer til at dømme. Muligt at han for atter at faae sig selv tilbage, dømmer den Anden at være en Hykler, en Bedrager, en Halvgal — hjælper ikke, han maa dømme, han er blevet opmærksom.

Ordentligviis vender man Forholdet om; og med Sandhed var Forholdet omvendt, da Christendommen forholdt sig til Hedenskab. Men man overseer reent hvor forandret Situationen er, at Bestemmelsen: Christenhed sætter alle Forhold ind i Reflexionen. Ordentligviis anvender ogsaa i Christenheden Den, der vil stræbe at føre Menneskene til at blive Christne, Alt for at betrygge, at han selv er Christen, han forsikkrer og forsikkrer. Han lægger ikke Mærke til, at her fra Begyndelsen er en uhyre Confusion; thi det er jo Christne, han henvender sig til. Men er det Christne, han henvender sig til, hvad vil saa det sige, at faae dem til at blive Christne. Ere de derimod efter hans Mening ikke Christne, medens de dog kalde sig Christne, saa viser jo dette, at de alligevel kalde sig Christne, at her er en Reflexions-Bestemmelse. Vi ere altsaa ved Situationen i Reflexionen, men saa maa ogsaa hele Taktiken gjøres om.

Dette kan jeg nu ikke videre udføre her, hvorledes det Christenheden først og fremmest behøver, er en ganske ny Vaabenlære,

det er en Vaabenlære som totalt er gjennemtrængt af Reflexion. Jeg har i forskjellige Skrifter leveret de afgjørende Momenter i saa Henseende. Det Hele lader sig sige med eet Ord, det Hele, der rigtignok for at udføres kan behøve Aar og Dags Arbeiden, og den søvnløseste Opmærksomhed hver Time paa Dagen, og en uafbrudt, daglig Scala eller Finger-Øvelse i det Dialektiske, og en aldrig slumrende Frygt og Bæven: Methoden maa blive indirekte. Der er i Meddelelsen af Christendom, naar Situationen er: Christenheden, ikke et ligefremt Forhold, der er først en Indbildning at hæve; hele den gamle Vaabenlære, alt det Apologetiske og Alt hvad dertil hører, tjener snarere, reent ud sagt, til at forraade Christendommens Sag. Taktiken er i ethvert Øieblik og paa ethvert Punkt at indrette paa, at man har med en Indbildning, et Sandsebedrag at kæmpe.

Naar da i Christenheden en religieus Forfatter, hvis totale Tanke er den Opgave at blive Christen, vil gjøre det muligt at gjøre Menneskene opmærksomme, (thi om det lykkes, er jo noget Andet), saa maa han begynde som æsthetisk Forfatter, og til et vist Punkt vedligeholde denne Mulighed; men der maa komme en Grændse, thi det gjøres jo for at gjøre opmærksom. Og Eet maa da Forfatteren ikke glemme, Menten, hvilket der er hvilket, det Religieuse det Afgjørende, det Æsthetiske Incognito'et, at ikke den dialektiske Krydsen ender med at slaae Sladder.

§ 5.

At hele den æsthetiske Produktivitet seet i Produktivitetens Totalitet er et Bedrag, dog forstaaet paa en egen Maade.

Dersom Nogen vilde betragte den æsthetiske Produktivitet som det Totale, og fra dens Synspunkt og under denne Antagelse betragte den religieuse, maatte han betragte denne som et Frafald, et Affald. At denne Betragtnings Forudsætning er urigtig, har jeg viist i det Foregaaende, hvor det godtgjordes, at der fra Begyndelsen vare med mit Navn forsynede Mærker ude, som samtidigen med den pseudonyme Produktivitet telegrapherede i Retning af det Religieuse.

Men fra den hele Forfatter-Virksomheds totale Synspunkt er den æsthetiske Produktivitet et Bedrag, og heri »Pseudonymitetens« dybere Betydning. Dog et Bedrag, det er jo noget stygt Noget.

Hertil vilde jeg svare: man lade sig ikke bedrage af det Ord »Bedrag«. Man kan bedrage et Menneske for det Sande, og man kan, for at erindre om gamle Socrates, bedrage et Menneske ind i det Sande. Ja, egentligen kan man kun ene paa denne Maade bringe et Menneske, der er i en Indbildning, ind i det Sande, ved at bedrage ham. Den, som er af anden Mening, forraader derved, at han ikke just er synderlig Dialektiker, hvilket dog netop gjøres fornødent for at operere saaledes. Der er nemlig en stor, det er, den dialektiske eller det Dialektiskes, Forskjel mellem disse to Forhold: En, der er uvidende og skal bibringes en Viden, saa han altsaa er som det tomme Kar, der skal fyldes, eller som det rene Blad, der skal skrives paa — og Een, der er i en Indbildning, hvilken først skal tages bort; saaledes er der ogsaa Forskjel mellem at skrive paa et reent Stykke Papir — og ved Hjælp af ædsende Midler at bringe en Skrift frem, som skjuler sig under en anden Skrift. Antaget nu, at En er i en Indbildning, og altsaa rigtigt forstaaet Meddelelsens Første er at tage Indbildningen bort, — naar jeg da ikke begynder med at bedrage, saa begynder jeg altsaa med ligefrem Meddelelse. Men ligefrem Meddelelse forudsætter, at Modtageren betræffende er Alt i sin Orden til at kunne modtage; men her er dette just ikke Tilfældet, her er jo en Indbildning til Hinder. Det vil sige, her maa først et ædsende Middel bruges; men dette Ædsende er det Negative, men det Negative i Forhold til at meddele er ganske nøiagtigt det at bedrage.

Hvad vil saa det sige at »bedrage«? Det vil sige, at man ikke begynder ligefrem med det man vil meddele, men begynder med at tage den Andens Indbildning for god Vare. Man begynder altsaa (for at blive ved hvad der væsentlig er dette Skrifts Gjenstand) ikke saaledes: Jeg er Christen, Du er ikke en Christen; men saaledes: Du er en Christen, jeg er ingen Christen. Eller man begynder ikke saaledes: Det er Christendom, jeg forkynder, og Du lever i blot æsthetiske Bestemmelser, nei, man begynder saaledes: lad os tale om det Æsthetiske; Bedraget ligger i, at man taler saaledes, just for at komme til det Religieuse. Men efter Antagelsen er jo ogsaa den Anden i den Indbildning, at det Æsthetiske er det Christelige, thi han mener, han er Christen, og dog lever han i æsthetiske Bestemmelser.

Om nok saa mange Præster ville finde det uforsvarligt, om lige saa mange ikke kunne faae det i deres Hoved — skjøndt de ellers allesammen, efter deres eget Udsagn, have for Skik at bruge den socratiske Methode: jeg holder mig i denne Henseende roligt til Socrates. Sandt han var ingen Christen, jeg veed det,

medens jeg rigtignok ogsaa holder mig overbeviist om, at han er blevet det. Men han var Dialektiker, han forstod Alt i Reflexion. Og dette Spørgsmaal her er et reent dialektisk, det er Spørgsmaalet om Reflexionens Brug i Christenheden. Det er qualitativt ganske andre Størrelser, der regnes med, men formelt kan jeg godt kalde Socrates min Lærer — medens jeg kun har troet og troer paa Een, den Herre Jesus Christus.

B.

»Afsluttende Efterskrift«

danner, for atter at gjentage, Vendepunktet i den hele Forfatter-Virksomhed. Den stiller »Problemet«: det at blive Christen. Efter først at have taget hele den pseudonyme æsthetiske Produktivitet til Indtægt som Beskrivelse af een Vei, ad hvilken man maa til det at blive Christen: tilbage fra det Æsthetiske til det at blive Christen, beskriver den selv den anden Vei: tilbage fra Systemet, det Spekulative o. s. v. til det at blive Christen.

C.

Den religieuse Produktivitet.

Allerede i Forhold til »afsluttende Efterskrift» kunde jeg fatte mig meget kort, naar Synspunktet for den hele Forfatter-Virksomhed er, at Forfatteren er religieus Forfatter; det der krævede Oplysning var, hvorledes den æsthetiske Produktivitet under denne Antagelse er at opfatte. Og det som under denne Antagelse slet ingen Oplysning kræver er naturligviis den sidste Afdeling, den blot religieuse Produktivitet, hvilken jo netop afgiver Synspunktet.

Slutning.

Og hvad vil saa alt Dette sige, naar Læseren nu samler de i forskjellige §§ udførte Momenter? Det vil sige: det er en Forfatter-Virksomhed, hvis totale Tanke er den Opgave at blive Christen. Men en Forfatter-Virksomhed, som fra først af har forstaaet, dialektisk conseqvent forfulgt, hvad deri ligger, at Situationen er Christenheden, hvilket er en Reflexionens Bestemmelse, og derfor sat alle de christelige Forhold ind i Reflexion. I Christenheden — at blive Christen er enten at vorde hvad man er (Reflexionens Inderlighed, eller Inderliggjørelsens Reflexion), eller det er først at rives ud af en Indbildning, hvilket igjen er en Reflexionens Bestemmelse. Der er her ingen Vaklen, ingen Tvetydighed af den Art som ellers er den almindelige, at man ikke veed og ikke kan blive klog paa, om Situationen er i Hedenskabet, om Præsten er i den Forstand en Missionair, eller hvor man er; man savner ikke her, hvad ellers mangler, en afgjørende categorisk Bestemmelse og et afgjørende Udtryk for Situationen: at forkynde Christendom — i Christenheden. Alt er sat i Reflexion. Meddelelsen er i Reflexion: derfor indirekte Meddelelse. Meddeleren er bestemmet i Reflexion, derfor negativt, ikke En, der siger sig selv i overordentlig Grad at være Christen eller vel endog beraaber sig paa Aabenbaringer (hvilket Alt svarer til Umiddelbarhed og ligefrem Meddelelse), men omvendt En, der endog siger sig selv ikke at være Christen, det er, Meddeleren er bag ved, negativt hjælpende — thi om det lykkes ham at hjælpe Nogen, er jo noget Andet. Problemet selv Reflexionens: det, naar man saadan er Christen, at blive Christen.

Capitel II.

Min personlige Existerens Forskjellighed tilsvarende til Produktivitetens Væsens-Forskjellighed.

Man har i disse Tider og da allerede i mange Tider aldeles tabt Forestillingen om, at det at være Forfatter er og bør være

---

beraaber sig paa Aabenbaringer] der sigtes vistnok til Mag. Adler; se Efterl. Pap. 1845—46, S. 451 ff.

en Gjerning og derfor en personlig Existeren. At overhovedet Pressen, som repræsenterende den abstrakte, upersonlige Meddelelse, især da Dags-Pressen, reent formelt, uden Hensyn til om det er sandt eller usandt hvad den siger, bidrager enormt til at demoralisere, fordi alt det Upersonlige, der igjen er mere eller mindre det Ansvar- og Angerløse, er demoraliserende; at Anonymiteten, det høieste Udtryk for Abstraktionen, Upersonligheden, Angerløsheden, Ansvarløsheden, er en Grund-Kilde til den moderne Demoralisation; fra den anden Side, at Anonymiteten vilde allersimplest modarbeides, at der vilde tilveiebringes et saare gavnligt Correctiv mod Presse-Meddelelsens Abstrakthed, naar man engang igjen vendte tilbage til Oldtiden og lærte, hvad det er at være et enkelt Menneske, hverken mere eller mindre, hvilket en Forfatter dog vel ogsaa er, hverken mere eller mindre: dette er indlysende. Men hvad er i vore Tider, hvor det er blevet Viisdom, det som er det Ondes Hemmelighed, at man ikke skal spørge om Meddeleren men kun om Meddelelsen, blot om hvad, om det Objektive — hvad er i vore Tider en Forfatter? Det er, ofte selv naar han er navngiven, et x, et upersonligt Noget, der ved Hjælp af Tryk henvender sig abstrakt til Tusinder og Tusinder, men selv er useet, ukjendt, levende saa skjult, saa anonymt, saa upersonligt som muligt, formodentligen for at Modsigelsen ikke skal blive aabenbar og paafaldende mellem det uhyre Meddelelses-Middel og det at være et enkelt Menneske, maaskee ogsaa fordi han frygter den Control, som Tilværelsen dog egentlig skal have med Enhver, der vil lære Andre, at see ham, hans personlige Existeren og dennes Forhold til Meddelelsen. Dog alt Dette, der for En, som vilde studere de moderne Staters Demoralisation, vilde være i høi Grad at paaagte — alt Dette indlader jeg mig ikke videre her paa.

A.

Den personlige Existeren i Forhold til den æsthetiske Produktivitet.

Altsaa til min Forfatter-Virksomhed og min Existerens første Afsnit. Det var her en religieus Forfatter, men der begyndte som æsthetisk Forfatter, og dette Første var Incognito'et, var Bedraget. Meget tidligt saare grundigt indviet i den Hemmelighed, at *mundus vult decipi*, var jeg da ikke i det Tilfælde at kunne ville følge

mundus vult decipi, Verden vil bedrages.

denne Taktik. Lige omvendt, det gjaldt efter den størst mulige Maalestok at bedrage omvendt, at benytte ethvert Kjendskab til Menneskene og deres Svagheder og deres Dumheder, ikke for at profitere deraf, men for at tilintetgjøre mig selv, svække Indtrykket af mig selv. Hemmeligheden i Bedraget, der føier Verden, som vil bedrages, ligger deels i at gjøre Coterie og alt hvad dertil hører, at slutte sig til eet eller andet af hine Selskaber for den gjensidige Beundring, hvis Medlemmer for verdslig Vindings Skyld staae hinanden bi med Mund og Pen, deels i at skjule sig for Menneskenes Mængde, aldrig at blive seet, for saaledes at virke phantastisk. Altsaa maatte lige det Omvendte gjøres: jeg maatte existere og værge om en Existents i absolut Isolation, men tillige sørge for at være til at see paa enhver Tid af Dagen, levende saa at sige paa Gaden, i Selskab med Creti og Pleti og i de allertilfældigste Situationer. Dette er i at bedrage Sandhedens Vei, den evigt sikkre Vei til verdsligt at svække Indtrykket af sig selv, derhos rigtignok ogsaa den af ganske andre Mænd end jeg er indslagne Selvfornegtelsens Vei til at gjøre Menneskene opmærksomme; hine Anseete, »Bedragerne«, der ville at Meddelelsen skal tjene dem, ikke de Meddelelsen, see blot paa at skaffe sig selv Anseelse; de Foragtede, »Sandheds-Vidnerne«, der bedrage omvendt, have altid havt for Skik verdsligt at priisgive sig selv, skjøndt arbeidende Dag og Nat, at være Ingenting, og da blandt Andet heller ikke understøttede ved det Sandsebedrag, at den Gjerning, de udføre, er deres Embede eller Levebrød.

Altsaa, dette maatte gjøres, det blev ogsaa gjort, ikke i Nye og i Næ, men hver evige Dag. Jeg er overbeviist om, at en Sjettedeel af Enten — Eller, lidt Coterie, og saa en Forfatter man aldrig fik at see: det var især paa Længden blevet noget ganske anderledes Overordentligt. Nu derimod havde jeg betrygget mig at kunne arbeide saa anstrenget som jeg lystede, og som Aanden tilskyndede mig, uden at frygte for at faae for megen Anseelse; thi jeg arbeidede i en vis Forstand lige saa anstrenget i en anden Retning — mig selv imod. Kun en Forfatter vil egentligen kunne forstaae, hvad det er for en Opgave: at arbeide *qua* Forfatter, det er, med Aanden og Pennen, og saa saa godt som at være til Tjeneste for Enhver. Det er (om det end tillige berigede mig overordentlig med Iagttagelse) en Maalestok for Critik, som vilde bringe de Fleste til Fortvivlelse; thi det er absolut at tage ethvert end det mindste Sandsebedrag bort, og give det rene Idee-Forhold — og sandeligen det er ikke Sandheden, der behersker Verden, men Sandsebedragene. Om en Præstation var saa eminent, som den

endnu aldrig er seet — naar blot Forfatteren lever saaledes: saa skal han i ganske føie Tid have sikkret sig mod verdslig Anseelse, og mod Mængdens bestialske Smiger. Thi Mængden har ingen Idealitet og derfor ingen Kraft til at fastholde en Forestilling trods en Tilsyneladelse, Mængden gaaer altid i Tilsyneladelsens Snare. Det idelig og idelig at blive seet og at være seet og i det tilfældigste Selskab, det er nok til at Mængden taber Forestillingen og snart bliver leed og kjed af En. Og til at opnaae det idelig at være seet, behøves endda ikke saa megen Tid, naar man blot snildt (ɔ: menneskelig talt afsindigt) benytter Tiden rigtigt, det er til at gaae frem og tilbage paa eet og samme men det meest besøgte Sted i Byen. Enhver, der verdsligt sparer paa sin Anseelse, selv om det var hans Vei at gaae samme Vei tilbage, som han er gaaet ud, han gjør det ikke — blot for ikke at være seet to Gange i saa kort Tid: saa kunde man jo troe, at han bestilte Ingenting, hvilket Ingen falder paa, om han sad hjemme i sin Stue og dovnede $^{2}/_{3}$ af Dagen. Og derimod en, gudelig forstaaet, ret anvendt Time, en Time levet for Evigheden, tilbragt med at gaae frem og tilbage i Folke-Mængden: det er allerede ikke lidt. Og sandeligen det er Gud velbehageligt, at Sandheden tjenes paa denne Maade, hans Aand vidnede kraftigt med min Aand, at det fuldkomment havde hans allerhøieste Samtykke; alle Sandheds-Vidnerne tilnikke En deres Bifald, at det er Sandheden, Ideen, man vil tjene, ikke Sandheden man vil forraade og profitere af Sandsebedragene. Det tilfredsstillede mig reent christeligt, om Mandagen dog at vove at udføre en lille Smule af det, man om Søndagen, naar Præsten præker og selv græder derved, græder over — og om Mandagen ganske rigtigt leer af; det tilfredsstillede mig reent christeligt, at om ellers Ingen, Een var der bestemt i Kjøbenhavn, hvem enhver Fattig udenvidere kunde tiltale og indlade sig med paa Gaden; at om ellers Ingen, Een var der, som, i hvad Selskab han saa forresten gik, ikke skulkede, men kjendte enhver Tjenestepige, Karl, enhver Dagleier, han ellers kjendte; det tilfredsstillede mig reent christeligt, at om ellers Ingen, Een var der, som (adskillige Aar førend Tilværelsen satte Slægten Lectien for igjen) exsecutivt forsøgte sig en lille Smule paa Læren om at elske Næsten, ak Een, som just derved tillige fik et frygteligt Indblik i, hvilket Sandsebedrag Christenheden er, og rigtignok, især deleshed senere, ogsaa i, hvorledes den simplere Classe lader sig forføre af usle Bladskrivere, hvis Stræben og Kæmpen for Ligheden, da den er i

---

exsecutivt] udøvende, i Gjerning.

Løgnens Tjeneste, dersom den skulde føre til Noget, kun kan føre til at gjøre de Fornemmere, som Nødværge, stolte i Fjernhed fra den simple Mand, den simple Mand fræk i Nærgaaenhed.

At udføre denne Skildring af min personlige Existeren nærmere, kan her ikke skee, men jeg er overbeviist om, at sjelden nogen Forfatter har brugt saa megen List, Intrigue, Snildhed for at vinde Ære og Anseelse i Verden, for at bedrage den, som jeg omvendt — for i Sandhedens Forstand at bedrage den. Efter hvilken Maalestok det blev gjennemført, vil jeg forsøge at give en Forestilling om blot ved éet eneste Træk, i hvilket jeg har Correcteuren af Enten — Eller, min Ven Giødwad til Medvider. Da jeg læste Correctur af Enten — Eller, havde jeg saa travlt, at det var mig en Umulighed at anvende den sædvanlige Tid til at drive frem og tilbage paa Gaden. Jeg blev først færdig sildigere om Aftenen — og ilede da om Aftenen i Theatret, hvor jeg bogstavelig kun var 5 à 10 Minuter. Og hvorfor gjorde jeg det? Fordi jeg frygtede, at den store Bog skulde skaffe mig for megen Anseelse*). Og hvorfor gjorde jeg det? Fordi jeg kjendte Menneskene, især i Kjøbenhavn; det var nok hver Aften at være seet i 5 Minuter af nogle hundrede Mennesker, for at der vedligeholdt sig den Opinion: han bestiller da ikke det Mindste, han er en reen Dagdriver.

Saaledes existerede jeg understøttende den æsthetiske Produktivitet (derhos brydende med alle Coterier) og, totalt, med det polemiske Bestik: at betragte enhver Lovtale som et Angreb, ethvert Angreb derimod som Noget, der intet Hensyn toges til. Saaledes existerede jeg offentligen; Besøg gjorde jeg saa godt som aldrig, og hjemme blev der absolut holdt over Eet, ubetinget ikke at modtage Nogen uden Fattige, der begjerede Understøttelse; thi til Besøg hjemme var ingen Tid, og ved Besøg hjemme kunde Nogen let have faaet en Anelse om, hvad han ikke skulde have Anelse om. Saaledes existerede jeg. Dersom Kjøbenhavn nogensinde har

*) Af samme Grund indrykkede jeg ogsaa i det Øieblik, da Enten — Eller var heel færdig til Reenskrivning, en lille Artikel i Fædrelandet »aabenbar Skriftemaal« med mit Navn under, hvori jeg aldeles umotiveret fralagde mig Forfatterskabet af de mange interessante Avis-Artikler i forskjellige Blade, tilstod og bekjendte min Uvirksomhed, og bad om Eet: at man for Fremtiden aldrig vilde ansee mig for Forfatter af Noget, mit Navn ikke stod paa.

Giødwad] J. F. Giødwad (1811—1891), mangeaarig Redaktør af »Fædrelandet«. Jvfr. Efterl. Pap. 1833—43 S. 368—69. en lille Artikel i Fædrelandet] se ovenfor S. 397.

været af een Mening om Nogen, tør jeg sige, den har været af een Mening om mig: jeg var en Dagdriver, en Lediggænger, en Flaneur, en letsindig Fugl, et godt maaskee endog et brillant Hoved, vittig o. s. v. — men »Alvor« manglede jeg da ubetinget. Jeg repræsenterede Verdslighedens Ironie, Livs-Nydelse, den meest raffinerede Livs-Nydelse — men »Alvor og Positivitet« var der da ikke Spor af, derimod var jeg uhyre interessant og piquant.

Idet jeg tænker tilbage paa denne Existents-Form, kunde jeg virkelig beslutte mig til at gjøre de Fornemme og Anseete i Samfundet en Slags Afbigt. Thi sandt nok, jeg vidste i Sandhed heel vel, hvad jeg gjorde, men fra deres Synspunkt havde de dog havt Ret i at dadle mig, fordi jeg ved saaledes at svække mig selv, bidrog til overhovedet at svække Magt og Anseelse, hvor conservativ jeg end ellers altid har været i denne Henseende, og med hvor megen Ærbødighed, Ærefrygt, Beundring jeg har havt en Glæde af at give den Udmærkede og Anseete, ham hvad hans er; men min conservative Charakteer havde ikke den Conseqvents, at jeg selv paa nogen Maade gik ind i det Samme. Og just fordi de Anseete i Samfundet paa saa mange Maader have viist mig ikke blot Deeltagelse men endog Forkjerlighed, paa saa mange Maader have søgt, hvad fra deres Side jo vistnok var oprigtigt og velmeent, at drage mig til sig: netop derfor føler jeg en Trang til at gjøre dem en Afbigt, om jeg end naturligviis ikke kan fortryde hvad jeg har gjort, thi jeg tjente min Idee. Dog have de Anseete altid viist sig conseqvente i Sammenligning med den simplere Classe, der end ikke fra dens eget Synspunkt har havt Ret mod mig, da den jo, ifølge det Foregaaende, altsaa har angrebet mig — fordi jeg ikke var fornem, hvilket er meget besynderligt og latterligt af den simplere Classe.

Dette er det første Afsnit; ved den personlige Existeren stræbte jeg at understøtte Pseudonymerne, den hele æsthetiske Produktivitet. Tungsindig, uhelbredelig tungsindig som jeg var, med uhyre Smerter i mit Inderste, efter i Fortvivlelse at have brudt med Verden og hvad Verdens er, strengt fra Barn af opdragen i den Betragtning, at Sandheden skal lide, forhaanes, bespottes, tilbringende en vis Tid hver Dag med Bøn og opbyggelig Betragtning, mig selv personligt en Poeniterende. Da jeg var Den, jeg var: ja, jeg negter det ikke, jeg fandt i en vis Forstand en Tilfredsstillelse i dette Liv, i dette omvendte Bedrag, en Tilfredsstillelse i at tænke paa, at Intriguen lykkedes saa overordentlig, at Publikum og jeg vi bleve Du og Du, at jeg var i Velten forkyndende et Verdslighedens Evangelium, at jeg, om end ikke i Besiddelse af den Art

Anseelse, som nu engang kun kan erhverves ved en ganske anden Art Levemaade, dog i Smug, og derfor desto mere elsket, var Publikums Yndling, velanskrevet hos Enhver som uhyre interessant og piquant, medens han rigtignok følte sig bedre og alvorligere og retskafnere og positivere end jeg. Denne Tilfredsstillelse, der var min Hemmelighed, en Tilfredsstillelse, i hvilken jeg stundom var som oven ud, kunde forøvrigt være blevet mig selv en farlig Fristelse. Thi at Verden, Publikum og Deslige skulde ved dens og dets Smiger, Beundring o. s. v. friste mig, nei der var jeg sikker. Skulde jeg være kuldseilet, maatte det have været paa denne Reflexion i anden Potens: en næsten besat Ovenudhed ved Tanken om, hvorledes Bedraget lykkedes, hvad der saa ubeskriveligt tilfredsstillede den indre Harme, der har været i mig fra Barndom af, fordi jeg længe før jeg nogensinde selv havde seet det, havde lært, at Løgn og Usselhed og Uretfærdighed beherskede Verden; hvad der ofte bragte mig til at tænke paa hine Ord i Enten — Eller: »dersom I vidste, hvad det er I lee af«, dersom I vidste, med hvem det er I have at gjøre, hvo denne Flaneur er!

B.

Den personlige Existeren i Forhold til den religieuse Produktivitet.

I December Maaned 1845 var jeg heel færdig med Manuscriptet til »afsluttende Efterskrift« og havde, som jeg altid pleier, heelt og holdent indleveret det til Luno, hvad altsaa den Mistroiske ikke behøver at troe paa mit Ord, da det kan bevises af Lunos Journal. Dette Skrift danner Vendepunktet i den hele Forfatter-Virksomhed, idet det stiller »Problemet«: at blive Christen; fra det af gjøres Overgangen til sidste Afsnit, Rækken af blot religieuse Skrifter.

At min personlige Existeren i Forhold hertil maatte omdannes, eller, at jeg maatte stræbe at bibringe de Medlevende et andet Indtryk af min personlige Existeren, indsaae jeg strax. Jeg havde ogsaa selv Øie paa, hvad der maatte gjøres, da paa en høist beleilig Maade en lille Omstændighed, hvori jeg saae et Vink af Styrelsen, kom mig til Hjælp til at handle afgjørende i den Retning.

Enten — Eller] II. Bd. S. 184 (»dersom I vidste hvad I lee af!«). I December Maaned osv.] se Om min Forfatter-Virksomhed (ovf. S. 498).

Dog dette kan jeg ikke udføre, førend jeg med faae Træk har stræbt at tilbagekalde i Læserens Erindring Tilstanden i Kjøbenhavn den Gang, en Skildring der maaskee ogsaa nu vil tage sig bedre ud ved Modsætningen til nærværende Krigs-Tilstand. Der var nemlig lidt efter lidt indtraadt det ikke umærkelige Phænomen, at hele Befolkningen i Kjøbenhavn, især i samme Grad som den var mere uvidende og udannet, var blevet ironisk og vittig, det var Ironie og Ironie først og sidst. Dersom Sagen ikke var saa alvorlig, dersom jeg reent æsthetisk turde betragte den, vil jeg ikke negte, at det er det Latterligste, jeg har seet, og at jeg virkelig troer, man skal reise langt og endda være meget heldig for at støde paa noget saa Grundcomisk. En heel Befolkning i en By, først og fremmest da alt det Løse og Ledige paa Gader og Stræder lige ned til Skole-Ungdommen og Skomagerdrengene, alle den i vore Tider eneste begunstigede og privilegerede Classes mange Legioner, de som ere Ingenting, de blive — *en masse*; en heel Befolkning i en By, Laug, Corporationer, Næringsdrivende, Standspersoner, de blive (omtrent paa samme Maade som en Spidsborger pleier at tage i Dyrehaugen) de blive — med Familie: disse Tusinder og Tusinder, de blive — det Eneste noget nær, jeg turde paastaae ubetinget var dem umuligt at blive, især *en masse* eller med Familie — de blive ironiske: ved Hjælp af et Blad, der igjen, ironisk nok, ved Hjælp af Sjouer-Redaktion river Tonen aldeles til sig; og den Tone, som angives, er — den ironiske. Jeg troer det er umuligt at tænke noget Latterligere. Ironie forudsætter en ganske specifik intellectuel Dannelse, som i hver Generation er saare sjelden — og dette Chaos af Mennesker var Ironikere. Ironie er ubetinget usocial, en Ironie, der er i Majoriteten, *eo ipso* ubetinget ikke Ironie. Intet er vissere, da det ligger i selve Begrebet; Ironie er væsentligen tenderende til, at der kun er Een, hvilket saa rigtigt er indeholdt i det Aristoteliske, at Ironikeren gjør Alt ἑαυτου ἕνεκα — og her var et uhyre Publikum Arm i Arm, *in bona caritate* blevet Fanden gale mig ironisk. Dog Sagen var kun altfor alvorlig. Denne Ironie var naturligviis, eller selv om der i den egentlige Opmand var endog et ikke ubetydeligt

---

et Blad] Corsaren. Af Hensyn til Presseforfølgelse benyttede Corsaren Straamænd til Redaktører. Som »Sjouer« betegnes en af disse Straamænd i selve Corsaren 1843, Nr. 128, Sp. 8. det Aristoteliske] i Rhetoriken III, 18: »Ironi er en Fri værdigere end Spasmageri; thi Ironikeren er vittig for sin egen Skyld, Spasmageren for Andres«. *in bona caritate]* »i god Kjærlighed«, omtrent = i broderlig Forening. den egentlige Opmand] M. Goldschmidt, Corsarens virkelige Redaktør. — Opmand, ɔ: Hovedmand, Fører.

Talent, ved at gaae over i disse Tusinder og Tusinder blev denne Ironie naturligviis væsentlig ikke Andet end Pøbelagtighed, der desto værre altid er populair. Det var en Demoralisation, som kun altfor forfærdeligt erindrede om den Straf, med hvilken en af de gamle Propheter i Herrens Navn truer Jøderne som den frygteligste: Drenge skulle dømme Eder; det var en Demoralisation, som i Forhold til det lille Lands Proportioner, formelig truede med en fuldkommen sædelig Opløsning. For at gjøre sig en Forestilling om Faren, maa man see den nærved, hvorledes selv godmodige og brave Mennesker, saasnart de blive »Mængde«, vorde som ganske andre Væsener. Man maa see den nærved den Charakteerløshed, hvormed ellers selv retskafne Mennesker sige: det er en Skam, det er oprørende at gjøre eller yttre noget Saadant — og saa selv bidrage deres lille Deel til at indhylle Stad og Land som i et Sneefog af Piat og Bysnak; den Hjertets Haardhed, hvormed ellers kjerlige Mennesker handle i Egenskab af Publikum, fordi deres Deeltagen eller Ikke-Deeltagen synes dem en Ubetydelighed — en Ubetydelighed, der ved de Manges Bidrag bliver det Uhyre. Man maa see, hvorledes intet Angreb er saa frygtet som Latterens, hvorledes selv det Menneske, der modigt gik i Livsfare for en ham Uvedkommende, ikke vilde være langt fra at forraade Fader og Moder, dersom Faren var Latteren, fordi dette Angreb meest isolerer den Angrebne og paa intet Punkt understøtter med Pathos, medens Letfærdighed og Nysgjerrighed og Sandselighed griner, og den nervesvage Feighed, som selv skjælver for et saadant Angreb, ieetvæk raaber: det er Ingenting, og Feigheden, som usselt ved Bestikkelse eller gode Miner til Vedkommende løskjøber sig fra et Angreb, siger: det er Ingenting, og Deeltagelsen siger: det er Ingenting. Forfærdeligt, naar i et lille Land Piat og Grinen truer med at blive den »offentlige Mening«. Danmark var ifærd med at gaae op i Kjøbenhavn, og Kjøbenhavn lige paa Nippet til at blive en Kjøbstad. At gjøre det, især ved Hjælp af Pressen, er let nok; og naar det saa er gjort, behøves der maaskee en Generation for at forvinde det.

Dog nok herom. Det der var mig af Vigtighed var at forandre min personlige Existeren i Forhold til, at jeg gjorde Overgangen til at stille de religieuse Problemer. Jeg maatte have en til den Art Forfatter-Virksomhed svarende, understøttende Existentsform. Det var som sagt i December Maaned, og det var ønskeligt

---

en af de gamle Propheter] Jes. 3, 4: og jeg vil give dem Børn til Fyrster (kan ogsaa oversættes: jeg vil give dem Drenge til Dommere).

at have Alt i Orden til den Tid, afsluttende Efterskrift skulde komme. Saa blev Skridtet ogsaa gjort, endnu i December Maaned. Med det Kjendskab jeg havde til saadanne Forhold, saae jeg let, at to Ord til hiint Ironiens Organ, der i een Forstand, ɔ: dersom jeg ikke havde været Den jeg var, ikke usnildt hidtil havde venereret og udødeliggjort mig, vilde være nok for absolut dialektisk at vende hele mit Existents-Forhold om, for at faae hele hiint uoverskuelige Publikum af Ironikere til at tage Sigte paa mig, saa jeg blev Gjenstanden for Alles Ironie, ak jeg Ironiens Magister.

Ordren blev da givet; for at det ikke skulde blive taget til Indtægt som en ny opfunden yderst piquant Form af Ironie, blev der sat en meget betydelig Dosis af det Ethiske til, idet jeg forlangte at blive udskjeldt af den væmmelige Ironies væmmelige Organ. Hiint talløse Uhyre af Ironikere har naturligviis anseet mig for gal; de Enkelte, som saae dybere i Sagen, have vel ikke uden en vis Gysen seet mig gjøre dette Spring, eller de have (fordi de kun tænke paa hvad der verdsligt forstaaes ved Værdighed, og ikke betænke hvad der gudeligt forstaaes derved) fundet det under min Værdighed at tage Sigte paa noget Saadant, medens jeg vilde finde det under min Værdighed at have levet samtidig med en saadan Demoralisation uden at have handlet afgjørende, nøiet med den godtkjøbs Dyd at bære mig ad som »de Andre«, ɔ: saa godt som muligt at skulke mig fra at handle, medens en saa uproportioneret Presse-Nederdrægtighed vistnok lagde Mennesker i Graven, krænkede og forbittrede, om ikke altid de Angrebne, saa dog deres Hustruer, Børn, Slægtninge og Nærmeste, trængte sig besmittende ind i Alt, selv i de inderligste Privatlivets Forhold, selv i Skolelivets Hemmelighed, selv i Kirkens Helligdom, udspyede Løgn, Bagvaskelse, Frækhed, Drengestreger: Alt i fordærvelige Lidenskabers og ussel Pengebegjærligheds Tjeneste, og for Alt var »Sjouere« — de Ansvarhavende! At det for at tjene min Idee var det Rigtige, det forstod jeg, og jeg vaklede ikke; Følgerne deraf, hvilke vistnok Ingen i Øieblikket har misundt mig, gjør jeg derfor

---

Saa blev Skridtet ogsaa gjort osv.] d. 27de Dec. 1845 stod i Fædrelandet en Artikel af S. K., underskrevet *Frater Taciturnus*, i hvis Slutning han udtalte Ønsket om snart at maatte komme i Corsaren, og beklagede sig over at være den eneste, som ikke udskjeldtes der. Se ovenfor S. 431. Ironiens Magister] Hentydning til S. K.s Magisterdisputats »Om Begrebet Ironi«. den væmmelige Ironies væmmelige Organ] se ovennævnte Bladartikel (ovenfor S. 431): »et af disse væmmelige Corsar-Angreb«.

historisk Paastand paa som min lovlige Eiendom, hvis perspektiviske Værd mit Øie let opdager.

Jeg havde nu udregnet, at dialektisk vilde Forholdet blive rigtigt, for igjen at faae indirekte Meddelelse. Medens jeg beskæftigede mig ene og alene med religieus Frembringelse, turde jeg som negativt Understøttende regne paa disse Pøbelagtighedens daglige Overgydelser, at de vilde svale tilstrækkeligt, saa den religieuse Meddelelse ikke blev altfor ligefrem eller altfor ligefrem skaffede mig Tilhængere. Læseren kunde ikke ligefrem forholde sig til mig; thi istedetfor det Æsthetiskes Incognito havde jeg nu faaet sat Latterens og Grinets Fare, der afskrækker de Fleste. Og selv dem, hvem dette ikke vilde afskrække, dem forstyrrede saa det Næste, den Tanke, at jeg selv frivilligt havde udsat mig for alt Dette, styrtet mig i det, en Art Afsindighed, aah ja, saaledes have vistnok ogsaa de Samtidige dømt om hiin Romer, der gjorde sit udødelige Spring for at frelse Fødelandet; en Art Afsindighed, aah ja, og endnu engang aah ja, thi det var dialektisk nøiagtigt christelig Selvfornegtelse — og jeg, den stakkels Ironiens Magister, blev den bedrøvelige Gjenstand for et høistæret dannet Publikums Latter.

Costümet var rigtigt. Enhver religieus Forfatter er *eo ipso* polemisk; thi saa god er Verden ikke, at det Religieuse kan antages at have seiret eller at være i Majoriteten. En triumpherende religieus Forfatter, som er i Welten, er *eo ipso* ikke religieus Forfatter. Den væsentlig religieuse Forfatter er altid polemisk, og derhos lidende under eller lidende den Modstand, som svarer til hvad der i hans Tid maa ansees for at være det specifike Onde. Er det Konger og Keisere, Paver og Biskopper — og Magten, der er det Onde, saa maa han ogsaa være kjendelig paa, at han er Gjenstand for disses Angreb. Er det Mængden — og Piat, Publikum — og den bestialske Grinen, der er det Onde, saa maa han ogsaa være kjendelig paa, at han er Gjenstand for den Art Angreb og Forfølgelse. Og har den væsentlige religieuse Forfatter som den Donkraft, han bruger, kun een, den miraculeuse Syllogisme: naar man spørger ham, hvoraf han beviser, han har Ret, og at det er Sandhed han siger, da svarer han: det beviser jeg deraf, at jeg bliver forfulgt; det er det Sande, det beviser jeg deraf, at

---

hiin Romer] M. Curtius. I Aaret 362 f. Chr. opstod efter Sagnet et Svælg paa Torvet i Rom: det varslede Byens Undergang og vilde ikke lukkes, med mindre det, hvorved Rom var mægtigst, ofredes i det. M. Curtius, en romersk Yngling, sprang derpaa i Svælget. *eo ipso]* netop derved (at han er religiøs Forfatter).

jeg bliver udleet. Det er, han beviser ikke Sandheden eller sin Sags Retfærdighed af den Ære, Anseelse o. s. v., han nyder, lige omvendt; thi det væsentlig Religieuse er altid polemisk. Enhver religieus Forfatter, eller Taler eller Lærer, som unddrager sig, som ikke er der, hvor Faren er, og hvor det Onde har sit Tilhold, han er en Bedrager, og det vil ogsaa vise sig. Det gjælder nemlig for Enhver, at han, naar han er kommen til Dødens Porte, og disse i Døden aabnes for ham, at han da maa aflægge al Pragt og Herlighed og Rigdom og verdslig Anseelse, og Stjerner og Ærens Tegn, — det være ham nu tildeelt af Konger og Keisere, eller af Mængden og Publikum — aflægge det som det aldeles Uvedkommende og Overflødige. Kun med Enhver, der i levende Live har været religieus Forfatter, Lærer, Taler o. s. v., og været det paa eget An- og Tilsvar, gjøres der en Undtagelse. Befindes han at være i Besiddelse af noget Saadant, da faaer han ikke Lov til at lægge det fra sig, nei det pakkes sammen i en Bylt og gives ham med, han tvinges til at beholde det, eller til at bære Bylten, som man tvinger Tyven til selv at bære Kosterne. Og med denne Bylt maa han saa træde ind der, hvor han skal dømmes. Han var jo religieus Lærer, saa bliver han at dømme af de sande religieuse Lærere, der alle, saalænge de levede, vare forhaanede, forfulgte, udleete, bespottede, bespyttede. O, er det for det sandselige Menneske frygteligt at staae her i Verden udleet, bespottet, forhaanet: endnu frygteligere at staae i Evigheden med denne Bylt under Armen, eller iført — Pynten.

Costümet var rigtigt. I en grinende Samtid (som den var, om hvilken jeg taler, og i denne Henseende er det idetmindste min Mening, at »Krigen« har været en Lykke for Danmark) maa den religieuse Forfatter da for Gud i Himlens Skyld passe paa, at han fremfor Nogen bliver udleet. Udgaaer det Onde fra Mængden, da maa den samtidige religieuse Forfatter da for Gud i Himlens Skyld passe paa, at han bliver Gjenstand for dens Forfølgelse, og i denne Henseende kommer paa første Pleie. Og min hele Betragtning af Mængden, som selv de Indsigtsfuldere i sin Tid dog maaskee fandt lidt overdreven: nu, i 1848, nu, ved Hjælp af Tilværelsens Gesticulationer (og disse ere kraftigere, ere som en elementarisk Rasen i Sammenligning med den Enkeltes spæde Stemme), nu bliver vel snarere Indvendingen, at jeg ikke har overdrevet nok. Og hiin Categorie »den Enkelte«, der blev anseet for sær og Særhedens Opfindelse, hvad den jo ogsaa er, thi blev ikke Den, der i een Forstand er Opfinderen, Socrates, i sin Tid kaldet

ἀτοποτατος (den Særeste): jeg bytter ikke det i sin Tid at have bragt den afgjørende frem, det bytter jeg ikke for et Kongerige. Er Mængden det Onde, er Chaos det, der truer: saa er der kun Frelse i Eet, at blive den Enkelte, den frelsende Tanke: hiin Enkelte. En Triumph har jeg oplevet, een eneste, men den mætter mig saa absolut, at jeg som Tænker ubetinget intet mere forlanger i Verden. De sidste Maaneders altomvæltende verdenshistoriske Begivenheder bragte nyfødte, eventyrlige, selvfølgeligt forvirrede Tankers forvirrede Ordførere til Verden, og derimod Alt, hvad der hidtil paa forskjellig Maade havde ført Ordet, enten til Taushed eller i den Forlegenhed, at maatte i største Hast anskaffe sig en splinterny Habit, ethvert System sprængtes; som var der en Generations Afstand, med en saadan Lidenskab sprængtes i Løbet af et Par Maaneder det Forbigangne fra det Nærværende. Under denne Katastrophe sad jeg og læste Correctur af en Bog, der altsaa var skrevet før. Der blev ikke sat eet Ord til eller taget eet Ord fra, det var den Anskuelse, som jeg »den sære Tænker«, havde foredraget allerede i flere Aar: vil man læse den, man vil faae det Indtryk, at den Bog er skrevet efter Katastrophen. En saadan verdenshistorisk Katastrophe, der rangerer saaledes op, at end ikke Oldtidens Opløsning var saa storartet, er for Enhver, der var Forfatter, det absolute *tentamen rigorosum*. Jeg oplevede den Triumph, ikke at behøve at modificere eller forandre en Tøddel, ja, at mit Foregaaende, hvis det nu læstes, vilde blive langt, langt bedre forstaaet, end da det blev skrevet.

Og saa blot Eet endnu. Naar engang min Elsker kommer, vil han let see, at den Gang jeg var anseet for at være den Ironiske, laae Ironien dog ingenlunde der, hvor et høistæret dannet Publikum meente, den laae — og det forstaaer sig, saa taabelig kan da min Elsker umulig være, at han antager, at et Publikum kan forstaae sig paa Ironi, hvilket er lige saa umuligt som *en masse* at være den Enkelte. Han vil see, at Ironien just laae i, at i denne æsthetiske Forfatter, og under denne Verdslighedens Erscheinung skjulte den religieuse Forfatter sig, en religieus Forfatter, der just i den Tid til sin Opbyggelse maaskee forbrugte

---

ἀτοποτατος] ɔ: ἀτοπώτατος. Saaledes kaldes Sokrates i Platons Phædrus p. 230 c. læste Correctur af en Bog] »Christelige Taler«, der indleveredes til Trykning 6. Marts 1848 og udkom 26. April. Se efterl. Pap. 1848 S. 41 og 57. *tentamen rigorosum]* »streng Prøve«. Saaledes kaldes i Tyskland Theologernes praktiske Prøve, der afholdes for en Examenskommission af Geistlige, og hvorved der sees strengere paa Kandidatens Rettroenhed end ved Universitetets theoretiske Prøve.

lige saa megen Religieusitet som ellers en heel Husholdning. Fremdeles vil min Elsker see, at i Forhold til det Næste Ironien er der igjen, og just i Det, som det høistærede dannede Publikum ansaae for Afsindighed. I en ironisk Samtid (hiint store Indbegreb af Daarer) er der for den væsentlige Ironiker intet Andet at gjøre end at convertere hele Forholdet, og selv blive Gjenstand for Alles Ironie. Min Elsker vil see, hvorledes det slog til, paa Punkt og Prikke, hvorledes mit Existents-Forhold vendte sig om, aldeles nøiagtigt svarende til Forandringen i Produktiviteten. Havde jeg ikke havt Øie derfor, eller Mod dertil, forandret Produktiviteten, men ikke mit Existents-Forhold, saa var Forholdet blevet udialektisk og confust.

Capitel III.

Styrelsens Part i mit Forfatterskab.

Hvad jeg hidtil har skrevet, har i en vis Forstand ikke været mig kjært eller lysteligt at skrive; der er noget Piinligt i at skulle tale saa meget om sig selv, Gud give jeg havde turdet tie endnu længere, ja døe i Taushed om hvad der i Taushed har som mit Arbeide og min Gjerning beskæftiget mig Dag og Nat. Men Gud være lovet, nu aander jeg, nu føler jeg ret egentligen en Trang til at tale, nu er jeg ved hvad der er mig en ubeskrivelig Salighed at betænke og at tale om. Dette mit Guds-Forhold er mit i mange Maader ulykkelige og besværede Livs lykkelige Kjerlighed. Og om end denne Kjerligheds-Historie (hvis jeg saa tør kalde det) har det den sande Kjerligheds-Histories væsentlige Kjende, at kun Een kan ganske forstaae den, og kun Een har man absolut Glæde af at fortælle den, den Elskede, her altsaa Den, af hvem man er elsket*): saa er det dog ogsaa glædeligt at tale til Andre derom.

*) Læseren vil nu maaskee blive opmærksom paa, hvorledes det der menneskelig talt har været hele Produktivitetens Ulykke, hvad der har bevirket, at den mere er kommet til at staae som til Overflod end til at gribe virksomt ind, er, at den menneskelig talt, er for religieus, eller Forfatterens Existents for religieus, at Forfatteren *qua* Forfatter har været absolut svag og derfor absolut trængt til Gud. Havde Forfatteren været mindre svag, altsaa menneskelig stærkere (altsaa mindre religieus), saa havde han uden videre over-

Thi at jeg har behøvet og hvorledes jeg stadigen, Dag fra Dag, Aar efter Aar har behøvet Guds Bistand — for at besinde mig derpaa, for punktligt at kunne angive det, behøver jeg ikke Hukommelsen eller Erindringen til Hjælp, eller Journaler og Dagbøger, eller at conferere disse med hinanden: jeg gjennemlever det atter saa levende, saa nærværende i dette Øieblik. Hvad har dog ikke denne Pen formaaet at fremstille, naar det gjaldt om Dristig-

taget Forfatterskabet som Sit, han havde saa formodentlig skaffet sig nogle Fortrolige og Venner, gjort Andre forud bekjendt med hvad han vilde, raadført sig med dem, kaldt dem til Hjælp; og disse, der kunne sammenlignes med Faddere, havde saa igjen tilkaldt Andre, og Forfatterskabet var blevet virket ind i Øieblikket, virksomt i Øieblikket — istedetfor at være en Overflødighed, hvad da i endelig Forstand fremfor Alt og fremfor Alle Gud selv er. — Læseren vil nu maaskee blive opmærksom paa, hvorfor jeg med saa megen Anstrengelse og Opoffrelse Dag ud og Dag ind har arbeidet for at forhindre, at det Usande skulde komme frem, det Usande, som dog, ligesom det altid skaffer det, ogsaa vilde have skaffet mig Penge, Ære, Anseelse, Bifald o. s. v., det Usande, at hvad jeg havde at foredrage var »Tidens Fordring«, at det henstilledes til et høistæret Publikums skaansomme Bedømmelse, *item* at det skyldte samme høistærede Publikum, Samtidens Bifald og Understøttelse og Acclamation, at det havde Fremgang. Lige omvendt maatte jeg, frygtende og elskende Gud, søvnløst vogte paa, at det Sande blev udtrykt, at det var ene og alene Guds Bistand, og at jeg Intet skylder hverken Publikum eller Samtid uden hvad Uret den har gjort mig, det Sande, Opvækkelsens Epigram, at det i en Tid, hvor Alt var General-Forsamling og Selskab og Comiteers Op-, Ned- og Hensættelse, medens der dog Intet skete, at i den Tid et eenligt, svageligt Menneske forundtes Evne og Kraft til at arbeide efter en Maalestok, som maatte lade formode, at det var mere end een Comitees Arbeiden: kort, det var religieust min Pligt, at min Existeren og min Forfatter-Existeren udtrykte det Sande, hvad jeg hver Dag havde fornummet og forvisset mig om, at der er en Gud til. — Læseren vil nu maaskee blive opmærksom paa, hvorfor jeg endog har fundet det fornødent i endelig Forstand at modarbeide min Stræben, just for at Ansvaret absolut kunde sigte paa mig. Ganske ene, absolut ene maatte jeg i ethvert Øieblik være, ja jeg maatte fjerne Bistanden, at mit Ansvar ikke skulde blive for let. Blot een Ven og Medarbeider, saa bliver Ansvaret en Brøk, end sige, naar man faaer en heel Samtid til Hjælp. Men mig gjaldt det i Sandhedens Tjeneste netop om, at hvis jeg foer vild, hvis jeg formastede mig, hvis det var usandt, at Styrelsen da absolut maatte ramme mig, og at jeg i Muligheden af denne Examination, som hvert Øieblik svævede over mig, maatte holdes vaagen, lydhør, lydig.

hed, Begeistring, Sværmerie næsten til Grændsen af Vanvid! Og nu da jeg skal tale om mit Forhold til Gud; om hvad der hver Dag er gjentaget i min Bøn, som takker for det Ubeskrivelige han har gjort for mig, saa uendelig meget Mere end jeg nogensinde havde ventet; om hvad der har lært mig at forundres, at forundres over Gud, hans Kjerlighed, og over hvad et Menneskes Afmagt formaaer ved hans Bistand; om hvad der har lært mig baade at længes efter, og ikke at frygte for at skulle finde Evigheden kjedsommelig, da den just er Situationen som jeg behøver den, for ikke at bestille Andet end takke: idet jeg nu skal tale derom, da vaagner en Digter-Utaalmodighed i min Sjel. Jeg vilde, mere besluttet end hiin Konge, der raabte »mit Kongerige for en Hest«, og salig besluttet som han ikke var det, vilde jeg give Alt, mit Liv med, for at finde, hvad der er Tanken saligere at finde end den Elskende den Elskede, »Udtrykket«, for saa at døe med dette Udtryk paa mine Læber. Og see det tilbydes, Tankerne, saa fortryllende som hine Frugter i Eventyrets Have, saa rige, varme, inderlige, Udtrykkene, saa lindrende for Taknemlighedens Trang i mig, saa svalende over den hede Længsel — det er mig som, hvis jeg havde en bevinget Pen, ja om jeg havde ti, vilde jeg dog ikke være istand til hurtigt nok at følge med i Forhold til Rigdommen, som tilbyder sig. Men idet jeg saa tager min Pen i Haanden, kan jeg, som man taler om ikke at kunne flytte en Fod, for Øieblikket ikke røre den; i denne Tilstand kommer der dette Forhold betræffende ikke en Linie paa Papiret. Det er mig som hørte jeg en Stemme, der sagde til mig: dumme Menneske, hvad bilder han sig ind, veed han ikke, at Lydighed er Gud kjerere end Vædderens Fedme; gjør det Hele som et Pligtarbeide. Saa bliver jeg ganske rolig, saa bliver der Tid til at skrive hvert Bogstav med min langsommere Pen næsten omhyggeligt. Og vaagner hiin Digter-Lidenskab igjen i mig et Øieblik, da er det mig, som hørte jeg en Stemme tale til mig, som en Lærer taler til en Dreng, naar han siger: hold nu blot ordentlig paa Pennen og skriv hvert Bogstav lige nøiagtigt. Og saa kan jeg gjøre det, saa tør jeg ikke Andet, saa skriver jeg hvert Ord, hver Linie saa godt som uvidende om det næste Ord og den næste Linie. Og naar jeg saa bagefter læser det igjennem, saa tilfredsstiller det mig dog ganske anderledes. Thi selv om saa var, at maaskee et og andet glødende

---

hiin Konge] Shakespeares Richard III (5. Akt 4. Sc.). Eventyrets Have] i Aladdin 1. Akt. Lydighed er Gud kjerere osv.] 1. Sam. B. 15, 22: at adlyde er bedre end Offer, og at give Agt paa, end Fedmen af Vædre.

Udtryk undslap mig, Frembringelsen er en anden, er ikke Digter- eller Tænker-Lidenskabens, men Gudfrygtens, og for mig en Gudsdyrkelse.

Men hvad jeg nu i dette Øieblik gjennemlever eller gjennemlevede, det er idelig og idelig erfaret under den hele Forfatter-Virksomhed. Om »Digteren« siges det, at han paakalder Musen for at faae Tankerne. Dette har egentligen aldrig været mit Tilfælde, min Individualitet formener mig endogsaa at forstaae det; men derimod har jeg behøvet Gud hver Dag for at værge mig mod Tankernes Rigdom. Sandeligen, giv et Menneske en saadan Produktivitets-Evne, og saa et saa svageligt Helbred, han skal vel lære at bede. Jeg har hvert Øieblik kunnet gjøre dette Kunststykke, og jeg kan gjøre det endnu: jeg kunde sætte mig ned og blive ved at skrive uafbrudt Dag og Nat og atter een Dag og een Nat, thi der er Rigdom nok. Gjorde jeg det, saa er jeg sprængt. O, blot den mindste diætetiske Uforsigtighed, saa er jeg i Livsfare. Naar jeg saa lærer Lydighed, gjør Arbeidet som det strenge Pligtarbeide, holder ordentlig paa Pennen, skriver hvert Bogstav omhyggeligt, saa kan jeg. Og saa har jeg mange, mange Gange havt mere Glæde end af Tanken, jeg producerede, af Lydigheds-Forholdet til Gud. — Dette er, hvad let sees, Udtrykket for, at jeg ikke har et umiddelbart Forhold til Gud at beraabe mig paa, ikke kan eller tør sige, at det er ham, der umiddelbart indskyder mig Tankerne, men at mit Forhold til Gud er et Reflexions-Forhold, Inderlighed i Reflexion, som da overhovedet Reflexion er min Individualitets-Bestemmelse, hvorfor jeg ogsaa i at bede har min Styrke i at takke.

Saaledes har jeg under hele Forfatter-Virksomheden uafbrudt behøvet Guds Bistand, for at kunne gjøre det som et simpelt Pligt-Arbeide, hvortil anvistes bestemte Timer hver Dag, udenfor hvilke der ikke turde arbeides; og skete det en enkelt Gang, da maatte jeg dyrt nok bøde derfor. Intet ligner min Adfærd mindre end hiin geniale Stormen paa, og saa en tumultuarisk Bryden af; jeg har i Grunden levet som en Skriver i sit Contoir. Fra første Begyndelse har jeg været som under Beslag, og hvert Øieblik fornummet, at det var ikke mig, der spillede Herren, at der var en Anden, der var Herren, fornummet det med Frygt og Bæven, naar han lod mig mærke sin Almagt og min Intethed, fornummet det ubeskrivelig saligt, naar jeg forholdt mig til ham og Arbeidet i ubetinget Lydighed. Det Dialektiske ligger i, at hvad Overordentligt, der var mig betroet, for en Forsigtigheds Skyld var mig betroet i en saadan Elasticitet, at hvis jeg ikke vilde lystre, saa slog

det mig ihjel. Det er som naar Faderen siger til Barnet: Du skal faae Lov at faae det altsammen, det er Dit, men vil Du ikke lyde og bruge det som jeg vil, nu vel, jeg skal ikke straffe Dig ved at tage det fra Dig, nei tag det — det knuser Dig. Uden Gud er jeg mig selv for stærk, og paa den maaskee af alle Maader qvalfuldeste sprængt. Jeg har, efterat jeg er blevet Forfatter, egentlig aldrig oplevet den Dag, hvor jeg har erfaret, hvad jeg hører Andre klage over, Mangel, eller at Tankerne ikke vilde tilbyde sig; hændte det mig, vilde jeg vel snarere være i det Tilfælde næsten at blive glad, at jeg da endeligen fik en Dag rigtig fri. Men jeg har mange Gange oplevet, og i ethvert Øieblik med Gru været vidende om en frygtelig Qval, der er som det at hungre i Overflod, det at overvældes af Rigdom — hvis jeg ikke øieblikkeligt lærer Lydighed, lader Gud hjælpe mig, producerer paa samme Maade, saa rolig og stilfærdig som man gjør et Pligt-Arbeide.

Men ogsaa i en anden Forstand har jeg under hele Forfatter-Virksomheden idelig og idelig, Dag efter Dag i Aarenes Løb behøvet Guds Bistand; thi han har været min eneste Medvider, og kun i Tillid til hans Medviden har jeg turdet vove, hvad jeg har vovet, og kunnet udholde, hvad jeg har udholdt, og fundet Saligheden deri: at blive ganske bogstavelig ene i den uhyre Verden, ene, thi overalt hvor jeg var, for Alles Øine eller under fire Øine med den Fortroligste, jeg var altid iført Bedraget, altsaa ene, blev ikke mere ene i Nattens Eensomhed; ene, ikke i Amerikas Skove, i disses Rædsler eller Farer, men ene i, hvad der forvandler selv den frygteligste Virkelighed til Vederqvægelse og Lindring, ene i de rædsomste Muligheders Selskab; ene, næsten med det menneskelige Sprog mod mig; ene i Qvaler, der have lært mig mere end een ny Note til hiin Text om Pælen i Kjødet; ene i Afgjørelser, hvor man kunde have behøvet Venner, om muligt hele Slægten til at holde paa En; ene i dialektiske Spændinger, som vilde bringe ethvert Menneske med min Phantasie — uden Gud — til Afsindighed; ene i Angester indtil Døden; ene i en Tilværelses Meningsløshed uden at kunne, selv om jeg vilde det, gjøre mig forstaaelig for en Eneste — hvad siger jeg, gjøre mig forstaaelig for en Eneste, nei der var Tider, hvor det ikke manglede, saa man ikke kunde sige det manglede blot, Tider, hvor jeg end ikke kunde gjøre mig forstaaelig for mig selv. Naar jeg nu betænker, at Aar ere forgangne paa den Maade, saa gyser jeg; dersom jeg eet eneste Øieblik seer feil, saa synker jeg sammen. Men seer jeg rigtigt,

hiin Text om Pælen i Kjødet Paulus 2. Kor. 12, 7.

saa jeg troende finder Hvilen i Tillid til Guds Medviden, saa er Saligheden der atter.

Og nu i det Stykkevise; det vilde være forgjeves, om jeg forsøgte paa at fortælle, hvorledes jeg der har fornummet Guds Bistand. Mig uforklarligt er det saaledes, hvad der saa ofte er hændt mig, at naar jeg gjorde, hvad der var mig umuligt at sige hvorfor, eller i Forhold til hvilket det ikke faldt mig ind at spørge om hvorfor, naar jeg som ganske enkelt Menneske fulgte min Natur-Bestemmelses Tilskyndelser, at da Dette, som for mig altsaa havde en reen personlig Betydning indtil Grændsen af det Tilfældige, at Dette da viste sig at have en ganske anden, en reen ideel Betydning, naar det bag efter saaes ind i Forfatter-Virksomheden; at Meget, som jeg har gjort reent personligt, at det, forunderlig nok, just var Det, jeg skulde gjøre *qua* Forfatter. Uforklarligt har det været mig, hvorledes saa ofte som det syntes ganske tilfældige Smaaomstændigheder i mit Liv, hvilke da rigtignok igjen ved min Phantasie blev noget saare Meget, have bragt mig i en bestemt Tilstand; og jeg forstod mig ikke selv, blev tungsindig — og see, saa udviklede sig heraf en Stemning, og netop den, som jeg i Forhold til det Arbeide, jeg i den Tid beskæftigede mig med, skulde bruge, og just paa det Sted. Thi der har i Produktiviteten ikke været end ikke det mindste Sinkerie; det, der skulde bruges, har altid været ved Haanden, just til det Øieblik, det skulde bruges. Den hele Produktivitet har i een Forstand havt den uafbrudte Jævnhed, som om jeg ikke havde bestilt Andet end hver Dag at afskrive et bestemt Stykke af en trykt Bog.

Dog i en endnu nøiagtigere Betydning maa jeg i dette Regnskab opføre Styrelsens Part i Forfatterskabet. Dersom jeg nemlig vilde gaae hen og sige, at jeg fra første Øieblik af havde havt Overskuelse over den hele Forfatter-Virksomheds hele dialektiske Bygning, eller at jeg i ethvert Øieblik Trin for Trin i Reflexion forud havde udtømt Mulighederne saaledes, at Reflexionen bagefter ikke havde lært mig Noget, stundom noget Andet, at det jeg havde gjort vistnok var det Rigtige, men at jeg dog nu først ret selv forstod det: vilde jeg gjøre dette, da var det en Fornegtelse og en Uredelighed mod Gud. Nei, jeg maa med Sandhed sige: jeg kan ikke forstaae det Hele, just fordi jeg indtil den mindste Ubetyde-

lighed kan forstaae det Hele; men det jeg ikke kan forstaae er, at jeg nu kan forstaae det, og dog ingenlunde tør sige, at jeg i Begyndelsens Øieblik forstod det saa nøiagtigt — og dog er jeg jo Den, som har udført det og med Reflexion gjort ethvert Skridt. I snaksom Tale kunde man let forklare dette ved at sige, hvad man ogsaa har sagt om mig, uden at have nogen Forestilling om min Forfatter-Virksomheds Totalitet, at jeg var et Reflexionens Genie. Men just fordi jeg erkjender Rigtigheden af, at Reflexion udsiges om mig — sandeligen jeg er for meget reflekteret til ikke at see, at denne Sammensætning af Reflexion og Genie forklarer Intet; thi forsaavidt En har Genialitet har han ikke Reflexion, og omvendt, da Reflexion netop er Umiddelbarhedens Negation.

Skulde jeg nu saa categorisk bestemt som muligt udtrykke denne Styrelsens Part i hele Forfatter-Virksomheden, saa veed jeg intet mere betegnende eller mere afgjørende Udtryk end dette: det er Styrelsen, der har opdraget mig, og Opdragelsen er reflekteret i Produktivitetens Proces. Forsaavidt bliver det saa i een Forstand ikke ganske sandt, hvad der i det Foregaaende blev udviklet, at hele den æsthetiske Produktivitet er et Bedrag; thi dette Udtryk indrømmer lidt for meget i Retning af Bevidstlied. Imidlertid er det dog heller ikke ganske usandt, thi jeg har været mig bevidst under Opdragelsen og fra først af. Processen er: en digterisk og philosophisk Natur skaffes tilside for at blive Christen. Men det Usædvanlige er, at Bevægelsen begynder samtidigt, og derfor er det en bevidst Proces; man faaer at see, hvorledes det gaaer til; det Andet indtræder ikke ved en Række Aars Adskillelse fra det Første. Saaledes er vistnok den æsthetiske Produktivitet et Bedrag, dog i en anden Forstand en nødvendig Udtømmelse. Det Religieuse er allerede lige fra første Øieblik afgjørende tilstede, har afgjort Overmagten, men venter taalmodigt lidt paa, at Digteren faaer Lov til at tale sig ud, dog derhos med Argus' Øine vogtende paa, at Digteren ikke narrer det, og det Hele bliver en Digter*).

*) Denne Tanke, at det er »Digteren« man skal bort fra, har ogsaa allerede i Enten — Eller fundet sit Udtryk, om det end, forstaaet i hele Forfatter-Virksomhedens Totalitet, naturligviis gjælder, at det er i langt dybere For-

Argus' Øine] Argus var en Kjæmpe, som af Hera sattes til at passe paa den til en Ko forvandlede Io, for at Zeus ikke skulde bemægtige sig hende. Han havde flere Par Øine, der skiftedes til at vaage.

Fra dette Synspunkt mener jeg, at Forfatter-Virksomhedens Betydning for Tiden bedst viser sig. Skulde jeg med eet Ord sige min Dom om Tiden, saa vilde jeg sige: den mangler religieus Opdragelse. Det at blive og at være Christen er blevet en Trivialitet, det Æsthetiske har ligefrem Overhaand; man er, ved at gaae videre end det at være Christen (hvad Enhver sagtens er), kommet tilbage til eller ind i et med Tilsætning af det Christelige raffineret æsthetisk og intellectuelt Hedenskab; Opgaven, som er at sætte for de Fleste i Christenheden, er: fra »Digteren«, eller fra at forholde sig til, at have sit Liv i det, Digteren foredrager, fra Spekulationen, fra det phantastisk (hvilket tillige er umuligt) at have sit Liv i at spekulere (istedetfor at existere), at blive Christen. Den første Bevægelse er den æsthetiske Produktivitets totale Betydning i Forfatter-Virksomhedens Totalitet; den anden Bevægelse er afsluttende Efterskrifts, der idet den drager eller redigerer hele den æsthetiske Produktivitet ind i sin Fordeel for at belyse sit Problem, Problemet »det at blive Christen«, selv gjør den samme Bevægelse i en anden Sphære: fra Spekulationen, Systemet o. s. v. til det at blive Christen. Bevægelsen er: **tilbage**, og skjøndt det Hele er gjort uden »Myndighed«, er der dog i Tonearten Noget, der erindrer om en Betjent, naar han ved et Opløb siger: tilbage, hvorfor ogsaa mere end een af Pseudonymerne bruger det Udtryk om sig selv, at han er en Betjent, en Opsigtsbetjent.

Og nu jeg, Forfatteren, hvilket Forhold har jeg da, efter min Dom, til Tiden? Er jeg maaskee »Apostelen«? Afskyeligt, Sligt har jeg aldrig givet Anledning til, jeg er et stakkels ringe Menneske. Er jeg da Læreren, Opdrageren? Nei, heller ikke, jeg er Den, der selv er blevet opdraget, eller, hvis Forfatterskab udtrykker det at

---

stand man skal bort eller tilbage fra »Digteren«, end anden Deel af Enten — Eller kunde forklare det. At dette er saa i Enten — Eller, er allerede bemærket i afsluttende Efterskrift *p.* 188, Lin. 21 o. fl.; ja egentlig er jo Overgangen, der gjøres i Enten — Eller, den fra en Digter-Existents til en ethisk Existeren.

---

uden »Myndighed«] jvfr. Forordene til de Opbyggelige Taler. mere end een af Pseudonymerne] de angivne Udtryk synes ikke at findes hos Pseudonymerne: de passer paa de fleste af dem. Apostelen] her sigtes vistnok til Mag. Adler, jvfr. ovenfor S. 543 og »Tvende ethisk-religieuse Smaa-Afhandlinger« (XI Bd. S. 53). Se ogsaa Efterl. Pap. 1848 S. 146 f. afsluttende Efterskrift *p.* 188, Lin. 21 o. fl.] VII Bd. S. 213, L. 7 ff.

blive opdraget til at blive Christen: idet Opdragelsen og eftersom Opdragelsen trykker paa mig, trykker jeg igjen paa Tiden, men Lærer er jeg ikke, kun Meddiscipel.

For yderligere at belyse Styrelsens Part i Forfatterskabet, bliver det fornødent at forklare, forsaavidt jeg disponerer over Forklaringen, hvorledes det gik til med, at jeg blev Forfatter.

Om mit *vita ante acta* (ɔ: fra Barndommen til jeg blev Forfatter) kan jeg her ikke udførligere udvikle mig, hvor mærkeligt det end er for mig, hvorledes jeg fra min tidligste Barndom og Skridt for Skridt i hele min Udvikling er prædisponeret til netop at blive den Art Forfatter jeg blev. For det Følgendes Skyld maa jeg dog give et Par Træk dertil, hvad jeg gjør med Undseelse, som en Personlighed vel altid gjør det, naar han skal tale reent personligt om sig selv.

Fra Barn af var jeg i et uhyre Tungsinds Magt, hvis Dybde finder sit eneste sande Udtryk i den mig forundte lige saa uhyre Færdighed i at skjule det under tilsyneladende Munterhed og Livslyst — min eneste Glæde fra saa langt jeg næsten kan huske tilbage, at Ingen kunde opdage, hvor ulykkelig jeg følte mig; hvilket Forhold (Tungsindets og Forstillelseskunstens lige store Størrelse) jo betyder, at jeg var anviist mig selv og Guds-Forholdet. — Som Barn blev jeg strengt og alvorligen opdraget i Christendommen, menneskelig talt, afsindigt opdraget: allerede i den tidligste Barndom havde jeg forløftet mig paa Indtryk, som den tungsindige Olding, der havde lagt dem paa mig, selv segnede under — et Barn, afsindigt, paaklædt til at være en tungsindig Olding. Frygteligt! Hvad Under da, at der var Tider, hvor Christendommen forekom mig den umenneskeligste Grusomhed, om jeg dog aldrig, selv naar jeg var længst borte fra den, slap Ærbødigheden for den, fast besluttet, især hvis jeg ikke selv valgte at blive Christen, aldrig at indvie Nogen i de Vanskeligheder, som jeg kjendte, og som jeg aldrig hverken hørte eller læste omtalte. Men brudt med Christendommen eller opgivet den, har jeg aldrig; at angribe den har aldrig været min Tanke — nei jeg havde, fra den Tid der kunde være Tale om Anvendelse af mine Kræfter, fast besluttet at anvende

---

vita ante acta] tilbagelagte Liv.

Alt for at forsvare den, eller i ethvert Tilfælde for at fremstille den i sin sande Skikkelse; thi allerede meget tidligt var jeg, ved Hjælp af min Opdragelse, sat istand til at forvisse mig om, hvor sjeldent Christendommen fremstilles i sin sande Skikkelse, hvorledes De, der forsvare den, oftest forraade den, og hvor sjeldent Angriberne egentligen ramme den, medens de, hvad endnu er min Betragtning, ofte ypperligt ramme den bestaaende Christenhed, der vel snarest maatte kaldes den sande Christendoms Carricatur, eller et uhyre Qvantum Misforstaaelse, Sandsebedrag o. D., forsat med en sparsom lille Dosis sand Christendom. — Saaledes elskede jeg Christendommen paa en Maade: den var mig det Ærværdige — mig havde den rigtignok menneskelig talt gjort høist ulykkelig. Det hang sammen med Forholdet til min Fader, det Menneske jeg har elsket høiest — og hvad vil dette sige? Dertil hører netop at det er Den, som har gjort En ulykkelig — men af Kjerlighed. Hans Feil laae ikke i Mangel paa Kjerlighed, men i at forvexle en Olding og et Barn. At elske Den, der gjør En lykkelig, er en i Retning af Reflexion mangelfuld Bestemmelse af Kjerlighed; at elske Den, der i Ondskab gjorde En ulykkelig, er Dyd; men at elske Den, der af Kjerlighed, altsaa ved en Misforstaaelse, men af Kjerlighed gjorde En ulykkelig: det er den, saavidt jeg veed rigtignok hidtil aldrig beskrevne, men dog normale Reflexionens Formel for det at elske.

Saa gik jeg ud i Livet, begunstiget paa enhver Maade i Henseende til Aands-Evner og ydre Vilkaar; der var og der blev gjort Alt for at udvikle min Aand saa rigt som muligt. Freidigt — dog med en afgjort Sympathie og Forkjerlighed for det at lide, og for hvad der paa den ene eller paa den anden Maade er fortrykt og lidende — kan jeg i en vis Forstand sige gik jeg ud i Livet, med en næsten dumdristig-stolt Reisning; jeg har aldrig noget Øieblik i mit Liv været forladt af den Tro: man kan hvad man vil — kun Eet ikke, ellers alt Andet ubetinget, men Eet ikke, ikke hæve det Tungsind, i hvis Magt jeg var; det er aldrig (ja, Andre vil det vel synes en Indbildning, men for mig har det i Sandhed været saa, lige saa sandt som det Næste, hvilket vel igjen vil synes Andre en Indbildning) nogensinde faldet mig ind, at der levede det Menneske, som var, eller samtidigen skulde fødes det Menneske, som blev min Overmand — i mit Inderste var jeg mig selv den Elendigste af Alle; det er aldrig nogensinde faldet mig ind, at jeg, selv om jeg vilde have forsøgt mig paa det Dumdristigste, ikke skulde seire — kun ikke i Eet, ellers ubetinget i Alt, men i Eet ikke, at hæve dette Tungsind, hvis Lidelse jeg neppe een Dag heel har været

fri for. Imidlertid maa dette dog forstaaes saaledes, at jeg meget tidlig var indviet i den Tanke, at det at seire er at seire i uendelig Forstand, hvilket i endelig Forstand er at lide; saa dette atter var i Overeensstemmelse med mit Tungsinds Forstaaen i det Inderste, at jeg egentligen Ingenting (i endelig Forstand) duede til. — Det, der forligte mig med min Skjebne og med min Lidelse var, at jeg, ak den saa ulykkeligt, saa qvalfuldt Fangne havde faaet denne ubegrændsede Frihed i at kunne bedrage, at jeg havde og fik Lov til at være ubetinget eensom med Smerten — det forstaaer sig, det var alligevel nok til hos mig selv at gjøre mig al min øvrige Formaaen lidet lystelig. — Naar dette er givet (en saadan Smerte og en saadan Skjulthed), beroer det paa en Individualitets Forskjel, hvorledes der svinges af, om denne eensomme, indre Qval dæmonisk finder sit Udtryk og sin Tilfredsstillelse i at hade Mennesker og forbande Gud, eller lige omvendt. Dette Sidste var mit Tilfælde. Saa langt jeg kan huske tilbage, var jeg enig med mig selv om Eet, at for mig var der ingen Trøst eller Hjælp at søge hos Andre; mæt ved det Meget, som ellers var mig forundt, som Menneske længselfuld efter Døden, *qua* Aand ønskende det længst mulige Liv, var det min Tanke, der tungsindigt elskede Menneskene, at være dem behjælpelige, at finde Trøst for dem, fremfor Alt Klarhed i Tanken, *in specie* over Christendommen. Meget langt tilbage i min Erindring gaaer den Tanke, at der i hver Generation er et Par eller Tre, som blive offrede paa de Andre, brugte til i frygtelige Lidelser at opdage, hvad der kommer de Andre til Gode; saaledes forstod jeg tungsindigt mig selv, at jeg var udseet dertil.

Saa færdedes jeg i Livet — indviet i al mulig Livs-Nydelse, men egentlig aldrig nydende, snarere, hvad der var min Lyst i Forhold til Tungsindets Smerte, arbeidende for at frembringe det Skin, at jeg nød — i Omgang med alle mulige Mennesker, men at jeg i Nogen af dem havde en Fortrolig, er aldrig faldet mig ind, og vistnok heller aldrig faldet Nogen ind, at han var min Fortrolige ɔ: jeg maatte blive og blev Iagttager, blev som saadan og som Aand ved dette Liv overordentlig beriget med Erfaringer, fik hiint Indbegreb af Lyster, Lidenskaber, Stemninger, Følelser o. s. v. at see ganske nær ved, Øvelse i at gaae ud og ind af et Menneske, samt i at eftergjøre; min Phantasie og min Dialektik havde bestandigt Stof nok at bearbeide, og Tid nok til, fri for al Travlhed, at være ørkesløs; i lange Tider har jeg ikke bestilt Andet end gjøre

---

in specie specielt, i dette Tilfælde.

dialektiske Øvelser med Tilsætning af Phantasie, forsøgende mig paa min Aand, som man stemmer et Instrument: men jeg levede egentligen ikke. — Jeg omtumledes i Livet, forsøgt i saare meget og næsten i det meest Forskjellige, desto værre ogsaa i Vildfarelser, ak og ogsaa ad Fortabelsens Vei: saa jeg i mit 25de Aar, mig selv en gaadefuldt udviklet overordentlig Mulighed, hvis Betydning og Bestemmelse jeg, trods den eminenteste Reflexion, der om muligt forstod Alt, ikke forstod; forstod Eet, at mit Liv rettest anvendtes til at gjøre Poenitentse; men levet havde jeg egentligen ikke, undtagen under Bestemmelsen Aand, Menneske havde jeg ikke været, Barn og Yngling da allermindst.

Saa døde min Fader. Barndommens mægtige religieuse Indtryk fik i en Idealitetens Formildelse en fornyet Magt over mig; jeg var jo ogsaa nu blevet saa meget ældre, at jeg passede bedre for min Opdragelse, hvis Ulykke just var, at den først ret vil komme mig til Gode, naar jeg bliver 40 Aar gammel. Thi min Ulykke var saa godt som fra Fødselen, og fuldstændiggjort ved Opdragelsen, den: ikke at være Menneske. Men naar man er Barn — og de andre Børn lege, spøge eller hvad de ellers gjøre; o, og naar man er Yngling — og de andre Ynglinge elske, dandse, eller hvad de ellers gjøre: da, skjøndt man er Barn og Yngling, at være Aand, frygtelige Qval, end frygteligere, hvis man ved Hjælp af Phantasie forstaaer at gjøre det Kunststykke, at det seer ud, som var man den ungdommeligste af alle. Men denne Ulykke er allerede mindre naar man er 40 Aar gammel, og i Evigheden er den ikke til. Jeg har ingen Umiddelbarhed havt, har derfor, slet og ret menneskelig forstaaet, ikke levet; jeg er strax begyndt med Reflexion, har ikke i senere Aar samlet lidt Reflexion, men jeg er egentlig Reflexion fra først til sidst. I Umiddelbarhedens tvende Aldere (Barndom og Ungdom) har jeg, behændig, som Reflexion altid er, hjulpet, maattet hjælpe mig med noget eftergjort Noget, og, selv endnu ikke klar over, hvad det var der var mig forundt, gjennemlidt den Smerte ikke at være som de Andre, hvad jeg naturligviis den Gang havde givet Alt for blot en kort Tid at kunne være. En Aand kan ypperlig finde sig i ikke at være som de Andre, ja, det er netop Aands negative Bestemmelse; men Barndom og Ungdom forholde sig til Bestemmelsen: Art, Slægt, just derfor er det den største Qval i den Tid ikke at være som de Andre, eller som jeg besynderlig bagvendt at komme til at begynde der, hvor i hver Generation Nogle ende, de Fleste, hvilke blot udleve den sjelelig-legemlige Syntheses Momenter, aldrig naae hen, ved Bestemmelsen: Aand. Men saa har jeg ogsaa nu i en ganske

anden Forstand Livet for mig. Intet er mig mere ubekjendt og fremmed end denne veemodige Længsel efter Barndom og Ungdom; jeg takker min Gud til, at det er overstaaet, og føler mig nu, med hver Dag jeg bliver ældre, lykkeligere, dog kun salig ved Tanken om Evigheden, thi Timeligheden er og bliver aldrig Aandens Element, men i een Forstand dens Lidelse.

En Iagttager vil see, hvorledes Alt og dialektisk var sat i Bevægelse: en Pæl i Kjødet havde jeg, Aands Begavethed (især Phantasie og Dialektik) og Dannelse i Overflod, en enorm Udvikling som Iagttager, en i Sandhed sjelden christelig Opdragelse, et ganske eget dialektisk Forhold til Christendommen; oplært var jeg fra Barn i Lydighed, absolut Lydighed, udrustet med næsten dumdristig Tro paa at formaa Alt, kun ikke Eet, at blive en fri Fugl, om det saa blot var een eneste Dag heel, eller at slippe ud af Tungsindets Lænke, hvori en anden Magt holdt mig; endeligen var jeg mig selv en Poeniterende. Paa mig gjør det nu et Indtryk som var der en anden Magt, der fra første Øieblik havde seet dette an, og som Fiskeren siger om Fisken: lad den kun gaae, det er endnu for tidlig at trække op. Og forunderligt nok, hvad der ogsaa gaaer meget langt tilbage i min Erindring, uden at jeg paa nogen Maade kan sige, naar jeg begyndte, eller hvorledes Sligt er faldet mig ind: at jeg stadigen ɔ: hver Dag har bedet til Gud: han vilde give mig Iver og Taalmod til den Gjerning, han selv vilde anvise mig.

Saa blev jeg Forfatter.

Forud for min egentlige Forfatter-Virksomheds Begynden ligger der en Begivenhed, eller rettere et Faktum; en Begivenhed havde formodentlig ikke været nok, det var et Faktum, jeg maatte selv være en Handlende. Nogen nærmere Oplysning om hiint Faktum, hvori det bestod, hvor frygtelig dialektisk combineret det var, om end i en anden Forstand ganske eenfoldigt, hvor Collisionen egentlig laae, kan jeg ikke give, men blot bede Læseren ikke at tænke paa Aabenbaringer og Deslige, thi for mig er Alt dialektisk. Derimod skal jeg fremstille Faktumets Følge, forsaavidt det tjener til at belyse Forfatterskabet. Det var et Dobbelt-Faktum. Jeg havde egentlig, hvor meget jeg end i en anden Forstand har levet, menneskelig talt sprunget Barndom og Ungdom over, dette maatte for-

modentlig (saa var det vel Styrelsens Mening) indhentes: istedetfor at have været ung, blev jeg Digter, hvilket er Ungdom anden Gang. Jeg blev Digter; men med mine Forudsætninger i Retning af det Religieuse, ja med min afgjorte Religieusitet, blev det samme Faktum mig tillige en religieus Opvækkelse, saa jeg i den meest afgjørende Forstand kom til at forstaae mig selv i det Religieuse, i den Religieusitet, til hvilken jeg dog havde forholdt mig som til en Mulighed. Faktumet gjorde mig til Digter; havde jeg ikke været Den jeg var, Begivenheden derimod den den var og jeg handlet som jeg handlede: var det ikke blevet til videre; jeg var blevet Digter, og saa maaskee efter mange Aars Forløb kommet i Forhold til det Religieuse. Men just fordi jeg var saa religieus udviklet som jeg var, greb Faktumet langt dybere og tilintetgjorde i en vis Forstand i religieus Utaalmodighed det jeg var blevet: at være Digter, tilintetgjorde det, eller i ethvert Tilfælde jeg kom ganske samtidigt, i eet Nu til at begynde to Steder, dog saaledes, at det at være Digter egentlig var mig noget Uvedkommende, var det jeg var blevet ved et Andet, — den religieuse Opvækkelse derimod vistnok ikke det jeg var blevet ved mig selv, men blevet efter mit Selv, det er, i det at være Digter gjenkjendte jeg i dybere Forstand ikke mig selv, men vel i den religieuse Opvækkelse.

Her seer Læseren let Forklaringen af hele Forfatterskabets Duplicitet, kun at denne tillige blev optaget i Forfatterens Bevidsthed. Hvad var der at gjøre? Ja, det Digteriske maatte udtømmes, det var mig en Umulighed Andet. Men hele den æsthetiske Frembringelse var lagt under det Religieuses Beslag; det Religieuse fandt sig i denne Udtømmelse, men skyndede i eetvæk paa, som vilde det sige: er Du nu ikke snart færdig dermed*). Medens der

*) Man vil nu maaskee blive opmærksom paa hvad jeg tidligt har forstaaet som hele Forfatter-Virksomhedens Ulykke menneskelig talt: den er for stor-artet, den passer ikke ind i noget Virkelighedens Øieblik, deels paa Grund af den uhyre Hasten hvormed der er arbeidet, deels fordi der tilbagelægges en saa afgjørende Udvikling som fra det Æsthetiske til det Religieuse, det Christelige. I Forhold til Enten — Eller som det første Arbeide var dette skjult, der var endnu ingen Maalestok givet, ei heller Dupliciteten sat. Man ansaae Enten — Eller for Frugten af mange Aars Arbeide. Det hjalp, dette Sandsebedrag, foruden mange andre hjalp Enten — Eller. Derfor ɔ: ved Hjælp af Sandsebedraget kunde Publikum see den store Flid, der var anvendt i stilistisk Henseende — og dog er bogstaveligen Enten — Eller skrevet i kortest Tid og i den maaskee anvendt mindst Flid paa Stilen. Men det forstaaer sig, Publikum kunde ogsaa see, at første Deel af Enten — Eller

producerededes Digter-Frembringelser, levede Forfatteren i afgjørende religieuse Bestemmelser*).

I en vis Forstand var det slet ikke min Tanke at blive religieus Forfatter. Min Tanke var, saa hurtigt som muligt at udtømme det Digteriske — og saa ud paa en Landsby-Præstegaard. Med dette Bestik styrede jeg. Jeg følte mig fremmed ved hele Digter-Frembringelsen, men jeg kunde ikke anderledes. Som sagt, min Tanke var det oprindeligen ikke at blive religieus Forfatter. Det jeg havde tænkt mig som det energiske Udtryk for, at jeg havde været den Religieuse, og den Pseudonyme en mig Fremmed, var den brade Overgang: umiddelbart at søge ud paa Landet som Landsbypræst.

Imidlertid var Produktivitetens Trang i mig saa stor, at jeg ikke kunde det anderledes, jeg lod de to opbyggelige Taler komme ud, og jeg forstod mig selv med Styrelsen. Der blev indrømmet igjen en Tid til Digterfrembringelse, men bestandigt under det Religieuses Beslag, der passede paa, som sagde det: er Du ikke snart

var skrevet maaskee flere Aar før anden Deel; og det forholder sig lige omvendt, anden Deel er skrevet først. Saaledes med Enten — Eller. Men da saa Sandsebedraget blev gjort umuligt og Maalestokken givet, da kunde man ikke forstaae Andet end at det var Jadsk, og at det ikke var Umagen værd at følge med — naturligt, en Produktivitet, hvortil jeg har brugt 5 Aar, til den burde ordentligviis være brugt 15. — Man vil maaskee ogsaa nu forstaae og give mig Ret i, at jeg ingen Anmeldelse ønskede, fordi jeg ingen væsentlig Anmeldelse turde vente; hvor turde jeg i et saa lille Land regne paa en Samtidig, der havde Forudsætningerne og tillige ogsaa Tid til at overskue en saa underfundig-bevidst Produktivitet — og ligefrem Meddelelse turde jeg ikke give Nogen, da jeg havde forstaaet Taushed religieust som min Pligt. Eller mon virkeligen Nogen, da han saae Enten — Eller, eet eneste Øieblik er faldet paa, at dens Forfatter var en Religieus, eller at han selv, hvis han har fulgt med min Forfatter-Virksomhed, i Løbet af 2 à 3 Aar med den Fart skulde befinde sig midt i den meest afgjørende christelige Produktivitet.

*) Man vil her see Betydningen af »Pseudonymerne«, hvorfor jeg maatte være pseudonym i Forhold til al æsthetisk Frembringelse, fordi jeg havde mit eget Liv i ganske andre Categorier og forstod fra Begyndelsen denne Produktivitet som noget Interimistisk, et Bedrag, en nødvendig Udtømmelse.

---

at jeg ingen Anmeldelse ønskede] jvfr. Forordet til Philosophiske Smuler (IV Bd. S. 175 ff.) og til Afsl. Efterskrift (VII Bd. S. V ff.); se ogsaa Anm. til VII Bd. S. 241.

færdig dermed; og jeg forstod mig selv i at tilfredsstille det Religieuse ved at blive religieus Forfatter.

Mig havde Styrelsen nu engang bundet; jeg er, maaskee som en mistænkelig Person, blevet holdt paa meget knappe Diæter. Jeg er vant til at leve saaledes, at Maximum af Tid jeg mener at have tilbage er et Aar, stundom, ikke sjeldent, naar der ret skal spændes paa, lever jeg paa 8, ja paa Dags Sigt. Og Baand havde Styrelsen paa mig i enhver Henseende. I Retning af æsthetisk Frembringelse kunde jeg ikke løbe fra den, saaledes forstaaet, at det endte med, at jeg selv havde mit Liv i det Æsthetiske. Thi selv om det Religieuse ikke havde været bag ved, hiin »Pæl i Kjødet« vilde dog have forhindret mig deri. Og i Retning af religieust Forfatterskab havde Styrelsen et Baand paa mig, at jeg ikke anmassede mig Noget, da jeg forstod mig selv at være i en stor Gjeld.

Og nu kommer jeg til et Udtryk om mig, Forfatteren, et Udtryk, som jeg pleier at bruge om mig selv, naar jeg taler med mig selv, et Udtryk, som forholder sig til hele Produktivitetens inverse Gang (at jeg ikke er begyndt med at sige, hvor jeg vilde hen), som forholder sig til min Egenskab af Iagttager, samt min Bevidsthed om at være En, der selv trænger til Opdragelse: at jeg, i Forhold til Intellectualitetens og Religieusitetens Gebeter, med Sigte paa det Begreb »at existere« og saa paa det Begreb »Christenhed«, er som en Spion i høiere, i Ideens, Tjeneste — jeg har intet Nyt at forkynde, jeg er uden Myndighed, selv skjult i et Bedrag gaaer jeg ikke ligefrem tilværks men indirekte-underfundigt, er ingen hellig Mand, kort som en Spion, der i at spionere, i at vide Besked om Mislighederne og Sandsebedragene og det Mistænkelige, i at holde Opsynet selv er under det strengeste Opsyn. See, Politiet bruger jo ogsaa saadanne; det udvælger dertil ikke just Folk, hvis Liv altid var det retskafneste, der sees blot paa, at det er forfarne, listige, intriguante, kløgtige Folk, som kan snuse alting op, overalt skaffe Spor og gjøre aabenbart. Saa har Politiet end ikke Noget imod, at det ved Hjælp af en Saadans *vita ante acta* har Haand i Hanke med ham, at det just derved kan tvinge ham til ubetinget at finde sig i Alt, at lystre, og ingen Ophævelser for sin Person at gjøre. Saaledes ogsaa med Styrelsen, kun er der denne uendelige Forskjel mellem den og det borgerlige Politie, at Styrelsen, som er den forbarmende Kjerlighed, just af Kjerlighed bruger et saadant Menneske, frelser og opdrager ham, medens den bruger al hans Kløgt, der saaledes helliges og indvies. Men som selv

---

inverse] ɔ: omvendte.

behøvende Opdragelse forstaaer han sig at være forpligtet i den meest ubetingede Lydighed. Det er ganske vist, at Gud kan fordre ubetinget Alt af ethvert Menneske, at han ubetinget skal finde sig i Alt, men det er ogsaa ganske vist, at Bevidsthed om tidligere Vildfarelser hjælper betydeligt til Hurtighed og Adræthed i saa Henseende*).

---

*) Vilde Nogen (hvad jeg vilde kalde en skarpsindig Bemærkning) sige »naar saa er, naar den Opfattelse, at Du er som en Spion, er sand, saa er jo den hele Forfatter-Virksomhed en Art misanthropisk Forræderie, en Forbrydelse mod det at være Menneske«: saa vilde jeg svare: aah, ja, Forbrydelsen er nemlig den, at jeg christeligt har elsket Gud. Jeg har ikke med den mindste Brøksdeel af den mig forundte Evne stræbt at udtrykke dette (som maaskee er at elske Menneskene); at Verden er god, elsker det Sande, vil det Gode, at Tidens Fordring er Sandhed, at Slægten er det Sande eller vel endog Gud, og Opgaven derfor (goethisk-hegelsk) at tilfredsstille Samtiden. Tværtimod, jeg har stræbt at udtrykke, at Verden, om den ikke er ond, er middelmaadig; at »Tidens Fordring« altid er Daarskab og Taabeligheder: at Sandheden i Verdens Øine er en latterlig Overdrivelse eller en sær Overflødighed; at det Gode maa lide. Jeg har stræbt at udtrykke, at det at anvende Categorien »Slægt« paa det at være Menneske, især som Udtryk for det Høieste, er Misforstaaelse og Hedenskab, fordi Slægten: Menneske ikke blot ved Slægtens Fortrin er forskjellig fra en Dyre-Slægt, men ved dette Menneskelige, at i Slægten er hver Enkelt (ikke en enkelt Udmærket men hver Enkelt) mere end Slægten, hvad der ligger i Guds-Forholdet (og hvad der er Christendom, hvis Categorie just er den af en høistæret christelig Samtid som saa sær udleete: den Enkelte), da det at forholde sig til Gud er langt høiere end at forholde sig til Slægt eller gjennem Slægt til Gud. Dette har jeg stræbt at udtrykke; jeg har ikke declameret eller tordnet, ikke doceret, men gjort aabenbart, at det ogsaa i vor Tid er saa. er sørgeligt og forvirret bevendt med det Gode og Sande, med Tiden og Samtiden; jeg har stræbt at gjøre det aabenbart med al den List og Underfundighed, der stod til min Tjeneste. Jeg har i Modsætning til den Betragtning og det Liv, der blot menneskeligt og menneskeligt-selvbehageligt elsker det at være Menneske og forraader Gud, i Modsætning hertil har jeg begaaet den Forbrydelse at elske Gud og stræbt paa enhver Maade, men indirekte, *qua* Spion, at faae Forræderiet gjort aabenbart. Antaget, at jeg ganske frit havde disponeret over mine Evner (og at det ikke havde været saa, at en anden Magt hvert Øieblik kunde tvinge mig, naar jeg ikke vilde med det Gode), saa kunde jeg lige fra det første Øieblik have converteret hele min Produktivitet ind i Tidens Interesse; jeg har havt det i min Magt (hvis dette Forræderie forøv-

Men dette er dog vel aabenbart, at Christenheden er løbet vild i Reflexion og Klogskab. Umiddelbar Pathos, ja selv om En i umiddelbar Pathos offrede sit Liv: hjælper ikke; der disponeres over altfor megen Reflexion og Kløgt til ikke at kunne gjøre hans Betydning til ingen. Selv for at en Martyr i disse Tider skulde gjøre Gavn, maa han have Reflexion, for at kunne vikle Tiden saaledes ind, at den virkelig bliver hængende, idet den ihjelslaaer ham — og at saa Opvækkelsen kan følge.

Saaledes forstaaer jeg mig i min Forfatter-Virksomhed: den gjør Christenhedens Sandsebedrag aabenbare, og skaffer Syn for det at blive Christen. Om der skulde gives en saa høi Grad af Religieusitet, at den hele æsthetiske Produktivitet for den ikke kan betragtes som en nødvendig Udtømmelse, ikke som et helligt Bedrag, men som Noget, der maa angres: det veed jeg ikke; jeg har aldrig forstaaet det saaledes og neppe vil vel Nogen falde paa det, førend jeg nu siger det. Men da hos mig Alt er Reflexion, er selvfølgeligt heller ikke denne Tanke undgaaet mig. Jeg kan tænke mig Indvendingen gjort af en scrupuløs og pusilanim Forestilling om den Pligt at tale Sandhed, en Forestilling, der, conseqvent, fører til aldeles at forstumme af Frygt for at sige noget Usandt, og da dog ogsaa Tavshed kan være en Usandhed, conseqvent, fører til: gjør det eller gjør det ikke, tie eller tal, det er lige galt. Men Beængstelse indtil Vanvid skjønnes ikke at være en høiere

rigt ikke vilde være blevet straffet saaledes, at jeg var blevet tilintetgjort) at blive Tidens Fordring, og var saa, goethisk-hegelsk, blevet et Beviis mere for at Verden er god, at Slægten er det Sande og Samtiden Instantsen, Publikum Sandhedens Opfinder og Dommer o. s. v., thi ved dette Forræderie vilde jeg have naaet at gjøre overordentlig Lykke i Verden o. s. v. Istedet derfor blev jeg (ogsaa tvungen) Spion. Noget Fortjenstligt er der ikke deri; min Salighed betræffende fortrøster jeg mig sandeligen ikke dertil. Men barnligt glæder det mig dog, at jeg har tjent saaledes, medens jeg i Forhold til Gud offererer denne min hele Virksomhed mere beskæmmet og undseelig end et Barn, der forærer Forældrene, hvad Forældrene have foræret Barnet. O, men er dog vel Forældrene saa grusomme, at de, istedetfor at see lidt venligt til Barnet og gaae ind i dets Idee, at det er en Præsent, tage Foræringen fra Barnet og sige »det er jo vor Eiendom«: saaledes ogsaa med Gud, saa grusom er han ikke, naar man som Gave bringer ham — hans Eget.

---

pusil(l)anim] kleinmodig.

Form af Religieusitet. Den teleologiske Suspension i Forhold til Sandhedens Meddelelse (indtil videre at fortie Noget, just for at det Sande kan blive sandere) er ligefrem Pligt mod Sandheden, og indeholdt i det Ansvar, et Menneske har for Gud betræffende den ham forundte Reflexion.

Bekjendt som jeg var med Inderlighedens Lidelse i Forhold til det at blive Christen, og strengt opdragen i denne, var nær den anden Side af Sagen undgaaet mig. Her hjalp Styrelsen og hjalp saaledes, at Følgen af hvad jeg gjorde, i Sandhed tjente mig og min Sag til Gode, at jeg, hvis man vil sammenligne Aands-Begavethed med en Strengeleeg, ikke blot ikke blev forstemt, men fik een Streng mere paa mit Instrument — Frugten af den fuldstændigere Opdragelse i det at være Christen. Thi da jeg i det afgjørende Øieblik converterede mit Existents-Forhold i Anledning af »afsluttende Efterskrift«, har jeg faaet Leilighed til at opleve, hvad man dog aldrig ret troer paa, uden at have oplevet det, dette Christelige: at det Kjerlige hades. Sandeligen, Intet har jeg nogensinde mindre været end fornem, og, selv af ringe Herkomst, elsket den menige Mand eller hvad man kalder den simple Classe, det veed jeg jeg har gjort; thi deri fandt jeg tungsindigt min Glæde — og dog er det netop dem, man har hidset paa mig og bildt dem ind, at jeg var fornem. Havde jeg virkelig været fornem, var dette aldrig hændt mig. See, det er netop de christelige Proportioner og nok for at sætte mig istand til at belyse det Christelige fra denne Side. Anken, der, naar det blot Menneskelige, ikke Christendommen, skal være Dommeren, kunde føres mod min Maade at leve paa, kan ene udtrykkes saaledes, at jeg ikke har holdt nok paa mig selv, ikke været fornem, at jeg menneskelig talt letsindigt (christelig forstaaet gudfrygtigt) har spøget med verdslig Ære og Anseelse, at jeg ved at svække om muligt al min verdslige Anseelse, tillige har bidraget til at svække verdslig Anseelse overhovedet. Jeg vilde, som tidligere sagt, finde det i sin Orden, om de Fornemme og Anseete, i Betragtning heraf, havde været mig lidt ugunstige, og jeg paaskjønner desto mere, at lige det Modsatte er og har været Tilfældet. Men at jeg paa Grund af, at jeg har levet som jeg har levet, er lagt for Had hos den menige Mand, at jeg altsaa, fordi jeg ikke har været fornem nok, at jeg derfor angribes — ikke af de Fornemme, men af den menige Mand: det er Afsindighed — og de christelige Proportioner.

* * *

Altsaa, den hele Forfatter-Virksomhed dreier sig om: i Christenheden at blive Christen; og dette er Udtrykket for Styrelsens Part i Forfatterskabet, at Forfatteren er Den, der selv saaledes er blevet opdraget, dog med Bevidsthed derom fra først af.

Epilog.

»Men hvad har Du nu her gjort«, hører jeg En sige, »seer Du da ikke, hvad Du ved denne Oplysning og Vitterliggjørelse har tabt i Verdens Øine?« Jo vist, det seer jeg meget godt; jeg taber herved, hvad, christeligt, maa ansees for Tab at besidde, enhver Verdslighedens Form af det Interessante. Jeg taber det Interessante, at forkynde Lystens forføreriske Underfundighed, og Livsnydelsen, den meest raffinerede Livsnydelses glade Budskab, og Spottens Overmod. Jeg taber det Interessante, at være en interessant Mulighed, om det dog ikke var muligt, at Den, der lige saa begeistret og varmt repræsenterede det Ethiske, om det dog ikke var muligt, at han var lige det Modsatte enten paa den ene Maade eller paa den anden Maade, da det, saa interessant, er umuligt at sige med Bestemthed, hvilket han er. Jeg taber det Interessante, at være en Gaade, om dette indtil det yderste drevne Forsvar for Christendommen ikke var den underfundigst udtænkte Form for et Angreb. Dette Interessante taber jeg, istedetfor hvilket substitueres det Intet mindre end Interessante, den ligefremme Meddelelse, at Problemet var og er: det at blive Christen. Det Interessante har jeg tabt i Mængdens Øine, i Verdens Øine — hvis jeg ellers slipper dermed, hvis den ikke bliver rasende over, at et Menneske har dristet sig til at være saaledes underfundig.

Sandt nok, det gaaer (christelig forstaaet fremad) i een Forstand tilbage for mig. Jeg begyndte som Forfatter med en uhyre Force: at være noget nær lønligen anseet for en Skurk — men naturligviis just derfor elskværdig, især som saa uhyre interessant og piquant. Dette var nødvendigt for at faae »Mængden« af

Christne lidt med. Selv om En var en Helgen, at begynde dermed, er *eo ipso* at opgive Alt; thi i Reflexionens Tid, i hvilken vi leve, parerer man strax, og end ikke hans Død gavner. Nei i Reflexionen maa Alt gjøres omvendt. Saaledes begyndte jeg. Den Gang stod jeg paa mit Høieste i Forhold til Mængden af Mennesker, og — da vi leve i Christenheden, hvor Alle ere Christne — altsaa i Forhold til Mængden af Christne, den uhyre Mængde af Christne, alle Roman-Læsere og Læserinder, de æsthetisk Dannede, skjønne Aander, som tillige Alle ere Christne.

Dette var Begyndelsen. Efterhaanden som jeg saa kom længere frem, og hiint Publikum af Christne blev opmærksomt paa, eller fattede en Mistanke om — ja det er bagvendt nok — det fattede en Mistanke om, at jeg dog maaskee endda ikke var slet saa slet: saa faldt Publikum mere og mere fra; og jeg begyndte saa smaat at gaae ind under det Godes kjedsommelige Bestemmelser — medens jeg, der gik ved Siden i opbyggelige Taler, saae med Glæde, at »hiin Enkelte, som jeg med Glæde og Taknemlighed kalder min Læser«, blev mere end Een, en lidt talrigere Bestemmelse, men rigtignok ikke noget Publikum. Og da jeg saa handlede en lille Smule christelig afgjørende, gjorde, hvad jeg er mig bevidst tillige at have gjort som en sand Velgjerning mod det lille Danmark, hvad der ubetinget vil glæde mig i min Dødsstund, kastede mig, som Offeret, mod Pøbelagtighedens Opstand: da blev jeg af Publikum anseet for gal og sær, dømt næsten som en Forbryder — nu det forstaaer sig, der var jo heller ikke det mindste Skurke- eller Slyngelagtige i, hvad jeg gjorde. — Hvor det dog slaaer til; jeg troer ikke, der kan forlanges mere af en Spion.

Og nu, nu er jeg da slet ikke mere interessant. At det at blive Christen, at det virkelig skulde være Grundtanken i den hele Forfatter-Virksomhed: hvor kjedsommeligt! Og alt Det om Forførerens Dagbog*), dette uhyre Piquante! Nu, ja ogsaa det

*) Det er psychologisk mærkeligt nok, og fortjener maaskee ogsaa at opbevares, at en Person, hvis Navn jeg, for at tage ham med mig, vil indrømme en Plads her, at Hr. P. L. Møller ganske rigtigt ansaae »Forførerens Dagbog« for det Centrale i hele Forfatterskabet. Det erindrer mig saa levende om Motto'et til »Stadier paa Livets Vei« — netop det Værk, han, med »Forførerens Dagbog« som Synspunkt, overfaldt, eller faldt over — hvilket Motto jeg derfor ogsaa i sin Tid bragte i Erindring i en lille Afvisning til ham, men

P. L. Møller] i Gæa for 1846 (S. Kierkegaards Bladartikler, udgivne af R. Nielsen S. 227). i en lille Afvisning] i Artiklen i Fædrelandet 27. Dec. 1845 (ovenfor S. 424).

hørte med. Vilde Nogen reent æsthetisk spørge mig betræffende min Dom om den æsthetiske Produktivitet, saa vil jeg ikke lægge Dølgsmaal paa, at jeg meget godt veed, hvad der er præsteret, men tilføie, at selve Præstationens æsthetiske Værd for mig i dybere Forstand betyder, hvor uendelig vigtig den Afgjørelse er, at blive Christen. Umiddelbart er det ganske ligefrem at blive Christen; men Maalestokken for Reflexions-Udtrykkets Sandhed og Inderlighed i Forhold til det at blive Christen er just, hvor værdifuldt Det er, som i Reflexionen kastes af. Thi man bliver ikke Christen ved Reflexion, men i Reflexion at blive Christen betyder, at der er Andet at kaste af; man reflekterer sig ikke ind i det at være Christen, men ud af Andet for at blive Christen, især da, naar Situationen er Christenheden, hvor man maa reflektere sig ud af det Skin at være Christen. Det Andets Beskaffenhed afgjør, hvor dyb, hvor betydningsfuld Reflexions-Bevægelsen er. Reflexions-Bestemmelsen er netop: at og hvor langveis fra man kommer til det at blive Christen. Reflexions-Bestemmelsen er Vanskeligheden, der jo er større i Forhold til Dets Værd og Betydning, der lægges bag ved.

Saaledes mener jeg at have tjent Christendommens Sag, medens jeg selv derunder er blevet opdraget. Den, som man forbauset saae paa som noget nær den Kløgtigste (og det naaedes ved Enten — Eller); Den, man villig indrømmede Pladsen som den »Interessante« (og dette naaedes ved Enten — Eller): just han var forpligtet i Christendommens Tjeneste, havde indviet*) sig dertil fra

---

som maaskee passende her atter gjentages, da det egner sig til epigrammatisk at opbevare Mindet om Hr. P. L. Møllers æsthetiske og critiske Fortjeneste af mit Forfatterskab: solche Werke sind Spiegel; wenn ein Affe hineinguckt, kann kein Apostel heraussehen.

*) Indvielsen, forsaavidt den endog gaaer længere tilbage i Tiden, var: selv om jeg aldrig drev det til at blive Christen, at ville anvende for Gud al min Tid og al min Flid paa, idetmindste at faae det gjort klart, hvad Christendom er, og hvor Forvirringen i Christenheden stikker, et Arbeide, hvortil jeg i Grunden har forberedt mig fra min tidligste Ungdom. Menneskelig talt var det nu vistnok en høimodig Beslutning. Men Christendommen er for stor en Magt til at ville udenvidere benytte et Menneskes høimodige Beslutning (der dog rigtignok ogsaa nærmest var Udtrykket for Forholdet til min Fader), den eller Styrelsen tog sig derfor den Frihed at lægge mig mit senere Liv saaledes an, at der, hvad der dog vistnok heller ikke fra Begyndelsen var, ingen Misforstaaelse kunde blive, om det var mig, der trængte til Christendommen, eller Christendommen, der trængte til mig.

første Øieblik, da han begyndte hiin pseudonyme Forfatter-Virksomhed, just han kæmpede i sig selv og som Forfatter for at bringe dette Eenfoldige frem: at blive Christen. Bevægelsen er ikke fra det Eenfoldige til det Interessante, men fra det Interessante til det Eenfoldige, det at blive Christen, hvor saa afsluttende Efterskrift ligger, »Vendepunktet« i hele Forfatter-Virksomheden, der sætter »Problemet«, og selv igjen ved indirekte Fægtning og sokratisk Dialektik saarer »Systemet« dødeligt — bagfra, kæmpende mod Systemet og Spekulationen for, at »Veien« ikke er fra det Eenfoldige til System og Spekulation, men fra System og Spekulation tilbage til det Eenfoldige at blive Christen, kæmpende derfor og huggende igjennem for at finde Veien tilbage. Det er altsaa ikke her en forhenværende Æsthetiker, der senere vender sig fra Verden, det er En, dér afgjort havde vendt sig fra Verden og Verdens Viisdom. Han maa rigtignok siges fra den tidligste Tid at have havt ganske overordentlige Forudsætninger til at blive Christen; men disse vare dog alle dialektiske. Ogsaa i dette Øieblik føler han ingen Trang til at gaae videre end at blive Christen; med hans Forestilling om Opgaven og hans Bevidsthed om, langtfra at være fuldkommen, føler han kun Trang til at gaae videre i at blive Christen.

Dersom nu den velvillige Læser med Opmærksomhed har læst dette lille Skrift, saa veed han hvad jeg som Forfatter er*). Saaledes fremstiller jeg mig selv; skulde det være saa, at Samtiden ikke vil forstaae mig, nu vel, saaledes tilhører jeg Historien, hvor jeg veed, jeg vil finde min Plads, og hvilken. Ydmyg for Gud veed jeg ogsaa — og jeg veed tillige, at det netop her er min Pligt ikke at fortie det, men at udsige det; thi er Stolthed og Hovmod, der anmasser sig Noget, Gud en Vederstyggelighed, da lige saa meget feig Menneske-Frygt, der i løgnagtig Beskedenhed nedsætter sig selv — jeg veed ogsaa, hvo jeg, menneskelig talt (*historice* — thi det staaer jo i Guds Magt hver Dag, endnu idag at forandre det) var, at mig var (i Retning af Genialitet) forundt det Overordentlige.

Med nærværende lille Skrift, der saaledes selv ogsaa tilhører en forbigangen Tid, slutter jeg hele den tidligere Forfatter-Virksomhed af, og gaaer saa som Forfatteren (ikke som Forfatter, men

*) Thi at jeg selv eier en reen personlig nærmere Fortolkning af mit Personlige er jo noget som er ganske i sin Orden.

historice] i historisk Forstand

som Forfatteren) Fremtiden imøde: den nærmeste blive en hvilken, jeg veed det ikke; hvorledes den derpaa følgende, den historiske, vil blive, det veed jeg. Men hvad jeg end veed i denne Henseende, det vilde ikke trøste mig, dersom jeg ikke, om end ydmyg, ogsaa angergiven, dog troende og tillidsfuld gik den Fremtid imøde, som ligger allernærmest og i ethvert Øieblik lige nær: Evigheden. Lad, hvis jeg skal leve længere, Tiden berøve mig Alt, lad Eftertiden give fuldeste Opreisning: hvad skader og hvad gavner dette dog egentligen mig; hiint skader mig ikke, hvis jeg blot passer paa at være en Fraværende, og dette gavner mig ikke, da jeg jo saa er blevet en Fraværende.

Slutning.

Videre har jeg Intet at sige, kun vil jeg til Slutning lade en Anden tale, min Digter, der, naar han kommer, vil anvise mig Plads blandt dem, som have lidt for en Idee, og sige:

»Det Martyrium, denne Forfatter leed, lader sig ganske kort beskrive saaledes: han leed det at være Genie i en Kjøbstad. Den Maalestok i Henseende til Evner, Flid, Uegennyttighed, Opoffrelse, Tankebestemmelsernes Absoluthed o. s. v. han anlagde, var Gjennemsnittet af de Samtidige meget for stor, skruede altfor galt Prisen op, og trykkede altfor galt deres Priis ned, den næsten gav det Udseende af, at Kjøbstaden og Majoriteten i samme ikke havde *absolutum dominium*, men at der var en Gud til. Saa underholdt man sig først en tidlang indbyrdes, man raisonerede og raisonerede om, hvorfor dog han skulde have faaet disse overordentlige Evner, hvorfor han dog skulde være uafhængig, og altsaa kunne være saa flittig, og hvorfor saa være det — det raisonerede man saa længe over (idet man tillige tog Forargelse af een og anden Særhed i hans Levemaade, der dog egentligen ikke var sær, men vel ganske særligen beregnet paa at tjene hans Livs Hensigt), til *summa summarum* blev: det er hans Stolthed, Alt lader sig forklare af hans Stolthed. Derpaa gik man videre, fra Raisonement til Handling. Da det er hans Stolthed, sagde man, saa er enhver skjult Modstand, enhver Frækhed mod ham og Mishandling af ham ikke blot

---

absolutum dominium] absolut Herredømme.

tilladelig, nei den er Pligt mod Gud — det er jo hans Stolthed, der skal straffes. O, uskateerlige Kjøbstad, hvor er Du ubetalelig, naar Du faaer Adriene paa, bliver hellig, naar det at hengive sig til enhver Misundelsens, Raahedens, Pøbelagtighedens væmmelige Lyst, tillige bliver Udtrykket for at gjøre Gud en Dyrkelse. Men nu, hvorledes »hans Stolthed«? Laae da Stoltheden i de store Evner? Det vilde jo være som at bebreide Guld-Spurven, at det er dens Stolthed eller af Stolthed, at den har alt det Guldstads paa. Eller var det hans Flid o. s. v.? Dersom et Barn, der blev meget strengt opdraget, arbeidede i Klasse sammen med andre: var det da ikke underligt at sige, at hans Flid o. s. v. var Stolthed, selv om det var saa, at de andre ikke kunde følge ham? Dog sligt Tilfælde forekommer sjeldent, thi saa bliver Barnet flyttet op i en ny Klasse. Men destoværre, Den, der paa mange Maader er udviklet til at flyttes op i Evighedens Klasse — der gives kun een Klasse til, Timelighedens, hvor han maaskee længe maa blive.«

»Dette var Martyriet. Men derfor seer ogsaa jeg, hans Digter, Epigrammet, Satiren, ikke den enkelte, han skrev, men den hans hele Liv var, at nu, da alle de mange »virkelige« Mennesker, med hvilke han, især naar »Benene« skal afgive Maalestokken — ikke for det at være Fæ *(animal)*, men for det at være Menneske, paa ingen Maade kunde udholde Sammenligningen, at nu, da deres Been som hans ere smuldrede i Graven, og han ankommet i Evigheden, hvor, *in parenthesi* sagt, »Benene« ikke gjøre Udslaget, hverken deres Tyndhed eller deres Tykkelse, hvor, *in parenthesi* sagt, han, Gud være lovet, er evig fritagen for Selskab med de Bestialske: jeg seer, at alle disse virkelige Mennesker afgive et væsentligt Medhenhørende, Chorus, et ubetaleligt Kjøbstad-Chorus, der holdt sig til hvad det forstod sig paa, hans Buxer, som blev »Tidens Fordring«, eller endnu kosteligere, et Chorus, der vilde ironisere — Ironikeren; naar jeg blot tænker derpaa, kan jeg lee ganske høit. Men ham trøster det i Evigheden, at have lidt dette, frivilligt udsat sig derfor, ikke understøttet sin Sag med noget Sandsebedrag, ikke skjult sig selv bag noget Sandsebedrag, men ved at lide gudfrygtig-klogt samlet Sparepenge for Evigheden: Erindringen om overstandne Lidelser, at han blev sig selv og sin første Kjerlighed tro, med hvilken han kun har elsket, hvad der har lidt i Verden Om end ydmyg, ikke skulkende skal han nærme

---

faaer Adriene paa] jvfr. XI Bd. S. 202. »Benene«] Corsaren søgte at latterliggjøre S. K. ved at fremstille ham med meget tynde Been og ulige lange Buxebeen.

sig hine Herlige, ikke skulkende, fordi hans jordiske Liv havde udtrykt, at deres Liv maa have været enten en Tilfældighed eller en Usandhed eller en Umodenhed, thi han havde ved at tjene Sandheden vundet stor Ære og Anseelse, han havde overalt fundet Aand og Forstaaelse, ikke som hine, der næsten overalt fandt Bestialitet og Misforstaaelse.«

»Dog fandt han ogsaa her i Verden hvad han søgte: var ingen Anden det, han var selv »hiin Enkelte«, og blev det mere og mere. Det var Christendommens Sag han tjente, hans Liv fra Barndommen af forunderligt dertil anlagt. Saa fuldkommede han Reflexionens Gjerning, at sætte Christendommen, det at blive Christen, heelt og holdent ind i Reflexion. Hans Hjertes Reenhed var: kun at ville Eet; hvad der i levende Live var de Samtidiges Anklage mod ham, at han ikke vilde slaae af, ikke give efter, netop det Samme er Eftertidens Lovtale over ham, at han ikke slog af, ikke gav efter. Men det storartede Foretagende bedaarede ham ikke; medens han dialektisk *qua* Forfatter holdt Overskuelsen over det Hele, forstod han christeligt, at det Hele for ham betydede, selv at opdrages i Christendom. Den dialektiske Bygning, han fuldførte, hvis enkelte Dele allerede ere Værker, kunde han ikke tilegne noget Menneske, endnu mindre vilde han tilegne sig den selv; skulde han have tilegnet Nogen den, var det blevet Styrelsen, hvem den dog alligevel Dag for Dag, Aar efter Aar var tilegnet af Forfatteren, der, historisk, døde af en dødelig Sygdom, men digterisk døde af Længsel efter Evigheden, for uafbrudt ikke at bestille Andet end takke Gud.«

BILAG.

»DEN ENKELTE«

TVENDE »NOTER« BETRÆFFENDE MIN FORFATTER-
VIRKSOMHED.

AF

S. KIERKEGAARD.

INDHOLD.

FORORD.

I disse Tider er Alt Politik. Det Religieuses Anskuelse er en derfra himmelvidt *(toto coelo)* forskjellig, som ogsaa Udgangspunktet og Endemaalet er himmelvidt *(toto coelo)* forskjelligt, da det Politiske begynder paa Jorden for at blive ved Jorden, medens det Religieuse, ledende sin Begyndelse fra oven, vil forklare og derpaa hæve det Jordiske til Himlen.

En utaalmodig Politiker, der forhaster sig med at kigge lidt i disse Blade, vil vistnok kun finde Lidet til sin Opbyggelse: faaer saa at være. Dersom han derimod skulde velvilligt ville give sig lidt Taalmodighed: jeg er overbeviist om, at ogsaa han, endog ved de korte Antydninger, der meddeles i disse Blade, vil blive opmærksom paa, at det Religieuse er den forklarede Gjengivelse af, hvad en Politiker, forsaavidt han virkelig elsker det at være Menneske og elsker Menneskene, i sit lykkeligste Øieblik har tænkt, om han end vil finde det Religieuse upraktisk som for høit og for idealt.

Dette kan ikke forstyrre den Religieuse, der vel veed, at Christendommen er og kaldes den praktiske Religion, men tillige veed, at »Forbilledet« og de derefter regelmæssigt dannede relative Forbilleder, hver især, ved deres mangeaarige Anstrengelse, Arbeide, Uegennyttighed opnaaede at blive til Intet i Verden, udleete, forhaanede o. s. v., hvilket da maa forekomme en Politiker den høieste Grad af Upraktiskhed, hvorimod endog en Hedning og just Oldtidens »praktiske Philosoph« var en med Liv og Sjel erklæret Elsker af denne Upraktiskhed.

Men skjøndt »upraktisk«, dog er det Religieuse Evighedens forklarede Gjengivelse af Politikens skjønneste Drøm. Ingen Politik har kunnet, ingen Politik kan, ingen Verdslighed har kunnet, ingen Verdslighed kan, indtil den sidste Conseqvents gjennemtænke eller realisere denne Tanke: Menneske-Lighed. At realisere fuldkommen Lighed i Mediet »Verds-Lighed« ɔ: i det Medium, hvis Væsen er Forskjellighed, og realisere den »verds-ligt« ɔ: forskjelliggjørende, det er evigt

---

Oldtidens »praktiske Philosoph«] Sokrates.

umuligt, det kan man see paa Kategorierne. Thi hvis fuldkommen Lighed skulde naaes, maatte »Verdslighed« reent bort, og naar fuldkommen Lighed er naaet, er »Verdslighed« ophørt; men er det saa dog ikke som en Besathed, at »Verdslighed« har faaet den Idee at ville fremtvinge fuldkommen Lighed, og verdsligt at ville fremtvinge den — i Verdslighed! Kun det Religieuse kan ved Evighedens Hjælp indtil det Sidste gjennemføre Menneske-Lighed, den gudelige, den væsentlige, den ikke-verdslige, den sande, den eneste mulige Menneske-Lighed; og derfor er ogsaa — det være sagt til dets Forherligelse — det Religieuse den sande Menneskelighed.

Endnu blot et Ord; man tillade mig det. Hvad Tiden fordrer — ja, hvo skulde blive færdig med at opregne det, nu da der ved en Selvantændelse, hvis Aarsag og Anledning var Verdsligheds verdslige Gnidning mod Verdslighed, er gaaet Ild i Verdslighed. Hvad derimod Tiden i dybeste Forstand behøver — det lader sig heelt og ganske sige med eet eneste Ord, den behøver: Evighed. Vor Tids Ulykke er just, at den er blevet kun »Tiden« alene, Timelighed, der utaalmodigt Intet vil høre om Evigheden, derpaa, velmeent eller rasende, endog vil ved en fremkunstlet Eftergjørelse gjøre det Evige aldeles overflødigt, hvilket dog i al Evighed ikke lykkes; thi jo mere man mener at kunne eller forhærder sig i at kunne undvære det Evige, desto mere trænger man i Grunden blot til det.

S. K.

No. 1.

Til Dedicationen »hiin Enkelte«*).

1846.

Kjere! Modtag denne Tilegnelse; den gives hen ligesom iblinde, men derfor ogsaa uforstyrret af noget Hensyn, i Oprigtighed! Hvo Du er, veed jeg ikke; hvor Du er, veed jeg ikke; hvilket Dit Navn er, veed jeg ikke. Dog er Du mit Haab, min Glæde, min Stolthed, i Uvidenheden min Ære.

Det trøster mig, at Beleiligheden nu er der for Dig; hvad jeg under min Arbeiden og i min Arbeiden redeligen har tilsigtet. Thi ikke, dersom dette var muligt, ikke hvis det verdsligt blev Skik og Brug at læse hvad jeg skriver, eller dog at udgive sig for at have læst, i Haab om derved at vinde Noget i Verden, ikke da var Beleiligheden, da havde tværtimod Misforstaaelsen seiret, og den havde tillige bedaaret mig, hvis jeg ikke havde stræbt at forhindre, at noget Saadant skete.

Dette er i mig deels en, hvad jeg selv ønsker, mulig Forandring underlagt Sjelens og Sindets Stemning, som ikke gjør For-

*) Dette, som dog nu er overarbeidet og betydeligt forøget, var skrevet til og var bestemt til at skulle ledsage den Dedication til »hiin Enkelte«, som findes i »opbyggelige Taler i forskjellig Aand«. Kjøbenhavn 1847 Foraar.

---

den Dedication til »hiin Enkelte«, som findes osv.] IX Bd. S. 116.

dring paa at være mere og altsaa gjør Intet mindre end Fordring, men hellere Indrømmelse, deels en gjennem- og vel-betænkt Anskuelse af »Livet«, af »Sandheden«, af »Veien«.

Der er een Anskuelse af Livet, som mener, at hvor Mængde er, er ogsaa Sandheden, at det er en Trang i Sandheden selv, at den maa have Mængde for sig*). Der er en anden Anskuelse af Livet; den mener, at overalt hvor Mængde er, er Usandheden, saa hvis, for et Øieblik at føre Sagen ud paa sin yderste Spidse, end alle Enkelte, hver for sig, i Stilhed havde Sandheden, vilde dog, dersom de kom sammen i Mængde (saaledes, at »Mængden« fik nogensomhelst afgjørende, stemmende, larmende, lydelig Betydning), Usandheden strax være tilstede**).

Thi »Mængde« er Usandheden. Evigt, gudeligt, christeligt gjælder det nemlig som Paulus siger: »kun Een naaer Maalet«, ikke sammenlignelsesviis, thi i Sammenligningen er jo saa dog »de Andre« med. Dette vil sige, Enhver kan være denne Ene, dertil vil Gud hjælpe ham — men kun Een naaer Maalet; og dette vil

*) Maaskee er det dog rigtigst een Gang for alle at bemærke, hvad der da følger af sig selv, og hvad jeg jo aldrig har benegtet, at i Forhold til alle timelige, jordiske, verdslige Formaal kan Mængde have sin Gyldighed, endog sin Gyldighed som det Afgjørende, det er som Instantsen. Men om Sligt taler jeg jo ikke, saa lidet som jeg befatter mig dermed. Jeg taler om det Ethiske, det Ethisk-Religieuse, om »Sandheden«, og om at ethisk-religieust betragtet er Mængden Usandheden, naar den skal gjælde som Instantsen for hvad »Sandhed« er.

**) Maaskee er det dog rigtigst, om det end forekommer mig næsten overflødigt, at bemærke, at det da naturligviis ikke kunde falde mig ind at indvende Noget mod, at der f. Ex. prædikes, eller at »Sandheden« forkyndes, om det saa var for en Forsamling af Hundredetusinde. Nei, men hvis det var en Forsamling endog blot af Ti — og hvis der skulde balloteres, det er, hvis Forsamlingen skal være Instantsen, Mængden gjøre Udslaget: saa er Usandheden.

---

af »Livet« osv.] jvfr. Joh. Ev. 14, 6. som Paulus siger] 1. Kor. 9, 24: »veed I ikke, at de, der løber paa Væddeløbsbane, alle løber, men kun een faaer Prisen?« (Vistnok citeret af S. K. efter Hukommelsen og under Paavirkning af Philipp. 3, 13: »iler jeg mod Maalet«.)

igjen sige, Enhver skal forsigtigt indlade sig med »de Andre«, væsentligen kun tale med Gud og med sig selv — thi kun Een naaer Maalet; og dette vil igjen sige, Mennesket er i Slægt med, eller det at være Menneske er at være i Slægt med Guddommen. — Verdsligt, timeligt, travlt, selskabeligt-venskabeligt hedder det: »hvilken Urimelighed, at kun Een skulde naae Maalet, det er jo dog langt sandsynligere, at Flere forenede naae Maalet; og naar vi blive Mange, saa bliver det vissere og tillige lettere for hver især.« Ganske vist, det er langt *sandsynligere*; og det er ogsaa sandt i Forhold til alle jordiske og sandselige Maal; og det bliver det eneste Sande, naar det faaer Lov at raade, thi saa afskaffer denne Betragtning baade Gud og Evigheden og »Menneskets« Slægtskab med Guddommen, afskaffer det eller forvandler det til Fabel, og sætter det Moderne (forresten det gamle Hedenske) istedet, at det at være Menneske er som Exemplar at tilhøre en med Forstand begavet Slægt, saa Slægten, Arten er høiere end Individet, eller saa der kun er Exemplarer, ikke Individer. — Men Evigheden, der hvælver sig høi over Timeligheden, rolig som Nattens Himmel, og Gud i Himlen, der fra denne ophøiede Ros Salighed, uden at det svimler end det Mindste for ham, holder Overskuelsen over disse utallige Millioner og kjender hver Enkelt, han, den store Examinator, han siger: kun Een naaer Maalet; det vil sige, Enhver kan det, og Enhver skulde blive denne Ene, men kun Een naaer Maalet. — Hvor der da derfor er Mængde, eller hvor det, at der er Mængde, tillægges afgjørende Betydning, *der* arbeides ikke, der leves ikke, der stræbes ikke for det høieste Formaal, men kun for eet eller andet jordisk; thi for det Evige, afgjørende, kan der kun arbeides hvor der er Een; og at blive denne Ene, der kan være Alle, er at ville lade Gud hjælpe sig — »Mængden« er Usandheden.

Mængde — ikke den eller hiin, den nulevende eller en afdød, en Mængde af Ringe eller af Fornemme, af Rige eller Fattige o. s. v., men i Begrebet forstaaet*) — er Usandheden, idet Mængde enten

*) Læseren vil altsaa erindre, at her ved »Mængde«, »Mængden« forstaaes reent formelt Begrebsbestemmelsen, ikke hvad man ellers forstaaer ved »Mængden«, naar det formeentlig tillige skal være en Qvalification, idet menneskelig Selviskhed irreligieust deler Menneskene i: »Mængden« — og de Fornemme o. D. Gud i Himlene, hvor skulde det Religieuse falde paa saadan U-Menneske-Lighed! Nei, »Mængde« er Tallet, det Numeriske; et Numerus af Adelige, Millionairer, Stordignitarier o. s. v. — saasnart der virkes ved det Numeriske er det »Mængde«, »Mængden«.

ganske giver Angerløshed og Ansvarsløshed, eller dog svækker Ansvaret for den Enkelte ved at gjøre det til en Brøksbestemmelse. See, der var ingen enkelt Soldat, der turde lægge Haand paa Cajus Marius; dette var Sandheden. Men blot tre fire Fruentimmer med Bevidsthed eller Forestilling om at være Mængde, med dog et Slags Haab om Muligheden af, at Ingen bestemt kunde sige, hvo det var, eller hvo det var, der begyndte: de havde havt Mod dertil; hvilken Usandhed! Usandheden er først den, at det er »Mængden«, der gjør, hvad enten kun den Enkelte i Mængden gjør, eller i ethvert Fald hver Enkelt gjør. Thi en Mængde er et Abstraktum, som ikke har Hænder; hver Enkelt har derimod ordentligviis to Hænder, og naar saa han, en Enkelt, lægger sine to Hænder paa Cajus Marius, saa er det denne Enkeltes to Hænder, dog vel ikke hans Naboes, endnu mindre — Mængdens, som ingen Hænder har. Dernæst er Usandheden den, at Mængden havde »Mod« dertil, da aldrig nogensinde selv den Feigeste af alle Enkelte var saa feig, som Mængde altid er. Thi hver Enkelt, der flygter ind i Mængde, og altsaa feigt flyer det at være den Enkelte (som enten har Mod til at lægge Haand paa Cajus Marius, eller dog Mod til at tilstaae, at han ikke har det), han bidrager sin Deel af Feighed til »Feigheden«, som er: Mængde. — Tag det Høieste, tænk Christus — og hele Menneskeslægten, alle de Mennesker, der ere fødte og nogensinde blive fødte; men Situationen er Enkelthedens, som Enkelt, i eensom Omgivelse ene med ham, som Enkelt at træde hen til ham og spytte paa ham: det Menneske er aldrig født og bliver det aldrig, som havde Mod eller Frækhed dertil; dette er Sandheden. Men da de blev Mængde, da havde de Mod dertil — frygtelige Usandhed!

Mængde er Usandheden. Der er derfor i Grunden Ingen, der har mere Foragt for det at være Menneske end De, der gjøre Profession af at staae i Spidsen for Mængde. Lad En komme til en Saadan, et enkelt Menneske — jo vist, hvad bryder han sig derom; det er meget for lidt; stolt afviser han ham; der maa i det mindste være Hundrede. Og naar der er Tusinde, da bøier han sig for Mængden, bukker og skraber; hvilken Usandhed! Nei, naar det er et enkelt Menneske, da skal man udtrykke Sandheden

---

Caius Marius] da Marius paa Flugten for Sulla var blevet sat fast i Minturnæ, gav Øvrigheden i den lille By en Soldat af barbarisk Herkomst (Galler eller Kimbrer) Ordre til at dræbe ham; men da Marius spurgte ham: har du Mod til at dræbe Gaius Marius?, løb Manden sin Vei, kastede Sværdet fra sig og erklærede, at han ikke kunde dræbe Marius. Plutarch, Marius 39. da de blev Mængde, da havde de Mod dertil] se Matth. Ev. 27, 30.

ved at respektere det at være Menneske; og hvis det maaskee, som man grusomt siger, var et stakkels fattigt Menneske, saa er det Dette man skulde, man skulde indbyde ham i sin bedste Stue, og hvis man har flere Stemmer, bruge den kjerligste og venligste, det er Sandheden. Naar det derimod var en Forsamling af Tusinde eller Flere, og »Sandheden vilde blive Gjenstand for Ballotation, da var det Dette man skulde, man skulde gudfrygtigt — hvis man ikke foretrækker, i al Stilhed at bede den Bøn af Fadervor: frels os fra det Onde — man skulde gudfrygtigt udtrykke, at Mængde som Instants, ethisk og religieust, er Usandheden, medens det er evigt sandt, at Enhver kan være den Ene. Dette er Sandheden.

Mængde er Usandheden. Derfor blev Christus korsfæstet, fordi han, om han end henvendte sig til Alle, ikke vilde have med Mængde at gjøre, fordi han ikke paa nogen Maade vilde have en Mængde til Hjælp, fordi han i denne Henseende ubetinget stødte fra, ikke vilde stifte Partie, ikke tillade Ballotation, men være, hvad han var, Sandheden, der forholder sig til den Enkelte. — Og derfor er Enhver, der i Sandhed vil tjene Sandheden, *eo ipso* paa een eller anden Maade Martyr; var det muligt, at et Menneske i Modersliv kunde fatte den Beslutning, i Sandhed at ville tjene »Sandheden«, saa er han ogsaa, hvilket end forresten hans Martyrium vilde blive, endnu i Modersliv *eo ipso* Martyr. Thi at vinde en Mængde er endda ikke saa stor en Kunst; dertil behøves blot noget Talent, en vis Dosis Usandhed og lidt Kjendskab til de menneskelige Lidenskaber. Men intet Sandheds-Vidne — ak, og det skulde jo ethvert Menneske, Du og jeg være — tør indlade sig med Mængde. Sandheds-Vidnet — der naturligviis Intet har med Politik at skaffe, og for Alt af yderste Evne at vaage over, at han ikke forvexles med en Politiker — Sandheds-Vidnets gudfrygtige Gjerning er, at indlade sig, om muligt, med Alle, men bestandigt enkeltviis, at tale med hver især, paa Gader og Stræder — for at splitte ad, eller at tale til Mængde, ikke for at danne Mængde, men for at dog een og anden Enkelt maatte gaae hjem fra Forsamlingen og blive den Enkelte. »Mængde« derimod, naar den behandles som Instants i Forhold til »Sandheden«, dens Dom som Dommen, afskyer han, Sandheds-Vidnet, mere end den unge sædelige Pige en Dandsebod. Og Dem, der tale til »Mængde« som Instants, dem anseer han for Usandhedens Redskaber. Thi for atter at gjentage: hvad der i Politik og paa lignende Gebeter stundom ganske, stundom tildeels har sin Gyldighed, det bliver Usandhed, naar det overføres paa Intellectualitetens, Aandens, Religieusitetens

Gebeter. Og for en maaskee overdreven Forsigtigheds Skyld endnu blot dette: ved »Sandhed« forstaaer jeg bestandigt »evig Sandhed«. Men Politik o. D. har ikke med »evig Sandhed« at skaffe. En Politik, der i »evig Sandheds« Forstand gjorde Alvor af at sætte »evig Sandhed« ind i Virkeligheden, vilde i samme Secund vise sig i eminenteste Grad at være det meest »Upolitiske«, der lader sig tænke.

Mængde er Usandheden. Og jeg kunde græde, i ethvert Tilfælde kan jeg lære at længes efter Evigheden, naar jeg tænker paa vor Tids Elendighed, endog blot sammenlignet med Oldtidens største, at Dag-Presse og Anonymitet gjør det end afsindigere ved Hjælp af »Publikum«, som da egentligen er det Abstraktum, der gjør Fordring paa at være Instantsen i Forhold til »Sandhed«; thi Forsamlinger, som gjøre denne Fordring, finde vel ikke Sted. At en Anonym, ved Hjælp af Pressen, Dag ud og Dag ind kan faae (ogsaa i Henseende til det Intellectuelle, det Ethiske, det Religieuse) sagt, hvad han vil, hvad han maaskee ikke i fjerneste Maade havde Mod til personligt at sige end det Mindste af i Enkelthedens Situation; kan hver Gang han lukker sin — ja Mund kan man da ikke kalde det — sit Svælg op, paa een Gang henvende sig til Tusinde Gange Tusinde; kan faae ti Tusinde Gange ti Tusinde til at sige det Sagte efter — og Ingen har Ansvaret; at end ikke som i Oldtiden den relativ angerløse Mængde er det Almægtige, men det absolute Angerløse: Ingen, en Anonym: Auctor, et Anonymt: Publikum, stundom endog anonyme Subskribenter, altsaa: Ingen. Ingen! Gud i Himlene, og saa kalde Staterne sig endog christelige Stater. Man sige ikke, at saa kan jo »Sandheden« igjen ved Hjælp af Pressen indhente Løgnen og Vildfarelsen. O, Du, der taler saaledes, spørg Dig selv: tør Du paastaae, at Menneskene, i Mængde taget, ere lige saa hurtige til at gribe efter Sandhed, der ikke altid er velsmagende, som efter Usandhed, der altid er lækkert tillavet, end sige naar det ovenikjøbet skal være forbundet med en Vedgaaen af, at man har ladet sig bedrage! Eller tør Du blot paastaae, at »Sandheden« lige saa hurtigt lader sig forstaae som Usandhed, der ingen Forkundskaber fordrer, ingen Skole, ingen Tugt, ingen Afholdenhed, ingen Selvfornegtelse, ingen redelig Selvbekymring, ingen langsom Arbeiden! Nei, »Sandheden«, der ogsaa afskyer denne Usandhed: som eneste Formaal at eftertragte Udbredelse, er ikke saa hurtig tilbeens. Den kan for det Første ikke virke ved det Phantastiske, hvilket er det Usande; dens Meddeler er kun en Enkelt. Og dens Meddelelse forholder sig dernæst igjen til den Enkelte; thi denne Betragtning af Livet, den Enkelte, er

netop Sandheden. Sandheden kan hverken meddeles eller modtages uden ligesom for Guds Øine, ikke uden ved Guds Hjælp, ikke uden at Gud er med, er Mellembestemmelsen, som han er Sandheden. Den kan derfor kun meddeles af og modtages af »den Enkelte«, som, for den Sags Skyld, kunde være hvert eneste Menneske, der lever; Bestemmelsen er blot Sandhedens i Modsætning til det Abstrakte, Phantastiske, Upersonlige, »Mængde« — »Publikum«, der udelukker Gud som Mellembestemmelse (thi den personlige Gud kan ikke være Mellembestemmelsen i et upersonligt Forhold), derved ogsaa Sandheden, thi Gud er Sandheden og dens Mellembestemmelse.

Og at ære hvert enkelt Menneske, ubetinget ethvert Menneske, det er Sandheden og er at frygte Gud og at elske »Næsten«; men ethisk-religieust at erkjende »Mængde« for Instantsen i Forhold til »Sandhed«, det er at negte Gud og kan da umuligt heller være at elske »Næsten«. Og »Næsten« det er det absolut sande Udtryk for Menneske-Lighed; dersom Enhver i Sandhed elskede Næsten som sig selv, da var fuldkommen Menneske-Lighed ubetinget naaet; Enhver, der i Sandhed elsker Næsten, udtrykker ubetinget Menneske-Lighed; Enhver, der, om han end, som jeg, tilstaaer, at hans Stræben er svag og ufuldkommen, dog er opmærksom paa, at Opgaven er at elske Næsten, han er ogsaa opmærksom paa, hvad Menneske-Lighed er. Men aldrig har jeg læst i den hellige Skrift dette Bud: Du skal elske Mængden, end mindre: Du skal, ethisk-religieust, i Mængden erkjende Instantsen i Forhold til »Sandhed«. Dog det forstaaer sig, det at elske Næsten er Selvfornegtelse, det at elske Mængden eller at lade som man elsker den, at gjøre den til Instantsen for »Sandheden«, det er Veien til sandseligt at faae Magten, Veien til allehaande timelig og verdslig Fordeel — tillige er det Usandheden; thi Mængde er Usandheden.

Men Den som vedkjender sig denne Anskuelse, der da sjeldent foredrages (thi dette forekommer oftere, at en Mand troer, at Mængden er i Usandheden, men naar den, Mængden, blot vil *en masse* antage hans Mening, saa er Alt rigtigt), han tilstaaer jo selv, at han er den Svage og Afmægtige; hvorledes skulde ogsaa en

---

elskede Næsten som sig selv] jvfr. Matth. 22, 39.

Enkelt kunne staae mod de Mange, der have Magten! Og dette kunde han da ikke ønske at faae Mængden paa sin Side for at drive den Anskuelse igjennem, at Mængden, ethisk-religieust, som Instants, er Usandheden; det var jo at spotte sig selv. Men er saaledes denne Anskuelse fra Første af Svaghedens og Afmagtens Indrømmelse, og synes den maaskee derfor saa lidet indbydende, og høres den maaskee derfor saa sjeldent: saa har den det Gode, at den er ligelig, at den Ingen fornærmer, ikke een Eneste, at den ingen Forskjel gjør, ikke paa een Eneste. Mængde dannes jo af Enkelte; det maa altsaa staae i Enhvers Magt at blive hvad han er, en Enkelt; fra at være en Enkelt er Ingen, Ingen udelukket, uden Den, som udelukker sig selv ved at blive Mange. At blive Mængde, at samle Mængde om sig er derimod Livets Forskjellighed; selv den meest Velmenende, der taler derom, kan let fornærme en Enkelt. Men saa har Mængden igjen Magt, Indflydelse, Anseelse og Herredømme — det er ogsaa Livets Forskjellighed, der herskende overseer den Enkelte som den Svage og Afmægtige, timeligt-verdsligt overseer den evige Sandhed: den Enkelte.

Anm. Læseren vil erindre, at dette (hvis Begyndelse ogsaa er mærket af en Stemning fra hiint Øieblik, da jeg frivilligt udsatte mig for den literaire Pøbelagtigheds Raahed) oprindelig er skrevet i 1846, om end senere overarbeidet og betydeligt forøget. Tilværelsen har siden den Tid, almægtig som den er, ladet et Lys falde ogsaa over den Sætning, at Mængde, ethisk-religieust, som Instants, er Usandhed. Sandelig, det er jeg godt tjent med; som jeg selv derved er blevet hjulpet til sikkrere at forstaae mig selv, saaledes vil jeg vistnok ogsaa allerede nu blive ganske anderledes forstaaet end den Gang, da min svage, eensomme Stemme hørtes som en latterlig Overdrivelse, medens den nu neppe høres paa Grund af Tilværelsens Høirøstethed, der taler om det Samme.

---

hiint Øieblik, da jeg frivilligt osv.] se ovenfor S. 552.

No. 2.

Et Ord om min Forfatter-Virksomheds Forhold til »den Enkelte«*).

En Ubetydelighed frister, som bekjendt, en foragtet og overseet Tilværelse — saa hævner den sig igjen; thi til Grund for Misforstaaelse, især naar denne er heftig og ondartet, ligger naturligviis en Ubetydelighed — ellers var det jo heller ikke Misforstaaelse, men en væsentlig Uenighed. Hvad der constituerer Misforstaaelse er, at Det, den Ene anseer for betydeligt, anseer den Anden for ubetydeligt, dog saaledes, at det i Grunden er en Ubetydelighed, der er dem imellem, at de i Misforstaaelsen Uenige ikke have givet sig Tid til først at forstaae hinanden. Thi til Grund for al »virkelig Uenighed« ligger en Forstaaelse; »Misforstaaelses« Grundløshed er, at den foreløbige Forstaaelse mangler, uden hvilken baade Enighed og Uenighed er Misforstaaelse. Misforstaaelse kan derfor hæves og blive til Enighed og Forstaaelse, men ogsaa hæves og blive til virkelig Uenighed; thi at To ere virkelig uenige, er ingen Misforstaaelse, de ere just virkelig uenige, fordi de forstaae hinanden.

Vistnok tager jeg ikke meget feil, naar jeg antager, at hvad der har voldet og volder Uenigheden mellem Adskillige af de Medlevende og mig betræffende min Forfatter-Virksomhed for en Deel er dette: hiin Enkelte; upaatvivleligt vilde Adskillige læse mine Skrifter, naar dette ikke var; og Mængden vilde vel ganske lade mig i Ro, hvis dette ikke var.

---

*) Denne Opsats er skrevet i 1847, men senere dog overarbeidet og forøget.

Dersom nu dette med »hiin Enkelte« var for mig en Ubetydelighed, saa kunde jeg jo lade det falde bort, skulde ogsaa med Fornøielse gjøre det, og skee Skam, hvis jeg ikke med største Forekommenhed var villig dertil. Men dette er ingenlunde Tilfældet; for mig, ikke personligt, men som Tænker, er dette om den Enkelte det meest Afgjørende. Saa er altsaa kun den Mulighed tilbage for at hæve Misforstaaelsen: hvis det kunde lykkes mig at gjøre de Enkelte det indlysende, at det sandelig ingen Ubetydelighed er; i saa Fald var jo dog Uenigheden hævet. Det, der nemlig forstyrrer, er, at man anseer det for en Ubetydelighed — og at jeg saa vil gjøre saa meget Væsen af en Ubetydelighed. Eet af to altsaa: enten har de Andre Ret, at det er en Ubetydelighed, og jeg burde opgive det; eller det er, som jeg forstaaer det, noget meget Væsentligt, saa er der jo ingen Grund til at opholde sig over, at jeg gjør saa meget Væsen — af det Væsentlige, derimod er der saa god Grund til alvorligt eftertænkende at opholde sig lidt derved. Hvad der fra min Side ikke burde forsømmes, er ikke blevet forsømt, jeg har een Gang (i en lille Artikel i »Fædrelandet« af *Frater Taciturnus**)) ladet Sagen drive saa langt ud til Særhed som muligt — sandeligen ikke af Særhed. Jeg har tværtimod i høi Grad været mig klar over, hvad jeg gjorde, at jeg handlede forsvarligt, mig mit Ansvar bevidst, at ikke at gjøre det, havde været uforsvarligt. Jeg lod det gjøre (og netop i et Blad, og netop i en Blad-Artikel, der kom i Berøring med Bysnakkens Ende og Begyndelse), fordi det var mig saa vigtigt, at faae Opmærksomheden irriteret hen paa dette Punkt, hvad man hverken opnaaer ved 10 Bøger, der udvikle Læren om den Enkelte, ei heller ved 10 Forelæsninger derover, men i disse Tider ene og alene ved at faae Latteren til at sigte paa En**), ved at gjøre Menneskene lidt vrede, og saa ved at faae dem til spottende at forekaste En atter og atter og ideligt Det — just Det, som man vil have indskærpet,

*) Man erindre forresten, at det var en Pseudonym, og at jeg saaledes havde den i Forhold til en polemisk Artikel forøgede Vanskelighed, at det blev digterisk Replik, consequent i Pseudonymens Charakteer.

**) Og der er — ret forstaaet — mellem Latteren og mig en hemmelig, lykkelig Forstaaelse. Jeg er — ret forstaaet — en Ven og Elsker af Latteren, var det i een Forstand, det er, alvorligt talt, vel meest og sandest just i det Øieblik, da de Andre, alle disse Tusinder og Tusinder bleve ironiske, og jeg — ironisk nok — blev den Eneste, der ikke forstod sig paa Ironie.

en lille Artikel i »Fædrelandet«] se ovenfor S. 552.

og, om muligt, bragt til Alles Kundskab. Dette er ubetinget den sikkreste Art Repetitorier. Men Enhver, der skal virke Noget, maa kjende sin Tid — og saa have Mod til at vove sig i den Fare at bruge det sikkreste Middel.

Dette har jeg brugt, medens »den Enkeltes« Dialektik stadigen gjordes tvetydig i dens Dobbeltbevægelse. I ethvert af de pseudonyme Skrifter forekommer paa een eller anden Maade dette om den Enkelte; men der er overveiende den Enkelte den. æsthetisk bestemmet, i eminent Forstand Enkelte, den Udmærkede o. D. I ethvert af mine opbyggelige Skrifter forekommer, og saa officielt som muligt, dette om »den Enkelte«; men der er den Enkelte hvad ethvert Menneske er eller kan være. Pseudonymernes Udgangspunkt er nemlig i Differentsen mellem Menneske og Menneske i Henseende til Intellectualitet, Dannelse o. s. v.; de opbyggelige Talers Udgangspunkt er i det Opbyggelige, altsaa i det Almeen-Menneskelige. Men dette Dobbelte er netop »den Enkeltes« Dialektik. »Den Enkelte« kan betyde den Eneste af Alle, og »den Enkelte« kan betyde Enhver. Vil man nu dialektisk irritere Opmærksomheden, saa bruger man Categorien »den Enkelte« bestandigt i Dobbelt-Slag. Det Stolte i den ene Tanke hidser Nogle, det Ydmyge i den anden Tanke afskrækker Andre, men det Forvirrende i denne Dobbelthed irriterer Opmærksomheden dialektisk; og som sagt, dette Dobbelte er just »den Enkeltes« Tanke. Dog troer jeg, at man meest er blevet opmærksom paa Pseudonymernes »Enkelte« og udenvidere har sammenblandet mig med Pseudonymerne — deraf al den Tale om min Stolthed og Hovmod, ved hvilken Dømmen man egentligen kun har opnaaet at angive sig selv.

Indskærpet er det da blevet, næsten til Ordsprog, dette om hiin Enkelte — og jeg Stakkel, som har maattet døie Latteren. Havde jeg med Taarer bedet og besværget alle Mennesker, dog for Alt og for Gud i Himlens Skyld at agte paa denne Evighedens Tanke: der havde saamænd ingen brydt sig om den.

Nu da det er indskærpet, vil jeg saa gjøre et Forsøg, ved at gjøre Mit stræbe idetmindste for en Deel at hæve Misforstaaelsen, der dog egentligen kun kan være for Dem, der ikke i dybere Forstand have gjort sig bekjendte med Skrifterne — og ganske at ville forebygge al Misforstaaelse, naar man da vil foretage sig Noget, kunde vel kun falde en Yngling ind. Misforstaaelse skal man tage sig iagt med, det vil sige, man skal tage sig iagt med ganske at ville forebygge den. Der er Intet, der saa let voxer et Menneske over Hovedet og saa let bliver misforstaaet som Misfor-

staaelse; selv om han ikke vilde foretage sig det mindste Andet end forebygge Misforstaaelse — ja, saa vilde han formodentlig blive allermeest misforstaaet.

At jeg fra Først af har haft meget mere end een Læser, veed jeg naturligviis nok. »Danmark er et lille Land«; Folket, der har et Sprog for sig, ikke talrigt; de literaire Forhold saa smaae, at der end ikke existerer eller i lang Tid har existeret et literairt Tidsskrift, men Literaturen været reduceret *(in absurdum)* til den Opmærksomhed, som Dagbladene, særligen Grosserer Nathanson, efter hans egne Ord, »skjenker den«; som Forfatter har jeg arbeidet usædvanligt anstrenget, og usædvanligt hurtigt; i Sandhedens Tjeneste har jeg stadigen brugt en Deel Kraft og Opfindsomhed, ikke for at forhindre Skrifternes Udbredelse, men for at forhindre deres misforstaaede Udbredelse: i Forhold hertil er jeg endog meget læst. Det veed jeg vel; og jeg, der veed det, er heller ikke uskjønsom, har maaskee oprigtigere og sandere viist min Skjønsomhed, ved aldrig at misbruge dette som et Middel for at lokke Kjøbere eller Læsere til. At der derfor fra min Side skulde være Noget til Hinder for at ønske mine populairere Skrifter, om muligt, læste og forstaaede af Alle, er Noget, som kun Daarskab og Arrigskab har kunnet falde paa, og kun Misundelse benytte, for, hvad der da sagtens kan lykkes og gaaer af sig selv, end mere at forvirre Forvirrede, og for, om muligt, at forbittre de Veltænkende, de Bedre, de Indsigtsfuldere mod mig, hvad dog nok ikke gaaer saa ganske af sig selv, og hvad der da, Gud være lovet, er mislykket endog langt over min Forventning, idet just det Modsatte er skeet, mig en sand opbyggelig Glæde.

Enhver Alvorligere, der har noget Øie for disse Tiders Forhold, vil let see, hvor vigtigt det er, fra Grunden og lystrende en-

---

in absurdum til Meningsløshed. Grosserer Nathanson] den daværende Redakteur af Berlingske Tidende. Det omtalte Udtryk findes i Berl. Tid. 1845, Nr. 120 og Nr 126 i Litteraturrubriken paa Bladets Forside. Jvfr. ogsaa Efterl. Pap. 1844—45 S. 142; 1849 S. 611. Noget, som kun Daarskab og Arrigskab har kunnet falde paa] her sigtes vistnok til en Bemærkning af P. L. Møller i »Fædrelandet« 29. Dec. 1845: »Til med Sikkerhed at afvæbne Kritiken vil De neppe finde andet Middel end — ikke at lade Deres Skrifter trykke, hvorved De tillige vil opnaae, hvad De synes at sætte saa høi Pris paa, kun at have »een Læser«.«

hver Conseqvents, under Vægten af et uhyre Ansvar men ogsaa indtil enhver sand Yderlighed, frimodigt at modarbeide en usædelig Forvirring, der, philosophisk og socialt, vil demoralisere »de Enkelte« ved Hjælp af »Menneskeheden« eller phantastiske Selskabs-Bestemmelser; en Forvirring, der vil lære ugudelig Foragt for hvad der er al Religieusitets første Betingelse, det at være et enkelt Menneske. Denne Forvirring kan kun modarbeides ved, om muligt, at faae Menneskene enkelte — men hvert Menneske er dog vel et enkelt Menneske! Enhver Alvorligere, der veed, hvad Opbyggelse er, Enhver, hvo han forøvrigt er, Høi eller Lav, Viis eller Eenfoldig, Mand eller Qvinde, Enhver, der nogensinde har følt sig opbygget og Gud nærværende hos sig, vil dog vel ubetinget give mig Ret i, at det er umuligt at opbygge eller at opbygges *en masse*, endnu umuligere end at være »forelsket *en quatre*« eller *en masse:* Opbyggelse forholder sig endnu bestemtere end Elskov til den Enkelte. Den Enkelte, ikke den i Udmærkethedens og den særlige Begavetheds Forstand Enkelte, men den Enkelte i den Forstand, i hvilken ethvert Menneske, ubetinget ethvert Menneske kan være og skal være, skal sætte sin Ære, men sandeligen ogsaa vil finde sin Salighed i at være en Enkelt. Enhver Enkelt af de Mange, der have læst i mine opbyggelige Skrifter — og til Opbyggelse, Enhver, paa hvem jeg som opbyggelig Forfatter kan have haft nogen Indflydelse — hvis han (og dette skylder han jo sig selv, den Dømmende, maaskee dog ogsaa mig, som ofte nok har maattet holde for der, hvor just ikke Viisdommen dømmer) i en stille Time redeligt vil forelægge sig selv det Spørgsmaal, om jeg bedrog ham ved denne Tale om den Enkelte, om jeg bedrog ham ved for denne Tankes Skyld (at jeg kunde faae den behørigt strammet, og, om muligt, ham gjort behørig opmærksom paa den) en Stund at udsætte mig*) for de Manges Latter, og for hvad Misundelsen

*) At det foruden af den her anførte Grund tillige var af andre Grunde, vil jeg her ikke udføre, end ikke dette, at det ogsaa var for, om muligt, at gjøre Samtiden opmærksom paa en i Forhold til det lille Land kun altfor frygtelig om sig gribende literair Usædelighed, at jeg, som en sig Devoverende, vovede en Stund at blive — ak, den stakkels Ironiens Magister! — hiin Latters Offer, Noget der — men Ironie og Veemod ere jo ogsaa i Sandhed Eet og det Samme — dog i een Henseende fyldte min Sjel dybt med Veemod; thi hvad man kalder den menige Mand i Folket har neppe

»forelsket *en quatre*«] jvfr. Begrebet Ironi ovenfor S. 360.

kunde ville benytte denne Latter til: han vil dog vist snarere tilstaae, om ikke mig, hvad jo ikke forlanges, saa sig selv, at det, der fattes ham, just er, at han endnu ikke ret er blevet den Enkelte, hvad jeg ikke selv udgiver mig for at være, skjøndt jeg har kæmpet, men endnu ikke grebet det, og kæmper, men som Den, der dog ikke glemmer, at efter den største Maalestok er »den Enkelte« over et Menneskes Kræfter.

»Den Enkelte« er den Categorie, gjennem hvilken, i religieus Henseende, Tiden, Historien, Slægten skal. Og han, der stod ved Termopylæ, var ikke saaledes sikkret som jeg, der, for dog i det Mindste at faae gjort opmærksom paa den, har staaet ved denne Snævring »den Enkelte«. Han skulde nemlig forhindre Skarerne fra at trænge igjennem Snævringen; trængte de igjennem, havde han tabt. Min Opgave er idetmindste langt mindre udsættende mig for den Fare at blive nedtraadt, da den var som ringe Tjenende (men, hvad jeg fra Først af har sagt og atter og atter gjentaget, »uden Myndighed«) om muligt at foranledige, at indbyde, at bevæge de Mange til at trænge gjennem denne Snævring, »den Enkelte«, gjennem hvilken dog, vel at mærke, Ingen trænger uden ved at blive den Enkelte; det Modsatte er jo en categorisk Umulighed. — Og dog, ja om jeg skulde forlange en Indskrift paa min Grav, jeg forlanger ingen anden end »hiin Enkelte«; er den end nu ikke forstaaet*), sandeligen den vil blive det. — Med den Categorie »den Enkelte« toge Pseudonymerne i sin Tid, da Alt her hjemme var System og System, Sigte paa Systemet**): nu nævnes

haft i Kjøbenhavn Mange, der, christeligt, har elsket ham oprigtigere end jeg — det forstaaer sig, jeg har rigtignok hverken været Journalist eller Agitator.

*) Læseren vil erindre, at dette er skrevet i 1847. Verdens-Omvæltningerne i 1848 have rykket Forstaaelsen betydeligt nærmere.

**) Og Enhver, der har blot nogen Dialektik, vil see, at det er umuligt at angribe »Systemet« fra et Punkt indenfor Systemet. Men der er kun eet, rigtignok spermatisk, Punkt udenfor: den Enkelte, ethisk og religieust, existentielt accentueret.

---

men endnu ikke grebet det] jvfr. Pauli Prev til Philippi 3, 12 f. spermatisk] frugtbargjørende(?). Der synes at sigtes til det stoiske Udtryk logos spermatikos, ɔ: Fornuften som skabende (egtl. befrugtende) Princip.

Systemet saa godt som ikke mere*), idetmindste ikke som Mode-Ordet og som Tidens Fordring. Med den Categorie »den Enkelte« mærkede jeg min navngivne Produktivitets Begynden; og blev det som en Formular stereotypt gjentaget, saa dette med den Enkelte da ikke er en senere Opfindelse af mig, men mit Første. — Til Categorien »den Enkelte« er min mulige ethiske Betydning ubetinget knyttet. Var denne Categorie rigtig, var det med denne Categorie i sin Orden, saae jeg her rigtigt, forstod jeg rigtigt, at det var min, om end ingenlunde lystelige eller taknemlige, Opgave: at gjøre opmærksom derpaa, skjenkedes dette mig, om end i inderlige Lidelser, som de vistnok sjeldnere opleves, om end i udvortes Opoffrelser, som der ikke alle Dage findes et Menneske villig til at bringe: saa staaer jeg og mine Skrifter med mig.

Denne Categorie, det at have brugt denne Categorie, derhos saa afgjørende og saa personligt, gjør, ethisk, Udslaget; uden denne Categorie og uden den Brug af den, som der er gjort, vilde Reduplikationen af hele Forfatter-Virksomheden mangle. Thi fordi der i Skrifterne var sagt, fremstillet, udviklet, udtalt alt Det, der er udtalt, og maaskee med Phantasie, Dialektik, psychologisk Blik og andet Deslige: deraf vilde ingenlunde udenvidere følge, at Forfatteren havde forstaaet, og forstaaet med eet eneste Ord absolut afgjørende at udtrykke, derhos handlende at udtrykke, at han havde forstaaet sin Tid og sig i den: **at det var Opløsningens Tid****).

Et »Sandheds-Vidne« kalder Forfatteren sig dog derfor ikke, nei, o, nei langtfra. Ved et saadant forstaaes virkelig ikke Enhver, der siger noget Sandt; jo jeg takker, saa fik vi Sandheds-Vidner nok. Nei ved et »Sandheds-Vidne« maa sees ethisk paa den personlige Existeren i Forhold til det Sagte, om den personlige Existeren udtrykker det Sagte — et Hensyn, som ganske rigtigt det Systematiske og Docerende og Tidens Charakteerløshed høist urigtigt har afskaffet. Forfatterens Liv har nu vistnok temmelig nøiagtigt udtrykt Det, der blev ethisk marqueret: at være en Enkelt; han har haft Omgang med Utallige, men altid har han staaet ene, i sin Striden tillige stridende for at faae Lov at staae ene, medens

*) Og nu i 1848!

**) Angaaende Opfattelsen af Nutiden cfr. blandt Andet en literair Anmeldelse af S. K. Kbhvn. 1846, sidste Afsnit.

---

inderlige ɔ: indvortes. en literair Anmeldelse osv] se VIII Bd. S. 57 ff.

i Omverdenen saa godt som Alt var Comiteers Op-, Ned- og Hensættelse. Han har ogsaa for sin Categories Skyld bragt mere end eet Offer, udsat sig for een og anden Fare, og vel at mærke just den Art Fare, der categorisk svarer til »den Enkelte«, udsat sig for »Mængden« og »Publikum«. Men selv om dèr ikke var Andet til Hinder, han har ikke maattet arbeide for Udkommet. Alene det er nok, er en Begunstigelse, som, ethisk, sætter ham ned i en lavere Klasse. Men desuden har han ogsaa haft for megen Phantasie og meget for meget af en Digter, til at turde kaldes i strengere Forstand et Sandheds-Vidne, har langt fra heller ikke selv fra Begyndelsen overskuet Alt, saa han først successive har lært at forstaae sig selv i at have grebet rigtigt, saa ofte været foranlediget til at lægge sig paa Hjerte den lykkeligt udtrykte vise Formaning af Lessing, »lasz uns nicht weise seyn wollen, wo wir nichts als glücklich gewesen«, eller været foranlediget til at mindes den Pligt: at give Gud hvad Guds er. Han har haft for meget med det Ethiske at gjøre til at være en Digter, erindrer i denne Henseende om hiint første og senere gjentagne Ord af Æsthetikeren i »Enten — Eller«*) angaaende det ikke at ville være Digter, om det Eftertryk, som Ethikeren**) lægger paa, at det er rigtigt, fordi et Menneske skal bort fra det at være Digter og ind i det Existentielle, det Ethiske***); men dog er han for meget Digter til at

*) Cfr. »Enten — Eller« 1ste D. *p.* 1, 1ste Diapsalm; cfr. ogsaa *p.* 23, »Forgjeves strider jeg imod. Min Fod glider. Mit Liv bliver dog en Digter-Existents.« o. s. v.

**) Cfr. »Enten — Eller« 2den Deel *p.* 217 *n.*; cfr. »Afsluttende Efterskrift« *p.* 188.

***) Denne Bevægelse fra »Digteren« til religieus Existeren er i Grunden Bevægelsen i hele Forfatter-Virksomheden, totalt betragtet; man sammenligne »Kjerlighedens Gjerninger« (II. A. B.) betræffende den Brug, hvilken der igjen gjøres af »Digteren«, som *terminus a quo* for christelig religieus Existeren. Hvad den Bevægelse angaaer, som beskrives i en Række af Skrifterne, fra det Philosophiske, det Systematiske til det Eenfoldige, det er, det Existentielle, da er denne Bevægelse, blot i et andet Forhold, væsentligen den samme som fra Digteren til religieus Existeren.

categorisk ɔ: efter Kategorien, begrebsmæssigt. Lessing] Emilia Galotti 2. Akt 4. Sc. Gud hvad Guds er] jvfr. Matth. 22, 21. Enten — Eller 1ste D. *p.* 1 osv.] I Bd. S. 3. *p.* 23] I Bd. S. 20. 2den Deel *p.* 217 *n.*] II Bd. S. 188 nederst. »Afsluttende Efterskrift« *p.* 188] VII Bd. S. 213. »Kjerlighedens Gjerninger« (II. A. B.)] IX Bd. S. 21 ff. *terminus a quo]* »Grændse fra hvilken«, lavere Grændse.

være et Sandheds-Vidne. Han er et Confinium derimellem, der dog categorisk rigtigt har forholdt sig til Historiens Fremtid.

»Den Enkelte« er Aandens, Aands-Opvækkelsens Categorie, Politik saa modsat som vel muligt. Jordisk Løn, Magt, Ære, o. s. v. er ikke forbundet med dens rette Anvendelse; thi selv naar den bruges i det Bestaaendes Interesse, Inderlighed interesserer ikke Verden, og naar den bruges katastrophisk, den interesserer dog ikke Verden, thi at bringe Offere, at offres, hvad jo maa blive Følgen af at den ikke vil see at blive sandselig Magt, interesserer ikke Verden.

»Den Enkelte«; det er den christelig afgjørende Categorie, og den vil ogsaa blive afgjørende for Christendommens Fremtid. Grund-Forvirringen, hvad man kunde kalde Christenhedens Syndefald, er: Aar efter Aar, Aarti efter Aarti, Aarhundrede efter Aarhundrede, snigende at have — halv næsten sig selv ubevidst, hvad den vilde, og væsentligen sig selv ubevidst, hvad den gjorde — at have villet franarre Gud Eiendoms-Retten til Christendommen, og sætte sig i Hovedet, at Slægten, Menneske-Slægten, selv har opfundet, eller dog saadan noget nær selv har opfundet Christendommen. Som i Staten, naar en Formue har staaet hen i et vist Antal Aar, og ingen Eier meldt sig, Formuen tilfalder Staten — saaledes har Slægten, forvænt ved i triviel Forstand at være vidende om, at Christendommen engang er til, tænkt som saa: det er nu saa længe siden, at Gud har ladet Noget høre fra sig *qua* Eier og Herre, saa er Christendommen tilfaldet os, hvad enten vi aldeles ville afskaffe den, eller tillæmpe den *ad libitum*, noget nær som vor Eiendom og Opfindelse, behandlende Christendommen, ikke som Det, der i Lydighedens Underkastelse under Guds Majestæt **skal** troes, men som Noget, der for at skulle antages, maa see ved Hjælp af »Grunde« at tilfredsstille »Tiden«, »Publikum«, »denne ærede Forsamling« o. s. v. Ethvert Oprør i Videnskab —

Confinium Grændsegebet. *ad libitum* efter Behag.

mod Tugt, ethvert Oprør i det sociale Liv — mod Lydighed, ethvert Oprør i det Politiske — mod verdsligt Regimente, hænger sammen med og er deriveret af dette Slægtens Oprør mod Gud betræffende Christendommen. Dette Oprør — Misbrugen af »Slægtens« Categorie — erindrer forresten ikke om Titanernes, men er Reflexionens, det snigende Oprør, fortsat fra Aar til Aar, fra Slægt til Slægt. Reflexionen tager bestandigt kun et ganske lille bitte Stykke af Gangen; og i Forhold til dette lille bitte Stykke vil man bestandigt kunne sige »ja, i den Smule kan man da ogsaa give efter« — indtil saa Reflexionen vil have taget Alt, hvad man ikke blev opmærksom paa, fordi det skeer lidt efter lidt, »og i det Lidet kan man da sagtens give efter«. Derfor maa Menneskene blive Enkelte, for at faae det christelig-pathetiske Indtryk af Christendommen; den Enkelte, hver Enkelt, vogter sig vel for, med Gud i Himlene at ville procedere betræffende, hvo af de To der, ubetinget og indtil den mindste, mindste Tøddel, har Eiendomsretten til Christendommen. Gud maa kunne tilgavns atter blive Mellembestemmelsen; men til Gud som Mellembestemmelsen svarer »den Enkelte«. Skal »Slægten« være »Instantsen« eller blot Mellem-instantsen, saa er Christendommen afskaffet, om ikke paa anden Maade, saa ved den forkeerte, uchristelige Form, man giver den christelige Meddelelse. Ikke det kløgtigste Polities meest betroede Spion kan vissere indestaae for Rigtigheden af sin Rapports Indhold, end jeg, en stakkels Privatiserende, en Spion, *si placet,* vil indestaae for Rigtigheden af Dette.

»Den Enkelte«; med den Categorie staaer og falder Christendommens Sag, efterat Verdens-Udviklingen er naaet saavidt i Reflexion, som den er. Uden denne Categorie har Pantheismen ubetinget seiret. Der vil derfor vistnok komme Dem, som vide ganske anderledes dialektisk at stramme denne Categorie — de have heller ikke haft Arbeidet med at faae den frem — men Categorien »den Enkelte« er og bliver det faste Punkt, der kan holde igjen mod pantheistisk Forvirring, er og bliver Vægten, der kan lægges paa, kun at De, der skulle arbeide ved og operere med denne Cate-

Titanernes] ɔ: Giganternes; Titanerne gjorde ikke Oprør mod Guderne, men vel Giganterne. *si placet]* om man vil.

gorie, maae være mere og mere dialektiske i Forhold til, som Forvirringen er større og større. Thi i Forhold til ethvert Menneske, som man kan faae ind under denne Categorie, kan man forpligte sig, at gjøre ham til Christen — forsaavidt det ene Menneske kunde gjøre dette for det andet — og derfor rigtigere, man kan indestaae ham for, at han skal blive det. Som »den Enkelte« er han ene, ene i hele Verden, ene — ligeoverfor Gud: saa gaaer det nok med at lyde. Al Tvivl (der, *in parenthesi* bemærket, naar der ikke videnskabeligt fornemt gjøres Ophævelser over den, men naar den betragtes ethisk, er slet og ret: Ulydighed mod Gud) har tilsidst sit Tilhold i det Timelighedens Sandsebedrag, at man saadan er nogle Stykker, eller saadan hele Menneskeheden, der tilsidst saadan kan imponere Gud, selv være Christus; og Pantheismen er et akustisk Bedrag, der forvexler *vox populi* og *vox dei,* et optisk Bedrag, et af Timelighedens Taager dannet Dunstbillede, et af dens Reflex dannet Luftsyn, der skal være det Evige. Men Sagen er, doceres kan denne Categorie ikke; det er en Kunnen, en Kunst, en ethisk Opgave og en Kunst, hvis Udøvelse maaskee til sine Tider kunde kræve Operateurens Liv. Thi hvad der guddommeligt er det Høieste, det vil den selvraadige Slægt og de Forvirredes Skarer ansee som Majestæts-Forbrydelse mod »Slægten«, »Mængden«, »Publikum« o. s. v.

»Den Enkelte«; denne Categorie er kun een Gang, dens første Gang, brugt afgjørende dialektisk, af Socrates, for at opløse Hedenskabet. I Christenheden vil den lige omvendt anden Gang blive at bruge for at gjøre Menneskene (de Christne) til Christne. Det er ikke Missionairens Categorie i Forhold til Hedninge, hvilke han forkynder Christendom; men det er Missionairens Categorie i selve Christenheden for at indføre Christendom i Christenhed. Naar han, »Missionairen«, kommer, han vil bruge denne Categorie. Thi dersom Tiderne vente en Heros, vente de vistnok forgjeves; der vil snarere komme Den, som i guddommelig Svaghed vil lære

---

vox populi og *vox dei]* Folkets Røst og Guds Røst. af Socrates] se f. Ex. Platons Gorgias p. 474 a: »jeg forstaar kun at føre Een som Vidne paa, hvad jeg siger, nemlig selve den jeg taler med, Mængden derimod bryder jeg mig ikke om« osv.

Menneskene Lydighed — derved, at de i ugudeligt Oprør slaae ham ihjel, den mod Gud Lydige, der imidlertid, om end efter en uendelig langt større Maalestok, dog brugte denne Categorie — derhos med »Myndighed«. Dog ikke videre derom; jeg bliver, baade i den ene og i den anden Forstand, Styrelsen taknemlig, ved det, hvad let sees, i enhver Henseende uendelig Underordnede: dog at gjøre opmærksom paa denne Categorie.

Efterskrift.

Hvad her er sagt, er sagt om det Forbigangne, det Tilbagelagte, Noget Læseren vel vil have bemærket endog blot af de Tempora, der ere brugte; og Categorien er: at gjøre opmærksom, hvilket jeg gjentager, for indtil det Sidste at gjøre alt Mit for at forhindre Misforstaaelse.

(i 1849.)

Til de »tvende Noter«.

Efterskrift.

Marts 1855.

Idet jeg nu gjennemlæser disse to Opsatser, vil jeg dog tilføie Følgende.

Vistnok havde, for at nævne det Høieste, Sandheden selv, Jesus Christus, Disciple; og, for at nævne et Menneskeligt, Socrates havde Disciple.

Naar jeg da i een Forstand synes at tvinge Idealiteten af det om den Enkelte endnu høiere, hvorledes forstaaer jeg saa det? Jeg forstaaer det deels som en Ufuldkommenhed hos mig, og deels som hængende sammen med det Særlige ved min Opgave. Jeg forstaaer det som min Ufuldkommenhed; thi hele min Forfatter-Virksomhed er, som jeg oftere har sagt det, tillige min egen Udvikling, i hvilken jeg selv har dybere og dybere besindet mig paa min Idee, min Opgave; men saa længe det forholdt sig saaledes med mig, var jeg jo ikke, selv om jeg havde villet det, modnet til at kunne drage Enkelte nærmere til mig. — Jeg forstaaer det som hængende sammen med det Særlige ved min Opgave. Thi min Opgave er at modarbeide en given forkeert Udbredelse (altsaa ikke i Retning af at udbrede Noget), i Retning af, hvad man kunde kalde det Røgfortærende; men saa er det af Vigtighed at vaage med stor Forsigtighed over, hvorvidt man indlader sig med Enkelte, at ikke det Røgfortærende atter faaer en usand Udbredthed. Det er ikke min Opgave, og det kan »i Christenhed« ikke sandt være Opgaven, at skaffe flere Titulair-Christne, eller at bidrage til at bestyrke Millionerne i, at de ere Christne: nei, Opgaven er just, at belyse denne Kjeltringestreg, som til Bedste for Kirke-Fyrster, Præster, Middelmaadighed har — under Navn af christelig Iver og

Nidkjerhed, hvor raffinerende! — skaffet disse Millioner tilveie; det gjælder om at belyse og gjennemlyse denne Kjeltringestreg, og faae det gjort klart, at christelig Iver og Nidkjerhed »i Christenhed« just vil være det — her er ogsaa strax det Christeliges Kjende, ligesom det Modsatte har Verdslighedens Kjende: Profiten — det Utaknemlige, at skille Christendommen af med nogle af disse Batailloner Christne.

Blot et Ord endnu. Vistnok havde Christus Disciple, og, for at tage et Menneskeligt, ogsaa Socrates havde Disciple; men i den Forstand havde da hverken Christus eller Socrates Disciple, i den Forstand, at Sætningen som jeg har stillet blev usand: ethisk, ethisk-religieust er Mængde Usandhed, Usandhed, at ville virke ved Mængde, det Numeriske, at ville gjøre det Numeriske til Instantsen for, hvad Sandhed er.

TEXTKRITISK ANHANG.

BLADARTIKLER FRA TIDEN FØR »FORFATTERSKABET«.

Avisartiklerne er gjengivne efter de originale Tryk; Haandskriftmateriale findes ikke.

Følgende Trykfejl er rettede (N betegner, at de allerede er rettede i R. Nielsens Udgave af S. Kierkegaards Bladartikler, Kbhvn. 1857).

S. **11,** L. **5** for] fra (N). **18, 20** bruger«] bruger (N). **25, 15** Bevæggrunde«] Bevæggrunde (N). **34, 11** fra] (*saaledes* F) for.

Desuden er S. **13, 26—14, 2** givet i Overensstemmelse med Rettelserne i Kjøbenhavns flyvende Post, Interimsblad Nr. 77 (N); i den originale Artikel stod: Udtryk »i en .... tilfreds«. (Rigtignok .... Afskaffelse«) der dog .... tilfreds«; men.

AF EN ENDNU LEVENDES PAPIRER.

Da S. K.'s Orthographi og Interpunction i dette Ungdomsarbejde er anderledes end senere og ikke meget fast, er kun ganske nødvendige Rettelser foretagne. Ligesaa i Citaterne, da der er sikre Beviser paa Unøjagtigheder, som kun kan hidrøre fra S. K. selv (se f. Ex. S. 85, S. 87).

Følgende Trykfejl i Originaludgaven (O) er rettede:

S. **VI,** L. **5** skeer!] skeer, O. **55, 15** i] *udfaldet i* O. **28** Kotangenten] Kotagenten O. **35** dünnen] *det første* n *udfaldet i* O. **56, 5** Mennesker] Mennesker, O. **59, 14** Elasticitæt,] Elasticitæt O. **19** »Candidat-Prosa«] »Candidat Prosa« O. **62, 26** Betydningen] Betydninger O. **37** Dichtung] Dichtuug O. **63, 2** behøver] behøves O. **9** Navn] Ravn O. **25** et] en O. **64, 25** er,] (*saaledes Originalstedet*) er O. **31** spage] (*saaledes Originalstedet*) svage O. **70, 18** arbitrair] abitrair O. **71, 11** Livs-Anskuelse] Livs Anskuelse O. **33** Meget,] Meget O. **72, 31** »Han] Han O. **78, 10** Forfatteren] Forfatterne O. **24** tvertimod] tverimod O. **85, 18** Dernede] (*saaledes Originalstedet*) dernede O. **29** hvorledes] hoorledes O. **36** Procession] Proces-|cession O. **37** Protestantisme«] Protestantisme O **86, 40** efter et] (*saaledes Originalstedet*) efter O. **87, 38** kommende] (*saaledes Originalstedet*) larmende O. **88, 9** Overgangspunkt,] Overgangspunkt O. **90, 10** Kjærlighed] Kjælighed O. **91, 8** vist nok] vistnok O.

S. **64,** L. **6** opsnøfle] *maaske* opsnøfte.

OM BEGREBET IRONI.

Haandskriftmateriale mangler. Følgende Trykfejl i Originaludgaven (O) er rettede:

S. **110,** L. **12** äussere] aüssere O. **118, 32** gjeldende,] gjeldende: O. **120, 24** Glædelige i,] Glædelige, i O. **129, 16** kun] (*saaledes Originalstedet*) kan O. **26** Tilstedeværende] Tilste-|værende O. **134, 13** ἴστε.] ἴστε· O. **136, 3** Erkjendelsen,] Erkjendelsen O. **143, 29** Idet] I det O. **144, 25** Alcibiades] A *udfaldet i* O. **148, 34** smlgn.] smlgn O. **153, 22** den] dens O. **157, 5** himmlisch-schöne] himmlich-schöne O. **161, 1** egentlige] egentlig O. **163, 23** »Enten] Enten O. **167, 27** i] *udfaldet i* O. **170, 25** Bevidsthed] Bevisthed O. **178, 31** , og] og O. **181, 16** Verläumdung] Verlaümdung O. **183, 1** ihn] ihm O. **184, 1** weitläufig] weitläuftig O. **2** nichts] nicht O. **187, 18** *accommodata*] *accommodatæ* O. **21** *sit*] *est* O. **191, 31** man] maa O. **195, 5** Eenhed?«] Eenhed? O. **211, 35** Dialoger,] Dialoger O. **220, 2** forekommer] forekomme O. **221, 13** hüllt,] hüllt O. **244, 7** (Memorabilierne] Me-

morabilierne O. **32** *ed.*] *ed* O. **247, 30** kann] kan O. **253, 36** —15] —25 O. **254, 12** betale,] betale: O. **255, 27** Philosophie] Philosophi O. **257, 5** Apologie] Apologi O. **263, 6** Sværmer] Sværmeri O. **266, 34** § 20] I § 20 O. **270, 3** forføreriske] forføriske O. **287, 4** Kunst] Kunst, O. **303, 37** Totaliteten] Totaliten O. **304, 11** von] vor O. **307, 11** Herschsucht] Herschzucht O. **12** »moralske«,] »moralske« O. **327, 11** Mystification,] Mystification O. **19** Uendelighed] Uendelighed, O. **336, 11** Pag.] Pag O. **350, 28** 465] 485 O. **366, 33** »Julius] Julius O. **370, 34** mod] med O. **371, 8** Polemik] Polemik, O. **382, 36** Intet;] Intet, O. **384, 17** Virkelighed] Virkelighed, O. **389, 23** paa] *mangler i* O.

ARTIKLER VEDRØRENDE »FORFATTERSKABET«. ANHANG.

Artiklerne er optrykt efter Originalerne med Bibeholdelse af orthographiske Inconsequenser o. l. Til Nr. V findes et haandskrevet Udkast (Universitetsbibl. Pakke 45), men det er for afvigende til at have textkritisk Værd. Tildels det samme gælder om en Concept og en Renskrift til Nr. IX (Pakke 46); i de med det trykte overensstemmende Partier findes ingen Varianter af Betydning. Pakke 38 a indeholder S. K.'s egne Exemplarer af de Nrr. af Fædrelandet, hvori Nr. I, II, III og IX staar, men uden Rettelser.

Følgende Rettelser er foretagne (B betyder, at de allerede er gjort henholdsvis af R. Nielsen i Udg. af S. K.'s Bladartikler eller af Barfod i Efterl. Pap.):

S. **399,** L. **27** udødelig] B, udødelige. **400, 11** idet] i det B. **408, 17—18** bekymrer] B, bekymre. **409, 33** En] B, Een. **410, 17** deres] B, dens. **434, 18** Liv] B, Liv,. **441, 2** at] B, *mangler.* **451, 11—12** vist nok] vistnok (*Stedet mangler i Mss.*). **453, 26** Observationer,] B, Observationer (*i Ms. mangler baade dette Komma og det efter* Enhver). **461, 6** Retsforfatning] B, Retforfatning. **471, 13** d'Hrr.] B, d'Hrr. **477, 11** *le*] B, *la.* **16** det,] B, det.

Aldeles betydningsløse Trykfejl er ikke anførte.

OM MIN FORFATTER-VIRKSOMHED.

A = Originaludgaven. M = S. K.s Manuskript (der synes at være en Concept). S = Sætteren. K = S. K.s Rettelser i Korrekturen.

S. **498, 15** Skriftetalen] M, Striftetalen SA. **500, 12** kan have forskyldt] KA, forskyldte M, forskylder S. **14** udtrykke] MSA, udtrykke, K (*at optage*). **506, 31** Hjelp] SA, Hjælp M.

SYNSPUNKTET FOR MIN FORFATTER-VIRKSOMHED.

Hertil har intet Ms. kunnet findes i Papirerne; kun til Stykker af »Den Enkelte« findes nogle Udkast, der er aftrykte i »Efterladte Papirer« 1847, S. 242—250 efter Journal NB³ (S. Kierkegaards Papirer Pk. 71 paa Universitetsbiblioteket). De svarer nogenlunde til denne Udgaves S. 599—605, 13 og 608, 25—610, 2. Læsemaader af disse Stykker betegnes i det Flg. med C. — I P. Chr. Kierkegaards Udgave (her betegnet med A) findes efter S. 114 en Liste over »Rettelser«, aabenbart efter Ms. Disse Rettelser er i denne Udgave stiltiende indførte.

S. **514, 2** Wagschale] Schlegel-Tieck, Wegschale A. **519, 32** tænke:] tænke A. **525, 1** Modsigelse?] Modsigelse. A. **17** for Den] hos Den A. **526, 23** ville] vilde A. **35** hver Dag] hele Dage A. *Jvfr. S. 548, 36.* **534, 1** kunne] kunde A. **535, 35** blive] A; *maaskee:* være. **541, 29** Jeg er Christen] A; *maaskee:* Jeg er en Christen. **543, 17** Udtryk] Indtryk A. **545, 16** evigt] evige A. **18** opmærksomme:] A; *maaskee:* opmærksomme: **558, 8** skulle] skulde A. **566,10** det] A; *maaskee:* der. **580, 10** ikke,] ikke A. **15** Idee,] Idee A. **596, 8** Og] A; *maaskee:* O. **599, 13** »Misfor-

staaelses«] C, »Misforstaaelsens« A. **601, 42** over Hovedet] C, overhovedet A. **602, 4** Først] først C, Første A. **603, 34** en] een A (C *mangler*). (**604, 10** Termopylæ CA!) **605, 6** ethiske] A, historiske C. **609, 17** en Kunst,] A, en Kunst at bruge den C. **24** dialektisk,] C, dialektisk A.

